RHETORES LATINI

MINORES.

EX CODICIBUS MAXIMAM PARTEM PRIMUM ADHIBITIS

[illegible]

CAROLUS HALM

FASCICULUS PRIOR

LIPSIAE

[illegible]

[illegible]

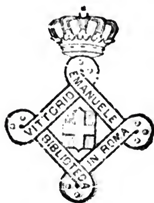
RHETORES LATINI

MINORES.

EX CODICIBUS MAXIMAM PARTEM PRIMUM ADHIBITIS

EMENDABAT

CAROLUS HALM.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI
A. MDCCCLXIII.

LIPSIAE TYPIS B. G. TEUBNERI.

FRIDERICO RITSCHELIO

FAMILIARISSIMO SUO

D.

CAROLUS HALM.

PRAEFATIO.

Corpus rhetorum Latinorum posteriorum bis editum est, primum hoc titulo: Antiqui Rhetores Latini. Omnia ex codd. manusc. emendatiora vel auctiora. Ex bibliotheca Francisci Pithoei IC. Parisiis apud Ambrosium Drouart. CIↃ.IↃ.XCIX. Qui fuerint illi codices mss. qui in hac cura adhibiti feruntur in praefatione frustra quaeras; nam in ea nihil quod ad rem pertineat legitur nisi haec verba paulo obscuriora: *Hoc de Romana facundia simpliciter ac vere proloquar, doctiss. virum Franciscum Pithoeum IC. otio nec otioso varios Rhetoricae Latinae scriptores cum vetustissimis et optimis codicibus diligentissime olim collatos auctiores aut emendatiores locis innumeris reddidisse; atque Sulpitium Victorem Aemari Ranconeti Praesidis ampliss. cura recognitum ab V. C. Nicolao Fabro habuisse: sed et nuperis vindemialibus feriis, ut bono publico excuderentur, recensuisse. At oscitantes Typographorum operae comtissimos et emendatissimos auctores mendis non paucis inquinaverunt. Imo Pithoeana quoque autographa inter illos deposita, malum, strangulata sunt: ut inde tibi multa toto hoc opere dispersa flagitia exhiberi minime potuerint. Habe tamen quidquid est, praestare nihil volo: noxa solutum non esse palam recte pronuntio.* At quamquam qui haec scripsit confirmat a Pithoeo hos artium scriptores ex codicibus vetustissimis non solum emendatiores sed etiam auctiores redditos esse, tamen nos quidem eius rei ne vestigium quidem reperire potuimus. Multa illa quidem in editione Pithoeana novata sunt, sed, nisi fallimur, omnia ex coniectura, non ope librorum meliorum: unde factum est ut pauci quidem loci recte emendarentur, sed plures etiam magis depravarentur: quo cum accessisset ut in toto negotio notabili neglegentia versaretur, qui illam editionem curaverunt his scriptoribus magis nocuisse quam profuisse existimandi sunt. Hoc eo magis dolendum erat, quod Claudius Capperonnerius, qui accuratissima veteris artis oratoriae peritia instructus rhetores Latinos commentario perpetuo illustrandos susceperat, in verbis recensendis nulla alia editione quam Pithoeana usus est. Processerat enarratio usque ad Prisciani praeexercitamina, cum opus optimo et consilio et successu institutum praematura auctoris morte interruptum est. Curam nondum absoluti edendi susceperat Phil. Christ. Rangius, qui ipse quoque decessit antequam volumen typis plene expressum esset: sic factum est ut quinque postremi rhetores sine commentario in lucem ederentur. Rangius non multa mutasse aut de suo addidisse videtur, sed

in adnotationibus subiectis ex editionibus veteribus haud paucas scripturas protulit illis longe meliores quae in editione Pithoeana circumferuntur, sed librum manu scriptum ne ille quidem ullum adhibuit. Hanc provinciam explere nobis propositum erat contigitque ut libros et aetate et pretio conspicuos nancisceremur, quorum ope plerosque horum scriptorum ita emendare licuit ut quasi novi appareant.

Sed antequam quid in singulis scriptoribus a nobis effectum sit paucis indicemus, consentaneum videtur ex codicibus, qui quidem in notitiam nostram pervenerunt, tres significare, qui quasi primarii inter eos, qui scripta rhetorica continent, existimandi sunt. Horum unus est ille Parisinus num. 7530, ad grammaticos emendandos fere princeps, quem Fr. A. Ecksteinus in Anecdotis Parisinis rhetoricis (Halis Saxonum a. 1852) ex Henrici Keilii schedis descripsit. Is liber saeculo octavo litteris longobardicis scriptus inde a fol. 221—265 haec scripta rhetorica continet: Schemata dianoeas quae ad rhetores pertinent, quae Ecksteinus l. cit. vulgavit, carmen de figuris a Quicheratio primum editum, Fortunatiani artem rhetoricam, additis in fine duobus capitibus de historia et de epistolis, quae ipsi primum in lucem (num. XX) protulimus, Emporii tractatus quattuor qui exstant, quibus adiecta sunt excerpta inedita (v. num. XX), denique praeexercitamina Prisciani grammatici sive potius Hermogenis a Prisciano latine versa. Horum librorum lectiones Eduardus Woelfflin in meum usum exscripsit idque diligentissime, ut ex locis, quos Parisiis iterum inspiciendos curavimus, compertum est.

Alter est codex antiquissimus olim Coloniensis, nunc Darmstadtiensis, qui in catalogo Hartzheimiano numero 166 signatus est. Is liber saeculo VII. exaratus praeter Censorini librum de die natali et Augustini de dialectica haec scripta rhetorica continet: Fortunatiani artem rhetoricam, cui adiecta sunt quasi nova eiusdem scriptoris capita quae de Aurelii Augustini rhetorica supersunt, et Victorini explanationes in Ciceronis de inventione libros, quarum inter primum et secundum librum tractatus inserti sunt de adtributis personae et negotio, qui vulgo ad calcem Victorini leguntur. Hos omnes libros diligenter excussit Guilelmus Crecelius lectionesque a se enotatas mihi donavit; postea ipse codicem primarium iterum contuli, cum intercedente ministerio rebus ecclesiasticis et scholasticis in Bavaria praeposito Monachium transmissus esset.

Tertius codex inter rhetoricos conspicuus fuerat Spirensis nunc deperditus, raritate librorum quos habuerat praeter alios insignis. Ex eo editio Basileensis defluxit, quae hunc titulum prae se fert: Veterum aliquot de arte Rhetorica traditiones, de tropis in primis et schematis verborum et sententiarum non aspernanda me hercle opuscula, nunc primum in lucem edita. In inclyta Basilea an. M. D. XXI. Insunt praeter Aurelii Augustini de musica libellum et Aphthonii praeexercitamenta ab Io. Maria Catanaeo in latinum transversa haec opuscula rhetorica: Rutilii Lupi de figuris sententiarum et elocutionis libri II. Rhomani (sic) Aquilae de nominibus figu-

rarum et exemplis liber. Iulii Rufiniani de figuris sententiarum et elocutionis liber I. Sulpitii Victoris oratoriarum institutionum praecepta ad M. Silonem. Auctoris incerti de Rhetorica liber. Emporii Rhetoris de Ethopoeia ac loco communi liber. Unde haec descripta sint, his verbis docet Ioannes Frobenius: *Nacti nuper exemplar quoddam, vetustum quidem illud, sed deprauatum adeo, ut nemo a tam prodigiosis mendis, ut de industria potuerint inculcatae uideri, satis ex dignitate potuerit uendicare. Ne quam tamen iuuandi occasionem subterfugisse uideremur, Rhetores aliquot Latinos typis cudendos desumpsimus, ut studioso saltem meliora quaerendi ansam praeberemus. Quod si quid hinc capies commodi lector, totum uelim illud Dn. Beato Rhenano acceptum feras. Qui hunc codicem ex Spirensi bibliotheca obliteratum alioqui, uelut ab inferis in uitam reduxit. Tuum erit candide lector, quicquid est nostrae industriae, boni consulere. Nos tibi quod potuimus, conatu non defuimus: nec coepti admodum nos poenitet, si quicquam ex nostro labore emolumenti ad te redierit: quod futurum haud dubie confido.* Cum Sulpitii Victoris institutiones oratoriae, quae praeter Fortunatiani et Augustini artes maximam auctoritatem habent, et Rufiniani libelli in nullo adhuc alio codice manu scripto quam in Spirensi inventa sint, operae pretium est scire, qua fide quae Beatus Rhenanus ex eo descripserat repetita sint. Hoc quidem inde satis certe definiri potest, quod felici quodam casu Rutilii quoque Lupi et Aquilae Romani libelli in codice Spirensi scripti fuerunt: quorum scripturas si cum codicum Italicorum, in quibus iidem libri hodie leguntur, contuleris, fere apparet codicem Spirensem in editione Basileensi ita fideliter expressum esse, ut quasi pro certo affirmes praeter duos locos Rutilii Lupi, ad quos coniecturae in margine adscriptae sunt, nihil prorsus mutatum esse, id quod lectionum quoque qualitate ipsa apparet; nam ne apertissima quidem orationis vitia, quae cuivis vel mediocriter sermonis Latini perito emendare facile erat, correcta deprehenduntur.

Sed ut ad singulos libros accedamus, in Rutilio Lupo et Aquila Romano nobis non contigit ut meliores libros nancisceremur quam qui iam Ruhnkenio praesto fuerunt; nam codex Vindobonensis antea nondum cognitus simillimus est eius, ex quo editio Veneta a. 1519 expressa est. Ad Rutilium Lupum aliquot optimas emendationes Mauritius Haupt nobiscum communicavit; nonnulla a sodalibus seminarii Monacensis, cum libellum superiore anno explicandum proponebamus, sollerter correcta sunt. In Rufiniano autem, de quo iam supra dictum est, non sine aliquo fructu editionem Basileensem iterum excussimus. In Aquila quoque nonnullas lectiones accuratius indicare licuit quam factum est a Ruhnkenio.

Carmen de figuris lexeos, de quo emendando Hermannum Sauppium et H. L. Ahrensium praeter ceteros optime meruisse inter literatos homines satis constat, in nostra editione tribus versibus auctum prodit, quos L. Delisle ex apographo veteris Parisini a Sirmondo eo tempore facto, quo codicis schedae nondum decurtatae erant (v. Mommsen in

Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft 1845 p. 82), publicavit. Ne nunc quidem post tot eruditorum conatus omnes versus ad integritatem redacti sunt; quae ipsi in paucis novare conati sumus, ea speramus fore ut non temere excogitata videantur.

Quae in nostro exemplo sequuntur schemata dianoeas ab Ecksteino ex eodem Parisino edita (nam par erat scriptores de figuris non disiungere) pauca scitu digna continent. Nos omisimus quae inde a §. 47 ex Quintiliano et Isidoro ad verbum exscripta leguntur; duo brevia capita extrema de genere laudativo rectius visum est in capite XX cum aliis ineditis ex eodem Parisino coniungere.

In Fortunatiani rhetorica iam priusquam lectiones Parisini n. 7530 et Darmstadtiensis nacti essemus haud pauca menda ex duobus Monacensibus, altero olim Frisingensi, altero Ratisbonensi Emmeramo correxeramus, in quorum utroque pariter atque in libro Darmstadtiensi particula bonae frugis plena, quae sola ex Augustini rhetorica ad aetatem nostram pervenit, nullo auctoris nomine praescripto, quasi pars esset ipsius Fortunatiani, adnexa est. Sed plane insperatum subsidium, nova librorum recensione iam fere perfecta, ex codice Bernensi num. 363, saeculo VIII. scripto, accessit, quem postquam comperimus gravissima labe, quam liber tertius una scheda transposita traxerat (v. ad pag. 130, 27), aeque ac Parisinum vacuum esse, non praetermittendum esse statim cognovimus. Ut librum pretiosissimum accepimus, primo aspectu vix dignus videbatur qui diligentius excuteretur; nam multas partes easque aliquot ampliores partim plane omissas, partim in breviorem formam redactas repperimus. Sed codice accuratius inspecto mox cognovimus, quantum usum ad Fortunatiani libros emendandos praeberet; vidimus enim technica verba Graeca fere omnia vitiis usitatis libera, haud pauca verba, quae in reliquis notis codicibus desiderantur, expleta (cf. inpr. cap. 1 libri II), universam denique verborum recensionem tanta bonitate praestantem, ut in iis locis, in quibus ex duabus familiis Parisini et Darmstadtiensis alterutra sola emendatam scripturam exhibet, Bernensis fere semper cum meliore parte conspiret. Idem liber Augustini quoque rhetoricam habet eadem scripturae bonitate et mirum tractatum Clodiani cuiusdam, quod idem nomen in subscriptione quoque libri II Fortunatiani (v. adnot. ad p. 102), qui pariter ac Victorinus polyonymus quidam videtur fuisse, in Bernensi apparet. Huius tractatus apographum a se factum mihi misit H. Usener, qui idem lectiones Augustini rhetoricae in meum usum diligentissime exscripsit.

Quod Victorinus, scriptor taedii plenus, postquam inter scholiastas Tullianos ab Orellio et Baitero collectos receptus est, typis hoc saeculo iterum repetendus erat, fere deplorandum videbatur, sed rationes librariorum honestissimorum hoc flagitabant, ut in novo corpore nulla pars desideraretur, quae semel in Pithoeanum et Capperonnerianum receptum esset. Tanto magis curandum erat, ut scriptor non multum profuturus mendis gravissimis, quibus adhuc foedatus iacuerat — nam Orelli pauca emenda-

verat, quaedam, cum unum codicem recentissimum, Basileensem, adhibuisset, etiam corruperat — tandem perpurgaretur. Nos in eo recensendo tribus antiquis libris usi sumus, Bambergensi saeculo XI scripto, Monacensi, olim Frisingensi, saec. X exarato, qui cum multas lectiones optimas exhibeat, tamen iam manum emendatricem sive potius corruptricem expertus est, denique optimum omnium, Darmstadtiensem, qui in haud paucis locis, si lectiones primae manus sequaris, solus veras scripturas servavit et interpolationibus, quae in hos libros, cum medio quod vocant aevo assiduo lectitarentur, iam pridem invaserunt, fere plane integer est; conferas, ut unum saltem locum insignem adscribam, lectionum diversitatem ad p. 172, 28. Sed quamquam priores editores melioribus libris caruerant, sive potius, ut rectius dicam, in tanta copia antiquissimorum codicum, in quibus hi commentarii scripti exstant, tales sibi comparare neglexerant, tamen, si paulo diligentius in opere suo versati essent, etiam sine codicum mss. ope aliqua saltem rectius constituere poterant; haud pauci enim loci propterea omni sensu cassa legebantur, quod verba Ciceronis sive lemmata cum commentario confusa erant. In hac quoque parte Capperonnerius reliquis diligentius versatus est, sed ipse quoque multa intacta reliquit, quae omnia in adnotatione critica indicare operae pretium non est visum. Quam necessaria fuerit eius rei attentio, cognoscas, si exempli causa verba pag. 297 v. 19 — 23 nunc recte divisa cum priore confusione comparaveris. Ceterum cum in lemmatis quoque multa correcta sint, nunc denique Victorini explanationibus ad Ciceronis de inventione libros emendandos, quos nondum sano iudicio recensitos esse mihi quidem exploratum est, recte uti licebit.

Tractatus de attributis personae et negotio, qui vulgo ad calcem libri II Victorini leguntur, alii auctori incerti nominis adscribendos esse rati a Victorino plane seiunximus. Nam ut mittam parum probabile videri eundem scriptorem bis de eadem re et in enarratione perpetua (pag. 213—231) et propria commentatione egisse, tanta est inter utrumque tractatum orationis diversitas, ut maior vix cogitari possit. Victorini enim sermo simplex est atque apertus, alterius scriptoris contortus et ita obscurus, ut in compluribus locis aegre intellegas quid dicere voluerit. Quo accedit quod in codice Bambergensi hi tractatus alia manu in fine secundi libri scripti sunt, in Darmstadtiensi autem et Frisingensi inter primum et secundum librum interiecti leguntur, itaque in Darmstadtiensi, ut subscriptio ad Victorinum pertinens praecedat, unde conicias eos ibi ob materiae similitudinem additos esse, quod idem saepius in libris rhetoricis et grammaticis factum esse invenimus, ut scripta a diversis auctoribus profecta nulla nominum distinctione in unum locum coniungerentur.

Sulpitii Victoris institutiones oratorias in solo codice Spirensi nunc amisso ad aetatem nostram pervenisse iam supra diximus. Tamen ad hunc quoque scriptorem emendandum subsidium praesto erat omni exspectatione maius, editio Basileensis, ex cod. Spirensi cum omnibus vitiis quibus sca-

tebat diligenter expressa. Ab hoc uno rei criticae fundamento in editione Pithoeana ita discessum est, ut ne sagacissimus quidem criticus sola eius ope verborum contextum ad integritatem revocare possit. Nam haud paucae optimae lectiones temere mutatae, multae corruptae inscienter correctae, verba denique complura atque etiam tota commata plane omissa sunt (cf. ad p. 316, 32. 320, 3. 326, 31. 335, 7. 341, 4. 6), sive neglegentia operarum sive quod Ranconetus leviter depravata corrigere nesciens quae non intellexerat abicere quam aliis emendanda relinquere maluerat. Multa utique in hoc scriptore coniectura sananda, sed via ac ratione agenti non ingentes difficultates superandae erant: quo in negotio laudabilem mihi operam praestitit Iosephus Stanger, quondam sodalis seminarii philologici Monacensis, cui ingenii exercendi causa scriptorem admodum corruptum emendandum tradideram. Atque complura scite emendavit quae in meo exemplo nondum correcta erant.

In compendio artis rhetoricae, quod Iulii Severiani nomen fert, hoc singulare accidit, ut is qui a. 1584 id primum sibi in lucem edere visus est, Lucas Fruterius, nesciret eundem libellum iam bis typis exscriptum fuisse. Quod secundus editor, Sixtus a Popma, idem ignoraverat, eo nomine excusandum erat, quod libellum in codice suo non integro alio nomine, Cornelii Celsi, inscriptum invenerat. Habemus igitur huius scriptoris, aeque ac Rutilii Lupi et Aquilae Romani (v. Ruhnkenii praef. p. XIX), tres editiones principes, quae ex tribus inter se multum diversis codicibus expressae sunt. Horum optimum praesto fuisse Caelio Secundo Curioni, editori vere primo, deterrimum Fruterio, ex cuius editione Pithoeana fere expressa est, facile cognovimus duobus codicibus Monacensibus adhibitis, quorum longe melior a Petro Crinito exeunte saeculo quinto decimo ex codice aliquo Italico descriptus est. Sed casu felici contigit, ut postea copia fieret codicis vetustissimi adhuc plane ignoti. Cum enim a Rulando, bibliothecae Wirzeburgensis praefecto, peterem ut codicem Isidori ab Oeggio in chorographia Wirzeburgensi Vol. I, p. 472 descriptum mihi mitteret, is mihi rescripsit in codice nullas partes Isidori, cuius falsum nomen tegumentum solum prae se ferret, exstare, sed alia scripta maximam partem rhetorica et dialectica, in cuius rei fidem novam codicis descriptionem a se iam multis ante annis factam mecum communicavit. Gratiora erant quae nova adferebantur quam quae frustra quaesiveram. Continet enim codex vetustate sua conspicuus — nam eius aetas ad saeculum octavum accedit — Cassiodorii rerum humanarum institutiones, praecepta artis rhetoricae a Iulio Severiano collecta, denique particulam de dialecticis locis, quae excerpta est ex libro secundo Boetii de differentiis topicis p. 866—870 ed. Basileensis. His subsidiis instructis nobis res facilis erat Severiani compendium ab omnibus fere vitiis quibus laborabat perpurgare.

Iulii Victoris artem rhetoricam Angelo Mai ex codice Vaticano Ottoboniano saeculo XII scripto a. 1823 primum Romae in lucem edidit.

In qua compilatione cum maior pars ex Ciceronis et Quintiliani libris petita sit, scriptor vix dignus videretur qui e tenebris erueretur, nisi aliquot capita haberet ex artigraphis hausta, quorum scripta interciderunt. Liber ad intellegendum non adeo difficilis multis adhuc vitiis foedatus fuerat; nam Angelo Mai emendationem contextus verborum valde corrupti vix attigit, nec multo diligentior erat Io. Casp. Orelli, cum scriptorem praepropere in scholiastis Tullianis typis repetendum curaret: quamquam in eo emendando non tam ingenio opus erat quam accurata fontium inspectione, ex quibus rhetor sua hauserat. Sed optime de scriptore meruit Leonhardus Spengel, artis rhetoricae in paucis peritus, qui in Actorum societatis Graecae volumine priore complures locos ad sanitatem suam restituit, nonnullos Meisterus quoque in quaestionibus Quintilianeis a. 1860 editis attigit. Qui loci corrupti relicti erant, eos ipsi quantum potuimus emendare conati sumus ac tantum nobis profecisse videmur, ut iam non supersint nisi pauci loci magnis difficultatibus impediti. Ceterum cum Victoris liber ad crisin Quintiliani recte instituendam magnae sit auctoritatis, in locis, quorum scriptura in Quintiliano dubia est, lectiones primae manus codicis primarii Bambergensis in adnotationibus subiciendas existimavimus. Cur autem duos Boetii tractatus rhetoricos, quos idem Ang. Mai primum, ut sibi videbatur, in Classicorum auctorum e Vaticanis codd. editorum tomo III, p. 317 sqq. vulgavit, in nostrum corpus non receperimus, ex eo cognoscas quod nuper in Musei rhenani philol. vol. XVIII, p. 463 monuimus.

In Martiano Capella recensendo duo homines docti operam collocarunt, alter, quamquam adulescentulus ad scriptorem tumido dicendi genere intellectu admodum difficilem accessit, et ingenio et doctrina ad talem operam satis instructus, sed bonorum librorum copia destitutus, alter in conquirendis codicibus mss. haud indiligens, sed, cum philologus non esset, copiis a se paratis nescius utendi. Si Hugo Grotius, a quo septimo decimo aetatis suae anno Capellam editum esse paene miraculi instar videtur, librorum ab U. F. Koppio nostra aetate congestorum copiam habuisset, hodie Capellae libri non tot difficultatibus impediti legerentur: nunc vero verborum recensio quasi ab initio instituenda est. Cum tamen nostri muneris non esset nisi unum librum ad codicum fidem recensere, non id egimus ut largiorem apparatum criticum compararemus, contenti in parte a nobis edenda verborum contextum pristinae formae magis adpropinquare quam adhuc factum erat. Qua in re nos egregie adiuvit F. Eyssenhardtii liberalitas, qui exemplum suum editionis Koppianae, ad cuius margines lectiones codicum Carlsruhensis, olim Reichenauensis, et Darmstadtiensis descripserat et aliquot suas emendationes praeclaras adnotaverat, mecum communicavit. Ipse codicem Ratisbonensem Emmeramum, antiquum illum quidem, sed iam valde interpolationibus corruptum, et Bambergensem, Reichenauensis simillimum omniumque, qui adhuc cogniti sunt, longe optimum, excussimus. Ex hoc uno complures quinti libri

locos altis tenebris obrutos nobis certe emendare licuit, libere tamen profitemur nobis non contigisse, ut omnes huius libri nodos expediremus.

Brevissimum Cassiodorii compendium artis rhetoricae, quod partem conficit eius institutionum rerum humanarum, ad fidem duorum librorum antiquissimorum, Wirzeburgensis, de quo iam supra pag. X dictum est, et Bambergensis religiose redegimus. Bambergensem accurate descripsit Frid. Haase in libello sic inscripto: S. Georgii Florentii Gregorii Turonensis episcopi liber ineditus de cursu stellarum (Vratislaviae 1853. 4⁰). Insunt in codice praeter hunc libellum Cassiodorii institutionum divinarum et humanarum rerum libri duo, addito in fine epilogo, quem Angelo Mai in Class. auct. tomo III, p. 350 sqq. primum ex codice Vaticano publicavit, Isidori liber de natura rerum (cf. Gustavi Beckeri editionem), denique carmen de eclipsi lunae, quod exstat in appendice Isidori ab Arevalio editi vol. VII, p. 183 sqq. In duobus codicibus pervetustis, quos in verbis recensendis secuti sumus, Cassiodorii liber de rhetorica ab his verbis incipit: *Rhetorica dicitur ἀπὸ τοῦ ῥητορεύειν, id est copia deductae locutionis influere. Ars autem rhetorica est, sicut magistri tradunt saecularium literarum, bene dicendi scientia in civilibus quaestionibus.* Diversum est principium libelli in editionibus vulgatis; nam praeposita sunt tredecim brevia capita, quorum extremum est de amphibologia, de qua scilicet rhetor aliquis prius tractaturus erat, quam quid esset ars rhetorica exposuisset; deinde cum duae partes conglutinarentur, verum exordium, quod modo adscripsimus, paulo aliter verbis comprehensum est. Garetius in praefatione Cassiodorii a se editi codices, in quibus illa capita insunt, reliquis pleniores esse indicavit, sed graviter in ea re falsus est, ut omnes editores, qui illum centonem Cassiodorii rhetoricae praeposuerunt. Nemo enim sensisse videtur, unde haec particula inculcata sit. Nihil est aliud nisi gnomologia locorum rhetoricorum, qui omnes praeter duos, qui unde desumpti essent indagando non invenimus, ad verbum ex Quintiliani institutione oratoria exscripti itaque excerpti sunt, ut ordo librorum Quintilianorum servaretur. Hanc partem ad Cassiodorium non pertinere ex ipsa forma externa intellegas, qua haec excerpta in codice Bernensi num. 212 saec. X scripto, cuius notitiam debeo Useneri officiositati, leguntur. In hoc enim post grammaticam Cassiodorii, quae in haec verba desinit: *quas recte tantum aristotelis orationis adseruit* (sic), qui finis est capitis I p. 529 extr. ed. Garet., haec scripta sunt: *Reliqua qui uoluerit in alio quaerat uolumine. Nam ego descriptor ad potiora discurrens reliquorum oblitus sum aut fors neglexi.* Tum sequuntur nonnulla schemata grammatica, deinde excerpta nostra rhetorica nullo titulo praemisso, ut partem grammaticae praecedentis explere videantur, sed tribus initio aucta, quae nunc primum ad calcem veri Cassiodorii, ad quam haec excerpta in cura nostra relegavimus, in lucem prodeunt. Haec eadem in aliis quoque libris exstare nobis quidem verisimillimum videtur, sed ob eam causam ab editoribus abiecta sunt, quod absurdum videbatur compendium

artis rhetoricae a talibus sententiis incipere. In fine denique horum excerptorum haec in Bernensi litteris grandioribus scripta sunt: *Incipit in nomine patris et filii et spiritus sancti. Nunc ad artis rhetoricae divisiones diffinitionesque ueniamus quae sicut extensa atque copiosa est ita a multis et claris scriptoribus tractata dilatatur. De rhetorica. Rhetorica dicitur* etc. Seclusimus hanc particulam ab excerptis; nam satis apparet haec adiecta esse, ut transitus a parte addita ad veram Cassiodorii rhetoricam pararetur. In editionibus prioribus (cf. ed. Capper. p. 369) praeter haec quaedam de genere demonstrativo adiecta exstant, quae iam Garetius ex melioribus suis libris sustulit. Hoc praeterea monendum est ne Isidorum quidem, qui totum fere librum Cassiodorii in secundum Originum recepit, partis falso praepositae ullam notitiam habuisse.

Isidori opus encyclopaedicum a Faustino Arevalo Romano e codicibus vetustis optimae notae editum esse inter harum rerum peritos satis constat. Eandem operam adgressus Fr. Gul. Otto, cum nesciret haud paucos Isidori codices exstare vetustissimos et paene ad auctoris aetatem accedentes (cf. Areval. I, p. 439) et iam decimo saeculo scriptos vehementer interpolatos esse, ex recentissimis libris Wolfenbuttelanis novam videlicet verborum recensionem parare conatus optimas lectiones ab Arevalo restitutas rursus abiecit totumque verborum contextum mirum in modum depravavit. Nos, cum tantum exigua pars ampli operis repetenda esset, satis habuimus veterem Frisingensem nono saeculo scriptum et, in qua parte hic deest, Benedictoburanum, aetate paulo inferiorem, excussisse: quorum librorum auctoritate cum pleraeque Arevali lectiones confirmarentur, in paucis locis ab eius recensione nobis discedendum erat.

Ne in Albino quidem — nam hoc nomen ex nostris libris restituendum putavimus — priorum laboribus contenti esse poteramus, quamquam abbati Frobenio, qui Alcuini opera a. 1777 Ratisbonae edidit, eius rei otium nobis facere licuerat. Is enim eosdem tres codices perbonos saeculo VIIII scriptos, quorum nobis copia erat, iam usurpaverat, sed pauca ex iis emendare ausus est, plura haud dubie emendaturus, si unde Albinus artis suae praecepta hauserat cognitum habuisset. Nunc vero vel praestantissimas lectiones, quas tres Monacenses cum optimis libris Tullianis conspirantes exhibent, aut plane neglexit aut in margines relegavit. En insigne documentum, quam utilitatem praebeant libri vel emendatissime scripti, si in manus hominum artis criticae factitandae plane ignarorum inciderint. Non nititur autem Albini compilatio nisi duobus veterum scriptis, Ciceronis libris de inventione et Iulii Victoris rhetorica aut eius rhetoris arte, ex quo Victor, qui nihil proprii habet, capita de reliquis oratoris officii partibus descripsit. Ex uno tamen loco Victoris, brevi capite 19 de dispositione (cf. Alb. c. 36 nostrae edit.), conicias non alium auctorem Albino ob oculos fuisse quam ipsum Victorem.

Technicis, qui totam artem oratoriam exposuerunt, subiunximus eos scriptores, qui in singulis artis partibus tractandis versati sunt. Ac primo

quidem loco posuimus Prisciani praeexercitamina sive potius Hermogenis a Prisciano versa: quae cum nuper Henricus Keil in secundo volumine Prisciani edidisset, satis habuimus unius libri primarii, Parisini num. 7530, lectiones adferre, quas ex diligentissima Woelffliui collatione paulo accuratius reddere licuit quam factum est a Keilio. Ne autem fides nostris relationibus denegaretur, in omnibus locis, in quibus propter silentium alterius collatoris de vera Parisini scriptura aliqua dubitatio nobis suborta est, codicem iterum inspiciendum curavimus.

In partibus ab Emporio tractatis verborum contextus in edit. Pithoeana et Capperonneriana ex Basileensi a. 1521 sive secundum codicem Spirensem deperditum expressus, sed in hoc quoque scriptore compluribus locis neglegentia editoris Parisini corruptus est. Nobis ope codicis Parisini n. 7530 plane novam recensionem dare licuit, in quo cum alii permulti loci recte scripti, tum lacuna initio praecepti de genere deliberativo plene expleta est.

Quae sequuntur excerpta Rufini de numeris oratoriis parum emendata apud Gaisfordium in Scriptoribus lat. rei metricae (Oxonii 1837) p. 388 sqq. leguntur, quamquam Io. Casp. Orelli iam quattuor ante annis illam Rufini partem, quae ad rem rhetoricam spectat, ex antiquo codice Einsiedlensi in Scholiastarum Ciceronis vol. I, p. 183 sqq. bene emendaverat. Eandem verborum recensionem exhibent duo Parisini num. 7496 et 7501, quarum lectiones Henricus Keil exscripsit mecumque qua est in me familiaritate communicavit, et vetus codex Tegernseensis num. 375, nunc Monacensis lat. n. 18375, quem ipsi excussimus. Sed cum Keilius totum Rufinum in grammaticorum Latinorum corpore editurus sit, lectionum diversitates textui subicere noluimus.

Breves tractatus incerti auctoris sive potius incertorum — nam non unius videntur —, quos in capite XX coniunximus, uno excepto, quem iam Ecksteinus in anecdotis Parisinis edidit, nos primi ex codice Parisino n. 7530 publicavimus. His subiecimus perparvum libellum ex vetere Bernensi num. 363 ab Usenero descriptum, qui hunc titulum prae se fert speciosiorem: 'Ars rhetorica Clodiani de statibus', nec tamen ea habet, quae ex hac praescriptione exspectes. Nam de statibus ipsis perpauca tradita sunt; maiorem libelli partem conficit expositio de loco in Aristotelis praedicamentis: quam ubi primum legi, ex Boetii in eundem librum commentario expressum conieceram, sed libro evoluto ibi res aliter expositas inveni. Sequitur denique in opusculo Bernensi brevis disputatio moralis. Quas partes diversas si respexeris, varia esse excerpta ex diversis scriptoribus facile conicias iisque ob eam causam Clodiani nomen praepositum, quod prima particula ex Clodiani, quisquis ille fuit, de statibus libro desumta erat.

Proximum caput de attributis personis et negotiis aegre ab animo impetravimus, ut post Pithoeum et Capperonnierum iterum inprimendum curaremus; haec enim particula fere ad verbum e Ciceronis primo de in-

ventione libro excerpta est. In corpus rhetorum Latinorum ex editione Basileensi a nobis supra descripta recepta est.

Praeterea in schedis meis amplum commentarium Grillii ad Ciceronis de inventione libros ex codice Bambergensi saec. XI descriptum habebam, cuius partem postea in codice quoque Frisingensi, num. 206, nunc Monacensi lat. n. 6406, Bambergensi, ut videtur, vetustiore, in quo tamen nomen auctoris non indicatum est, inveni. Eiusdem commentarii pars exigua exstat etiam in codice Bruxellensi num. 5350, ut ex initio, quod in catalogo (*v. Inventaire des Manuscripts de l'ancienne bibliothèque royale des ducs de Bourgogne* p. 107) adlatum est, facile erat cognitu, et cum partem mihi describendam curassem, plane confirmatum est. In codice Frisingensi, in quo varii libelli diversis temporibus scripti uno volumine comprehensi sunt, unus fasciculus solus sedecim foliis constans tantum Grillii habet, quantum in codicis Bambergensis folio primo usque ad vigesimum nonum legitur; quae hic praeterea in tredecim foliis sequentibus habet, in eo solo servata sunt. Sed ne ipse quidem Bambergensis integer est; immo si totum commentarium ab auctore ad finem perductum esse statuas, non superest nisi pars exigua, ut quae tantum usque ad paragraphum 22 primi libri Ciceronis pertineat. Ne hanc quidem sustinui totam publicare, cum Grillius loquacitate cum Victorino certet et plane aliena commentario suo immiscuerit, sed satis habui paucos locos ceteris memorabiliores elegisse, extremam tamen partem, in qua auctor de orationis exordio agit, totam repetivi, quoniam in hac multi loci ex Ciceronis orationibus citati sunt. Cum autem Grillius eas quoque orationes Tullianas, quae temporum iniuria interciderunt, habuisse videatur, utique magno opere dolendum est, quod nondum integrum eius commenti exemplum inventum est. Fortunatianum ob oculos habuisse videtur, sed quos alios artium scriptores secutus sit, ex parte superstite non cognoscitur; nam eos fere veterum scriptorum locos in exemplis adfert, qui a nullo alio rhetore citantur.

Agmen claudit in nostra editione Bedae liber de schematibus et tropis sacrae scripturae, quem nisi operis suscepti ratio flagitasset, ut ne quid, quod semel in corpus rhetorum receptum erat, praetermitteretur, libenter abiecissem. Operae tamen pretium visum est, aeque atque in Albino fecimus, alio exemplo luculento ostendere, quot vitiis foedati permulti libri patrum quos vocant ecclesiae adhuc circumferantur. Ne Giles quidem Anglus, qui duodecim voluminibus, ingenti pretio quo constant non dignis, omnia Bedae scripta edidit, ullum codicem manu scriptum ad nostrum libellum adhibuit, sed veteres eius interpolationes propagavit, quamquam labor purgandi non ita difficilis erat, si quis quid in libris mss. scriptum exstaret scrutari vellet. Mihi in eo recensendo ad manus erant duo codices pervetusti Monacenses et Bambergensis ille, in quo scripti sunt Prisciani institutionum sedecim libri priores; v. Hertzii praef. ad. Prisc. I, p. XII.

In indice rerum et verborum, in quo conficiendo multum laboris consumpsimus, hoc egimus, ut verba technica, quae non ab ipsis artium scriptoribus suis quaeque locis, quos index indicat, illustrata sunt, quantum potuimus explicaremus, qua in operis parte Capperonnerii commentario solidae doctrinae pleno egregie adiuti sumus.

Reliquum est ut bibliothecarum praefectis, qui codicibus suppeditandis de opere longi laboris bene meruerunt, amicis doctis, qui libros manu scriptos in usum meum aut totos contulerunt aut singulorum locorum causa inspexerunt, praeter ceteros autem collegae coniunctissimo, Gulielmo Christ, qui in plagulis corrigendis me adiuvans haud paucos locos obscurissimos, quos ipse emendare nequiveram, feliciter sanavit, debitas gratias agam quam maximas.

Scripsi Monachii ipsis Calendis Septembribus a. MDCCCLXIII.

Carolus Halm.

SCRIPTORES DE FIGURIS

SENTENTIARUM ET ELOCUTIONIS.

RUTILIUS LUPUS. AQUILA ROMANUS. IULIUS RUFINIANUS. CARMEN INCERTI DE FIGURIS. AUCTOR INCERTUS DE SCHEMATIS DIANOEAS.

I.

P. RUTILII LUPI

SCHEMATA LEXEOS.

A = eodex Mediceus saec. XIV.
B = eodex Medioens saec. XV.
Ri = cod. Rieeardianns saec. XV continens lib. I §§. 1—9. His eopiie usus est Ruhnkenius, v. Praef. p. XIX.
V = eodex Vindobonensis lat. 179 (= CCXVIII in eatal. Endlieheri).
C = codiees noti sive *ABRiV*. Eodem signo usi sumus, ubi editionee *ab* cum codd. manuscriptis conspirant.
a = ed. Veneta Aldina a. 1523.
b = ed. Basilaensie a. 1521. Has duas editiones post Rubnkenium iterum excussimus.
x = lectiones in margine exempli ed. Basileensis adscriptae, quod Ruhnkenius ab Abr. Gronovio aecepit.
J = Frid. Iacob. Cf. eius edit. Lubecae 1837.
R = Ruhnkenius.
S = Herm. Sauppe; ef. Fragm. oratorum Attieorum ab eo collecta in ed. Turieensi.
St = Robertus Stephanus.

LIBER PRIMUS.

1. *Προσαπόδοσις*. Hoc schema duobus modis fieri et tractari potest. Nam sententiis duabus aut pluribus propositis sua cuique ratio vel posterius reddetur vel statim sub unaquaque sententia subiungetur. Qui-

---

P. Rutilii Lupi schemata dianoeas ex Graeco uorsa Gorgia *C*, *sed om. V* dianoeas; P. Rutilii Lupi de figuris sententiarum liber prior. Ex Graeco Gorgia uorsus *b*, Publii Rutilii Lupi de figuris sententiarum et elocutionum liber I. *a*. *Ruhnkenius auctorem ipsum hunc titulum libro suo fecisse censet:* P. Rutilii Lupi schemata dianoeas et lexeos ex Graecis Gorgiae versa, *quae sententia sic accipienda videtur ut libellum non integrum aetatem tulisse statuas; cum enim in duobus qui supersunt libris non fere nisi verborum figurae tractentur, hi quidem potius* 'schemata lexeos' *inscribendi sunt. Cf.* *Gustavi Dzialas quaestiones Rutil.* (*Vratisl.* 1860) *p. 29 sqq.* 1 Prosapodosis *edd. recentt. At Graeca figurarum nomina a Rutilio praescripta esse, ex variis scripturae vitiis, quae ex V afferemus, facile apparebit.* 3 reddatur *V*

bus posterius ratio subinfertur, huius modi sunt. Demosthenis: Non enim pari ratione Philippus atque nos adversis rebus medetur, sed ille usque eo nititur, quoad restituat atque exsuperet: nos contra statim vinci meditamur. Ille enim pro laude sicut pro patria proeliatur: nobis autem, si nihil accidit mali, satis ac nimium boni videtur. Cum singulis sententiis statim ratio subiungitur, hoc exemplo. Demetrii Phalerei: Nam quod beneficium tempore et cupienti datur, gratum est; utilitas enim ac voluntas accipiendi honorem dantis facit ampliorem. At quod sero et non desideranti datur, ingratum est; amisso enim tempore utilitatis cadit accipiendi cupiditas.

2. *Συναϑροισμός*. Hoc et singulis verbis et plurium verborum coniunctione fieri potest. Singulis verbis hoc modo. Cleocharis: Sed cum ad supplicium sumendum se confirmaret, multa simul eum revocabant: officia, consuetudo, tempus, existimatio, periculum, religio, quae singula proprias ei cogitationes ad remorandum subiciebant. Item Democharis: Nam quis haec simul universa perpeti possit, timorem, morbum, senectutem, contumeliam, inopiam, vim? quarum quaevis una res per | se satis est gravis ad deficiendum. Sed in coniunctione plurium verborum huius modi est. Lycurgi: Nemo enim nocens sine summo maerore est, iudices, sed multa simul eum perturbant: quod adest, sollicitudinis plenum, quod futurum est, formidolosum, lex paratum supplicium ostentans, vitia ex vitiis coacta, occasionem arguendi maleficii captans inimicus: quae cotidiano vehementer eius animum excruciant.

3. *Παρονομασία*. Hoc aut addenda aut demenda aut mutanda aut porrigenda aut contrahenda litera aut syllaba fieri consuevit. Id est huius modi: Non enim decet hominem genere nobilem *ingenio mobilem* videri. Nam cum omnibus hominibus, tum maxime maximo cuique inconstantia turpitudini est. Item. At huius sceleratissimi opera, qui fuit lucus religiosissimus, nunc

1 Fragm. oratt. Attic. ed. Sauppe p. 256. 7 Fr. or. p. 345. 17 Fr. or. . 342 21 ib. p. 272. 31 Cic. fragm. inc. p. 578 ed. I Orell. p. 346 Klotz.

1 subinfertur *ab:* subinferetur *C* demosthenes *Vb* 2 adversis *x*: diversis *C* 3 quoad res restituat *R* (nititur ut resistat *Maehly*) 4 Hos *b* 5 accedit *C*, *corr. in A. m.* 2 6 minimum *C*, *corr. in A m.* 2 7 demetri phaleri *V*, Demetrii Falerei *b* 9 voluntas accipientis *malebat R* dati *b* facit *ab*: facis *C* 10 desideranti *b*: desideranti dari *Ca* 12 sinathrismo *Vb* 13 Cleocharis *a*: Clechari *CRi*, Clearchi *b* 16 ei *St*: esse *C* ad remorandum *b*: ad remouendum *Ca* 17 demecharis *V* 20 ad deficiendum *R*: ad efficiendum *Cb*, ad officiendum *b* 21 s. s. moerore et terrore est *coni. R* 24 contracta *Frotscher* 25 cottidiana *b* 27 paranomasia *Cb*, *Παρωνυμία a* 29 ingenio mobilem *add. x* 31 at *R*: ad *C* 32 sceleratissima *A* qui fuit locus religiosissimus nimirum *C mance; supplevit R ex Charisio IV, p. 282 Keil et ex Diomede II p. 446 K.* lucus *cod. Monac. Diomedis et R*: locus *rell.*

erit locus desertissimus: nimirum quoniam traditam sibi publicorum custodiam sacrorum non honori, sed oneri esse existimavit.

4. *Παραδιαστολή*. Hoc schema plures *res* aut duas, quae videntur unam vim habere, disiungit et quantum distent docet, suam cuique propriam sententiam subiungendo. Hyperidis: Nam cum ceterorum opinionem fallere conaris, tu tete frustraris. Non enim probas te pro astuto sapientem [intellegi], pro confidente fortem, pro illiberali diligentem rei familiaris, pro malivolo severum. Nullum est enim vitium, quo virtutis laude gloriari possis. Hoc idem schema solet illustrius fieri, cum ratio proposito subiungitur. Id est huius modi: Quapropter noli te saepius parcum appellare, cum sis avarus. Nam qui parcus est, utitur eo quod satis est: tu contra propter avaritiam, quo plus habes, magis eges. Ita non tam diligentiae fructus quam inopiae miseria sequitur.

5. *Ἀνάκλασις*. Hoc schema fieri solet, cum id quod ab altero dictum est, non in eam mentem quae intellegitur, sed in aliam aut contrariam accipitur. Huius modi est vulgare illud Proculeianum. Proculeius cum filium suum moneret et hortaretur, audacter ex bonis ipsius sumptum faceret, quas in res vellet atque opus esset, nec tum denique speraret libertatem licentiamque utendi futuram, cum pater decessisset, cui vivo patre promisce omnia licerent, filius respondit, non esse se opus saepe eadem oratione moneri, nec se patris mortem expectare. Cui Proculeius pater subiecit, 'immo oro' inquit 'meam mortem exspectes, nec properes moliri ut velocius | moriar'.

6. *Ἀντιμεταβολή*. *** respondisse dicitur: Si aut qui sapiunt

---

6 Fr. oratt. p. 283. 19 cf. Quinctil. 9, 3, 68. 26 Plat. de rep. V p. 473 D.

---

1 erit *Charis. et Diom.*: est *R nescimus qua de causa* quoniam *R*: quom (cum *V*) *Cb*, quam *a* 2 publicorum *om. V.* honori sed oneri *St*: honoris sed oneris *C* 4 plures res *S*: res *om. C* (plures aut duas res *St*, duas aut plures res *R*) 5 distent *b*: distant *Aa*, distans *BRiV* 6 Yperidu *V* 7 tete] te re *V* 8 intelligenti *R*; *nos* intellegi *auctore Mor. Hauptio inclusimus*; *cf. Quintil. IX, 3, 65:* cum te pro astuto sapientem appellas *etc.* 9 maleuolo *b* 10 quo et virtutis laude *malim* 12 noli (*vel* nolito) *R*: uolo *C* parcum parcum *Ca* 16 consequitur *b* 17 *Ἀντανάκλασις praefert Capperonier, ut est in Quintil. 9, 3, 38* 19 accipitur *Kellerbauer:* excipitur *C* 19 sqq. *Totum exemplum Proculeianum R ex Quintil. IX, 3, 68 inculcatum putat* 20 ipsius sumtum faceret *St:* ipsi sumere tum facere *C*, ipsi sumeret tum faceret *b*, ipsius sumeret ac faceret *a* 21 nec tum *St:* et tum *C* 22 cui] cum *V* 23 promisce *R:* promisse *C* filium *V* respondit *St:* respondisset *C* se *om. B m. 2; se* non esse opus saepe *St* 23 proeuleus *V* 25 subiecit *St:* sufficit *C* immo oro *St:* immo uero *C; cf. Quintil. IX, 3, 68 et Auct. inc. de fig. v. 15* meam *Haase:* ne meam *C*, ut meam *St* (immo vero, inquit, velim ut *Gesner*, immo vero, i., tu *Walch emend. Liv. p. 104*)

27 *Ἀντιμεταβολή*] *nomen figurae ex carmine de fig., cuius auctor eodem exemplo Theophrasti v. 17 usus est, nos addidimus. Ceterum lacunam, quae hic est in libris, Car. Schoepferus (Adnott. critt. ad Velleium Pat. Quedlinburgi 1837) ex vetusta quadam membrana se supplevisse finxit, qua fraude complures homines et docti*

p. 3 C.

imperare, aut qui imperant sapere discant. Item Theophrastus dicitur dixisse: prudentis esse officium, amicitiam probatam appetere, non, appetitam probare. Item Aristoteles dicitur dixisse: eius esse vitam beatissimam, cuius et fortunae sapientia et sapientiae fortuna suppeditet.

7. *Ἐπιβολή.* Hoc schema dupliciter fieri consuevit, cum pluribus et diversis sententiis aut unum et idem verbum singulis praeponitur, aut varietas verborum, quae tamen eandem vim inter se habent. Ab uno verbo saepius quae proficiscuntur, sunt huius modi. Lycurgi: Nam cum iuventus concitata temere arma caperet et quietos Thessalos manu lacessere conaretur, ego senatum coegi auctoritate sua comprimere adulescentium violentiam, ego quaestoribus interminatus sum ne sumptum stipendio praeberent, ego armamentario patefacto restiti atque efferri arma prohibui. Itaque unius opera mea non concitatum bellum non necessarium scitis. Item Hegesiae: Miseremini mei, iudices, quem coniurata tanta vis inimicorum oppugnat: miseremini solitudinis, cui ne in summo quidem tempore [periculi] liberos adhibere ad communem calamitatem deprecandam licitum est: miseremini senectutis, quae me etiam sine ceteris malis graviter defatigat. Varietas verborum, quae eandem vim habet, huius modi est. Demosthenis: Dolui, Athenienses, ubi illum clandestinum hostem impune intra murum vidi vagari: aegre tuli, quod omnium vestri facilitatem unius fallacia tentatam intellexi: commovit me, quod in accipienda iniuria plerosque laetitiam ostentantes cognovi.

8. *Ἐπιφορά.* Inter hoc schema et superius hoc interest, quod in superiore unum verbum pluribus sententiis anteponitur, in hoc autem omnium

---

1 cf. Plut. de frat. amor. p. 482, B. Cic. de amic. §. 85. 9 Fr. or. Att. p. 273. 22 Fr. or. p 256.

---

et prudentes decepti sunt, sed eam tam firmis argumentis Frid. Haase in disput. de fragmentis Rutilio Lupo a Schoepfero suppositis (Vratislaviae 1856. 4°) *convicit, ut operae pretium non esse videatur istius hominis commentum hic repetere.* p. 5. 27 *Sententiam imperfectam St sic explevit:* Plato interrogatus, qui (*immo* quo pacto) res publica beata fieret, respondisse dicitur *etc.* 2 probatam *b:* approbatam *Ca* (approbatam — — approbare *J*) 3 non *delebat R, at v. Walchii emend. Liv. p. 79* dicitur *om. V* 7 diuisis *b* et idem *A corr. et Gesner:* aut idem *C* 8 habent *Caussinus:* habeat *C*, habeant *J* 9 saepiusque *Ab*, saepiusque quae *V* 11 ego *Scheibe* (*Z. f. d. Alterthumsw.* 1845, *p.* 209): iure ego *Cb*, iure ergo *a*. *Possis cogitare* iure *ex* quir. (*sive* quirites) *corruptum esse, quae appellatio saepius in codd. Rutilii (cf. in hac ipsa §. v. 22 et II, 18 et 19) in locum verae* Athenienses *cessit: verisimilius tamen est illud* iure *ex mera dittographia inter litteras* tur e *ortum esse* 15 unius] utiuis *V* compressum, non concitatum *St* 16 Egesiae *Vb* 17 m'serimini solit. *V* 18 periculi *cum R inclusimus* 19 deprecandam *R:* decernendam *C*, declinandam, defendendam, depellendam *alii* 21 habent *malebat J* 22 demostenes *V* Athenienses *R:* quirites *C*, viri Athenienses *St* ibi illum *a* 24 omnium vestri: dominii (domini *Vb*) uestri (nostri *A pr. m.*) *C*, omnium vestrum *St*

sententiarum unum atque idem novissimum verbum. Sosicratis: Non enim alius quis est, cuius opera in has difficultates inciderimus, sed initio ad bellum suscipiendum nos primum impulit Philippus, deinde in ipso belli labore ac periculo deseruit nos Philippus, novissime nunc calamitati nostrae proinde atque culpae succensuit idem Philippus.

9. *Κοινότης*. Hoc duorum superiorum schematum coniunctionem habet, quod et ab uno verbo omnes sententiae incipiunt et in uno novissimo acquiescunt. | Stratoclis: Quaeritis novam rationem administrandae rei publicae. At reperire *ea* meliorem, quam a maioribus accepistis, non potestis. Quaeritis maximis sumptibus faciendis. quo modo ne tributa conferatis. At consiliis consumptas aerarii opes, quas cupitis augere, * * non potestis. Quaeritis, quem ad modum scelere contaminatis hominibus parcatis. At ignoscendo nocentibus innocentium salutem custodire non potestis.

10. *Πολύπτωτον*. Hoc schema solet complures sententias, alio atque alio modo ut pronuntientur, efferre. Cleocharis: Nam vehementer admiror, Lacedaemonii, si praeter hunc quemquam existimatis esse, cui ob hos casus iure succensere debeatis. Hic est enim, qui vobis exploratam spem victoriae est pollicitus. Hunc vos non solum in consilio dando ceteris anteposuistis, sed etiam in conficiendo negotio principem praefecistis. Huic omnium vestrum fortunas universi commisistis. Ab hoc igitur uno pristinae pollicitationis rerumque gestarum *rationem* reposcere debetis. Item Charisii: Pater hic tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere videatur? Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo ut alienum deseruisti? Patris tui filius es ad potiundas opes, cuius ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti? Nimirum nullo consilio filios procreamus; nam maiorem partem ex illis doloris et contumeliae capimus.

---

9 Fr. or. p. 342.

---

1 *malim* idem est 2 inciderim *b* 3 initio] invitos *coni. R probabiliter* uos *Va (item infra). 'Libri veteres fluctuant inter* nos *et* vos'. *Ruhnk.* 5 nouissimae *AB, ut videtur* nunc] huic *R malebat* proinde *b: om. Ca* 6 aeque atque *R in adnot.* successit *b* 7 Kiones *V* 8 novissimo *A:* novissime *BVab* 9 Stratocleus *V* 10 ea *addidi, nisi malis* meliorem quam eam quam *etc.* 12 quomodo tributa ne *St*, quo ne tributa *a* at *a:* a *Cb* consumptas *scripsimus:* captas *C*, captis *R* (*immo debebat* capiendis), fractas *J*, raptas *Maehly* 14 non potestis *C:* servare non pot. *Haase (Allgem. Lit. Ztg. v. Halle* 1844, *num.* 216), tueri non p. *S*, *fort.* reparare non pot. 18 modo] casu *Maehly* 19 existimatis esse *x et St:* existimatus esset *C* 20 ob hos casus *R:* ob has causas *C* 21 nobis imploratam *C*, vobis exploratae *coni. R* 22 praeposuistis *b* 23 fecistis *x* 24 vestrum *V* (?) *b:* nostrum *ABa* universas *Meiser* 25 uno *om. V* 26 rationem *add. St* Charisius *V* 29 patris tui *codd. Quintil. IX, 3, 36:* patri tu *codd. Rutilii* 31 nullo] nunc *B* 32 dolores et contumelias *Meiser*

p. 4. 5 C.

11. *Ἐπανάληψις.* Hoc schema fieri solet, cum id quod dictum semel est, quo gravius sit, iteratur. Id interdum fit uno verbo, interdum plurium verborum coniunctione. Verbum sic iteratur. Pytheae: Quid contra tot res tamque evidentes dicere potes, Demosthenes? Cognitum enim est, *te* rem publicam venalem habuisse, cognitum est. Item Hegesiae: Sed instigabat multitudinis animum ad bellum inferendum concitatus iracundia furor; furor, inquam, non ratio, sine qua nihil umquam populus ex sententia gessit. Sed plurium verborum iteratio est huius modi: At ego in his aerumnis amicis sum spoliatus omnibus; *amicis, inquam, spoliatus sum omnibus*, iudices; qui non quod me odissent, sed quod inimicorum factionem pertimuissent, me in malis deseruerunt.

12. *Διαφορά.* Hoc schema *est*, cum verbum iteratum aliam sententiam significat, ac significavit primo dictum. Id est huius modi: Hunc tu, frater eiusdem sanguinis particeps, in hac fortuna deserere potuisti, cuius aerumnae quemvis etiam extrarium hominem, modo hominem, commovere possent? Item in Enni versu:

Mulierem: quid potius dicam aut verius quam mulierem? |

13. *Ἐπιπλοκή.* In hoc ex prima sententia secunda oritur, ex secunda tertia, atque ita deinceps complures. Nam quem ad modum catenam multi inter se circuli coniuncti vinciunt, sic huius schematis utilitatem complures sententiae inter se conexae continent. Lysiae: Constat igitur, iudices, Simonem domo sua, ab suis diis penatibus vi cum summa iniuria esse exturbatum. Nam Chaeremenes cum hominibus armatis ad eum venit. Cum venisset, sine ulla religione domum eius expugnavit: expugnata vi domo familiam abstraxit: abstractam tormentis omnibus excruciavit: cruciatam vinxit: vinctam in publicum proiecit, credo, ne suum maleficium tacitum lateret, sed cum praetereuntes prostratam familiam viderent, et ab his rem gestam audirent, simul et

---

3 Fr. or. p. 311. 18 Ennii fr. ed. Vahlen p. 97. 23 Fr. or. Att. p. 212.

---

1 Epanalempsis *V* 3 unum verbum *vel* verbum unum *malim* Pythiae *C* 4 iamque *BVb* dicere potes. DEMOSTENIS. Cognitum *A pr. m. et a* 5 te *add. St* cognitum est] cognitam *Va* 9 eius modi *Va* 10 amicis, inquam, spol. sum omnibus *nos addidimus; cf. Auct. ad Herenn.* 4, 28, 38 12 pertimescunt *J malebat* 14 est *R: om. C* 15 dictum *St:* dictum est *C* 17 erumpuae *V* quemvis etiam extrarium *Excerpta Gronoviana:* quamuis enim extrariorum *Cb*, quemuis extrariorum *a*, quemvis exterorum hominum *St* 18 in Enni versu *nos secundum Meinekium:* universum *C*, Enni versus *Meineke (cf. Tragg. Lat. reliq. ed. Ribbeck p. 59), qui haec aliena manu e margine illata esse suspicatur;* inveni versam mulierem *Haase l. c*, vir versus in mulierem *Maehly. Cf. Eurip. fragm. in Stob. floril. 73, 20, num. 670 ed. Nauck.* 20 secunda (*ante* oritur) *om. V* 21 catena *AB*[1], catenae *b* 22 utilitates *b* 23 continent *a:* continentur *Cb* 24 a suis *a* uis *a* 2 Cheremenes *C, em. Caussinus* cum omnibus *b* 28 abstraxit *St:* abstrahit *C* 29 vinctam *om. V* credo, ne *Stanger*: praedo ne *Ca*, praedonem *b* 31 ab hiis *V*

oculis et auribus scelus illius usurparent. Item Lycurgi: Haut mihi mirum videtur, quod tam excelsum boni gradum homo summi laboris escenderit. Nam cui praesto est strenua voluntas, industrius sit necesse est: industriam vero scientia consequitur: ex scientia copia et facultas ingenii nascitur, ex qua facultate verae et stabilis felicitas laudis oritur. Neque enim temere diligens studium virtutis fructus fortunae fallit.

14. *Πολυσύνδετον.* Hoc schema efficitur, cum sententiae multorum articulorum convenienti copia continentur. Pytheae: Ille hunc pone constrictum trahebat, hic autem vociferabatur. Concursus vero non mediocris, cum tantum non omnes opitulari vellent, sed nemo auderet. Neque ibi magistratus aderat nec circumspicientes, quo potissimum confugeremus, reperiebamus, sed uno tempore nos et praesens et futurum malum perturbabat. Nam praesens tempus acerbitatis erat plenum, reliquum vero timoris. Item Dinarchi: Partim nostri silebant, partim autem ingentem clamorem excitabant. At hi socii, praeclara nostra auxilia, neutrum poterant; neque enim constanti silentio neque forti clamore strenui quid agere conabantur. Huc accedebat ignavus turbae strepitus, qui nihil eorum mentes ad virtutem erigebat.

15. *Διάλυσις.* Hoc schema contrarium est superiori. Nam demptis | omnibus articulis sententiae divisae pronuntiantur. Daphnidis: Quid autem me convenit facere, Byzantii? Subire publicae causae iudicium, magno nomini adversariorum fortiter resistere, non vereri periculum, diligenter † posteritatis crescere, non minas extimescere, constanter in causa pro vobis perseverare. Omnia feci, vestrum commune commodum spectans. Tamen non desunt, qui ex tantis meis officiis aliquid velint vituperare. Item Lysiae: Omnibus in rebus suam confidentiam

1 Fr. or. p. 273. 10 ib. p. 312. 17 ib. p. 339. 24 ib. p. 212.

1 et *ante* auribus *om. V* haut *R* (*sed* haud): at *C*, at mihi non mirum *S* 2 boni] honoris *R haud scio an recte* 3 escenderit *R:* excederit *C* strenua *S:* tua C, sua *St*, summa *Bake*, studii *J* 4 industria sit *R* 6 verae et stabilis *J (sed hic* vera *servans):* uera et facile *C*, vere et facile *R*, verae et solidae *Bardili*, verae facile (*vel sine* facile) *Frotscher*, verae et placitae *S* 7 temere *a:* tenere *Cb*
9 Polysyndeton *Gesner:* polisindeton *V*, Polysyntheton *vulgo. Cf. Quintil.* IX, 3, 51 10 copia *C:* copula *x; at cf. Haase l. c. pag.* 382 pithinc *V*, Pythiae *a* pone *J:* poena *C*, catena *R* 12 tantum non *Haase*: tamen C omnes *ab:* omnis *C* 13 ibi] enim *J* 15 tempere *V* 17 Dinarchi *Capp. et R:* Diarchi *Ca*, Diarchae *b* 20 strenui *J*: strenue *C* quid agere *St*: quid (quod *V*) agerent *C*
21 turbae *Capp.*: tubae *C* 22 erigebat *J. F. Heusinger*: exigebat *Ca*, exigebant *b* 24 Daphnidis *a*: Daphnis *Cb* 26 molimini *R*, numero *Bardili*, conamini *Frotscher* 27 posteritatis crescere *C*: posteritati consulere *Toup*, protervitatem compescere *J*, diligentem pro veritatis causa esse *Haase, ipse tentavi;* diligenter pro veritate disserere 29 omnia fieri *BV* 31 summam *Stanger*

p. 6 C.

ostentabat. Debitum petebamus: non dissolvebat. Minabamur: contemnebat. Lex nihil valebat, magistratus neglegebat. Venit hoc tandem nobis novissime tempus ulciscendi.

16. *Μετάνοια.* Hoc schema fieri solet, cum ipse se, qui loquitur, reprehendit, et id quod prius dixit, posteriori sententia commutat, ita uti facit Demosthenes: Nunc, quoniam de me, ut volui, cognostis, iudicium per ipsius vitam constituam tandem opus est. Parentes appellat, quos scitis non ignotos fuisse, sed huius modi, ut omnes eos exsecrarentur. Sed hic bonus vir grandis natu atque sero, sero loquor? immo vero nuper atque his paucis diebus simul et Atheniensis et eloquens est factus. Item: At hic omnium sceleratissimus, novo more atque exemplo alieni facinoris vindex, ipse confidentissime non criminibus, sed armis reum lacessere conatus, conatus? nimium remisse loquor. Nam qui tantam caedem perfecerit, huius modi inceptum dumtaxat arguere, paene maleficii largitionem est facere.

17. *Παρένθεσις.* Cum in continenti sententia aliquid interponitur, quod neque eius sit sententiae neque omnino alienum ab ea sententia, tum denique hoc schema efficitur, sed periculose ponitur; nam aut mire ineptum aut vehementer iucundum auribus accidere consuevit. Demosthenis: Nos scilicet omnes, ut fit fere, repentino nuntio perturbati obstupuimus. Adimantus autem solus — nam est homo cum vehemens in re publica, tum oris satis liberi — magno clamore efflagitabat, ut senatus haberetur et, prout tempus postulabat, celeriter quod opus esset constitueretur. Eiusdem: *Vix hostem* audieram appropinquare, cum statim magistratum certiorem feci — vos, dii immortales, quorum in templo gestum, testificor —: illi neglexerunt et rem tantam differre maluerunt, cum interea subito portas hostis obsedit.

18. *Μερισμός.* Hoc schema singulas res separatim disponendo et suum cuique proprium tribuendo magnam efficere utilitatem et inlustrem

6 Dem. de cor. §. 130. 11 Dem. fr. p. 256 Sauppe. 20 ib. p. 256. 26 ib. p. 256.

1 mineabamur *V* 2 uegligebatur *a* 3 tandem *scripsi:* tamen *C* 4 Metanoia *V* se *b*: *om. Ca* 5 posteriore *a* 7 vitam *R*: uitia *C* tandem opus est *scripsi:* nam dum opus est *C* (nam non opus est parentes appellare *Maehly*) 8 huiusmodi ut *a*: ut huiusmodi *Cb* 9 eos *J*: hos *C* hic *b*: hoc *Cb* 10 sero sero *a*: serio sero *Cb* loquar *ab* his *a*: hic *Cb* 14 lacessere *Ab*: facessere *BVa* conatus *sem. l V* 15 huius modi inceptum *C*: huiusmodi incepti *St*, hunc incepti *x*, huius inceptum *R*, eius huiusmodi inceptum *J*, huius deinde inceptum *S* 16 maleficii *a*: malefici *Cb* 19 denique] idemque *V* ineptum *b*: inceptum *Ca* 20 accidere *R*: accedere *C* demosthenes *Va* 21 ut sit *V* 23 cum *nos:* multum *C*, ille cum *S* tum oris satis liberi *J*: commodi satis liber (liberi *A*) *C* 26 vix hostem *addidimus: om. C*, vixdum audieram *J*, audieram appropinquare tumultum *Jacobs* (*Exercitt. critt. II, 15*) cum *b*: tum *Ca* 27 quorum est *St*; *ipse malim* gestumst 31 seperatim *V* 32 utilitatem efficere *V* inlustrem facere rem *Christ*

consuevit. Lycurgi: Cuius omnes corporis partes ad nequitiam sunt appositissimae: oculi ad petulantem lasciviam, manus ad rapinam, venter ad aviditatem, membra, quae non possumus honeste appellare, ad omne genus corruptelae, pedes ad fugam, proraua ut aut ex hoc vitia aut ipse ex vitiis ortua videatur. Item Aristotelis: Alexandro enim Macedoni neque in deliberando consilium neque in proeliando virtus neque in beneficio benignitaa deerat, aed dumtaxat in supplicio crudelitaa. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus: cum autem confligendum esset cum hostibus, fortiasimus: cum vero praemium dignia tribuendum, liberalissimus: at cum animadvertendum, clementissimua.

19. *Παρομολογία.* Hoc fit, cum aliquot res adversario concedimus, deinde aliquid inferimus, quod aut maius sit quam superiora, aut etiam omnia quae posuimua infirmet. Hyperidis: Sume hoc ab iudicibus nostra voluntate, neminem illi propiorem cognatum quam te fuiase: concedimus officia tua in illum nonnulla exstitisae: stipendia vos una fecisse aliquamdiu nemo negat. Sed quid contra testamentum dicis, in quo scriptua hic est? Item eiusdem: Quid a me saepius hia verbis de meo officio requiris? Scripsisti ut aervis libertas daretur? Scripsi ne liberi servitutem experirentur. Scripsiati ut exulea restituerentur? Scripai ut ne quis exilio adficeretur. Leges igitur, quae prohibebant haec, nonne neglegebas? Non poteram *aliter*, propterea quod literia earum arma Macedonum opposita obficiebant.

20. *'Αναγκαῖον.* Hoc schema tunc prodest atque omnis eius utilitas in eo est, cum volumus ostendere necessitudinem aut naturae ant temporis aut alicuius personae, quem ad modum fecit Myron: Amicus meus fuit Chremonides et opinione omnium magis familiaria, et pro salute eius quaecumque potui feci. Sed posteaquam maior via legis noatrum auxilium ab illius periculo removit, calamitatia ac luctus eius particeps eram. Nam opitulandi facultas

---

1 Fr. or. Att. p. 273. 6 ib. p. 306. ib. p. 305. 19 ib. p. 281.

---

3 membra *R*: niriiis naturae membra *C* non *a*: *om. Cb* possimua *V* 4 pedes *Stanger*: pea *C*; *cf. Auct. de schemat. v.* 86. 6 Aristoteles *V*, Aristobuli *Classen* 7 *malim* in benefaciendo *et deinde* in supplicio sumendo benignitas *Cb*: dignitas *a* 13 aliquot res adversario *ab*: aliquo trea (aliquas res *A corr.*) aduersarios *C* 15 Hyperidus *V* *fort.* hoc a nobia summa n. vol. ab *om. V*, a *a* 17 fuisse, concedimus. Officia *ante Haaseum interpungebatur* nonnulla in illum *b* 19 scriptua non est *A pr. m.* 20 meo *St*: medio *C* 21 daretur *St*: detur *C* scripsi ne *R*: scripsisti ne *C* 23 scripsi ut *R*: scripsiati ut *C* ex alio *b* 24 nonne negiegebas *nos*: non negl. *C*, neglegebas? *S*, nonne legebas *R* aliter *add. S* 25 obficiebant *R*: obsistebant *C* 27 Anakeaiov *V*, Anaecaeon *b* scema V 29 fecit *om. V* miron *AV* 30 chremonides *b*: Cremonides *Ca*, Chseremonides *St*

p. 7. 8 C.

omnis erepta iam fuerat. Item Democharis: Nihil enim valebat assidua pro fratre ac misericors deprecatio, cum iudicaret tyrannus, cuius crudelitas omnem naturae necessitudinem exstinguebat.

21. Ἠθοποιία. Lysiae: Rure rediens, iudices, homo maior natu, magno calore, vix sufferens viae molestiam, tamen his verbis egomet me consolor: Fer fortiter demum laborem: iam brevi domum venies exspectatus; excipiet te defatigatum diligens atque amans uxor; ea sedulo ac blande praeministrando detrahet languorem, et simul seniles nutriendo recuperabit vires. Haec me in itinere cogitatio prope confectum confirmabat. Postea vero, cum domum veni, nihil earum rerum inveni, sed potius bellum intestinum ab uxore contra me comparatum. Item Demosthenis: At, me dius Fidius, iudices, ego sic arbitrabar: filium ad parentem dissoluto vultu venturum, lacrimis patrium sinum oppleturum, supplicem precario obsecraturum, blanditia sua quod petisset a patris mollitie impetraturum. Sed hic longe aliter: hic incredibili confidentia armatus ad patrem advolavit sicut hostis, atque initium sermonis cum iurgio sumpsit. |

LIBER SECUNDUS.

1. *Μετάβασις.* Hoc duobus modis fieri solet. Ex quibus unum genus est eius modi, cum ab ea sententia, quam proposuimus, convertimus ad aliquam personam aut rem [aut fortunam] et tamquam praesentem appellamus, ita uti fecit Myron. Haec mulier nuper fuit locuples, potens, in amore atque deliciis necessariorum; ornatus eius

1 Fr. or. p. 342. 5 ib. p. 213. 14 ib. p. 256.

5 Ethopoyia *C*, Ethologia *b*. *Definitio schematis intercidit* lysiu *V* 6 calore *b*: clamore *Ca* molestum *A* 7 consulor *V* fer *St*: ferri *C* demum *om. V*, extremum *R*, durum *Maehly; cf. Handii Tursell.* II, 259 8 venies *St*: ueniens *C* 10 detrahet *a*: detrahit *Cb* recreabit *vel* reparabit *R*, recuperabis *Mailley; at v. Haase l. c.* p. 384 11 cogitatio *St*: recogitatio *C*; *adhaesit* re *ex* itinere 14 Demosthenes *Vb* 15 soluto *R* *malebat* 16 patrium suum sinum *V* precario *J*: precari *C* 18 aliter *S*: aliter atque *C*, aliter; namque *St*, aliter atque putaram *J*.

21 P. Rutilii Lupi schemata lexeos de libro secundo *AB*, Schemata Lexeos. De libro II. *V*, P. Rutili Lupi de figuris elocutionis liber posterior *b* 23 convertimur *St*; *ipse malim*: convertimus orationem 24 ut fortunam *St*; *nos* aut fortunam *cum J ut glossema (cf. p. 13, v. 3) inclusimus* appellemus *V* 25 uti *Gesner*: ut is *C*; *fort.* ut his miron *V* 26 potens *Ab*: et potens *BVa* ornatus ei ex opibus *J*

opibus abundabat; magnus ancillarum [quae sequebantur] comitatus; ** appellabatur. Nunc contra subito et gravi casu adflicta vix mediocris ancillulae dignitatem retinet. O fortuna, quam vehementer te rerum varietas oblectat, et quam magno odio est tibi beatae vitae perpetuus et constans fructus! Alterum genus est, cum ab alia re ad id quod demonstrare instituimus orationem atque actionem nostram revocamus. Demosthenis: Sed nimirum inopinans incidi in causam temporis huius alienam, de qua posterius [huic] dicendum. Quapropter ad illud quod paullo prius agendum revertor.

2. *Ἀλλοίωσις*. In hoc schemate divisio et separatio est personarum aut rerum, et demonstratio quantum intersit. Hegesiae: Diversa studia adulescentium animum adverteramus, tametsi fratres erant, uno atque eodem sanguine orti. Alter in studio laudis versabatur et industriae *ac* virtutis viam gloriosam, sed laboriosam sequebatur: alter in augenda pecunia occupatus et habendi cupiditate depravatus summas divitias summam virtutem existimabat. Hic nimirum magis erat laboriosus, qui laborem condendi, non utendi causa suscipiebat. Item Hyperidis: Non enim simile est vivere in aequa civitate, ubi ius legibus valeat, et devenire sub unius [tyranni] imperium, ubi singularis libido dominetur. Sed necesse est aut legibus fretum meminisse libertatis, aut unius potestati traditum quotidianam commentari servitutem.

3. *Δικαιολογία*. Hoc fieri solet, cum aequitatem causae quam maxime brevi sententia complectimur. Id est huius modi: Quod si me reprehendis, cum homo adulescens lapsus sim, vehementer erras, qui quod † naturae valeat id in uno arbitraris vindicandum,

7 Dem. de cor. §. 42.   19 Fr. or. Att. p. 282.

1 quae *Aab*: quo *BV*; magnus ancillarum quae sequebantur comitatus (*om.* appellabatur) *Wowerius ad Petronium c. 17;* manus ancillarum sequebantur (*om. reliquis) R;* m. anc. quae sequebantur, comitatus; a cunctis, qui obviam essent facti, comiter appellabatur *J*; *nos* quae sequebantur *inclusimus; lacunam quae deinde exstat, Meiserus melius quam Iacobus fecerat, sic explet:* ab omnibus beata appellabatur
6 genus est, cum ab alia re ad id, quod d. instituimus, orationem atque act. n. revocamus *scripsi praeeunte St*: genus (genus est *b*) id quod d. instituimus cum (cum ad *b*) aliam rem et orationem atque act. (actionem atque orationem *b*) n. reuocamus *C*
7 Demosthenes *Vab*   9 huic *del. St*, hic *R*, fuerit *Sauppe (epist. crit. ad Hermannum p. 164); requiri videtur* erit *aut* aptiore erit loco (= *μᾶλλον ἁρμόσει λέγειν*)   10 agebam *J*; *si quid mutandum est, malim* agendum est *vel* ag. sumsi
11 Alioeosis *V*   seperatio *V*   12 autem et rerum *b*   13 aduertamus *a*   14 in stadio *R cum Pricaeo ad Apul. Apol. p. 203*   15 industriae ac virtutis viam *R* (*sed hic* virtutisque): industria uirtutis uitam *C*, industrie virtutis viam *Machly*
16 agenda *V*   19 condendi laborem *V*   causa *videtur glossema*   Hyperidu *V*
21 valeat *a*: uallat *Cb*, vallatur *St*; *ipse malim:* ubi ius sit legibus vallatum   tyranni *nos inclusimus*   22 dominatur *St*   24 quotidiano *R*   commentari *St*: commentare *C*   25 Dikeologia *V*   hoc schema *St*   26 eiusmodi *Va*   28 qui quod (*hic et infra*) *R*: quicquid *C*   naturae ualeat *C*: naturae placet *R*, naturae valeat in-

p. 8. 9 C.

acerbusque *et* iniquus es, qui quod aequaliter omnibus putes ignoscendum, uni imputas. | Item Lysiae: Nam ego huic, iudices, quicquid ad superius tempus attinet, nihil succenseo; nihil enim deliquisse cognovi. Sed in hoc novissimo facto cum plenum malitiae perfidiaeque invenirem, merito reprehendere atque odisse coepi. Quaeritis fortasse, quid acciderit causae, quam ob rem eundem et laudem et vituperem? Quod idem commutata voluntate non est, qui fuerat, neque idem nunc de se audire debet, quod prius consuerat, cum sine noxa se gerebat. Non arbitratus es igitur, rursus eum reversurum officio atque amicum tibi futurum? Quo modo? quem sciam, tantum facinus in me admisisse, ut in reliquum tempus neque beneficio locum neque benivolentiae spem relinqueret?

4. *Πρόληψις.* Hoc est, cum id, quod in adversarii causa aut in iudicis opinione esse aut fore arbitramur contrarium nobis, praeoccupamus dicere et cum ratione dissolvere. Demosthenis: Atqui ego illum, iudices, arbitror Lycurgum laudatorem producturum, scilicet qui sit testis eius pudori ac probitati. Sed ego Lycurgum vobis praesentibus hoc unum interrogabo, velitne se similem esse illius factis et moribus? Quod si negarit, satis factum vobis esse de veritate nostra debebit. Lysiae: Hac oratione saepius apud me utebatur et orabat ut suarum aerumnarum misererer, inopiae subvenirem. Quid multa? commotus humanitus precibus deprecanti quod petebat dedi, solus soli, quo minus nota calamitas hominis esset. Sed ne inparatus venisse videatur, iam se negabit accepisse, et flens vobis supplicabit ut se a calumniatoribus eripiatis. Vos autem cum *sic* se agentem videritis, facitote ut et illius et mei memineritis.

5. *Ὁρισμός.* Hoc fit, cum definimus aliquam rem nostrae causae ad utilitatem, neque tamen contra communem opinionem. Id est huius modi: Nam virtutis labor vera voluptatis exercitatio est. Sed

2 Fr. or. Att. p. 213. 16 ib. p. 256. 21 ib. p. 213.

stituto *J*, naturâ valet aetas *Haase*, usturae vi valeat *Maehly; ipse tentavi:* naturae vis lapsa est, id in uno p. 13, 28 id] et *C* in uno] in iuvene *R* uindicanda *C* 1 et *add. St* omnibus *St*: ab omnibus *C* putes *om. A* 2 imputas *St*: impulnus *C* iisiu *V* 7 vituperationem *BV* 8 idem *om. V* 9 censuerat *V* 10 est *b* 11 ad officium *St* quem sciam *Ab*: quemuam *BVa* 12 ut in *b*: in *om. Ca* 13 officio *b* 14 Proiempsis *Vb* cum *om. V* 16 Demosthenes *V* atqui *b*: atque *Ca* 18 qui *St*: quis *C* 20 illius *om. V* 21 uestra *b* Lysias *V* 23 inopiaeque *St* humanitus *R*: humanitis *Vb*, humanitatis (*corr. in* humanitate) *AB*, humanis *a* 24 deprecanti *b et A pr. m.*: deprecantis *A*[2]*BVa* 25 ne inparatus v. videatur *scripsi:* imparatus u. uidebatur *b*, ut (ne *V*) paratus u. uidebatur *C*, ut paratus u. uideatur *a*; ut paratus v. videtur *R* 26 negavit *C pr. m. et b* 28 sic *add. R* 30 diffiuimus *Va* 31 eiusmodi *Va* 32 exercitio *b*

fieri solet hoc schema nonnumquam ratione supposita, et tum denique magis illustratur, ita ut fecit ** Dives avarus in villa aedem deiecit Fortunae. Crimen arguitur temeritate illius, quae tam iocupletis copias dederit ei, qui odisset uti.

6. *Προσωποποιία.* Hoc fit, cum personas in rebus constituimus, quae sine personis sunt, aut eorum hominum, qui fuerunt, tamquam vivorum et praesentium actionem sermonemve deformamus. Id est huius modi:

Nam crudelita|tis mater avaritiast, pater furor:
Haec facinori iuncta odium parit; inde exitium nascitur.

Hoc genere usi sunt poetae, qui fabulas scripserunt, in prologis. Nam humana figura produxerunt personas, quae in veritate artis et voluntatis sunt, non personae. Alterum genus est, ita ut fecit Hyperides, cum de aduiescente impudico diceret: Quid si tandem iudice *natura* hanc causam ageremus, quae ita divisit *virilem et* muliebrem personam, ut suum cuique opus atque officium distribueret, *et* ego hunc ostenderem muliebri ritu esse suo corpore abusum: nonne vehementissime admiraretur, si quisquam non gratissimum munus arbitraretur virum se natum, sed depravato naturae beneficio in mulierem convertere properasse? Item Charisii: Existimate, quaeso, rem publicam hic adesse et pro vestra libertate supplicem vobis accidere, simul liberos vestros, matres familias amplexam tenere, parentes vestros aetate confectos ad se applicare, redigere vos in memoriam, qualem se a maioribus acceperitis, obsecrare *pro* sacris ac delubris deorum immortalium, pro parentum monumentis, pro vobis ipsis et salute vestra: haec si praesens agat, ut dixi, res publica, quid animi estis habituri, quaero.

---

2 fort. Dinarchi, ut Ruhnkenius coniecit. 13 Fr. or. p. 306.

---

1 solet *om. V* et *om. St* 2 illustratur, ita ut fecit Dinarchus *R, cui exemplum ipsum mutilum nec nisi meliorum codd. ope redintegrandum videtur;* illustratur ita: Furtum fecit dives avarus *J, probante Sauppio p. 339* in uilia enim aedem *V* deiecit *scripsi:* fecit *C; apparet quam facile lectio* nedēdeiecit (= καθεῖλε) *in* aedē fecit *abire potuerit* 3 crimen augetur *malebat R* 4 iocupletis *Cb*: locupletes *a* ei ut qui *V* 5 Prosopopiia *V* 6 sunt] fiunt *b* 7 ae sermonem *b*, sermonemque *exc. Gron.* 8 Nam — — nascitur *Mor. Haupt:* nam eum crudelitatis mater est avaritia est (et *a*) pater furor huic facinori coniuncta parit odium inde item nascitur exitium *C*; Nam crud. mater est avaritia, et pater furor. Haec facinori coniuncta parit odium: inde autem nascitur exitium *R* 14 tandem *Sauppio vix sanum videtur* iudice natura *x*: indices (*vel* ind.) *C*; *an* naturn iudice (*sine* tandem)? 15 quae *x:* atque *Vb*, atqui *ABa* virilem et *add. R*, virilemque *add. Pithoeus* personam] naturam *J ex vitio, ut videtur, operarum* 16 et *add. Rigaltius ad Phaedr.* IV, 14, 1; et hunc ostenderemus *malebat R* 17 muliebri ritu esse s. e. abusum *St:* tui liberi ritu esse s. c. ad lusum *C* 19 sed *a*: se *Cb* 20 convertere se properasset *St* Charisius *Va* 22 vobis] gentibus *R malebat* accidere *Gesner:* accedere *C* simul *R*: simul et *C* 23 et matres fam. *R* familiam *V* uestros *b*: nostros *Ca* 24 vobis *x* 25 pro (*ante* sacris) *a*: *om. Cb* 27 agat *J*: agit *C*, agerst — — essetis habituri *St*

p 10 11 C

7. *Χαρακτηρισμός.* Quem ad modum pictor coloribus figuras describit, sic orator hoc schemate aut vitia aut virtutes eorum, de quibus loquitur, deformat. Lyconis: Quid in hoc arbitrer bonae spei reliquum residere, qui omne vitae tempus una ac despicatissima consuetudine producit? Nam simul atque ex prioris diei nimia cibi ac vini satietate, vix, meridiano tempore, plenus crapulaest experrectus, primum oculis mero madidis, humore obcaecatis, visco gravidis, lucem constanter intueri non potest; deinde confectis viribus, utpote cuius venae non sanguine sed vino sunt repletae, se ipse erigere non valet; tandem duobus innixus, languidus, qui cubando sit defatigatus, tunicatus, sine pallio, soleatus, praeligato palliolo frigus a capite defendens, flexa cervice, summissis genibus, colore exsangui, protinus ex cubiculari lectulo excitatus in triclinium trahitur. Ibi praesto sunt quotidiani pauci eodem studio excitati convivae. Hic vero princeps paulum illud, reliquum quod habet mentis ac sensus, poculis extrudere [ex ea] festinat; bibendo provocat, lacessit, *si*, sicut in proelio, hostium quam plurimos superarit atque adflixerit, amplissimam sibi victoriam partam existimans. Interea procedit simul et illudendo tempus et potando; oculi vinum lacrimantes caligant, ebriosum ipsi vix ebrii cognoscunt. Alius sine causa iurgio proximum lacessit; alius somno deditus vi cogitur vigilare, alius rixari parat; alium turbas vitantem ac domum reverti cupientem retinet ianitor, pulsat, exire prohibet, domini interdictum demonstrans. Interea alium contumeliose extra ianuam eiectum vacillantem puer sustentat ac ducit pallium per lutum trahentem. Novissime solus in tri-

1 Characterismos *a*: Chresterismos *b*, Chrecterismos (Crecterismos) *C*; *cf. Quintil. IX, 3, 99* 2 vitia *Casaubonus*: uitas *C* 3 Lyconis *a*: Lyconi *Cb* 4 despicatissima *scripsi*: desperatissima *C* 5 prioris diei *J. F. Heusinger*: prioribus diei *C* 6 vix *St*: via *C* 7 crapulaest *scripsi*: crapula est *C* exporrectus *V* mero marcidis *malebat R* 8 visco *Casp. Barth et Gesner*: uisu *C*, vino *Casaubonus* 10 sint *Gesner* 12 sine palleo *A* praeligato palliolo *J*: prae (pro *V*) lectulo palliolo (pallido *V*) *C*, (soleatus ut e lectulo *Casaub.*, soleatus super lectolo *Barth*, soleatus betaceo *alia Iacobi coni.)* 13 floxa *B*, *unde R* laxa 15 triclinium *et* 28 tricliuio *V* praesti *V* pauci] nec pouci *R*, parasiti eodemque *Fr. Iacobs (Comment. ad Anthol. gr.* III, p. III, 231); e nausea *J*, fuci *M. Haupt (coll. Verg. Georg. 4, 244 et Hesiodi Opp. et D. 302 sqq. Theog. 595). Haase librorum lectionem interpretanda tueri conatus est l. c. p. 385, idem tamen tentans* paulatim; *possit etiam in illa* pauci *genetivus a* convivae *pendens latere, velut* asoti 16 paululum *V* 17 mentis ac sensus *exc. Gran. et St*: menti ac sensu *Cb*, menti ac sensui *a* ex ea *del. St*, ex capite *Haase*, enixe *Maehly* 18 revocat *B*[1] si *addidi* sicut in proelio hostium *R*: sicut in hostium proelio *C* 19 superarit atque afflixerit *St*: superarat (superaret *V*) atque afflixerat (affixerat *BVa*, adfixerat *b*) *C* 20 portam *R*: paratam *C* 21 et illudendo tempus et potando *Haase*: et illud tempus et potio *C* (procedit ad temulentiam usque pototio *Maehly*) 23 aliud somno *A*, alius somoio *b* 26 domini interdictum *x*: domum interdictum *Ab*, domum interdictam *BVa* interea *J*: inter *Ab*, item *BVa*, interim *St* 27 electum *b* vacillanter *AB*

clinio relictus non prius poculum ex manibus emittit, quam somnus oppressit bibentem, ac dissolutis artubus ipsum poculum suapte natura dormienti excidit.

8. *Βραχυλογία.* Hoc fieri solet, cum orator brevitate sententiae praecedit auditoris exspectationem. Lysiae: Quaeres a me, quo iure obtinere possim? Quo iure? Mihi Polyaenus reliquit, praetor dedit possessionem; leges me defendunt: ad te non pertinent; hi veritatem sequantur. Item eiusdem: Sed vos aequum est voluntatem dispicere. Nam consilio valuit, fortuna lapsus est: homo fuit; fatetur: concedeudum non omnia posse *hominem;* hoc enim deorum est proprium.

9. *Συνοικείωσις.* Hoc schema docet diversas res coniungere et communi opinioni cum ratione adversari, et habet magnam vim vel ex laude vitium vel ex vitio laudem exprimendi. Hyperidis: Nam hominis avari atque asoti unum atque idem vitium est. Uterque enim nescit uti, atque utrique pecunia dedecori est. Quare merito utrique pari poena adficiuntur, quos pariter non decet habere. Item Lysiae: Quapropter prodigam in multos largitionem abstinentiae testimonium ne credideris; multo enim confidentius hoc genus hominum furatur. Nam quo magis eget ad sumptum ambitionis, audacius facit rapinam, ut hinc ipsi ambitioni copia suppeditare possit. Item Demosthe|nes, cum ei quidam obiecisset, matre Scytha natum, respondit: Non miraris igitur, quod Scytha matre et barbara natus tam bonus et clemens evaserit? Item eiusdem: At ego hunc propterea malum esse existimo, quia nimium se gerit severum. Namque ex hominibus humanitatem ac misericordiam tollere maximum signum malitiae videtur. Ego contra deos precor, ne umquam huius

5 Fr. or. p. 202. 8 ibid. p. 213. 14 ib. p. 306. 18 ib. p. 213 22 ib. p. 257. 25 ib. p. 256.

2 artibus *V* 4 *Βραχυλογία a et Rhenanus in marg. b (Quintil. IX, 3, 99 et Auct. de schem. v. 46):* Brachyapa *AB*, Brachiara *V*, Brachyepia *b* 5 Lysiu *V* Quaeris *J* 6 possum *V* possim? Quo iure? Mihi *S*: possim? Quo iure mihi *Madvig (Opusc. II, 359) et Haase;* possim, quo iure . . possessionem? *antea interpungebatur* Polyaenus *a*: Polienus *vel* Polyenus *Cb* 7 pertinet *malebat Haase* 8 sequantur *C*: sequuntur *Gesner, nisi potius* sequentur, *ut J quoque voluit, scribendum est* vos *b*: nos *Ca* 9 dispicere *AB corr.*: despicere A^1B^1Vab voluit *b*; *at v. Auct. de schem. v. 47* 10 concedeudum esse *V* non omnia A^2BVa: nomina *A pr. m. et b*, hominem non omnia *S* 11 hominem *hic addidi (in Philologi III, p. 162)*: concedendum homini non omnia posse *Valckenaer* 12 Synoeciosis *b*: Syneikenosis *C*, *Συσκεύασις a* diversas *om. V* 13 opinione *C (etiam b, de qua Ruhnk. erravit)* 14 hipoeridu *V* 15 atque asolinum atque *V* 18 Lysiu *V* prodigam *x*: pergam *C* 19 ne *Barth:* non *C* 20 maius *Vb* 21 hinc *Barth*: huic *C* 22 copia *om. V* Demosthenis *C* 23 schytia *V* 24 matre et *J*: matre *C*, Scytha matre [barbara] (*vel* Scytha matre barbarus) natus *R*, [Scytha] matre barbara n. *Frotscher* 25 euaserat *b*, evaserim *coni. Capp.* 26 severe *St* 27 atque miseric. *Va* 28 contra] cunctos *J* ne unquam *S*: namque (nanque *Va*) *C*, ne quem *Gesner*, unmquam *R* eiusmodi *b*

p. 12 C.
modi civem habeamus, qui ad supplicium sumendum in omnes partes sit inexorabilis.

10. *'Απορία.* Hoc schema efficitur, cum quaerimus, quid aut quem ad modum pro rei dignitate dicamus, nec reperire nos ostendimus. Lysiae: Nec iam rationem invenimus, qua flecti posse speremus. Ita nos omnibus modis tentatos acerba ac nimia tua facultas adfligit. Item Hegesiae: Non haec est, ut vulgari verbo appellatur, calamitas. Quid igitur? Quod proprium *nomen* imponam, nescio, nisi illud unum, tantam esse aerumnae magnitudinem, ut omnem fortunae superbissimam crudelitatem ingens miseria superarit.

11. *Παρασιώπησις.* Hoc est, cum aliquid nos reticere dicimus, et tamen tacitum intellegitur. Et hoc utendum est, cum aut notam rem esse auditoribus arbitramur, aut suspicionem excitare maiorem reticendo possumus. Lycurgi: In praesentia, iudices, iniussu populi quae improbissime gesserit, reticebo: de falsis eius literis, quas ad senatum miserit, nihil dicam: quae illi saepe interminati sitis, omittam. Nam et haec vobis nota sunt, et quae novissime multo indigniora commisit, quam primum cognoscenda. Hyperidis: Cogis me iniuriae tuae causam proferre? Nihil agis; non dicam: sed ipsum tempus eam patefaciet.

12. *Παρόμοιον.* Hoc schema et homoeoteleuton et homoeoptoton fere non multum inter se distant. Tamen quid intersit, et ex unius cuiusque supposita sententia cognoscere poteris, et multo diligentius ex Graeco Gorgiae libro, ubi pluribus unius cuiusque ratio redditur. Sed hoc paromoeon verborum efficit similitudinem, ita uti hoc est: Nam disputandi aut suadendi est alind idoneum tempus: cum quidem adversarius armatus praesto est, resistendum est huic non verbis, sed armis.

13. *'Ομοιόπτωτον.* Hoc in duobus verbis eundem habet casum aut eandem novissimam syllabam. Id est huius modi: In rebus adversis cui praesto est consilium, non potest deesse auxilium. Item

4 Fr. or. p. 213. 15 ibid. p. 273. 20 ib. p. 306.

1 habeamus *Gesner*: habemus *C* 2 exorabilis *V* 3 scema *V* quaeritis *b* 4 dicamus *St*: dicimus *C* Lysiu *V* 5 flecti te posse *J*; *immo, si quid deest*, vos *vel* iud. (iudices) *addendum est* 6 tentatis *V*, teutantes *Machly* nimia *nos secundum Sauppium:* nimium *C*, nimia illa *S*, nimium dura facultas *x*, mioime iusta tua simultas *Machly* 7 affligit *St*: affliget *C* Hegesiae *om. a*, Egesiae *V* hoc est *A haud scio an recte* 8 oomen *add. R*, *sed post* imponam; *fort.* nnmeo ponam; *erunt fortasse qui sic malint distinguere:* quod proprium nnmen inpooam? Nescio *etc.* 10 ingens *nos:* ingenii *C*, iugeoti *R* 14 suspitiooem *V* 16 gesserat *b* 17 quae illi *a*: illi *Cb* 18 et quae] at quae *x et R* 19 Hiperidu *V* 20 proferre? *S*: proferre. *vulgo* 22 seema et nmoenteleuton *V* 23 intersit *b*: intersint *Ca* et ex *b*: ex *Ca* 26 disceptaoti *J malebat* 28 praesto sit *malim* 32 cui *b*: cum *Ca*

Sosicratis: Nam qui secundis rebus libenter adsentantur, idem, simul ac se fortuna contristaverit, primi insidiantur.

14. *Ὁμοιοτέλευτον.* Hoc minus evidens est quam superius, et minorem affert auribus iucunditatem. Nam neque tam paria duo verba sunt, neque eundem habent casum et sonum vocis, quam Graeci prosodiam appellant. Id est huius modi: Nam res publica nostra ad hunc statum gloriae pervenit non multitudine hominum, sed severitate legum.

15. *Ἰσόκωλον.* Hoc aut duabus aut pluribus sententiis brevibus et inter se paribus exigitur, ita uti hoc est: Nequaquam mihi dives est, quamvis multa possideat, qui neque finem habet cupiendi neque modum statuit utendi. Nam et multum | desiderare egentis est signum, et nihil parcere egestatis est initium. *Item:* Seorsum est beneficium dare libenter, iniuriam facere nolle. Nam dando beneficium extemplo benivolentiam *adiungimus*, non faciendo iniuriam dumtaxat odium vitamus.

16. *Ἀντίθετον.* Hoc pluribus modis fieri solet et habet in omni genere orationis summam utilitatem. Quare separatim demonstrandum est de uno quoque genere eius. Unum est, cum contrariae res inter se conferuntur. Charisii: Alter eorum erat in dando benignus, alter [erat] in accipiendo astutus. Hunc omnes conquirebant * * ne ab eo viderentur. Huius enim pudor erat omnibus iucundus, illius autem impudentia ipsi suavis, ceteris amara. Hoc idem fieri potest in una persona, ita uti fecit Dinarchus, cum ipse de se diceret: Olim in adulescentia sedulo omnem gloriam sectabar: at nunc in senectute summum me ambitionum invasit odium. Tunc facile multis opitulabar: nunc iam me ipsum tueri vix possum. Tunc mihi beatissimus videbar, si quam plurimis benigne fecissem: nunc contra vereor ne quid mihi desit ad necessarium aetatis meae cultum. Tunc ego ipse pro re publica fortiter arma capiebam: nunc praeterquam laudare eos qui rem publicam armati defendunt nihil valeo. Est autem *aliud*

---

24 Fr. or. p. 335.

---

1 assentantur *R*: assentiuntur *C* idem *Vb*: iidem *a* 2 simulat *V* contristaverit *R coni.* om. se 4 tam *om. V* 6 eiusmodi *Va* 9 hoc aut *R*: hoc autem *C* 10 efficitur *R recte, ut videtur* dives *b*: *om. Ca* 13 item *add. R* 14 diversum est *x* 15 extemplo *b*: extimplo *A*, exemplo *BVa* adiungimus *add. R*; acquirimus *St*, excitamus *suppl. Maehly: possis etiam* lucramur 17 modis *Vab*: moribus *AB* 18 seperatim *V* 20 Charisius *V* 21 erat *secundo loco om. V, nos inclusimus* hunc omnes conquirebant, illum vitabant, ne ab eo viderentur *St*; ad hunc omnes concurrebant, ne ab eo (*immo* ab illo) viderentur *R*; Hunc omnes [ubi videbant, ultro adibant; in illo omnes causas omnes] conquirebant, ne ab eo viderentur *J*; *fort.* hunc omnes requirebant: illo conspecto de via decedebant, ne ab eo viderentur 27 tum facile *b* 28 tunc mihi *Frotscher:* tum mihi *C* plurimis *ABb*: pluribus *Va* 29 benigne *om. b* 30 ipse *om. B* 32 autem aliud *nos*: autem *C*, etiam *St et R*, item *Frotscher*

p. 13. 14 C.

genus huius, quod in eadem sententia priori verbo contrarium quod est infert et coniungi solet. Isidori: Non ille stultitia aut furore impulsus tam graves labores frustra subibat, sed ex acerbitate laboris iucundos voluptatis fructus sibi parabat. Aliud est, item quod superiori infertur, sed consequenter, ita uti fecit Demetrius Phalereus: Nobis primis dii immortales fruges dederunt: nos, quod soli accepimus, per omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri rem publicam *liberam* reliquerunt: nos etiam socios nostros de servitute eripuimus. Itaque et amplissimus nobis bonos ab omnibus habetur, et propter huius honoris dignitatem superbiae nostrae nemo vestigium experitur.

17. *Ἐπιτροπή.* Hoc fieri solet, cum alicui rei vehementer confidimus et *de* nostro iure iudicibus largimur, ut, quem ad modum videatur illis, constituant, atque † eo pareamus. Hyperidis: Sed ego iam, iudices, summum ac legitimum, quod exposui, meae causae ius omitto: vobis, quod aequissimum videatur, ut constituatis permitto. Non enim vereor, quin, etiam si sit novum vobis instituendum, libenter id quod postulo propter utilitatem communis consuetudinis sequamini.

18. *Παρρησία.* Fere contrarium est hoc superiori. Nam in hoc vehementer cum iudice agendum est, et vitium aut erratum eius audacter coram eo reprehendendum. Sed diligenter hoc utendum et raro, ac simulandum est invitos ne|cessario dicere, ne magis confidentia quam dolore excitati videamur, atque ita non fides, sed odium iudicum consequatur. Demosthenis: Sed ego liberam vocem veritatis apud vos omittam? Non, inquam, nec reticebo, quod salus communis dici flagi-

6 Fr. or. p. 345. 14 Ib. p. 306. 25 Ib. p. 257.

1 huiusmodi *a*, eius *R* 2 coniungi *om. A in lacuna*, coniungere *St*, quo in eadem sententia priori verbo contrarium inferri et coniungi solet *x*, *ipse tentavi:* quom i. e. s. p. verbo contrarium quod est infertur et coniungi solet Hysydoris *V* non *Aab*: nam *BV* 3 subibat — — parabat *A*: subibit — — parabit *BVa*, subiret — — parabat *b*; *fort.* subierat — — parabat ex *om. V* 5 superiorem inferi *b* '*Verba postrema alii aliter corrigi voluerunt, sed nego quidquam mutandum esse; nam Rutilius dicit hoc genus antitheti eiusmodi esse, ut non contraria sibi opponantur, sed ut ex priore posterius consequatur; cf. Quintil. l. d. Illa ipsa verba Rutilii* sed consequenter *interpretes non intellexerant'*. Sauppe 6 Phalereus *b*: Phalerius *Ca* primis *codd. Quintil. IX, 3, 84:* primum *C* 8 liberam *hic add. S, post* nostri *Bardili* relinquerunt *V* 10 huiusmodi honoris *A* dignitatem honoris *V* 11 superbientem nemo *A* fastidium *J*; s. n. ne vestigium quidem experitur (reperitur?) *x* 12 Epicope *b* 13 de *add. Caussinus* videatur *J*: videtur *C* 14 ei pareamus *St*, eis pareamus *Caussinus*, adeo pareamus *R*, eo persuademus *coni. S; fort.* obtemperamus Hyperidu *V* 17 etiam si sit *R*: etiam sit *Cb*, etiam si *a* 20 parresia *V* 22 utendum *Gesner:* uerendum *Ca*, ferendum *b* (sed raro hoc utendum et diligenter assimulandum est *Maehly*) ac simulandum *M. Haupt:* adsimulandum *b*, assimulandum *Ca*, assimulandumque *J*, *nisi malis:* assimulandum est etiam 23 *fort.* invitos nos 24 Demosthenes *V* 26 diei flagitat *Luxdorph (Jahn's Archiv f. Philol. I, 166):* dieli flagitat *C*

p. 14 C.

tat. Vestra opera, Athenienses, in tanto res publica periculo est. Vos enim defendere defecistis, temere omnibus credendo, et quorum ignavissima sunt consilia, eorum sententias utilissimas existimando. Item Lycurgi: Sed vos, iudices, vos haec facere debetis. Nam cum in sententiis ferundis nocentibus remisse parcitis, vos inpiorum studium ad peccandum excitatis.

19. *Αἰτιολογία.* Hoc schema efficitur ratione brevi et sententiosa, ita ut, quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur. *Isocratis.* Quod vobis, Athenienses, in suadendo adsentiuntur, vos fallere possunt. Nam dictum ad voluntatem auditoris obscurat quaestionem utilitatis. Sed ab iis, qui suadent, quod vobis iniucundum est, decipi non potestis. Non enim sententias vestras valent commutare, nisi vobis evidens bonum sui consilii patefecerint. Item eiusdem: Etsi acerbum vobis quod dicturus sum videbitur, tamen aequo animo audiendum est. Nam fere verum consilium, quod initio auditu grave est, in posterum cognita utilitate fit iucundum.

20. *Τάξις.* Hoc fit, cum una quaeque res novissimorum verborum sententia clare distinguitur. Stratoclis: Nam vehementer eorum vitiis invehi non licebat, reticere omnino non expediebat, suspiciose loqui potissimum placebat. Dinarchi: Itaque ut familiares videbantur, hos necessitudine opitulandi adstrinxit, hosque ignotos iusta benivolentiae causa inlexit.

---

4 Fr. or. p. 273. 9 Isocr. de pace §. 10. 15 Isocr. fr. p. 227. 20 Fr. or. Att. p. 342. 22 ibid. p. 339.

---

1 Athenieoses *margo in b:* quirites (qoir. *Va*) *C* ,2 enim *C*: eam *R* (Vos eñ defectis temere *b*) 5 feriondis *b* 6 parcitia *J*: paratis *C*, parcatis *x* (nocentibus poenam remittitis, paratom vos impruborum studium *etc. R*) 6 inpiorum *S*: iu forum *C*, improborum *St* ad spectandum *C* 8 Eteologia *b*, Etymologia *Ba*, Ethimologia *V*; *cf. Auct. inc. de schem. v. 25* breui *om. V* 9 isocratis *addidimus Spengelio auctore, qui primus (v. Münchner gel. Anz. 1837 num. 223) locum ex or. de pace §. 10 translatum esse monuit.* 10 nobis *Va* Athenienses] quirites *Vab (de AB non liquet, v. tamen quae Ruhnk. ad II, 18 adnotavit.)* assentantur *Gesner* 11 ad vuluptatem *Spengel* obscurat quaestiooem *Spengel:* ubscuratum erat quaestione *C* 12 ab his *b* qui non suadent *Spengel* 13 iniucundum *St*: iucoodum C, non iucuodum *R* 15 eiusdem *Pithoeus:* eius C 17 fere *Ab*: fore *BVa* 18 sit *b* iucundius *S errore operarum, ut videtur: cf. Auct. inc. de schem. v. 26 sq.* 20 Stratocles *Vb* 21 auspitiose *V* 22 Dinarchi *R*: Timachi *V*, Thimachi *ABb*, Timarchi *a* ita *A* 23 astrinxit *V* 24 hosqne] *fort.* duosque iusta *ab*: iuxta *C* inlexit. P. Rutilii Lupi Schemata dianoeas ex Graeco. Gorgia vorsa. explicit. Incipit Romani Aqoilae *V*.

II.

AQUILAE ROMANI

DE FIGURIS SENTENTIARUM ET ELOCUTIONIS

LIBER.

C = codex Vindobonensis 179 (218 Endl.).
A = ed. Aldina 1523. cf. Ruhnk. p. 20 sq.
B = ed. Basileensis sive Rhenaniana 1521. cf. Ruhnk. p. 20.
V = ed. Veneta 1519. cf. Ruhnk. p. 19 sq.
R = Ruhnkenius.
St = Rob. Stephanus.

Rhetoricos petis longioris morae ac diligentiae quam pro angustiis temporis, quod me profecto urget, ideoque postea plenum hoc tibi munus reddemus. In praesenti autem nomina ipsarum figurarum cum exemplis percurrisse sufficiat, tantum praelocutis, quo maxime orator ab oratore differat, unum hoc aut certe esse praecipuum, figuras sententiarum atque elocutionum. Nam inventio rerum cum acutis hominibus, quos tamen oratores nondum appellare possis, communis est. Usitatorum verborum Latinorum scientiam et usum vel grammaticus sibi vindicat. Illi quoque mores, qui τρόποι nominantur, ab eadem hac arte non minus diligenter sunt cogniti quam ab oratore, sed quatenus cuique generi materiae adhibere eos deceat, orator melius intellegit. Figurandarum sententiarum et elocutionum proprium oratoris munus est. Hoc enim genere et parva extollit et angusta dilatat, et cum celeritatem tum ornatum plerisque et vim

Aquilae — — liber *A*, Incipit Romani Aquilae *CV*, Rhomani Aquilae de nominibus figurarum et exemplis liber. Ex Alexandro Numerio *B* 2 quod *AV*: quo *BC* profectio *B* (*erravit R de AB; nam habet A* quod me profecto, *contra B* quo me profectio) 3 autem *om. A* 4 praelocutis *R*: praelocutus *ABCV* maximus *AC* 5 hoc aut *R*: aut hoc *ABCV* 7 usitatorum *scripsi:* illorum *ABCV* 8 scientiam et usum — — vindicat *A*: scientia et usu .. uindicare *BCV* modi *Vossius; at firmavit R lectionem* mores *coll. Beda de Trop. S. Script. p. 379 Capp.* 9 arte *R*: arte id est grammatica *ABCV* 10 sed *A*: si *BCV*, etsi *St*, *haud scio an rectius* cuiusque generis materiae *vir doctus in marg. ed. B* 11 deceat *R*: debeat *BCV*, debeant *A* 12 genere *om. C* 13 cum celeritatem tum or-

et pondus verbis ac sententiis *addit:* ad permovendos quidem animos auditoris aut iudicis nihil aequale est. Quod sic facillime intellegitur, si, quae sunt figurate enuntiata apud magnos oratores detractis figuris eloqui velis; invenientur enim nequaquam dignitatem aut vim eandem retinentia. Sed figurarum, sicut supra diximus, aliae sunt sententiarum, quae *διανοίας σχήματα* appellant, aliae elocutionis, quae *λέξεως σχήματα* vocantur. Percurramus igitur sententiarum figuras; natura est enim prius scutire quam eloqui. |

1. *Προδιόρθωσις*, praeredens correctio. Haec figura, ubi aliquid necessarium dirtu, set insuave audientibus aut odiosum nobis dicturi sumus, praemunit. Exemplum apud Ciceronem frequens: Quamquam sentio quanta hoc cum offensione dicturus sim, dicendum est.

2. *Λεπτολογία* ... Tale pro Gallio de convivio luxurioso: Fit clamor, fit convicium mulierum, fit symphoniae cantus. Videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis: humus erat lutulenta vino, coronis languidulis et spinis cooperta piscium. Quod si hoc ipsum esse aliqui diatyposin, hoc est descriptionem, volunt, intellegant nos non de universo loco, sed de executione singularum rerum loqui: quas ita persecutus est, ut etiam minima quaeque demonstraret.

3. *Προσωποποιία* est personae confictio. Haec figura plurimum in se continet dignitatis, cum rem publicam ipsam loquentem inducimus, aut defunctos aliquos quasi excitamus ab inferis et in conspectu iudicis collocantes oratione hos circumdamus. Talis est illa pro Caelio Appii Caeci persona, inducta contra Clodiam ita dicens: Mulier, quid tibi cum Caelio? quid cum adulescentulo? quid cum alieno? Saepe enim, quae nos ex nostra persona dicentes vix ferant iudices, supposita dignitate personae liberius dici et convenientius poterunt.

4. *Ἠθοποιία*, moralis confictio. Haec figura differt a superiore eo, quod ibi et personas fingimus, quae nusquam sunt, hic certis

12 Cic. p. Gallio fr. 1. 26 Cic. p. Cael. §. 33.

natum *J. Fr. Heusinger*: eom celeritate tam ornatum *ABCV* 1 addit *add. Heusinger* 2 faciiime *C* 4 eandem *St*: fandi *ABCV* 5 diauoeas aehemata *C* 7 natura *Gesner prob. R (qui comparavit Quintil.* 9, 1, §. 18: Ut vero natura prius est concipere animo res quam enuntiare, ita de iis figuris ante est loquendum, quae ad mentem pertinent): naturae *ABCV*; *fort.* naturale 9 set *nos*: et *ABCV* 11 dicturi sim *A* 12 Leptologia *add. P. Victorius Var. lectt. 22, 5; praeterea intercidit schematis descriptio, de qua v. Alexandrum c. 11* fit — fit — fit *R*: ut — ut — ut *ABCV* 13 conuitium *A* Videbar *usque ad finem etiam affert Quintil.* 8, 3, 66, *item Iulius Victor c. 22, et usque ad v.* vacillantes *iterum Quintil.* 9, 3, 165 14 videre *om. C* partim — partim] quosdam — quosdam *Quintil. et Victor* 15 hesterna ex *Quintil. et Victor; videtur* ex *ante* hesterna *intercidisse* potione *ABCV* 16 versabatur — — coronis] *haec Aquila solus habet* 17 erat immunda, lutulenta *Quintil. et Victor* 18 Quid *A* diatiposim *C* 19 nolunt *C* 22 Prosopopeia *C* 25 pro Coelii *A* 28 nos ex nostra *B*: *om. C*, nos ex *om. AV* 30 Ethopeio *C*

p. 16. 17 C.

quibusdam [vel] personis verba accommodate adfingimus, vel ad improbitatem earum demonstrandam vel ad dignitatem. Tale est illud pro Quinctio: Quid Sex. Naevius? Ridet nostram amentiam scilicet, cum ab eo officia boni viri desideramus. Et quem ad modum | natus, inquit, et quem ad modum educatus sum, memini. Vetus est de scurra divitem facilius quam patrem familias fieri posse et cetera.

5. *Ἀποσιώπησις*, reticentia, cum intra nos supprimimus ea, quae dicturi videmur, quod aut turpia aut invidiosa aut alioqui nobis gravia dictu sunt, ut est Demosthenicum illud prooemium: Non pari ego et adversarius periculo ad iudicium venimus, sed mihi quidem — nolo quicquam initio dicendi ominosius proloqui. Interdum etiam utimur hac figura, quasi ad alias *res* properemus. Tale est Vergilianum illud:

Quos ego! — sed motos praestat componere fluctus.

6. *Ἐπιτροχασμός*, percursio. Haec rursum figura differt a coacervatione, quod illa res universas pluresve in eundem locum confert, haec distantia plura inter se percurrens velocitate ipsa circumponit, ut si velis dicere: Caesar in Italiam evolavit, Corfinium Domitio deiecto ceperat, Urbe potiebatur, Pompeium persequebatur.

7. *Εἰρωνεία*, simulatio, frequentissima apud oratores figura, ubi aliud verbis significamus, aliud re sentimus. A quo genere figurae prooemium pro Ligario sumptum est: Novum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum et cetera.

8. *Παράλειψις*, praeteritio. Frequens est huius figurae usus, ubi quasi praetermittentes quaedam nihilo minus dicimus, sicut pro Milone tota illa quaestio inducta est, qua docet fuisse e re publica occidi Clodium: Quod si non possem, inquit, diluere crimen, ut dilui, tamen gloriose haec praedicare Miloni liceret. Item de domo sua contra Clodium: Videsne me radicitus evellere totum tribunatum tuum? et cetera [inquit]. Quae praetermittere se ait, nihilo minus dicit. Ute-

---

1 Cic. p. Quinctio §. 55, cuius verba Aquila ex memoria citavit. 10 Dem. de cor. §. 3 p. 226 R. 13 Aen. 1, 135. 23 Cic. p. Lig. §. 1. 27 Cic. p. Mil. § 72. 29 §. 34.

---

1 vel *delevit St* 2 demonstandum *ACV* Quinctio *C*: Quintio *ABV* 3 quod *ABV* 4 *immo* desideremus *et v.* 5 educatus sim 5 Vetus est de scurra: divitem *distinxit Manutius in Cic.* 9 quod turpia *C* alioquin *BC* 10 dictu *St*: dicturi *BCV*, dicturis *A* ergo *A* 11 periculo *om. C* 13 res *nos addidimus:* ad alia *St* 17 quod cum illa *BC* universas *ABCV*: diversas *St* 18 *fort.* componit 19 evolarat *St* Domitio deiecto *R*: dimidio delectam (deletam *A*) *ABCV* 20 urbe *vulgo* perociebatur *B* 21 Ironias *C* figura ubi *A*: ubi figura *BCV*, qua figura *St* 23 C. Caesar] P. C. *B* 25 Paralempsis *CV*, Paralepsis *B* 27 fuisse *om. BCV* 28 ita diluere *Cic.* 29 praedicare *St*: praedicere *ABCV*: palam clamare atque mentiri gloriose *Cic.* 30 me *Cic.*: non *ABCV* tribunatum tuum *AC*: tuum *om. BV*; *Cic. habet:* omnes actiones tuas 31 inquit *del. St*

mur autem hoc adiumento in his, quae infirma vel invidiosa nobis futura sunt, si directo dicantur.

9. *Ἀποστροφή*, aversio, necessaria plerumque figura, ubi quae ad | alios dicta volumus, ad alios dicere videmur. Sic plerumque convertimus orationem in reum ab iudice, cum illa tamen, quibus adversarium alloquimur, iudici allegentur. Acutissimum exemplum in Philippicis Demosthenis, ubi quibus verbis populum Atheniensem monitum vult, ea se dicit apud Argivos et Arcadas et Messenios contionatum. Invidiose et M. Tullius cum saepe alias, tum pro Roscio convertit orationem ad Chrysogonum ab illo loco: Rogat oratque te, Chrysogone, et cetera.

10. *Διαπόρησις*, addubitatio. Hac utimur, cum propter aliqua volumus videri addubitare et quasi ab ipsis iudicibus consilium capere, quo potissimum genere orationis utamur. Quale est pro Cluentio prooemium: Equidem quo me vertam, iudices, nescio. Negemus fuisse illam rem et cetera. Item pro Cornelio: Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates? studia, consilia cogitationesque eorum aperiam? et cetera: quae quasi dubitans an sibi facienda sint dicit.

11. *Ἐρώτημα*, interrogatum. Eo utimur, ubi exacerbando aliquid interrogamus et augemus eius invidiam, hoc modo: Fuistine illo in loco? dixistine, haec *ita* gesta esse? renuntiastine ea, quibus decepti sumus? Haec enim si sine interrogatione dicantur ad hunc modum: 'hic fuit illo in loco et ita gesta esse dixit et falsa renuntiando nos decepit', sic prolata minus invidiose proferentur.

12. *Πύσμα*, quaesitum. Hoc genus a superiore eo differt, quod ad interrogatum una voce tantum responderi potest, vel a negante vel a confitente: quaesito autem occurri nisi pluribus non potest, *ut* hoc modo si dicas: Qua igitur ratione bellum geremus? quae auxilia no-

6 Dem. Phil. II, §. 19. 9 §. 144. 13 §. 4. 15 Cic. or. p. Corn. II fragm. 1.

1 io iis *A* 2 directe *A* 3 aversio *St*: aduersio *V*, auersatio *B*, aduersatio *C*, aduersario *A* 5 ab indice *St*: ad iudicem *ABCV*; *cf. Quintil. 9, 2, 28* 6 allegentur *Gesner:* alligentur *ABCV* 7 Atheniensium *B* eadem se dici *B* 8 Argivos *Demosthenes:* Graecos *ABCV*; Arcades *a Demosthene non nominantur.* concionatum invidiose. Et M. Tullius *edd.*; *verba rectius distinximus.* 10 Rogator atque *AB* 11 utuntur *B* aliquas *B*, *unde St* aliquas res 12 dubitare *B* 13 genere *om. C* 14 negem *recte libri Tulliani* 19 exacerbando *Capp.*: exacervando *ABCV*, *ut Martianus quoque Capella*, *qui Aquilam exscripsit*, *habet §. 38:* cum interrogando aliquid acervamus (*vel* coacervamus) 20 fuistine *St*: fuisti *B*, fuisse *ACV* in illo loco *A* dixistine illo in loco *C* 21 ita *add. St ex loco inferiore* renunciastine *St*: renunciasti *ABCV* 22 dicantur *om. C* 23 gesta esse *ABC*: esse gesta *edd.* 24 falsa *St*: falso *ABCV* sic prolata *nos*: haec prolata *ABCV*, haec sic prolata *St*, *delendum censebat R* 26 a *St*: ex *ABCV* quod ad *A*: quo ad *BCV* 28 occurri non nisi pluribus *sola B*; *firmat nostram lectionem etiam Martianus Capella* ut *add. R* 29 dicas *St*: dicat *ABCV*

p. 18. 19 C.

bis parata erunt? quis erit qui subvenire velit, cum tam acerbe socios tractaverimus?

13. *Διατύπωσις*, descriptio vel deformatio, ubi rebus subiectis personisque et formas ipsas et habitus describimus et exprimimus, ut Tullius hoc modo: Ponite ante oculos Rullum, hasta posita in Pompeii castris, cum suis formosis finitoribus auctionantem. Item plenius pro Milone: Si haec non gesta audiretis, sed picta videretis et cetera. Deformat Milonem in reda sedentem paenulatum cum uxore, item Clodium cum equo et delectis villa egredientem. Eodem modo pro Roscio de Glaucia: Nonne vobis haec, quae audistis, oculis cernere videmini, iudices? Non positas insidias, non impetum repentinum? non versatur ante oculos ipse Glaucia? et quae sequuntur.]

14. *Ἀντεισαγωγή*, compensatio. Est autem huius modi, ubi aliquid difficile et contrarium confitendum est, sed contra inducitur non minus firmum. Qualia sunt haec de rege Ptolemaeo apud Ciceronem: Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis. Et si dicas: Magnus labor, multa pericula proponuntur: at gloria ex his immortalis est consecutura.

15. *Διασυρμός*, elevatio vel irrisio, ea figura est, qua ludentes, quae dicuntur ab adversariis, dissolvimus. Qualis est ille locus pro Murena in Sulpicium totus de iure civili.

16. *Μετάστασιν*, transmotionem, quidam inter figuras nominavit, cum rem a nobis alio transmovemus, non ita ut ibi causam constituamus. Alioquin iam non figura erit, sed species quaedam eius status, quem qualitatis aut ex accidenti appellant secundum Hermagoram. Ceterum alibi in parte aliqua orationis sententiam hoc modo figuramus, quale est apud Demosthenem initio defensionis pro Ctesiphonte: Cum bellum, inquit, Phocense conflatum esset; non per me; nondum enim ego ad rem publicam accesseram. Tale et illud pro Cornelio videri potest de aerario: Refertum, inquit, tribuniciis legibus, exhaustum a quibus sit, ipsi sciunt.

---

5 de lege agr. II, §. 53. 7 §. 54. 10 p. Rosc. Am. §. 98. 16 fr. or. de rege Alex. III, 4. 18 secundum Cic. or. p. Sestio §. 102. 21 §. 25 sqq. 28 de cor. §. 18. 30 Cic. p. Corn. I fr. 37.

---

3 delectis *B* 3 personisque *R ex Martiano Capella:* personarum *ABCV* 5 Ponite a. oc. Rullum *B*: *om. ACV* 6 actionantem *B* 7 audieritis — videritis *ABCV* 8 et cetera. Deformat *nos*: Et deformat *C et edd.* 10 de *A*: et de *BCV* audistis *AC*: uidistis *BV* 11 positas insidias *Cic.*: posita *ABCV*; *vitium librariorum esse apparet ex Anonymi schem. dian. §. 36, cui locus Aquilae ob oculos erat.* 12 ipse *ABCV*, *fort. corruptum ex* io caede, *ut habet Cic. et Schem. dian. l. c.* 14 Antenagoge *ABCV* 15 inducitur *Gesner:* iniicitur *ABCV* 16 Ptholomeo *C* 17 belligerandi *BC* 18 proponuntur *St*: opponuntur *ABCV*, *sed in C syllaba* opp *in rasura* 23 Metastasis *ABC* transmotionem *B*: transmutationem *ACV* nominant *male St; nam significatur, ut R monuit, Alexander* I, 27 27 qualis *AV* 28 Ctesiphone *B* 29 esset *St*: esset, et *ABDV* 30 et illud *St*: est illud *ABCV* 31 refectum *A* tribuniciis *BC* 32 sit *om. A*

17. Hae fere sunt ab elegantissimis electae figurae sententiarum: quibus si, ut adulescens acerrimo ingenio, utebaris actus proprio motu animi aut etiam ex imitatione lectionis Tullianae, prius etiam quam numeros earum nominaque perceperis, nihil mirum est. Omnia enim fere, quae praeceptis continentur, ab ingeniosis hominibus et in dicendo se exercentibus fiunt, sed casu quodam magis quam scientia. Ideoque doctrina et animadversio adhibenda est, ut ea, quae interdum sine ratione nobis occurrunt, semper in nostra potestate sint, et quotiens res postulaverit, a nobis ex praeparato adhibeantur. Nunc ad figuras elocutionis transeamus: qua in traditione primum mihi videtur demonstrandum, quot genera sint elocutionis quotque modis ea utamur.

18. Est igitur omnis oratio aut soluta, nulla inter se necessitate numerorum, neque composita membris quibusdam vel determinata certa circumscriptione verborum. Ea plerumque in sermone assiduo et in epistolis utimur: interponitur autem et iudicialibus orationibus, ubi aliquid simile et proximum sermoni volumus effin|gere. Aut perpetua, quam Graeci *εἰρομένην λέξιν* appellant, quae ita conectitur, ut superiorem elocutionem semper proxima sequatur atque ita seriem quandam significatus rerum explicet. Ea praecipue historiae et descriptioni convenit, quae tractum et fusum genus eloquendi, non conversum neque circumscriptum desiderat. Habet et saepe in iudiciali genere dicendi usum necessarium, si quando quasi decursu quodam uti volumus, ut illa se habent in oratione Miloniana: Occidi, occidi non Spurium Maelium, qui annona levanda iacturisque rei familiaris et cetera. Alia autem, quae ex ambitu constat, quem ambitum Graeci *περίοδον* appellant. Est autem ea, quae sententiam certa quadam circumscriptione definit atque determinat, qualis est haec: Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro et in iudiciis impudentia valeret, non minus nunc Aulus Caecina cederet Sex. Aebutii impudentiae, quam tum in vi faciunda cessit audaciae. Sed hic ambitus constat ex membris, quae *κῶλα* Graeci vocant, et *ex* caesis, quae *κόμματα* appellant. Membrum quidem est pars orationis ex pluribus ver-

---

23 §. 72. 27 Cic. p. Caec. §. 1.

---

2 *fort.* adolescens es actus *vir doctus in ed. Capp.*: nactus *ABCV*, incitatus *R* 3 ex imitatione *Gesner et homo doctus in marg. ed. B*: existimatione *BCV*, aestimatione *A*, existimatione dictionis T. *M. Haupt in Philologi III, 547* quam *St*: quod *ABCV* 10 qua *St*: quin *ABCV* 11 eis *B*; ea *firmat Capella* 12 se *om. C* 14 assidua *BV* 15 autem et indicialibus *A*: autem et in dialibus *CV* (*sed V om.* autem), aut et in dialogis *B* 16 perpetuae *B*, *fort. ex* perpetua est 17 *εἰρομένην λέξιν St*: *ῥωμένην λέξιν B*, romenea lexiu *ACV* 19 et *add. R coll. Capella* (*ubi est:* et historiae convenit et narrationi); historiae scriptioni *Bake ad Cic. de legg. p. 294* tractim *A* 20 et fusum *vir doctus in ed. Capp.*: effusum *ABCV* 21 et *om. BCV* 22 uti] ita *B* habent *Capella*: habet *ABCV* 24 cetera. in vitam Clodii invehitur *ABCV*; *glossam sustulit R* 29 nunc in causa *Cic.* Ceciuna *AB* Sex. Aebutii *om. B* 30 in vi *Cic. et Capella*: cum in *ABCV* audaciae *Cic. et Cap.*: audacia *ABCV* 31 ex *addidi ex Capella*

bis absolute aliquid significans, hoc modo: Etsi vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Caesum autem est pars orationis, nondum ex duobus aut ex pluribus verbis quicquam absolute significans, hoc modo: Etsi vereor, iudices, ne turpe sit. Nonnumquam tamen caesam dicimus orationem, quotiens non efficiuntur membra ex conexione verborum, sed singula quodvis significantia proferuntur ad istum modum: *Quis est iste Lollius, qui sine ferro ne nunc quidem tecum est?* Quis est iste Lollius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, concitator tabernariorum, percussor, lapidator fori, depopulator curiae. Et alibi apud eundem oratorem: Comites illi delecti manus erant tuae: *accensi, medici, aruspices, scribae manus erant tuae:* ut quisquis te familiaritate attigerat, ita maxime manus tua putabatur. Constat autem ambitus ex duobus membris, ex tribus membris, ex quattuor, interdum *et sex,* etsi nonnulli ex uno membro ambitum putant posse compleri, quam *μονόκωλον περίοδον* appellant. Ego autem | non video, quem ad modum periodos cognominetur et non potius colon, si unum sit.

19. His demonstratis, quae et ipsa possit aliquis figuris elocutionis adnumerare, ceteras persequemur, si illud praedixerimus, optimam et efficacissimam orationem futuram, si et hos ambitus habuerit, de quibus diximus, et in quibusdam partibus continuationem illam perpetuae elocutionis assumpserit, et nonnumquam caesis interrupta fuerit. Nam ubi omnia periodis explicantur, satietatem et fastidium ex similitudine parit: qualia scripta eorum, qui Isocraten male imitati sunt, quippe cum ipse Isocrates in hoc genere a quibusdam improbetur. At ubi semper continuatur oratio, nec cola quasi respirationes ex intervallis atque definitionibus periodorum interponuntur, et audientem et dicentem fatigat. Ubi vero caesa semper oratio est, nihil a sermone imperitorum differre videtur. Quare permiscenda sunt haec et rebus pro condicione earum accommodanda.

20. Differt autem figura elocutionis a figura sententiae hoc, quod sententiae figura immutato verborum ordine vel translato manet nihilo minus,

---

1 Cic. p. Mil. §. 1. 7 Cic. de domo s. §. 13. 10 Verr. II, §. 27.

---

2 dicere et incipientem *B* 4 absolute *Capella*: absoluti *ABCV* uerear *A* 6 membra ex c. verborum *St*: uerba ex c. membrorum *ABCV* quodvis s. proferuntur *Capella*: quamuis s. proferantur *ABCV* 7 Quis est iste Lollius — — tecum est? *addidimus ex Capella, quem constat exempla schematum non ex Cicerone ipso, sed ex Aquila petiisse. Apparet autem quam facile hoc membrum in libris Aquilae intercidere potuerit.* 8 lollius *C* 10 lapidator *Cic. et Capella*: latitator *B*, latrator *ACV*; *recte libri Tulliani*: lapidator, fori depopulator, obsessor curiae 12 accensi — — manus erant tuae *supplevimus ex Capella, ipsa Aquilae disputatione suffragante*
13 quisque *et* attingebat *Cic.* 15 et sex *add. R ex Capella* 18 si unum *R*: si unus *A*, sine unus si unum *BCV* 20 annumerare *Capp. et Gesner*: enumerare *ABCV* 22 continuationem *R ex Capella*: continuo rationem *ABCV*
25 Isocraten *B*: Isocratem *rell.* 26 oratio nec cola *Luxdorph*: oratiuncula *ABCV*, oratio, nec illae *St* 29 promiscenda *B* 30 haec *om. C* eorum *B*

elocutionis autem, si distraxeris vel immutaveris verba vel ordinem eorum non serraveris, manere non poterit. Ironia sententiae figura, quam hoc modo enuntiabo: Hic enim egregius auctor communium commodorum, custos *et* defensor rei publicae, salus et columen civitatis: de quo contraria scilicet intellegi velim. Mutabo verba, ordine eorum verso vel tota elocutione aliter explicata, sic: namque iste, cuius ope et auxilio videlicet civitas nititur: manebit ironia eadem neque laedetur verborum immutatione. At vero si figura elocutionis sit, quam repetitionem Latine, Graece ἐπαναφοράν vocamus, quae est huius modi: ille auctor discordiarum, ille dux seditionum omnium, ille in pace tumultuosus, ille proditor in bello: et illam partem orationis repetitam saepius in initio membrorum aut caesorum, qua est figura, sustulero, et tantum semel dixero, subiungens et cetera, hoc modo: ille, qui seditionum auctor, discordiarum concitator, in pace tumultuosus, in bello proditor fuit: figuram elocutionis sustuli. Nonnumquam autem, immo plerumque concurrere potest, ut sententiae figura coniungatur cum elocutionis figura, quo modo hoc enuntiatum est: ille amator patriae egregius, ille rei publicae custos, ille defensor libertatis ac legum. Cum hoc de | eo dicatur, de quo contraria intellegi volumus, et ironia est, quae figura sententiae est, et epanaphora, de qua cum maxime diximus, quae est elocutionis. Nunc ad instituta pergamus.

21. Sunt igitur figurae elocutionis aliae ad ornandum tantum et quasi ad pingendam orationem accommodatae: quibus princeps Gorgias Leontinus usus est, sed sine modo. Et ideo brevi oratio eius, quae initio audientis novitate permoverat, fastidium meruit. Isocrates autem post eum parcius, nec non etiam ipse Demosthenes, sed tanta moderatione, ut nusquam in taedium recurrant. Eas ergo primum exponemus.

22. *Ἀντίθετον*, compositum ex contrariis. Haec figura constat ex eo, quod verba pugnantia inter se, paria paribus opponuntur. Cu-

---

1 elocutiooi *ABCV* 2 non *om. B* 4 et *add. St* 5 mutaro *malim* 6 locutione *V* (?); *Ruhnk. ait sic esse in Aldina, quae recte habet* elocotione 7 manebit *A*: maoet ut *BCV* 9 repetitionem latioe *A*: re latioe *CV*, relatiooem *B*, relatiooem latine *St* huiosmodi *B*: eiusmodi *ACV* 11 ille proditor *B*: proditor *ACV* 12 initio *V*: initium *ABC* qua est figura *scripsi*: quae figuram *B*, quam figuram *ACV*, *quae vv. St delevit*, quae figuram efficit *R* et *ante* cetera *del. St* 16 contingere *R* 17 quo modo hoc *Capp.*: qua hoc modo *ABCV* 20 ironia est — — epaoaphora *R*: irooiam esse — — epaoaphorao (*vel* epanaphoram) *ABCV* 21 dicimos *mal. R* 22 pergemus *C* 23 figurae elocutionis *Capella*: figorarum elocutiones *ABCV* oroandum *C*: ornaodam *ABV* quasi ad *BC*: quasi *AV* 24 piogeodum *B* accommodatae] *cum non sequatur quod* aliae *respondeat (sequitur demum cap. 30), volebat Ruhnk. ex Capellae exemplis interpolatis hic addere:* aliae vero ad sigoificationis vim intimandam, *de qua re v. adn. ad illum locum Capellae.* 25 brevi oratio eius, quae *R*: breuis oratio est et quae *ABCV* 26 permouerat *B*: permoueat *CV*, permouere *A* moeruit *C* 28 recurraot (*sc.* figurae) *nos*: recurrat *ABCV*, iocurrot *St* 29 compositum *R ex Capella*: oppositum *ABCV*

p. 22. 23 C.

ius modi brevissimum est illud Ciceronis: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas. *Aut si dicas:* In pace ad vexandos cives acerrimus, in bello ad expugnandos hostes inertissimus.

23. *Ἰσόκωλον*, exaequatum membris. Fit autem, quotiens non pugnantibus inter se, sed paribus tantummodo verbis duo vel etiam plura membra, quae *κῶλα* dicimus, explicantur, ut si dicas hoc modo: Classem speciosissimam *et robustissimam* instruxit, exercitum pulcherrimum et fortissimum legit. Addere etiam licet: sociorum maximam et fidelissimam manum comparavit, et longius eodem modo progredi, dum ne in fastidium incurras.

24. *Πάρισον*, prope aequatum. Differt autem a superiore, quod ibi membrorum verba paria sunt numero, hic uno vel altero addito aut in superiore membro aut in postremo pariter excurrunt, ut si *sic* locum enunties: Neque gratia et divitiis locupletum corruptus, neque minis et denuntiatione potentium perterritus, neque difficultatibus et magnitudine rei a proposito deiectus. Hoc enim postremum pluribus verbis quam superiora enuntiatum membrum longius produxit. Quod fieri et in primo potest, sed ibi opportunius, si, quo longius erit ceteris, initio pronuntiatur: in posteriore autem, si ad postremum producitur.

25. *Ὁμοιόπτωτον*, simile casibus. Hoc ex eo nomen accepit, quod membra illa, id est *κῶλα*, in eosdem casus cadunt ad hunc modum: Huic igitur socios vestros criminanti et ad bellum vos cohortanti et omnibus modis, ut in tumultu essetis, molienti. Haec enim tria in eundem casum determinata sunt. |

26. *Ὁμοιοτέλευτον*, simile determinatione. Differt a superiore, quod illud quidem et casu et sono similia verba membrorum determinat: hoc vero non solum casuum similitudine, sed cuiuscumque verbi atque enuntiationis contentum est, ut: In muros statim curritur, exercitus a sociis accersitur, dilectus iuventuti denuntiatur.

27. *Παρονομασία*, levis immutatio. Haec figura ita ornat ora-

1 ipse se citat in Orat. §. 223. Nuae locus legitur in fragm. or. Scaurianae §. 45; at v. Spald. ad Quintil. 9, 2, §. 15.

1 est illud brevissimum *C* tibi *om. ABCV* 2 Aut si dicas *add. R ex Capella* 5 Icolon *C* exaequamen ex membris *A* 8 et robustissimam *add. R ex Capella* 9 legit *Capella*: elegit *ABCV*, delegit *St* 11 praegredi *B* 12 aequamen *A* a *A*: ex *BCV* 14 sic *add. R* 16 potentium *C*: patentum *ABV* 17 magnitudiue rei a proposito *R*: magnitudine rei a proposita (praeposita *C*) magnitudine *ABCV* delectus *B* hic enim *malim* 18 enunciatum uerbum membrum *C* 19 si quod *Capp.* 20 pronunciatur *AV*: praenunciatur *B*, praenunciantur *C*; praemuniatur *et deinde* producatur *Gesner* 21 producitur *C* 22 casibus *Capella*: in casibus *ABCV* 23 membra illa, id est illa, id est cola *B* 27 simili *B* 28 simili *R ex Capella*: similia *ABCV* verba *om. AV* 30 ut *A*: *om. BBV* 31 accersitur *ABC*: arcessitur *V* (?) 32 Paronomasia *Capp.*: Paronymin *vel* Parunimia *ABCV* imitatio *BCV*

tionem, ut in nomine aut in verbo interdum syllaba, nonnumquam litera immutata diversa significet, ut si velis sic enuntiare: Praetor iste vel potius praedo sociorum. Et frequens illud apud veteres eius modi est: Cui quod libet, hoc licet. Non indecore interim et prioris verbi postremitas similitudine posterioris excipitur, ut se habet: Legem flagitasti, quae tibi non deerat; erat enim diligentissime scripta.

28. *Πλοκή*, copulatio. Ea figura elocutionis, in qua idem verbum aut nomen, bis continuo positum, diversa significat, ut est illud: Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, ut superius quidem nomen tantum significet hominis, posterius velit intellegi eundem qui semper fuerit ac sui similem.

29. *Παλιλογία*, iteratio. Haec figura, repetito eodem verbo aut nomine, non diversa vult intellegi, sed id quod significatur efficere vehementius. Cuius modi est hoc: Ferro, ferro inquit, et hoc in iudicio dicit, te reieci atque proterrui. Repetitum enim hoc ferro indignitatem rei atque audaciam eius, in quem dicitur, impensius significat. Nec solum nomen aut verbum, sed omnis pars orationis iterari ad eundem usum potest, ut cum dicitur: Tu, tu, Antoni, Caesari ruenti atque omnia permiscere cupienti causam belli civilis dedisti.

30. Atque hae duae figurae, superior et ista ipsa, de qua locuti sumus, non ad formandam magis et exornandam orationem, ut illae superiores, sed ad accendendam pugnam dicendi valent, sicut vel magis | pleraeque earum, quae consequentur. Ideoque et Aristoteli et iteratio ipsa verborum ac nominum et repetitio frequentior et omnis huius modi motus actioni magis et certamini quam stilo videtur convenire: qua de re in tertio Rhetoricorum libro disserit. Verum docet nos et Demosthenes et Cicero eam optime orationem esse compositam, quae cum illa ornamenta parium et contrariorum et immutatorum verborum habeat, ex quibus et ipsis tamen saepe non ornatior quam vehementior fit oratio, si in tempore et cum modo assumantur, tum his, quae verae adfectionis speciem praeferunt, excitetur. Ita enim maxime exemplum et imaginem veritatis continebit.

31. *Ἐπανάληψις*, repetitio. Haec figura tantum a priore distat, quod in illa quidem una pars orationis bis repetitur, tum coniunctim, tum

---

4 Auct. ad Her. IV, 25. Cic. p. Quinct. §. 94. Phil. I, §. 33. 5 Cic. p. Mur. 13, 46. 8 Cic. fragm. p. 468 Or. (1). 14 Cic. p. Caec. §. 24. 18 secundum Cic. Phil. II, §. 53. 25 c. 12.

---

1 syllabam *BC* 4 indecorem *BCV* 5 flagitasti quae *libri Tulliani*: fragilitas et quae *ABCV*, flagitas et quae *Pithoeus* 6 scriptae *C* 12 Palinlogia *AC* 13 id quod *R*: idem quod *ABCV* 14 ferro ferro — — dicit te reieci atque proterrui *R ex Cicerone*: ferrum ferrum — — dicit ter eiciatque (eiiciatque) pro terrui (proterni *C*[1]*B*) *ABCV* 15 enim] in *AV* ferro *R*: ferrum *ABCV* indignitate *C* 17 omnis *om. B* 19 Antonio *B* 20 haec *AC* 21 formandam *R* (*coll. Cic. de orat.* II, §. 36): ornandam *ABCV* 22 accedendam *A* vel maxime *R* pleraque *ABCV*, *em. St* 25 rhetoricorum libro *A*: rhetoricarum libro (*vel* l.) artium *BCV* 29 assumatur *B* 30 tum *B*: tamen *ACV et edd.* excitetur *ACV*: texetur *B* 32 Epanalempsis *C* 33 coniunctim *St*: coniunctum *BV*, coniuncto *AC*

p. 24. 25 C.

interposito uno aut altero verbo, quo vehementior elocutio videtur fieri: at in hac ex plurium verborum continuatione repetita idem quaeritur, ut si dicas: Patriae suae quisquam, o dii immortales, exitium est machinatus? Et hoc: Non potest iam, non potest, inquam, libera haec civitas esse.

32. Ἀναδίπλωσις, reduplicatio, rarum apud oratores figurae genus, frequentius apud poetas: si quando tamen et in civilem orationem incidit, *non* mediocrem dignitatem habet. Interest autem inter hoc et illa duo superiora tantum, quod hic ea, quae in superiore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur, ad hunc modum: Concurrerat ad tantae rei nuntium, sicut commune civitatis periculum monebat, senatus frequens, equester ordo universus * * Tale est et illud Terentianum;

Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam?

33. Προσαπόδοσις, redditio. Nomen haec figura ex eo accepit, quod idem nomen in postrema parte membri, aut eadem quaecumque pars orationis redditur, [est conexa] unde id membrum aut is ambitus coepit, ut si velis hoc modo eloqui, cum quid quasi indigneris aut doleas: Tibi, sceleratissime omnium, im|putare omnes calamitates suas debet res publica, tibi. Aut sic: Haec, o dii immortales, in civitate moliri ausus est Glaucia?

34. Ἐπαναφορά, quod relatum vocant. Hac figura vel frequentissime et Demosthenes et M. Tullius et omnes vehementes oratores utuntur, quando praecipue et ipsi commoti videri volunt et iudicem commovere. Constat autem ex eo, quod eadem pars orationis saepius per singulos ambitus aut per singula membra, interdum etiam brevius per caesa, quae κόμματα appellant, *repetitur*, hoc modo: Verres calumniatorem apponebat, Verres de causa cognoscebat, Verres pronuntiabat.

13 Phorm. 2, 3, 5. 28 secundum Cic. Verr. II, §. 26.

4 machinatus] *fort.* machinatus? exitium, inquam, patriae suae est machinatus? *nisi vitium in v.* quisquam *latet (nam inepta videtur sententia de persona communi enuntiata) et scribendum est:* patriae suae, patriae suae, inquam, o di *etc.* et hoc: Non *nas*: Hoc non *BCV*; non *A*, et: Non *R* Non potest, iam non potest *vulgo distinguitur*; iam non potest *om. V, ut videtur, non item B, ut ait R* 6 reduplicatio *Capp.*: replicatio *libri* 8 non *add. R* 12 universus] *Gesnerus* frequens populus, *R* universus populus *addere malebat, at cum ne sic quidem figura confiat, plura deesse manifestum est.* 13 illud *om. C* 14 Phannium *AC*, Fannium *B* 15 negat hanc esse *C* 16 redditio orationis *Capella* accipit *ABCV*, *em. St* 17 *fort.* aut eadem, quaecumque est pars orationis, redditur 18 redditur *om. C* est conexa *inclusit Gesner nec habet Capella* his ambitus cepit *B* 19 indigneris aut *B*: indigneas et *V*, indigneras aut *C*, indigne *A*, indigne feras aut *Frotscher* doleas Resp. tibi *A* 22 Glaucia? haec? *Gesner; ipse malim tale supplere:* Glaucia? haec est ausus Glaucia? 23 Epanaphoran *C* relegatum *B* 24 M.] inde *B* utantur *C* 25 quando *A*: unde *BCV* 27 breuis *ABCV*, *em. St* 28 repetitur *add. St*, *ut est apud Capellam* calumnatorem *C*, calumniatores *Cic.* opponebat *A*

Aut si dicas: Ille venire hostes nuntiavit, ille vos in metum belli compulit, ille in tumultu ut civitas esset effecit. Per ambitum autem repeti potest eadem pars orationis sic: Tam diu Tiberius Gracchus populo gratus fuit, quam diu leges ad voluntatem eius, non ad utilitatem rei publicae compositas ferebat: tam diu C. Gracchus, quam diu legibus agrariis et frumentariis et ceteris profusionibus aerarii multitudinem imperitam promerebatur: tam diu Saturninus plurimum potuit, quam diu easdem illas frumentarias largitiones et agri divisiones pollicebatur.

35. Ἀντιστροφή, conversum. Species huius figurae cum eandem fere vim habeat, contraria est superiori, eo quod ibi ab eadem parte orationis saepius incipitur, hic in eandem partem desinitur. Cuius modi est haec pro Fonteio: Frumenti maximus numerus e Gallia, peditatus amplissimae copiae e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.

36. Συμπλοκή, conexum. Haec figura ex utraque earum, quas supra demonstravimus, composita utramque orationi speciem circumdat. Nam et incipit saepius ab una parte orationis et totiens in unam atque eandem desinit, ut haec se habet: Quis legem tulit? Rullus. Quis tribus sortitus est? Rullus. Quis decemviros creavit? idem Rullus.

37. Πολύπτωτον, ex pluribus casibus. Hanc figuram ex eo nominaverunt, quod, cum saepius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipsa pars declinationibus casuum aut generibus aut numeris immutatur. Casuum declinationibus hoc modo: Senatus est summum imperii consilium: senatui rei publicae cura mandatur: | ad senatum in dubiis periculosisque rebus omnis civitas respicit. Generibus autem hoc modo: Pulchra autem haec fama continget civitati, si optime meritum civem damnaverimus. Pulchrum erit exteras nationes existimare, infestiores nos esse bonis quam malis. Pulchre communibus utilitatibus consulemus, si, quos oppressos et hostes cupiere, nos circumvenerimus. Numeris autem sic: Grata semper singulis fuerunt, quae commodi eorum causa constituta sunt. Gratum ille superior

---

14 ex parte deperdita 4, 8. 20 secundum Cic. de l. agr. II, §. 22.

---

1 metum *R*: motum *ABCV* 3 T. Gracchus *A* 5 afferebat *ACV* 7 aerariis multitudinem imperatam *B* 11 conuersum *ABCV*: conversio *Capella* 12 contrarium *CV* 17 connexio *Capella* 18 composita est *BCV* orationi *J. Fr. Heusinger*: orationis *ABCV* 19 totiens *St et Capella*: totidem *ABCV* 21 est *om.* C idem *operarum errore deest in R* 24 initium — — fiat *A et Capella*: initio — — stat *BCV* 25 ipsa *om. A* 26 summi *B* 28 omnis omnibus anuis ciuitás *C* 29 contingét *R*: contingit *AC*, contigit *BV* 31 erat *B* 33 cupere *AC* 35 instituta *AV*

p. 26 C.
Africanus senatoribus fecit, qui primus eius ordinis subsellia a populo liberavit. *

38. *Συνωνυμία*, communio nominis. Utimur autem eo genere elocutionis, quotiens uno verbo non satis videmur dignitatem aut magnitudinem rei demonstrare, ideoque in eiusdem significationem plura conferuntur, ut si dicas: prostravit, adflixit, perculit.

39. *Ταυτολογία*. Eadem pluribus verbis significat hoc schema, differt autem perexiguo [proxima] a superiore figura. Ibi enim singulae partes ex ordine idem significantes ponuntur: hic unius nominis aut verbi prius positi vis deinceps pluribus verbis explicatur, ut si dicas: Senatus populi Romani summum consilium, a quo ordine iura exterae nationes petunt. Hic enim unum nomen senatus prosecutionem accipit ex pluribus verbis non aliud significantibus. Qui enim summum consilium dicit et eum *ordinem*, a quo exterae nationes iura petunt, non aliud quam senatum dicit, sed prosequendo latius ornavit elocutionem.

40. *Κλῖμαξ*, quod Graeci vocant, ascensus nominetur a nobis. Malo enim ascensum quam scalam aut gradiculos, ut quidam, dicere. Est autem figura perquam decora et a Demosthene commendata, in qua postremum quodque verbum, in priore membro aut parte aliqua elocutionis positum, in posteriorem rursum assumptum inicitur atque ita velut gradibus quibusdam conectitur oratio, ad hunc modum; ponam enim ipsum Demosthenicum versum: Et non dixi quidem haec, *non scripsi autem;* nec scripsi quidem, non profectus sum autem ad legationem; nec profectus quidem, non persuasi autem Thebanis. Haec autem animadvertis, quanto elatius dicta sint, quam si simpliciter enuntiasset: Et dixi haec et scripsi et in legationem profectus persuasi Thebanis. Sic M. Tullius pro Milone: Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit, nec senatui modo, sed etiam publicis praesidiis et armis, neque his tantum, sed etiam eius potestati, cui senatus totam rem publicam com-

23 de cor. §. 179. 28 §. 61.

5 *fort.* in eiusdem rei (ad eandem significationem *Capella*) significatione *B* conferimus *Capella* 7 Tautologia *C* eandem *B et, ut videtur, V; nam in A est* esdem: *cf. adnot. Ruhnk.* 8 proxima *del. St*, et proxima est superiori figurae *R*, a proxima superiori figura *Ferd. Nagel in Act. litt. soc. Rheno-Traiect. 4, 291* superiore *ABC*: superiori *V (?) et v.* enim *St*: etiam *ABCV* 11 populi Ro. *R*: p. q. r. *A*, Pop. que Rho. *B*, populusque romanus *CV* 14 et 15 dixit *St* ordinem *add. St* 18 ascensum *A*: ascensus *BCV* 19 decore *B* 21 in posteriorem rursum *R*: in superiore (superiorem *B*) cursum *ABCV*, in inferiorem rursus *St*, *fort.* in inferiorem ex superiore r. assumpta *ABCV* 23 haec — scripsi quidem *om. C* non scripsi autem *supplevimus*; non autem scripsi *add. St* 25 non persuasi autem Thebanis nec persuasi quidem *ABCV*; *glossema sustulit St* 26 autem] *an* facile? animaduertitis quanto ea latius *B* 27 profectus persuasi *nos*: profectus sum, persuasi *ABBV*; prof. sum et pers. *St* 28 M.] em̄ *B* 30 iis *AB* 31 commiserat *Cic. et Capella*: commisit *ABCV*

miserat. Parce autem usus est figura; nam in tertio gradu contentus fuit dicere, neque his tantum, ne rursum totum illud repeteret, neque publicis praesidiis et armis tantum, videlicet quia et longum et insuave futu|rum erat. Egregie autem et, ut mihi videtur, feliciter Licinius Calvus in Vatinium: Non ergo pecuniarum magis repetundarum quam maiestatis, neque maiestatis magis quam Plautiae legis, neque Plautiae legis magis quam ambitus, neque ambitus magis quam omnium legum omnia iudicia perierunt.

41. Solutum; sic enim voco, quod ἀσύνδετον Graeci vocant. Fit autem ita, ut demptis coniunctionibus et praepositionibus, quibus verba et nomina conectuntur, singulatim unumquodque enuntiemus. Cuius rei frequentissimum exemplum est per totas orationes M. Tullii, sed vel hoc unum ad exemplum sufficiet: Expecto vim edicti, severitatem praetoris, faveo aratori, cupio octuplo damnari Apronium. In his enim animadvertimus nullam neque coniunctionem neque praepositionem interpositam. Facit autem figura haec et ad celeritatem et ad vim doloris aliquam significandam, in qua plerumque, cum commoti sumus, hoc modo incidere solemus.

42. Illud etiam praeceptum habeto, actori verae causae numquam timendum esse, ne nimius sit in figuris sententiarum. Si enim fieri possit, ut omnes non * * ad aliquam utilitatem figurentur, non vitandum, verum et optabile est. Elocutionis figuris modus adhibendus, et iis maxime, quas diximus ad ostensionem magis quam ad certamen facere, in quibus paribus paria redduntur aut simili casu aut sono determinantur; in his etiam, *quae* iteratione verbi aut repetitione aut aliquocumque huius modi motu accidunt. In elocutione tam diu commorandum erit, quam diu non in fastidium et satietatem audientis incurrit. Melius itaque est pluribus

5 ex Quintil. 9, 3, § 56. Fragm. or. Rom. ed. Meyer ed. II, p. 477. 13 Verr. III, §. 28.

1 figura *ABC*: hac figura *V* (?) *R* 2 iis *A* neque publicis *Gesner*: neque solum publ. *ABCV* 3 et in longum *B*, longum *ACV* 4 erat futurum *C* licinium *C* 5 Vatinum *B* *eundem locum citant Quintil. 9, 3, 56 et Diomedes II, p. 448 Keil.* magis pecuniarum *Quintil. et Diom.* repetendarum *B* 6 neque maiestatis *om. C* planciae *(bis) A* 7 neque legis (*om.* Plautiae) *B* 8 omnium legum est (*i. e.* etc.) *codd. Quintil. rell. omissis* 8 ἀσύνθετον *B* 10 coniunctionibus — — connectuntur *A*: ut demptis disiunctionibus et propositionibus quibus nerba et non uerbis nominibus aut appellationibus particulis consequuntur (consecuntur *B*) *BCV* 11 enunciamus *ABV*, *om. C* 12 Tullius *C* hoc ad unum *C* 13 expecto *Cic.*: exopto *ABCV* (*non* opto *AB*, *ut ait R*) 14 aratori *Cic.*: oratori *libri Aquilae et Capellae* octuplo *Capella*: opto *ABCV*, octupli *libri Tulliani* in hiis animaduertimus enim *C* 15 n. disiunctionem u. propositionem *ABCV*, *em. Capp.* 16 haec et ad *B*: et *om. ACV* 17 in qua *A*: qua *BCV* 19 actori *A*: autori (auctori) *BCV* 20 nimium *ABCV*, *em. St* 21 omnis *C* *lacunam indicavimus; videtur autem tale aliquid deesse:* non ad ornandum tantum, sed ad *etc.* 22 modum adhibendum *libri*, *em. Christ* iis *St*: his *v.* 23 facere *B*: fieri *ACV* 24 reddantur *ABCV*, *em. St* aut quae simili *St* 25 quae *add. St* alio quocunque *St* 26 commorandum *B*: morandum *ACV* 27 incurret *St*, *fort.* incurrerit

p. 27. 28 C.

huius modi figuris uti et exemplis variare elocutionem quam diutius in iisdem manere.

43. *Διεζευγμένον*, **disiunctum.** Haec figura ita ornat et amplificat orationem, ut diversis redditionibus verborum membra, quae vocamus *κῶλα*, disiungat ac separet, sive duo sive plura, hoc modo: **Capuam colonis deductis occupabunt, Atellam praesidio communient, Nuceriam. Cumas multitudine suorum obtinebunt, cetera oppida praesidiis devincient.** Tale est et illud: **Venibit igitur sub praecone | tota Propontis atque Hellespontus, addicetur omnis ora Lyciorum atque Cilicum, Mysia et Phrygia eidem condicioni legique parebunt.** Animadvertere autem potes nihil interesse, utrum in postremis partibus membra disiungantur vicissitate verborum, an in primis, an hoc vicissim fiat.

44. *Ὑπεζευγμένον*, **iniunctum.** Hoc genus enuntiationis diversam habet vim a figura superiore: ibi enim copia verborum iactatur, hic brevitas. Nam ut in superiore singulis membris singula diversa reddimus, ita hic plura in uno coniungimus. Quale est hoc: **Quorum ordo** *ab* **humili, fortuna** *a* **sordida, natura** *a* **turpi oratione abhorret.** Hoc enim postremum **abhorret** ad tria refertur. Sin autem haec figura fit ita, ut tum in postremo sit pars orationis, quae duo aut plura membra coniungat, tum in primo, tum in medio, iniectionem sive *ἐπιβολὴν* vocemus licet. Praestat autem vim orationi pluribus verbis in eandem rem collocatis, non idem significantibus, sed maius semper ac maius aliquid, hoc modo: **verberatur, cruciatur, necatur.**

45. *Πλεονασμός*, **plus necessarium.** Eius figurae usus in eo est, ut verba quaedam adiciamus, non tam enuntiandae rei necessaria, quam ut ex his magnitudo vel dignitas vel moralis aliqua commentatio aut denique species motura iudicem circumponatur. Alioqui, si nihil eorum

5 secuodum Cic. or. de l. agr. II, §. 86. 8 fragm. or. de l. agr. I.

1 variare *nos*: variari *ABCV* 3 *Διεζευγμένον*, disiunctum *A et Capella*: Disiunctum, siue iniunctum *BCV* 6 Atellam *A* (*V*?): ac etiam *BC* Luceriam *A* 8 venibit *Orelli*: ueniet *ABCV* 9 Propontus *B* omnis *Baiter*: communis *ABCV* hors *C* Oralytiorum *B* 10 Mysia *St*: Moesia *ABCV* Phrygia eidem c. l. p. *Orelli*: Phrygia (Frygia). Veoiet Propontis atque Hellespontus, idem c. l. p. *ABCV* 12 necessitate *A*; '*fort. verba* au hoc vicissim fiat *adscripta sunt ad explicandam vocem* vicissitate' Ruhnk. 14 *Ὑπεζευγμένον scripsi: Ἐπιζευγμένον A*, Diezeugmenoo siue epizeugmenoo *BCV*, Antezeugmenon *Capella* (*non item A, ut ait Ruhnk.*) *et R* iniunctum *A*: disiunctum siue iniunctum *BCV* enunciationis *R*: enumeratioois *ABCV* 15 ibi — — in superiore *om. C* 17 ab *additum ex Capella*, a — a *nos addidimus* 18 humilis *AC* ratione *St* 19 siu *ABV*: si *C*, fit *R* 20 fit ita ut tum *nos*: tum ita ut *ABCV*, ita fit ut *St* 21 iniectionem *A*: in lectiooem *BV*, leetionem *C* sive *Gesner*: sic *ABCV*, seu *Caussinus*, id est *St* 23 collatis *C* 25 Pleonasmus. Plus necessarius eius figurae usus *ABCV*, *corr. R ex Capella*, *qui habet:* Pleooasmus est plus necessarium (plus necessario *Heinsius ad Ovid. Ep.* 14, 95, plus quam necessarium *Grotius*) 26 quaedam *nos ex Capella*: quidem *C et edd.* 28 circumpouantur *Pithoeus* alioquin *BC* nihil eo tum *B*

p. 28. 29 C.

additio verbi efficit, vitiosa erit. Itaque si dicas 'M. Cato ille', quamvis sufficiat nomen tantummodo posuisse, videaris plus significasse addito ille. Item hoc: 'Quae, malum, est ista voluntaria servitus?' cum possit satis significatum esse: 'quaenam est ista voluntaria servitus?' plus quidem habuit ex eo, quod malum positum est.

46. Ἔλλειψις, id est detractio, contraria superiori figura. Ornatur oratio, cum verbum aliquod detrahimus a sua significatione, hoc modo: Et illi quidem, qui a se *mortem* morte inimici reppulit, ignosco. Videntur autem mihi *et* iudices, qui sententias pro illo tulerunt: nam multas fuisse audio. Hic apparet totum illud deesse: videntur autem mihi et iudices idem sensisse vel ignovisse. Sed quia intellegebatur, id detractum est, ut ipsa celeritate commotior esset enuntiatio.

47. Hae sunt fere elocutionum figurae animadversione dignae. Iam illud sua sponte quicumque intellegere possit, saepe plures elocutionis figuras concurrere. Nam qui sic loquitur: Athenienses Asiae partem eam, quae Ionia cognominata est, coloniis communierunt: Dores Italiae eam regionem, quae Magna Graecia est nominata, occupaverunt: tres in unum figuras contulit, isocolon, homoeoptoton, diezeugmenon. Idemque hoc et in ceteris figuris accidere poterit.

48. Illud ad postremum praecipiendum videtur, ne proposita tibi figura, quaerens elocutionem ei subiungere, cito verba colligas, ut in eam figuram, quam destinaveris, incidant; infirmum enim hoc et puerile erit. Sed consuetudo multa elocutionis, in qua figuras huius modi recognoscas, et assiduitas stili, cum ipsa exercitatio commoverit dicendi facultatem, in has formas ultro incurrit, ut et quibus et quo tempore utendum sit, possis diiudicare. Plurimum optimorum, Demosthenis praesertim et M. Tulli *iuvabit lectio.* Ne *tamen,* dum copiam imitamur, in nimietatem incidamus, cavendum est.

3 Cic. Phil. 1, §. 15.

1 efficiet *St* erat *B* 2 plus *A*: *om.* *BCV* 3 mala *C* Cum possit — — servitus *B*: *om.* *ACV* 5 quiddam *St* quud *A*: quae *BCV* 8 mortem *add. R* reppulit *A*: repulit *BCV* 9 uidetur *C* et *add. St* 10 multos *St* totum *St*: tum *ABCV* 11 uidetur *C* 12 id *nos*: is *BCV*, *om. A*, iis *R*, ideo *St* 14 fere *St*: uere *C*, uerae *ABV* 15 quicumque *R*: quacumque *A*. *om.* *BCV* (sua quisque sponte *St*) 17 colonis *B* 18 Magna Graecia *A*: Graecia *BCV* 19 occupauerunt *AC*: occupauere *B et V (?)* icolon *C* 20 itemque *ABCV*, *em. St* 23 quaercus el ei *nos*: quaeras el, his *ABCV* cito *nos*: cita *ACV*, si ita *B et edd. recent.* 25 Sed *nos*: Haec *ABCV* huiusmodi *om. C* 26 facultatem *AV*: facultas item *BC* 27 ut et quibus *St*: ut cum quibus *ABCV* 28 Demosthenis praesertim et M. Tulli, iuvabit lectio *scripsimus*: Demosthenis praestabit M. Tullio *ABCV mance* 29 ne tamen *nos*: nec *AV*, ne *BC*, sed ne *St* imitatur *B* 30 cauendum est. Explicit Aquilae *C*.

III.

IULII RUFINIANI

DE FIGURIS SENTENTIARUM ET ELOCUTIONIS

LIBER.

DE SCHEMATIS LEXEOS.
DE SCHEMATIS DIANOEAS.

B = ed. princeps Basileensis.
R = Rufinkenius.
St = Rob. Stephanus.

Hactenus Aquila Romanus ex Alexandro Numenio: exinde ab eo praeteritas, aliis quidem proditas, subtexuimus.

1. *Εἰρωνεία* elocutiuncula Sallustiana commodissime exprimitur, cum aliud in pectore reclusum, aliud in lingua promptum habemus, et sententia enuntiationis in contrarium verbis accipitur, ut apud Vergilium:

Scilicet is superis labor est.

Apud Tullium pro Ligario: Novum crimen, Gai Caesar, et cetera. In Clodium et Curionem: Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus, quem decet muliebris ornatus, et cetera. Ironiae

3 Catil. 10   5 Aen. 4, 379.   7 p. Lig. §. 1.   8 in Clod. et Cur. c. 5.

2 praeterita, ab aliis prodita *St*, '*Quem in errorem induxerunt uerba, quae in B his subiiciuntur:* Schemata dianoeas. Ironia, partes eius chleuasmus *etc. quae non sunt Rufiniani, sed studiosi lectoris, figurarum catalogum conficientis. Quem nos ut inutilem et alienum eiecimus.*' Ruhnk.   3 Salustiana *B*   4 clausum in pectore *Sall.* habemus *St*: habeamus *B*   sententiam *B*, *em. St*   5 verbis *Capp.*: a verbis *B*   7 Caij *B*

autem species sex, chleuasmos sive epicertomesis, charientismos sive scomma, asteismos, diasyrmos, exuthenismos, sarcasmos.

2. *Χλευασμός* sive *ἐπικερτόμησις*. Haec figura risum excitat et severe proposita vafre excutit, eludens personarum aut rerum comparatione, ut apud Vergilium:

meque timoris
Argue, tu, Drance.

Apud Ciceronem: Quasi vero ego de facie tua, catamite, dixerim. Vel alias: Potuistine contumeliosius facere, si tibi hoc Parmeno alioqui ac non ipse Parmeno nuntiasset.

3. *Χαριεντισμός* sive *σκῶμμα*. Hac figura fit festiva dictio, cum amoenitate mordax, ut apud Ciceronem: Infirmo corpore atque aegro, colore, ut ipsi iudicare potestis, u. Et apud eundem: Facite enim, ut vultum ipsius et illam usque ad talos demissam purpuram cogitetis.

4. *Ἀστεϊσμός*, urbana dictio. Hac figura fit excitatis aliis ingenua festivitas, ut apud Ciceronem: Respicite, respicite, iudices, hominum fortunas, respicite Fabricii senectutem. Cum hoc 'respicite' ornandae orationis causa saepe dixisset, respexit ipse. At Fabricius a subselliis demisso capite discesserat. Et alias: Negabant mirum, ius tam nequam esse verrinum. Et alibi: Alii execrabantur Sacerdotem, qui tam nequam verrem reliquisset.

5. *Διασυρμός*. Haec figura fit, cum rem aliquam aut personam elevamus, ut apud Tullium: Est adhuc, quod admirari vos video, non Verres, sed Quintus Mutius. Et in eodem: Sed repente, tanquam epoto Circaeo, factus est Verres: redit ad se atque ad mores suos. Et alibi: Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus et instituta bonorum virorum requiramus.

6. *Ἐξουθενισμός*. Figura haec fit, cum rem aliquam extenuamus et contemtam facimus, ut apud *Horatium in* Lucilium:

5 Aen. 11, 383. 8 ex or. in Clod. et Cur., ut Beier probabile reddidit. 9 orationi pro Fundanio vindicavit Ruhnk. 12 Cic. fragm. p. 579, 16 Or. ed. 1 p. 347, 17 Klotz. 14 p. Cluent. §. 111. 17 p. Cluent. §. 58. Quintil. 6. 3, 40. 20 et 21 Verr. 1, §. 121. 25 et 26 div. in Caecil. §. 57. 28 p. Quinct. §. 55 32 Sat. 1, 10, 20.

1 epicertomenesia *B*, *item paulo post* 2 Astismoa *B* 4 comparationem *B*. em. *R* 9 vel alias *rhetoris verba esse aliud exemplum adiungentis C. Beier intellexit in Cic. oratt. fragm. p.* 112 potuistine *scripsi*: potuisti *B* 10 alioqui *scripsi:* alloqui *B*, per aliquem *St* 13 ipsi iudicare potestis u. *nos*: ipse indicare p. u. *B* 14 facit *B* 16 Astismus *B* excitatis *Gesner: exercitatis B* 17 Respicite respicite *B*: respicite *edd. Cic. et reliquae Rufiniani* 21 negabat uirum iustum, nequam esse Verrinium *B*, negabant mirandum esse ius tam nequam *etc. Cic.* 22 alibi *R*: illi *B*, illico *Frotscher* sacerdotem *edd.* tam nequam Verrem *B*, verrem tam nequam *Cic.* 26 *fort.* in eadem 27 a poto circeo *B*, aliquo Circaeo poculo *codd. Cic.; videtur Rufinianus* poculo Circaeo *scripsisse* 32 apud Hora-

p. 30. 31 C.

At magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis
Miscuit.

Apud Tullium pro Caecina: Eieci ego te armatis hominibus, non deieci, ut tantum facinus non in aequitate iuris, sed in una litera latuisse videatur. Item in Philippicarum secunda: Nam quod quaerebas, quo modo redissem: primum luce, non tenebris, | deinde cum calceis et toga, nullis caligis nec lacerna. Cato apud Athenienses: Antiochus epistolis bellum gerit, calamo et atramento militat.

7. *Σαρκασμός*. Haec figura quibusdam videtur eadem, quae chleuasmos, sed a peritissimis propria significatione descripta est. Peculiariter enim foediora ea significamus, non tamen sine dicacitate concinna, ut apud Vergilium:

Novimus et qui te transversa tuentibus hircis.

Apud Ciceronem: Sexte noster, quoniam etiam iura ligurris. Et pro Caelio: Quod facerem vehementius, nisi mihi intercederent inimicitiae cum istius mulieris viro, fratre volui dicere: semper hic erro.

8. *Ἀπόφασις* sive *Αἰτιολογία*, venustum schema, ubi quasi alio interrogante nobis ipsis respondemus et rationem reddimus. Cicero pro Tullio: Si qui furem occiderit, iniuria occiderit. Quam ob rem? quia ius constitutum nullum est. Quid si se telo defenderit? non iniuria. Quid ita? quia constitutum est. Caesar pro Bithynis: Quid ergo? Syngraphae non sunt, sed res aliena est. Et hactenus, ubi nobis respondemus, alias, ubi aliis: quod nisi arte procedit, causam prodit: ut apud Vergilium interrogante altero, quod negare non poterat, subtiliter *alter* occurrit, ne furtum fecisse existimetur:

An mihi cantando victus non redderet ille?

Testis interrogatus in reum, an fustibus vapulasset: 'et innocens,' inquit. Aut cum dicitur, quaero an occideris hominem? et respondetur 'latronem', ut confessionem praecurrat defensio.

9. *Ἀπορία*, eadem est et *διαπόρησις*, addubitatio quaedam, cum simulamus quaerere nos, unde incipiendum, *ubi desinendum*, quid potissi-

3 p. Caec. §. 38. 5 Phil. II, §. 76. 8 Reliq. ed. Iordan. p. 39. 13 Ecl. 3, 8. 15 de domo sua §. 47. 16 p. Cael. §. 32. 21 p. Tull. §. 52. 24 p. 751 ed. Nipperdey 26 Ecl. 3, 21. 29—31 Quintil. 9, 2, 12. 32—33 Quintil. 9, 2, 19.

tium in Lucilium *Gesner*: apud Lucilium *B*, apud Horatium *mavult Jac. Becker in Philologi* V, 726 3 pro Cinna *B* 4 in aequitate defensionis *Cic.* 6 primum *Cic.*: prima *B* 7 Gallicis *A. Gellius* 13, 22, 6 11 a peritissimis *R*: aperte perfectissimis *B*, a perfectissimis *St* 15 iura Lycurgis *B*: quoniam etiam dialecticus es et haec quoque liguris *Cic.* 19 eteologia *B* 21 furem *St*: in foro *B* 24 non sunt? *distinxit Nipperdey* 26 altero *St*: Aclero *B* 27 alter *add. R* 29 in reum *Quintil.* 9, 2, 12: a reo *B* an *Quintil.*: non *B*, num *edd.* ab reo fustibus *Quintil.* et *Quintil.*: *om. B* 33 ubi desinendum *Quintil.* 9, 2, 19: *om. B*

mum dicendum an omnino dicendum, cumque artificialiter simulamus nos ibi res invenire, non paratos venisse. Cicero in Verrem: Quem? Quemnam? recte admones: Polyclitum esse dicebant. Et de domo sua apud pontifices: Tibi literas ille misit? quas? *quas* aut numquam misit, aut si misit, in contione recitari noluit. Itaque sive ille misit sive tu protulisti, certe consilium tuum de honore Catonis nudatum est.

10. Ἀνακοίνωσις communicatio est, cum aut ipsos adversarios consulimus aut cum iudicibus deliberamus. Cicero in divinatione: De te, Caecili — iam me hercules extra hanc contentionem certamenque nostrum et reliqua. Est et idiotismos. Idem pro Quinctio; Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, si in parvula re captionis aliquid vererere, statim ad Gaium Aquilium aut eorum aliquem qui consuluntur cucurrisses: cum ius amicitiae, societatis, adfinitatis ageretur ... Item ibidem: Ego nunc pro te hos consulo post tempus et in aliena re, quoniam tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quaero abs te, Gai Aquili, L. Lucili, P. Quinctili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et adfinis meus, quocum mihi necessitudo vetus, contro|versia de re pecuniaria recens intercedit, et cetera. Item: Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam agnovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum exspectare ... Cato: Si vos in eo loco essetis, quid aliud faceretis? Et alibi: Commune rem putatote, ac vos huic praepositos. Vergilius:

fuit et tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectae.

11. Ἀγανάκτησις, indignatio, quae fit maxime pronuntiatione. Ennius in Iphigenia:

Menelaus me obiurgat: id meis rebus regimen restat.

---

2 Verr. IV, §. 5. cf. Quintil. 9, 2, 61. 3 de domo s. §. 22. 9 in Caecil. §. 37. 11 p. Quinct. §. 53. 15 § 54. 21 ibid. §. 54. 23 p. 71 ed. Iordan. 24 ibid. p. 72. cf. Quintil. 9, 2, 21. 25 Aen. 12, 933. 29 p. 121 Vahlen.

---

1 nos ibi *R*: non sibi *B* 4 quas *addidimus. Apud Ciceronem est*: Litteras in contione recitasti, quas tibi a C. Caesare missas diceres — — quas aut numquam tibi ille litteras misit aut *etc.* 5 itaque *B*: at *Cic. edd.* 9 de te Caecili *Cicero*: decedente *B* 10 hoc extra *Cic.* 11 idem *Gesner*: item *B* 12 parnula recapitulationis *B* 13 non statim *Cic.* 15 Item] *fort.* et cetera ego hunc *B* 16 tu *deest in ed. Ruhnk., sed est in B* 18 Lucili *Orelli*: Lucille *B*, Luculle *R* Quintilie *B* 20 de re] dare *B* 21 Profecto *Ravius* (*disput. de Cic. or. p. Quinct. p.* 80): pro Sextio *B* 22 agnoui enim, multum me fallit. si conq. r. s. *(sic)* primum expectari *B* 23 Si uos *B*: Cedo si vos *Quintil.* 9, 2, 21; *videtur* cedo *post* Cato *librariorum culpa intercidisse, quoniam rhetor locum ex Quintiliano descripsit.* 24 fecissetis *Quintil.* 25 rem agi, *Quintil.* puta to, *B* propositos *B* 26 talia: Sancire genitor *B* 30 restitat *Bentley*

p. 32. 33 C.

Vergilius:

> Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera
> Iuncta fuit?

Cicero pro Sulla: Fero ego te, Torquate, iam dudum fero.

12. *Ἀποδίωξις*, reiectio vel reprobatio quarundam rerum, quasi in quaestionem non venire dignarum, neque oportuisse aut ab adversariis poni aut a nobis quaeri aut a iudice postulari. Quod schema mire facit *ad* accelerate fugiendum, ut et tacuisse et tamen non timuisse videamur ut in re difficili et contraria non haereamus. In qua figura breviter morati ad aliud statim transire debemus. Cicero pro Caelio: Equitis Romani autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus ...

13. *Ἀποπλάνησις* est [aut] iudicis a re contraria nobis avocatio, quam cum desiderat aut ab adversario commonetur ut quaerat, nos obscurando et miscendo et promittendo quidem dicturos nos, sed suo loco, ad aliam rem avocamus, et rursum dum dicimus, sensim ad aliud transimus, et ab eo, quod contra nos est, avocatur et suspenditur iudex vel coniuncta rerum multitudine implicatur, ut non de uno, sed de pluribus putet sibi sententiam esse dicendam, ut pro Cluentio fecit Cicero, in qua oratione tenebras se offudisse iactavit iudicibus Cluentianis: Intellegant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo nec obscurare dicendo. Ego me, iudices, ad eam causam accedere, quae iam per annos octo continuos usque eo efficiam profecto. Deinde: Versatam esse in iudicio pecuniam constat: totum caput. Deinde: Unum quidem, nemo erit tam inimicus Cluentio usque ad finem capitis ipsius.

14. *Ἀφορισμός* vel *διορισμός*, descriptio rerum per reprehensionem, quae exprimit et corrigit vim sententiae et potestatem. Quare potest videri species emendationis; nam quae temere dixeris, reprehendit. Tullius: Quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit. Aut alias: Cives, *cives* inquam, si hoc nomine appellare fas est. |

15. *Ἀρά*, execratio. Execratio oratoria apud Ciceronem: O sce-

---

1 Ecl. 3, 25. 4 p. Sulla §. 46. 10 p. Cael. §. 4. 19 Quintil. 2, 17, 21. 20 p. Cluent. §. 1. 22 §. 7. 24 §. 81. 25 §. 64. 30 et 31 ex Quintil. 9, 2, 18. Prius fragm. est ex oratione amissa. 31 p. Mur. §. 80. 32 Verr. 1, §. 40.

---

4 Sylla *B* 5 Apodioxis *Vossius (Inst. orat. V, 6, p. 251)*: Apodoxis *B* reiectio *Capp.*: siue apoplanesis. Reiectio *B* reprobatio *St*: probatio *B* 6 vel quas putemus neque oportuisse *Vossius*. quasque putemus n. oportuisse *Gesner*, quas neque oportuisset *B* 7 ad *add. St* 10 debeamus *B et edd.* 11 ab accusatoribus u. h. p. *(sic) B* 13 aut *del. Capp.* 14 commonetur *St*: commouetur *B* 23 annos octo non usque eo efficaciam *B* 29 namque temere *B* reprehendit *St*: reprehendet *B* 31 cives *semel habet B* hoc eos *Quintil.* 9, 2, 18, eos hoc *Cic. codd.* 32 *Ἀρά Caussinus*: Aria *B*

lus! o portentum in ultimas terras exportandum! Apud Vergilium:

At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas.

16. *Δέησις*, obsecratio vel obtestatio, qua deos oramus aut homines. Cicero pro Deiotaro: Per dexteram istam tuam ego obtestor. Pro Roscio *μετὰ εἰρωνείας*· Rogat oratque te, Chrysogone. Apud deos Vergilius:

Per superos atque hoc caelum ...
Per ego has lacrimas dextramque tuam te.

Plautus: Ita ted obtestor per senectutem tuam.

17. *Διαβολή*, criminatio et quasi denuntiatio eorum, quae futura sunt. Cicero pro Milone: Erit ille atque inlucescet dies et cetera. Terentius:

Videre videor iam illum diem, quom hinc egens
Profugiet aliquo militatum.

Apud Vergilium:

Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,

et cetera.

18. *Διάνοια*. Haec figura fit proprie, cum proponitur non id quod fieri oportet, sed quod fit. Tullius: Dolabella autem, quem ad modum homines nobiles, usque iniuriam *facere* fortissime perseverat. Vergilius: Furor arma ministrat. Applicatur huic figurae etiam *χρεία*, sententia necessaria, ut Cato in Thermum post censuram: Qui ventrem suum non pro hoste habet, qui pro re publica, non pro sua obsonat, qui stulte spondet, qui cupide aedificat.

19. *Ἀποφώνημα*, sententia responsiva, ut apud Caecilium: Fac velis, perficies. Apud Tullium: Literarum radices amaras, fructus dulces.

20. *Διαλογισμός*. Haec fit ita, cum quis secum disputat et volu-

---

1 Aen. 2, 535. 7 p. Deiot. §. 8. 8 p. Rosc. Am. §. 144. 9 Aen. 3, 600. 11 Aen. 4, 314. 12 Asin. 1, 1, 3. 14 p. Mil. §. 69. 15 Adelph. 3, 3, 30. 18 Aen. 3, 255. 22 p. Quinct. §. 31. 24 Aen. 1, 150. 25 p. 44 Iord. 29 Locus deest apud Ribbeckium Cic. fragm. inc. p. 581 Or. p. 350 Klotz.

7 obtestor] obtestor, per ego has lachrymas *B*; *cf. infra v.* 11 istam de oro *libri Tulliani* 8 Meta Ironias *B* Chrysogone. Apud Virgilium *Capp. prob. R: sed est supra:* qua deos oramus aut homines, *quo hic respicitur.* 12 ted *Fleckeisen:* te deos *B*, te *codd. Plauti;* per te deos *R* 13 *Διαπειλή*, interminatio *Gesner; ipse malim: Ἀπειλή*, comminatio 14 atque in luce se et die *B* 16 quo hinc *B* 21 Dianoea] 'Figurae potius nomen *Diabole* convenit'. Gesner 23 facere *om. B* 25 sententia necessaria *Barthius (Advers. 16, 13) inducendum putabat* Thernum *B*, *em. St* 26 *Ruhnkenio aliquid in hoc fragmento deesse videtur* 29 Apophonema *Capp.* (*idem* apophthegma *tentans*): Apophonisma *B*, Apophanisma *Gesner* Caecilium *R*: Caelium *B*

p. 33. 34 C.

tat, quid agat vel quid agendum putet. Apud Terentium: Quid igitur faciam? Vergilius:

En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? |

Cicero pro Cluentio: Dem iudicibus? Mihi igitur nihil quaeretur? In Verrinarum libro I. Si pupillo redimitur, mihi praeda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod?

21. Ἐπίπληξις sive ἐπιτίμησις. Fit haec figura, cum iurgamus aut coarguimus. Cicero in Catilinam: Patere tua consilia non sentis? quem nostrum ignorare arbitraris? Terentius: Non ego te vidi manum? Vergilius:

Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum?

22. Ὁμοίωσις est, cum per similitudinem res praesentantur. Cuius species sunt primae duae, παράδειγμα et παραβολή. Harum distantia est, quod paradigma facit vera exempla, parabole ficta ostendit.

23. Παραδείγματος quidem triformis est ratio. Nam exemplum aut personas tantum exhibet sine sermone, aut sermonem sine personis, aut simul utrumque. Personam sine sermone, ut Cicero in Catilinam: Neque enim potuisset aut ille Ahala, usque ad si sceleratos cives interimere. Sermonem sine persona: Catonis est dictum: pedibus compensari pecuniam. Sed sermonem pariter et personam: Cicero pro Roscio: Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum? Rursum parabola et ipsa tripartita est, per εἰκόνα, ὅμοιον, ἐπαγωγήν.

24. Icon fit, cum perfectae formae similes conferuntur. Vergilius:

Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis.

Cicero de populo Romano: *ut* mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari et conturbari solet: sic populus Romanus ...

25. Homoeon. Haec figura fit, cum ex partibus aliqua similitudo colligitur, ut Vergilius:

Sic oculos, sic ille manus, sic ora tenebat.

Etiam in actu fit homoeon, ut idem Vergilius:

---

1 Eun. 1, 1, 1. 2 Aen. 4, 534. 5 p. Cluent. §. 70. 6 Verr. 1, §. 142. 9 Cat. 1, §. 1. 10 Heaut. 3, 3, 2. 11 Ecl. 3, 17. 18 immo p. Mil. §. 8. 20 Cic. p. Flacco §. 72. 22 p. Rosc. Am. §. 34. 25 Georg. 3, 89. 27 p. Cluent. §. 138. 31 Aen. 3, 490. 33 Aen. 4, 669.

---

3 procos *om. B* 6 populo *B* opera redimitur *Cic.* 8 epitmesis *B* iurgamur *Caussinus* 10 quae *B* 13 Omoeosis est *St*: Omoeosis. Inest ibi paradigma parabolae. Omoeosis est *B* praesentantur *R*: praestantur *B*, repraesentantur *Io. Schulting ad Sen. Controv.* II, 12 *p.* 167 19 illa hala *B* ad si *nos:* assis *B*, ad *edd.* 21 compensare *B* Sed *del. St* sermonem — — personam *St*: sermone — — persona *B* 23 εἰκόνα, ὅμοιον *nos*: Iconomoeon *B*, Iconem, Omoeon *v.* 27 ut *om. B.* 28 sic P. R. *B* 32 ferebat *Verg.*

Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago aut antiqua Tyros.

Cicero in Verrinis: Subcinctam Scyllam lupis et canibus, cum pube tenus virgo sit, similem esse Verris et comitum illius, quibus quasi canibus succinctus sit.

26. *Ἐπαγωγή*. Fit haec ex rerum similium collatione vel argumentorum, salva tamen similitudine. Rerum, ut Vergilius:

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens.

Et Cicero pro Roscio comparat occupationes Iovis optimi maximi Sullae rebus gestis propius. Argumentorum autem, ut Lucilius: |

Nam si tu fluctus undasque e gurgite salso
Tollere decreris, ventum prius Emathium,
Ventum, inquam, tollas t. c. q. i. l.

27. *Ἐπιτροπή*. Haec fit, cum figurate concedimus, quod velit quis faciat, ut Vergilius Aeneidos primo:

Sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Et Cicero: Quid exspectas? Proficiscere: nimium iam diu te imperatorem tua illa Manliana castra desiderant.

28. *Εὐχαί*, precationes. Vergilius:

Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro.

Cicero in Catilinam, cum invocat Iovem ad poenam coniuratorum atque ita concludit: Aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

29. *Ἐπιφώνημα*. Hac sententia in fine expositae rei cum affectu enuntiatur. Cicero in Verrinis: Non vitam liberum, sed mortis celeritatem precabantur.

30. *Ἐνθύμημα* fit, cum periodos orationis ex contrariis sententiis astringitur. Apud Lucilium:

Si me nescire hoc nescis, quod quaerere dico,
Quare divinas quicquam, † aut quare debes
Ipse? et si scis q. b. e. scire hoc d. t.

Cicero in divinatione: Qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, *posse arbitrantur* r. i. id est, mea fuit his, et cetera.

---

3 secundum Verr. V, §. 146. 7 Aen. 2, 379. 10 p. Rosc. Am. §. 131. 11 Dousa p. 5. 16 immo IV, 381. 18 Cat. I, §. 10. 20 Aen. 10, 421. 22 Cat. I, §. 33. 25 Verr. V, §. 119. 23 Dousa p. 6. 32 §. 21.

---

3 Succinctam *R* 4 comitem *B* 7 similitudine. Rerum *Dousa:* similitudine rerum *B* 11 argumentorum *St*: argumento *B* Lucilius *Dousa:* Lucius *B* 13 ventum *St*: uenti *B* Emathium *R*: Haematium *B* 14 t. c. q. i. l. *B*: loco citato qui integer legendus *Io. Bernh. Koehler in Seebode N. Arch. f. Philol.* 1828 *p.* 98; tu culpam quam illiu' laxes *Iac. Becker in Philologi* V, 734 16 primo *B*: *immo* quarto 18 Quod *B* 20 Euchae *R*: Euche *B* (Euche, precatio *St*) 24 Hac (*sc.* figura) *Gesner:* Haec *B* 25 liberam *B* 26 precabantur] pretio redimere cogebantur *Cic.* 30 aut quare debes *B*: quod quaerere debes *probabiliter Gesner* 31 scire hocce decet te *Dousa; reliquorum conatus de loco obscurissimo recensuit Iac. Becker in Philologi V, 728 sqq.* 33 posse arbitrantur] p. a. *B*

p. 35. 36 C.

31. *Ἐπανάληψις*, repetitio sententiae propter aliam necessariam causam, non ut fit in figuris elocutionis. Sic apud Lucilium:

Vellem concilio vestrum, quod dicitis, olim
Vellem, caelicolae, *olli* adfuissemus priorei
Concilio.

Cicero pro Rabirio: Libenter, si esset integrum, profiterer idem, Saturninum C. Rabiri manu interfectum. Nihil me iste clamor commovet, usque hoc, libenter, inquam, profiterer.

32. *Προϋπεργασία* vel *προπαρασκευή*, praemunitio, qua ante utimur, ut confirmetur id, quod subiecturi sumus. Ut si testem producturi sumus, ante *necesse* est ei fidem habendam esse doceamus. Quare velut generalis locus et tractatus communis est. Cicero pro Milone ante praemunit, licere hominem occidere, et tum subicit occisum P. Clodium iure, et sine invidia, cum ita dicit: Negant in|tueri lucem esse fas ei, qui a se esse hominem occisum fateatur. In qua tandem civitate hoc homines stultissimi disputant?

33. *Παρρησία*, oratio libera, quam Cornificius licentiam vocat. Cicero pro Ligario: Suscepto bello, Caesar, gesto etiam ex parte magna, nulla vi coactus, et cetera. Contra idem: Quid aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Interdum adulanter inducitur. Sic adulatio est pro Rabirio perduellionis, libere cum ait: Quin continctis vocem vestram, indicem stultitiae, testem paucitatis?

34. *Παράδοξον* sive *ὑπομονή*, sustentatio vel inopinatum. Hoc schema suspendit sensum, deinde subicit aliquid eo, contra exspectationem auditoris, sive maius sive minus, et ideo sustentatio vel inopinatum dicitur. Cicero pro Ligario: Hinc prohibitus non ad Caesarem, ne iratus, non ad domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus et cetera.

35. *Προτροπή* adhortatio ad aliquam rem est [et palilogia]. Vergilius:

---

2 Dousa p. 23. 6 p. Rab. perd. §. 18 sq. 12 p. Mil. §. 7. 17 ex Quintil. 9, 2, §. 27 sq. Cornif. 4, c. 36. 18 p. Lig. §. 7. 19 p. Lig. §. 10. 21 p. Rab. §. 18. 24 ex Quintil. 9, 2, §. 22 sq. 27 p. Lig. §. 27. 31 Aen. 5, 189.

---

2 Sic *Dousa*: sed *B* 3 vellem *Dousa*: uel *B* 4 coelicolae adfuissemus *B*, Caelicolae; vellem, inquam *Dousa; nos Fleckeiseno auctore* olli *supplevimus;* quod dicitis olim, Caelicolae, factum, vellem odfuissemu' priore *Lachmann* priore *B et edd.* 7 Rabiri *B*: Rabirii *v*. 8 usque huc *St* 9 Proypergasia vel propnrasceue *Capp.*: Prupergasia, uel parascene *B* 10 confirmetur *nos*: confirmuret *B*, confirmet *St* 11 necesse *addidimus;* ante est ut *St* 13 tum *St*: cum *B* subicit *Gesner:* subito *B* 14 quia se *B* 15 hoc — — disputant] hoc dem. *B*; hoc demeotissimi homines disputant *R* 19 contra *B*: *fort.* infra 21 Sic *nos*: hic *B*, ut hic *St* Rabirio *Pithoeus*: arbitrio *B* perduellionis libere, cum ait *distinguebat Gesner* 24 hypomene *B* 26 maius *R*: magnum *B* 28 ad (*ante* domum) *om. Cic. codd.* 29 ne condemnare .. secutus] non concau. ill. q. s. *B* 30 et palilogia *B*: palillogia *v*; et palilogia *nos ut glossema inclusimus, quod quidam adscripsisse videtur,*

p. 36 C.

Nunc, nunc insurgite remis,
Hortor vos, socii.

Cicero in Verrem II. actionis libro I: Vos, quod ad vestram famam senatusque consulta pertinet, iudices, prospicite atque consulite, et cetera.

36. *Παθοποιία.* Hac vel odium vel iracundia vel misericordia commovetur. Vergilius:

Domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur.

Cicero pro Roscio: Nemo erat, qui non ardere illa omnia mallet quam videre in Sex. Roscii bonis dominantem, et cetera. Apud eundem in Verrem: Clamor interea fit tota domo, pugna inter servos Rubri atque hospitis, et cetera. Alio loco: Caedere ianuam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare ignemque subicere coeperunt.

37. *Σύγκρισις* sive *ἀντίθεσις*, comparatio rerum atque personarum inter se contrariarum, ut:

Ego proiector, quod tu peccas; tu delinquis, ego arguor?
Pro malefactis Helena redeat, virgo pereat innocens?
Tua reconcilietur uxor, mea necetur filia?

Cicero pro Murena: Vigilas tu de nocte, ut consultoribus tuis respondeas: ille, ut mature, quo intendit, cum exercitu perveniat, et cetera. Item in Verrinis: Iste multo sceleratior et nequior quam ille Adrianus, aliquanto etiam felicior fuit, et cetera.

38. *Ὑπερβολή* aliis tropus videtur: ceterum fit, cum excedit veritatem sententia. Apud Vergilium:

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

Apud Tullium: Campus ipse me causam paene docuit Leontinus.

---

3 Verr. I, §. 22. 7 Aen. 2, 486. 10 p. Rosc. Am. §. 24. 12 in Verr. I, §. 67. 13 ibid. §. 69. 18 Ennius ed. Vahlen p. 122. 22 p. Mur. §. 22. 24 Verr. I, §. 70. 28 Aen. 12, 84. 30 p. Scauro §. 25.

---

significans in versu Vergiliano nunc, nunc insurgite *palilogias quoque figuram inductam esse.* 2 hortor uos *B*: Hectorei *Verg.* 3 II. *R*: Hi *B* libro I *nos*: liberi *B*, libri *v.* 4 senatusque consulta *B*: salutemque communem *libri Tulliani, ut item Rufinianus videtur scripsisse* 6 hac vel odium *nos*: haec vel odio *B* 10 arderet *B* illa *om. libri Tulliani* 12 pugna *B*: *om. libri Tulliani*, pugnatur *Seb. Rau, Var. lectt. in Cic. oratt. II, 63* 13 Rubri *B*: Rubrii *v.* 16 Synchrisis *B* 18 Ut ego plectar *Bentley ep. ad Millium p.* 43; Ut ego plectar, tu delinquas; tu pecces, ego arguar *Porson Tracts* p. 303; *fort.* Ego proh plector delinquis *St*: delinquas *B* arguor? Pro *Bergk:* arguor pro *vulgo. Praeivit in verbis sic distinguendis iam Hermannus ad Eur. Iphig. in Aul. v. 385 p. 35* 21 mea necetur filia *Columna:* mea negetur, filia mea *B* 22 Vigilias tua' de nocte *B* 23 incendit *B* 27 aliis schema, aliis tropus *St* 30 causam p. d. l. *B*; *verba primus Ruhnk. supplevit ex Fortunatiano III p. 91 Capp.*

IULII RUFINIANI

DE SCHEMATIS LEXEOS.

---

1. *Πρόληψις* est *σχῆμα λέξεως*, id est figura elocutionis, cum ante numerus redditur verbis, quam res personaeve definiantur, ut:

Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.

Et:

Interea reges — ingenti mole Latinus
Quadriiugo vehitur curru ...

Latine appellari potest praesumptio vel anticipatio.

2. *Σύλληψις* est, cum duabus diversisque sententiis et rebus unum datur verbum, minime utrisque conveniens, ut:

Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon.

Laxat enim et ad Danaos referri non potest, sicut ad claustra. Et:

Optime Graiugenum, cui me fortuna precari
Ac vitta comptos voluit praetendere ramos.

Non enim, sicut cui praetendere ramos, ita et cui precari potest videri ratione conexum. Et:

His quidam signis atque haec exempla secuti.

Haec Latine dicitur conceptio.

3. *Ζεῦγμα* est, cum unum verbum communiter multis sententiis iungitur ad omnes pari significatione pertinens et adnexum, ut:

Aeneas urbe et sociis et classe relicta.

Latine haec figura dicitur ligatio vel adnexio.

---

5 Verg. Ecl. 6, 30. 7 Verg. Aen. 12, 161. 12 Aen. 2, 258. 15 ibid. 8, 127. 18 Georg. 4, 219. 23 Aen. 9, 8.

---

1 'Hic valde ieiunus et exilis libellus, quo orationis schemata fere Virgilii exemplis explicantur, non videtur esse Rufiniani. Nam cur idem argumentum bis sibi tractandum sumsisset? Videntur librarii, cum auctoris nomen non adiectum reperissent, Iulii Rufiniani nomen ad hoc quoque opusculum traduxisse'. Ruhnkenius.
4 personaeve definiantur *Gesner*: personae afflnianlur *B* 5 miratur *B*. '*Rufinianum* mirantur *scripsisse, res ipsa loquitur; v. Heinsium ad Virg. l. c.*' Ruhnk.
14 et *del. St* 20 conceptio *Capp. (ex Beda de sacrae scripturae fig.)*: correptio *B*

4. *Ὑπόζευξις* est, cum singulis rebus sententiisque singula debita verba iunguntur, ut:

Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
Fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.

Et:

Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande sues redeunt laeti, dant arbuta silvae:
Et varios ponit fetus autumnus, et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Haec figura Latine vocabitur subiunctio vel subinsertio vel subnexio.

5. *Ἐπανάληψις* est eorundem verborum simul positorum eiusdemque sententiae post multa interiecta cum aliqua periodi conclusione facta repetitio, ut:

Huc, pater o Lenaee, tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris:
Huc, pater o Lenaee, veni.

Et:

Pastorum musam Damonis et Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata iuvenca
Certantes, quorum stupefactae carmine lynces,
Damonis musam dicemus et Alphesiboei.

Latine haec figura dicitur resumptio vel repetitio.

6. *Ἐπαναφορά* est, cum ab eodem verbo plures inchoatae sententiae incipiunt, ut:

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
Hic nemus: hic ipso tecum consumerer aevo.

Et:

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit aut miseratus amantem est?

Et:

Bellum, o terra hospita, portas:
Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.

Et:

Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis.

Et: Nocte leves stipulae melius.

Latine haec figura dicitur iteratio.

---

3 Aen. 6, 180. 7 Georg. 2, 519. 16 ibid. 2, 4. 21 Ecl. 8, 1. 28 Ecl. 10, 42. 31 Aen. 3, 469. 34 ibid. 3, 539. 37 Georg. 2, 323. 38 ibid. 1, 289.

---

8 laeti redeunt *Verg.* 9 foetus *B* 21 *et* 24 Dammonis *B* 28 Licori *B* 34 terras *B* 38 melius stipulae *Verg.* stipulae. Melius enim (*an ex* etc.?) latine *B*

p. 38. 39 C.

7. *Παλιλογία* est, cum verbum, quod in prima sententia est ultimum, in sequente *est* primum, ut:

Pierides: vos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Et:

Addit se sociam timidisque supervenit Aegle,
Aegle, Naiadum pulcherrima.

Et:

Deiphobum vidi lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas.

Et: Concurrunt Tyrrenae acies.

Latine dicitur regressio.

8. *Ἀναδίπλωσις* est eiusdem verbi continuatim repetitio, ut:

Longum, formose, vale, vale, inquit, Iola.

Et:

O Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!

Et: Me, me, adsum qui feci.

Latine dicitur haec figura duplicatio.

9. *Ἐπαναδίπλωσις* est, cum idem verbum in eadem sententia et primum est et extremum, ut:

Caesaris et nomen et famam tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.

Et:

Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante ...

Et:

Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum.

Et:

Ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso.

Latine dicitur inclusio.

10. *Μετάθεσις* est, cum quod ante dictum est, postponitur, et quod post dictum est, anteponitur, ut:

Eripis, ut perdas, perdis, ut eripias.

11. *Διακοπή* sive *διαστολή* est, cum inter duo eadem verba diversum ponitur aliquid medium, ut:

Culpatusve Paris; divum inclementia, divum ...

Et: Duc, age, duc ad nos. Et: Scis, Proteus, scis ipse.

Latine dicitur separatio.

---

3 Ecl. 10, 72. 6 ib. 6, 20. 9 Aen. 6, 495. 11 ib. 10, 691. 14 Ecl. 3, 79. 16 ibid. 2, 69. 17 Aen. 9, 427. 21 Georg. 3, 47. 24 ibid. 4, 306. 26 Aen. 3, 435. 28 ibid. 11, 358. 35 ibid. 2, 602. 36 Georg. 4, 358. ibid. 4, 447.

---

1 Palillogia *Gesner* 2 est *addidi*: fit *add. St* 7 Agle *B* 9 vidit *Verg.* 12 egressio *B*, *em. St* 14 Et longum *Verg.* 17 assum *B* 18 *immo* reduplicatio 21 et nomen fama *Verg.*, et famam et nomen *St* 22 quod *B* 36 Proteu *Verg.*

12. *Παρένθεσις* est, cum ordinata ac legitima sententia interrumpitur per alienam extrinsecus diversamque sententiam, ut:

Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae,
Cantantes sublime ferunt ad sidera cygni.

Et: Ipsique suos iam morte sub aegra ...
Discissos ...

Latine haec figura dicitur interruptio vel interiectio.

13. *Ἀντίθεσις* est, cum verbum verbo pari potestate per contrarium redditur, ut:

Seque novo veterum deceptum errore locorum.

Et:

Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus.

Latine contrarium vel oppositio potest dici.

14. *Πλοκή*, cum idem verbum sententiave ad consummationem superioris retorquetur, ut:

Vos o, quibus integer aevi.

Quale forsitan et illud accipi potest:

· Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

Latine dicitur implicatio vel retractatio.

15. *Παρονομασία* est secundum praedictum verbum positio alterius, ipso poscente sensu, ut apud Terentium:

Nam inceptio est amentium, haud amantium.

Et:

Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.

Quale illud poterit forsitan videri:

Nec quisquam errantes acies letumque ferentis
Sustentare ...

Contra et aliter: Puppesque tuae pubesque tuorum. Latine dicitur adnominatio vel adfictio.

16. *Παρηγμένον* est aeque similis figura, cum ex supra dicto verbo aliud derivatur, ut:

---

3 Ecl. 9, 27. 6 Georg. 3, 512. 11 Aen. 3, 181. 13 ib. 9, 414. 18 ib. 2, 638. 20 Ecl. 4, 58. 24 Andr. 1, 3, 13. 27 Ter. Heaut. 2, 3, 115. 29 Verg. Aen. 11, 872. 31 Aen. 1, 399.

---

2 alienum *B*, *em. Capp.* 5 ferent *Verg.* 6 *desideratur post* aegra *versus parenthesin faciens:* di meliora piis erroremque hostibus illum! 27 parta *B* 29 errantes acies *B*: instantes Teucros *Verg.* laetumque *B* ferentis *B*: ferentes *v.* 31 Pubesque tuae *B* 33 Paragmenon *B* cum et supra *B*

p. 41. 42 C.

ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit. Et:
Oppetere ingentem atque ingenti vulnere victum.

Et: Voce vocat Hecaten, et:

Ire iter et castris audebit vellere signa.

Latine **derivatio** dicitur.

17. *Ἐπανόρθωσις* est, cum supra dictum verbum verbo sequenti corrigitur, ut: **Non subripere hoc est, *sed* furari.** Latine dicitur **correctio.**

18. *Ἐπιστροφή* est, cum in eadem verba plures sententiae desinunt, ut:

Si curatus inaequali tonsore capillos
Occurri, rides: si forte subucula pexae
Trita subest tunicae vel si toga dissidet impar,
Rides.

Quale forsitan sit:

Similis si cura fuisset,
Tunc quoque fas nobis Teucros armare fuisset.

Et:

Impius ante aras atque auri caecus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum ..

Latine dicitur **reversio.**

19. *Κλῖμαξ* est, cum ex re in rem gradum tibi sententiae faciunt, ut:

Quae Phoebo pater omnipotens, mihi ...

Et:

Torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

Latine haec figura dicitur **gradatus.**

20. *Ἀσύνδετον* est vel *διάλυτον*, cum oratio nulla coniunctione conexa velut soluta sententiae regulam servat, ut:

Consiliunt, partim galea clypeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus ...

Et:

Ipsi numerumque modumque carinis
Praecipiant, nos aera, manus, navalia demus.

---

1 Aen. 5, 446. 4 ib. 12, 640. 5 ib. 6, 247. 6 Georg. 4, 108. 13 Hor. Epist. 1, 1, 94. 18 Verg. Aen. 8, 396. 21 ib. 1, 349. 25 ib. 3, 251. 27 Ecl. 2, 63. 32 Aen. 10, 331. 35 ibid. 11, 328.

---

5 et (*post* Hecaten) *addidi* 6 aut castris *Verg.* 9 sed *add. Capp.; possis etiam:* hoc est, est furari 11 Antistrophe *Aquila Rom.* 35 13 Sic aratus *B* 22 *versus* Clam — — amorum *deest in B* 29 gradatio *St* 30 Asyutethon est, uel diaciiton *B* 31 soluta *Victorius* (*ad Demetr. Phaler. p. 171*): solutae *B* 32 Coniciunt *Verg.* 35 carnis *B* 36 Praecipiant *om. B*

Latine dicitur dissolutio vel inconexio. Asyndeton autem modo per singula verba fit: aera, manus, navalia demus: et:

Haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera iuro:

modo per plura verba et per ea, quae Graeci vocant κῶλα:

Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus auster,
Sol tibi signa dabit.

Et:

nube cava speculantur amicti,
Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
Quid veniant.

21. *Ἐπάνοδος* est, cum duobus brevius pluribusve propositis ad singularum enarrationem recurritur, ut:

Divellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aevo
Iam gravior ...

Et:

Protinus Orsilochum et Buthen, duo maxima Teucrum
Corpora, sed Buthen aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Invenit.

Latine dicitur reversio vel regressio.

22. *Παραδιαστολή* est, cum similes res discernuntur contrariis redditis, ut:

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

Et:

Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

Latine dicitur discriminatio.

23. *Διαίρεσις* est figura sermonis, cum fit rerum distributio, ut:

Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles,
Classibus hic locus, hic acies certare solebant.

Et: Hic portus alii effodiunt ...

Et: Ferit ense gravem Tymbraeus Osirim ...

Haec Latine dicitur distributio vel designatio.

---

3 Aen. 12, 197. 5 Georg. 1, 461. 9 Aen. 1, 516. 14 ib. 2, 434. 18 ib. 11, 690. 25 Ecl. 3, 80. 28 ib. 3, 82. 32 Aen. 2, 29. 34 ib. 1, 427. 35 ib. 12, 458.

---

3 Aenea *om. B* 6 cogitat *B* 12 duobus brevius *Pithoeus*: duabus breuibus *B* 21 inuenit *B*: lucent *Verg.* 22 euersio uel egressio *B*, *em. Capp.* 26 Amarillidis *B* 28 haedis *B*: hoedis *v.* 29 foeto *B* 31 distributio *B*: distributione *B* 33 acie *Verg. libri meliores*

p. 43. 44 C.

24. *Ἀντίστασις* est, cum idem verbum repetitur in contrario sensu, ut:

Una salus victis nullam sperare salutem.

Et:

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Haec Latine dicitur contentio.

25. *Μετάστασις* est vel *μετάβασις*, cum a loquentis persona ad personam *aliam* transitum facimus, ratione aliqua vel adfectu, ut:

Non haec Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam:

deinde:

Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors et vota facit ...

Deinde:

Infelix, funus nati crudele videbis.
Hi nostri reditus expectatique triumphi?
Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies.

Haec figura dicitur variatio aut transitus.

26. *Ἀποστροφή* est, cum sermo a recto et instituto ordine in diversum ac contrarium vertitur, ut:

Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar.

Et: impulerit ferro ...

Latine conversio dicitur. Inter metastasin et apostrophen hoc interest, quod metastasis personarum multiplicata variatio est et ab alia ad aliam, deinde rursus ad aliam et deinceps gradatione transitur: at in apostrophe commutatio est personae fere unius.

27. Sunt autem et aliae figurae, mire orationi decus ornamentumque tribuentes. *Eas* hoc a superioribus discernere oportet, quod non tam sententiarum perpetuarum sunt figurae quam singulorum paene verborum, et quod carent appellationibus propriis. Fiunt autem per casus, numeros, praepositiones, genera, personas et si qua sunt talia: quarum exempla summatim breviterque ponentur.

28. Figura per casum genitivum, ut si dicamus: constans vir animi, pro constantis animi. Item alia, ut se habent ista:

Isque amens animi et rumore accensus amaro.

---

3 Aen. 2, 354. 5 Ecl. 7, 70. 9 Aen. 11, 45. 12 ib. 49. 15 ib. 53. 22 Georg. 2, 170. 23 Aen. 2, 55. 36 ib. 4, 203.

---

6 contentio *Capp.*: intentio *B* 7 alloquentis *B* 8 aliam *add. Christ* 15 nati funus *Verg.* 20 a recto *St*: allecto *B* 22 bello duros *B* 23 impulerat *Verg.* 26 gradatione *R*: gratulatio *B*, gradatim *St* apostrophe *Capp.*: anastrophe *B* 29 eas *nos*: *om. B*, quas *add. R* discernere *R*: discere *B* oportet *Frotscher*: te oportet *B* 32 sunt talia: quarum *R*: sunt aliquarum *B*

Et: At non infelix animi Phoenissa. Et:
Actutum pius Aeneas atque integer aevi
Ascanius.

Et:
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes.

Et si quis dicat pecuniae dives, ut: Insula dives opum: et:
Dives equum, dives pictai vestis et auri.

Item: quas illi laeta bonorum. Et: Expediunt fessi rerum. Et:
Ille mihi ante oculos felix functusque laborum
Egregiusque animi.

Et si qua sunt talia.

29. Figura per dativum, si quis dicat timeo illi pro timeo pro illo, et talia, ut:
Et pariter comitique onerique timentem.

Et: Tunc decuit metuisse tuis. Et:
Haec cum Dardanio Aeneae miranda videntur,

pro ab Aenea. Et quae antique dicta sunt: cui nomen asylo Romanum est. Et: cui nunc cognomen Iulo additur. Et: Cui Rhemulo cognomen erat. Et: cui nomen amello fecere agricolae. Item si qua sunt talia.

30. Figura per accusativum, ut si quis dicat togam fusus, pro fusam togam habens, ut se habent ista: nodoque sinus collecta fluenteis: et: Scissa comam: et: Et roseas laniata comas. et: tumidusque novo praecordia regno: et:
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.

Et:
Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum.

Et quae antique dicta sunt: forsan et haec olim meminisse iuvabit. Et: numeros memini, si verba tenerem, pro numerorum memini. Item si qua sunt talia.

31. Figura per ablativum, si quis de quopiam dicat, magnus virtute, bonus bello, pro in bello, et erectus capite incedit, ut se habent ista:
Purpurei cristis iuvenes auroque corusci.

---

1 Aen. 4, 529. 2 ib. 9, 255. 5 ib. 246. 6 ib. 2, 22. 7 ib. , 26. 8 ib. 11, 73. ib. 1, 178. 9 ib. 11, 416. 14 ib. 2, 729. 15 ib. 10, 94. 16 ib. 1, 494. 17 Georg. 3, 147. 18 Aen. 1, 267. ib. 9, 593. 19 Georg. 4, 271. 22 Aen. 1, 320. 23 ib. 9, 478. ib. 12, 606. 24 ib. 9, 596. 25 Ecl. 6, 15. 27 Aen. 2, 57. 28 ib. 1, 203. 29 Ecl. 9, 45. 34 Aen. 9, 163.

---

5 anni *B* 8 laborum *Verg.* 9 ante alios fortunatusque laborum *Verg.* 12 pro illo *St*: illo *B* 16 dum *Verg.* 19 Rhemula *vitiose ed. Pith.* Amello *B* 20 sunt talia *St*: sunt et alia *B* 23 comas *B*: genas *recte Verg.* 25 inflatum *Verg.*: infractum *B* 34 purpureis *B*

p. 45 16 C.

Et:

Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae.

Et:

Unde prius laetum siliqua quassante legumen.

Et: tereti subnectit fibula gemma. Et: qui forte tapetibus altis extractus. Et:

Quam tua ni, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret ... Item si qua sunt talia.

32. Figura Graeca: aut casu varietas, ut:

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

Et: placidone etiam pugnabis amori? pro 'tecum certet' et 'cum amore pugnabis'. Et: Reddidit una boum vocem, pro una e bubus. Item similia. Aut praepositione detracta, ut: maria aspera iuro: et: Tyrrhenum navigat aequor. Item quae sunt talia.

33. Figura per personas, ut si quis dicat: Vos, Iuppiter, precor; ut sunt ista:

Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti.

Et:

Vos, o patricius sanguis, quos vivere fas est.

Item si qua sunt similia.

34. Figura per numeros, ut si quis dicat: populus locuti sunt, ut:

Pars in frusta secant verubusque trementia figunt.

Et:

Pars calidos latices et ahena undantia flammis
Expediunt.

Et: saevitque animis ignobile vulgus:

Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent. Et si qua sunt similia.

35. Figura per praepositionem ad, modo semel et simpliciter positam, ut si quis dicat, advolvor illum, pro ad illum volvor, et accedo illum, quasi ad illum accedo, ut:

Explorare locos, quas vento accesserit oras.

Et:

Nuntia fama ruit matrisque adlabitur aures
Euryali.

---

2 Aen. 1, 71. 4 Georg. 1, 74. 5 Aen. 5, 313. ib. 9, 325. 7 ib. 6, 353. 10 Ecl. 5, 8. 11 Aen. 4, 38. 12 ib. 8, 217. 13 ib. 6, 351. 14 ib. 1, 67. 17 ib. 9, 525. 19 Pers. 1, 60. 22 Verg. Aen. 1, 212. 24 ib. 6, 218. 26 ib. 1, 149. 32 ib. 1, 307. 34 ib. 9, 474.

---

6 extractus *B corruptum ex* exstratus, *ut habent nonnulli libri Verg.* 11 placitone *Verg.* 15 Vos superi Iuppiter *B*; superi *delendum esse vidit Drackenborch ad Sil. Ital. 3, 222.* 29 simpliciter *Schulting (ad Sen. controv. p.* 167): simplicem *B* 32 quos *B* 35 Euriali *B*

p. 46. 47 R

Et:

Electram Grai perhibent Atlantide cretam,
Advehitur Teucros.

Modo dupliciter elatam, ut: quin adeat ad eum, aggrediar ad illum, et si qua sunt talia.

36. Figura per praepositionem in, modo semel et simpliciter elatam, ut:

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Et: tu calamos inflare leves, quasi in calamos, et in ebur flare. Et apud Sallustium: atque eos a tergo incurrerunt, quasi in eos incurrerunt. Modo dupliciter elatam, ut:

Indueral Circe in vultus ac terga ferarum.

Et:

Induit in florem et ramos curvavit olentes.

Et:

Hanc, ut prona iugo laevum incumbebat in amnem.

Et si qua sunt similia.

37. Figura per verborum qualitatem, ut caput velor, pro caput velo aut capite velor, ut:

capita ante aram Phrygio velamur amictu.

Et: flava caput nectuntur oliva. Et: Et pecudum fulvis velatur pectora setis. Et: aut pacem Troiano ab rege petendum. Et: populare penates pro populari.

38. Figura per modos temporum, ut cum dico libens fecero, pro faciam, ut: donec me flumine vivo abluero.

39. Figura per adverbiorum qualitatem, ut cum dicimus, ad illum ceno, ad villam moror, pro apud villam; et, terrae iacet, pro in terra; et, domi militiaeque res gestas; et, cuius domi nata et annos sexaginta natus; et: tot annos bella gero.

40. Figura per pleonasmon, ut † antiquum obtines, et mortem occumbere, et obire diem, et vivere vitam, et pugnare pugnam, et ire iter, et oculis videre, et voce vocans Hecaten.

---

2 Verg. Aen. 8, 135. 8 Georg. 2, 193. 9 Ecl. 5, 2. 10 Hist. fragm. inc. p. 134 Dietsch. 12 Verg. Aen. 7, 20. 14 Georg. 1, 188. 16 Aen. 8, 236. 20 ib. 3, 545. 21 ib. 5, 309. Georg. 3, 383. 22 Aen. 11, 230. 23 ib. 1, 527. 25 ib. 2, 719. 29 ib. 1, 47. 32 ib. 6, 247.

---

2 Electram, ut G. p., Atlantide cretus *recte libri Verg.* 4 dupliciter elatam *Gesner et Schulting:* simpliciter relatam *B* aderut *B* 6 semel et simpliciter *Schulting:* semel simplicem *B* 10 a tergo incurrunt *B* 13 induet *et* curvabit *libri Verg.* 20 capite *B* aras *Verg.* frygio uelabar *B* 21 nectentur *Verg.* Et *ante* pecudum *om. B* 22 corpora *Verg.* 23 populare petentes *B* 27 coeno *B* 28 domi nata et *R*: domo nota est *B* 29 *fort.* natus, ut: tot annos. *Sic etiam §. 40 scribendum videtur:* oculis videre, ut: voce vocans Hecaten *et §. 41:* da cenare, ut: donat habere viro 30 antiquum obtines] '*Nullus in his pleonasmus. Sed Rufinianus sine dubio laudarat ex Terentio Hecyr. V, 4, 20:* morem antiquum atque ingenium obtines.' Ruhnk.

p. 47. 48 C.

Et: Hunc, oro, sine me furere ante furorem. Ac si qua sunt talia.

41. Figura per eclogam verborum, ut cum enuntiamus, bonos dicere, fortes pugnare; item, da bibere, da cenare; et: donat habere viro. Et:

Cunctaturque metu letumque instare tremescit.

Et: da sternere corpus. Et: da iungere dextram. Et:

quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.

Et: hoc ridere meum tam nihil.

42. Figura per eclogam adverbiorum, ut cum dicimus: magnum tonat, tumidum loquitur, ut: magnumque fluentem Nilum. Et:

utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa.

Et: ne longum laetabere. Et: grave olentis Averni. Et: horrendum intonat armis. Et: navibus infandum amissis. Et si qua sunt talia.

43. Figura per pronomina, ut, nullus dixeris, pro ne dixeris. Et: quis mulier?

44. Figura per eclogam nominum, ut cum dicimus: Bonum est virtus, malum infamia, ut:

Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis.

Et:

Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine.

---

1 Aen. 12, 680. 4 ib. 5, 262. 6 ib. 12, 916. 7 ib. 12, 97. ib. 6, 697. 8 Ecl. 5, 47. 10 Pers. 1, 122. 12 Verg. Georg. 3, 28. 13 ib. 3, 238. 15 Aen. 10, 740. ib. 6, 202. ib. 12, 700. 16 ib. 1, 251. 18 Terent. Hec. 1, 2, 4. 19 Plauti Trucul. 1, 1, 76: *Sed haec quis mulier est?* 22 Verg. Ecl. 3, 82. 24 ib. 5, 45.

---

3 bonos dicere] 'Respicit ad Verg. Ecl. 5, 1, ubi vide Servium'. Ruhnk. 6 telumque *Verg.* 9 aquae salientis. Item restringere *B* 12 ut *addidi* 14 ad terras, et, immane *B* 16 *recte Verg. editiones*: navibus (infandum!) amissis 22 haedis *B*: hoedis *v*. 24 nobis carmen *aliquot libri Vergiliani.*

IULII RUFINIANI

DE SCHEMATIS DIANOEAS.

Schemata dianoeas, id est, figurae sententiae fiunt, cum in sensibus aliqua a vulgari et simplici *specie* cum ratione mutamus. Cum omnes autem, quae orationem sensu figurant, generaliter figurae communiterque dicantur, haec tamen proprie figura ac specialiter dicitur, quae in scholis vulgo usurpatur *nomine* controversiae figuratae. Huius specialis figurae usus multiplex. Unus, si dicere manifeste parum tutum est, ut dicitur in eum figurate, qui sub condicione abolitionis tyrannidem deposuit, ut: Praesens tutor libertatis neque tamen immemor legum sum, quae mihi semper sacrosanctae fuerunt. Hoc enim adversarium percutit, cui non semper sacrosanctae leges fuerunt. Quale est illud forsitan apud Vergilium:

> Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
> Proice tela manu, sanguis pius.

Nam simul causam belli civilis ostendit in Caesare fuisse, dum dicit priorem illum debere parcere, simul dolorem † confessa et in iudicio suo quaerit, tamquam ideo parcere prior debeat, quia sit Anchisae pius sanguis et ab Olympo genus ducat. Secundus harum usus est figurarum, cum quid oblique enuntiamus, quia dicere palam minime libet et inhonestum est, ut fere figurae in adulterum patrem fiunt, cum quis hoc modo patrem vellicat: Placuit condicio matrimonii meo etiam patri et ago illi gratias, quod, ut uxorem hanc potissimum duce-

---

12 Aen. 6, 834.

---

1 figurae — — mutamus *scripsi*: figuram sententiae intuentibus, aliquo a uulgari et simplici cum ratione mutamur *B*; *cf. Quintil.* 9, 1, §. 11: altero (modo figura dicitur), quo proprie schema dicitur, in sensu vel sermone aliqua a vulgari et simplici specie cum ratione mutatio. 4 tamen *St*: tamen quae *B* 5 nomine *add. Capperonnier;* usurpatur. CONTROVERSIAE FIGURATAE *B*, usurpatur (*i. e.* dicitur) controversia figurata *R* 6 totum *B*, *cf. Quintil.* 9, 2, §. 66. dicitur in eum figurate *St*: dicuntur in eum figurae *B* 13 sanguis meus *libri Verg.* 15 confessa *etc.*] *haec corrupta; verba facit apud Vergilium Anchises.* 18 nunciamus *B*, *em. Capp.* libet *nos*: licet *B*, decet *R coll. Quintil.* 9, 2, 66: alter (usus est), si non decet et *B*: aut *St* 19 in adulterum *St*: in alterum *B* cum quid hoc modo patrem uel ligat *B* 20 matrimonii *Mailley (apud Capper.)*: patrimonii *B* 21 ducere *B*

p. 49. 50 C.

rem, hortatus est. Per haec enim soceri cupido in nurum detegitur. Quale forsitan Vergilianum illud possit videri:

Illum non populi fasces nec purpura regum
Flexit et infidos agitans discordia fratres,
Non res Romanae perituraque regna.

Nam illum, sentit et dicit, non res Romanae periturae et regna flexere. Verum per res Romanae latent imperia dicta, sed regna vocat, tanquam non *de* imperiis Romanis ista dicantur, sed de quibuslibet regnis. Tertius usus est harum figurarum, quum gratia venustatis adhibentur, qui tamen ironiae est proximus. Sed eius modi figurae, quae iuvenibus in schola lasciviunt, ut Cornutus ait, minime maturae sunt et parum causis foroque conveniunt. Nam in his, quae prodesse aut obesse causae videntur, cur quod nolis intellegi dicas? aut cur quod cupias intellegi involvas?

2. *Προκατάληψις* est schema dianoeas, cum id quod adversarius arrepturus est atque obiecturus, praesumimus ac praecipimus, ut illud:

neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum. Et:
Scio me Danais e classibus unum
Et bello Argolicos fateor petiisse penates.

Latine haec figura dicitur praeceptio vel anticipatio.

3. *Προκατασκευή* est procatalepsi proxima, cum rei, de qua acturi sumus, colorem praeparamus atque praetendimus, ut in illo:

Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!

usque: quae bella exhausta canebat! Nam primo de insomniis questa est, dein admirari se virtutem hospitis dixit et veram fidem esse, a diis illum genus ducere: misereri etiam casus et errores, ut verecundius postea de amore fateretur, quasi in affectum hospitis vel insomniis vel admiratione *virtutis vel miseratione* calamitatis inducta sit. Haec figura dicitur Latine praeparatio.

4. *Ἀνθυποφορά* est figura sententiae, qua adversariorum nobis sententias ac dicta proponimus ac substituimus, in hoc tantum, ut illis respondeamus, ut:

---

2 Georg. 2, 495. 17 Verg. Aen. 2, 77. 19 ib. 3, 602. 24 ib. 4, 9—14.

---

1 in aurum *B* 6 peritura et regna *St* 7 latent *St*: latet *B* 8 de *add. St* 9 quum *vir doctus in ed. Capp.*: qui *B* adhibentur *B*: qui gr. c. adhibetur *vulgo* 11 iuvenibus in s. lasciviunt *St*: iuuenibus in schola lasciniuntur *B*, iuvenilius in s. lasciviunt *J. F. Heusinger; videtur* lascivire *h. l. idem esse quod* in promptu esse, abunde suppetere minime maturae *Pithoeus*: minimae naturae *B* 12 causis *Mailley*: ganeis *B*, canis *Pithoeus* 12 cupias *Christ*: facias *B* 16 atque *R*: aut quae *B* praecipimus *R*: praedicimus *B* 20 Iliacos *Verg.* 26 dein admirari *nos*: demum mirari *B* 28 faterentur *B* 29 virtutis vel miseratione *R supplevit* 31 Antipophora *B* 32 opponimus *coni. R*

Verum anceps pugnae fuerat fortuna. Fuisset.

Et:

Sed periisse satis semel est. Peccare fuisset
Ante satis.

Latine dicitur oppositio vel obiectio.

5. *Σχέσις* proxima figura est anthypophorae, qua adversariorum affectum quemlibet fingimus, cui respondeamus, ut in illo:

Indignum est Italos Troiam succendere flammis
Nascentem et patria Turnum consistere terra:
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?

Haec non ita Iuno proposuit, quasi manifeste Venus indignum esse dixisset, sed quasi indignum esse Veneri fingeret vel suspicaretur. Haec Latine dicitur adfictio.

6. *Ἀνασκευή* est superiorum proxima figura, qua ab adversariis maxima proposita destruimus ac redarguimus velut falsa, ut:

Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
Interpres divum fert horrida iussa per auras.

Latine dicitur destructio vel evacuatio.

7. *Ἐπιτίμησις* est etiam proxima figura, cum adversarium iisdem verbis, quibus ab eo lacessiti sumus, percutimus, ut in illo:

Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno?

quia scilicet Venus dixerat:

Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
Dura.

Et: bis capti Phryges. Latine dicitur obiurgatio.

8. *Ὑπόκρισις* est figura sententiae, cum adversarium gestu et pronuntiatione extollimus vel abicimus et spernimus, ut in illo:

Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera
Iuncta fuit?

Auditur enim: Tu nullus alioqui, illum autem magnum in canendo.

Non ego Daphnim
Iudice te metuam.

Scilicet mihi iniquus es et non recte iudicaturus. Latine dicitur pronuntiatio.

9. *Εἰρωνεία* est figura sententiae, laudis et orationis et magnificandi,

---

1 Verg. Aen. 4, 603. 3 ib. 9, 140. 8 ib. 10, 74. 16 ib. 4, 377. 21 ib. 10, 72. 24 ib. 10, 44. 26 ib. 9, 599. 29 Verg. Ecl. 3, 25. 32 ib. 2, 26.

---

2 Et *add. Capp.* 8 circumdare flammis *Verg.* 12 Veneri *B*: Venere *ed. Ruhnk. nulla nota adiecta;* indignum Veneri, *i. e. interalabile, scribendum esse praposuimus in Philologi III, 164, cum solum exemplum Ruhnk. ad manus haberemus.* 19 adversarium *St*: aduersariis *B* 21 Egit? *om. B, addidi e Verg.* 26 Fryges *B* 31 auditur *Capp.*: additur *B* *videtur* dicit *post* canendo *deesse* 32 Et: non ego *St* Daphni *B* 34 Scilicet *R*: Qui licet *B* 36 laudis *etc.*] *tentavimus:* laudes ornandi specie et magnificandi

non sine derisu in contrarium tendens, ut in illo: Egregiam vero laudem et reliqua. Latine dicitur dissimulatio vel irrisio.

10. *Χλευασμός* est ironiae proxima figura, cum aliquos amara oratione non sine derisu insectamur ac laedimus, ut:

> En, agros, et quam bello, Troiane, petisti,
> Hesperiam metire iacens.

Et:

> Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum ...

Latine dicitur insectatio. Inter chleuasmon autem et ironiam hoc interest, quod ironia specie magnificationis illudit et, dum laudat, irridet: at chleuasmos palam cum amara insultatione castigat.

11. *Σαρκασμός* chleuasmo proxima est et similis figura, qua adversariorum facta cum exacerbatione admissorum lacessimus, ut apud Sallustium de Sullae crudelitate: Ut in M. Mario, cui fracta prius crura ... artus expiraret. Latine dicitur exacerbatio.

12. *Ἀντίφρασις* est figura sententiae, cum quaedam negamus nos dicere et tamen dicimus, ut apud Lucilium:

> Non tango quod avarus homost quodque improbus mitto.

Et apud Vergilium:

> Quid memorem portus Lucrinoque addita claustra?

Latine dicitur omissio.

13. *Ἠθοποιία* est alienorum affectuum qualiumlibet dictorumque imitatio non sine reprehensione. Latine dicitur figuratio vel expressio.

14. *Προσωποποιία* est figura sententiae, qua oratio *ad* alterius personae orationem imitandam retorquetur. Latine dicitur deformatio vel effiguratio.

15. *Ἐνάργεια* est figura, qua formam rerum et imaginem ita oratione substituimus, ut lectoris oculis praesentiaeque subiciamus.

---

1 Aen. 4, 93. 5 ib. 12, 359. 8 ib. 10, 592. 14 Hist. 1 fr. 30 ed. Dietsch. 18 Dousa p. 9. 20 Georg. 2, 161.

---

8 Hue: age *B* 13 admissorum *Gesner:* adaiissi eorum *B* 13 Salustium *B* 14 *fort.* erudelitate in M. Marium *locus ex schol. Lucani* 2, 173 *sic expleri potest:* cui fracta prius crura, brachia (et amputata brachia?) et oculi effossi, scilicet ut per singulus artus exspiraret. 18 avarus homo est quodque improbus *St:* auarus modo est neque quod improbus *B* 19 mitto *Dousa:* omitto *B* 21 Au memorem *Verg.* 24 imitatio *St:* mutatio *B* 26 ad *om.* *B* imitaadam *St:* imitaudum *B* 27 detorquetur *malim* 29 Enargia *Capp. et Gesner:* Energia *B*; *cf. Quintil.* 6, 2, 32 *et* 8, 3, 61.

IV.

CARMEN

DE FIGURIS VEL SCHEMATIBUS.

C = codex Parisinus 7530. Cf. *Zeitschr. f. d. Alterthumsw.* 1845 p. 81 sqq.
Q = Quicherat.
S = Sauppo.
Sch = Schneidewin.
A = H. L. Ahrens, cf. *Zeitschr. f. d. Alterthumsw.* 1843 p. 162 sqq.
F = J. Froehlich, cf. *Gelehrte Anzeigen der bayer. Akad. der Wissensch.* 1844 num. 72.

Collibitum est nobis, in lexi schemata quae sunt,
Trino ad te, Messi, perscribere singula versu
Et prosa et versu pariter planare virorum.
Κόμμα. Particulae membra efficiunt, haec circuitum omnem.
Particula est comma, ut versu tria commata in illo:
'Arcadiam petis, inmensum petis, haud tribuam istud'.
Κῶλον. Membra ea sunt quae cola vocant; ea circuitum explent:
'Nam qui eadem vult ac non vult', colon facit unum;
Huic adiunge sequens: 'is demum est firmus amicus'.
Περίοδος. Circuitus, peri quam dicunt odos, orta duobus

Fontes et loci similes ab Herm. Sauppio indicati.
6 Oraculum apud Herod. 1, 66. cf. Alexander in Rhetor. Walzii VIII, p. 446.

DE FIGURIS VEL SCHEMATIBVS *C* 1—3 *In cod., qui in hac sui parte labem traxit, hodie non supersunt nisi haec:* Collibitū est nob in lexis a ... pariter placare uirorum, *sed inventum est in bibl. Parisina apographum a Sirmondo factum, quo tempore codex etiam integer erat, ex quo L. Delisle (v. Bibliothèque de l'école des chartes, 4e Série, Tom. III, 161) tres versus priores et infra v. 33 et 93 publicavit.* 3 planare *scripsimus (ut sit idem quod* explanare): placare *C*, Et prosam versu pariter replicare priorum *Ritschl in N. Mus. Rhen. XVIII, 139 sq.* 4 Particulae membra efficiunt, haec *distinxit A*: Particulae et membra, efficiunt haec *Q* 5 coma *C* 7 Membrea sunt *C* circuitu *C* 8 vult ac *Q*: nul hac *C* 9 is *S et Sch*: his *C* 10 odos *Sch*: ados *C*, odon *Q* orta *S*: ora *C*, orsa *A*

Membris, ut praedicta, venit tetracolon adusque:
Nam si plura itidem iungas, oratio fiet.
Ἀνάκλασις. Est reflexio, cum contra reflectimu' dicta.
'Non expecto tuam mortem, pater, inquit. At ille,
Immo, ait, expectes oro neve interimas me'.
Ἀντιμεταβολή. Permutatio fit, vice cum convertimu' verba.
'Sumere iam cretos, non sumptos cernere amicos'. —
'Quod queo, tempus abest; *cui tempus adest*, nequeo, inquit'.
Ἀλλοίωσις. Differitas fit, differre hoc ubi dicimus illi.
'Excitat hunc cantus galli, te bucina torva.
Te ciet armatus victus, huic otia cordi.'
Ἀντίθετον. Oppositum dico, contra cum opponimu' quaedam.
'Doctor tute, ego discipulus; tu scriba, ego censor;
Histrio tu, spectator ego; adque ego sibilo, tu exis.'
Αἰτιολογία. Redditio causae porro est, cum, cur ita, dico.
'Audi, etsi durum est: nam verum, quod grave primo
Consilium acciderit, fit iucundum utilitate.'
Ἀνθυποφορά. At si adversa mihi referam, rellatio fiet.
'† Sed moveas te lucifugus sis in medio audax
Laudes inductus cui pes malus optige ambos.'
Ἀπόκρισις. Fit responsio ad haec, quae contra fingimu' dici.
'Irascetur; sperne. dabit damnum: reparabis.
Caedet: ne toleres. qui sim minor? emorere, inquam'.
Ἐπαναφορά. Est repetitio, cum verbo saepe incipio *uno.*
'Ipse epulans, ipse exponens laeta omnia nuptae,
Ipse patrem prolemque canens, idem ipse peremit.'

13—15 Rutilius Lupus 1, 5. 16 sq. Rutilius 1, 6. 18 Alexander p. 480. 19 Rutilius 2, 2. 20 sq. Cic. p. Murena §. 22. Quintil. 9, 2, 100. 22 Rutilius 2, 16. 23 sq. Demosth. de cor. §. 265. Alexander p. 479. 25—27 Rutilius 2, 19. 28 Quintil. 9, 2, 106. Iulius Rufinianus p. 60, 31. 34 Alexander p. 446. 463.

---

11 tretacolon *C* 13 reflectio *C*, *em. S et Sch* reflectimus *C*, *et sic ubique* 14 pater *Q*: pariter *C* inquid *C* ait *F*: aut *C*, autem *S* expectis *C* 17 sumptos *Q*: supto *C* 18 cui tempus adest *supplevit S* in quid *C* 19 *Ἀλλοίωσις S et Sch*: *αμοισις C* differe *C* dicimu *C* illi *S*: illo *C* 20 buccina torba *C* 21 armatus victus *C*: armatum (*i. e.* armatorum) virtus *Q*; *at v. A p. 163* cordi *Q*: cordis *C* 22 Oppositum *Q*: appositum *C* 25 *αετιολογία C* 26 audi *Q*: aud. *C* nam verum *S*: nammero *C* 27 iogundum *C* 28 *Ἀνθυποφορά Q*: *ἀνειποφορα C* rellatio *Sch*: relatio *C* 29 Semoveas *Emperius Opusc. philol.* 285; Sed moveas te, lucifugus, sis in medium audax. Ludo est, indoctus cui pes, malus obtigit umbo *A* 33 Caedet: ne toleres. qui sim minor? *scripsimus:* Cedet me tolere (*vel* me tdere, *ut Duebnero potius videtur*) ne si minor *apographum Sirmondi, v. ad 1;* Caedet: ne toleres. At sum minor *Sauppe.* Caedet me; tolera. nex imminet *Ritschl l. c. p. 140.* 34 *Cum ob auctore figuras ex litterarum ordine dispositas esse manifestum sit, Gust. Dzialas in quaestionibus Rutilianis p. 24 probabiliter statuit versus 34—42 post v. 63 transponendos esse* *απαναφορα C* uno *add. Q* 35 leta *C*

Ἐπιφορά. Desitio contra, cum verbo desino in uno.
'Ut possem, fecit fatum; dedit haec mihi fatum;
Si perdam, abstulerit fatum; regit omnia fatum.'
Κοινότης. Haec duo coniunctim faciunt, communio uti sit.
'Vis callere aliquid, discas; vis nobilitari
Ingenio, discas; vis famam temnere, discas.'
Ἀναδίπλωσις. Fit replicatio, si gemines iteramine quaedam.
'Ibo in eum, sit vel pollens ut fulmine dextra,
Pollens fulmine dextra, fero vis praedita ferro.'
Βραχυλογία. Est brevitas, raptim paucis cum dicimu' multa.
'Mentem contempla; nam consilio valuit: fors
Decepit *spem* saepe; at homo est: concede, fatetur.'
Διαφορά. Si verbum diverse iteres, distinctio fiet.
'Cuivis hoc homini dones, homo si modo, nolit.' —
'O mulier, vere mulier! scelera omnia in hoc sunt.'
Πολυσύνδετον. Multiiugum dico, articulis quod pluribu' iungo.
'Ille hunc fallit, at hic gaudet, nos vero timemus
Praesertim in peregri ne fas abrumpere tentet.'
Διαλελυμένον. Abiunctum contra est, si nullis singula necto.
'Cognoscas, qui sis, cures te, vir sapiens sis;
Et peius serpente time illum qualibet unum.'
Διῃρημένον. Disparsum reddo, quod sparsum uno ordine reddo.
'Ambo Iovis merito proles, verum ille equitando
Insignis, Castor, catus hic pugilamine, Pollux.'
Διέξοδος. Fit percursio, percurro cum singula raptim.
'Maiorem vim *haud* inveniet, parilem simili in re
Vincemus, non audebit certare minore.'
Ἐπιπλοκή. Fit conexio, posterius si necto priori.

---

37 Rutilius 1, 8. 40 Rutilius 1, 9. 43 Alexander p. 444. 44 sq. Hom. Il. v, 371 apud Alex. p. 445. 46 Rutilius 2, 8. 47 sq. Lysias Rutilii l. c. 49—51 Rutilius 1, 12. 53 Rutilius 1, 14. Quintil. 9, 3, 51. 55 Rutilius 1, 14. Quintil. 9, 3, 51. 58 Quintil. 9, 3, 39. 61 Cic. de orat. 3, §. 202. 64 Rutil. 1, 13.

---

37 Desitio *S et Sch*: desisto *C* 40 uti sit *A*: ut sit C; *cf. Luc. Muelleri de re metr. poet. lat. p. 398* 42 discas; vis *Q*: dicas uis *C* 43 *ανδίπλωσις C* 45 vis *A*: bis *C* 46 raptim *S*: partim *C*, carptim *QF* 47 valuit *Q*: uoluit *C*
48 decepit spem saepe: at *nos*: decepit sepe ad *C*; decepit; fit saepe id *S*, dec. bene saepe; at *Sch*, decepit saeve, sed *A*, decepit; si peccat *F* 49 *διαφωρ. C* diuersae *C* 50 O mulier *S et Sch*: o muli *C* 52 *πολυσύνδετον S et Sch*: *πωλυνδετων C* Multilongum *C*, *em. Q* 53 at *C*: et *S* 54 praesentim *C* in peregri *C*: peregri *S et Sch; illud est:* praesertim in homine peregrino, *i. e. cum praesertim rem habeat cum peregrino* abrumpere tentet *Q*: abrumperet et ire *C* 55 *διαληλυμενων C* 57 et peius serpente time illum qualibet unum *A*: et prius uerb. time illum quaelibet unum *C* 58 *διῃρημένον Q*: *διερειμμένων C*, *διερριμμένον Sch prob. A p. 165* sparsum *S*: passum *C* uno *Q*: non *C*, haud *A* 60 catus *S*: castus *C* pullux *C* 61 *διεξοδως C* percursio *Q*: percussio *C* 62 haud *A*: non *C*; non uim maiorem inueniet *Christ* inueni et *C* 63 certare minore *A*: certeare minorem *C* (Maiorem non invenies, parilem simili in re Vincemus, non audebunt certare minores *A*) 64 connexio *C*

'Cum sensi, dixi; cum dixem, deinde suāsi;
Cum suasissem, abii; simul atque abii, indupetravi.'

Ἐπανάληψις. Illa **resumptio** fit, quaedam cum dicta resumo.
'Cognitus est nobis, iam cognitus est bene nobis.' —
'Tu vere sapiens cunctis, immo ipsa Minerva.'

Ἐπιτροπή. Fit **concessio**, cum quidvis concedimus optet.
'Nescivit vel non potuit vel noluit: ut vis,
Pone, tibi permitto; tamen non debuit uti.'

Ἐπιφωνούμενον. **Intersertio**, cum inseritur sententia quaedam.
'Pollet enim forma, quod regnum aetatis habendum,
Fortuna quae sola potest quemcumque beare.'

Ἐπίζευξις. Fit **geminatio**, cum sensus geminamus eosdem.
'Thebae autem, Thebae, vicina urbs inclutaque olim.' —
'Mi nate, o mi nate, meae spes sola senectae.'

Ἐπεκφώνησις. **Exclamatio** ea est, quam ut motus reddo repente.
'Ah, postquam victum video me, tu improba et amens,
Fortuna, es, quos sublimas mox ipsa premendo.'

Ἰσόκωλον. Fit **parimembre**, ubi membra aequalia circuitus sunt.
'Cui nec finis adest cupiendi nec modus extat
Utendi, citus in dando est, celer in repetendo.'

Μερισμός. Cum privis propria attribuas, fit **distribuela**.
'Huic furta in manibus, fuga plantis, ventre sagina.' —
'Tu sumptu pauper, dando dis, ingenio rex.'

Μετάβασις. At **remeatio** fit, cum rursus me redigo ad rem.
'Verum longius excessi nec tempore in ipso

---

65 sq. Demosth. 18 §. 179. Alii artium scriptores loco ut exemplo gradationis utuntur, v. Auct. ad Herenn. 4, 24. Quintil. 9, 3, 55. Aquila Rom. 40. 67 Rutil. 1, 11. 68 Pytheas Rutilii l. c. 70 Rutil. 2, 17. 73 Demetrius π. ἑρμην. §. 106. 76 Herodianus (Rhet. VIII) p. 603. 77 Aeschines 3, §. 133 cf. Herod. l. c. 78 Verg. Aen. 1, 664. 79 Quintil. 9, 2, 27. 82—84 Rutil. 2, 15. 85 Rutil. 1, 18. 86 Lycurgus Rutilii l. c. 88 Rutil. 2, 1. 89 sq. Demosth. 18, §. 42 cf. Rutil. l. c.

---

65 dixem *S*: dixisse *C* 66 indupretrani *C* 67 επαναλημφις *C* 68 est bene nobis *A*: at bene noni *C*, ac bene novi *Sch*, est; bene novi *S* 69 imo *C* 70 επιτροπν *C* optet *Q*: opte *C* 71 Hisce uti vel non potuit *F* 72 Pone, tibi p. *S et Sch*: ponet ibi p. *C*, poue tibi, p. *Q* 73 επιφωνουμενων *C* 74 habendum est *Q* 75 Fortuna, quae *distinguunt S et Sch* 77 inclytaque *C* 78 minute ominate *C* meae spes *Q*: memeaespes *C* senecte *C* 80 Ah *scripsi*: at *C*, Ut *Sch, exemplum a verbis* Tu improba *ordiri ratus; at v. A p. 166* metu *C* amens *Q*: amaus *C* 81 praemendo *C*; Quor sublimas mox ipsa premendos? *S*, quod sublimas mox ipsa premenda *F* 82 ισοκολων *C* parimembre *S*; pare membre *C* aequalia *S*: aeque et *C* 84 Utendi. — Citus *interpunxit Sch, diversa esse exempla statuens.* citus *Q*: citius *C* celer in *Q*: celeri *C* 85 privis *Q*: primis *C pr. manu, sed eadem corr.* priniis attribuis *A*, *quod in his definitionibus cum indicativo cum iungi soleat. At diversa est ratio in persona secunda, cf. v. 133. Sic auctor noster habet v. 55 et 64* si necto, 142 si conciliamus, 166 si nectimus, *contra v.* 12 si iungas, 43 si gemines, 49 si iteres, 109 si dicas, 154 si reddas, 169 si mutes, 183 si cumules, *a quibus locis unus discrepat v.* 163 si monstras. destribuela *C* 86 faga *C* 88 rematio *C*

Fortasse indulgens animis: ergo redeo illuc.'
Μετάφρασις. Fit **variatio**, cum simili re nomina muto.
'Regnavit libyco generi, regnavit et Argis
Inachiis, dominatus item est apud Oebaliam arcem'.
Μετάκλισις. **Declinatio**, cum verbum declino parumper.
'A primo puerum rectum est condiscere recte'. —
'Dignos digna manent, plerumque bonis bene vortit.'
Ὁρισμός. **Definitio** fit, cum rem definio pro me.
'Diligere hoc prorsum est velle id, quod prosiet illi:
Nam qui ad se revocat quod vult, mihi sese amat ipse.'
Ὁμοιοτέλευτον. **Confine** est, simili fini cum claudimu' quaedam.
'Quom minus indignatur, ibi magis insidiatur,
Ut noxam metuas, si non ostenderit iram.'
Ὁμοιόπτωτον. **Aequeclinatum** est, quod casu promimus uno.
'Auxilium, non consilium, rata, non cata verba,
Rem, non spem, factum, non dictum quaerit amicus.'
Πολύπτωτον. **Multiclinatum** contra, variantibu' quod fit.
'Tu solus sapiens, tibi cuncti cedere debent,
A te consilium petere et túa dicta probare.'
Παρονομασία. **Supparile** est, alia aequisono si nomine dicas.
'Mobilitas, non nobilitas'; 'bona gens, mala mens est';
'Dividiae, non divitiae'; 'tibi villa favilla est'.'
Προσαπόδοσις. Est **subnexio** propositis subnectere quaeque.
'At nos non ut tu: nos simplicitate, tu arte.
Hoc das, hoc adimes nobis: das spes, adimes res.'
Παραδιαστολή. **Subdistinctio** fit, cum rem distinguimus ab re.
'Dum fortem, qui sit vaecors, comemque vocat se,
Quom sit prodigus, et clarum, qui infamis habetur.'

---

94 Cic. de orat. 3, §. 207. 97 Rutil. 2, 5. 100 Rutil. 2, 14. 103 Rutil. 2, 13. 106 Rutil. 1, 10. 109 sq. Rutil. 1, 3. 112 Rutil. 1, 1. 115 Rutil. 1, 4. 116 Hyperides Rutilii l. c.

---

91 simili in re *coni. S* 92 generi *Q*: gene *C* 93 *versus nunc in C deest* 94 *Μετάκλισις S· εκκάλισις C* verbum *A*: uerbo *C* 97 *ωρισμός C* 98 diligere *Q*: dilige *C* velle id quod *S*: nert id *C* (hoc prorsum est vere, ut mihi prosit et illi *Q*, Diligit, hoc prorsum est, quaerit quid prosiet illi *A*) prosiet *Emperius (Opuscc. p. 285)*: prosit et *C* 99 quod vult mihi, sese *interpungit S* 100 *ομοιοπτελευτον C* confine est *Q*: confinies *C* 101 Quom minus *nos:* Cum minus *S*, comminus *C* (Quo minus — — eo magis *Sch*) 102 metuas noxam *Q et S* sin. *C*, *i. e.* si non 103 *ομοιοπτοτον* aequae clinatum *C* aequiclinatum *A* 106 *πολιπτοτον C* contra *Q*: contraria *C*, contra id *S* variantibu' *scripsi:* variantius *C*, variantiu' *Q*, variatiu' *S* fit *A*: sit *C* 107 cedere *Q*: ce *C* 109 *παραονοραασια C* alia *S*: tale *C*, alid *A* 110 mobilitas, non nobilitas *Q*: mouilitas nou uilitas *C* 112 subnexio *Q*: subuectio C 113 tu arte *S*: tuare *C* 114 adimis *bis Q* 115 *πραδιαστολε C* 116 fortem *Q*: forte *C* qui *Sch:* quia *C* uaecor *C* 117 quom *nos*: quod *C* sit *Q*: si *C*

Παρένθεσις. Interiectio, cum quaedam medio ordine famur.
'Huc ut venimus, interea — nam tempus erat ver
Et sacrum Florae et Cereri nemus — imus ad aras.'

Παρομολογία. Est suffessio, cum sensi pro parte fatemur.
'Verum Academia est. Esto: tamen omnia nulli
In dubium revocant, at quaedam, et pleraque, si vis.'

Πρόληψις. Anticipatio fit, contraria cum occupo verba.
'Credo, ille et flebit multum et iurabit, amicos
Producet testes, sed vos rem quaerere par est.'

Παρόμοιον. Adsimile, a momento cum simile hoc facio illi.
'Nam plebeius homo, ut ferme fit libera in urbe,
Regnat ibi et puncto regnat suffragioloque.'

Παρρησία. Inreticentia, cum verum reticere negamus.
'Dicere, quod res est, cogor: vos ista, Quirites,
Vos facitis, dum non dignis donatis honores.'

Πρότασις. Propositum id, cum proponas, quod deinde repellas.
'Est ornanda domus spoliis? Hic ornat amicam
Exuviis. Leges discendum est? Discit amores.'

Πάντα πρὸς πάντα. Cuncta ad cuncta, ut: 'Gens graia, afra, hispanica servit:
Nam partim meritost ultus, partim insidiantes
Praevenit, partim victor virtute subegit.'

Συναθροισμός. Est conductio conque gregatio, cum adcumulo res.
'Multa hortantur me: res, aetas, tempus, amici,
Concilium tantae plebis, praenuntia vatum.'

Συνοικείωσις. Conciliatio *fit*, diversa ubi conciliamus.
'Prodigus *est* et parcus idem: *nam* nescit uterque

---

118 Rutil. 1, 17. 121 Rutil. 1, 19. 124 Rutil. 2, 4. 125 sq. Lycurgus Rutilii l. c. 127 Rutil. 2, 12. 130 Rutil. 2, 18. 139 Rutil. 1, 2. 142 Rutil. 2, 9. 143 sq. Hyperides Rutilii l. c.

---

118 *παρεντεσις C* interiectio *Q*: interfectio *C*, interfatio *A* 120 '*fort.* Cereris, *ut* sacrum Florae *Floralia versificator dixerit.*' Sauppe 121 suffessio *Q*: suffasio *C* cum — fatemur] '*Sensus est: Si sententiae* (sensi) *alicuius partem veram fatemur esse.*' Sauppe 122 est *C*: *an* ait? 123 at *Q*: ad *C* si vis *Q*: sibi *C* 124 *προλησις* C 125 ille et *S*: illae *C* fleuit — — iurauit *C* amicos *Q*: amico *C* 126 producet *Q*: producit *C* par *Q*: pars *C* 127 adsimile *Q*: at simul *C* Adsimile est, cum agnomento simile *F* 128 nau *C* homo ferme *F* 129 regnat ibi *Q*: regibi *C*, Regulus *F*, rex inibi *Sch* (libera in urbe Regibus, et puncto *A*) suffragioloque *A*: suffragio loqui *C*, suffragiu uolgi *S* 131 ista *Q*: ita *C* 133 propositum id *S*: propositio *C*, propositum *Q*, prositio *A coll. glossa Pauli ex Festo p. 226 Muell.* 'Prosita proposita' proponis *A*: *at v. ad v. 85* cuncta ut] *sic C, non* cuncta *sine* ut, *quemadmodum ait Quicherat; item* 137 partim, *non* paritim, *ut ille rettulit* meristost ultus *S*: meritostultos *C*, meritos 'st ultus *Sch* 138 praevenit *Q*: preueni *C* victos *Q*, invictos *A*, *sc. Numantinos, quod verum videtur* 139 *συναεροισμος C* 140 Multae hortantur me res: aetas *S* 141 concilium *Q*: concilia *C* praenuntia uatum *nos:* deauntia natum *C*, dementia uatum *Q et S*, denuncia vatum *Sch* 142 *συνοικιωσις C* conciliatio fit *Q*: conciliatio *C* diuersa ubi *F*: diuersum si *C* 143 est et *Q*: et *C* auarus idem *F* nam *add. Q*

Uti opibus, peccant ambo, res dedecet ambos.'
Τρίκωλον. Teriuga sunt, quae respondent secum ordine trina.
'Si neque divitiis polles neque corpore praestas
Nec corde exsuperas, cur te dicam esse beatum?'
Χαρακτηρισμός. Fit depictio, cum verbis ut imagine pingo.
'Pocula, serta tenens flexa cervice iacebat,
Limodes, gravis optutu, madido ore renidens.'
Ἐπιτίμησις. Est correctio, cum in quodam me corrigo dicto.
'Nam tarde tandem — tarde dico? immo hodie, inquam.' —
Vel sic: 'Non amor est, verum ardor vel furor iste.'
Προυπάντησις. Fit praeoccursio, si reddas priu' posteriori.
Ut: 'Pluvias cernas nolle istos ac cupere illos:
Artrantes cupiunt imbrem noluntque viantes.'
Ἀναστροφή. Esse reversio et in prosa solet, ut fit in istis:
'Pauxillam ob culpam', — 'male quod vult', — 'praecipiti in re', —
'Troianos facit ire ut divus Homerus aves ut'.
Ὑπερβατόν. Transcensus porro est, cum intersita pendula claudo.
'Atque ego, quod negat hic quidvis, ius eripit omne,
Fas abolet, laedit leges, — haec omnia mitto.'
Ἀντεναντίωσις. Exadversio fit, minimis si maxima monstras.
'Non parva est res, qua de agitur' pro 'maxima res est',
Ut dictust Aiax 'non infortissimu' graium.'
Ζεῦγμα. Nexum est, si varias res uno nectimu' verbo.
'Oebalon ense, Lycon ferit hasta, Pedason arcu.'

---

148 Rutil. 2, 7. 149 sq. Lyco Rutilii l. c. 151 Alexander p. 486. 152 Demosth. 18, §. 130 cf. Alex. 153 Alex. l. c. Anonymus *περὶ σχημάτων* VIII, p. 712, 19. 154 Alexander p. 485. 157 Alexander p. 481 sq. Quintil. 8, 6, 35. 159 Iliad. γ, 2. 160 Alexander p. 483. 163 Alexander p. 481. 165 Hom. Il. ο, 11 cf. Alex. 166 Alexander p. 474.

---

144 dedecet *Q*: dederet *C* ambo *Q (non C)* 145 *τρικωλων C* trina *S*: trino *C* 146 sine que *C* 147 exuperas *C* 148 *χαρακοηρισμος C* depinctio *C*, *em. Q* verbis *Q*: uerb. *C* 149 Pocula, serta *interpunxit Haase (Hallische Lit. Zeit. 1844 n. 218 p. 397)*: pocula ferta *Q et S* 150 Limodes (= *λημώδης*) *Haase*: Limonides *C*, Liodes *Sch*, Lema oculos gravis *A* gravis, obtutu madido, ore renidens *S distinxit* 151 *επιτειμησις C* 153 verum *Q*: uerbum *C* ardor uel furor iste *C*, *ut Ahrens divinando adsecutus est; nam Quicherat in C esse tradiderat*: ardor furoriste 154 reddas *Q*: redas *C* 155 cernas *C* (*non* cernis, *ut est in Q*) ac cupere *S*: accipere *C*, 'Ut pluvias — — sic cupere *F* 156 Artrantes *F*: arantes *C*, arentes *Q*, agricolae *coni. S*, agrestes *A*; *confert F Plin. H. N. XVIII, 20, §. 182*: illae messes multiplicatae docuere quod nunc vocant artrare, id est aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc fit vel incipiente culmo vel cum iam is ad bina ternave emiserit folia.

158 pauxillam ob culpam *A*: pausillam occultam *C*, pausillam ob cultam *S* praecipiti *Sch*: praecipit *C*, praecipite *S* 159 dunius *C* 160 intersita *Q*: interposita *C*. '*Sensus est:* cum pendula periodi verba in media periodi parte primaria pono et quasi includo.' Sauppe 161 quidvis *S*: uinis *C* 162 laedit *Q*: laede *C* 164 pro maxima *A*: sed proxima *C*, sed maxima *S* 165 infortissimu' *S et Sch*: in fortissimus *C* 167 Lycon ferit *Christ*: ferit lycon *C* hasta, Pedason arcu *Q*: astapidasen arci *C*

Nunc mediumst 'ferit', et fini pote principioque.
Μεταβολή. Si verbum varie mutes, variatio fiet.
'Quis nos propter te dilexit? quando aliquem tu
Iunxisti? quas res gessisti? cur ita abundas?'
Ἀλλοίωσις aut *Ὑπαλλαγή.* Fit mutatio multimodis. 'Bello Africa flagrat,'
Afros cum dicas bellare, et tempora quando
Et casus numerosque figurando variamus.
Ἔλλειψις. Fit defectio, cum verbum, quod subtraho grate,
Defit. 'Curat enim nemo nec corrigit hanc rem,
Sed culpat.' Quippe hic 'quisquam' subtraximu' grate.
Πλεονασμός. Exsuperatio fit, quod causa appono decoris,
Cum vacat, ut: 'Quarta vix demum exponimur hora', —
'Saucius ille leo' —, quia 'vix' pote tollere et 'ille'.
Περίφρασις. Est autem circum illa locutio: 'bucera saecla', —
* * * * * * * *
'Fac discas' pro 'disce' et pro 'dic'; 'dice loquendo'.
Προσδιασάφησις. Si plenum cumules, adsignificatio fiet.
Ut: 'Mihi non placet hoc animo'. Quippe *hinc* 'animo' aufer,
Et nihilo minus est plenum, verum auxerit illud.

---

169 Alexander p. 474. 170 sq. Demosth. 18, §. 311 ap. Alex. l. c. 172 Alexander p. 471. Cic. Orat. §. 93. 175 Alexander p. 470. Aquila Rom. 46. 178 Alexander p. 469. Aquila 45. 179 Horat. Sat. 1, 5, 23. 180 Verg. Aen. 12, 5. 181 Alexander p. 468. Quintil. 8, 6, 61. — Lucretius 5, 864. 184 Alexander p. 467. 185 Hom. Il. *α*, 28 cf. Alex. l. c.

---

168 mediumst *Christ*: medius *C* ferit *Sch*: fuerit *C*; Num medius fieri et fini pote principioque? *S* 169 uariae *C* 170 nos *Q*: non *C* 171 iunxisti *Sch*: iussisti *C*, iuvisti *S* 172 *υναλλαγη C* multis modis *C*, *em. Q* 173 bellare, et *S et Sch distinguunt* 175 *ελλυπσις C* 177 subtraximu' *Q*: subtrax *C* 178 exuperatio *C* quom causa a. decoris Quod uacat *Christ* 180 vix *Q*: uim *C* 181 *Post hunc versum unum apparet intercidisse; nam et aegre explicatio circumlocutionis* 'bucera saecla' *desideratur, nec verisimile est hic auctorem a solito ternorum versuum numero discessisse.* 184 *Προσδιασάφησις S et Sch: προςδιαγραφεισις C* comules *C* adsignificatio *Q*: at significatio *C* 185 quippe hinc *nos:* quippe *C*, quippe hic *Sch*, tu quippe *S* 186 enihil *C* illud *Q*: illum *C*.

V.

SCHEMATA DIANOEAS
QUAE AD RHETORES PERTINENT.

C = Parisinus 7530, saec. VIII.
E = Eckstein.
Quibus in locis sola lectio codicis adscripta est, in iis iam Ecksteinus veram scripturam restituit.

---

1. Ἐνάργεια est imaginatio, quae actum incorporeis oculis subicit et fit modis tribus: persona, loco, tempore. Persona, cum absentem alloquimur quasi praesentem. Vergilius: Nec tu carminibus nostris indictus abibis, Oebale. Loco, cum *eum*, qui non est in conspectu nostro tanquam videntes demonstramus, ut: Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles. Tempore, cum praeterito utimur quasi praesenti, ut: Apparent rari nantes in gurgite vasto.

2. Διόρθωσις, quae latine correctio nominatur, cum dicturi aliquid, quod arrogans aut iniuriosum esse videatur, praemissa praefatione mollimus. Arrogans, ut est apud Ciceronem: Metuo, ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere: ne actor quidem *est* is, cui reus tam perditus, tam convictus aut occulte subripi aut inpune eripi possit. Iniuriosum vero dictum apud eundem Ciceronem: Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias — si tibi

---

3 Aen. 7, 633. 5 Verg. Aen. 2, 29. 7 ibid. 1, 118. 10 in Verr. I, §. 10. 14 p. Rosc. Am. §. 46.

---

1 Inergia *C* 3 necturus carminibus *C* 4 eum *add. E* 6 cendebat *C* 7 in iurgite *C* 10 ciceronem nec metuo *C* 11 dicere tur quidem in cui *C*, dicere: nec actor quidem is, cui *E* 12 conuictus *C*: uictus *libri Tulliani* 13 posse *C*

natura non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intellegere posses, qui animus in liberos esset.

3. *Ἐπιδιόρθωσις*, latine superioris rei correctio, ut apud Ciceronem: Atque haec propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret.

4. *Ἀμφιδιόρθωσις*, cum in medio dictum iam aliquid aspere et iterum simili modo dicendum excusatione temperamus, ut si contra libertinum dicam ignobili genere natum, deinde subiciam: Haec non contumeliae gratia dixi neque exprobrandi causa: tantum dicam, quod abiectis natalibus et sordida familia hic progenitus existimetur.

5. *Ἠθοποιία*, data locutio certae personae, ut illud est Ciceronis in Pisonem: Quid est, Caesar, quod te supplicationes totiens decretae tot dierum tantopere delectant?

6. *Προσωποποιία* est alicui rei inanimatae vel defuncto adcommodata locutio. Haec figura a superiori hoc differt, quod in illa vox tantum viventibus datur, in hac vero eis, quae naturam vivendi non habent. Rei inanimatae, ut apud Ciceronem patria loquitur: Nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te. Defuncti: Mulier, quid tibi cum homine adulescentulo? quid cum alieno?

7. *Ἐπιμονή* est latine repetitio crebra sententiae. Cicero: Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quam diu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Vides tria uno sensu esse conclusa.

8. *Ἐπέμβασις* est, latine quod iteratio nuncupatur. Cicero: Hunc vero si secuti erunt sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges.

9. *Ἐπιτροχασμός* est contraria orationis figura, quoniam breviter et subcincte ea quae sunt dicenda perstringit. Cicero: Quid ego de signis, turibulis, phaleris loquar?

10. *Χαρακτηρισμός* est, quod latine informatio vel discriptio appellatur. Cicero: Videtis illum subcrispo capillo, nigrum.

4 p. Lig. §. 8. 13 in Pis. §. 59. 18 Catil. I, §. 18. 19 Cic. p. Cael. §. 33. 21 Catil. I, §. 1. 25 Catil. II, §. 9. 29 Locus in Verr. IV, §. 48 ob oculos videtur versatus esse. 32 Verr. II, §. 108.

1 natora *C*: fortona *Cic.* 2 quia aoimus (aoimus patrius *Cic.*) inberos esset *C* 4 praeterea *C* tuuero cum de se aeam dicerem egnoscerer *C* 6 cum io * medio *E* aspicere *C* iterum *nos*: item *C* 9 exprobrandi causa: tantum *nos*: exprobrandi aoimum *C*, exprobrandi caosa. attamen *E* 10 existimemur *C* 13 pisiónem quid et *C* 15 Proyopopeia *C* defunctae *C* 17 quae] quae q. *C*, quae quasi *E*, *fort.* quoque quae 18 patria *E*: proprie *C* aliquod *C* 19 extitet *C* 20 aduliscentulo *C* 24 iactauit *C* 25 nuncupamur *C* nunc uero siculi suunt sui *C* 26 disperatorum *C* 27 gregis *C* 28 contram *C* 30 faleris *C* 31 *et p.* 73, 1 descriptio *E*

11. *Τοπογραφία* est loci discriptio, ut apud Vergilium: Est locus Italiae medius sub montibus — — Amsancti valles.

12. *Τοποθεσία* est loci positio, cum describitur locus, qui non est, sed fingitur, ut: Est in secessu longo locus.

13. *Ἀνακεφαλαίωσις*, latine recapitulatio, ut Tullius in Caeliana facit in epilogis: Cuius prima aetas dedita disciplinis fuit hisque artibus *quibus* instruimur ad hunc usum forensem et cetera. Revocat iudici vel auditori in memoriam, quae latius dixerat.

14. *Μετάστασις* est, cum rem a nobis alio transferimus. Cicero: Non *est* ista mea culpa, Quirites, sed temporum.

15. *Ὑπεξαίρεσις* est latine exceptio, quando aliquid a generali complexione distinguimus, qualis est illa exceptio Ciceronis: Minus me commovit hominis summa auctoritas in hoc uno genere dumtaxat, nam in ceteris egregie commovit.

16. *Ἐπεξήγησις* est explanatio dicti superioris. Vergilius: nos et sequitur tua progenies.

17. *Αἰτιολογία* est, cum causam alicuius rei et rationem subicimus, ut est apud Ciceronem pro Roscio: Ita fit ut adsint propterea, quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vitant.

18. *Λεπτολογία* est, qua in discriptionibus tenuissimis utimur, ut apud Ciceronem: Reticulumque sibi ad nares admovebat tenuissimo lino, minutissimis maculis, plenum rosae.

19. *Ἰδέα* est, cum speciem rei futurae velut oculis offerentes moto animo concitamus. Cicero: Videor mihi videre hanc urbem, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem.

20. *Ἀντεισαγωγή*, contraria inductio. Apud Ciceronem: At est bonus imperator et felix et ad dubia rei publicae tempora reservandus.

21. *Ἀνθυποφορά* est fere superiori similis, quae proponit quaestio-

---

1 Aen. 7, 563. 4 Verg. Aen. 1, 159. 6 p. Cael. §. 72. 9 Catil. II, §. 3. 12 ex oratione, ut videtur, non iam superstite. 15 Aen. 1, 250. 18 p. Rosc. Am. §. 2. 22 Verr. V, §. 27. 25 Catil. IV, §. 11. 28 Verr. V, §. 4.

---

1 Topografia *C* 2 medio *Verg.* montibus altis *E* ā sancti *C* 4 secesso *C* 5 Anacefaleusis *C* celina *C* 6 epelogis *C*, epilogo *E* 7 quibus *om. C* instrituimur *C* 8 uel laudatur in *C* 9 transferemus *C* 10 ne non *C* est *om. CE* quaerites *C* 11 Afexeresis *C* 14 in eteris aegregiae *C* 15 Efexegesis *C* 18 ruscio *C* 19 sequantur *C* ulcirco *C* 21 discritionibus *C* 22 reticolumque siui *C* admonebat tenuissimum *C* 23 minutis *libri Tulliani* neaculis *C* rore *C* 24 specie *C* uel oculis *C* 25 lucis *C* 26 una incendio concidente *C* 28 Anasagoge *C* contradictio *C*; *cf. Mart. Capella p. 428 Capp.* 28 At est *nos*: ut est *C* 29 at felix *Cic.* praetempora *C* 31 proponet *C*

nem ab adversariis inlatam, ut apud Ciceronem Verres subieit: Magno, inquit, deeumas vendidi.

22. *Ἐρώτησις* est opposita coutrario interrogatio: Fuisti igitur apud Laecam illa noete, Catilina? distribuisti partes Italiae?

23. Pereontatio est, quae alterius personae responsum non admittit, ut est illud Terentii: Tace tu: ego te infra omnes homines infimum puto.

24. *Κοινωνία* est eommunicatio consilii vel eum auditoribus vel cum ipso adversario. Cicero: Nune ego, iudices, iam vos consulo, quid mihi faciendum putetis.

25. *Ὑπέρθεσις* est, cum aliquam rem opinione omnium notam sententia nostra exsuperare volumus, ut est illud Ciceronis: Scelus est accipere a reo pecuniam, quanto magis ab aeeusatore. Haec et epauxesis dicitur.

26. *Συγχώρησις* est eoneessio rei alicuius, ut apud Vergilium: Esto: Cassandrae inpulsus furiis. Cicero: Do tibi hoc, eoneedo tibi et remitto.

27. *Σύγκρισις* est, quae eollatio dieitur, cum eomparatione quadam iustiorem causam nostram quam adversarii demonstramus, ut Cicero in Rosciana: Ego eontra brevem postulationem adfero et, quo modo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem.

28. *Ἐξετασμός* est exquisitio, eum res complures divisas eum interrogatione exquirentes singulis quae eonveniunt adplicamus, ut Cicero: Quid tandem te inpedit? mosne maiorum? at persaepe etiam privati in hae re publiea perniciosum hostem morte multarunt. aut leges et eetera.

29. *Παράλειψις*, praeteritio. Vergilius: Quid repetam exustas Erycino in litore elasses? Cieero: Praetermitto ruinas fortunarum tuarum.

30. *Ἀποσιώπησις* est, in qua suppremimus ea, quae dicturi videmur, ad aliud properantes. Vergilius: Quos ego — sed motos praestat conponere fluetus.

---

1 Verr. III, §. 40 3 Catil. I, §. 9. 6 Eun. 3, 2, 35. 9 in Verr. act. I, §. 32. 12 Verr. II, §. 78. 15 Aen. 10, 68. 16 locus nondum in libris Cicerоois superstitibus inventus est. 20 p. Rosc. Am. §. 7. 23 Catil. I, §. 28. 27 Aen. 10, 36. 28 Catil. I, §. 14. 31 Aen. 1, 135.

---

1 uerrem sobicit *C* 2 decumus *C* 3 opposita contrario (*i. e.* adversario) *nos*: opposita a contrario *C* 4 legam illam *C* 6 intra *C* iofirmum *C* 9 consoio *C* 11 nota *C* 13 maius *lect. var. in Cic.* Haec et et auxeris *C* 16 inpulsus fugis *C* 18 Syneregis *C* comparationem *C* 20 resciona *C* commodo *C* 21 aequiorem *Cic.*: nelociorem *C* 24 at] ad *C* 25 re p.] re prae *C* hostium mortim ultra sunt *C*, perniciosos cives morte multaverunt *Cic.* 26 aut legeracetera *C* (ao leges *Cic.*, ac cetera *E*) 27 Paralypsis *C* 28 ericion *C* praemitto *C* 29 furtunaruin *C* 30 uidetur *C* 31 motus *C*

31. *Ἔκλειψις*, defectus. Vergilius: Haec secum; deest loquitur.

32. *Διαπόρησις*, addubitatio aliquarum difficultatum, cum nos volumus videri dubitare. Cicero: Quo me vertam nescio.

33. *Διαφόρησις*, differentia personarum. Cicero in Philippicis: ille sensim dicebat, quae ad causam adtinebant, tu currens dicis aliena.

34. *Διασυρμός* est delusio vel detractatio, cum inludentes ea quae ab adversariis sunt prolata dissolvimus, ut est pro Murena in Sulpicium de iure civili: Quoniam mihi videris istam iuris scientiam tanquam filiolam complecti tuam.

35. *Παρονομασία* est denominatio, quae similitudinem verbi conflectit ad auditoris affectum. Cicero in invectivis: Qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitant, et Terentius: Nam increpatio est amentium, haut amantium.

36. *Διατύπωσις* est, ubi rebus personisve figura subiecta est formas ipsas et habitus exprimens. Cicero: Nonne vobis haec quae audistis cernere oculis videmini — non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos in caede Glaucia?

37. *Συναθροισμός*. Hoc schema inter violentissimas figuras accipitur, ubi multas res et multa crimina in unum contrahimus, ut Cicero in Miloniana: Occidi non Spurium Maelium — sed eum, cuius nefarium stuprum in pulvinaribus sanctissimis compertum est.

38. *Προκατάληψις* est praesumptio eorum, quae cum invidia adversarius dicturus est. Cicero: Habes igitur confitentem reum.

39. *Ἐρώτημα* est interrogatio, ubi aliquid interrogando exacerbamus et augemus rei invidiam, hoc modo: Fuisti apud Laecam — dixisti, quo quemque proficisci placeret? Haec si sine interrogatione dicantur, minus invidiose proferentur.

---

1 Aen. 1, 41. 4 p. Cluent. §. 4. 5 Phil. II, §. 42. 10 p. Mur. §. 23. 13 Catil. I, §. 9. 14 Andr. I, 3, 13 (v. 218 Fleck.) 17 p. Rosc. Am. 98. 23 p. Mil. §. 72. 26 p. Lig. §. 2. 28 Catil. I, §. 9.

---

1 secunda est loquitur *C* 3 aliqua cum difficoltate dom nos *etc. E* cum *nos*: dum *C* 4 uidere dubitari *C* 5 Diaforesis differentia persooa personarum *C* 6 qood causae prodesset *Cic.* curreus indicias alienam *C*, cursim dicis aliena *Cic.* 8 *fort.* est elusio detractio *C* 9 quae adoersarii *C* moçena in sulpicio *C* 10 cioili in quo (*pro* quō) mihi *CE* 11 complecti *C*, osculari *Cic.* 12 Paronomoria *C* conflectit se auditoris *C* 14 cogitaos *C*, cogitent *E*, *ut est apud Cic.* aut *C* 15 inceptiost *Terentius* 16 personisnae fite subiecta *C* formas ipsas et habitus *nos*: forma ipsius et habito *C*, formam ipsam et habitum *E*; *cf. Aquila Rom. 13* 17 exprimemus *C* 20 elaucia *C* 23 meloniana *C* malium sed melius cōcuius necessarium strupum *C* 24 compertom *C*, *fort.* comprensum; cuius nefaodam adulterium in pulv. sanct. nobilissimae feminae comprehenderunt *Cic.* 25 Procalipsis *C* qui *C* 27 exacervamus *C*, *cf. ad Aquilam 11, p. 25, 19* 28 legam dixisti cocumque *C* 30 proferuntur *C*, *an* proferantur?

40. *Πύσμα* est percontatio, ubi tantum una voce vel a negante vel a confitente respondetur, ut Terentius: Quid meritu's? crucem. In superiore vero figura pluribus respondemus.

41. *Πάρισον* est adsimilatio sententiae membris non dissimilibus [plerumque] et plerumque paribus et contrariis constans. Cicero pro Cluentio: Etenim sicut aliis in locis *parum* firmamenti et parum virium veritas habet, sic hoc loco falsa invidia inbecilla esse debet.

42. *Ἐναλλαγή* est figura, quae fit aut per generis immutationem aliter quam usus habet, ut Vergilius: Auritosque sequi lepores, cum sit lepus generis feminini, aut per genera verborum, cum passivis pro activis utimur, ut Cicero: Punitus est inimicum pro punivit, vel activis pro passivis, ut Vergilius: Miscetque viris neque cernitur ulli pro miscetur, aut per numeros, ut idem Vergilius: Hic illius arma, hic currus fuit, aut cum alia res pro altera vel ipsa per se ponitur, ut 'saucius pectus', id est saucium pectus habens.

43. *Μεταβολή* est iteratio unius rei sub varietate verborum. Vergilius: Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores. Cicero: Magnum crimen, ingens pecunia, furtum inpudens, iniuria non ferenda.

44. *Ἐπάνοδος*, repetitio eorum, quae iuncta diximus, ut Vergilius: Epitus et Pelias mecum: quorum Epitus aevo iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixis.

45. *Παραπροσδόκημα* est inopinatus exitus, id est cum aliud proponitur et aliud concluditur, ut Cicero in Verrinis: Qui iudicia manere apud ordinem senatorium *volunt*, queruntur accusatores se idoneos non habere; qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Et ideo inopinatus hic exitus et omnino dolosus est, quia magis iratis oratoribus placet: sed et in bono plerumque ponitur.

46. *Ταυτολογία*, eiusdem verbi aut sermonis iteratio, quae et epanalepsis dicitur. Non solum igitur illud iudicium iudicii simile non fuit, iudices.

---

2 Andr. 3, 5, 15. 5 p. Clu. §. 5. 9 Georg. 1, 308. 11 p. Mil. 13, §. 33. 12 Aen. 1, 440. 13 Aen. 1, 16. 15 Verg. Aen. 12, 5. 16 Aen. 2, 306. 18 div. in Caec. §. 30. 20 Aen. 2, 435. 24 div. in Caec. §. 8. 31 Cic. p. Cluent. §. 96.

---

2 meritus *C* Insuperio uero fit ora pluribus *C* plerumque *del. Christ* 5 contrarius *C* per cliuentio *C* 6 *prius* parum *om.* *C* 7 inbecilla] innulla *C* 8 figuram quae fit iam per *C* 9 douritusque *C* 11 est *om.* *C*, es *add.* *E ex Cic.* puniuit *nos*: pomuit *C*, punivisti *E* 12 miscitque *C* 13 miscitur *C* 16 Metabols *C* 17 sateleta *C* bouumque *nos*: bonumque *C*, boumque *E* 20 Epadonus repetitio *C* 21 Epytus *E hic et paulo post*; Iphitus *Verg.* 22 at *C* olixis *C* 23 Parsprosdocimia *E*; *at est* paraprosdocima *in C graecum παραπροσδόκημα* 25 volunt *om.* *C* quaeruntur *C* 26 chabere *C* possint *C* 28 qui magis iratoribus patet *C* 30 Tautempgis *C*, *fort.* *pro* Tautoepia, *sed habet. Quintil.* 8, 3, §. 50, *unde auctor sua sumsit ταυτολογία* epenlipsis *C*

47. *Μακρολογία ex Quintil. 8, 3, §. 53 sq.*

48. *Ταπείνωσις = Quintil. 8, 3, 48.*

49. *Ἐπίθετον = Quintil. 8, 6, §. 40—43.*

50. *Περιεργία = Quintil. 8, 3, 55.*

51. *Κακόζηλον = Quintil. 8, 3, 56.*

52. *Σωρισμός = Quintil. 8, 3, 59 sq.*

53. *Ἀνοικονόμητον = Quintil. 8, 3, 59.*

54. *Ὁμοιολογία = Quintil. 8, 3, 52.*

55. *Βραχυλογία = Quintil. 8, 3, 82.*

56. *Ἔμφασις = Quintil. 8, 3, 83—86.*

57. *Ἐπιφώνημα = Quintil. 8, 5, 10 sq.*

58. *Φαντασία — ἐξεργασία — ἐπεξεργασία = Quintil. 8, 3, 88. Quae sequuntur in cod. p. 15, 3 — p. 21, 3 ed. Eckst., ad verbum repetita sunt ex Isidori Originibus II, 21, 4 — II, 21, 48, quae nihil attinebat huc transscribere.*

59. *Διαπόρησις = Quintil. 9, 2, 19.*

60. *Μετάληψις = Quintil. 8, 3, 37 sq.* — Aliter metalepsis est dictio, quae per aequivocum unius aliud significat.

61. *Ἀναδίπλωσις* est congeminatio verborum . . .

62. De interrogatione et percontatione = *ex Quintil. 9, 2, §. 6—15.*

63. De amplificatione = *ex Quintil. 8, 4, §. 3—27.*

---

18 unius atsignificat *C*

VI.

C. CHIRII FORTUNATIANI

ARTIS RHETORICAE

LIBRI III.

B = codex Bernensis 363, saec. VIII.

D = codex Darmstadtiensis 166, olim Coloniensis, saec. VII.

P = codex Parisinus 7530, saec. VIII.

E = codex Emmeramus Ratisbonensis, nunc Monacensis Lat. n. 14649, saec. XIII.

F = codex Frisingensis 206, nunc Monacensis Lat. n. 6406, saec. XII.

v = editio princeps s. l. et a., cuius hic est titulus: Hoc in uolumine aurea haec opuscula continentur. | Chirii consulti Fortunatiani Rhetoricorum libri tres | Dialectica Chirii consulti Fortunatiani | Computus Fortunatiani | Francisci Puteolani Epistola ad Iacobum Antiquarium | Dionysii Halycarnasei praecepta de oratione nuptiali | per Theodorum gazen e graeco in latinum traducta | Dionysii Halycarnasei praecepta de oratione natalitia per | Theodorum gazen e graeco in latinum traducta | Dionysii Halycarnasei praecepta de componendis epitha | lamiis per Theodorum gazen e greco traducta | Oratio nuptialis.

ϛ = editio vulgata.

Integras dedimus lectiones discrepantes codicum *D* et *P*, item *B*, in quantum fieri poterat; nam in Bernensi, omnium optimo, alia in breviorem formam redacta sunt, alia plane omissa, ut silentium praestari non possit, quamquam maiores lacunae suo quaeque loco a nobis indicatae sunt. Sed menda omnia, quibus editio princeps et *EF*, qui in plerisque locis cum *D* conspirant, foedati sunt, exscribere nihil attinuit.

LIBER PRIMUS.

1. Quisquis rhetorico festinat tramite doctus
Ad causas legesque trahi, bene perlegat artis
Hoc opus et notum faciat per competa callem.

Quid est **rhetorica**? bene dicendi scientia.

Quid est **orator**? vir bonus dicendi peritus.

Quod est **oratoris officium**? bene dicere in civilibus quaestionibus.

Qui **finis**? Persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patiatur in civilibus quaestionibus.

Quae sunt **civiles quaestiones**? quae in communem animi conceptionem possunt cadere, id est, quas unusquisque potest intellegere, ut cum quaeritur de aequo et bono.

Genera civilium quaestionum quot sunt? tria: Quae? demonstrativum, deliberativum, iudiciale. Haec ab aliis quae appellantur? genera dicendi.

Quod est **demonstrativum genus**? cum aliquid demonstramus, in quo est laus et vituperatio. Hoc Graeci quid vocant? *ἐπιδεικτικόν* vel *ἐγκωμιαστικόν*. Quod est **deliberativum**? in quo est suasio et dissuasio. Hoc Graeci quid vocant? *συμβουλευτικόν*. Quod est **iudiciale**? in quo est accusatio et defensio. Hoc Graeci quid vocant? *δικανικόν*.

Partes oratoris officii quot sunt? quinque: inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Haec à Graecis quid vocantur? *ἔργα τοῦ ῥήτορος*.

CONSULTI ARS RHETORICA *P*, INCIPIT ARS RHETORICA *D*, C̄. CONSULIS CHIRII FORTUNATIANI. INC̄. ARS RHETORICA per peusin. et apokrisin. id est per interrogationem et responsionem more augustini et donati grammatici ut per ·VII· circumstantias artis rhetoricae artem rhetoricam. rhetores. continua locutione per singulas regulas noscant *B*, SCOLICA ENCHIRIADIS FORTUNATIANI *E*, Consulti Chirii Fortunatiani Rhetoricae scholicae. Liber primus *v*; *in F inscriptio nulla est.*

1 rhetoricu *D* ductus *Ianus a Costa* 2 trai *D* 3 faciat *BP*: faciet *Dς* competa *BP*: conpeta *D*, compita *vς* 4 Quid] *in B interrogatis littera Δ* (= *διδάσκαλος*) *et responsis littera M* (*μαθητής*) *ubique praefixa est* sciencia *P* 5 orator et rhetor *B* 8 in ciuilibus quaestionibus *mei*: *om. vς* 10 ut cum *B*: aut cum *DPvς* 12 Quae *B*: *om. DP* 13 ab aliis dicuntur genera *B* quae] *an* quid? 16 quod gracci ΕΠΙΔΙΚΤΙΚΟΝ. uel ΕΚΚΟΜΙΑΣΤΙΚΟΝ. uocant *B* 18 quod graeci CΥΜΒΟΥΛΕΤΙΚΟΝ. uocant *B* 19 defensio. quod graeci uocant *B* 21 officii oratoris *B* quot *B*: quod *DP* quinque] ·V· quae *P* 22 quae dicuntur a graecis ΕΡΓΑ. ΤΟΥ. ΡΗΤΟΡΟC. id est. opera oratoris *B*

p. 53. 54 C.

2. Proposita controversia quid primum consideramus? an consistat. Hoc quo modo invenimus? ex intentione et depulsione.

Quid est **intentio**? quod prima pars proponit, quae facit litem. Hoc Graeci quid vocant? κατάφασιν. | Quid est **depulsio**? quod secunda pars respondet. Id Graeci quid vocant? ἀπόφασιν.

Cataphasis unde firmatur? ex aetio. Quid est aetion? causativum litis, propter quod res in iudicium devocatur.

Apophasis unde firmatur? ex synechonte. Quid est **synechon**? quo continetur omnis defensio.

Ex aetio et synechonte quid nascitur? crinomenon. Quid est **crinomenon**? id de quo iudicandum est.

Quae materiae principaliter non consistunt? quae aut depulsionem non habent, aut quae inpudentem seu turpem habent intentionem. Haec a Graecis quae appellantur? ἀσύστατα.

2. **Asystata** quot modis fiunt? secundum Hermagoran quattuor, cum est aut ἐλλείπουσα aut ἰσάζουσα aut μονομερὴς aut ἄπορος.

Quae est **ellipusa**? cum aliquid deest ex circumstantiis, quod faciat quaestionem: ut si aliquis abdicatur nec abdicationis ulla sit causa: nam si ponamus, quod luxuriosus sit vel quod amicos non habeat aut aliquid huiuscemodi, materia consistet. Ellipusa quibus aliis nominibus nuncupatur? et κατ' ἐλλιπές et κατὰ μόριον et κατ' ἀπερίστατον.

Quae est **isazusa**? cum eadem ex utraque parte dicuntur et nihil proprium est partis alterius, ut: 'duo adulescentes vicini speciosas uxores habebant, nocte invicem se convenerunt: accusant se adulterii.' Quidquid enim altera pars dixerit, eadem et altera dictura est. **Isazusan** quibus aliis nominibus vocant? et ἰσομερῆ et κατ' ἰσότητα et πρίονα.

Monomeres quae est? cum ex prima parte tantum constat, nec quicquam ex secunda adferri potest, ut sunt loci communes. Da exemplum.

1—5 Proposita controuersia quomodo consideratur. R̄. Ex intentione et depulsione id est proponentis et depellentis. id graeci dicunt καταφαcιν et αποφαcιν *B* 1 prius *P* 2 Hoc *D*: id *PEFς* 6 estaphasin *P* confirmatur. R̄. ex aετιο id est causatiuo, aετιον enim est causatiuum *B* 10 quid *om. B* 11 CRINOMENON. id est iudicinle id est de quo *B* 13 seu *P*: aut *BDvς* quae asystata graeci dicunt *B* 14 quae appellantur *DP*: appellantur *v*, quid uocantur *ς* 15 hermagoran *B*: ermagoram *D*[1]*P*, ermagoran *D*[2] quatuor *B* 16 ellipus *P*, ellipusa. quae et catellipes et catamorion et Kaperisnasin *B*; *cf. v. 21* isasusa *B* 17 Quae est *om. B*; *talia ex B non iam afferemus, si quid in interrogandi formis mutatum aut in brevius redactum est* circumstantibus *P* 18 nam si — περίστασιν *om. B* 19 luxuriosus *D* est aut quod *P* 20 huiusmodi *P* consistet *P*: consistit *Dvς*, consistunt *EF* 21 catelipe *P* κατ' ἀπερίστατον *scripsi*: KATAΠEPICTATωN *P*, KATAΠEPICΣACIN *DEF*, κατὰ περίστασιν *ς* 23 partibus *P* adolescentis *B*, *qui in paucis veterem scribendi rationem servavit, ut etiam* intelligere, negligere *et similia habeat* 24 quicquid *B* 25 altera *BD*: alia *P* eadem *mei*: idem *vς* et *BD*: *om. P* est *BD*: erat *P* 26 et eisomeren *D*[1]*P*, et isomeren *D*[2], *om. B* κατα *BDP* isothita *P* πρίονα *Christ (coll. Rhet. Gr. ed. Walz V, p. 71, 13 et p. 250, 21)*: ΠΡΟΙCONTA *BDP*, πρὸς ἰσότητα *vel* παρισοῦντα *Capp.* 27 ex una parte id est prima *B*; 'ex prima parte: τοῦ διώκοντος, *actoris scil.*, ex secunda, τοῦ φεύγοντος, *scil. rei*' *Capp.* 28 communes. ut leno accusatus *mediis om. B*

'Leno, qua parte venturos ad se adulescentes sciebat, nocte foveam fecit occultam; ea iuvenes perierunt: accusatur, quod causas mortis praestiterit:' hic enim lenonis nulla defensio est. Monomeres quid aliut appellatur? ἑτερομερής et καθ' ἑτερομερίαν.

Quae est aporos? cum iudex non invenit quam sententiam dicat: 'Tres simul iter agebant, duo soli reversi sunt: accusant se invicem caedis': hic enim iudex | non invenit quid sequatur, cum uterque ab altero dicat occisum, et nihil ab utroque ad probationem possit adferri deficiente circumstantia.

3. Hae solae sunt asystatarum species? sunt et aliae, quas aput varios artium scriptores invenimus. Quae sunt? ἀντιστρέφουσα, ἄχρωμος, ἀδύνατος, ἀπίθανος, ἀπρεπής, ἀναίσχυντος, παρ' ἱστορίαν, ἄλογος.

Quae est antistrephusa? cum actionem suam convertunt litigantes et neuter utitur sua priore sententia, sed adversarii sui. Da exemplum: 'Repetebat ab amico suo pecuniam cum usuris quasi creditam: ille offerebat sine usuris tamquam depositam. Inter moras iudicii lex lata est de novis tabulis; repetit ille pecuniam tamquam depositam, retinet ille quasi creditam.'

Quae est achromos? cum color facti non invenitur, ut: 'decem milites belli tempore pollices sibi amputaverunt; rei sunt laesae rei publicae.' Quo differt monomeres ab achromo? quod monomeres in omnibus deficit, achromos in solo colore.

Quae est adynatos? cum id in themate ponitur, quod sit contra rerum naturae fidem, ut si infans accusetur adulterii, quod cum uxore cubarit aliena.

Quae est apithanos? cum id invenimus in themate, quod minus verisimile est, ut cum oculos caeci recuperasse dicuntur, vel cum obsessi aliquo misisse legatos: quae materiae tamen solent recipi. Cur ita? quoniam, quamvis minus verisimile sit oculos recuperasse caecum, tamen possumus credere divina maiestate alicui aliquando hoc esse concessum: et obsessos aliquo misisse legatos, vel captato obsidentium somno vel per eam partem civitatis, quam neglegentius obsederint hostes. Huiusmodi materias quid vocamus? cacosystatas. Quae sunt cacosystatae? quae non tam firmiter consistunt. Quot sunt autem in his genera? tria; nam

1 aduliscentes *D* noctem *P* 2 accusarunt *P* causam ς 3 aliud dicitur *B* 4 caleteromerian *P*, ΚΑΤΘΕΤΕΝΟΜΕΚΙΑΝ *BD* 5 sententiam quam dicit *P* 6 tres *mei*: ut tres *v*ς simul iter *BD*: similiter *P* 8 nihil utroque ς ad probat. *om. B* possit adferre *P*, adferri possit *v*ς 10 sunt *mei*: igitur *v*ς asystarum *B*, asystatorum ς aliae *mei*: aliae species *v*ς 12 apraepes *BDP* 15 sua *BD*: *om. P* exemplum *mei*: exemplum, ut ς 16 credita *P* 17 tanquam *B* lata *Capp.*: elata *P*, relata *BDEF*, allata *v*; *cf. August. c. 16 s. f.* 21 ampotauerunt *D* 22 quo *BD*: quod *P*, quid *v* 25 ut si *BD*: *om. P* 27 apithanos. ñ. apithanos est *B* id *BD*: *om. P* 28 est *B*: sit *DP* 29 materia *B* 30 reciperasse *D*[1] 32 obsessos *B*: obsessus *D*, obsesso *P* aliquos *B* 35 sunt autem in his genera *mei*: sunt genera in his *v*ς

p. 55. 56 C.

aliae sunt cacosystatae, quae non tam firmiter consistunt, aliae asystatae, quae in totum non consistunt, aliae quae ne controversiae quidem dici debeant, sed plasmata inrationabilia, id est aloga.

4. Quae est a p r e p e s? cum aliquid personae incongruens invenitur, ut: 'vir fortis praemium accipiat: quidam fortiter fecit, petit praemii nomine nuptias filiae suae.'

Quae est a n a e s c h y n t o s? cum prima pars inpudens invenitur, ut 'luxuriosus pater abdicat filium frugi', ita tamen si vere abdicet: nam si, ut se purget, poterit consilio materia consistere, quamvis actione deficiat. Unde intellegere debemus esse quasdam controversias, quae possint consilio consistere, cum ipsa actio|ne deficiant.

Quo differt monomeres ab anaeschynto? quod monomeres ex secunda deficit parte, anaeschyntos ex prima.

Quae est *παρ' ἱστορίαν*? quando id in controversia invenimus, quod sit citra historiae fidem, ut: 'reus est Q. Hortensius, quod in consulatu suo supplicium de indemnatis civibus sumserit', cum sciamus non Hortensium fuisse, sed Tullium. Hic modus in persona tantum invenitur? immo in omnibus circumstantiis, et in re et in tempore et in loco et in causa et in modo et in materia, si aliquid ex his falsum ponatur et aliter quam in historiis invenimus.

Quae a l o g o s? quae sine ratione conponitur: quamvis omnis asystata alogos dici possit, si quidem nusquam in his ratio inveniri potest.

5. Cum cognoverimus materiam consistere, quid primo quaeremus? ductum. Quid est d u c t u s? quo modo tota causa agenda sit. Quid interest inter ductum et modum? ductus est totius orationis, modus vero partis alicuius in oratione.

Ductus quot sunt? quinque: simplex, subtilis, figuratus, oblicus, mixtus.

Simplex qui est? cum simpliciter id agimus, ita ut in themate positum est.

---

2 ne *Pv*: nec *BD* contrauersiae *B* quidem *P post* aliae *habet* 3 debeant *BD*: debent *P* sed *πλέγματα*, aloga, id est inrationabilia ς 4 aprepes *B*: aprepesi *P*, ΑΠΗΠΗC *D* personae *om. B* inueniatur *B* 6 nuptias *BD*: *om. P*
8 luxoriosus *D* addicat *P* frugii *D* abdicet inam ut se *P* nam si — — ab anaeschynto *om. B* 9 consilio: '*de huiusmodi consilio s. τῇ τοῦ λέγοντος προαιρέσει v. paulo infra et Quintil. VI, 5, §. 3 sqq.*' Capp. 11 resistere *P*
12 anaeschyntos *BP*: at anaeschyntos *D*ς 14 parhistoria *B* id *DPEFv*: *om. B*ς 15 citra *B*: cintra *D*, contra *Pv*ς Q. *om. B* consolatu *P* 16 de indemnatis ciuibus supplicium *v*ς sumserit *D*: sumpserit *BP* 17 modus *B*: modum *DP*, modus non *EFv*, modus num ς 19 modo *BP*: domo *Dv* aliquid *mei*: aliud ς et aliter *B*: *om. DPv*ς 20 inuenimus *BD*: inuenitur *P* 21 qui sine *P* omnis asystata alogos dici possit *scripsi*: omnia asystata alogos dici possit *D*, omnia asystata (astata *P*) alogos (*ἀλόγως* ς) dici possint (possunt *v*ς) *BPEFv*ς
22 inueniri *mei*: reperiri *v*ς 23 materiem ς quaeremus *Bv*: quaeramus *DP*
24 quid est inter *B* 25 modus: '*quem Martianus Capella V, p. 153 Grot.* colorem *vocat.*' Capp. uero *BD*: *om. P* partis alicuius *BD*: alicuius partis *P* 26 in oratione ductus. *Δ*. Ductus *B* 27 oblicuus *h. l. D*, *alias semper* oblicus, *et sic etiam P plerumque*, obliqus (*add.* v *sup.* u) *B* 28 simpliciter *BD*: simplicitate *P*

Subtilis qui est? cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate.

Figuratus qui est? cum palam dicere pudor inpedit.

Oblicus qui est? cum periculum prohibet aperte agere.

Mixtus qui est? quando non unus est ductus.

Ductum unde invenimus? ex consilio. Quo modo? si verum fuerit consilium, simplex erit ductus: si non verum consilium, tunc non erit simplex ductus, sed aut subtilis, si aliut fuerit in themate, aliut in voluntate agentis, aut figuratus, si pudor inpediat palam dicere, aut oblicus, si periculum prohibeat aperte agere, aut mixtus, si non unus fuerit ductus.

6. Consilium unde invenimus? ex tempore. Quo modo? si praeteritum fuerit tempus, verum erit consilium: si praesens fuerit tempus vel futurum, non erit verum consilium.

Ipsum tempus quo modo invenimus? ex causativo litis. Exemplis doce, quo modo singuli ductus inveniuntur. 'Inventus est iuxta cadaver recens hominis occisi: fit reus caedis'. Causativum litis est, quod sit inventus, quod est praeteriti temporis, et ideo verum est consilium, ac per hoc simplex est ductus.

Subtilis ductus quo modo invenitur? 'Amicos non habet: abdicatur.' Causativum litis est, quod amicos non habet, quod est praesentis temporis, et ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit ductus? subtilis, quoniam aliud est in themate, aliud in agentis voluntate; nam quod est in themate, 'ab|dicat filium', non vere abdicat, sed titulo abdicationis suadet ut amicos habeat.

Figuratus quo modo invenitur? 'Adulteros liceat occidere. Infamis fuit in nurum; invenit filius adulterum obvoluto capite nec eum occidit. Interrogatur a patre, qui fuit adulter, cui pepercerit; non dicit et abdicatur.' Causativum litis est, quod filius non dicit: quod est praesentis, et ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit? figuratus, quoniam pudore deterretur filius patri palam dicere: 'tu adulter fuisti.'

Oblicus quo modo invenitur? 'Tyrannus deposuit dominationem sub pacto abolitionis: vult petere magistratum, contra dicitur.' Causativum litis est, quod petit magistratum, quod est praesentis temporis vel futuri,

1 cum aliud — — figuratus qui est *om.* *P* 3 obliquus *B* agere *BD*: dicere uel agere *P* 4 Mixtus — — ductus *om.* *B* 5 cousilio: *v. ad p. 84, 9* 6 simplex erit *DP*: tunc erit simplex *v*ς; simplex — — non uerum cons. *om.* *B* 9 prohibeat *mei*: impediat *v*ς 10 quomodo *om.* *B* 11 si praesens tempus uel futurum sit *B* 13 Exemplis — — reus caedis *om.* *B* 14 singulis *P* inueniantur ς inuentus est *DP*: inuentus est quidam *v*ς, *sed v sine* est 15 litis quod sit inuentus iuxta cadauer hominis occisi. fit reus caedis. quod est praeteriti *B* 22 quod est *mei*: quantum est ς non tamen uere ς 23 ut amicos habeat suadet *P* 24 fuguratus *D*; Figuratus ductus est. utrum adulteros *B* 24—26 occidere. filius adulter interrogatus *med. om.* *B* 26 interrogatur *DEF*: interrogatus *BPv*, interrogatus ergo ς fuit *DPEF*: fuerit *v*ς, qui fuit adulter *om.* *B* abdicatur] *B sequentia usque ad p. 86, 29 sic abbreviata habet, ut supervacaneum sit lectiones exscribere* 27 praesentis *D*: praesentis temporis *P*ς 32 obolitionis *P*

p. 57. 58 C.

et ideo non est verum consilium ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit? oblicus, quoniam periculo prohibetur, qui contra dicit, aperte mentionem facere tyrannidis.

Mixtus quo modo invenitur? 'Qui infamis fuit in nurum, arcem occupavit: vocavit ad se filium et eum interrogavit, an rumori crederet: negavit se credere. Deposuit pater dominationem sub pacto abolitionis; filius repudiavit uxorem. Interrogat pater causas repudii: non dicit et abdicatur.' Causativum litis est, quod filius non dicit causas repudii, quod est praesentis temporis, et ideo non est verum consilium ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit? mixtus, id est et figuratus et oblicus: *figuratus*, quoniam pudore deterretur patri palam dicere 'tu adulter fuisti et ideo repudiavi uxorem', et oblicus, quoniam periculo prohibetur aperte mentionem facere tyrannidis.

7. Hos omnes ductus plerique quo nomine vocant? figuratos. Nos ergo quare nominibus separamus? quoniam singuli ductus diversa et vi et ratione consistunt nec debent uno nomine nuncupari, quorum et vis et ratio non una est. Quid interest inter oblicum ductum et figuratum? quod figuratus tunc est, cum pudor inpedit palam dicere, oblicus, cum periculum prohibet aperte agere: item, quod figuratus in coniectura est, oblicus in qualitate. Quid est istud? cum infamia est alicuius, incerta res est: at cum deposita dominatio est, constat tyrannum fuisse, quod est manifestae qualitatis.

Ductus idem semper est utriusque partis? non. Quid ita? quoniam ductus ex consilio nascitur, consilium autem non omnium semper est unum. Nec enim utraque pars semper est eiusdem voluntatis: quod si eiusdem erit, hoc est, si unum consilium utriusque partis invenerimus, erit unus et ductus, sicut plerumque in foro fieri solet, cum ex conpacto agunt. Quid? cum diversum consilium fuerit utriusque partis? erit diversus et ductus. Quid modus et scopos similiter ut ductus? non, quoniam modus est ductus in parte orationis, scopos autem id quod omnis efficit ductus.

Consilium a ductu quo differt? quod consilium voluntatis est, ductus ipsius orationis. Item quod ductus ex consilio nascitur, non consilium ex ductu.

8. Reperto ductu quid primo considerabimus? **genus** controversiae.

---

1 Qui ergo erit *obliquus*? quoniam ς *et sic paulo post v. 10* Qui ergo erit mixtus? id est *etc.* 3 rationem facere *P* 5 eum *om.* *vς* 10 figuratus *addidit Capper.* 11 palam *om.* *P* 12 probetur *P* 14 quo nomine plerique *vς* 16 quorum uis et ratio non est una *vς* 19 in coniectura: '*quam quaestionem de facto*, in qualitate, *quam iuris quaestionem vulgo dicimus.*' Capp. 20 istut *D* 21 manifeste *P* 23 semper idem est *P*, idem est semper ς non *P*: nam *D* cur itaq. *P* 24 concilio *P* non semper omnibus unum est. neque enim *P* 25 semper *om.* *P* eiusdem *v*: eius *DP*, eius modi *EF* 27 solet fieri in foro *vς* 28 fuerit consilium *vς* erit et diuersus *P* 29 *et* 30 scopus ς 30 in *om.* *BDPEFv* rationis *B* autem est id *B* 31 ducto *BP* ductus uero ipsius *B* 32 item] Et *B* nascitur] fit *B* 33 ducto *P* 34 primum ς genera *B*

Quot ea sunt? septem. Quae? simplex rationale, simplex legale, coniunctum rationale, coniunctum legale, conparativum rationale, conparativum legale, mixtum.

Quod est **simplex rationale**? cum res una vel factum simpliciter tractatur, ut: 'inventus est iuxta cadaver recens hominis occisi gladium cruentum tenens; reus est caedis.'

Quod est **simplex legale**? cum lex unam facit quaestionem, ut: 'peregrinus murum ne ascendat: peregrinus murum ascendit et hostem propulsavit; petitur ad poenam.'

Coniunctum rationale quot modis fit? duobus, rebus et causativis. Rebus quem ad modum? cum multa quaeruntur, ut si aliquis accusetur et adulterii et sacrilegii. Coniunctum causativis quem ad modum fit? ut cum una res quaeritur et multis causis adprobatur, ut: 'luxuriosus adulescens iuravit se uxorem non esse ducturum et abdicatur'; hic enim una quaestio est, an abdicandus sit, sed causativis coniuncta est, et quod luxuriosus sit et quod iuraverit se uxorem non esse ducturum.

Coniunctum legale quem ad modum fit? cum quaeritur, an contra plures leges sit admissum, ut: 'peregrinus murum ne ascendat', et 'nocte nemini liceat esse cum telo': peregrinus murum cum telo nocte ascendit et hostem propulsavit: petitur ad poenam. Hic enim contra duas leges fecisse dicitur, et quod peregrinus murum ascenderit et quod nocte cum telo fuerit.

9. Quod est genus **conparativum rationale**? cum aut personae aut res conparantur. Personae quem ad modum? ut 'qui plus rei publicae praestiterit, petat praemium: contendunt medicus et orator.' Hic enim quaeritur, qui melior sit, utrum medicus an orator. Res quem ad modum? ut 'qui plus rei publicae praestiterit, petat praemium: alter hostes ab obsidione reppulit, alter hostium civitatem cepit: contendunt de praemio'. Hic enim facta eorum et res conparantur, ut quaeratur, quid plus sit, hostes repellere ab obsidione, an hostium civitatem capere.

Conparativum legale quem ad modum fit? cum leges conparantur, ut 'qui auxilium parentibus non tulerit, capite plectatur': et 'mas templum Cereris si ingressus fuerit, capite puniatur'. In templo Cereris matri auxilium filius tulit: petitur ad poenam. Hic enim quaeritur per comparationem, secundum quam legem filius facere debuerit.

Mixtum quem ad modum fit? quando non ex uno genere materia

1 sunt ea *B* 6 tenens cruentum gladium ς 7 Quod simplex ς 11 quaerantur *P* 12 Coniunctum *om.* vς 13 ut *ante* cum *om.* ς luxoriosus aduliscens *D* 14 uxorem se *P* 15 quaestio est *DP*: quaestione ostendimus vς 16 est et quod iurauit vς 26 utrum *om.* *P* 27 ut *om.* *P* 28 hostem *P* reppulit *DE*: repulit *PF*vς 31 quomodo fit vς 32 plectitur *P* 33 fueris *P* 34 filius auxilium *P*

conposita est, id est, cum et simplex est genus et conparativum, aut cum et rationale et legale.

Simplex et conparativum quem ad modum fit? ut: 'quidam proditionis accusabatur; ex filiis eius alter fortiter fecit, alter deseruit: petiit pater de viro forti ut abolitionem iudicii peteret: ille incolumitatem desertoris fratris optavit nec reo adfuit patri: | absolutus pater abdicat filium'. Hic enim et simpliciter quaeritur, an contra voluntatem patris praemium ei licuerit petere, et per conparationem, quid magis debuerit optare.

Mixtum ex rationali et legali quem ad modum fit? ut 'qui proditionis damnatus fuerit, magistratui detur custodiendus et tricensima die torqueatur, ut conscios dicat', et 'adulteros liceat occidere'. Proditionis damnatus magistratui collegae suo datus est custodiendus; ille eum in adulterio deprehensum occidit: reus est conscientiae. Hic enim et rationale est genus, in quo quaeritur, an hic conscius fuerit, an ille adulter, et legale, in quo quaeritur, an illi eum licuerit occidere, qui torqueri debuerat, ut conscios diceret.

Haec genera controversiarum cur quaerimus? ut iam formam et faciem statuum videamus et imaginem divisionis. Haec genera ubi inveniemus? *ἐν τῷ κρινομένῳ.*

10. Post haec genera controversiarum quid deinde considerabimus? Aliut quoque genus, quod appellatur publicum sive commune.

Quot ista sunt? quinque: ethicum, patheticum, apodicticum, diaporeticum, mixtum. Quare non illis septem superioribus iunguntur? quoniam illa septem ad imaginem statuum pertinent, haec vero ad formam elocutionis. Quare publica appellantur sive communia? quoniam quodcumque fuerit ex illis superioribus septem, necesse est ut ex his quinque aliquid in se habeat.

Quod est ethicum genus? in quo moralitas quaedam est, id est ubi mores hominum considerantur, ut sunt comoediae. Da exemplum. 'Meretrix ex tribus amatoribus alium osculata est, alii residuum poculum dedit, alium coronavit: contendunt quem magis diligat.'

Quod est patheticum genus? in quo motus est animi et vis quae-

---

1 conparatiuus *P* 4 petiit *nos*: petit *DPvς* 5 forte *DP* ut *om. P* petere *P* incolomitatem *P* 6 nec reo *nos*: et reo *DPEPv*, et reo non *ς* 9 qualiter fit *vς* 10 tricensima *D*: tricesima *Pv*, trigesima *EFς* 12 magestratui uollege suae *P* 15 illi eum *P*: eum illi *Dvς* 17 iam *DPv*: uim *ς* 18 statem *D*[1] ubi *om. P* inueniemus *Dv*: inuenimus *Pς* 21 appellamus *DEF* 22 Quod *D* quinque: *'haec ex Minuciano rhetore, ut innuit Syrianus in Hermog. rhet. Gr. Ald. II, p. 70 med. v. et Sulpitius Victor infra (c. 6) et Scholiastes graecus Hermogenis Rhet. Ald. II, p. 363 med.'* Capp. aethicon. patheticon. apodicticon. diaporeticon *B* 23 *μικτόν ς* Quare — — quoniam *om. B* 24 ipsa septem genera contrauersiae ad imaginem statuum pertinent. ista autem .V. ad formam elocutionis *B* septem] uti *DP corruptum ex* VII septem maginem *D corr. in* septem in imaginem ad formam *Bv*: formae *DPEF* 26 est *om. P* aliquid in se *BD*: in se aliquid *P* 28 quaedam est *B*: quaedam *DPvς* 29 ubi *om. vς* da exemplum] ut *B et sic saepius* 30 obsculata *D* alii *B*: alio *DPv* 32 est *om. P*

dam et impetus mentis, ut sunt tragoediae. Da exemplum. 'Indemnatos liberos liceat occidere. Tres filios lege indemnatorum in conspectu matris pater occidit; mater eodem gladio se interemit: reus est, quod causas mortis praestiterit.'

Quod est **apodicticum**? in quo pugna quaestionum est. Da exemplum. 'Peregre proficiscens reliquit aput amicum certam frumenti mensuram; ille in fame civitatis duplo pretio frumentum vendidit: reversus amicus contendit de lucro.'

Quod est **diaporeticum**? in quo addubitatio est nec quicquam certi adfertur, ut: 'cum duo fratres dissidentes armis contenderent, pater intercessit et vulneratus est incertum a quo: quaerunt filii a quo sit vulneratus: non dicentem accusant dementiae.'

Quod est **mixtum**? quod non ex uno genere compositum est, ut haec ipsa est materia patris vulnerati: nam et pathetica est in fratrum congressione, et diaporetica in addubitatione patris. |

Haec genera propter quid consideramus? propter modum actionis et genus elocutionis. Ubi ea invenimus? in personis et rebus: nam si persona vel res miseranda sit, erit ethicon, si indigna et atrox, patheticon, si argumentis adprobanda, apodicticon, si non proferenda, sed cum summa dubitatione servanda, diaporeticon.

11. Repertis generibus controversiarum, quid deinde quaeritur? Status.

Quid est **status**? quo consistit controversia. Quo modo una cogitatione tot res simul invenimus? quoniam hae consistunt, quae habent statum.

Quot sunt genera statuum? duo, **rationale** et **legale**. Quid interest inter rationales status et legales? quod rationales rei alicuius vel facti habent quaestionem, legales autem legis et iuris continent disceptationem.

Rationales status quot sunt? secundum Hermagoran quattuor; coniectura, finis, qualitas, translatio: sed translationem tantum legalem accipimus. Cur ita? quoniam nulla translatio, id est praescriptio, potest esse sine lege.

---

2 tres filios *BD*: tres liberos *P* 3 pater *B*: *om.* *DPvς* interemit *BD*: interfecit *P* 5 Quot *P* in qua *P* 6 reliquid *P* frumento *P*, frumenti certam mensuram *B* 9 addubitatio *mei*: dubitatio *v* est nequiquam *B* 10 duos *P* contenderent armis *vς* 11 et *B*: *om.* *DPvς* 13 ut est haec ipsa *vς* 14 patheticon *ς* 15 et *om.* *B* diaporetica in addubitatione *B*: diaporeticon addubitatione *DP*, diaporeticon est a (in *v*) dubitatione *vς* 17 et rebus *BD*: et in rebus *P* 18 uel *BDP*: et *vς* miseranda *DP*: moralis *B haud scio an recte* et atrox *B*: atrox *DPς* 19 non *mei et v*: *om.* *ς* sed summa *B* 20 seruanda *B*: secum *DPv*, secundum *EF*, *om.* *ς* 21 quod *P* quaerimus. M. Statum *B* 22 Status est modus quo constat controuersia ex intentione et depulsione inuentus. contra (*si recte legimus*) usystatas uel (*scrib.* uel non) consistentes uidemus *B* Quomodo — — statum *om.* *B*. 23 hae *Capp.*: haec *DPvς* 25 Genera statuum quot sunt *vς* 25 status *om.* *P* 27 disceptionem *B* 29 hermagoran *BDP* (*sed P* erm.): Hermagoram *ς* 30 translatio *BP*: et translatio *Dvς* tantum *P*: tantumdem *Dvς* accepimus legalem *vς* 31 perscriptio *P* sine lege potest esse *vς*

p. 60. 61 C.

Coniecturalis status qui est? cum id, quod ab alio obicitur ab adversario pernegatur.

Coniectura quot modis fit? sex: aut cum de facto constat et de persona non constat, aut cum de persona constat et de facto non constat, aut cum de utroque non constat, aut cum de sola voluntate fit quaestio, aut cum de re ipsa quaeritur, aut cum est **anticategoria**.

Cum de facto constat et de persona non constat, quem ad modum fit? ut, 'cum abdicato filio, qui militabat, inventus est pater telo filii sui occisus, reus est filius parricidii.' Hic enim de facto constat, id est, occisum esse patrem, sed de persona non constat; quaeritur enim an a filio sit occisus.

Cum de persona constat et de facto non constat, quem ad modum fit? *ut* 'Luxuriosum filium abdicavit pater, abdicatus medicinae studuit, postea decumbenti patri dedit poculum, quod diceret sanitatis: pater in media potione ait se venenum accepisse; filius residuum poculum bibit et decessit pater: reus est filius parricidii.' Hic enim de persona constat, quoniam filius poculum dedit, sed de facto non constat; quale enim dederit, utrum veneni an sanitatis, incertum est.

Cum de utroque non constat, quem ad modum fit? ut: 'luxuriosi pater non conparuit: reus est filius parricidii.' Hic enim non constat occisum esse patrem: et si constiterit, incertum est an a filio fit trucidatus. |

Cum de voluntate quaeritur, quem ad modum fit? ut: 'luxuriosus adulescens nocte a meretrice domo expulsus cereum ardentem ante fores meretricis abiecit; domus arsit: agit cum eo, ut restituat.' Hic enim et de persona et de facto constat, sed tantummodo quaeritur, qua id fecerit voluntate.

Cum de re ipsa quaeritur, quem ad modum fit? quando *περὶ τῆς οὐσίας* quaestio est, non de facto aliquo, id est, cum quaeritur, an aliquid fuerit illud, de quo quaestio est, ac non an aliquid sit factum. 'Repetebat a commilitone suo pecuniam tamquam creditam; negantem se debere occidit, sed et se interfecit: repetunt pecuniam heredes interfectoris ab heredibus pernegantis; illi contra dicunt.' Hic enim non de facto quaestio est, sed de eo, an ante pecunia ulla sit credita.

---

1 qui *D*: quid *Pς*, quis *v* obiicitur *B* 6 anticategorian *P* 7 constat (*post* non) *om. P* 9 parricidii *BD*: patricidii *P* 12 quomodo fit *vς* 13 ut *addidi* abdicauit pater *B*: pater *om. DP*, pater abdicauit *vς* 14 dedit poculum *BD*: poc. dedit *P* 15 ueninum *D* accipisse *P* bibit et *om. B* 17 quale enim dederit *mei*: qualem enim dederit potionem *vς* 18 incertum est *P ante* utrum *habet* 20 parricidii filius *vς* 22 fit ut *BEFv*: fit *P*, ut *D(?)ς* 23 aduliscens *D*, adolescens *B* a meritrice *B*: a meretricis *DPvς* fores meritricis *B*, meretricis fores *vς* 24 arguit eum *DPvς*, agit cum eo damni illati *B om.* ut restituat ut domum restituat *P* 25 et de facto constat et de persona *P*, et de persona constat et de facto *B* 27 quanto perilis usias *P*. quando ΠΕΡΙ. ΤΗϹ. ΟΥϹΙΑϹ. id est de substantia *B* 29 fuit *B* ac non an *scripsi*: en non an *B*, non *DPF*, an non *E*, non an *vς* aliud *P* repetebat — sit credita *om. B* 30 conmilitone *P* 31 et *om. P* se *Ev*: si *DPF* 33 an pecunia ante sit credita ulla *v*, an pecunia ante illa sit credita *ς*

Quae est ἀντικατηγορία? mutua accusatio, id est, cum aliqui se invicem accusant, ut: 'Vir fortis habebat novercam, habebat et captivam in matrimonio: ambiguis signis obiit: accusant se invicem veneficii noverca et captiva.'

13. Finitivus status qui est? cum id, quod obicitur, non hoc esse contendimus.

Definitio quot modis fit? quinque: aut cum simplex est, quae anasceuastica dicitur, aut cum duplex actio est sive conparativa, quae anthoristica dicitur, aut cum duplex quaestio est sive coniuncta, aut cum ex partibus definimus, aut cum est antithetica.

Quae est simplex definitio? cum unam rem simpliciter definimus, ut: 'naufragia ad publicanos pertineant: cuiusdam naufragae corpus cum ornamentis ad litus expulsum harena obrutum est, id publicani eruerunt: rei sunt sepulchri violati.' Hic enim simpliciter quaeritur, quid sit sepulchrum violare.

Quae est duplex actio sive conparativa? cum duas res diversas definiunt litigantes. Da exemplum. 'Sacrilegus capite plectatur, fur quadruplum solvat. De templo privatam pecuniam sustulit: petitur ad poenam quasi sacrilegus; offert quadruplum quasi fur.' Hic enim alter sacrilegium dicit esse commissum et hoc definit, alter furtum: ex conparatione quaeritur, quid sit admissum, utrum sacrilegium an furtum.

14. Quae est duplex quaestio sive coniuncta? cum duas res, quas prima pars definit, easdem adversarius inpugnat, ut: 'qui non initiato sacra enuntiaverit, capite plectatur; non initiatus sacra vidit in somnis, rettulit ei, qui fuerat initiatus: ille ait, haec sunt sacra. Petitur ad poenam et contra dicit.' Hic enim quaeritur, quid sit initiatum esse, et quid sit enuntiare. |

Quae est ex partibus definitio? cum unam rem multis partibus definimus. Da exemplum. 'Qui obsidebantur ab hostibus, auxilia a finitimis conduxerunt: cum in itinere sunt auxilia, recesserunt hostes ab obsidione: petunt illi pactam mercedem, hi contra dicunt.' Hic enim quaeritur, quid sit auxilium praestare, quod ex partibus definimus: quod et decreverunt et quod miserunt et quod hostes recesserunt.

Quae est antithetica definitio? quando ita definimus, ut non tantum crimen negemus, verum etiam commodum aliquod adferamus. Da exemplum.

---

1 aliquid *P* 2 et captiuam in matrimonio *B*: in matrim. et captiuam *DP*, et in matrim. captiuam ς 3 beneficii *P*, *om.* *B* 7 anasceuastica id est refellens *v*ς 8 actio est *Ev*: actione *DP*, actio *BF* ΑΝΘΟΡΙΣΤΙΚΑ *B*: atioristica *DPv*, antioristica ς 9 cum *B*: quae *DP* quaestio est *EFv*: quaestione *DP*, est *om.* *B* 12 naufragium *P* pertinent *B* cuiusdam — — uiolati *om.* *B* naufragae *D*: naufragare *P*, naufragi *v*ς 13 oblutum *P* 14 uiolare sepulchrum *v*ς 16 siue] uel *B* 17 sagrilegum *P* 18 de templo quidam *v*ς 20 ex *Aldina*: et *DPv* 21 commissum *P* 23 ut *EFv*: et *DP* initiato *Mailley*: initiatus *libri; at v. Hermog. III p. 37 W.* 25 fuit *P* poena *P* 26 contra dicit *DPv*: contra dicitur ς quid initiatum sit esse *P* 30 conduxere — recessere *v*ς cum *DPv*: dum *Capper.* 31 hi *Dv*: illi *P* 34 quando ita definimus ut non *B*: qua non *DPv*ς 35 negemus—

'Commendatam sibi ab ephebo chlamydem, defuncto eo, in monumentis maiorum eius posuit: accusatur a patre ephebi sepulchri violati.' Hic enim dicit sepulchrum a se non tantum non esse violatum, verum etiam esse ornatum.

14. **Qualitas** in quot species dividitur? in duas, **iuridicialem** et **negotialem**.

Quare non et in demonstrativam et deliberativam? quia deliberatio et demonstratio genera sunt dicendi, quae statibus dominantur et ideo non possunt qualitati servire, quae una est ex ceteris statibus.

Iuridicialis facit statum an non? non. Quare? quia vim, quam accipit a qualitate, non apud se retinet, sed aliis tradit. Quibus? absolutae et adsumptivae.

Absoluta qualitas statum facit? facit, quia vim, quam accipit a iuridiciali, apud se retinet.

Quot modis fit absoluta qualitas? duobus principalibus, facti qualitate et iuris ratiocinatione. **Facti qualitas** quae est? cum ostendimus factum id, quo arguimur, perniciosum non esse et ideo naturali iure esse concessum. Da exemplum. 'Damnato Milone Cicero exclamavit urbem Romam bonis civibus sedem esse non posse; reus est laesae rei publicae.'

Iuris ratiocinatio quot modis fit? quattuor: lege, more, secta, arte.

Lege quem ad modum fit absoluta qualitas? 'Indemnatos liberos liceat occidere: tres | filios lege indemnatorum occidit; reus est uxori malae tractationis.' Hic enim se dicit lege fecisse.

More quem ad modum fit? 'Mos apud Scythas fuit, ut sexagenarii per pontem mitterentur: Scytha Athenis sexagenarium patrem per pontem deiecit, reus est parricidii.' Hic enim se dicit gentis suae more fecisse.

Secta quem ad modum? 'Philosophus disputavit in contione de bono mortis; cuncti qui eum audierunt, laqueo vitam finierunt: domini eorum accusant philosophum damni inlati.' Hic enim dicit se secta sua fecisse, ut hoc disputaret.

Arte quem ad modum? 'Pictor naufragium pinxit et publice proposuit; nemo navigat: reus est laesae rei publicae.' Et hic enim necesse est sua

---

adferamus *BDP*: negamus — afferimus *vς* 1 ephoebo *DP* clamidem *DP* defunto *D* 2 ephoebi *DP* enim *P*: *om. Dvς* dicet *ed. Capp.* 3 non tantum esse *P* etiam esse *nos*: etiam esse et *Pvς*, esse et *DF*, etiam et *E* 4 iuridicialem *B*: iudicialem *DP et sic deinceps* 5 negotialem *mei*: legalem *vς* 6 non et *DP*: non *vς*, *item B*, *sed abest ab hoc* Quare demonstratio et deliberatio *vς* 8 qualitatibus *B* quae *B*: quia *DPς* statibus. Dikaiologia id est iuridicialis *B* 9 accipit *BDv*: accepit *P* 10 a *om. D* quibus *om. P* absoluta *P* 11 haesumtiuae *P*, assumptiuae *vς* 12 facit statum *vς* accipit *BEFv*: accepit *DP* n *om. P* 16 id *om. ς* non esse perniciosum *vς* 17 da exemplum] ut est *B* 19 ratiocinatione *P* 20 quemadmodum] ueluti *B* indamnatos *P*, *sed paulo post* indempnatorum libero *P* 23 quomodo fit *vς* sexenarii *P* 26 quemadmodum *BD*: quemadmodum fit (sit *P*) *Pvς* contentione *P* 27 cuncti serui *coni. Mailley* audierunt *BD*: audierant *P*, audiere *vς* uitam finierunt *BD*: finierunt uitam *P* 28 se secta sua *BD*: secta sua se *P* 30 naufragium *P*: naufragiu *B satis distincte*, naufragia *Dvς* pincxit *D* 31 reip laesae *vς* et hic enim *DPv*: et hic *BEF*, *om. ς* sua se arte necesse est ut defendat *B*

se arte defendat, quod pictores consueverint huiusmodi multa pingere et publice proponere.

15. **Adsumptiva qualitas** facit statum? non. Quare? quia vim, quam accipit a iuridiciali, non aput se retinet, sed aliis tradit. Quibus? relationi, remotioni, compensationi, veniae.

Relativus status quem ad modum fit? cum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Da exemplum. 'Miles in acie exclamavit, vincimur; occisus est ab imperatore: reus fit imperator laesae rei publicae; contra dicit.' Dicit enim militem peccasse et ideo occidi debuisse, quod hoc exclamaverit.

Remotivus quem ad modum fit? modis fit duobus, cum aut in personam removemus aut in rem. In personam quem ad modum? 'Legatus intra XXX. diem naviget: legatus non accepto a quaestore suo viatico non navigavit intra XXX. diem et reus est male gestae legationis.' Hic enim removet in quaestorem, a quo viaticum non accepit. In rem quem ad modum? ut: 'missus est ad expugnandam hostium civitatem: invenit illam lue laborare, reduxit exercitum: reus est laesae rei publicae.' In legem possumus removere? possumus, sed hoc idem accipimus, quod est, cum in rem removemus.

Conpensativus status quot modis fit? duobus, cum aut delicto meritum conparamus, aut cum maiori incommodo consultum esse contendimus.

Delicto meritum quem ad modum conparatur? ut: 'milites ex acie ad muros confugiebant; imperator muros diruit, victoriam reportavit: reus est laesae rei publicae.'

Maiori incommodo quem ad modum prospectum esse contendimus? 'Tyrannidis tempore speciosum filium pater amico commendavit: vocavit ad se patrem eius tyrannus et tormentis expressit, ubi esset filius: satellites misit ad amicum, amicus puerum occidit, tyrannus re cognita se necavit: amicum mater pueri caedis accusat; adest ei pater.' Hic enim dicit puerum maiore a se pudoris iniuria liberatum. |

16. **Venia** omnis qualis est? aut purgativa aut deprecativa. **Purgativa** quot modis fit? quattuor: errore, casu, necessitate, oblivione.

Errore quem ad modum fit? ut: 'Exulem intra fines deprehensum li-

---

1 consueuerunt *v*ς 3 Assumpta *ed. Capp.* 4 quam *om. P* accipit *Bv*: accepit *DP* iuridiciali *B*: iudiciali *DP* tradit *BD*: distribuit *P* 7 in acie positus exclamauit uincimus *P* 8 reus est caedis imperator *B* 10 exclamauerit *B*: clamauerit *DP*ς 12 remoueamus *B* quomodo *Pv*, ut *B* 13 intra *BD*: in *P* XXX dies *B* suo *B*: *om. DP*ς 14 trigessimum diem *B* et reus *BDP*: reus *v*ς malae *B* 15 remouet *mei*: remouet crimen *v*ς 16 ut *om. B* ut si missus est ad expugnandum *P* 17 legem *BEv*: lege *DPF* 18 possumus (*ante* sed) *om. P* accepimus *D* 20 aut ut delicto merito *P* 21 insultum *P*, prospectum *B* 23 miles — — confugiebat ς 24 ad muros *BD*: ad murum *P* 25 rei p. laesae *B* 26 quomodo *v*ς 27 pater *B*: *om. DP*ς 28 tyrannus ad se patrem eius *B* esset *mei*: erat ς 29 re cognita *B*: *om. DP*ς negauit *P* 30 mater] pater *P* pater ei *B* 31 maiori *v*ς

p. 64 C.

ceat occidere: ex duobus geminis fratribus similibus alter exulabat; fratrem eius quidam tamquam exulem occidit: reus est caedis.' Hic enim se dicit errore fecisse.

Casu quem ad modum fit? 'Dum venator hastam in feram misit, in hominem incidit; eo vulnere periit: reus fit caedis.' Hic enim se dicit non voluntate, sed casu fecisse.

Necessitate quem ad modum fit? 'Orator captus ab hostibus laudem eorum scripsit, iubentibus his, et publice recitavit; gratuito dimissus est; ad suos reversus laesae rei publicae accusatur.' Hic enim se dicit non voluntate, sed necessitate fecisse.

Oblivione quem ad modum fit? 'Sacerdos omnibus kalendis sacrum non fecit: petitur ad poenam.' Hic enim aliter defendi non potest, nisi memoria sibi adlegaverit excidisse.

Deprecativa venia quem ad modum fit? cum iam nulla potest esse defensio, sed eum, cui liceat ignoscere, tantummodo deprecamur, quoniam negare non possumus nos voluntate fecisse id, propter quod arguimur.

17. **Negotialis status** quot modis fit? principalibus duobus: in scripto et extra scriptum. In scripto quot modis fit? tribus: simplici, coniuncto, conparativo.

Simplex quem ad modum fit? cum una lex simplex est, ut: 'fertur rogatio ut honores veneant.'

Coniunctus quem ad modum fit? cum duae leges vel plures feruntur, ut: 'in aerarii inopia fertur rogatio, ut honores veneant et ut nova vectigalia instituantur.'

Conparativus in scripto quem ad modum fit? cum ita leges feruntur, ut per comparationem quaerendum sit, quae potius conprobanda videatur, ut: 'in aerarii inopia alius fert legem ut honores veneant, alius ut nova vectigalia instituantur: quaeritur quae potior sit.'

Extra scriptum quot modis fit? duobus, simplici et conparativo. Simplex quot modis fit? quattuor: iniectione qualitatum, particula iuris, quantitate numeri, cum causae redduntur mortis voluntariae. |

---

1 similibus *om. B* exolabat *D* 2 tanquam *B* 4 casum *P* uenator *BEF*: uenator *DPvς* 5 in hominem incidit *mei*: homioem occidit ς fit] est *B* dicit se *vς* 6 fecisse *om. B* 7 quomodo *vς* laudem *BPv*: laudes *D*(?)ς 8 iuuentibus *DP* dimissus est ad suos. reuersos *B* 9 dicit se *vς* 11 calendis *vς* 12 memoria *BD*: memoriam *P* 14 cum iam *B*: cum *DPς* ulla *P* 15 eum *EF*: cum *BDP*, sed cum *v post* ignoscere *habet: fort.* sed cum eum quoniam *BD*: quia *P* 16 nos *B*, *ut Vossius (Inst. orat. I, 9) coniecit:* noo *DPEFv* fecisse *om. B* id *BD*: sed *P* 17 quemadmodum fit? principaliter duobus modis *P* duobus principalibus duobus *B* io scripto: '*quem Sulpicius Victor (c. 46) negotialem legalem*, extra scriptum, *quem negotionalem rationalem vocat.*' Capp. 18 et *om. P* scribtum *D* In scripto quemadmodum fit. M. Cum lex fertur aliqua uel rogatio. *Δ*. Id quot modis fit *B* coniunctiuo ς 20 ut *om. P* 21 ratio *P* (Simplex cum una lex fertur *B reliquis om.*) 22 coniuncto *DP*: coniunctum *Bv* fit *om. vς* 26 per comparationem *BEF*: pro conparatione *DPv* comprobanda — — quae potior sit] probanda siue seotentia siue caoon, ut in canonibus diuersis diuersas sententias approbamus *B* 29 quot modis *mei*: quemadmodum ς 30 inlextione *P*

18. I n i e c t i o n e m q u a l i t a t u m quid Graeci vocant? ἐπιβολὴν ποιότήτων. Quid est iniectio qualitatum? cum qualitas qualitati supernascitur.

Iniectio qualitatum quot modis fit? quinque: lege, rogatione, testamento, pacto, edicto vel praeconio.

Lege quem ad modum fit? 'Rapta raptoris mortem aut indotatas nuptias optet. Rapuit et profugit: dedit eam pater marito alii, reversum raptorem vult pater producere ad magistratum: ille contra dicit.' Quo modo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam, quae antea rapta erat, hodie iam nupta est.

Rogatione quem ad modum fit? 'Vir fortis petit praemium nuptias uxoris alienae, accepit: prima nocte exanimatam priori marito reddidit: cum aput illum convaluisset, repetit eam vir fortis: viro forti contra dicit prior maritus.' Quo modo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam, quam reddidit quasi mortuam, repetit quasi vivam.

Testamento quem ad modum fit? 'Decedens testamento iussit, ut filia sua tutoris filio nuberet: reddita tutela tutoris filius petit eam in matrimonium: illa contra dicit.' Quo modo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam iussa est tutoris filio nubere et ille iam tutoris filius esse desiit.

Pacto quem ad modum fit? 'Pactus est daturum se in matrimonium filiam medico, si eam ad sanitatem perduceret: perduxit ad sanitatem; inter moras rapta est ab alio, et secundum legem raptarum puella indotatas nuptias elegit: petit medicus ex pacto nuptias, contra dicit puellae pater.' Quo modo hic qualitas qualitati supernascitur? quoniam cuius virginis pactus est nuptias, ea iam nupta est.

Edicto vel praeconio quem ad modum fit? 'Cuiusdam servus fugerat: libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset: quidam perduxit, perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus: petit ille mille denarios, contra dicit qui dominus fuerat.' Quo modo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam ille, pro quo promissi mille denarii erant, qui servus fuerat, liber pronuntiatus est.

19. P a r t i c u l a i u r i s quae est? cum aliqua postulatio est. Haec species quot modis fit? tribus: cum res pecuniaria est, cum ius in posterum

1 ΕΡΙΒΟΥΛΙΝ ΠΟΙΩΤΗΤΩΝ *B*, ΕΠΙΒΟΛΗΝΠΟΙΟΤΗΤΟΣ *D*, epibolin poiotitos *P*, ελιβολιν ποιοτήτων *v*, ἐπιβολὴν ποιότητος ς 5—8 Lege — — quomodo hic *om. B* 5 raptor rapuit *EF*; *immo supplendum est* aliquis 7 magg. *DPF*, magistratus *F* 8 raptauerat *P* 10 Rogatione ut quam reddit quasi mortuam *reliquis om. B* rogatione: '*i. e. occasione alicuius petitionis, quod τὸ κατ' αἴτησιν apud Hermogenem appellatur.*' Capp. petiit *malim* 11 accepit *DPEFv*: *om.* ς 12 uiro f. contra dicit] .u. f. c. d. *DP*; uiro forti *delendum videtur* 13 mariti *P* 15 filiam suam *DP* 16 nubere *P* 18 desit *P* 19 matrimonio filiū *P* 20 perduxit. Inter moras *B* 21 per legem *B* 22 et contra dicit *B* puellae pater *BD*: pater puellae *P* 23 Quo modo — qualitati *nos*: qualis qualitati *B*, *om. rell. et* ς supernascitur — nupta est *B*: *om. rell. et* ς 25 Cuiusdam *B*: cuius *DP*ς 26 promisit daturum *B* 27 seruum suum ad se *B* 29 fuit *B* 30 promissi mille d. erant *DP*: promissi sunt mille d. *B*, mille d. promissi fuerant ς 33 res pecunia *P*, res *om.* B

p. 65. 66 C.

fit, cum de modo poenae agitur. [Hi sunt tituli controversiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον negotialem statum ostendunt.]

Res pecuniaria quem ad modum est? 'Deposuit apud amicum certam frumenti mensuram et ait quanti emisset. Eo absente ille duplo vendidit pretio, reverso offert ei simplam pecuniam: ille exigit duplam.' |

Ius in posterum quem ad modum fit? cum ex praesenti iudicio ius constituitur, quod postea sit observandum. Da exemplum. 'Orba proximo nubat, vel, si eam noluerit in matrimonium deducere, det decem milia. Indicenti sibi orbae proximis dedit decem milia: indicit illi alia nuptias, et contra dicit.' Ex hoc enim iudicio incipiet institui ius, utrum uni orbae an omnibus sit obnoxius proximus.

De **modo poenae** cum quaeritur, quem ad modum invenimus? 'Qui causas mortis praestiterit, capite puniatur': et 'raptor raptae det decem milia.' Puellam, caeci patris ducem, rapuit; ille praecipitio obiit: petitur ad poenam et offert decem milia.' Hic enim quaeritur qua poena adfici debeat.

20. Tituli controversiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον negotialem statum efficiunt, qui sunt? cum tribuni appellantur de iniusto supplicio, cum abdicatio est, cum praemii petitio est.

Da exemplum, quem ad modum tribuni appellantur. 'Servus meretricem dominam amat; vult illum cruci figere: appellat tribunos de iniusto supplicio.'

Quid abdicatio? Amicos non habet et abdicatur.

Cum praemii petitio est, quem ad modum fit? 'Vir fortis petat praemium: rusticus fortiter fecit, petit praemii nomine ne oves immolentur.'

Quantitas numeri, quam tertiam speciem esse diximus negotialis extra scriptum, quem ad modum fit? cum quantitas sine ulla conparatione tractatur. Da exemplum. 'Tyrannicida praemium petat: duos tyrannos occidit; petit duo praemia, et contra dicitur.' Hic enim quaeritur per quantitatem sine ulla conparatione, tyranni lex illa unius fuerit an duorum.

Quarta species extra scriptum negotialis status quae est? cum causae redduntur mortis voluntariae, ut: 'eunuchus amat, reddit causas voluntariae mortis.'

21. **Conparativa species** extra scriptum quot modis fit? quattuor, cum divinatio est, cum qualitatum conparatio est, cum quantitatum, cum duarum qualitatum.

---

1 poena *P* hii *D*, cum *B*; *nos haec inclusimus; cf. infra v. 17* 2 ΠΛΙCΤΟΝ *B* 3 Res] *haec usque ad v. 26 om. B* 5 exegit *D pr. m*, exit *P* 6 ex *om. P* 7 da exemplum. orba *DP*: ut est orba *v*, Da exemplum. Est orba, proximo nubat *ς* 8 ducere *vς* 9 indicentis *P* alia *ς*: alias *DPEFv* 11 ominibus *P* 14 obit *P* 16 adfeci *D* 19 praemia *P* 20 Detur *vς* appellentur *v* 21 illum *DPEF*: illum tribunus *v*, illum dominus *ς* 23 abdicatur *sc. a patre filius* 26 speciem *om. B* esse diximus *BD*: diximus esse *P* 27 scribtum *D*, scripti *B* 30 unius f. an duorum *EF*: una f. an duae *DPv* 31 scriptum *v*: scripti *BD*, scriptis *P* 32 uolumtariae *D utroque loco* 35 est (*post* conpar.) *om. B* 36 duarum quantitatum *B*

Quae est **divinatio**? cum de idoneo accusatore quaestio est, id est cum duo | vel plures accusationem sibi vindicant. Da exemplum. 'Qui habebat filium et uxorem, meretricem diligebat: vult filius patrem accusare dementiae, uxor malae tractationis.' Hic enim quaeritur, quis magis accusare debeat.

Qualitatum conparatio quae est? cum personae conparantur: 'qui plus rei publicae praestiterit, petat praemium: contendunt medicus et orator.'

Quantitatum conparatio quae est? quando facta conparantur et quaeritur quantum hoc vel illut sit.

Quot modis fit quantitatum conparatio? duobus, cum aut res conparantur aut numeri. Res quem ad modum conparantur? ut: 'qui plus rei publicae praestiterit, petat praemium. Alter hostes ab obsidione reppulit, alter hostium civitatem cepit: contendunt de praemio.' Hic enim res gestae eorum conparantur. Numeri quem ad modum conparantur? ut: 'in iudicio septem iudices sedeant, et eorum sententia probetur, quam plures dixerint: reum tres iudices capite damnandum iudicaverunt, duo exilio, duo absolverunt. Quaeritur quorum potior sit sententia, trium iudicum, qui capite damnarunt, an quattuor, qui non capite damnarunt.'

Duarum qualitatum conparatio quae est? cum personae simul et res conparantur. Da exemplum. ut: 'qui plus rei publicae praestiterit, petat praemium: in civitatis seditione orator in senatu concordiam suasit, philosophus aput populum: contendunt de praemio.' Hic enim et personae conparantur, philosophi et oratoris, et facta eorum, quod alter in senatu suaserit, alter ad populum.

22. **Legales status** quot sunt? secundum Hermagoran quattuor: scriptum et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio. Accedit ad hos et translatio, quae tantum legalis est, et definitio, quam etiam legalem accipimus secundum M. Tullium.

Translatio quot modis fit? quattuor: a persona, a re, a tempore, a loco.

A persona quot modis fit? duobus, rei et accusatoris. A persona ac-

---

29 Auct. ad Herenn. I, c. 11 sq.

---

4 uxor *D addita* i *sup. lin.* malae *Ev*: male *DPF*; male — tractationis *ed. Capp. per* ὑφέν 12 numeri *Bv*: numerus *DP* 13 praemium petat *P* hostestes *D* repulit *vς* 16 et eorum *om. B* 17 dixerint *BD*: dixerunt *P*, *om. ed. Capp.* 18 sent. sit *vς* 19 damnauerunt *P utroque loco* 22 in senatui concordia *P* 23 filosophus *et tum* filosophi *D* 26 ermagoran *P*, Hermagoram *vς* quattuor: '*Legales illi status aperte satis declarantur in Digest. lib. I, tit. 3 §. 12, ubi de* συλλογισμῷ *(collectione), 15 et 28, ubi de* ἀντινομίᾳ *(legibus contrariis) 17 sq., ubi de* ῥητῷ καὶ διανοίᾳ *(scripto et voluntate) 19, ubi de* ἀμφιβολίᾳ *(ambiguitate).*' Capp. 27 scribtum *D* et *om. B* accidit *BDPv* 28 et *om. B* 31 *post* a loco *sic pergit B*: A persona accusatoris quem ad modum praescribimus Δ .. Δ A persona duobus modis fit. M Rei et accusatoris. ut quemadmodum praescribimus. cum aduersario postea agere concedimus (= p. 98, 17). *Ac pertinet abbreviatio et confusio lectionum usque ad p. 98, 23* 32 a persona accus. quem ad m. praescribimus *nos (v. lect. in B)*:

p. 67. 68 C.

cusatoris quem ad modum praescribimus? ut si infamem negemus agere posse.

A persona eius qui reus est? ut si negemus posse accusari virum fortem.

A re quo modo praescribimus? ut: 'filiis adversus patrem ne sit actio nisi dementiae: filius vult accusare patrem adfectatae dominationis, ille praescribit.'

A tempore quem ad modum praescribimus? duplici modo, si aut olim eum agere | potuisse dicamus, nunc agere non posse: aut si nunc non posse contendamus, postea vero posse dicamus.

Olim potuisse, sed nunc non posse, quem ad modum? ut: 'pupillus ne agat cum tutore post acceptam tutelam nisi intra quinquennium: pupillus accepta tutela nomen militiae dedit, post quinquennium dimissus vult agere cum tutore: ille praescribit.' Tutor enim dicit olim illum agere potuisse, sed nunc non posse.

Quem ad modum praescribimus, cum adversarium postea agere posse, nunc vero non posse contendimus? 'Pupillus ne agat cum tutore nisi post acceptam tutelam: pupillus amat meretricem, petit de tutore ut eam sibi redimat, non redimentem accusat male gestae tutelae: ille praescribit.' Hic enim tutor dicit eum nondum accepisse tutelam et ideo nondum agere posse.

A loco quem ad modum praescribimus? cum adversarium dicimus alibi agere posse, non ibi, ubi intenderit causam: ut si dicamus, non Romae, sed in provincia eum agere debere, non aput praetorem, sed aput consulem.

A modo non praescribimus, sicut aput Marcomannum habemus? praescribimus, sed hoc idem accipimus, modum, quod et rem.

Quid interest inter praescriptionem et translationem? quod praescriptio excludit actionem, translatio autem differt.

Translatio quot modis fit? principalibus duobus: per qualitatem, ut supra, et per quantitatem, ut si dicamus: 'non potest adversus tot agi vel de tot rebus vel et nunc et postea et hic et alibi.'

Praescriptioni quot modis occurrimus? quattuor: *ἀντιπαραγραφῇ*, infitiatione, definitione, iuris ratiociuatione.

---

quemadmodum praescribimus (perser. *P*) *DP*, Quemadmodum proscribimus a re? *v*, Quemadmodum praescribimus a persona accusatoris *ς* 1 infame *D* 3 est *om. P* 5 *et* 16 perscribimus *P*, *item* 7 *et* 14 perscribit 5 filins *P* 9 eum] cum *P* aut si nnno non posse *om. P* 12 lutela *D* 17 contendamus *vς* negat *D* 19 tntilae *D* 24 debere *BDP*: posse *EFv* 26 marcum mnnnum *P* 27 hoc idem *DP*: idem *vς* (modum accipimus id quod et rem *B*) 28 praescriptio] '*Aliud discrimen assignat Sulpitius Victor (p. 283).*' Capp. 29 exeludit *BD*: concludit *P* 31 et *om. P* per *om. B* dicamus *BD*: dicas *P* tot agi nel de tot rebus nel et nunc et postea et hic et alibi *B*: tot atque id (id *om. EF*) tot rebus utilitatis et postea *DPEFvς*, *quae depravata videntur ex lectione*: tot agi uel de tot rebus uel ibi et alibi, nunc et postea 33 ΑΝΤΗΠΑΡΑΓΓΡΑΦΗ *B*, ΑΝΤΙΠΑΙΑΤΡΑΦΙΗ *D*, ΑΝΤΙΠΑΙΤΡΑΦΙΗ *P*, *παραγραφῇ*, *ἀντιπαραγραφῇ* *vς*, *quae foeda interpolatio iam in EF invenitur; nam παραγραφή nihil aliud est nisi ipsa praescriptio sive exceptio* infi-

23. **Scripti et voluntatis status** quot modis fit? duobus, cum aut prima pars scripto nititur, secunda voluntate: aut cum utraque pars omisso scripto sola voluntate contendit.

Cum prima pars scripto nititur, secunda voluntate, quem ad modum? ut: 'peregrinus si muros ascenderit, capite plectatur: peregrinus muros ascendit, hostes pulsavit, petitur ad poenam: contra dicit.'

Utraque pars omisso scripto quem ad modum sola voluntate contendit? 'Decedens cavit testamento, ut uxor sua decem milia acciperet, si alii non nuberet: post annum peperit, repetunt ab ea heredes decem milia: illa contra dicit.' Hic enim utraque pars de testatoris voluntate contendit.

Leges contrariae quot modis fiunt? duobus, cum duae leges contrariae tractantur ex singulis partibus, aut cum una lex duplex est et eius sibi singulas partes adver|sarii vindicant, * * quem ad modum fit, cum una lex est, sed diversae sunt agentium voluntates. Quare hunc modum non recepimus? quoniam nulla hic iuris conparatio est, sed sola praemiorum petitio, quae ad negotialem pertinet statum: et quia tunc est status legum contrariarum, cum altera lex necesse est pereat.

24. **Ambiguitas** quot modis fit? quinque: per discretum sive indiscretum modo obscuro, per homonymiam, per distinctionem, per abundantiam, per deficientiam.

Per discretum et indiscretum quem ad modum fit? ut: 'meretrices si ancillas habuerint, publicae sint: meretrices habent ancillas; quaestio est, quae debeant publicari, meretrices an ancillae earum an utraeque.

Per homonymiam quem ad modum? ut 'legavit testamento amico suo discum: heres offert vas vitreum, ille petit argenteum.'

Per distinctionem quem ad modum? ut: 'quidam duos amicos habebat, alterum nomine Laesium, alterum Milesium; testamento ita cavit: amicus meus heres esto milesi: contendunt de hereditate Laesius et Milesius.'

Per abundantiam quem ad modum? ut: 'meretrix aurata veste ne

---

tiatione *B*: *om.* *DPEFvς* 4 Cum prima — — contendit (*v.* 7) *om. B* perscripto *D*, per scriptum *EF* 5 murum ς *utroque loco* 6 propulsauit *E*ς contra dicit] c. d. *DP* 7 sola uoluntate quemadmodom *P* contendit? ut *v*ς 10 contra dicit *om. P*, c. d. *D sup. lin.* 13 quemadmodum fit — uolnutates *B*: *om. rell. et* ς; *quaedam praeterea deesse manifestum est* 14 quare — — pereat *om. B* recepimus *DE*: recipimus *PFv*ς 18 Amphibologia id est ambiguitas *B* 19 omonymiam *DP*, omonomiam *B* 20 per deficientiam *Bv*: *om. DP* 22 meritrices *B*, meretrices — — publicari *om. D*, *sed suppleta sunt in marg.* habeut ancillas *BD*: ancillas habent *P* 23 publicari id est decipi. utrum meritrices *B* earum *BD*: *om. P* utraeque *BP*: utraque *D* 24 omonymian *D*, omonimian *B*, omonymiam *P* quomodo fit *Pv*, quemadmodum fit ς, *om. B* discum suo amico *v*ς 26 quomodo *Pv*, *om. B* quidam *v*: quid *D*[1], qui *BD*[2]*P* 27 alterum nomine laesium (lesium *D*) alterum milesium *BD* (*sed* alterum milesium *D in marg.*): alterum laesium *reliquis om. P*, alterum nomine Milesium, alterum Lesium *v*ς testamenta *P* cauit *B*: cauit ut *DP* 28 milesi *B*: milesii *DP* laesius *BP*: lesius *D*ς 29 quomodo *P*, *om. B* meritrix *B*

p. 69. 70 C.

utatur: si usa fuerit, publicetur. Meretrix aurata veste usa est; quaestio est quae debeat publicari, ipsa an vestis eius.' Quo modo hic per abundantiam fit ambiguitas? quoniam si tollas 'ne utatur', ita legem ponas 'meretrix aurata veste si usa fuerit, publicetur', incipiet publicatio ad meretricem pertinere.

Per deficientiam quem ad modum? 'Testamento ita cavit: ab herede meo dari volo amico meo decem vasa argenti, quae elegerit: quaestio est, quis debeat eligere.'

25. Collectivus status qui est? cum ex scripto colligimus ad id, quod scriptum non est, ut perinde esse doceamus, ac si scriptum fuisset.

Collectio quot modis fit? quinque: a simili, a consequenti, a contrario, a maiore ad minus, a minore ad maius.

A simili quem ad modum? ut 'qui patrem pulsaverit, manus perdat: matrem pulsavit et petitur ad poenam.'

A consequenti quem ad modum? 'Adulteros deprehensos liceat excaecare: in adulterio deprehensus cum excaecatus esset et perductus esset postea a parasito suo in adulterium, maritus, cum eos invenisset, parasitum excaecavit; parasitus de eo repetit talionem: contra dicit maritus.' Hic enim collectio fit huiusmodi, quoniam maritus dicit consequens esse ut eius oculi eruerentur, quo ministro adulterium est commissum.

A contrario quem ad modum? 'Desertor capite plectatur: quidam fortiter fecit, vult petere praemium, et contra dicitur.' |

A maiore ad minus quem ad modum? 'Exulem intra fines deprehensum liceat occidere: quidam exulem intra fines deprehensum verberavit, et accusatur quod contra leges fecerit.'

A minore ad maius quem ad modum fit? 'Qui commilitonem in acie protexerit, petat praemium: imperatorem protexit, vult petere praemium, et contra dicitur.'

26. Definitio legalis quem ad modum fit? cum petitio ex lege descendens verbis est definienda, id est, cum verbum in lege positum definitur. Da exemplum. 'Qui navem in periculo positam rexerit, eius navis sit cum onere': et 'qui navem reliquerit, is navem et onus amittat.' Gubernator et mercator naufragum receperunt: orta tempestate gubernator in scapham transiliit et funibus, quoad potuit, navi opitulatus est: merca-

---

1 meretrix *hic* B^1 aurata *B*: aurea *DP*ς 2 Quo modo — — eligere (*v. 8*) *om. B* 3 fit *om. P* et ita *Aldina* 4 meretricem *P*: meretrices *DEFv*ς 6 quomodo *v*ς 9 quis *v*ς collegimus *D pr. m.* ad id *BDP*: ad *F*, id *Ev* 10 scriptum esset *B* 11 a consequenti — — a simili (*v. 13*) *om. P* 12 maiori ς 13 A simili — — quaestionem *p. 101, 4 om. B* 13 *et* 15 quomodo *P* ut ς: testamento ita cauit (locauit *P*) ut *DPEFv* manum *P* 14 et *D*: *om. PEF*ς 17 cum eos maritus *P* 18 tallionem *DP* 21 quidam *DP*: quidam desertor *EF*, desertor quidam *v*ς 23 A maiori *v*ς quomodo *Pv* 24 liceat — — deprehensum *om. DP* ueruerauit *D*, ueneranit *P* 26 A minori *v*ς quemadmodum fit *D*: quomodo *Pv*ς qui *om. P* commilitonem *P* 29 ex] haec *P* 31 *et* 32 nauim *v*ς 31 in *om. P* 32 sit nauis *v*ς 33 naufragum ς: naufragium *DPv* 34 schapham *D* quodad D^1

tor in gladium incubuit nec potuit mori, naufragus ad gubernaculum sedit. Sedata tempestate pervenerunt: contendunt de naui et onere. Quem ad modum hic definitio legalis est? quoniam quaeritur, quid sit navem regere et quid relinquere, quae verba in lege posita petitionis faciunt quaestionem.

27. **Status** ubi invenitur? in eo quod probamus, aut in eo ex quo probamus: secundum Theodorum in eo ex quo probamus, secundum Hermagoran et plurimos in eo quod probamus. Nam ex quo probamus, argumentum continet et non potest videri ibi esse status, quando non id subscriptum est, sed in id quod probandum est. Cedo exemplum. Ut, cum causa est pro Milone; nam quod ibi probatur, relatio est: 'P. Clodius meruit occidi': ex quo probamus autem, coniectura est; 'insidias enim fecerat.'

Cum plures status invenerimus, quem ad modum eligemus principalem? primo quaeremus, quis cuius in locis sit divisionis: nam qui alterum in se habuerit, is erit **principalis**: qui vero in locis divisionis fuerit alterius, quasi membrum eius iudicandum. Qui in locis fuerit alterius, ipse quoque praeceptis suis, id est locis suis dividetur? non semper, sed quando vim habuerit incidentis.

28. Qui est **incidens status**? qui confirmat principalem. Incidens locis suis semper impletur? semper, quoniam necesse est impleri eum, qui servit et operatur et vires suas subministrat principali.

Si neuter in alterius locis fuerit, quid faciemus? quaeremus, quis cui serviat: nam qui servierit, is erit incidens: qui vero dominabitur, is erit principalis. |

Si neuter alteri servierit, quem iudicabimus principalem? utrumque. Huiusmodi controversia quid vocatur? **conplexiva**. Cur ita? quoniam duos in se vel plures conplectitur status.

Has ergo, id est conplexivas, quem ad modum dividemus? finito uno statu ad alium veniemus, ita tamen, ut quaeramus quem primo tractemus, id est eum, unde incipit quaestio, hoc est, unde nascitur origo litis et qui maiorem in se continet pugnam, ut eum, qui ad adfectus pertinet, iuxta epilogos tractemus. Quid si pugna inuidiosa fuerit aut periculosa? eum statum in primo tractabimus, qui pertinet ad adfectus; melius enim lenitis ac placatis in partem nostram iudicibus vel in adversarios concitatis moralitate quadam vel sympathia ad pugnam sine invidia descendemus.

---

1 gladium ς: gladium uel clauum *EF*, clauum *DPv: at v. Cic. de Inv. II, c. 51* nauffragus *P* 2 peruenerunt ad litus *vς* et honore *P* 3 est hic definitio legalis *vς* 4 *post* quaestionem *est in D*: CONSULTI ARS RHETORICA 6 ex quo probamus] *quae sequuntur in B usque ad finem libri, in septem breves versus contracta sunt* 7 ermagoran *P*, Hermagoram *Dς* 9 ibi *DP*: in eo *vς* 10 in id *DPFv*: in eo *Eς* Caedo *ed. Capp.* 12 autem *om.* ς 13 quomodo *vς* eligimus *Dvς* 14 quis cuius: '*i. e. qui status ad locos alterius divisionis pertineat*', Capp. 15 fuerit, alterius quasi membrum, eius iudicandum *vulgo distinguitur* 19 firmat *P* 22 quid cui *P* 25 iudicamus *P* 28 uidemus *DP* 31 continet *DPv*: retinet ς ut *DP*: aut *vς* ad *om. D* 33 tractauimus *DP* 35 descendimus *D pr. m.*

p. 71. 72 C.

29. Conparativas materias quot modis dividemus? tribus; aut enim perpetua est divisio aut partita aut duplex.

Quae est perpetua? cum una parte omnibus suis locis explicata ad alteram descendimus. Quae est partita? cum singulas quaestiones singulis conparamus, non cum locos divisionis. Quando tertio utemur genere divisionis? cum singulae quaestiones pares sibi sunt in conparatione, tunc utemur duplici divisione.

Quid? si quaedam contra nos fuerint quaestiones, partito utemur genere divisionis? locis singulis comparabimus. Cur ita? quoniam ibi possumus quod contra nos est latenter omittere vel obtegere. Quid si singulas quaestiones singulis conparamus, et ibi aliquid praetermiserimus? id quod nobis obest manifestum videbimur praeterisse.

Quid si aliquis locus contra nos fuerit et non poterimus uti eius conparatione? perpetua utemur divisione, in qua etiam quosdam contrarios nobis locos latenter possumus praeterire.

Divisio eadem est semper utriusque partis? non semper; nam plerumque aliud alii expedit parti, si quidem divisio pro sua utilitate formanda est.

Quid? status semper idem est utriusque partis? et ipse aliquando diversus est aput litigantes.

LIBER SECUNDUS.

1. Reperto statu quid consideramus? totam materiam per septem circumstantias. Cur non statim dividimus? quoniam prius universam causam confuse considerare debemus, tunc omnia, quae reperta sunt, capitulatim quaestionibus ordinare.

---

1 quemadmodum diuidemus? tribus modis ς 4 alteras *P* singulas q. singulis conparamus *DPv*: in singulas q. singulas partes partimur *EF et sic* ς, *sed* ς *sine* partes; in singulas quaestiones singulos partimur locos *coni. Capper.* 5 tertio *scripsi*: quo *DPEFv*ς 6 singulas *P* 7 duplici *DPEFv*: simplici ς 9 locis *DP*: et locis *EFv*ς; *adhuc locus sic distinguebatur:* Quid si — — quaestiones? partito utemur genere divisionis et locis *etc.* 10 Quod *DP* 12 manifestum *DPEFv*: manifeste ς, *fort.* manifesto 13 locis *P* poterimus *PEF*: potuerimus *Dv*ς
16 est eadem semper ς 17 alii aliud *P* 19 diversus apud litigantes: '*et sane saepe reus utitur statu translationis, cum actor statu coniecturae vel qualitatis vel definitionis utitur*'. Capp. — SCHOLICA. C̄. CHIRII. ĀD EX̄P (EXP̄L. *P*) LIB. I. FORTUNATIANI. EXP̄L. (EX̄P *P*) ARS CONSULTI (CONS. *om. P*) RHETORICA (RETHORICA *P*) INCIP̄. LIBER II. FELICITER *DP*, CLODIANI (*sup. lin.* uel claudiani). CHIRII. FORTUNATIANI ARTIS RHETORICAE LIB. EXPL̄I IN̄C LIB. II. *B*, EXPLIC̄ LIB̄. PRIMUS. SCOLICA ENCHIRIADIS FORTUNATIANI. LIB̄. II. C̄SULTI. RETHOR̄. *E*, Scolica ēchiriadis lib. I. fortunatiani expl. c̄sulti rhetorica incipit lib. II. feliciter *F*, Consulti. Chirii Fortunatiani artis rhetoricae. Scholicae liber .I. explicuit. Incipi Secundus *v*.
21 materiem *B* 22 Cur non *DPv*: Circumstantias cur non ς (Reperto statu totam materiem per septem circumstantias considerare debemus. quoniam *etc. B*)
23 tum ς 24 ordinare. Hae sunt septem PERISTASEOYS id est circumstantiae per-

Quae sunt **circumstantiae**? persona, res, causa, tempus, locus, modus, materia.

Persona quot modis consideratur? viginti et uno. Nomine, ut Papirius, Turbo: natione, ut Graecus barbarus: patria, ut Atheniensis Lacedaemonius: genere vel cognatione, ut nobilis ignobilis: dignitate, ut vir fortis, magistratus: fortuna, ut dives pauper: sexu, ut masculus femina: aetate, ut senex puer: corpore, ut validus longus: institutione vel educatione, quem ad modum institutus et eruditus: moribus, ut frugi luxuriosus, patiens inpatiens: victu, quibus amicis, ut [bonae frugi luxuriosis,] quo modo rem suam administret, qua consuetudine domestica sit: adfectione, ut equorum armorum canum: arte vel studio, ut medicus orator: condicione, ut servus, addictus: condicione alia, quae liberos spectat, ut nupta vidua, effectum, *ut* adoptivus abdicatus: habitu, ut nitido sordido obscuro: vultu, ut laeto tristi: incessu, ut cito tardo: oratione, ut gravi seditiosa: adfectu, ut laetitia ira, morbo debilitate.

2. **In re** quid consideramus? thesin. Consideratio thematis multiformis est, in qua videbimus quae sit et qualis, quae quasi publica est omnium circumstantiarum: ut an illa res fieri potuerit ab illo homine, illa causa, illo tempore, illo loco, illo modo, illa materia, quamvis omnes circumstantiae hoc modo sibi sint invicem iunctae.

Omnis **causa** qualis est? aut inpulsiva, ut ira, odium: aut ratiocinativa, ut lucrum, hereditas. Inpulsivam Graeci quid vocant? *ὀρεκτικὴν αἰτίαν*. Quid ratiocinativam? *τεχνικὴν αἰτίαν*. Ex his quaecumque fuerit, qualis est? aut efficiens, cum dicimus: 'illa ratione provocatus est', quod *ποιητικὸν αἴτιον* Graeci vocant: aut adiuvans, cum | dicimus: 'etiam illa causa accessit', quod *συνεργητικὸν αἴτιον* vocant: aut prohibens:

---

sona *etc.* *B* 1 Quae *DPF*: quot *Evς* Septem. persona *Evς* causas *P* 2 modus materia *BDP*: materia modus *vς* '*Nomine* materiae *hic intelligitur id, quod instrumentum vulgo appellamus, ut patet ex seqq.*' Capp. 3 uiginti (XX *BPF*) et uno *BDPF*: XXI *E*, XXII *v*, XIX *ς*. *Sequitur in EFς*: nomine natione patria genere dignitate fortuna corpore institutione moribus uictu (quomodo rem suam administrat. qua consuetudine domestica sit *add. in EF*) affectione arte conditione. conditione alia habitu uultu incessu oratione affectu papirius. turbo *B*: sapiens *DPEFvς* 4 barbarus *B*: *om. reliqui et ς* 5 ignobilis *B*: et ignobilis *DP*, uel ignob. *vς* 6 magistratus *B*: magnus *DPς* ut] et *P* sexu ut masculus femina. aetate ut senex puer *B*: *om. reliqui et ς* 8 institutus *BDP*: sit instit. *vς* et *B*: *om. DPς* 9 uictu. quibus amicis *B*: uictus uel amictus *DP*, uictu uel conuictu *Capp.* ut *B*: et *DP* boni *B* luxuriosis *nos*: luxuriosi *B*: luxuriosus *reliqui et ς* 10 qua consuetudine domestica *B*: quam consuetudine domesticae *DP* 11 ut *B*: *om. DPEFv* conditione *(bis)* *Bς* 12 seruos *D pr. m.* addictus: '*in servitutem temporariam, donec aes alienum solverit.*' Capp. liberos *BDPv*: ad liberos *EFς* 13 uidua *B*: *om. reliqui et ς* effectum (*scil.* spectat) ut *nos*: effectu *B*, *om. reliqui et ς* 14 ut (*ante* cito) *om. P* cito uel *vς* grauis *B* 16 in re inquid *D* thesin *B*: tesi *D*, etsi *P* 17 publica sit *B* 18 fieri possit *vς* 20 sibi inuicem sint coniunctae *vς* 21 omnes *D* 22 inpulsatiuam *D* *αἰτίαν* *om. vς* 23 rationatiuam *P* ΤΕΧΝΙΚΗΝ *B*: ΤΗΑΙΚΑCΕΙΙΝ *D*, ΤΝΝ. ΚΑCΕΝ *P*, *λογικήν* *vς* 24 quod *B*: *om. DP* 25 ΡΟΕΤΙCΟΝ *B*, ΠΟΕΠΚΟΝ *DP* ΑΕΤΙΚΟΝ *B* 26 *συνεργητικὸν scripsi*: ΚΥΝΕΡΓCΕΤΙΚΟΝ *D*, CΥΝΕΡΓ. ΙΙΤΙΚΟΝ *P*, ΒΙΝΕΚΤΙΚΟΝ *B*, *υπερθετηκον v*, *ὑπερθετικὸν ς*, *ὑπουργητικόν Capp.* uocant *BDP*: Graeci appellant *EFvς*

p. 73 C.

'immo habui causam non faciendi, ne ad inimicum meum hereditas perveniret', quod *κωλυτικὸν αἴτιον* Graeci vocant.

Si nihil horum in causa invenerimus, quid adferemus? Aut ipsum factum causam faciendi fuisse dicemus, aut ipsam personam talem semper fuisse monstrabimus.

In ipso facto quem ad modum causa consistere dicitur? ut dicamus in ipso furto causam fuisse faciendi, quod *συνεκτικὸν αἴτιον* vocamus.

Quid in persona? ut si seditionis aliquem arguamus, dicamus illum semper seditiosum fuisse.

3. Tempus quot modis consideratur? publicis tribus, aut praeterito aut praesenti aut futuro. Ex his quodcumque fuerit, quibus modis invenimus? aut naturali, ut die nocte: aut legitimo vel stativo, ut festo nefasto: aut accidenti, ut fame lue: aut communi, ut messis vindemiae: aut singulari, ut quando ille togam virilem accepit, quando ille duxit uxorem: aut proprio, ut cum damnatus est, cum abdicatus est: aut opportunitate, quam *εὐκαιρίαν* Graeci vocant.

Locus omnis qualis est? aut naturalis, ut in mari, in monte, in campo: aut positivus, ut in civitate. Positivum quot modis consideramus? octo: publico, ut theatro stadio: privato, ut domo villa: sacro, ut templo adyto: religioso, ut mausoleo sepulchro: infami, ut lupanari: intervallo, ut prope longe: qualitate, ut contra, post, ante: quantitate, ut angusto, spatioso loco.

Modus omnis qualis est? bipertitus, clam aut palam; nam quaecumque alia adferri possunt, ad ista rediguntur: ut violenter, inpotenter, audaciter. Quod enim ita factum est, id palam factum esse manifestum est: at vero quod captiose, insidiose, fraudulenter, dolose, id clam factum esse cognoscimus.

Materia quibus modis consideratur? et haec multiformis est, sicuti rem esse diximus, ut fusti, gladio, laqueo, veneno et ceteris.

4. Quodcumque in themate positum fuerit, quibus ex causis conlocatur? aut ut controversiam faciat aut ut augeat quaestiones.

---

2 quod — — uocant *om. P* Graeci *om. B* dicunt B, nuncupant *vς* 3 quod *P* 6 causa dicitur (dr) consistere *E*, causa (causam *P*) consistere *DPF*, causa consistit *B*, causam consistere dicemus *vς* ut si dicamus *E solus* 7 ΑΙΝΕΚΤΙΚΟΝ *B*: *συνδεκτικόν reliqui et ς* dicimus *B* 8 seditioois causa *B* 10 tribus publicis *B* tribus, futuro praesenti praeterito *vς* 12 ut *ante* die *om. B* 13 accedenti *D* 15 ut *BE*: *om. DPς* damostus et abdicatus esset *B* est — est *nos*: esset — esset *libri* oportunitato *mei* 16 graeci ΕΥΚΕΡΙΑΝ uocant *B*, graeci nocant *εὐκαιρίαν vς* 17 Locus omnis *Bv*: omnis locus *DP* naturalis. ut aut in mari. aut in monte. aut in campo *B* in campo *om. P* 19 theatrum *P*, in theatro *B* 20 adito *BP* relegioso *D* infami *B*: infamia *DP* 21 contra post ante *BD*: post aote contra *P* 23 bipartitus *vς* aut] ut *D* 24 possiot *B* andacter *Bv* 26 id *B*: *om. DPς* esse gestum *B solus* 29 in ro diximus esse *P*. et res *B* fusti *BDP*: fuste *EFvς* laqueo gladio *P* 31 aut ut augeat *BP*: aut agest *D* quaestiones *BD*: quaestionem *P*

Post considerationem thematis quid faciemus? controversiam dividemus.

In divisione quid *καθόλου* observandum est? ut primo loco proponamus praescriptivas quaestiones, deinde generales, tunc ad locos divisionis veniamus, qui in arte traduntur.

Praescriptionem semper in prima parte tractabimus? non semper; nam aliquando | et in novissimam partem differemus. Hoc quando faciemus? si aut res indivisa fuerit aut suspecta persona.

Divisionis vitia quae sunt? *ἔλλειψις*, *πλεονασμός*, *ἀταξία*.

5. **Coniectura** quot locis dividitur? decem: paragraphe, antiparagraphe, non verisimili quaestione, *ἐλέγχων ἀπαιτήσει*, voluntate, facultate, ab initio ad finem, derivatione causae, verisimili defensione, epilogica quaestione.

Semper omnibus his locis coniecturam dividemus? non semper; nam ut non omne nomen omnibus litteris scribitur, ita non omnibus locis omnis materia dividitur, quod ipsum fieri etiam in ceteris statibus scire debemus.

Cum accusator id quod negamus quaerit a quo sit admissum, quod Graeci *ἀνάκρισιν* vocant, huic loco quot modis occurrimus? tribus: aut ignorantia, si dicamus 'nescio': aut si in ipsum adversarium retorqueamus, ut si dicamus 'tu fecisti': aut si in alium quemlibet, ut puta 'ille fecit.'

6. **Definitio** quot locis dividitur? sex: [definitione] collectione, quantitate, conparatione, coniectura, qualitate, quae spectatur iusto utili honesto, epilogica quaestione.

Absoluta qualitas quot locis fit? quinque: definitione, a summo ad imum, a partibus, iusta voluntate, epilogica quaestione: aliquando et locis scripti et voluntatis, cum scriptum recipit quaestionem.

Relatio quot modis dividitur? undecim, nec sola relatio, sed omnis species adsumptionis. Quibus? a summo ad imum, ab ipsa adsumptione, quae fuerit, si relati|vus, a relatione, si remotivus, a remotione, si conpensativus, a conpensatione, si venialis, a venia.

Qui sunt alii loci? a refutatione adsumptionis per coniecturam vel quantitatem, relatione, remotione, a fine, a collectione, a maiestate, a

---

1 thematis id est materiae *B* quod considerabimus uel faciemus *P* diuidimus *D*, diuidere debemus *B* 2 catholu *DP*, Catholicon id est uniuersale *B* seruandum *B* ponamus *B*, poons *P* 3 tum ς 5 tractanda *B* 7 suspecta personae *v*, suspectae personae ς 8 ελλειψιc *B*: ελλειψειc *D*, eclipsis *P* 10 uerisimile *BDP* quaestioni *B* απετηcοι *B*, απεαιτηcιc *DP* 11 epiloga *P* 13 c. diuidemus *B*: c. diuidimus *D*, coniectura diuiditur *P* 14 inscribitur *BP* 15 materia id est thema diuidetur *B* 16 āmissum *B* 17 *ανακρισιν* dicunt *B*, uocant *ἀνάκρισιν* ς, *post quae verba edd. falso punctum habent* 18 aduersarium ipsum *B* 19 ut si *v*: ut *DP*; si dicamus *om. B* ut pote *B* 20 definitione *B* *sup. lin. habet, sed pr. m., nos inclusimus* quantitatum comparatione *E* 21 expectatur *B* 23 fit *BP*: *om. D* 24 epiloga *P* aliquando a locis *B* 25 recipit *BD*: recepit *P* 27 A quibus *B* 28 relativus] *scil.* locus *vel* modus a relatione *D*, *sed* latione *erasum et corr.* motione, a relocutione *P*, a relatione si remotiuus *om. B* si remotiuus a remotione *om. DP* 30 loci? Tres a *B* refutatione *BD*: remotione *P* uel qualitatem *coni. Capper.* 31 a fine '*i. e. a definitione*, *ὅρῳ vel ὁρισμῷ*' Capp. a maiestate *BDP*: a quantitate *coni. Capp.*

p. 75. 76 C.

conparatione facti et adsumptionis, coniectura, communi qualitate, id est epilogica quaestione.

7. Omnes species negotialis status isdem locis dividuntur? et diversis; nam singulae habent suos certos locos divisionis.

Negotialis scripto, cum lex fertur vel rogatio, quot locis dividitur? tredecim: cum verba scripti excutimus, id est, cum quaerimus, an obscura sit lex vel rogatio, an minus plena, an dubia et anceps. Sequens locus qui erit? cum quaerimus, an contra legem vel decretum vel morem feratur, et si quid huiusmodi fuerit. Qui tertius? an honesta sit lex, quam ferimus. Quartus? an utilis vel iusta. Quintus? an necessaria. Sextus? an facilis in accipiendo. Septimus? an possibilis in faciendo. Octavus? an alia lege satis caveatur id, quod in hac nova significatur. Nonus? an hoc alio modo fieri possit, quod nova lege conprehenditur. Decimus? quo animo quis legem ferat. Undecimus? quo animo contra dicat. Duodecimus? coniectura, qua quaerimus, qua causa quid factum sit vel fiat. Tertius decimus? cum quaerimus *τὴν ἔκβασιν*, quid sit futurum, si lex fuerit probata vel si non fuerit accepta. His semper locis lex dividitur et rogatio? nonnumquam et locis scripti et voluntatis aut definitivi status aut collectivi.

8. **Iniectio qualitatum** quot locis dividitur? sex: a summo ad imum, fine incidenti, qualitate communi, conparatione qualitatum, continentia, coniectura vel qualitate.

Particula iuris quibus locis dividitur? isdem quibus cum lex fertur vel rogatio, si quando ex aequo et bono petitio est: nonnumquam et locis translativi status, cum praescriptione petitio summovetur: aliquando scripti et voluntatis, cum pe|titio ex lege descendit. Quod si nihil horum fuerit, isdem locis materia dividetur quibus iniectio qualitatum.

Quantitas numeri quot locis dividitur? quinque: quantitate, fine, continentia, qualitate, coniectura.

Cum causae mortis voluntariae redduntur, quot locis? sex: legis interpretatione, ab initio ad finem, definitione, transmotione, coniectura vel voluntate, qualitate, id est epilogica quaestione *ἐκ τῆς ἐκβάσεως*.

Divinatio quot locis? quinque: rerum vel formularum conparatione, continentia, qua quaeritur, an in alterius postulatione alterius quoque postulatio contineatur: temporis ratione, id est cum significatur alterum pri-

---

1 a coniectura a communi *B* 2 epiloga *P* 3 et diuersis *B*: ediuersis *DP* 5 locis *BD*: modis *P* 8 quis erit *vς* 9 feratur *Capp.*: referatur *BDP* Qui *EF*: Quid *BDPς* 10 utilis sit *vς* necessario *P* 11 facilis sit *vς* 16 THNEKBACEIN *BD, om. P* 17 lex diuiditur *BD*: diuiditur lex *P* 18 loci *D* diffinitiui *B* 21 continenti . a *D* qualitate: '*i. e. aliquo statu qualitatis.*' Capp. 24 est petitio *B* nonnumquam — — iniectio qualitatis *om. B* 25 translatiuis *DP* remouetur *P solus* 26 discendit *P* 27 diuiditur materia *P* qualitatum *P*: qualitatis *Dvς* 29 continentia] *cf. infra v. 34 et indicem rerum* 31 transmutatione *B* 32 qualitate: '*i. e. communi, τῇ κοινῇ ποιότητι*'. Capp. epiloga *P* EK *BD*: *om. vς*, *ἐκ τῆς ἐκβάσεως om. P*; *de re v. infra p.* 108, 13 34 qua *nos*: qua id est cum *BDP*, id est cum *vς*

orem ad causam accessisse: personarum conparatione, in quo spectamus, et uter vere velit et uter magis possit, voluntate vel coniectura.

9. **Qualitatum comparatio**, id est personarum, quot locis dividitur? sex: conparatione honesti, utilis, necessarii, continentia, circumstantia, voluntate vel coniectura, cum quaerimus scire, quid sit futurum, si ita fuerit pronuntiatum.

Quantitatum comparatio quae fit in **rebus**, quot locis dividitur? quattuor: ab initio ad finem, id est rerum gestarum conparatione, continentia, circumstantia, coniectura.

Quantitatum comparatio quae fit in **numeris**, quot locis dividitur? quinque: quantitatum conparatione, id est numeri, fine, continentia, coniectura, qualitate.

Duarum comparatio qualitatum, id est personarum et rerum, quot locis? sex: ab initio ad finem, definitione, duarum qualitatum conparatione, continentia, coniectura, qualitate.

Translativus status quot locis dividitur? octo: propositione scripti, homonymia vel synonymia, deductione generis ad speciem, fine incidenti, a summo ad imum, translativa qualitate, coniectura, communi qualitate. |

10. **Scripti et voluntatis** quot locis? novem: propositione scripti, deductione generis ad speciem, voluntate legis, interpretatione, antithetica quaestione, translatione, tramotione, coniectura, qualitate.

Voluntas legis quot modis consideratur? tribus: uno cum legis scripto apparet semper eam non posse servari, ut 'qui parentes non aluerit, vinciatur'; neque enim infans aut debilis alere possunt. Altero, cum ex verbis legis intellegi potest aliud voluisse latorem eius, ut 'qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, vinciatur': cum massa ferri inventus est, vult magistratus eum alligare caedis. Apparet enim latorem legis de telo, non de massa cavere voluisse. Quid tertio? cum exemplo multarum legum probamus praesentem quoque legem ita sentire, ut nos defendimus, sicut Marcus Tullius fecit pro M. Tullio et pro A. Caecina.

Leges contrariae quot locis dividuntur? sex: interpretatione, scri-

---

1 conparationem in quo *P*; in quo — — coniectura *om. B* 5 noluntate *ed. Aldina:* voluntatis *libri et ς* scire *om. B* 9 circumstantia voluntatis *malebat Capp.* 11 numeris *B* 13 Duarum — — qualitate *(v. 15) om. B* qualitatum conparatio *P* 14 locis *DP*: locis fit *vς* qualitatum *Capper.*: quantitatum *DPEFv* 16 scribti *D et sic deinceps plerumque* 17 omonymia *DP*, omonimia *B* synonyma *P* 18 translativa qualitate] *v. Sulp. Vict. p. 284* coniect. comm. qualitate *om. B* 19 Scripti et uolunt. quot locis *BDP*: Coniectura scripti et uolunt. quot locis diuiditur *vς* 20 uoluntate legis *scripsi (cf. v. 22 et Sulp. Vict. c. 61):* id est uoluntatis *BDPF*, uolnntatis *Evς* ανοετικυ *B*, antheticae *DP* 21 transmotione *Pς*, transmutatione *B* 23 eam semper *vς* non habuerit *P* 25 aliud — — uoluisse *(v. 28) om. B* 26 inuentus est uir *vς* 28 Quid *mei*: *om. vς* 31 locis *mei*: modis *vς* interpretatione. scripto *BEFvς (quod Capper. explicat: 'interpretatione scripti et propositione scripti bis facta' coll. Sulp. Vict. c. 62):* interpretatione scripti *DP*; *fort.* propositione scripti, interpretatione scripti; *cf. Sulp. Vict. l. c.*

pto, definitione, conparatione legum, conparatione personarum, conparatione per qualitatem.

Leges quibus modis conparantur? cum quaerimus, utra sit antiquior, utra ad rem publicam pertineat, utra ad res privatas, utra ad res plures, utra ad deos, utra sit honestior, iustior, magis necessaria, utra de specie caveat, utra de genere.

11. **Ambiguitas** quot locis dividitur? novem: propositione eius quod ex scripto dictove excipimus ad utilitatem nostrae partis, voluntate, fine, conparatione, interpretatione, conparatione personarum vel rerum, loci, aequitatis.

Collectivus status quot locis dividitur? octo: collectione, quantitate, conparatione, iusto, coniectura (in qua quo animo fecerit, aut certe, ubi dabimus quasi epilogicam quaestionem τῇ ἐκβάσει, quid sit futurum, si ita fuerit pronuntiatum), utili, honesto, epilogica quaestione. In loco coniecturae si ecbasis fuerit reperta, eodem loco conlocabitur an eam differemus? ad epilogicam quaestionem differemus; nam hoc facit, quod solet plerumque, epilogica quaestio.

Definitio legalis quot locis dividitur? quindecim: propositione scripti, deductione generis ad speciem, fine incidenti, collectione, quantitate, conparatione, continentia, | coniectura, translatione, tramotione, antithetica quaestione, iusto, utili, honesto, epilogica quaestione.

12. Post divisam materiam quid consideramus? **partes orationis**.

Quot istae sunt? quattuor: principia, narratio, argumentatio, peroratio. Hae solae sunt, an sunt et aliae? hae κατὰ τὸ πλεῖστον; nam et alias quidam tradiderunt. Quas? προέκθεσιν, προπαρασκευήν, διέξοδον, id est excessum, ἀνανέωσιν, partitionem, propositionem, ὑπεξαίρεσιν, ἀνακεφαλαίωσιν, sed et ipsam confirmationem nostrorum argumentorum, quae προηγούμενα dicuntur, et reprehensionem eorum, quae ab adversario proponuntur, quae ἀναγκαῖα Graeci vocant.

13. Quem ad modum optime **principia** ducemus? si officia eorum diligentius consideraverimus.

---

1 comparatione legum *Capper.*: interpretatione legum *mei et v; cf. v. 3 et Sulp. Vict. c. 62* 2 per qualitatem *BDP*: qualitatum *vς* 4 utra ad res plures *mei: om. vς* 6 caueot on de genere *P* 8 utilitate *P* 9 uel *mei et v: om. ς* 11 quaotitate *om. ed. Capp.* 12 iuste *BDP*; *videtur vitium latere, fort.* iusta uoluntate *cf. p. 105, 24* 13 ubi *BD*: *om. P* epilogam *P* 'epilogica quaestio *alias et in praecedentibus vocatur* qualitas communis, *quandoque et* qualitas cunclusiva'. Capp. THEKBACEI *BDEF*: *om. P*, τῆς ἐκβάσεως *ς*, *item v, sed addito* i. e. euentua quid sit si ita sit pronontiatum *B* 15 sit reperta *B* ao ea *D* 17 plerumque quod solet *vς* 20 transmotatione *B* 22 Partes orationis quot sunt? *vς* 23 principium *EFvς* 24 Hae — — aliae? *om. B* haec solae sunt *DP*, sunt hae solae *vς* hoe *BP*: haec *DEF* 25 ΔΙΕΞΑΔΟΝ *D* 26 id est excessum *DPEFv*: *om. ς*, id est exitum uel excessom *B* ΑΝΑΝΕΩCIN *B*: ΝΕΩΝ (*vel* νέον) *BDEFvς* partionem *B* 27 anakephaleosin, id est recapitulotionem sunt et quae prohegumena *B mediis om.* confirmationem *Capper. (coll. II, c. 29 s. in. et Sulp. Vict. c. 22)*: argomentationem *libri* 28 prohegumena *BD* 29 anakala *P*, ΑΝΑΝΚΑΛΑ *BD*, Graeci uocaot ἀναγκαῖα *ς* dicuot *B* 30 optimo *B* ducimus *B*, dicemus *P* ut si per officia eorum ottentum iudicem *med. om. B*

Quae ista sunt? ut adtentum iudicem faciamus, benivolum, docilem.

In quibus haec observabimus? in figuris materiarum, quae Graeci *σχήματα* appellant.

Quot istae sunt? quinque: e n d o x o s, id est honesta, a m p h i d o x o s, id est anceps, p a r a d o x o s, id est admirabilis, a d o x o s, id est humilis, d y s p a r a c o l u t h e t o s, id est obscura.

In endoxo qualem iudicem faciemus? benivolum. Quid in amphidoxo? benivolum, sed ita, ut ab eo quod turpe est ad id quod honestum est eum avocemus. Quid in paradoxo? benivolum per insinuationem. Quid in adoxo? adtentum. Quid in dysparacolutheto? docilem. |

Figura controversiae, id est schema, quibus modis invenitur? persona et re.

14. Quid est i n s i n u a t i o? subdolum principium, quo occultius inrepimus in animum iudicis.

Quo differt exordium a principio et insinuatione? quod exordium genus est, principium et insinuatio species sunt eius.

Ergo principium ab insinuatione quo differt? quod principium simplex est, insinuatio autem subdola et occultior.

Quot modis principalibus principia ducuntur? duobus, a persona et a re. A persona quot modis? tribus, aut a nostra aut ab adversarii aut a iudicis.

Quid? a re quem ad modum ducemus? res multiformis est, quae habet in se et *ἐλάττωσιν* et accidentia.

Quid aliud in principiis observabimus? virtutes eorum.

Virtus quibus partibus constat? qualitate et quantitate. In qualitate quid observabimus? ut et de re sit et pro re, id est ut ea quae nos adiuvant augeamus, et ut adversis occurramus, et ut materiam conplectamur, et ut ab extremo principio ad narrationem descensus subtiliter fiat, et ne sint vitiosa principia.

15. Quot sunt vitia principiorum? septem, quae omni sunt ratione vitanda.

---

1 Quae sunt ista? ut iudicem attentum *vς* beniuolum (ueniu. *D*) docilem *BDEF*: et beniuolum docilem *P*, et beniv. et docilem *vς* 2 obseruauimus *D* thematum i. e. materiarum *B* '*Sulpitius Victor p. 258 vocat* modos causarum'. C a p p. quae *BDP*: quas *vς* 3 cximaта *P*, exemata *BD* uocant *P*, dicunt *B* 4 Quae sunt *B*, Quot sunt istae *vς* endoxos *mei*: eudoxos *ed. Ald.* āpidoxos *P* 5 inglorius siue humilis *B* 9 Quid in paradoxo *DPEF*: In paradoxo qualem *vς* 11 Schema id est figura *B* 15 Qui *P* 19 Principia q. m. principalibus *vς* et re *BP* 20 a *om. B, in D eras.* ab *om. BD* aut a *DP*: *om. BEFvς* 23 ελατωcιn *B* '*Vide an haec vox explicari possit ex Quintil. loco IV, 1, 45:* In iis, quae negari non poterunt, elaborandum, ut aut minora, quam dictum est, aut alia mente facta, aut nihil ad praesentem quaestionem pertinere, aut emendari posse paenitentia aut satis iam punita videantur. *Et sane ἡ ἐλάττωσις deminutionem et, si fas esset ita loqui, minorationem significat.*' C a p p. 25 ea qualitate *B* 26 ut et de re *BD*: ut de re *P* aiuuant *P* 27 complectamur. Uitanda semper sunt .VII. uitia principiorum id est uulgare *etc. B* 28 et ut ab *EF*: et ut ita ab *DPv* 30 Principiorum uitia quot sunt *vς*

p. 79. 80 C.

Quae sunt? vulgare sive generale, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra praecepta.

Contrarium prooemium non vitiosum est? contrarium non tantum prooemium esse non debet, verum omnis pars orationis.

Sunt et alia vitia prooemiorum? sunt, quibus non nunquam uti possumus, sed certa compellente ratione, id est cum desiderat causa. Quae ista sunt? *ἀπολογητικόν*, *γνωμικόν*, *ἐνθυμηματικόν*, *παραδειγματικόν*, *ἐσχηματισμένον*, *ἀμεταφορητικόν*.

In quantitate quid observabimus? ne aut nimium pauca sint aut nimium plura.

Quando paucioribus utendum est principiis? quando insinuatio non est necessaria. | Quando plurimis? quando insinuatione fuerit utendum, ita tamen, ne nimium plura sint. Cur ita? quoniam non ibi consumenda oratio est.

Quando insinuatione utemur? cum animum iudicis infestum nobis senserimus. Quibus modis hoc intellegemus? tribus: aut enim est in ipsa causa quaedam turpitudo: aut ab iis, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, cum iudices iam defessi sunt audiendo.

Quid est p r o e c t h e s i s? cum ante narrationem aliquid causa docilitatis adferimus, ut fecit Cicero pro Roscio.

Quid est p r o p a r a s c e n e, sive praeparatio sive praestructio? Procatasceua est, qua iudicem nobis praeparamus, cum aut quaedam nobis obsunt et illis prius occurrendum est, ut fecit Cicero pro Opplo contra M. Cottae auctoritatem: aut cum quaedam prosunt et ea debemus utiliter spargere, quae nobis per totam actionem prodesse possint, ut pro rege Deiotaro, ubi ostendit qua fiducia adversarii et quid opinantes Deiotarum reum ad Caesarem devocarint.

16. In n a r r a t i o n e quid primo videndum est? an ea uti debemus; nam in plerisque narrationem materia non recipit.

---

1 Quae sunt: vulgare *edd.* sine *DPv*: uel *P* 2 contra praecepta *mei, ut Capper. voluerat:* contra praecepta contrarium *vς* 3 Prohemium contrarium an uitiosum *vς* 5 prooemiorum: sunt *edd.* quibus quidem *vς* uti] ut *DP* 7 sunt ista *vς* apologiticon *B sup. l. eadem manu:* απολογικον *B¹DPς* 8 schematismenon *vel* scemat. *mei* *σὺμεταφορητικόν ed. Pith. in marg., quod explicat Capp. 'metaphoris aliisque tropis apprime instructum'; at firmat lectionem ἀμεταφ. etiam B* 9 obseruandum *est?* ne sint aut nimium pauca *vς* 11 Quando — — senserimus] tunc paucis quando insinuatio non est necessaria. tunc pluribus dictis utemur quando aut iudicem aut aduersarium infestum nobis senserimus *B* 13 nimirum *ed. Capp., quod vitium typographicum ex ed. Pith. adhaesit* consumanda *P* 14 est oratio *PE* 15 nobis infestum *vς* 16 intellegimus *BP* 17 aut *ante* ab *om. P* his *P* ut iam q. a. p. uideatur *P* 18 *eo om. D* 22 Proparasceue uero est praeparatio uel praestructio *B* Quid est proparasceue? s. praep. s. praestructio. *in edd. distinctum est; videndum tamen ne* s. praep. s. praestr. *sit glossema* Procatasceua est *BDPEF*: procatasceue est *v*, proparascene est *ς*, *ut utique necessarium videtur, sed est eadem II, 26 extr. formarum vicissitudo* 23 nobis iudicem *vς* 24 ut fecit — — deuocarint *om. B* appio contra marcum cotte auctoritatae *P* 26 ut fecit Cicero pro deiotaro rege *vς* 28 deuocarunt *vς* 29 aneuti *P* *immo* debeamus 30 materia narrationem *P*

Quando non est narrandum? cum aut obsunt causae res gestae, aut quando nihil prosunt, aut cum totam orationem consumptura narratio est.

Si oberunt res gestae, quid faciemus? quaestionibus erunt reservandae et per totam orationem concidendae, ut statim singulis occurramus, quod ipsum in narratione facere non possumus.

Quid si quaedam obsint et quaedam prosint? quae profuerint narrabimus, quae vero obfuerint, ea quaestionibus reservabimus.

Hoc genus narrationis quod vocatur? concisum.

Quando nihil prodest narratio? cum quem ad modum adversa pars narravit, ita et nos narraturi sumus.

Quando totam orationem narratio consumit? cum res gestae vicem optinent argumentorum, id est cum causae redduntur mortis voluntariae, cum fertur lex vel rogatio, cum divinatio est, cum qualitatum vel quantitatum con|paratio est; in his enim res gestae adprobant causam. Item cum coniecturaliter fecisse nos negamus.

Concisa narratione tunc tantum utemur, quando quaedam adversa sunt nobis? immo et cum singulae res gestae maximam invidiam continent, adversariorum possumus narrationem concidere, ut propositis singulis rebus statim exaggeratione utamur. Cur ita? ut indignationem iudicum non semel, sed saepius in rebus singulis excitemus, sicuti fecit M. Cato de re Floriana.

17. Quando non loco ponitur narratio? quando non in ea parte orationis conlocatur, ubi res postulat: ut si quibusdam rebus gravioribus ante narrationem prius fuerit resistendum, ut fecit Cicero pro Milone.

Quando non quem ad modum causa postulat narratur? cum aut id quod adversario prodest, dilucide et ornate exponitur, aut id quod nos adiuvat, obscure dicitur et neglegenter.

Narratio omnis qualis esse debet? brevis, ut libentius audiatur, manifesta, ut intellegatur, verisimilis, ut probetur.

18. Narrationum quot sunt genera? quinque: directum, conversum, convincens, solutum, conparativum.

Quando quo utemur genere? pro causae qualitate. Nam cum aliquid adprobandum est, directo utemur et convincenti. Quod est convincens genus? quo ita utimur, ut non tam iudicem doceamus quam adversarium re-

1 aut cum *B* causae obsunt *vς* 2 aut cum *BD*: aut quando *P* cons. narr. est *BD*: narr. cons. est *P*, *post quae vv. add. in B*: Narrationum genera haec in martiano tota continentur lege ibidem feliciter 3 Si oberunt — — utemur (p. 112, 4) *om. B* 7 uero *om. P* ea *om. P* 8 Hoc genus — — concisum] *haec habet ς post* non possumus *v. 5* quod *D*: quid *PEFvς* 9 prodeest *D* 10 narrabit *ed. Pith. 'inepte; orator enim scire potest, quo modo adversa pars narraverit; quo modo autem narratura sit, vix est ut sciat.'* Capp. 11 rei *D corr. ex* res optinent *D add. a sup.* ent 13 divinatio: *v. supra p. 97, 1* 14 comparatio: *v. supra p. 97, 5 sqq.* 16 narratione *DE*: oratione *P*, ratione *F*, etiam oratione *v*, *om. ς* 18 narratione *DP* propositis *P*: prepositis *D*, praepositis *Fvς*, positis *E* 22 Quomodo *P* partem rationis *D* 25 aut *om. P* 29 prouetur *D* 33 conuicens genus quod ita *D* 34 doceamus *Pv*: dicamus *D*, timeamus *EF*

vincamus, ut Cicero: fuisti igitur aput Laecam illa nocte, Catilina. Quid si aliquid inprobandum fuerit? converso utemur genere. Quando conparativo utemur? si causa rerum vel personarum desideraverit aliquam conparationem. Quid, si causa hoc non exegerit? soluto utemur.

19. Species narrationis quot sunt? octo: nam est prima diegesis, quae narratio est principalis. Est et antidiegesis, cum adversarii adferimus narrationem converso genere, sicuti dixi. Est et merice diegesis, cum partes singulas narrationis inducimus. Est et paradiegesis, cum aliquas res gestas extra causam positas inducimus, quibus iudicis animum ad id, quod causa desiderat, confirmemus. Est et hypodiegesis, quando quaestionem narrativo modo adprobamus. Est et catadiegesis, cum sola narratione materia continetur, quae in his controversiis conlocatur, in quibus tota oratio narrativa est. Est et epidiegesis, cum latius in quaestionibus vel ante epilogos exequimur eas res gestas, quas in narratione breviter attigimus. Est et diasceua, quae res gestas non tam docet quam exaggerat. |

Quando ea utemur? si quando vel propter invidiam in adversam partem faciendam narrationem concidemus, aut cum ipsa res ita aspera est, ut amplificanda potius sit quam docenda.

Prooemium *μερικὸν* potest in aliqua narratione poni? potest, si ad aliquam relationem iudex est praeparandus.

Apostrophas et prosopopoeias in narratione possumus facere? possumus, si aut elegantia se varietatis obtulerit aut utilitas actionis exegerit. Quid? *ἐκφώνησιν* possumus interponere? possumus, ut plerumque M. Tullius facit: quas inimicitias si tam prohibere potuisset quam metuere solebat, viveret: omnia denique, quae in tota oratione suis locis ponuntur, nisi quod hoc differunt, quod in oratione perpetuum et plenum sibi vindicant locum, ut excessus, partitio, epilogus, in narratione autem, cum haec fiunt, ea breviter adtingimus.

Ante narrationem potest partitio induci? potest, quando ad invidiam

---

1 in Catil. I, §. 9. 25 p. Rosc. Am. §. 17.

---

1 catilena *P* 2 inprouandum *D* utimur *D pr. m.* 4 hac *D* 5 prima est *vς* diegesis *B*: dihegesis *DPEF et sic iidem plerumque in reliquis nominibus quae sequuntur eiusdem originis* 6 antediegesis *B*, antedihegesis *P* adferrimus *D* 7 conparationem *P* sicuti dixi *om. ς* 8 singulas partes *B* 9 positam *P*
10 confirmamus *vς* est *om. BD* 13 est *om. BD* 15 attinginius *BDEF*, attingamus *Pv* diascene *vς* '*Sic et Hermogenes de Invent. II, c. 2 discrimen ponit inter narrationem τὴν ἐνδιάσκευον i. e. expositivam sive amplificativam, et τὴν ἐγκατάσκευον, quae rei gestae causas adfert. Quintilianus quoque IX, 2, §. 107 διασκευὰς memorat, quas in figurarum album referendas esse negat.*' Capp. 18 aut — — docenda *om. B* cum *om. P* 19 sit potius *P* 20 Prohoemium *BDP* mericon *mei* in aliquam narrationem (narratione *D*) *DP* 22 apostrophas *B*: apostrofas *DP*
24 ecfonesin *DP*, exfinesin *B*, et fonesim *v*, *ἐκφώνησιν* et *ς* M̄. millius *P* 25 tam canere *libri Tulliani* quam meminere *P* 26 uiueret. Ante narrationem *(v. 30) mediis om. B* uiueret *nos*: uiuere et *P*, uiueret et *DEFvς*, *sed D* uiberet orationem *D pr. m.*, oratione in *P* 27 hoc *om. ed. Capp.*, differunt hoc *P* differant *ς* 28 uindicent *ς* 29 attingamus *vς*

narratio fuerit concidenda, aut si fuerit longa narratio, ut ad docilitatem iudicem praeparemus.

20. *Καθόλου* narratio omnis qualis esse debet? *προκατάσκευος*, id est, ut habeat in se quaestionum semina et sit praestructiva. Quem ad modum id facere poterimus? si septem circumstantias diligentius viderimus.

Possumus aliquando omissis principiis a narratione incipere? immo etiam necesse est, cum festinare iudicem senserimus, ne utendo principiis magis eum offendamus, dum illi moram facimus. Sed hoc in foro tantum.

Quid in his scolasticis declamationibus? minime; non enim hic certi sunt iudices, quorum animus perspici possit, maxime cum ad audiendum sint voluntarii.

Quid in narratione novissimo loco observabimus? ut ibi narrationem finiamus, ubi est initium quaestionis, et ut subtiliter ad eam descensum faciamus, ne quaestiones abrupte incohemus. Post narrationem semper inducemus excessum, quem *διέξοδον* vel *παρέκβασιν* Graeci vocant? si materia desideraverit, id est cum ea res est in narratione, quae maximam in se continet atrocitatem.

Cur non igitur inter partes orationis excessus conlocatur? quoniam eo non tantum post narrationem uti possumus, sed ubicumque rei atrocitas postulat.

Excessus ubi sumitur? ex septem circumstantiis. Si nihil exaggerari poterit, ante quaestiones quid faciendum est? a n a n e o s i utemur, qua nobis ad argumentationem | iudices praeparemus ad prooemiorum modum, ut fecit Cicero pro Quintio et pro Caecina.

Ananeosis quo differt a prooemio? prooemium in quacumque orationis parte potest poni, ananeosis autem non nisi post narrationem ante quaestiones.

Ananeosis a proparasceue quo differt? quod proparasceue, id est praeparatio, ipsam rem tractat, qua iudex concilietur: ananeosis autem ad rem audiendam iudicem praeparat, non ipsa re ut procatasceua.

21. **Partitione** semper utemur? non, ne hoc non tam causae quam oratoris esse videatur.

Quando ea utemur? cum causa fuerit vel coniuncta vel longa vel obscura. Partitionis genera quot sunt? duo, cum aut ostendit, quid cum ad-

3 catholu *BDEFv*, Catholum *P* 4 sit *nos*: si sit *mei*, sic sit ς 5 septem circumstantias: *v. supra II, 1* 6 a *om. P* 7 uiderimus uel senserimus *P* in principiis *B* 8 haec *v*ς 9 scolasticis *BPEF*: colasticis *D*, scholasticis *v*ς declinationibus *P* hic *BD*: in his *P* 11 *malim* sunt 13 ad eas *mei*, *item v*, *in qua est* initium quaestionum 14 aprupte *P* incohemus *D*: incoemus *P*, inchoemus *BEFv*ς 15 quem — — uocant *BD*: *om. P* uocant, si *edd.* 16 si materia — — postulat *om. B* 18 excessus inter partes orationis *P* eo non *nos*: eo *DP*, non eo *EFv*ς 22 utamur *B* qua nobis — — concilietur (*v.* 29) *om. B* 23 indices *P*: iud. *D*, iudicem *v*ς 25 proemium *P*, *om. D*, quod proemium *Fv*ς cum in quaque parte orationis *P* 26 poni potest *v*ς 30 procatasceua *BDPEF*: proparasceue *v*ς; *cf. ad II, 15* 31 partione *D*, Partitione — Roscio (*p. 114, 11*) *om. B* utemur? ne *ed. Capp.*

versario conveniat et quid in controversia relinquatur, quod vocatur per seiunctionem: aut cum eas res, de quibus erimus dicturi, breviter exponimus, ut eas animo teneat auditor, quod vocamus per enumerationem.

In ea partitione, qua quid conveniat et quid non conveniat ostendimus, quid observabimus? ut illud, quod convenit, ad utilitatem nostram adplicemus.

Quid in ea, quae rerum distributam continet expositionem, observabimus? ut in ea sit brevitas, absolutio, paucitas.

Quid aliud in partitione observandum est? ne in multas partes partiamur, et ut sic eam inducamus non quasi certi, sed quasi ita existimantes, ut Cicero pro Sexto Roscio: t r e s s u n t r e s, d e q u i b u s m e d i c e r e a r b i t r o r o p o r t e r e.

Quid aliud observabimus? ut quod primo loco proposuerimus, primo exequamur, et ne statim partem principalis partitionis in partes alias dividamus, sed suo loco, cum eam exequi coeperimus, ut Cicero de imperio Gn. Pompei. Hoc quid vocamus? *μερικὴν διαίρεσιν*.

22. Semper ordinem distributionis in partitione factum in ipsa executione servabimus? non semper.

Quando ergo ordinem non servabimus? quando non in multas partes oratio fuerit distributa; nec enim metuendum est, ne iudicem mixtus causae ordo confundat. Item cum id quod nobis adversum est, novissime ponimus in partitione, ne ad cetera iudex nos non admittat; in executione autem id primo ponimus, ut purgationem ei iungamus: et ne ea quae adversa sunt, bis proponamus: quod plerumque in *μερικῇ διαιρέσει* fit.

Quid aliud observabimus? ne post partitionem inductam aliam principalem inducamus partitionem, sed alicuius partis principalis, et quidem eo loco, cum ad eam venerimus in ipsa executione: quamvis et principalem aliam partem post partitionem inductam principalem novissimo loco adferre possimus, vel ad elegantiam varietatis vel ad causae utilitatem, id est, si in propositione pars aliqua invidiosa fuerit et proponi non debeat et novissimo loco conlocanda sit, ut *ἀπρόθετος* inpleatur et ne adstringi iudex ad plura videatur.

11 p. Rosc. Am. §. 35.

1 nocamus *vς* 3 auditur *P* uocatur *vς* 10 aestimantes *DEF* 11 mea *D* 14 *post* exequamur *B hanc glossam habet;* uelnti. de decem praedicamentis id est de decem categoriis seu. de .VII. circumstantiis ut persona. res. uel factum. tempus modus. materia. causa. facultas uel isagogas .V. id est genus species. differentia proprium accidens epicerema id est *post quae sic pergitur* (*v.* 28): Executio multis efficitur modis. quamuis et principalem aliam partem *etc.* 16 dieresin *P*, diheresim *D* 17 executione *E*, *ut Capper. emendavit:* excusatione *DPFv* 22 partitione *Christ:* narratione *libri* excusatione *P* 23 eius *P* 24 bis *DPEF*: hiis *v*, iis *ς* merice dihegesi (*vel* diegesi) *mei, sed D* gesi *in ras.* 27 partitionem inducamus principalem *vς* 28 excusatione *P* 30 uel ad causae *B*: uel causae *DPς* 31 fuerit, proponi *ed. Capp.* 32 aprothetos *E*, aproletos *BDPFv*; *ἀπροθέτως edd.*

Omnis partitio qualis est? aut nostra, quae *προηγουμένη διαίρεσις* dicitur, aut adversarii, quae *ἀναγκαία διαίρεσις* nominatur, aut communis, quae *μικτή* potest dici, ut Cicero de rege Alexandrino.

Propositio omnis, id est *πρόθεσις*, qualis est? aut simplex aut coniuncta. Coniuncta qualis est? aut nostrarum quaestionum aut adversarii aut utriusque.

Principales tantum quaestiones coniungi possunt an et incidentes? et incidentes.

23. Post partitionem quid considerabimus? argumentationem.

Quo differt argumentatio ab argumentis? quod argumenta ea sunt, quibus causa adprobatur, argumentatio vero est elocutio, qua argumenta ipsa verbis explicantur.

Argumentationem in quot partes M. Tullius divisit? in duas, in confirmationem et reprehensionem.

Quot sunt genera argumentorum? duo, artificiale et inartificiale.

Artificiale quot locis principalibus tractatur? quattuor: ante rem, in re, circa rem, post rem.

Ante rem quot loci sunt? septem: a persona, a re, a causa, a tempore, a loco, a modo, a materia: de quibus plene in circumstantiis diximus.

In re quot loci sunt? duodecim: a toto, a parte, a genere, a specie, a differentia per septem circumstantias (qui locus recipit in se etiam a maiore ad minus et a minore ad maius), a proprio, a definitione, a nomine, a multiplici appellatione, ab initio, a progressione vel profectu, a perfectione vel consummatione.

Circa rem quot loci sunt? decem: a simili, cuius species sunt quinque: exemplum, similitudo, fabula, imago, exemplum verisimile, id est quod de comoedia sumitur: addunt quidam et apologos, ut sunt Aesopi fabulae.

Qui sunt alii circa rem loci? a dissimili, a pari, a contrario per positionem et negationem, *ἀπὸ τοῦ πρός τι*, id est ad aliquid, quod figuratur casibus quattuor, qui|bus colligimus coniuncta et copulata, id est genetivo, dativo, accusativo, ablativo: ab inter se collidentibus per habitionem et amissionem, id est *ἕξιν καὶ στέρησιν*, a maiore ad minus, a

1 quae *BDP*: quae et *vς* *προηγουμένη Capp.*: prohegumenos *DPEF*, prohergumenos *B*, proegumenos *v* 2 quae anaakalne dieresin uocamus *P* 3 quae *μικτή*] *haec B om. et rursus redit p. 118, 24* 7 coniungi possunt quaestiones *P* 9 consideraulmus *D* 10 ea *om. ς* 11 probatur *ς* 12 ipsa argumenta *P* 13 diuisit m̃. tullius *P* confirmationem (*corr.* confirmatione) et reprehensione *D* 16 artificiale in *P* tractaatur *D* 19 circumstantibus *DP* 21 ab specie *D* 22 quid locus *DP* recepit *P* 23 et *D*: *om. Pvς* a proprio *om. ed. Capp.* 28 comedia utitur adduntur *P* 30 a *ante* dissim. *om. DP* per] pro *P* 31 апоторпрості *D*, apotolprost *P* aliquod *ς* 33 genetiuo *D*: genitiuo *PEFvς* abitionem *v*, abisionem *P*, habitationem *DEF* '*sic perperam, ut patet ex Graeca voce ἕξιν, quae* habitionem *significat*'. Capp. *Cf. Mart. Capella p. 434* 34 εζεικαιστερεισιх *DP*, *εξιν* et *στερησην v*, *ἕξιν* et *στέρησιν ς*

p. 85. 86 C.

minore ad maius, a praecedenti, ab eo quod simul est, vel a coniunctis vel a consequentibus.

Post rem quot sunt loci? duo: ab eventu et a iudicato.

A iudicato quibus locis argumentamur? cum aut omnium hominum iudicio nitemur aut plurium aut optimorum aut eminentium ex his aut eorum qui in unaquaque arte vel scientia versati sunt. Est iudicatum et religiosum? quod ad deos pertinet.

24. Hi soli sunt loci argumentorum, an et alii? Sunt et alii, quos aput varios auctores artium invenimus, ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est a coniunctione sive coniugatis, quod quasi iunctum est personae qualitati: ut si eum, qui hostilia sentiat, hostem iudicandum esse dicamus, ut eum, qui inimica consilia suadet, inimicum existimandum.

Qui sunt alii loci? a qualitate: ut 'si iracunde fecit, sine ratione fecit.' Et a quantitate, ut 'si serius, eodem modo factum est': et a coniunctis, id est ἀπὸ τῶν † ποcεωΝ καὶ συνθέτων, ut fasces, lictores, toga praetexta, sella curulis, imperia, provinciae magistratuum ornamenta sunt. Item a partitione, id est ἀπὸ τῆς διαιρέσεως, per omnes circumstantias cum partimur aut personas aut tempora aut cetera.

His omnibus locis accusator tantum utitur? utique et reus. In coniecturali tantummodo statu? immo in omnibus. Quae καθόλου in his argumentorum locis observabimus? ut varie iis utamur in singulis statibus.

25 Inartificialia argumenta in quas partes dividuntur? in praeiudicia, in rumores, in tormenta, in tabulas, in ius iurandum, in testes.

Haec quem ad modum tractabimus? quem ad modum et artificialia tractantur, quoniam ex iis locis omnia adprobantur.

In argumentis quae cavenda sunt? ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum adversario communia, ne alte petita aut supra dignitatem causae aut infra dignitatem.

Ab adversario proposita argumenta quem ad modum reprehendimus? aut redarguendo, cum aut totum aut partem eius contra facere monstrabimus: aut repugnando, cum docemus falsa sumpta esse pro veris, vel si ex iis quae sumpta sunt, non effici | eiusmodi conclusionem docemus: aut

---

3 postremo *D pr. m.* loci sunt *EFvς* a *om. ed. Capp.* 4 argumentamus *P* 5 nitemur *PEF*: nitimur *Dvς* plurimum *P* 6 uel *P*: et *Dvς* 7 relligiosum *P* 7 adeos *D* 9 ἀπὸ τῆς συζ. id est *om. P* 10 coniunctum *EFς* 12 existimamus *Christ* 14 si seruis *v*, serius *DP*, sirius *EF*, *fort.* si a seruis; *Capellae quoque libri p. 435 corrupte:* ut si seruus est eodem modo factum sit factum est *v*: factum sit *DPEF* 15 id est — — συνθέτων *om. P* ποcεωΝ *D*, πωcεωΝ *EF*, ποσων *v*; *'ποίων κ. πόσων* [*immo* ποιῶν καὶ ποσῶν] *legendum esse, evidenter demonstrant Latinae illae voces:* a qualitate et a quantitate et a coniunctis'. Capp. τωΝ πτοcεοc *libri Martiani Capellae p. 435* 17 id est ἀ. τ. διαιρ. *om. P* ΔΙΑΙΤΕcεωc *D* διαιρεσέως. Per omnes *edd.* 18 aut per personas *vς* aut per tempora *vς* 20 καθόλου *om. Pv* 21 iis *D*: his *Pvς* 22 inartelicialia *P* in praeiudicia, rumores, tormenta, tabulas, iusiurandum, testes *ς* 25 tractantur *om P* aut probantur *DP*, approbantur *vς* 27 communia *DPF*: communia sint *Evς* 28 uel infra *P* 30 monstramus *P* 32 iis *D*: his *PEFvς*

p. 86 C.

conpensando, si contra argumentum, quod adversum nos est, aliut opponamus.

26. Species quaestionum quot sunt? octo: generalis, specialis, principalis, incidens, voluntaria, quam *προηγουμένην* vocamus, necessaria, quam *ἀναγκαίαν* dicimus, accidens, erratica sive thetica.

Omnis quaestio qualis est? aut *προηγουμένη*, quae a nobis inducitur, ut confirmetur, aut *ἀναγκαία*, quae ab adversariis, ut refellatur.

Nostrae quaestiones quot modis principalibus inducuntur? duobus: aut singulae separatim aut plures coniunctim.

In quaestionibus inducendis quid observandum est? ut eas varie inducamus: aut per simplicem propositionem aut per praeparationem aut per figuras dianoeas, qui locus multiformis est; nam paene tot sunt occasiones inducendae quaestionis in hoc genere, quot sunt figurae sententiarum: aut per solutionem, id est *κατ' ἀνάλυσιν*, aut per adiectionem aut per praeteritionem aut per concessionem aut per seiunctionem, id est *ἀφορισμόν*, aut per admonitionem aut per dissimulatam propositionem aut per instructam propositionem aut per partitam aut per similitudinem superioris quaestionis aut per similitudinem superioris responsionis aut per inversionem, id est cum primo eam quaestionem tractamus, quae secunda est, dehinc primam.

27. Quibus modis hypophoras inducimus? isdem fere quibus et nostra *προηγούμενα*.

Non sunt alii modi in anthypophoris inducendis? sunt: aut cum obscure ponitur, aut cum adversarius aliquid agendi causa potius dixit quam probandi, aut cum per hypophoran gradum facimus nostrae propositionis, aut cum adversarii propositionem in nostram partem convertimus, quam *περιστροφήν* vocamus, aut cum secunda proposita quaestione primam tractamus.

Hoc quando faciemus? vel cum elegantiam varietatis adfectamus, vel cum prima quaestio contra nos valde facit et non est in primo loco ponenda.

Hypophoran semper inducimus? non semper; nam elegans ratio est eam aliquando dissimulare, ac tamen ita respondere, quasi eam non subtraxerimus.

Possumus per responsionem hypophoran inducere? possumus, quando invidiosa propositio est et fortior responsio, ut in divinatione Verrinarum.

In hypophoris quae cavenda sunt? ne plenae et copiosae ponantur:

---

1 contra nos *P*   4 *προηγουμένην Capp.*: prohegumenon *vel* proeg. *mei*   6 prohegumenos *libri et sic etiam Martiani Capellae p. 435*   7 repellatur *P*   10 ea *D*   11 per *ante* simpl. *om. P*   14 id est *κατ' ἀναλ. om. P*, CATAANAAYCIN *D*, *κατὰ διάλυσιν v*   17 praepositionem *D*   quaestionis super similitudinem *DP*   21 hyphorasin dicimus *D*   23 antypophoris *D*, antipophoris *P*   25 hypophoram *vς*   27 prima *P*   32 hypophorā *F*: hypophoras *DPEvς*   33 ac *D*: at *P*(?)*vς*   subtraximus *ed. Capp.*   35 per *Christ*: post *libri*   hypophoram *ς*   37 plenae et copiosae *D*: plene et copiose *PEFvς*, *ut Capella quoque p. 435:* ne plene et copiose ponatur *sc.* hypophora

p. 86. 87 C.

quod tamen aliquando facimus duabus ex causis, aut inridendi adversarii gratia, si hoc augeat, de quo nulla quaestio est, ut pro Cornelio maiestatis, aut si discrepans aliquid ostendamus, ut de rege Alexandrino.

Quot modis imminuimus hypophoras? tribus: adiectione verborum, inmutatione, detractione.

Quo differt hypophora ab anthypophora? hypophora est intentio adversae partis, anthypophora responsio eius. |

28. Quid est **argumentatio**? oratio ipsa, qua exequimur argumentum quod probamus.

Quot sunt genera argumentationum? duo, per inductionem, quam Graeci *ἐπαγωγήν* vocant, et per ratiocinationem, quam *ἐνθύμημα* appellant.

Quid est **inductio**? oratio, quae rebus non dubiis captat adsensiones eius, cum quo instituta est.

In hoc genere quid observandum est? ut illud, quod inducimus per similitudinem, eiusmodi sit ut ab adversario necesse sit concedi, et ne intellegat quo spectent illae primae inductiones. Cur ita? quoniam aut inductioni nostrae non respondebit, aut male respondendo longius procedere interrogationem non sinet, et tamen hoc extremum est, ut aut taceat aut concedat aut neget.

Si negabit, quid faciemus? ostendenda similitudo est earum rerum quae ante concessae sunt. Quid si concedet? concludenda argumentatio est. Quid si tacebit? aut elicienda responsio est aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludemus.

Quid **ratiocinatio**? quo aliquid adprobamus. Hoc Graeci quid vocant? **enthymema**.

Quo differt a se syllogismus philosophorum et enthymema rhetorum? Syllogismus alte habet probationem, enthymema ex proximo; item quod syllogismus plenus est omnibus partibus probationis, enthymema non omnibus.

29. Quae sunt partes probationis? propositio, exsecutio eius, conclusio.

Quid est **epichirema**? exsecutio sive adprobatio propositionis aut adsumptionis. In epichiremate possumus inducere locos communes et exempla et prosopopoeias? possumus; est enim epichirema latior exsecutio.

Quot sunt genera enthymematum? quinque, *ἐλεγκτικόν*, *δεικτικόν*, *γνωμικόν*, *παραδειγματικόν*, *συλλογιστικόν*.

1 duobus *D* 3 ostendatur *vς* 5 detractione inmutatione *P* 6 antypophora *D*, antipophora *Pv*, autiphora *ed. Pith.*, *quod vitium corr. Capp.* 8 exequemur *P* 11 ϵπατιτηϲ *D*, epatotin *P* 12 rebus *DP*: de rebus *EFvς* capiat *DP* adsensiones *DP*: assensionem *vς* 18 interrogationem procedere *vς* 20 negabit *EF*: negauit *DP*, negauerit *vς* est similitudo *Fvς* 21 aunt concessae *vς* 23 confessionem *D*, iam fessione *P* 24 Quid est *ς* Hoc — — enthymema *DPEF*: *om. ς*, quod graeci enthymema uocant *v* 26 Quid *D* differt *DP*: differunt *EFv haud scio an recte, ut etiam Capper. maluit* 27 Syllogismus *Ev*: item (ita *F*) syllogismus *DPF* habet alte *vς* 28 est plenus *vς* 30 propositionis] '*i. e. vulgo maioris*, adsumptionis, *i. e. minoris*'. Capp. 32 prosopoeias *D* 33 dicticon gnomicon *B*: *om. DP*, gnomicon dicticon *vς*

Potest una argumentatio duobus enthymematum generibus fieri? potest.

In epagoga et enthymemate quid observandum est? ut varie his utamur et ea commisceamus, ita tamen ut enthymemate frequentius utamur.

Quid in ipsis enthymematibus observandum est? ut iis varie utamur, tum elencticis, tum dicticis et ceteris, pro qualitate generum dicendi et causarum et statuum et personarum, tam agentium quam iudicum.

Ἐξεργασία, id est elocutio enthymematum, qualis esse debet? varia: nec semper | brevis, quam βραχὺ ἐνθύμημα vocamus, id est correptum, nec semper lata, quam πλῆρες ἐνθύμημα dicimus, id est longum.

In omni argumentatione, id est in omnibus quaestionibus, quid observandum est? Non tantum ut varie eas inducamus, verum et invicem sibi omnes cohaereant et sint concatenatae, ne intervulsa et concisa videatur oratio.

Novissima quaestio qualis esse debet? quae aut descensum nobis subtilem faciat ad epilogos, aut quae ipsa sit epilogica.

Epilogica quaestio semper communis est utriusque partis? non, quoniam ad adfectum magis pertinet quam ad pugnam, et non eundem iudicis adfectum semper pars utraque desiderat.

30. Et ὑπεξαίρεσιν dixeras a quibusdam additam inter partes orationis: quae ista est? cum aliquid in actione subtrahimus, quod tunc faciemus, non utique cum contrariae nobis res gestae fuerint, quas adversarius proponet (ceterum tum refutandae sunt), sed cum id nobis periculosum est, quod nec adversarius proponet vel ignorantia vel periculo communi, cum subtrahimus. Nec nos movere debet, si tacemus rem, quam nec adversarius opponit nec iudices sciunt: ut in illa materia, in qua noverca a piratis retenta est, quae duplam iis pecuniam obtulerat, ut privignum cruci figerent. Hic enim filius debet in actione subtrahere, quod noverca duplam pecuniam obtulit et quod a piratis retenta est, ne a patre redimatur. Neque id timendum est praeterire, cum pater non proponat, quod ignorat.

31. Anacephalaeosis pars est orationis? immo pars epilogorum.

Quot partes sunt epilogorum? tres: ἀνακεφαλαίωσις, id est recapitulatio vel enumeratio, δείνωσις, id est indignatio, οἶκτος sive ἔλεος, id est miseratio.

---

1 Post una est *DP*; potest — — iudicum (*v.* 6) *om. B* 2 epagoga et *nos*: epagogae *DP*, epagoge et *Eς*, epagoge *Fv* iis *malim* 4 iis *D*: eis *EF*, his *Pvς* 6 iudicantium *Evς* 7 Ergasia *B* 8 correptum uel breue *B* 9 Pieres entimema *B*: praesenthymema *DPEF*, prosenthymema *v*, προμῆκες ἐνθύμημα *ς cum Aldina* 12 sibi omnes iuuicem *ς*, sibi iuuicem *v* 17 quoniam] quod *B* affectum *BP, ut coni. Capper.*: effectum *Dv* et non — — epilogorum (*v.* 30) *om. B* 18 desiderat semper utraque pars *P* 20 quae ita est *ed. Capp.* 21 proponet *P*: proponit *Dvς* 23 proponit *Eς* cum *DPEFv*: tum *Aldina et ς* 24 tacemus rem *scripsi*: tacere *DP*, tacemus quaestionem *EFvς* 25 proponit nec sciunt iudices *P* 26 his *Pvς* obtulerat *nos*: obtulerunt *DP*, obtulerit e, optulit *EFς* 27 debet filius *vς* nouercam *P* duplam his *ς* 31 ανακεφαλεosis hoc est recapitulatio uel enumeratio *B*: enumeratio id est anacefaleosis *DP*, recapitulatio uel *om. vς* 32 Dynosis id est indignatio *B*, indignatio id est dinosis *DP* toectos siue eleos id est miseratio *B*, miseratio id est oectos siue eleos *DPv* (*sed v* toectos, *ut D*[2]), τὸ ἔχθος

p. 88. 89 C.

In anacephalaeosi quid observabimus? ut eam varie inducamus.

Quando ea utemur? quando aut partitionem fecimus, aut quando in multas quaestiones causa processit.

In hac quid observandum est? ut summa quaeque repetamus, et iam non partes partium retexamus. |

Hac possumus uti et in alia parte orationis? possumus, ubicumque iudicis memoria retinenda est, quod ἐπιμερισμόν vocamus.

Indignatio, id est δείνωσις, unde sumitur? ex locis argumentorum; nam his non tantum probamus, verum etiam augemus.

Conquestio, id est miseratio, quibus modis sumitur? quibus et indignatio, ex locis argumentorum.

Peroratione in fine tantum orationis utemur? immo ubicumque materia permiserit, et plerumque in digressione principiorum aut narrationis, sed et quaestionum nonnumquam.

Quid καθόλου in epilogis servandum est? ut breves sint, quoniam commotus iudex statim dimittendus est ad sententiam ferendam, dum adversario irascitur, et cum in nostram misericordiam provocatus est lacrimis, etiam commotus statim debet ferre sententiam, dum pro nobis movetur.

LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

1. Quot sunt generales modi **dispositionis**? duo. Qui? **naturalis** et **artificialis**, id est utilitatis.

Quando naturalem ordinem sequemur? si nihil nobis oberit in causa.

Quid? si aliquid occurrerit necessitate utilitatis? ordinem immutabimus naturalem. Et quid sequemur? artificialem.

---

sive eleos, ἔλεος id est miseratio *ed. Capp.* 1 obseruandum est *Pv* ea *DP* 2 aut] ut *D* fecimus *DP*: facimus *EFv*; *at v. Capella p. 435* 4 quidem *DPv* iam *om. EFv*, et iam *om. Capella l. c.* 5 retexemus *D* 7 uocatur *P* 8 Δείνωσις. id est indignatio ς 10 conqnestio *BDPEFv*: Ἔλεος ς 11 ex] est *D* 12 Remoratione *P* 16 index commotus *v*ς dum *BP*: et dum *D*ς, cum *EFv* 18 etiam (*i. e.* adhuc): et iam ς (etiam *BDP distincte habent*) 19 c̄ CHIRII FORTUNATIANI ARS RHETORICA SCHOLICA LIB II EXPLICIT INCIPIT LIBER III FELICITER *D*, C̄. Chirii. fortunatiani Lib. II. explī Incip lib. III. *B*, INCIP. LIBER III. *P*, ENCHIRIADIS FORTVNATIANI RHETORICAE ARTIS LIB. II. EXPL. INCIPIT LIBER TERTIVS DE DISPOSITIONE *E*, Consulti Chirii Fortunatiani artis rhetoricae Scholicae liber II Expl. Inc. III. L. F. L. *v*; *in F locus vacuus ad subscriptionem explendam relictus est.*

22 Dispositionis quot sunt gen. modi *v*ς naturalis et artificialis id est utilitatis *B*: naturalis id est utilitatis et artificialis *rell. et* ς 24 sequemur *PEF*: sequimur *BDv*ς 25 necessitatem *D*[1] 26 et sequemur *B*

p. 89. 90 C

Quot modi sunt naturalis ordinis? octo. Qui? totius orationis per tempora, per incrementa, per status, per scriptorum partes atque verba, per confirmationis ac reprehensionis discrimen, per generales ac speciales quaestiones, per principales et incidentes.

Prima quaestio semper eadem ex utraque parte tractatur? non semper; nonnumquam enim quam quaestionem primo loco tractat adversa pars, eandem altera novissimo loco ponit, cum hoc utriusque expedit causae: aliud enim alii prius dicere expedit. Alioquin semper petitoris aut accusatoris arbitrio dicetur.

* 2. Qui rerum gestarum ordo est? Celsus tradit primo firmum aliquid esse ponendum, novissimum esse locum firmissimorum, inbecilliora in medio conlocanda. Cur ita? quia et initio movendus est iudex et novissimo inpellendus.

Pro reo non plerumque gravissimum quidque primo movendum est? utique, | ne illud expectans iudex reliquae defensioni sit adversus. Hoc et aliquando mutari potest, si leviora illa palam falsa erunt, gravissimorum defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide, id est, cum ea, quae levia obiecta fuerint, refutarimus, adgrediamur ad ultimum crimen.

Iam iudicibus omnia infirma esse credentibus, hic quid faciemus? praeparatione utemur, qua et ratio reddatur delati criminis et defensio promittatur, ne quod non statim diluerimus timere videamur.

Concatenatio criminum cui prodest? accusatori. Quid separatio? defensori.

DE ELOCUTIONE.

3. **Elocutio** quibus partibus constat? quantitate verborum et structurae qualitate.

In verbis quid observabimus? ut copia abundemus et bonitate.

---

3 ac repr. *BD*: atque repr. *PEF* discimur *P* ac *Bv*: et *D*, atq. *P* 7 eadem *DP* 8 prius dicere *P*: dicere prius *v*, dicere prius *DEF*ς petitoris semper et accus. *P* 9 diceretur *Christ* 11 nouissimum esse locum] nouissimo *B haud scio an recte, cf. v.* 12 firmissimorum *scripsi*: firmissimum *B*, fortissimum *DPv*ς 12 collocanda sunt *B* et in nouissimo *P* 14 non *DPEF*: uero *v*, num ς 15 illud *P*: illum *DEFv*ς definitioni *P* et ς: est *DP*, *om. EFv* 16 si leuiora illa, si palam *ed. Capp. cum Aldina* 17 difficilior *mei* (*sed DF* difficiliori): facilior ς ea quem *D* 18 fuerunt *v*ς refutarimus *nos*: refutaremus *DPEF*, refutauerimus *v*ς 19 hic] id *P* 20 utimur *D*, utamur *B* dilati *BDP* 21 ne] et *DP* 22 prodeest *D* Cui separatio *coni. Capp.* 23 defensori] '*Huc restituendi videntur duo versus, qui leguntur paulo post sub initium capituli* de memoria, *sed suo loco moti* (III, 13). *Sunt autem his concepti versibus:* Et quae sunt ab adversa parte dicta, semper eo quo dicta sunt ordine reputabimus? (*an* refutabimus?) non semper, sed opportunis locis disponere debemus. *qua quidem in coniectura mihi adstipulantem habui Bernardum Monetam. Iohannes Boherius de verborum traiectione mecum sentiens aliter collocat; nam post illa*, ultimum crimen, *ponenda statuit ea quae ego in fine capitis collocanda putavi.*' Capper. 27 et bonitate *B*: *om. rell. et* ς; *post* bonitate *habet B*: Elocutio sine eloquentia est ad unam quamque rem competens ac decora locutio

p. 90. 91 C.

Copia quo modo gignitur? legendo, discendo, novando, exercendo.

In lectione quid observabimus? ut varios auctores variarum materiarum legamus.

In discendo quid observabimus? ut a peritis multa discamus, quae sint [aut] propria aut comitiorum aut artium vel studiorum, ut nauticae, rusticae rei et de iure civili.

Tertius modus qui est? ut novemus verba, quae tamen parcius debemus attingere: nam et aegre novum verbum facere possis leve ac decorum, et fere aspernantur homines quae non recognoscunt. Vir perfectissimus dixit: Verbis utendum est ut nummis publica moneta signatis.

Verba quibus modis novantur? primo Graeca transferimus, ut nova ex his Latina confingamus: dehinc per conglutinationem, ut Cicero feras solivagas ait: et per derivationem novare possumus, ut Cato ab autumno ait autumnitatem et Cicero a perpetiendo perpessionem.

Exercitatio verbis quid praestat? quod non quidem generat verba, sed alit ac tuetur.

Quae igitur summa est exercitationis, id est quot partibus constat? quattuor. | Quibus? ut Graeca in Latinum convertas, ut difficilia scribas, ut μετάφρασιν facias, ut de tempore adsidue dicas.

4. Habeo de verborum copia: bonitas quem ad modum conparatur? ut mala vitemus et optima adpetamus.

Quae sunt mala? vulgaria, obsoleta, aliena, gentilia, obscura.

Bona quae sunt, quae adpetenda esse dicis? splendida, antiqua, propria, translata.

Vulgaria ergo quae sunt? quibus utitur vulgus, id est indocti, sine ratione atque electione: nam sunt quaedam verba, quae quamvis obsoleta

10 Quintil. I, 6, 18: utendumque plane sermone ut nummo, cui publica forma est. 12 Cic. Tusc. V, §. 38. 13 Cato de re rust. 5, §. 8. 14 Cic. de Inv. II, §. 163. p. Rab. perd. §. 16 et saepius.

1 discendo *BEFv*: dicendo *DP*ς 2 quid obseruabimus — — quid obseruabimus *om. B* 4 discendo *Ev*: dicendo *DPF*ς ut apertis *B* 5 aut, *quod B quoque habet, inclusimus* ut nanticae *B*: aut naut. *rell. et* ς 6 rusticae *BDF*: *om. P*, uel rusticae *E*, aut rusticae *v*ς 7 Tertius — — signatis *om. B* est *om. P* nouimus *D* (*corr.* nouius) 8 leue *DPEFv*: lene ς 9 asperna *** *D*[1], aspernat *D corr.* quod *P* 10 dixit *om. P* numinis *P* 11 nauantur *P* 12 deiu *B* couglutinationem *BP*: couglaminationem *D*, congeminationem *v*ς; *cf. Cic. Orat.* §. 78 feras soliuagas *BD*: solinagas feras *P* 13 ait *BDP*: dicit *v*ς et *om. B* dirinationem *D* Cato ait ab autumuo *B*: ab autumno Cato ait *Dv*ς, ab automno ait Cato *P* 14 Cicero a perpetiendo *B*: perpetiendo cicero *D*, a perpetiendo *P*, a perpetiendo Cicero *v*ς 17 Summa ergo exercitatio quattuor partibus constat *B* 18 ut graeca *B*: aut graeca *DP* scribas ut *B*: scribas *DPEFv* 19 μετάφρασιν facias] *'i. e. ut oratione prosa dicas, quae alii versibus executi sunt, et contra; v. Photii biblioth., ubi de metaphrasibus.'* Capp. ex tempore *v*ς; *at v. III*, 14 20 abeo *D ex* habeo *per rasuram* de *om. P.* capiam *P* Habeo de verborum copia. Bonitas *edd.*; *nos verba rectius distinximus, v. III, 6 in.* paritur *B*, comparetur ς 22 obsoleta *mei*: *om.* ς 23 propria *B*: propriae *P*, proprie *Dv* 25 Vulgaria — altricem (*p.* 123, 5) *om. B* 26 electione *nos*: lectione *libri*

sint, tamen vitanda non sunt, si nimirum propria sint et illis melius expediatur oratio, ut M. Tullius et serracum et picem et scalas dicere non turpe duxit.

Aliena verba quae sunt? quae non sunt oratori accommodata, sed historico aut poëtae, ut si genitorem et genetricem et gnatum dicamus et satorem et altricem.

Gentilia verba quae sunt? quae propria sunt quarundam gentium, sicut Hispani non cubitum vocant, sed Graeco nomine ancona, et Galli facundos pro facetis, et Romani vernaculi plurima ex neutris masculino genere potius enuntiant, ut hunc theatrum et hunc prodigium.

Obscura quae sunt? quae nimis prisca sunt et a paucis eruditissimis intelleguntur.

5. Quae sunt verba splendida? quae natura sua nitida sunt, quae copulata facilius claritatem suam ostendunt, ut: 'quadriremem, quam in salo fluctuantem reliquit.'

Haec magnificentia atque amplitudo omnibus locis accommodata est? non omnibus. Cur ita? quoniam sunt quaedam partes causae perpetuae, quae verba humilia desiderent, ut: 'latet in scalis tenebrosis Cominius.' Nam aliquando res atroces humilibus verbis invidiam suam praeferunt, ut: multos cives Romanos virgis concidit, et pro Cluentio: post noctem mortuus et postridie, antequam lucesceret, conbustus est: non ait concrematus.

Verba semper longiora esse debent? non utique semper; nam aliquando et brevia sunt splendida. Non longioribus verbis decora et latior fit oratio? vero, sed non semper id adfectandum est. Ubi frequentius ponenda sunt longiora? in fine elocutionis, ut: ipse me causam campus paene docuit Leontinus. Quid, cum sententiam tor|quemus? verbis brevioribus finiemus, ut: quod in tempore mali fuit, obsit: et quod in causa boni fuit, prosit.

---

2 serracum] Cic. fragm. or. in Pis. apud Quintil. 8, 3, 21. 14 Cic. Verr. V, §. 91. 18 Cic. or. p. Corn. fragm. 20 secundum Cic. Verr. I, §. 122. 21 p. Cluent. §. 27. 26 Cic. p. Scauro §. 25.

---

1 nimirum *Capp.*: nimium *libri* propria sunt ς 2 sarracum *P*, seracum *v*; *in Quintil. quoque 8, 3, 21* serraco *meliores libri* picem *P*: ficem *D*ς, aicem *v*, fecem uel (et *F*) ficem *EF*, fascem *Moneta* 4 acommodata *D* 5 aut] ut *F* genitricem *EFv* 7 Gentilia sunt dicta propria apud quasdam gentes linguae propriae ut hispani *B* quarumdam *D*[1] 8 sed anconem *B* 9 ueraaculi *BP*: uernacula *D*[2]*v*ς plurima ex (et *DP*) neutris *BDP*; plurima et neutra *EF*, plurima et neutra multa *v*ς 10 theathrum *B* et *om. B* 13 sunt et claritatem *B* 14 quadriremem *B*: quadriremigem *DPv*ς 15 in salo *B*: in solo *D*, insulam *P* reliquid *P*

16 amplitudo *B*: magnitudo *DPv*ς est o. l. accommodata *v*ς 18 Cominius *BD*[2]*v*: Comminius *D*[1](?)*P* 20 cines romanos eiues *B* cedit *P* 21 ante noctem *Cicero* mortuus *B habet post* postridie 23 Utrum uerba *B* 24 et breuia sunt et splendida *libri et* ς non *BDP*: nam *EFv*ς 25 uero sed *D pr. m.*: Ver̄ sed *B*, uerbo sed *P*, uerum sed *D corr.*, sed *EF*, uerum *v*ς; nam longioribus —— oratio; verum non semper *edd.* Ubi *B*: uerba *DPv*ς 26 pene causam docuit ager *B* causa campus poene *D* 27 leontius *B* 29 prosit *B*: prosit. DE CONIUNCTIS UERBIS *DP*

p. 92 C.

6. Habeo de coniunctis verbis: in singulis quae observabo? ut naturam eorum consideres. Sunt enim quaedam sono litterarum aut levia aut gravia aut splendida et plena: alia contra dura, levia, sordida, exilia: de quibus facilius auribus iudicari quam oratione tradi potest.

A quali syllaba magis incipiendum est? a longa; nam vitandae sunt plures breves et plura monosyllaba.

Quid hic aliud observabimus? ut quae verba magis sonantia sunt, ea potius conlocemus, quae Lucilius εὔφωνα appellat, id est quasi vocalia, ut pro Caelio: a l i u t f o r i l u m e n e s t, a l i u t l y c h n o r u m, cum potuisset etiam structius dicere a l i u t l u c e r n a r u m.

Antiqua verba quae maxime adfectabo? quae non adeo sunt abolita, ut sunt in XII tabulis et saliari carmine; nam haec supra docui esse vitanda propter obscuritatem.

Propria verba quae partes orationis magis desiderant? principia et narratio.

Quid? graves ornataeque sententiae et sublimes orationis loci non plerumque propriis verbis pulchre et granditer explicantur? vero, qualia sunt: v e h e b a n t u r i n e s s e d o t r i b. p l., l i c t o r e s l a u r e a t i a n t e c e d e b a n t et cetera.

In elocutione proprietas tantum verborum captanda est an et significatio? ita, ut dictatorem d i c t u m dicas, flaminem p r o d i t u m, Vestae virginem c a p t a m.

7. Translatione verborum quot ex causis utimur? quattuor. Quibus? necessitatis, decoris, brevitatis, intentionis. Etiam illa inter translationes ponimus, quae non verbis, sed nominibus translatis inmutantur? vero, cum Atratinus Caelium p u l c h e l l u m I a s o n e m appellat et Cicero Clodiam P a l a t i n a m M e d e a m.

In translatione quid observandum est? ut non longe sumatur; si quando audentius verbum aliquod transferemus, ne omnino praeceps ab-

9 Cic. p. Cael. §. 67. 18 Cic. Phil. II, §. 58. 26 p. Cael. §. 18.

1 Habeo — — obseruabo *BDP*: Habeo de singulis uerbis. in coniunctis quae (quid ς) obseruabo *EF*ς 3 alia *B*: alias *DP* et leuia *B* 4 tradi potest *BD*: doceri potest *P*, potest tradi *v*ς 5 sillaba *B* 6 monsillaba *B* 7 ut *B*: *om.* *DP*ς consonantia *P* sunt *BDP*: sint *v*ς 8 euphona *BP*: eufona (eufonia *corr.*) *D* 9 est *om.* *P* lycinorum *P* 10 structius dicere *BD*: dicere structius *P* 11 adeo] audeo *P* aboleta *B* 14 desiderant magis *B* 15 narrationes D^2*v*ς 16 sublimis *B* non BD^1P: nam D^2EFv; Quid — — loci? plerumque — — explicantur *edd.* 17 granditer *B*: grauiter *rell. et* ς uero *DP*: *om.* *EFv*ς, uero — — et cetera *om.* *B* 18 uehebatur *recte libri Tulliani* trib. pl.] et tr. pl. *D* (t *una erasa*), ettripl. *P*, et r. pl. *EF*, et *v* 20 elocutio *P* uerb. capt. est *BD*: capt. est uerb. *P* et *BD*: *om.* *P* significatio *B*: significationis *rell. et* ς 21 ut si dictatorem *v*ς fluminem D^1, flumine D^2EF 24 intentionis] '*h. e. intendendae seu augendae significationis causa*'. C a p p. illam *D* inter *BD*: in *P* 25 nominibus] *sc. propriis* uero BD^1P: uerum D^2F, ut *Ev*ς; *fort.* uero, ut cum 26 pulcellum *P* Clodiam *BDPv*: Clodium ς 29 audentius *B*: licentius D^1(?)*v*ς, libentius D^2P aliquid transferamus *B*

ruptumque videatur. Quem ad modum id ponemus? aliquo vereeundiore adminiculo fulciemus, ut inseramus paene aut quodammodo aut prope dixerim aut ausim dicere et talia.

Quid aliut observabimus? ut obscuritatem vitemus, quam creat multitudo et continuatio translationum. Cur ita? quoniam auditor propria intellegit, de translatis | suspicatur: simul et translatum verbum, si infrequentius positum fuerit et excitatius, dices insignius factum ac notabile.

8. Quae alia in elocutione observanda sunt? ut verba sint latina, aperta, ornata, apta.

Latina quem ad modum? duplici modo, tam singula quam copulata.

In singulis quid observabimus? ne sine ratione sint posita eorum, quae grammaticorum in arte traduntur, aut sine auctoritate aut sine levitate.

Quid in copulatis? ne insequenter ac perturbate proferantur, vel generibus vel casibus vel personis.

Aperta quem ad modum erit elocutio? si utamur verbis propriis, usitatis, sicuti nummis, ut dixi, publica moneta signatis: item si abstineamus ambiguitate, frequentia translationum, alte petitis translationibus vel longius tractis vel nimis amputatis, et fere quae de lucida oratione praecepta sunt.

Ornata elocutio quem ad modum fit? ex rebus ipsis et locis communibus et generalibus egressionibus et sententiis perpetualibus et inlustribus exemplis et conlationibus et imaginibus et synonymis et adlocutionibus.

In elocutione id quod aptum est quo modo servabimus? si rerum qualitatem consideremus, item perpetuae orationis, partium quoque eius, personarum, temporum.

In rerum qualitate quid videndum est? utrum parva res agatur an magna, privata an publica, ut ita genus elocutionis accommodemus tenue parvis, moderatum mediocribus, sublime magnis.

9. Quot sunt genera principalia orationis, id est characterum elocutionis? tria: ποσότητος, ποιότητος, πηλικότητος.

---

1 ponimus *B* uerecnudorem *P*, uerecundiuri *vς* 2 amminieulo *B* inseraramus *B* 3 et talia *BDP*: et cetera talia *EFvς*, et cetera *D in marg.* 4 Quid a. obseruabimus?] ita *B* 6 si frequentius positum sit excitat indlces insignius *B* 7 fuit *P* 8 io alia *B* 9 apta *B*: *om. rell. et ς* 11 In singulis obseruanda sunt dictis eu quae grammatici dicunt aut (haud *corr. m. 1*) sine aucturitate haud sine leuitate *B* 12 grammaticorum in arte *nos*: grammaticis inprum (in promtu *corr.*) arte *D*, grammaticis in eorum *P*, a grammaticis in promptu arte *EFvς* sine levitate] 'ἄνευ λειότητος; *nam verba sono levia* (λεῖα) *duris opponuntur.*' Capp. 13 ac ne *B* 15 utamur *BP*: utimur *DEF*, utemur *vς* 16 sicuti *nos*: sicut in *mei*, sicut *ς* ut dixi *om. B* abstineamus ambiguitate (*sed DP* ambiguitatē) *BDP*: abstineamus ab ambiguitate *vς* 17 alte *BDP*: uel alte *vς* 18 longis *B* quae dulcida *B* 20 rebus *BD*: tribus *P* 21 et gener. egress. *om. B* et (*ante* sent.) *om. P* 22 adlocutionibus: *i. e.* ἠθοποιίαις, *v. ind. rerum.* 23 In elocutione *BP*: in loculione *D* obseruabimus *P* (in eloeutione qualitas obseruanda ē. In rerum autem qualitate considerandum uel prouidendum est *v. 26 B*) 26 prouidendum *D²vς* utrum *EFv*: ut *B et D sup. lin.*, *om. D¹P* 27 ita genus *B*, *ut coni. Capper.*: ita ad genus *PDEFv* 30 ΠΗΛΙΚΟΤΗΤΟϹ *BPE*: ΤΗΛΙΚΟΤΗΤΟϹ *DF et P in marg.*, πηλικότητος uel τηλικότητος *v*, πηλικ. vel ἡλικότητος [id est quantitatis discretae, qualitatis, quan-

p. 93. 94 C.

Ποσότητος quot sunt genera? tria: *ἁδρόν*, id est amplum sive sublime, *ἰσχνόν*, id est tenue sive subtile, *μέσον*, id est mediocre sive moderatum. |

Ἁδρὸν uniforme est? non; nam est aut *αὐστηρὸν* aut *ἀνθηρόν*. *Ἁδρῷ* quod est contrarium? tumidum et inflatum. *ἰσχνὸν* uniforme est? non; nam est aut severius aut floridius. *ἰσχνῷ* quod est contrarium? aridum ac siccum. *μέσον* uniforme est? non; nam est aut severum aut laetum. *μέσῳ* quod est contrarium? tepidum ac dissolutum et velut enerve.

Ποιότητος quot sunt genera? tria: *δραματικόν*, *διηγηματικόν*, *μικτόν*.

Sunt et alia *ποιότητος* genera? sunt, quae vocari possunt publica sive communia. Quae ista sunt? *ὀρθόν*, *ἀποφαντικόν*, *ἐγκατάσκευον* sive *λοξόν*, *ἀσύνδετον*, *ἐκ παραλείψεως*, *συγκριτικόν*, *ἐλεγκτικόν*.

Cur haec genera publica appellas? quia omnibus superioribus serviunt.

Πηλικότητος quot sunt genera? tria: *μακρόν*, *βραχύ*, *μέσον*.

In oratione perpetua aptum quibus modis servabimus? duobus: aut in tota oratione aut in partibus.

Elocutionis species quot sunt? duae, singulorum verborum et coniunctorum.

Singulorum quae ratio est? ut splendida sint, non dura, antiqua, non abolita, propria ad exprimendum, translata non inprobe.

Coniuncta verba quem ad modum fiunt? schematibus, id est figuris, et compositione.

10. G e n e r a f i g u r a r u m quot sunt? tria: *λέξεως*, *λόγου*, *διανοίας*.

Quae eorum differentia est? quod *λέξεως* in singulis verbis fiunt, ut n u d a g e n u, quas uno nomine *ἐξηλλαγμένας* possumus dicere: *λόγου* vero in elocutionis compositionibus, quae pluribus modis fiunt, ut *πολύ-*

---

titatis continuae] *ed. Capp.* 1 genera *D sup. lin. ab alia m.* tria id est ΑΔΡΟΝ quod est amplum *P* siue] uel *B* 2 ΕΙCΧΝΟΝ *B* tenues *D²* siue *DPEF*: uel *Bvς* 4 nam est contrarium *mediis om. P* ΔΥCΤΗΡΟΝ aut ΑΝΤΗΡΟΝ *B*, ΔΙCΤΕΡΟΝ aut ΑΝΘΗΡΟΝ *D*, *om. v*, *ἀνθηρὸν* aut *αὐστηρόν Capp.* 5 et *om. P* uniformest *D*, uniforme — — est contrarium *om. B* 6 est aut *DP*: aut est *vς* *ἰσχνῷ* — — siccum *om. P* 7 et siccum *B* *μέσον* — — laetum *om. BDv*, uniforme — — *μέσῳ om. EF* uniformae *P* aut seuerum aut letum *P*: aut * aut * ς *lacunose* 8 *μέσῳ* — — enerue *om. P* *μέσῳ*] ΛΛΕCΩ *D*, *quae lectio orta videtur ex* ΛΑΕΤΥΜΕCΩ ac] ad *D pr. m.*, aut *D corr.*, et *B* et uelut *B*: id est uelut *Dvς* 9 *et* 11 poiotitos *P* *δραματικόν* — — genera tria *(v. 15) om. B* ΔΙΗΡΗΜΑΤΙΚΟΝ *DEF*, diegmaticon *P* 11 sunt (*ante* quae) *om. P* 12 sunt ista *vς* orthon *P*: ΟΡΘΟΝ *DEF*, *ὅρον* ς (*ὀρθόν* — — *ἐλεγκτικόν om. v*) apophanticon anticon *P*, ΑΤΙΟΦΑΓΙΤΙΚΟΝ *D* *ἐγκατάσκευον* — — *ἐλεγκτικόν*] ΕΝΚΕΛΙΜΜΕΝΟΝ et cetera *P* *ἐγκατάσκευον* sive *λοξόν* ς: ΕΝΚΕΚΑΤΑΙΗΝΟΝCΙΥΕ ΟΞΟΝ *D et similiter EF* 13 ΑCΥΝΔΕΤΟΝ *D*, *ἀσύνθετον* ς *ἐκ παραλείψεως nos*: ΕΚΠΑΡΑΛΕΤΥCΩC *D*, *item EF sed corruptius*, *ἐκ παραθέσεως* ς 14 appellantur *P* 15 *Πηλικότητος* — — *μέσον om. P* 16 quibus obseruabimus modis? in duobus *vς* 20 non dura, non antiqua *malim* 21 improbe *B*: inproba *DPvς* 22 scematibus i. e. figuris *BP*: figuris i. e. schematibus *Dvς* 23 compositionibus *B* 26 quas uno *B*: quasi in uno *DP* *ἐξηλλαγμένας scripsi*: ΕΞΕΓΔΑΓΜΕΝΑC *B*, ΕΞΕΑΜΡΑC *DEF*, *om. Pv*, *ἐξαλλαγάς Capp.* 27 compositionibus *B*: compositionis *D*, compositione *Pvς* ut — — *παρονομασίᾳ (p. 127, 1) om. P* POLYPTOTOS. ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙCΤΡΟΦΗ. ΠΑΡΟΝΟΜΑCΙΑ *B*,

πτωτον, ἐπαναφορά, ἀντιστροφή, παρονομασία: διανοίας autem in sensibus, ut προθεράπευσις, ἠθοποιία, ἀποστροφή: quibus etiam, | sive elocutionem mutaveris aut verborum ordinem inverteris, eaedem tamen figurae permaneant, verum utraque λέξεως et λόγου non ita.

Opera figurarum quot sunt? quinque: ut augeas, ut abicias, ut probus existimeris, ut inparatus, ut ornes elocutionem.

Quid est conpositio? quam structuram vocamus.

Quae sunt principales eius species? κόμμα, id est caesum, κῶλον, id est membrum, περίοδος, id est circuitus.

Structurae qualitas est tripertita: aut enim rotunda est, id est volubilis, aut plana, id est procurrens, aut gravis, id est stabilis ac resistens.

His vitiosa quae opponuntur? resistenti aspera et confragosa, procurrenti fluxa, volubili contorta et nimis rotata.

Quot modis struimus? quattuor. quibus? conversione verborum, adiectione, detractione, inmutatione.

11. Quae in structura observanda sunt? ut frequentior sit rotunda quam plana; ne hiulca sit vocalium et maxime longarum crebra concursione, ne aspera duarum consonantium conflictu; ne monosyllaba una plura iungantur; ne brevia multa continuentur, ne longa multa; ne ultima syllaba prioris verbi eadem sit quae prima posterioris; ne prima et ultima efficiant obscenitatem; ne multis exilibus verbis aut syllabis vastis deformetur oratio; ne plures genetivi plurales iungantur.

Quando utimur structura gravi? cum aut indignatio est aliqua aut nimia miseratio.

Qui est compositionis ordo? ut ante ponamus genera quam species, communia quam propria, remota quam proxima; leviora verba ut non nimis longe differamus; ut verbis plerumque in conclusione quam nominibus utamur, nisi et melius cadant nomina et maiorem vim habeant novissime conlocata; item ut caveamus, ne ordo faciat ambiguitatem.

ΠΟΛΥΡΤΟΤΟΕ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΕΤΡΟΦΗΤΙΑΡΟΝΟΜΑΣΙΑ *D*, πολυπτώτῳ, ἐπαναφορᾷ, ἀντιστροφῇ, παρονομασίᾳ *edd.* 1 ΔΙΑΝΟΙΑΣ *B*: ΔΙΑΝΟΤΑΕ *D*, dianoeae *P* 2 ut *BD*: *om.* ς, ut — — ἀποστροφή *om. P* ΗΘΟΡΟΙΗΑ *B*, ΗΓΟΘΓΙΤΝΟΙΕΙΑ *D* quibus — — non ita *om. B* 3 eadem *DP*, *sed* eaedem *in P corr.* 4 permanent ς 6 inparatus *DP*: paratus *B* 8 Coma id est caesum. Colon id est membrum. Periodos id est circuitus *B*: caesum (cesum *P*) id est comma. membrum (membrorum *P*) id est colon (ΚΑΛΟΝ *D*). circuitus id est periodos (perihodos *D*) *DPv*ς 10 qualitatis *P* est tripertita *DPEF*: tripertita est *Bv*, tripartita est ς; *fort.* Structurae qualitas quae est? est tripertita 11 ne *BD*: atque *P* 12 His uitiosa npponuntur opponuntur *B* resistenti *BEF*: resistentia *DPv*ς procurrentia *v*ς *et D corr.* 13 uolubilia *v*ς *et D corr.* rotata *BD*: torta *P* 14 Conuersione uerborum. adiectione uerborum *B* 16 frequentior *BD*: frequentius *P* rutunda *P* 17 hiuleae *P* et *om. B*, *item P*, *sed hic in rasura* crebra concursione *om. B* 18 ne *Bv*: *om. DP*, aut *EF* una *om. B* 19 continentur *B* multa *B*: ne multa *DP* 21 obscoenitatem *v*ς 22 genitiui *Bv*ς 23 Quando — — miseratio *om. B* ulemor *P* 25 Compositionis ordo id est structurae *B* ordo est compositionis *v*ς 26 leuiora uerba ut non *DPEFv*: leuiora quam grauia uerba ut non *B*, leuia quam grauia, et uerba non ς 27 differamus longe *B* 28 nisi et *B*: nisi si et *P*, nisi ut et *D*, nisi ut *EF*ς, nisi *v*, *ut uoluit Capp.* cadant *BD*: eadent *P* habent *P* 29 item] et *B*

p. 95. 96 C.

Quid aliud in structura observandum est? ne studium operis appareat, ne cessantem numerum verbis inanibus compleamus, ne numerosa sint omnia, ne dissoluta, ne eodem modo structurae saepe utamur.

12. In singulis generibus dicendi qua structura frequentius utendum est? in demonstrativo, si laudatio sit, rotunda et plana, si vituperatio, rotunda et gravi, in deliberativo plana et gravi, in iudiciali rotunda. |

Quid in generibus orationis? in tenui plana, in mediocri rotunda et plana, in amplo rotunda et gravi.

Quid in partibus orationis? in principiis rotunda et gravi, in narratione rotunda et plana, in excessu rotunda et gravi, in partitione plana et gravi, in argumentatione rotunda et plana, in peroratione omnibus.

Quid in generibus argumentationis? in epagoge, id est inductione, plana et gravi, in enthymemate, id est ratiocinatione, varie, prout genus enthymematis fuerit; nam in elenctico rotunda, in dictico plana, in gnomico gravi, in paradigmatico gravi et plana, in syllogistico rotunda.

Quid? agentium personae qua structura frequentius uti debent? orator omnibus, pater, senex, rusticus, imperator et quaecumque est gravis persona plana et gravi, iuvenis, miles et quaecumque colorata persona est rotunda et gravi.

DE MEMORIA.

13. **Memoria** qualis est? naturalis et artificiosa: quae in se ita mixtae sunt, ut naturalis arte servanda sit, artificiosa natura adiuvanda. Cur ita? quoniam utraque sine altera levis est.

In omni memoria quid observandum est? ut non tantum firme contineamus, verum etiam cito percipiamus. Scripta sola? immo et cogitata.

Et quae sunt ab adversa parte dicta, semper eo quo dicta sunt ordine refutabimus? non semper, sed opportunis locis disponere debemus.

---

2 numerum *mei*: orationem *vς* sint nomina *P* 3 disso'ata *B* 4 qua structura *om. B* utendum est *BD*: utemur *P* 5 sit *BDPv*: est *EF* 6 grauis *P* in deliberatione *ς* rutunda *D et sic deinceps* 7 in generibus orationis] *'i. e. in characteribus elocutionis, in dicendi formis, ἰδέαις λόγου s. stylo.'* Capp. rotunda — — amplo *om. B* 9 et graui *BD*: *om. P* 10 et plana *BD*: et graui *P* excessu *P* et graui *BD*: et plana *P* in partitioue plane *(sic)* et graui. in argumentatione rotunda et plana *P*: in partitione plana *B*, in partitione rotunda et plana *DEFvς* 11 In peroratione omnibus *BP*: per orationem omnem *DEFvς*, *sed in D* omnem *corr. ex* omnis 12 *ἐν ἐπαγωγῇ et deinde ἐν ἐνθυμήματι ς* 13 uarie *BD*: uariae *P*, uaria *EFvς* 14 foerit nam *B*: fuerit *Dvς*, nam *P* eleutico *D*, elepotico *B*, electisco *P* in epidictico *B* 16 Quid ngentium personae *P*: Quae ngentinm persooae *BDv*, In agentium personis *EFς* debeot? *v*: debet *BDPEF* (debet orator? omnibus *edd.*) 17 pateris (pateri *corr.*) *D* 18 iuuenes *P* est colorata persona *vς* colorata *Bv*: calorata *D*, colora. uta *P* 21 artificialis *vς* 24 ut cito percipiamus *mediis om. B* firme *P*: *om. DEFvς* contineamus *nos*: eam (ea *vς*) contineamus *libri*; *cf. Quintil I, 3, 1. XI, 2, 2* 25 et cogitata *BD*: etiam cognita *P* 26 semper — — uidemus *(p. 129, 3)* *om. B* quod dicta *D* 27 refutabimus *Capp.*: reputabimus *DP*, pertractabimus *E*, tractabimus *F*, reponemus *vς*; *Capper. ad III, 2 extr. verba transponenda censet; at firmat lectionem librorum etiam Martianus Capella, qui Fortunatianum ob oculos habens hanc ipsam sententiam in capite de memoria (p. 431 Capp.) repetivit.* oportunis locis desponere *P* deuemus *D*

In memoria quid plurimum valet? mentis intentio, qua ea quae dicimus quasi videmus, si quidem, dum alia dicimus, alia quae dicturi sumus providemus.

Artem memoriae quis primus ostendit? Simonides. Ex Simonidis facto de convivio quid adsumimus? iuvari memoriam signatis in animo sedibus. Tunc ad scripta vel cogitata aliquid signi ad eius similitudinem conlocabimus.

Hac exercitatione qui utebantur? Charmadas et Scepsius Metrodorus. |

Quae melior et simplicior memoriae ratio est? ut si longior fuerit oratio, per partes ediscatur. Cur ita? quoniam dandi sunt quidam termini, ut contextum verborum, qui est difficillimus, continua et crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat, et his, quae difficilius haeserint, aliquas adponamus notas et eas saepe repetamus, et isdem ceris ediscamus, quibus scripsimus.

Quem ad modum ediscendum est? voce modica et magis murmure, item ut saepe nos temptemus an teneamus.

14. Quid vel maxime memoriam adiuvat? divisio et conpositio: nam memoriam vehementer ordo servat, sicut accepimus de Simonidis convivio.

Quae est maxima ars memoriae? exercitatio et labor.

Quem ad modum hanc exercebimus? primo poematibus, dehinc orationibus, novissime operibus durioribus, qualia scripta sunt iuris.

Cur ea quae nocte meditamur, facilius ac firmius tenemus? quoniam nusquam avocatur intentio et post istam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, sed statim capimus quietem.

Semper ad verbum ediscendum est? si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus solas, dehinc his verba de tempore accommodabimus.

Quid aliud in hac observabimus? ne consuescamus nobis ignoscere: nam et admoneri et, cum dicas, ad librum respicere vitiosum est.

---

1 qua ea quae D^1E: quia ea quae *D corr. Fo*, quaeq. *P*, quod ea quae ς 2 uideamus *v*ς dum *DP*: cum *B* dicturi simus ς 3 prouideamus *D*ς 4 Artem — — conuiuio *(v. 18) om. B* qui *EF*, *item D corr. ex* quid 5 in *P*: *om. DEFv*ς 6 cum tunc a scripta aut cognita *P*; *videntur ante* tunc *quaedam deesse* cogita *D add. s. l.* ta eius] eorum, *sc.* scriptorum vel cogitatorum *coni. Capp.* conlocauimus *D*, collocamus *v*ς 8 exercitatione utebatur et charmadas *P* utebantur *DEF*, *ut coni. Capp.*: utebatur *v*ς et *om. P* Scepsius *Capp.*: sceptius *D*, schefetius *P*, septius *E*, scoptius *F*, Scephus *v* et metrodorus *mei* 9 est *om. P* 10 ediscatur *P*: discatur *DEFv*ς quidam sunt *P* 11 continuet D^1, continue et *P* 12 repetimus ordo coniungerat his *P* incesserint *P* 13 adponamus *P*: opponamus *DEF*, opponemus *v*, apponemus *Capp.* saeplus *P* hisdem ceteris *D*; ceris: '*i. e. in eo ipso exemplari, quod ipsi propria manu descripserimus*'. Capp. 15 et *om. P* 16 ita ut *v*ς an teneamus *om. P* 17 namq. eam uehementer *P* 18 de conuiuio simonidis *P* 19 ars *BP*: pars *DEFv*ς et] uel *P* 20 dein *B* 21 iuris sunt scripta *P* 22 nocte *BD*: noctu *P* 24 animo cogitamus *BD*: cogitamus animo *P* sed *BP*: et *Dv*ς 25 Semper *P*: asemper *D* (ASEMPER *ex* A. SEMPER, *ut videtur, v. ad I, 1*), an semper *B*, ac semper D^2vς disceudum *P* est, si *edd.* si minus *D pr. m.* (sin *firmat B*) 26 tenebimus solas *BP*: solas tenebimus *D*ς, solas *om. v* his *BD*: hic *P* 27 Quid aliud *BD*: Quid amplius *P* suescamus *P*, ne consuescamus — faciam *(p. 130, 2) om. B* 28 ad dictionis librum *P*

p. 97. 98 C.

Si natura memoria durior fuerit aut non suffragabitur tempus, quid faciam? non te ad omnia verba alligabis: nam oblivio unius verbi aut deformem haesitationem aut etiam silentium inducet.

DE PRONUNTIATIONE.

15. **Pronuntiationem** quid Tullius vocat? actionem. Ea quid praestat? ut conciliemus, persuadeamus, moveamus.

His generaliter et naturaliter quid accidit? delectatio.

Pronuntiatio quibus modis constat? voce, vultu, gestu. His quid accedit? cultus sive habitus.

Vox quibus constat? natura et scientia.

In natura vocis quid observabo? qualem vocem habeas. Ea quibus constat? quantitate et qualitate.

In vocis scientia quid observabo? quo modo ea utaris. |

Bonitas vocis quibus constat? claritate, firmitate, suavitate. Claram quae res efficit? anaphonesis: quid firmam? usus: quid suavem? observantia cibi et potus et Veneris continentia.

Haec omnia quae res praestat? natura, quae augetur diligentia. Quae est diligentia et cura vocis? triplex, alendi eam, custodiendi, restituendi.

16. Vox quo modo alitur? si a lectulo statim corpus deambulando moveamus intra mille passus, quia, si quid indigestum adhuc insidet, parva exercitatio corporis deducit, nimia extenuat ac fatigat.

Post ambulationem quid faciendum est? statim ad studia nos conferamus: et priusquam scribere incipiamus, ut animus legendo calescat, legemus aliquid tacite vel cum tenui murmure, tunc deinde scribemus [sed non clara voce, ut quidam].

Post stilum quid faciendum est? ad curam vocis nos transferemus. Quae ea est? ut sedentes versus paucos pronuntiemus lenta et gravi voce, deinde per gradus paulatim extollamus, ut quantum potest surgat; tunc rursus per eosdem gradus eam paulatim revolvamus, donec sine damno ad murmur usque perveniat.

---

2 allegabis *D* 3 inducet *Aldina:* indicit *BP*, indiget *D*, indicet *EFv*, *fort.* induecit 5 uocat] dicit *B* 6 persuademus *P* 7 et generaliter *B* ac natur. *P* dilectatio *P* 8 accedit *D*: accidit *Pvς*: *v, infra c. 23 et cf. Capella p. 431 Capp.*
12 qualitate et quantitate *PF* 13 uta*ris *D* 15 facit *B* anafonesis *DF* firmamus *D*[1] usus *BP*: *om. DEFvς* 17 naturam. quae auget *P* 18 eam *B habet post* restituendi 20 passus si quid indigestum insidet. nimia uero corporis exercitatio extenuat *B* quia *Pv*: qui *D*, quid *EF* adhuc insidet indigestum *vς* et parua *P* 21 corporis *P*: corpus *D*, *om. EFv*, per corpus *ς* nimia *D*: et nimia *P*, nam nimia *EFvς* extenuat ac *B*: extenuatae *D*, extenuat et *Pvς*; *cf. Capella p. 431* 22 *immo* conferemus 23 legimus *D*[1]*P*, legemus — quidam *om. B*
24 tum *P* sed — quidam *del. Christ* 26 stilum *BP*: illum *D*, illud *EFvς*
27 ea est *P*: est *DEF*, est haec *vς* pronuntiemus] *sequitur in DEFvς*: Quae ratio est elocutionis — Quid sensus? si locos quoque communes *p. 132, 1 — 132, 20. Verum ordinem a nobis restitutum BP soli servarunt, quorum lectio Capellae quoque loco p. 431 firmatur* 28 deinde — qui modus est *om. B* gradum *P* surgat *P*, *ut coni. Capp.*: surgant *DEFv* 29 reuoluamus *P*: reuoluerimus *Dvς*

In exercitatione ista qui modus est? non amplius quam quingentorum versuum, quia plus vox laborat in lectione quam in vera actione, si tamen augustiae temporis tolerent et vires pronuntiantis.

17. Vox quo modo custodienda est? Quotiens declamandum fuerit, si occupationes permiserint, aliquid ante pronuntiabis, ut vocis itinera praemollias. Quid? si fuerit repente dicendum? hoc idem consequi poteris ipsa moderatione actionis, ut in principiis vox tua submissa sit, deinde paulatim se intendat.

Quid in desinendo observandum est? sicut vitandum est, ne vox in clamorem subitum prorumpat, ita etiam ne a clamore subito concidat.

In cibo capiendo sunt aliqua observanda? sunt, ut stomacho inservias: nam si melius prandio valet, prandendum est saepius, non tamen semper, sed cibo tenero et exiguo, qui ante cenae tempus dissipetur: in cenando autem non multis nec gravibus utendum est. Quid in potu? frigidis potionibus abstinebis, quia iis indurantur arteriae, calidis autem aperiuntur; nam per illas vox fluit.

18. Si leviter vexata vox fuerit, quid faciam? uteris acrioribus cibis, quibus, si quid obstat voci et obstrepit, perrumpatur: nam medici etiam dormituris lasar instillant et experrectos iubent sorbere aliquid aceti acris

Quid si vehementer fracta vox fuerit, quem ad modum eam restituam? siti, ut eius itinera siccentur, item ambulatione multa, ut umor in inferiora loca ex superioribus evocetur, et vini abstinentia, quod est voci laesae infestissimum. Quod si non possumus, dulci utemur ac diluto potius. Cibus quoque lenissimus arteriae prodest aliquid, si simplex sit nec multis medicamentis impedita: maxime tamen gly|cyriza utendum est, vel, si possis, suci eius modicum sub lingua habeto ad imaginem lenticulae vel pisi.

In summa quid observabo? Ne operosam vocis tutelam habeas, ne ei nimium indulgeas et tamen parcas, et ut arteriis ne desit umor nec supersit; oportet enim illas non umidas esse, sed lubricas.

---

1 amplius quam *B*: amplius *DFvς* 2 quia — — permiserint *om. B* 3 angustiae temporis tolerent et uires *P*: augustiae temporis tolerent res *DEF* (*sed D pr. m.* ueres), augustia temporum toleret (tolleret *v*) res *vς* 4 quodammodo *P* quotiens] cum *P* 5 pronuntiabis *BD*: pronuntiabimus *P* 6 Quod si *Dv* fuerint *P* poterit *D pr. m.* ipsa *P*: in ipsa *DEFvς* 7 summissa *BD* 10 subito *P* a *om. P* concidat *Pv*: considas *D*, considat *EF* 12 ualeat *P* 13 qui ante caene *P*: quam cenae *D*, quem caenae *EFv*, qui in coenae *ς* 14 nec multis *vς* grauibus cibis *B* 15 abstinebis *EF*: abstinebit *Dv*, abstinendum *P* his *D*²*Pς* indurantur *P*: innruntur *DEFς* callidis *P* 17 uox erit *P*, fuerit uox *vς* utere *vς* acribus *P* 18 etiam dorm. *B*: dorm. etiam *DP*, etiam *om. vς* 19 lasar *BDPv*: laser *EFς* et] ut *P* iuuent soruere *P* acris aceti *B* 20 Quid — — impedita (*v. 25*) *om. B* restituat *D pr. m.* 21 intinera *D* item ut ambulatione multa utamur ut in inferior ex *P* ut umor *D corr. ex* aut umor 23 infensissimum *P* dulci utamur *P*, utemur dulci *vς* cibus] ciuis *D* 24 lenissimis *DP* arteriace *P* aliquid *P*: quid *DEF*, quod *v*, Quid *ς* sit *P*: si *DEFv*, *om. ς* ne *P* 25 impedita *DEFv*: impedisitam *P* (*ex* impedita sit), impedito *ς* tamen *mei* (*sed D post* glyc.): *om. vς* glucyriza *B*, lyciridia *P*, glycerizia *DEF*, glycyrrhiza *Capp.* utendum et de suco *B* 26 sucum *P*, succi *ς* modicum *Bv*, *ut coni. Capp.*: modice *DPς* 27 ei] te *P* 28 et ut *BDP*: ut et *vς* arteriis *BP*: arteriae *DEFvς* humor *Bς*

p. 98. 100 C.

19. Quae ratio est elocutionis, ea est et pronuntiationis an non? ea. Cur ita? quoniam ut elocutio emendata esse debet, dilucida, ornata, apta, ita et pronuntiatio. Quo modo erit emendata? si vitio careat. Quid dilucida? ut sonus vocis medius sit, nec gravissimus nec acutissimus. Quid ornata? ut virilis sit. Quid apta? ut monotonian vites, id est, ut varia utaris pronuntiatione. Id quem ad modum faciam? pro qualitate rerum; id est negotiorum.

Rei observatio qualis est? quadruplex, una in tota causa, ubi sunt et genera dicendi, altera in partibus orationis, tertia in sensibus, quarta in verbis. Nam pro qualitate horum omnium pronuntiatio esse debet.

Huic distributioni quid accedit? ut personarum etiam et locorum et temporum servemus qualitatem.

20. Apte principia quem ad modum pronuntiabo? Si qualitatem schematum, id est figurarum, diligenter inspexeris: aliter enim in causa endoxo et amphidoxo et paradoxo et adoxo et dysparacolutheto pronuntiandum est.

Quid narrationem? si omnes species eius diligenter consideraveris. Quid partitionem? expedite ac simpliciter. Quid argumentationem? varie, agiliter, acriter, pugnanter, instanter. Quid epilogos? si partes eorum perspexeris.

Quid sensus? Si locos quoque communes intuearis, invectivi sint an defensionales, descriptivi an activi, auctivi an minutivi; item, si figuras schematum spectes.

Verba quoque quam in re vim habeant considerabo? utique: nam ut res ex sensibus constat, ita et sensus verbis explicantur.

Omnibus verbis pronuntiationem accommodabo? non omnibus, sed necessariis.

Personarum qualitatem quem ad modum spectabo? ut scias quis agat, aput quem agat, pro quo, adversus quem, quibus praesentibus, quibus obpugnantibus, quibus faventibus.

---

1 an noa en *P*: non ea *D*, Ea *EFv* (ea est et pronuntiationis. Cur ς) 2 ut *v*: nelut *P*, et *DEF* dulcida *B* 3 ita *om. P*; aptn sit pronuntiatio *B*, *a quo* Quae ratio — — esse debet *absunt* 4 medii *P* ne grauissimus *D* 5 sit uirilis *v*, sit *om.* ς moaotouism ς 8 et *om. P* 9 genera diceadi: '*sc. demonstrativum, deliberativum et iudiciale, v. supra III, 12 in.*' Capp. 10 qualitate omoinm et pronuntiatio *P* 11 hic distributione *P* accedit *Dv*: accidit *PEF*ς 13 priocipio *P* schemntum id est figurarum *B*: figurarum id est schematum *rell. et* ς; *de re v. supra p. 109, 2* 14 eudoxon *P*, eudoxo *v* 15 et paradoxo *nos*: paradoxo *P*, *om. BDEFv*ς et adoxo *om. Pv* 16 omnes eius partes ς diligenter coasideraueris *P*: coosiderauerimus *DEFv*ς 17 partiooem *D*, petitionem *P* 18 instaater *BP*: et instanter *DEFv*ς item epilogorum partes *B* eorum *nos*: eius *DPEFv*ς respexeris *P* 20 locos *B*: locus *DP* commune est *P*; *post* communes *sequitur in DEFv* lenta et graui — — lubricos *p. 130, 27 — 131, 29; v. supra ad p. 130, 27. Locum, antequam lectio in BP cognita esset, male habitum fuisse solus Capperonerius recte sensit* 21 sa actiui, auctiui an *scripsi*: aa auctiui an *P*, an actiui aa *BDEFv*, aa oatiui, an ς minutini *BP*: minui *DF*, imminutiui *E*, minimi *v*, minus ς figura *D*, figuras, id est schemata *coni. Capp.* 23 ia re *P*: in se *rell. et* ς 24 coostat *P*: constant *Dv*ς (constant sensus ex uerbis *B*) explicant *P* 25 sed] non nisi *B* 27 qualitatum *D pr. m.* ut scias quid agas apud quem pro quo *v*ς

p. 100. 101 C.

In locis quid observabo? ut scias ubi agas. Quid in tempore? ut videas quando tibi sit promenda oratio, ne temporis non conpetat qualitati.

21. Quae de vultu praecepta sunt? primo ut a personis eorum, quorum res agitur, adfectus mutuetur.

In vultu quae res plurimum valent? oculi. His quem ad modum conmovebimus? pro causarum qualitate et personarum et omnium illarum rerum, de quibus in praeceptis vocis plenius dixi.

In vultu oculorum tantum perspectio necessaria est? immo et palpebrae scire debes quem ad modum moveri debeant. Cur ita? quoniam eae velut deserviens ministerium praestant oculis.

Quid aliud observabo? supercilia. Cur ita? quoniam his multum agitur; nam et oculos formant et fronti imperant: his enim vultus et contrahitur et attollitur et remittitur.

Qualia *καθόλου* supercilia esse debent? nec inmota nec nimium mobilia nec ulla inaequalitate dissidentia nec contra ea, quae dicimus, ficta.

Quid aliut in vultu observabo? ne naribus quicquam ostendas. Cur ita? quoniam eis non fere quicquam decenter ostenditur. Quid aliut observabo? ne labris quicquam ostendas, similiter ut naribus.

In summa vultus qualis esse debet? severus, non maestus nec stupens nec languidus. |

22. De gestu quae praecepta sunt? ut scias gestum voci conpetere et animo debere, quoniam gestus motu corporis constat.

In singulis membris corporis quid observabo? ne capite solo gestum facias, et ut scias quale id esse debeat, id est rectum, et ubi et quem ad modum moveas.

Quid cervix qualis esse debet? et ipsa recta. Quid collum? ne contrahatur aut tendatur. Quid mentum? ne pectori sit adfixum. Quid umeri? ne eorum indecens adlevatio atque contractio. Quid brachia? ut eorum sit moderata proiectio. Quid manus? ut has diligenter observes, quoniam plurimos habent motus. Has quem ad modum movebimus? pro qualitate

---

2 non *BDPEv*: *om. Fς* qualitati *BP*: qualitas *DEFvς*. *Inter* qualitati *et* Quae de uultu *in B haec addita sunt:* Quando ergo et quomodo et ubi et quare et quis quid agit *(hoc verbum est extra versum)* si sit et si quid sit utrum probandum improbandumue sit Omne enim qood est aut corporeum aut incorporeum est. Corporeum sensibili incorporeum autem intelligibili specie continetur et omne assumimus uel abdicamus aut bonum bene sit aut malum male aut bonum male aut malom bene: 3 sont *BD*: *om. P* a *BD*: ex *P* 4 mutuetur *BD*: mutuemur *P* 5 his *P*: hos *DEFvς* 6 pro causarum curarum qualitate *P* 7 plenum *D pr. m.* 8 perfectio *P* et] et in *P* palfebrae *D* 9 eae *B*: meae *D*, ea *P*, hae *vς* 10 deseruientes *Eς* 12 formant is fronti *P* 13 admittitur *P* 14 mouilia *D* 17 its *om. P* in eis *B*, his *DPς* quicquam decenter *DP* (*in D sup.* decenter *add.* siin): quicquam nisi indecenter *EFvς* (in eis nihil decenter *B*) 18 ne labro quid *P* 19 non maestus *BD*: nec maestus *P* 23 capite solo (solum *B*) *BP*: a capite soluto *DEFvς* (*sed ς sine* a); *cf. Quintil. XI, 3, 71* 24 esse id *B* debeat *BP*: debet *DEFvς* et *post* ubi *om. mei* (rectum et quomodo moueas *B*) 26 ceruix et ipsa qualis *P* contrahuntur *D pr. m.* 28 adque *D* bracchia *D* ut eorum] sicut et ceterorum *P* 29 proiectio] contractio *B ex versu superiore*

p. 101 C.

rerum, id est generum dicendi, causarum, partium orationis, personarum, sensuum, verborum, sicut etiam de voce dixi. Quae alia de manibus praecepta sunt? ut eo ne protendantur, quo facies spectat, nisi forte aliquid execremur.

In pedibus quid observandum est? ne prolato dextro stemus; nam eandem manum ac pedem proferre deforme est: item ne nimium sint extensi, quod non tantum deforme, verum etiam obscenum est.

23. Quae de cultu praecepta sunt? ut is sit splendidus et virilis: nam quarundam rerum levior quidem cura est, notatur tamen neglegentia.

Quem ad modum cingemur? nec submisse nec subcincte. Quid in umbone? nec fluxe nec adstricte. Amictum semper observabimus? dum incipimus tantummodo: ceterum procedente actu iam paene ab initio narrationis minime possumus. Sinus ab umero recte potest labi? potest in ipso actu velut sponte: nam cum ad argumenta ac locos ventum est, reicere a sinistro togam et deicere eum etiam, si haereat, convenit.

Quae καθόλου in actione observanda sunt? ne pronuntiatio artem redolere videatur, quod quidem non tantum in pronuntiatione, verum etiam in omni opere vitandum est: item ut id, quod nos magis decet, adfectemus, et ut nihil sit in nobis notabile.

---

1 partium *BD*: et partium *P* 3 eo ne *v*: eo *P*, eae (*corr.* eane) *D*, ea ne *F*, eae ne *E* 4 execremetur *P* 5 est *om. P* dextro pede stemus *B* 6 item *PEF*: et *B*, *om. Dvς* 7 non tantum *BD*: non solum *P* sed etiam *P* 8 ut is sit *BD¹P*: ut sit *D²vς* ac *B* 9 quarundem *P* quidem *BD*: *om. P* 10 cingendum *P* summisse *BDP* subcincte *B*: succincte *DPς* 11 fluxe *BPv*: flexe *DEF* astricte *B* 13 laui *P*, delabi *Quintil. XI, 3, 144* 14 actu uel sponte .ñ. ometecum ad argumenta et locos *P* rei. cetera sinistro togum *P* 15 eum (*sc.* sinum) *DEv*: cum *P*, eam *Fς*; *cf. Quintil. l. c.* 16 obseruanda *BD*: seruanda *P* 18 id *BDP*: *om. vς* nobis decet magis *B* 19 et ut *BPv*: ut et *DE*, ut *Fς* in nobis sit *vς* (nihil sit in nobis aliquid *B*) EXPLICIT *P*, FINIT *Dv*, c̄ (*sup. lin. ead. m.* consulis) CHIRII FORTUNATIANI ARTIS RHETORICAE. lib. III. expl. INCIPIT. AURELII. AUGUSTINI. DE DIALECTICA *B*. *De subscriptione, quae in DEv ad hos Fortunatiani libros pertinet, vide ad calcem Augustini.*

VII.

AURELII AUGUSTINI

DE RHETORICA

QUAE SUPERSUNT.

B = codex Bernensis.
D = codex Darmstadtiensis.
E = codex Emmeramus.
F = codex Frisingensis.
v = editio princeps.
ς = editio vulgata.

Libri sunt iidem quibus in Fortunatiano emendando usi sumus. Integras lectiones dedimus librorum *BD*, selectas ex *EFv*.

AURELII AUGUSTINI
DE RHETORICA
LIBER.

---

1. Oratoris officium est proposita quaestione civili dumtaxat primum ipsam intellegere, generalis sit an specialis, simplex an coniuncta ex pluribus, absoluta an conparativa: deinde cum intellexerit, invenire in eam congruentes partitioni locos et his morales seu naturales adcommodare sententias: exinde iudicare de inventis, repudiare quae parum commode occurrerint, tum iis quae iudicio examinarit dare ordinem certum. Etenim quamvis multa et pertinentia inventa sint, tamen, nisi pro qualitate et magnitudine sua certis et quasi legitimis sedibus conlocentur, aut oberunt aut non magno opere proficient. Subinde ordinationi rhetor explicationem rerum commodare debebit, quae duabus partibus constat, structurae qualitate et quantitate verborum. Haec omnia memoria suscipiet, quam et plerique Graecorum et magister M. Tullius in primis oratori adfirmant necessariam, hoc, ut opinor, modo: Venio nunc ad thensaurum rerum omnium, memoriam, quae nisi custos inventis ordinatisque rebus adhibeatur, intellegimus omnia, etiam si praeclarissima sint in oratore, peritura. Memoriam pronuntiatio sequetur, res, ut Demostheni videtur, inter oratoria officia vel prima vel sola, quae consistit duobus, motu corporis et sono vocis. Haec quantum summatim

---

16 de Orat. 1, §. 18.

ITEM AURELII AUGUSTINI DE RHETORICA *B*, *in quo Augustini dialectica praecedit*, DE OFFICIO ORATORIS *DEF*, *qui est titulus primi capitis, quod ita in his codd. tertium Fortunatiani librum excipit, quasi sit novum eius rhetoris caput;* De officio oratoris incipit *v* 5 intellegere] '*sic etiam Sulpitius Victor paulo post initium:* sunt autem tria (*oratoris officia*) intellectio, inventio, dispositio'. Capp. 6 dein *D sed* de 2. *m. superscr.* in eam *DF*: in ea *BEv* 7 naturales seu morales *vς* 8 sentias *D* 9 his *Bvς* examinauerit *EFvς* 10 multa pertinentia *ς* 12 magno opere *D*: magnopere *rell. et ς* proficiunt *BD* 13 accommodare *F* 14 suscipiet *nos*: suscipi *BDFv*, suscipit *E*, suscipi debent *ς* 15 magister *mei: om. ς* oratoria *B* 16 thensaurum *D*: thesaurum *rell. et ς* 17 cogitatisque *libri Tulliani* 18 intellegimus *D*: intelligimus *BEv*, intellegemus *F*, intelligemus *ς contra libros Tullianos* 19 sequitur *BEF* 21 consistit *mei:* constat *vς* corporis motu *Fvς* quantum *mei: om. v*, tantum *ς*

tetigisse satis est, quae sunt oratoris officia. Reliquum est videre qui sit finis.

2. **Finis** est, ut opinor, in omnibus rebus, ad quem cuncta referuntur, cuius causa fiunt reliqua omnia: a Graecis τέλος dicitur; quod etiam in philosophorum paene omnibus disputationibus quaeritur, quis sit finis bene vivendi, virtus an voluptas, et cetera. Finem igitur proprium oratoris officii alius alium probaverunt. Quibusdam enim visum est summam oratoris officii in bene dicendo esse, quibusdam in recte dicendo, quibusdam in vere dicendo, quibusdam in persuadendo consistere. Quin etiam illi, qui bene aut vere dicere finem officii oratoris putaverunt, non abnuunt tamen horum ipsorum finem esse persuadere, ut sit finis oratoris officii bene dicere, finis bene dicendi persuadere. Ergo quasi consensu omnium finis est oratoris officii persuadere. Hoc quia in calumniam videbatur posse recidere (non enim | semper persuadet orator, nec, si aliquando persuadere non possit, facultatem et nomen oratoris amittit) addidit Hermagoras, quo calumniam effugeret, et ita scriptum reliquit, finem esse oratoris officii persuadere, quatenus condicio rerum personarumque patitur.

3. Alia subinde ex eodem verbo persuadendi calumnia nascitur, inventa sane a Platone *et* tractata multum in Gorgia, sed posthac multo inpudentius a quibusdam technicis, obtrectatoribus Hermagorae, frequentata. Negant quippe proprium finem esse oratoris officii persuadere, sed communem paene cum universis: nam et mathematicos de iis, quae in notitiam ipsorum ceciderint, persuadere, et medicos de iis, quae in arte ipsorum contineantur, persuadere, opifices etiam et tabernarios fabros et si qui huius modi sunt posse de eo quod agant cuivis probabiliter persuadere, quasi ratione faciant: ergo non esse integrum finem, qui solam communitatem habeat, careat proprietate; esse actum persuadendi communem cum multis et idcirco persuadere non esse proprium finem oratoris officii. Huic quoque calumniae Hermagoras percommode obstitit. Dicit enim esse oratoris officium persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patitur, dumtaxat in civilibus quaestionibus. Nam medicorum et philosophorum et ceterae huius modi quaestiones extra regulam civilem, quam πολιτικὴν Graeci vocant, conlocantur.

4. Sunt autem **civiles quaestiones**, quarum perspectio in com-

---

1 satis sit *vς* relicum *D* qui sit *BF*: quis sit *DEς*, quid sit *v* 2 finis *om. D* 3 DE FINE. Finis est *DEFv* 4 fiant *Ev* finis τελος *B*, τελυς *D* 5 disput. omnibus *ς*, omnium disput. omnibus *v* 6 et cetera *om. ς* 7 offici *B*, officii *om. ς* aliis alius *B* summa *DF* 8 esse *om. ς* 10 finem officii *mei*: officium *ς* 11 ut sit — — persuadere *om. B* ut sit oratoris (*om.* finis) *ς* 12 dicendo *ς* 13 officii *om. ς* Hoc quia — — officii persuadere *om. B* 14 reccidere *D*, incidere *E* 16 quo] quod *D* et ita scriptum reliquit *om. ς* 17 officii *om. ς* 19 et *add. Christ* multo *ς*: multum *mei* post hanc *B* 20 thecnicis *B*, thecnitis *D*, τεχνικοῖς *ς* obtrectatoribus *BFv*: obtrectantibus *DEς* 21 officii *om. Fς* 22 *et* 23 his *BEv* 23 eorum *B* ceciderunt *mei et v* 24 continuantur *D*, continuentur *EF* 26 rationem *BDEFv* 28 iccirco *B*, ideo *F* officii *om. ς* 29 oratoris *B corr. ex* oratorium 32 politicen *DEFv* 34 *ante* Sunt *est in meis titulus:* DE CIUILIBUS QUAESTIONIBUS

munem animi conceptionem potest cadere, quod Graeci κοινὴν ἔννοιαν vocant. Verum ut facilius intellegatur, quae sit haec ipsa condicio, quam demonstratam esse volumus, omnia quaecumque huius modi sunt, ut ea nescire pudori sit, et quae vel ignorantes, quasi sciamus tamen, cum simulatione prae nobis ferimus, quotienscumque in dubitationem vocantur, efficiunt civilem quaestionem. Quod dico, huius modi est. Si de pondere alicuius rei quaeratur, si non videaris scire quot librarum sit, non est erubescendum: si de longitudine non videaris scire quot pedum sit, non est erubescendum: si de ceteris huius modi rebus, quas persequi longum est; et ideo quotienscumque in dubitationem venerunt, licet faciant quaestionem, tamen civilem facere non possunt. At ubi quaeritur, sitne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, laudandum an reprehendendum, praemio adficiendum an supplicio, utile an inutile, et si qua huiusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem et scientiam conlocatus erubescat, si haec nescire videatur. Inde est quod omnes persuasum habent aut certe aliis persuadere non dubitant, posse se concipere animo discrimen iusti et iniusti, honesti et inhonesti ceterorumque quae supra diximus. Et idcirco quae dubitationes in huius modi rebus oriuntur, civiles vocantur quaestiones, quasi non propriae paucorum, sed communes universorum. Quae cum ita sint, merito [quae communi conceptione animi perspici possint] quaestiones, quae κοινῇ ἐννοίᾳ deprehendi possunt, civiles vocantur, et hae sunt, in quibus versari et praestare debebit orator. |

5. Duo sunt primi et quasi generales civilium modi quaestionum, quorum alter **thesis**, alter **hypothesis** vocatur a Graecis. Nos priori nomen nisi graecum dare non possumus, ne posteriori quidem, quamquam videamur *dare latinum potuisse*, dedimus: quippe controversiam dicimus, quod nomen tam in thesin quam in hypothesin potest cadere; in utroque enim quaestio, id est controversia est. Porro hypotheseos significatio et declaratur ex ipso conposito nomine esse aliquid, quod est ὑπὸ τὴν θέσιν, id est sub illo genere quasi species.

---

1 quod *mei*: quam ς   CENEN ENNOIAN *B*, CAENEN ENNOEAN *D*   2 intellegat *DF*, intelligas *B*   4 pudoris sit *mei*   5 prae *D pr. m.*: pro *D corr. BEFv*   quotiescumq. *B*, quotiensq. *D*, quotiens *v*ς, *et sic item iidem v. 10*   8 uideris *DEF*   9 si *DEF*: sī *B*, sic *v*ς   huismodi rebus qua *D*   10 uenerint *EFv*ς   12 aut iniustum *BDEF*   aut inhon. *EF*   aut reprehendendum — — aut supplicio *BDEF*   13 aut inutile *F*   14 scientiam *v*: conscientiam *BDEF*   16 habent *nos*: habeant *mei et* ς   dubitant *mei*: dubitent ς   se posse *v*ς   18 iccirco *B*   20 ista sunt *D*   meritoq. communi conceptione animi perspici possint quaestiones quae CYNONENNOIA deprehendi possunt ciuiles uocantur *BDEF*, merito quae comm. animi conceptione sive κοινῇ ἐννοίᾳ deprehendi possunt, civiles vocantur quaestiones *Capp.; nos vv.* quae c. c. a. perspici possint *ut glossema eiecimus, quod iam modorum diversitate* (possint — — possunt) *convincitur*   22 haec *B*   praestare *mei*: perstare ς. *Sequitur in DEFv titulus:* DE GENERIBUS CIUILIUM QUAESTIONUM   23 Ciuilium quaestionum primi et quasi generales duo sunt modi *B*   quaestionum modi *v*ς   24 ypothesis *B et sic deinceps*   Nos — — potest cadere *om. B*   26 uideamur dare Latinum potuisse, dedimus *scripsi*: uideamur dedisse dedimus *DF*, uideamur dedisse *Ev*ς   27 thesim *D*   28 contrauersia *B, item infra*   Porro — — species *om. B*   et *D*: *om. EF*ς   29 esse] est *D*

p. 320 C.

Thesis est res, quae admittit rationalem considerationem sine definitione personae: hypothesis est seu controversia, ut inproprio nomine utamur, res, quae admittit rationalem contentionem cum definitione personae. Melius autem declarabuntur sub exemplo. Thesis est quaestio huius modi; an navigandum sit, an philosophandum: hypothesis est quaestio huius modi: an decernendum Duillio praemium. Nec desunt, qui hic etiam Hermagoran criminentur, et Apollodorus in primis, qui negat quicquam aliut esse hypothesin quam thesin, et nullius momenti esse discrimen personarum: quamquam utrumque hoc genus quaestionis Hermagoras distinxisse videatur; non minus enim infinitam et interminatam esse hypotheseos quam theseos quaestionem. Nam cum quaeratur, sit necne animadvertendum in Oresten, non personam esse quae faciat quaestionem, sed factum, et nihil interesse an ita quaeratur, sit necne animadvertendum in matricidam: quod si ita est, nihil inter hypothesin thesinque distare.

6. Ad haec nostri: primo omnium qualitatem personarum quaestionibus differentiam adferre, quae ipsis etiam hypothesibus, id est controversiis, saepe evenire, ut punita et inpunita, honorata et inhonorata quaedam relinquenda videantur, non tam ex rerum qualitate quam quantitate personae: dein illo etiam distare haec duo genera quaestionum, quod in thesi perspectio sit alicuius rei qualis sit, in hypothesi contentio: et quantum interest inter perspectionem et contentionem, tantum inter thesin et hypothesin esse discriminis. Deinde in thesi quaeri quid omnes oporteat facere, in hypothesi quid unum aut alterum aut paulo plures, certe definitum hominum modum. Etiam illa differentia accedit, quod in thesi quasi ignorantes quaerimus quid sit optimum factu, in hypothesi quasi scientes defendimus. Tum quod omnis thesis de futuro est, hypothesis raro: quin immo numquam nisi de praeterito aut eo quod iam agatur facit quaestionem. Nemo enim neque reus fieri potest, nisi fecerit aut fecisse dicatur, neque praemium aut aliquid huiusmodi petere, nisi iam meritus sit aut meritum esse se contendat. Huic loco opponunt tyrannidis et proditionis reos et veneficii et parricidii inperpetrati, et si qua in eundem modum |

---

1 *ante* Thesis *est in DEFv capitulatio:* DE DIFFERENTIA THESEOS ET HYPOTHESEOS amittit *B* 2 ypothesis est sub illo genere quasi species seu *B* est seu *DEF*: *v. habet* est *post* controv., ς *post* utamur 3 ammittit *B*, admittat *D* definitionē *D* 5 sit *om. B* 6 Duillio *D*[1]: duello *EF*, duelii *BD*[2]*v* praelio *B* qui — — in primis *om. B* 7 Hermagoram *v*ς appollodorus *D* 8 hypothesim in quam *D*, *sed in punct.* 9 quamquam *v*: cum quod *D*, cum *EF*; quamquam — — uideatur *om. B* 12 Orestem ς non personam — — adferre quae *om. B* 14 distaret ς 15 At *D* quaestionum *EFv* 16 adfferre quae *D*; afferunt quae *EFv*, affirmare ς ipsis etiam *BDv*: etiam ipsis *EF*, ipsisque etiam ς 17 euenire *D*: euenit *BEF*, soleut euenire *v* quaedam relinquenda *BD*: eum quaedam requirenda *EFv* 18 quantitate *mei*: qualitate ς personae. distant autem haec *B* 20 contentio] '*Graece* ἀγών, *i. e. actio forensis*'. Capp. 21 spectionem *B* 22 quaeri *D*: q̄r. (*i. e.* quaeritur) *B*, quaerimus *EFv* 27 nisi *mei*: sed *ed. Capp.* 30 se esse *Fv* Huic — — ueneficio *p. 141, 5 om. B* oppunuut *D*, pounut *F* 31 beneficii *D*, *item paulo post* beneficio et parricidii *v*: *om. DEF* inperpetrati *D*: perpetrati *EF*, non perpetrati *v*ς

excogitari possunt. In quo studio criminandi falluntur: nam et in eo qui proditionis reus est, non de futura re quaeritur, id est de ipsa proditione, sed de eo, an susceperit consilium proditionis, quod utique praecessit; et de tyrannide aeque, an cogitarit tyrannidem, et de parricidio non perpetrato et de veneficio. Ergo semper aut de praeterito aut de praesenti in hypothesi nascitur quaestioa, in thesi contra numquam nisi de futuro. Quae si ita sunt, satis est utrinsque declarata diversitas.

7. Nunc, quoniam quidem de differentia generalium et specialium quaestionum satis dictum est separataque thesis ab hypothesi, ut perinde distaret re ac nomine, consequens esse videtur dicere, quid sit quod hypothesin, id est controversiam efficiat. Est igitur circumstantia rerum, quam *περίστασιν* Hermagoras vocat, sine qua ulla omnino controversia non potest esse. Quid sit autem peristasis, facilius partitione quam definitione eius deprehendi potest. Sunt igitur partes circumstantiae, id est peristaseos, septem, quas Hermagoras *μόρια περιστάσεως* vocat, Theodorus *στοιχεῖα τοῦ πράγματος*, id est elementa, quod ex eorum coniunctione quaestiones fiant perinde atque ex coniunctione literarum nomina et verba fieri videmus. Sed sive *στοιχεῖα* sive *μόρια* rectius dicuntur, nos omissa controversia nominis, quae sint ipsa dicamus. Sunt igitur haec: quis, quid, quando, ubi, cur, quem ad modum, quibus adminiculis, quas graeci *ἀφορμάς* vocant. Horum autem omnium aut plurimorum rationalis congregatio conflat quaestionem. Sed nimirum singulorum proprietas exprimenda est.

8. Quis significantiam habet personae, quae spectatur duobus modis, ex nomine et qualitate. Ex nomine hoc modo: quis? Camillus, C. Marius, L. Sulla. Ex qualitate: quis? dives et pauper, imperator. Est autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus personarum perspectio, quando in appellationem nihil praeter nomen cadit, in qualitatem et fortuna et aetas et condicio et disciplina et cetera, quae sunt infinita numero. Quid significantiam habet rei, quae facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri dici cogitari, futura esse dictum iri cogitatum iri videatur, bona vel mala, honesta vel inhonesta, iusta vel iniusta, utilis vel contra, necessaria vel parum, magna vel parva, usitata vel nova. Quando temporis significa-

---

4 cogitari *D* 7 est *v*: *om. BD*, *post* declarata *habent EF* *Post* diuersitas *est in B titulus:* De differentia peristaseos id est circumstantiae, *in DEF*: De differentia peristasi, *in v*: De peristasi 8 Nunc quando *v* 9 ut perinde — — efficiat *om. B* 10 esse *om. vς* 13 non potest esse *BD*: non *om. EF*, esse non potest *vς* 14 sunt autem partes peristaseos id est circumstantiae numero septem *B* 15 myoria *B*, ΜΙΟΡΙΑ *ED²v* 16 id est elementa *om. ς* 18 stoichia *B*, stoechia *DEF* 20 et ubi *BD* 21 αφοϰμοαs *BD*, *περιστάσεως ἀφορμάς* ς plurimorum ra ionalis *EFv*: ration. plurim. *BD*; *at cf. p. 142, 14* 22 quaestionem *mei*: quaestionem, aut legalis ς; *at v. infra p. 142, 14* ni mirum *B* 24 modis id est ex *B* 25 *C.*] .C. *B addito s. l.* cessar uel clarus 26 et *om.* ς est enim *B* 27 in omnibus *D* 28 in qualitatem uero et *vς* 31 futuram esse *BD*, futurum esse *EF*, factum iri *v* dictum iri cogitatum iri *EFv*: dictu. iri (dicituiri *D*) cogitatuiri *BD*, dicitur; ut cogitatio viri *ed. Capp.* (dicit, ut cogitatio uiri *ed. Pith.*) 32 uel parum, magna uel parua *scripsi*: uel parum magna uel parum *D pr. m.*, uel parua magna uel parum *B*

p. 321. 322 C.

tionem habet, velut 'interdiu an noctu, sacro an inreligioso die.' Etiam ex accidentibus, quae interdum dant tempori suam qualitatem, velut: in belli tempore an in pacis tempore, in seditione an in concordia, in libertate an in dominatione, et si qua in eundem modum cadere possunt. Ubi loci significationem habet, velut in civitate an extra, in sacro loco in profano, in mari in terra. Cur significat causam faciendi vel dicendi vel cogitandi, rem, ut mea fert opinio, ad constituendam quaestionem in primis necessariam. Quem ad modum significationem habet ex facti vel quod fiat futurumve sit demonstratione, veluti 'clam palam, per vim per dolum', et si qua similia in eundem modum cadunt. Ἀφορμαί, quas nos | adminicula dicimus, demonstrationem habent earum rerum, per quas factum esse aliquid dicatur, ut est laqueus, gladius, venenum, literae, internuntius, mandata, servus, conscius, sicarius. Horum articulorum, ut supra dixi, aut omnium aut plurimorum rationalis concursus faciet civilem quaestionem.

9. Rationales quaestiones sunt, quas Hermagoras logicas vocat. Melius enim putant sic eas cognominari quam verbales, quia logicae non ex verbi, sed ex rationis significatione appellatae sunt a technicis, cum alioquin λόγος interdum verbum significet, interdum rationem. Igitur rationales seu logicae quaestiones fiunt modis quattuor. Haec enim in illis quaeruntur: an sit, quid sit, quale sit, an induci in iudicium debeat. Ubi quaeritur an sit, genus id quaestionis Hermagoras στοχασμόν vocat, nos coniecturam possumus dicere: idem Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id est de substantia. Nihil enim neque factum videri potest, quod non habuerit substantiam, neque futurum, quod non habiturum sit substantiam. Quidam hoc genus quaestionis ex eo, quod per id quaeritur, an sit vocaverunt. Altera rationalis est quaestio, quam Hermagoras finem vocat, Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος, id est de proprietate, quidam quid sit, nonnulli de eodem et altero, id est περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ θατέρου. Tertiam rationalem quaestionem uno nomine omnes qualitatem vocant.

10. De quarta magna contentio est, quam supra de inducendo iudi-

---

et corr. D, uel non parua uel magna parum *v*, uel parua *EF*, vel non, parva vel magna ς 1 interdie *D*, *sed* e (*post* i) *in ras.*, interdum die *BD*² 2 accedentibus (*sed* i *sup.* ce) *B* in belli tempore *BDv*: in temp. belli *EF*, in belli ς 3 an in *BDFv*: an *E*ς 4 possint *B* Ubi — — sacro loco *om. F*, Ubi locum demonstrat ut in sacro (*om.* loco) *E* 5 uelut *B*: ueluti *D*vς an in profano *v*ς 6 in terra *mei*: an in terra *v*ς 7 rem — necessariam *mei*: res — necessaria ς 8 facti ς: facto *mei et v* quid fiat *BEF* 10 amminicula *B* 14 quaestionem. DE RATIONALIBUS QUAESTIONIBUS *mei* 15 sunt *v*: *om. BDEF* 16 putant *Christ*: putat *mei*, puto ς eas sic *v*ς congnominari *D* 17 a τεχνικοῖς ς 18 significat *B* 19 quattuor modis *EF* 20 quaerentur *BDv*, quaeretur *F*, quaeritur *E* quid sit *abest ab ed. Capp.* an *om. D* duci *EFv* an induci in ind. debeat] '*vulgo dicitur* translatio, status translationis *et* praescriptio, *Graecis μετάληψις et παραγραφή seu παραγραφικόν.*' Capp. 22 idem *Dv*: item *BEF*ς 23 enim neque *nos*: neq. enim *BD*², enim *D*¹*EFv*ς 26 uocanit *EF* 27 ΔΙΟΤΗΤΟϹ *B* 28 de eodem et altero ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΘΑΤΕΡΟΥ (ΕΤΕΡΟΥ *BEF*) *BDEF*: περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου, id est de eodem et altero *v*ς. *Cum desit in codd.* id est, *Graeca ex glossemate adiecta videntur*

cio diximus. Plerique enim negant esse eam, quando id agat, ne res possit venire in quaestionem. Sed inter omnes Hermagorae praecellit auctoritas, qui et quaestionem putat et in primis necessariam et agitari in foro multum et adhibendam etiam in ceteris statibus primo statim congressu, si causae condicio patiatur. Nihil enim statuo tam interesse eorum, quibus iudicium intenditur, quam declinare iudicium. Porro ipsam declinationem iudicii habere nonnullam iudicii speciem. Nam si ita res ageretur, ut quotiens nollet aliquis causam induci, esset hoc in ipsius potestate, nulla erat quaestio: nunc cum semper existant qui impediant, ipsa illa contentio, qua alter in iudicium vocat, alter recusat iudicium, facit quaestionem, quod controversiae genus Hermagoras *μετάληψιν* appellat. Nostrorum pauci **reprehensionem**, plerique **translationem** vocaverunt, utrique sane rationem secuti. Qui reprehensionem dixerunt, eo scilicet, quod cum maxime inducatur in iudicium causa, reprehenditur et quasi retrahitur: qui translationem, quod reus non omnino excludat actionem, sed, ut praesentem condicionem actionis excuset, in aliut genus iudicii transferat, vel habitum iam vel futurum. |

11. Sunt item aliae quaestiones quattuor, quas inventores *νομικάς*, nos **legales** appellamus. In his sunt **scriptum et voluntas**, quod illi *ῥητὸν καὶ διάνοιαν* appellant, *ἀντινομία*, quam nos **contentionem legum contrariarum** vocamus, **ambiguitas**, quam illi *ἀμφιβολίαν*, **conlectio**, quam illi *συλλογισμόν*. Verum haec paulo post diligentius tractabimus, ita ut significantia cuiusque evidentius exprimatur et species generibus addantur.

Interim mihi videtur esse dicendum, quibus omnis quaestio articulis et quasi nodis subinde adstricta ad perfectam speciem sui veniat. Est aliquod dictum, quod graeci *φάσιν* nominant: id scinditur in duas partes, et est eius alterum *κατάφασις*, alterum *ἀπόφασις*. **Cataphasin** (non sufficit enim aientiam exprimere) **intentionem verbo factam** possumus

1 *malis* negant esse eam quaestionem agat *B*, *ut coni. Capp.*: agant *DEFvς*; *an* agatur? 2 in quaestionibus (quaestionem *EF*) et inter *BDEF* 4 in statibus ceteris *B* sic causae *B* 9 erat *BD*: erit *EF*, esset *vς*; *fort.* nulla futura erat 11 contrauersiae *B* metalemsin *BD* 12 uocauere *vς* 13 cum *om. B* 15 sed ut praesentem *scripsi*: sed in praesentem *BD*, sed praes. *v*, sed in praesenti *EF*, sed uel in praesentem *ς* 16 excuset *BD*: excuset aut *EFvς* 18 *ante* Sunt *est in meis capitulatio:* DE LEGALIBUS QUAESTIONIBUS quatuor *B* 19 legales dicimus *B* in his sunt *scripsi*: in his (His *sine* in *B*) nomina (omnia *D*) sunt *BDEFv*, Νομικὰ sunt *ς* 20 *ἀντινομία Aldina*: ΑΝΤΙΝΟΜΙΙ *B*, ΑΝΤΙωΦΝΑΠΑΝ *D et similiter EF*, *om. v* 22 *συλλογισμὸν* uocant *ς* 26 astricta *B* perueniat *vς*. *Sequitur in meis titulus*: Quid sit phasis quid cataphasis (et apophasis *add. E*) id est (i. e. *om. v*) quid intentio quid negatio status, *ex quo ipso fere apparet hos titulos non ab ipso auctore adiectos esse; cf. etiam capitis formam p. 141, 7* 27 nominant *mei*: uocant *vς* 28 est eius alterum *κατάφασις*, alterum *ἀπόφασις*. Cataphasin (non sufficit e. aientiam exprimere) intentionem *scripsi*: est eius alterum apophasis cataphasin (apophasin. catafasis *F*, *καταφασις* et alterum *αποφασις E*) non sufficit enim magnificentiam exprimere intentionem *BDEF*, est eius altera apophasis. altera cataphasis. Non sufficit enim magnificentiam exprimere. Intentionem *v*, est eius altera *ἀπόφασις*, altera *κατάφασις*. non sufficit enim aientiam exprimere: *κατάφασιν* intentionem *ς*

p. 223. 324 C.

dicere, id est verbum quo crimen intenditur, veluti: 'pulsasti, prodidisti, occidisti.' Quod autem illi apophasin, nos abnuentiam criminis eius, quod accusator intenderit, veluti: 'non pulsavi, non occidi, non prodidi.' Ex his duobus, dicto et responso, vel intento et negato, media nascitur quaestio hoc modo. Intentio est 'occidisti', negatio 'non occidi', quaestio 'an occiderit.' Sed ut iam a coniecturali modo recedamus, intentio est 'iniuria occidisti', negatio 'non iniuria occidi', quaestio est 'an iure occiderit'. Vel in aliquo legali statu. Intentio est 'non licebat tibi hoc facere per legem': negatio est 'licebat mihi hoc facere per legem': quaestio est 'licueritne hoc facere per legem'.

12. Hanc quidam, ut nos usque adhuc diximus, quaestionem vocaverunt, quidam statum nominaverunt, ab eo videlicet, quod in ea et exordium quaestionis et summa consisteret. Primo enim quasi eminus, cum hinc dicatur factum esse, inde non esse factum, nulla pugna est, sed quasi futurae pugnae meditatio: deinde cum propius accessum est et quasi ad manus ventum, altercationi et contentioni mutuae media quaestio intervenit, sit necne factum. In ea uterque consistit, omisso quod ante dicebat: unde ei quaestioni status nomen inpositum est. Hoc idem Theodorus *κεφάλαιον* appellat, translatione usus videlicet a principali parte corporis, quod in hoc etiam conplexu duorum, quae utrimque dicta sunt, quasi caput quoddam totius controversiae efficitur.

13. Consequens huic locus est, aut perinde aut magis etiam necessarius, quo demonstratur quid sit causa, quid continens, quid de quo contenditur. Causam Hermagoras *αἴτιον* vocat, *συνέχον* continens, de quo contenditur *κρινόμενον*. Est igitur causa, quae nisi praecesserit, controversia fieri non potest. Quod dico, tale est. 'Abdicatur a patre filius' controversia idcirco non est, quia nulla cur abdicaretur a patre, causa praecessit.. Denique addamus causam et statim controversia effecta est: 'iuravit se non ducturum uxorem et abdicatur.' Quod iuravit *αἴτιον* factum est, id | est causa, cur abdicationem mereretur. *Συνέχον*, id est continens, est, quod ad refutandum *αἴτιον*, id est ad refellendam causam videtur adferri, ut est in hac materia: 'Militem, qui iuraverat se deserturum, imperator occidit et reus fit caedis.' Hic enim *αἴτιον* est, id est causa iudicii, quod occidit; neque enim fieret reus, nisi occidisset: *συν-*

2 eius in altero *EF* 3 quod *scripsi*: quod uerbum *BD*, quod uerbum quod *F*, uerbi quod *E*, quod per uerbum *vς* uelut Impulsaui *B* 4 intentione et negatione *vς* 6 ut *om. B* modo, '*i. e.* causa *vel* statu, *ut vulgo loquuntur*'. Capp. 7 est *om. vς* iure *B*: iniure *D*, iniuria *vς* 9 mihi hoc facere per legem *BDEF*: mihi ς, Negatio — per legem *om. v* 9 quaestio — — per legem *om. B* 10 an licueritne *D*, *sed* an *postea additum*, licuerit *F*, an licuerit *Ev* 11 uocauere *vς* 12 nominauere *v*, nominarunt ς 17 sic *D* 19 CEFBLEON *B* 20 utrumque *D* 21 capud *D* 23 sit *om. B*, ut *D* de quo contenditur] *i. e. iudicatio* 24 causam. etion hermagoras continens dicit SINECON *B* 25 est ergo ς 27 cur abdicetur ς 30 id est *BEF*: uel *Dvς* 33 imp *D*, imperatorē *BEF* aetion est .i. (= id est) causa iudicii *E*: aetion est causa iudicii *BDFv*, *αἴτιον*, id est, causa iudicii est ς 34 *συνέχον*, id est continens, est id *Eς*

ἔχον est, id est continens, id propter quod occidisse *se* dixit, ius iurandum scilicet militis, quo deserturum se esse iuraverat. Hoc interdum *συνέχον* Hermagoras, id est continens, appellat, ab eo quod omnis rei defensio ab illo contineatur: interdum *αἴτιον αἰτίου* vocat, quasi causam causae. Nam quem ad modum reatus causa est quod militem occidit, ita occidendi causa, quod miles deserturum se esse iuravit.

14. Nunc quoniam scimus quid sit causa, quid continens, videamus etiam quid sit de quo contenditur, id est quid sit *τὸ κρινόμενον*. Est autem nihil aliud quam exploratio *τοῦ συνέχοντος*, id est continentis. Quod dico, tale est; etenim in eadem controversia perseverandum puto, quo sint lucidiora quae tradimus. *Αἴτιον* est quod occidit militem hic imperator: *συνέχον* est, quo reus nititur, id est ratio, propter quam occidisse se dicit; est autem, quod miles iuravit se deserturum: *κρινόμενον* est examinatio huius ipsius, quod ad defensionem reus attulit. In quo ita quaeritur, num alia causa imperatori fuerit, cur occiderit militem, et haec praetexatur: ut videatur non quia iuraverit occisus, sed [alia] quadam vel simultatis vel invidiae causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari: an, etiam si iuraverit, parum tamen haec iusta causa fuerit cur debuerit occidi. Et tota perspectio totius *συνέχοντος*, quod ad *αἴτιον* adfertur, *κρινόμενον* vocatur. Evenit tamen nonnumquam, ut in una controversia non semel *αἴτιον* et *συνέχον* et *κρινόμενον*, sed saepius ipsa omnia per vices revoluta tractentur, ut in hac controversia: 'reus est Ulixes laesae rei publicae, quod procos occiderit.' Hic enim *αἴτιον* est quod occiderit: *αἴτιον αἰτίου* vel *συνέχον*, quod eos, qui bona sua depopulabantur et pudicitiae uxoris insidiabantur, occidit: *κρινόμενον* est, numquid tamen, etsi hae res praecesserunt, alia tamen causa quam praetexit occiderit: vel numquid ne pessime quidem de se meritos indemnatos debuerit occidere. Deinde ad hoc *κρινόμενον* aliut *συνέχον* adfert Ulixes, quo dicat se iussu Minervae interemisse. Deinde hoc ipsum *συνέχον* fit *κρινόμενον*, quod quaeritur, utrum non propter iussum Minervae occiderit, et utrum in tali re *ne* Minervae quidem obtemperare debuerit. Est autem *αἴτιον* proprius accusatoris locus, *συνέχον* defensoris, *κρινόμενον* utriusque commune.

15. Subinde dicendum puto, quem ad modum et quot modis contro-

---

1 se *addidimus; cf. infra v. 12* 2 niles *E*, milite *B*, millitem *F*, *item D, sed hic corr. ex* militis quod se deserturum iurauerat ς 3 sinechou id est contiuens hermagoras *B*; *videtur* i. e. continens *hic glossema esse* 4 interdum uero υς 8 τὸ *om.* υς ΚΡΕΙΝΟΜΕΝΟΝ *BD* 9 ΤΟΥ CΙΝΕΧΟΝΤΟC id est continentis *B*: continentis id est τοῦ *συνέχοντος rell. et* ς 10 quo *D corr. in* quae 12 est quod *B* nititur reus *EF* se occidisse ς 13 desertorem *BD*, *sed D corr. ex* deserturum 14 adtulit *F* 15 occideret *EF* 16 alia *om. BD* quadam υ: quacũque *EF*, quamquam *BD*, *fort. ex* quapiam 18 causa iusta *EF* 20 nonnunquam *B* 21 semel *D*[1]υ: simul *BD*[2]*EF* 22 *et* 28 ulyxes υ, Ulyssea ς 25 *et* 27 nunquid *B* 26 praecesserint υς 27 merito *B* 29 *et* 30 minaeruae *D* 29 Denique *E* 30 quod *mei et* υ: quo ς utrum non *BD*: utrumne υς 31 ne *addidi* optemperare *E* 32 decusatoris *D* 33 commune. DE THEMATIBUS QUAE NON CONSISTUNT *mei* 34 Dicendum subinde υς contrauersa *B*

p. 324. 325 C.

versiae asystatae fiant: tametsi ne dici quidam controversias oportet, quae statum non habent, sed plegmata inrationabilia, id est ἄλογα. Fiunt igitur asystatae modis quattuor: uno, cum aliquid deest ex circumstantia (quae autem vis sit circumstantiae, et supra diximus), id est cum quaestionibus aut causa aut persona aut locus aut aliquid eorum deest, quibus effici circumstantiam diximus. Hoc autem genus | asystati in scholasticam materiam non potest cadere, idcirco quia ne fingi quidem poterit ullum thema deficiente circumstantia. In veritate tamen nonnumquam evenit ut aliquid horum desit, et per inprudentiam actoris profligata causa veniatur ad iudicem. Alter est modus asystati, quem κατ' ἰσότητα appellant. Nos tametsi nomen latinum dare non possumus, tamen vim intellegere debemus. Nam cum eadem utrimque dicuntur et nulla re ne parva quidem discernuntur, tum huius modi πλέγμα propter aequalitatem utriusque partis statum implicat, ut: 'viciui adulescentuli, qui speciosas uxores habebant, noctu alter alterum obvium habuerunt: accusant invicem adulterii.' Nam quidquid altera pars dixerit, hoc altera dicat necesse est: 'Verisimile est te adulterium voluisse committere, quia adulescens es.' "Te quoque verisimile est voluisse, quia adulescens es." 'Verisimile est, quia speciosam uxorem habeo.' "Te quoque verisimile est, quia et ego speciosam uxorem habeo." 'Facultatem tibi vicinitas praebuit': "et tibi eadem vicinitas praebuit facultatem." 'Cur nocte in me?' "cur tu autem in me incidisti?" Nihil est quo distinguatur, et idcirco utervis eorum sive accusat alterum, se criminatur, sive se purgat, defendit eum, quem criminari videtur.

16. Tertium est asystati genus, quod Graeci καθ' ἑτερομερίαν appellant, id est, cum reo nulla defensio est, et aut color in facto non invenitur aut parum probabilis color invenitur: unde etiam Democrates praeceptor meus solitus erat dicere, eas etiam controversias, in quibus color diu quaeritur, statum non habere. Verum ille constantius: nos si adferatur aliquid ad defensionem vel mediocriter probabile, admittimus. Sed si

---

1 asystata *Bv, item D, sed hic pr. m.* asystate   fiat *BDv*   tamenetsi *BF*
2 plegmata *BDEF*: plasmata *v, ut est in Fortun. I, 3 extr.*   inrationalia *BD* alogo *D*[1], alogos *BD*[2]*EF*, longa *v*   3 asystatae *Dv*: asystata *Bς*, asystata uocis *EF*
uno *EF*: unū *BDv*, unus ς   circumstantiis *EF*   4 et *B*: ut *DF*, *om. Evς*
5 personam *D*   6 circumstantias *vς*   asysistati *D*   scolasticam *mei*   7 cadere non potest *EF*   9 auctoris *DEF*   10 quem *D sup. lin.*   KATA *mei*   ICOTHTA aequalitas *D*   dicunt *B*   11 tametsi *D*[1]: tamensi *BD*[2]*Ev*, tamen etsi *F*   deuemus *D*
14 implicat *B*: amplificat *DEFv, sed D* ficat *in ras. ex* amplicat, *ut videtur*   uxores spec. *vς*   15 noctu alterultrum (alterutrum se *v*) obuiam habuerunt *BDv (EF interpolati sunt)*   16 pars dixerit hoc altera dicat nec. est *B*: pars dicat nec. est *D*, pars dicat nec. est et alteram dicere *EF*   Verisimile est *mei*: id est, Verisimile est *vς*   17 *et* 18 aduliscens *D*   17 noluisse nerisimile est *vς*   19 uxorem habeo. facultatem tibi uicinitas praebuit quia et ego speciosam uxorem habeo. Cur nocte *B*
tibi praebuit uicinitas *EF*   21 cur nocte *mei*: cur in nocte *vς*; cur tu nocte in me incidisti? *coni. Capp.*   22 distingatur *B*   utervis *nos*: utrius *BD* (rius *D in ras.*), uter *Ev*, ut *F*, uterque *Capp.*   accuset *vς*   se *om. B*, sed *D*   23 purget *vς*
24 KATA *mei*   25 cum reo *mei et v*: cum secundum alteram partem reo ς, *quod foedum esse glossema locutionis* καθ' ἑτερομερίαν *apparet*   est defensio *vς*   in *D sup. lin.*   26 inuenitur color *vς*   28 quaereretur *D pr. m.*

evidenter confossa causa est, ut oportet, secundum heteromerian explodemus. Nonnumquam incidunt quaedam quaestiones, maxime in veritate, quae summam accusatori, nullam reo largiantur facultatem: verum eas non controversias, sed communes locos dicimus: quippe est in his non probatio criminis, sed ut in expressum atque evidens facinus expressio.

Quartus est modus asystati vel caliginosissimus, adeo ut nonnumquam etiam doctis hominibus soleat obrepere: habet enim nonnullam speciem probabilis consistentisque materiae. Ea est huius modi, in qua iudex ferendae sententiae rationem explorare non potest. Hoc Graeci *ἄπορον* vocant, sed subiciamus exemplum: 'Petebat ab alio usuram quasi pecuniae creditae: ille accepisse se pecuniam confitebatur, sed depositam et idcirco velle se restituere sortem sine usura. Pendente interea iudicio lex de novis tabulis lata est: repetit ille quasi depositam, ille retinet quasi creditam.' Non | enim video quid sit hic quod in sententia ferenda iudex sequi possit, cum petitor idem interdum credidisse, interdum deposuisse se dicat, et ille alter interdum depositam accepisse, interdum creditam, et neuter sua priore, sed uterque alter alterius praeterita sententia utatur.

17. Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur scire figuras controversiarum, quibus invicem differant, quo magis in evidenti sit, quem ad modum quamque tractemus. Sunt igitur schemata, id est figurae controversiarum, quattuor: *ἔνδοξος*, quod nos opinionis bonae possumus dicere, *ἀμφίδοξος*, quod nos opinionis confusae ex utroque, bono ac malo, possumus dicere, *παράδοξος*, quod nos opinionis malae possumus dicere: tametsi quidam parum diligenter graece loquentes paradoxa pro his, quae sunt bonae opinionis, accipiunt: unde vulgo etiam olympionicas et ceteros victores Graecorum et sacrorum certaminum paradoxos vocant, magis consuetudine quam ratione ducti. Nam, ut opinor, *παράδοξον* est, quod est *παρὰ τὴν δόξαν*, contra opinionem bonam. Denique licet alias vulgarem illam significationem huius nominis probare malimus, tamen hoc loco, ut multa nove tam a technicis quam a philosophis cognominantur, accipere debemus non pro solito usu consuetudinis quam pro condicione praecepti. Quarta est

1 confossa *D*: confosa *B*, confusa *EFv*, confessa ς; *cf. Val. Max. VIII, 1, 11* eteromerian *B addito s. l.* alteram partem exploremus *F* 3 facultatem accidunt (accedunt *D corr. et v*) uerum *Dv* 4 in his non est *v*ς 5 adque *D* 6 modus est *EF* 7 obripere *B* 9 dicum *B* 10 petebat *BEF*: petebant *D*, petebat quis *v*ς 11 iccirco *B* 13 est allata *v*, est lata ς 14 iudex sequi *B*: iudex sibi *DEFv*, *sed D pr. m.* sebi, iudici liquere ς 17 propriore *D* utebatur *EF* 18 DE FIGURIS CONTROUERSIARUM. Pertinere *mei* 19 quo — — tractemus *om. B* 20 themata ς 21 Eudoxos *v*, εὔδοξον ς opinionis bonae *B*: opinionis bonae ex utroque bono aut malo confusae *DF*, opinionis bonae ex utroque bono confuse *E*, opinionis bonae ex utroque bono *v*ς possumus dicere *DEFv*: dicimus *B* 22 ἀμφίδοξον ς quod nos *om. D* confusae *om. Dv*, *ante* possumus *habet* ς 23 παράδοξον ς dicere *v*: *om. BDEF* 24 quiddam *B* paradoxon *mei et v* 25 etiam vulgo *EF* 26 graecorum et *B*: *om. rell. et* ς 28 contra *mei*: id est contra *v*ς uulgares *DEFv* (uolgares *D corr.*) 29 probare malimus huius nominis *v*ς noue tam *B*: noua etam *D*, noua tam *v*, noua et *EF*, noua iam *Capp.* 30 a technicis *B*: athecinis *D*, a mathematicis *EF*, a technicis et mathematicis *v* quam a *mei et v*: et Capp. non pro *BDF*: non pro tam *v*, non tam pro *E*ς 31 conditione *hic B*

species controversiae, quae graece ἄδοξος dicitur, quam nos non, ut vulgo, malae opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam *vocamus*. Sed evidenter haec propositis exemplis *liquebunt*.

18. Ἔνδοξος controversia huius modi est, in qua tam persona quam res est honesta, velut: 'Scipio victis Poenis petit praemium ut spectet ludos laurea coronatus.' Et persona honesta est Scipionis, et quod petitur non inprobum. Ἀμφίδοξος est, in qua vel honestatem personae turpitudo rei maculat, velut si idem Scipio petat praemii nomine mortem Tiberi Aselli; nam petitoris honesta persona est, quod petitur inhonestum: vel contra, si abdicatus fortiter fecerit et petat praemii nomine redire in domum patris: persona quae petit inhonesta, abdicati: res quam petit honesta, ut in domum patris redeat. Παράδοξον est controversiae genus, ut supra definiebam, in quo utraque inhonesta sunt, tam res quam persona, velut: 'inpudicitiae reus fortiter fecit: petit praemii nomine accusatoris sui mortem.' Nam et persona petentis inhonesta est, si quidem fuit reus inpudicitiae, tametsi aliquid turpitudini derogaverit quod fortiter fecit, et res quam petit improba. Ἄδοξον est controversiae genus sine opinione utraque, humile et sordidum: 'Pauper vestimenta vendebat: extitit alius pauper qui vindicaret ea et furto ablata esse sibi diceret. Ille venditor ait se ab adultero deprehenso illa vestimenta detraxisse: invicem accusant, ille adulterii, hic furti.' Hic enim et personae humiles pauperum et res, quae fecisse videntur quaestionem, abiectae, vestimentorum vindicatio et agnitio. Et quamquam intervenit crimen adulterii non abiectum, tamen, quia plura sunt ἐν τῇ περιστάσει humilia et sordida, totius controversiae speciem sibi vindicant. Dinoscere autem has controversiarum figuras cum ad multa alia convenit, tum vel in primis ad id, ut modum praefandi, id est principia edendi, congruentem qualitati materiae invenire possimus. Non enim eadem species debet esse principii in themate endoxo et amphidoxo et paradoxo et adoxo, sed sua cuique forma tribuenda.

19. Iam primum in endoxo genere materiae Hermagoras negat esse praefandum. Nam si benivolentiae, inquit, conciliandae gratia praefari so-

---

1 species *mei et v*: facies ς ἄδοξος ς 2 vocamus *addidi* (*nisi* dicimus *ex* quae — — dicitur *cogitatione supplendum est*): *om. BDEFv*, possumus dicere ς 3 euidenter haec *mei*: uideamus haec ς liquebunt *om. BD*ς, linquebant *F*, colluceant *E* (sed nullius opinionis euidenter propositis. id est humilem et sordidam. sed haec exemplis liquebunt *v*) 4 Endoxos *v*ς 5 praetium praemium *B*, *sed voci* praetium *linea superposita est* 8 Tyberii *Bv* 9 persona honesta est: quod autem petitur *v*ς 10 et petit *BEF* redire *mei*: reditum *v*ς, *fort.* redire ut liceat 13 sunt inhonesta *v*ς 14 fecit fortiter *B* et petit ς 17 improba est *v*ς controu. genus est *v*ς 19 ablata esse sibi *B*: abesse sibi *DEFv*, ablata sibi esse ς 21 pauperum *om. B* 22 res quas *DEF* uidentur fecisse ς quaestionem — — possimus (*v. 28*) *om. B* quaestione abiecta *DEF*, quaestionem abiectio *v* uendicatio *v*ς 23 cognitio *E* non abiectum *DEFv*: objectum ς 24 ἐν τῇ] *mei*: αὐτῇ ς 25 dinoscere *D*: ignoscere *F*, agnoscere *E*, dignoscere *v*ς 27 praefundi *D* 28. 30 *et p.* 149, 5 eudoxo *v*ς 29 et *ante* amphid. *om. BDEFv*, *ante* paradoxo *om.* ς sed est cuique sua *v*, sed est sua cuique ς 30 Iam *BD*: Nam *EFv* 31 praefandum *v*: praefundum *D*[1], profandum *B*, profundum *D*[2]*EF* inquid *D*

lemus, in bonae opinionis themate, quale est illud Scipionis, benigni sunt ii, aput quos sumus locuturi, nihil autem attinet parare quod paratum est. Sed mihi longe aliter videtur, et pace tanti viri dixerim; neque enim est semper spectanda auctoritas, utique cum ratione vincatur. Censeo igitur nihil prohibere in endoxo genere materiae quo minus praefemur. Nihil enim, opinor, mali benignos iudices benigniores facere praefando, ut, cum offensos adversariis videmus, offensionem illam dicendo augere conemur. Denique auloedos et citharoedos et ceteros huius modi artifices, quamquam non polliceantur orationem, videmus tamen praeloqui. Quia ante actionem et omnino curta et sine capite oratio est, quae sine principio ab ipsis rebus orditur, utemur etiam principiis in bonae opinionis controversiis, sed brevioribus et erectioribus paulo et confidentibus et plenis dignitatis, sine iactantia dumtaxat, ne res pariat invidiam, ut est illud aput M. Tullium contra contionem Metelli, in qua exultare videtur contra tribunum pl.: ubi uis uel in ipsa consistere? sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente. Quod numquam profecto tam magnifice dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi et ipsius actoris esset honesta persona et res, de qua locuturus erat, non improba. Itemque alio loco, cum de coniuratorum animadversione loqueretur: 'Video, p. c., in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos, et deinceps. Quae omnia huius modi sunt, ut actor et splendore suo et rebus iis, de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur merito confidere. Pleraque huius modi exordia aput G. Gracchum, quanto nobilior is fuit, *tanto maioris sunt* spiritus: quae dicentem profecto M. Erucium aut aliquem ex Cannensi caterva nemo ferret. |

20. In amphidoxo genere materiae moderatione quadam utendum erit, cum principia ducemus, ut et turpitudinem, quae subest, et dignitatem, quae est in re aut persona, ** vel inlustrando augeamus: ita varie utrumque miscebimus, ut alterius partis turpitudinem alterius honestas tegat,

15 fragm., 1. 20 in Catil. IV, §. 1.

1 est illud *Bv*: liiud est *D*, est *om.* *EF* 2 hii *DF*, hi *BEvς* locuturi ς parare *BD*: apparere *v*, partiri *EF* paratum *Bv*: parum *D*, partitum *EF* esse *D pr. m.* 3 uiri *D corr. e* uideri 5 praefamur *B*, praeferemur *D corr.*, proferentur *EF* 6 mali est ς facere *mei et v*: reddere ς 7 conemur *B*: conamur *reil. et* ς 8 cytharedos *B* 9 qui ante D^1v 10 est uratio *EF* 12 dignitatis *Sigonius*: dignitatibus *mei et v, sed D* dignitatib; *ita, ut* b; *sit in rasura, sub qua latet vera* s 14 metalii *D* contra (a *in D corr. e* t) a. pl. *BD*, contra r. p. *v*, contra r. p. uel *EF* 15 ubi uis uel in ipsa consistere *mei et v*: *om.* ς; *fort.* ubi uis tu in ipsa consistere? Insequor *EF* 17 nunquam *B* 18 auctoris *Dv*
19 coniunctorum *B* 21 conuersas *B*, *sed* o *sup.* as *add.* et *om. mei et v*
22 et splendore *v*: expiendore *D*, ex splendore *BEF* 23 uidetur *mei* 24 g. graecum *B* nobilior is fuit *BDEF*: nobilioris fiunt *vς* tanto m. sunt *supplevimus*
25 meruoium *BD*, mericium *EF*, Minutium *v*, M. Erutium ς 26 amphidoxon *DEF*
27 principia ducemus (dicemus *EF*) *BDEFv*: principiamus ς ut *om.* *B* quae subest — — turpitudinem *(v. 29)* *om.* *EF* 28 *lacunae signum posuimus; videtur tale aliquid deesse:* uel tegendo minuamus ita uarie (uariae *D*) utrumque (utrimque *BD*) miscebimus *BDv*: vel ita varie utrumque misceamus ς

p. 328 C.

neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo superiore genere materiae, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit, avocabimus iudicem ad personae dignitatem: si in persona, ad rei dignitatem quasi de periculoso in tutiorem locum refugiemus, sed summatim leviterque cedentes, despicere ut potius suspicionem metus quam timere videamur. Laborabimus autem in eo, ut confusa utraque dignitate rei et personae plus fiduciae in honestate quam metus in turpitudine habere videamur. Sed ut limpidius hoc genus principandi deprehendatur, dabo exemplum, quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur: erat enim controversia amphidoxos, quippe qui niteretur dignitate personae M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Utrumque in principio statim ita confudit orator, ut et turpitudinem criminis dignitate personae contegeret, neque tamen largiter nimium neque exultanter, sed ita, ut exprimat nonnullam etiam metus suspicionem: Maxime fuit optandum M. Scauro, iudices, ut nullo suscepto cuiusquam odio sine offensione ac molestia et cetera.

21. In paradoxo, id est in malae opinionis themate, ubi et personae et rei dignitas pariter laborabit, longioribus principiis utendum erit et purgandis suspicionibus opera tribuenda et demisse loquendum cum sententiis tum verbis etiam propius blanditiam sitis, et querimonia quasi falsi inlati criminis et falsae infamiae conpositae adversus nos per invidiam; summissiore toto corpore conformato ad verecundiam, summisso voltu, oculis terram intuentibus, neque illam acriter, sed, si possumus, etiam rumore dissimulato.

In adoxo, id est in humili genere materiae, proxima sermoni debent esse principia, neque sententiis alte petitis neque verbis ultra modum ornatis nec structura graviore, sed quasi resoluta et simplici. Vis autem omnium sententiarum, quam his principiis adhibemus, ea esse debebit, ut rem a proprietate revocet ad communitatem, et dicat omnium interesse illam rem vindicari, propterea quod quanto quaeque minora sunt, tanto crebrius et magis inter multos cadere possint; nec tam oportere spectari magnitudinem rerum et personarum quam rationem aequi et iniqui, veri

15 fragm. 1

1 superiori *Bv* 3 auocabimus *BD*: aduocabimus *EFvς* 4 de periculoso loco *vς* . 5 ut despicere *ς* 6 metus *B*: *om. DEFv* 8 uideamus *B* principandi *mei et v*: principiandi *ς* 11 ne premeretur *EFv*, *haud scio an recte* 12 in principiis *vς* 13 contigeret *B*, contegerit *EF* 14 expromat *BEF*, *item D*, *sed hic corr. ex* exprimat 15 iudici *B* 17 et personae et rei dignitas *E*: et persona et dignitas *BDFvς* 19 dimisse *mei et v* loquendum *B*: loquendum sequendum *DEF*, loquendam: sequendum etiam *v*. loquendum: et sequendum *ς* 20 etiam *om. ς* querimonia *v*: querimoniam *BDEF* 21 aduersum *ς* inuidiam *B*: inuidiam iam *Dς*, inuidiam etiam (*vel* et iam) *EFv* 22 submissiore *B* conformato *B*: conformati *EF*, confirmati *Dv* 23 neque etiam illam *ς*, *fort.* n. illa 24 rumore *mei et v*: timore *ς* dissimulato *nos*: simulato *libri* 25 In adoxo id est Inglorioso hoc est *B* debeat *D* 27 uis *BE²v*: uim *DE¹F* 28 athibemus *D* debet *vς* 31 carere possit *D*

p. 328 C.

atque falsi; eandem enim esse horum in minimis vim quam in maximis. Talia principia sunt pleraque aput Demosthenen in iis libris, qui inscribuntur idiotici, et magis aput Lysian et aput quosdam ex nostris veteribus. Certe M. Tullius, cum pro Archia diceret, non aliter exorsus est.

---

1 adque *D* 2 Demosthenem *vς* iis *v*: his *BDEF* 3 Lysiam *EFvς* ARS. RHETORICA. LIB. III. EXPLICIT INCPIT DEDIALECTICA LIB. IIII. *D*, EXPLIC BERTI. RG. RHETORICA cuius et grammaticam lege INCIPIT ARS RHETORICA. CLODIANI. DE STATIBUS *B*, EXPL SCOLICA ENCHIRIADIA DE ARTE RETHORICA *E*, FINIT *F*; *in v sequitur particula ex Martiano Capella de elocutione (cap. 31—38 nostrae edit.), post quae demum haec legitur subscriptio:* Chiri consulti Fortunatiani Rhetoricorum Libri tertii et ultimi Finis.

VIII.

Q. FABII LAURENTII VICTORINI

EXPLANATIONUM IN RHETORICAM

M. TULLII CICERONIS

LIBRI DUO.

ACCEDIT INCERTI AUCTORIS TRACTATUS DE ADTRIBUTIS PERSONAE ET DE ADTRIBUTIS NEGOTIO.

D = codex Darmstadtiensis saec. VII.
F = cod. Frisingensis saec. X num. 200, nunc Monacensis Lat. n. 6400.
B = cod. Bambergensis M, IV, 4; saec. XI.
O = ed. Orelliana in Scholiastarum Ciceronis volumine priore.

LIBER PRIMUS.

Omnis, quicumque incipit cuiuscumque generis orationem, haec tria in principiis adhibere debet: ut auditores faciat attentos, benivolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum, quid sit eloquentia, ostendit; attentos, cum dicit se de eloquentia dicturum, re scilicet magna; benivolos, si quidem ostendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis sit per se ipsam non ostendit, sed est capax qualitatis, quam non in se habet, sed accipit ab agente. Nam ut cuiuscumque ingenium fuerit eius, qui ea utitur, proinde qualis sit vel quid faciat demonstrat. Ergo quoniam quivis mediocriter sapiens potest videre eloquentiam, si in homine stulto sit, malam esse, si in sapiente, bonam esse, propterea Cicero non utrum bonum an malum sit eloquentia quaerit, sed utrum plus boni an plus mali habeat ostendit. Tractat autem in principiis quattuor thesis: unam talem, studendum esse sapientiae cum eloquentia: aliam, parum prodesse solam sapientiam, tamen prodesse: tertiam, multum nocere eloquentiam, si sine sapientia sit. Et quia potest dici: 'ergo eloquentiae studendum non est? nam ubique sapientiam laudas', respondetur studendum esse eloquentiae, quia per eloquentiam vim suam sapientia exserit necessario. Quarta thesis: studendum esse eloquentiae, sed tamen quae sit mixta sapientiae. Animadvertere tamen debemus in principiis deliberationis propositionem, partes propositionis, exsecutionem partium, postremam vero sententiam, quod diligenter attendenti facile cognitu est. Sed antequam ad id, unde coepit Cicero, veniamus, dicendum primum videtur, quid sit ars, deinde quid intersit inter artem et virtutem. Ars est, quae significantiam sui plenam non habet, sed intellegitur ad aliquid pertinere: non enim, ut codice nominato scimus statim quid sit codex, ita mox scire possumus, quid sit ars, nisi additum fuerit cuius ars, poeticae, grammaticae, eloquentiae. Virtus est animi habitus, in naturae modum rationi consentaneus, et ideo in naturae modum; duobus enim constamus, anima et corpore. Anima inmortalis est. Si inmortalis est, a divinis descendit: si a divinis descendit, perfecta est. Sed acies quamvis perfectae animae quodam corporis crasso tegmine inretitur et circumfunditur, et ita fit, ut quandam oblivionem sui capiat. Cum

---

INCIPIT COMMENTŪ VICTORINI RETHORIS IN .M. .T. CICERONIS RETHORICAM *F*, MARII FABII VICTORINI RETHORIS IN RETHORICIS M. TVLL̄. CICERONIS LIBER .I. INCIPIT *B*; *in cod. Vaticano est inscriptio:* Q. LAVRENTII FABII VICTORINI MARII COMMENTARIORV̄ *etc., cf. A. Mai in Spicileg. Rom. V, p. XI.*

5 magna] *hic incipit D, in quo primum folium periit* 6 si quidem *D, ut coni. Orelli:* siquidem quia *BF* 7 eloquentiā *D* ipsam *BDF*: ipsa *O* 9 fuerit *B s. l.* perinde *BO* 14 theseis *O* 16 sit *DF*: ea sit *BO* 17 non esse *DBF, sed* esse *in D corr. ex* est, *ut apparet* 21 deliberationis, propositionum partes, exsecutionem *ed. Capp.* postremo *BFO* 22 cognitum *F et corr. D* 26 ut *D* (*add. s. l. m.* 2 uel): uelut *BFO* 27 cuius ars poeticae *D* (*sup.* ars *additum* artis): cuius artis (ars *B corr.*) ut ars poeticae *BF*, cuius ars, ut ars poet. *O*

vero || studio ac disciplina veluti detegi coeperit atque nudari, tunc in naturae suae modum animi habitus revertitur atque revocatur. Hanc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus nasci, nunc exercitatione confici, nunc a deo dari. Haec virtus in rhetoricis a Cicerone eadem ponitur quae sapientia. Alibi vero, id est in libris de re publica, ab eodem Cicerone illa virtus dicitur quae prudentia. Virtus igitur habet partes quattuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum et malarum per omne tempus scientia. Iustitia est animi habitus ita informatus, ut omnibus meritis tribuat dignitatem. Fortitudo est con|siderata periculorum susceptio et laborum perpessio. Temperantia est animi circa res inutiles atque inhonestas victrix ac pudica dominatio. Harum partium partes in consequentibus cognoscemus. Nunc ad id, quod ostendere proposuimus, revertamur, scilicet ut, quid inter artem et virtutem intersit, videamus. Harum quattuor partium, quas diximus inesse virtuti, nulla omnino in artem cadit. Ars enim tantum praecepta tradit, non aliquid secundum ipsa praecepta faciendum. Ideo ars sapientiae tradi non potest: per se autem tota constat ac permanet; quae perfecta est, si haec quattuor teneat, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Datur autem ars eloquentiae, et recte datur. Etenim si constat quattuor rebus, natura, usu, exercitatione, arte, necessario et artis praecepta in eloquentiam dantur. Quae si deest, profecto tria illa multum interdum nocere, numquam prodesse possunt. Dicendum etiam videtur, quae distantia sit inter rhetorem, sophistam et oratorem. Rhetor est, qui docet litteras atque artes tradit eloquentiae: sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur: orator est, qui in causis privatis ac publicis plena et perfecta utitur eloquentia. Et ut sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum vocavit, ubi docet artem dicendi, illos alios tres **de oratore** nominavit, ubi illa, quae habere debeat orator, ostendit. Nunc ergo considerans quid et quantum sit illud, de quo dicturus est, id est eloquentia, recte se inducit diu cogitasse, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat.

Saepe et multum hoc mecum cogitavi] Horum si unum sit, non ostendit satis diutinam cogitationem. Possumus enim frequenter aliquid cogitare, sed statim a cogitatione desistere: possumus itidem diu aliquid cogitare, sed id una tantum die facere. Recte ergo utrumque coniunxit 'saepe et multum hoc mecum cogitavi.' Et quia in publicum proferri res non debuit nisi certa et deliberata, recte ait 'mecum cogitavi.'

Bonine an mali plus] Causa deliberationis, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia. Non tamen vacat ratio ordinis: potuit autem dicere 'maline | an boni plus', sed Cicero naturam tenuit eloquentiae, quae cum primum agere coepit, profuit hominibus; nam 'conpulit eos et congregavit.' Post autem depravata ingenio malo-

---

5 in incerto libro p. 853 ed. II. Turicensis.

---

1 detegeri *D* adque *D* 6 habet .IIII. partes *F* 9 meritam *coni. O coll. p. 164, 18* 17 quae] quia quae *F, sed* quae *expunctum* 20 in eloquentia *F* 22 sofiatam *et paulo post* sofista *DF* 23 tradit *D* (*add. manu secunda* or *super* it): artes. traditor eloquentiae *FO*, *in B syllaba* or *erasa est* 26 Rhetoricorum *O* 27 orator habere debeat *O* 30 boni aut plus *DF* *Post* habeat *sequitur in B inscriptio:* Marci Tullii Ciceronis liber primus rhetoricorum incipit; *nam in hoc codice totum opus Tullianum per partes descriptum est, unde fit ut permulta Victorini lemmata desint* 32 cogitionem *D* 34 couiunexit *D* 36 mecum *D*[1]: hoc mecum *D*[2]*BEO* 37 sit *om. D* 38 sed quaerit utrum *F* 40 natum *D*

rum, multum nocuit rei publicae. Bene igitur ordinem tenuit, ut diceret 'bonine an mali plus.'

Hominibus attulerit et civitatibus] Res publica duobus constat, publico et privato: ideo 'hominibus et civitatibus'. Hoc et in Verrinis animadvertere debemus, qualiter ubique Cicero aut homines defendat aut civitates.

Copia dicendi] Quoniam nomen eloquentiae id sibi optinet ac vindicat, ut cum ad aures venerit, non nisi optima accipiatur, ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quae quasi sono ipso id optinuit, ut mixta videatur esse sa|pientiae, ne quis, inquam, deliberandum non crederet, utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis aestimaret bonam, propterea maluit definire eloquentiam, dicendo 'copiam dicendi': quae quia potest ad utrumque flecti, causam deliberationis induxit.

Ac summum eloquentiae studium] Postquam docuit quid esset eloquentia per definitionem, securus postea, occupatis iam auditorum sensibus, eloquentiam nominavit. Sed recte ait 'ac summum eloquentiae studium'; non enim potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit ac plena fuerit.

Nam cum et nostrae rei publicae detrimenta considero] Ostensurus quantum boni aut mali possit eloquentia, de re publica loquitur, et recte. Non enim in privatis rebus eloquentia periclitanda est, sed in publicis. Ita ipse in Verrinis cum de se vel de eloquentia sua optimam probationem adferret, publicas causas commemorat, tacet privatas: me qui tot annis in causis iudiciisque publicis ita sim versatus. Nunc denique, ut bonum demonstret eloquentiae, de rei publicae incommodis vel commodis loquitur. Animadvertendum tamen, quod partes non eodem ordine exsequatur, quo proposuit. Ait enim supra 'bonine an mali plus': nunc a malis eloquentiae incipit. Sed supra naturam, ut diximus, secutus est, nunc cogitationis rationem servat. Illa enim prima cogitationi occurrunt, quae vicina sunt a nostra memoria. Ideo et de recentibus et quod esset magis propinquum, elegit, cum ait, 'nostrae rei publicae detrimenta considero'; consideratio enim rei publicae praesentis est. Ergo quoniam hucusque multa incommoda per solam eloquentiam rei publicae contigerunt, recte a malis eloquentiae coepit, post dicturus de antiquioribus bonis et malis.

Et maximarum civitatium veteres animo colligo calamitates] Recedit paulatim a re publica nostra ad extraneas civitates, et recte || post Romam maximas civitates nominat. Ergo quoniam vetustiora sunt harum exempla civitatium, animo se ait colligere. In re publica autem nostra quae sint gesta, considerat: recte itaque maximarum civitatium collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior est.

Non minimam video] Quia de modo hic agitur, id est, utrum plus boni an plus mali adferat eloquentia, ideo ait 'non minimam video esse invectam partem incommodorum'.

Per disertissimos homines invectam partem incommodorum] Quod supra

---

22 Cic. Div. in Caecil. §. 1.

---

1 igitur *DF*: ergo *BO* 2 an mali plus attulerit hominibus *edd.* 3 hominibus attulerit hominibus *DBF*, *sed in D alterum* hominibus *erasum* 5 qualiter *D in ras.* 11 in dicendo *DF* 12 quia *om. D* 20 in *post* enim *D s. l.* 21 de *post* uel *D s. l.* 22 tot annos *libri Tulliani* 23 *ante* nunc *in D* ita demum *erasum* 25 exequitur *FO* 29 adeo *D* 30 reip. *B*: reip. praesentis *DF* 31 rei publ. nostrae praesentis *O e cod. Basil.* 34 ciuitatum *O* 36 ciuitium *D*, ciuitatum *B*²*FO* 38 ciuitatum *O* 41 esse — incommodorum *om. edd.* (*in B tamen deest* esse) 43 invectam esse *O*; inuectam p. incomm. *om. B*

disputavimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos homines, id est, qui habeant copiam dicendi solam. 'Invectam' vero per metaphoram navis; res publica enim dicitur gubernari.

Cum autem res a nostra memoria propter vetustatem remotas] Expositis malis incipit dicere, quid boni habeat eloquentia: 'a nostra memoria' inquit 'remotas'. Ut excuset memoriam quasi neglegentem, addidit 'propter vetustatem'. Ergo illa, quae nimis a memoria nostra remota sunt, qui scire possumus? 'Ex litterarum monumentis' inquit 'repetere instituo'. Haec monumenta dupliciter accipiamus, aut annales aut historias; primo enim annales fuerunt, post historiae factae sunt. |

Multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias] Dicendum est hoc loco, quid sit civitas. Est autem civitas collecta hominum multitudo ad iure vivendum. Cum ergo fuerit civitas constituta, necesse est ut primo bella patiatur, postea pacem agat. Pax enim a pacto dicta: pactum vero esse non potest, nisi si causa praecedat, id est bellum. Hoc et Sallustius tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur; dixit enim prius bella gesta, post pacem esse fundatam. Res inquit Romana plurimum imperio valuit Servio Sulpicio et Marco Marcello consulibus, omni Gallia cis Renum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat consecutam. Optimis autem moribus et maxima concordia egit inter secundum atque postremum bellum Carthaginiense. Quaeritur autem, utrum in bellis aliquid possit eloquentia. Potest sine dubio, et tantum quantum virtus potest. Nam si virtute bella finiuntur, et eloquentia bella finiuntur: ideo ergo ait 'plurima bella restincta'. Iam illud notum est, quod bella ardere dicantur: ardebat omnis Hispania citerior: item: quis tanti incendia belli.

Firmissimas societates, sanctissimas amicitias] Inter socium et amicum hoc interest: socius est, qui nobis aliquo pacto ad aliquid nobiscum gerendum coniungitur: amicus est, qui mihi usu vitae si|milis pio ac fideli amore coniungitur. Et quia socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait 'firmissimas societates': quia amicus pio nobis amore coniungitur, ideo ait 'sanctissimas amicitias'. Ergo interdum amicus est et socius non est, si nihil mecum gerat: et rursus, cum sit socius, amicus non est, si aliquid mecum invitus gerat. Propterea Cicero ubique duo haec iungit, socios populi Romani atque amicos: ita et hic 'firmissimas societates, sanctissimas amicitias'.

Intellego] Recte 'intellego'; ait enim supra 'ex litterarum monumentis repetere instituo'. Ergo id quod legitur intellegendum est.

Cum animi ratione, tum facilius eloquentia conparatas] Ubique duo haec coniungit. Sed quando aliquid duae res agunt, triplici modo agunt: aut aequales sunt, aut nunc ista plus praestat, nunc illa. Hic sapientiae dat pro-

---

16 Hist. lib. I. 27 Sall. hist. I. Verg. Aen. 1, 566.

---

2 uero] autem *B* metaforam *DF* 8 monimentis *et deinde* monimenta *F* 9 accipimus *D²BFO* 10 historia facta *D pr. m.* 11 firmissimas — — amicitias *DB*: *om. FO* 14 ut *sup. lin. D* agit *D ex corr.* 15 dicta (*aut* dictu) *D pr. m.*: dicitur *D corr. m. s. BFO* nisi si *D*: nisi *BFO* 17 foudatam *D* 19 Rhenum *BO* 20 qua *F*: quia *D*, quae a *BO* 22 egit *DF*: egit res p. *BO*, egit populus Rom. *Dietsch secundum Augustinum* 24 potest *D pr. m.*: potest enim *BFO et D sup. lin.* 25 si *mei*; *om. O* 26 dicantur *D¹*: dicantur ut ait *D²BFO* 30 nobiscum *om. cod. Basil.*, *incl. O* 32 firmissimas ait *B* 34 mecum nihil *B* 38 monimentis *BF* 39 id] ideo *D*

prias agendi rationes. Sed quia virtus omnis magnitudine sui tarda est, idcirco subiunxit et tempus, ut illud quod sapientia invenerit, facilius eloquentia conpleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilii eget. Recte igitur rei publicae commodum ex confectione utriusque coniungit.

Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam] Supra ostendit, quantum obesset eloquentia quantumque prodesset, sed mixta sapientiae: nunc vult ostendere singillatim, quantum sapientia sola prosit, quantum eloquentia sola obsit. Quod cum ostenderit, quoniam et sapientia sola parum prodest et eloquentia sola multum obest, rursus dicturus est eloquentiam sapientiae esse iungendam. Omnis res aut nimium prodest aut parum prodest, aut nimium obest aut parum obest: sapientiae unum dat, ut sola parum prosit rei publicae, nihil tamen obsit. Eloquentiam vero solam saepe ait nimium obesse, qua in re obesse semper ostendit, sed interdum satis obesse. Illam uero aliam partem tollit soli eloquentiae, ut vel parum prosit | rei publicae, nihil tamen obsit. Verum quod ait 'ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa', ipsa, inquit, ratio, sapientiae scilicet, quam eloquentiae dicimus esse iungendam.

Quare si quis omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii] Ostendit quid sit plena sapientia. Sapiens est enim, qui divina atque humana optime novit. Ergo studium rectae rationis ad divina, studium honesti officii ad humana referamus. Quod autem ait 'studium', rectius dixit, quam dixisset, 'quare si quis omissa ratione atque officio'. In his enim nominibus perfecta philosophia est, quam quia nullus orator plene potest adsequi, ideo nobis horum vel studium habendum esse demonstrat.

Consumit omnem operam in exercitatione dicendi] 'Consumit' inquit: iam in ipso verbo inest inutilis labor. Quod autem ait 'in exercitatione dicendi', timet eloquentiam nominare, ut supra diximus, ne sen|sum audientis offendat. Itaque haec definitio est eloquentiae: eloquentia est exercitatio dicendi.

Is inutilis sibi, perniciosus patriae civis alitur] Omnis homo aut sibi aut patriae consulit aut plus sibi quam patriae. Recte ergo homines ad haec duo miscenda, sapientiam et eloquentiam, primo ab utilitatibus suis, deinde etiam publicis invitantur. 'Qui' inquit 'fuerit in sola dicendi exercitatione versatus, omissis studiis rationis et officii, et sibi inutilis et perniciosus patriae civis alitur: 'qui vero ita sese armat eloquentia': bene 'armat', quasi sapientia pro robore sit, pro armis eloquentia. Adtendamus tamen, ut supra pro eloquentia aut copiam dicendi aut exercitationem aut disertitudinem nominaverit, nunc, ubi et de sapientia loquitur, ut securus eloquentiam nominet. Hic quoque duo illa servat, quae supra diximus; 'qui' inquit 'sapientiae miscuerit eloquentiam, is et suis et publicis rationibus utilissimus atque amicissimus civis fore videtur': utilem circa privata, amicum circa publica accipiamus.

Ac si volumus huius rei quae vocatur eloquentia] Primo rem quandam constituit, cui eloquentiae nomen inposuit, et ostendit unde nascatur elo-

---

4 iodiget *O* 7 nunc *D*[1]: nunc uero *D*[2]*BFO* 9 sigillatim *O* quoniam sapientia *F* 15 qua — osteodit sed *DBF*: *om.* *O* et ioterdum *O* 17 prosit rei p. oihil tameo obsit *DF*: prosit rei p., multum tamen obsit, soli sapientiae dat, ut vel parum prosit, nihil tamen obsit *BO* 18 ipsa *semel habet D* 24 quam si dixisset *O* quare *om.* *O* 28 iam in isto verbo est *BO* 29 ne *om.* *D* 30 eloqueotia est *om. DF*; *fort.*: haec definitio est: eloquentia est 32 ciuilis *D* 37 se *D*, *sed* se *superscr.* 38 ut, cum supra *BO* 40 nominat *F* 43 priustā *D* 45 nascitur *F*

quentia. 'Sive ex arte' inquit 'sive ex studio sive exercitatione sive ab natura', huius, inquit, eloquentiae, cuius incerta est origo, 'si volumus considerare principium, invenimus' inquit 'id ex honestissimis causis natum atque optimis rationibus profectum.' Causa est animi inpulsus ad aliquid agendum: ratio est gerendorum ordo ex causa venientium, ut quid quo loco facias ac dicas intellegas. Ergo, inquit, si eloquentiae principium considerare volumus, primum causa attendenda est. Haec causa honesta est: deinde rationes et easdem optimas invenimus. Inter studium autem et exercitationem hoc interest: studium est animi ad aliquid agendum pertinacia, exercitatio est suscepti actus continuatio. Ex his quoque supra diximus nasci eloquentiam posse.

2. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more vagabantur] Incipit commemorare causas fuisse honestas, quibus eloquentia non ad ipsum, quod est, nata sit, sed circa agendum principium sum|pserit. Ut supra diximus, aiunt philosophi e duobus hominem constare, anima et corpore. Animam vero esse perfectam, sed inpediri crassitudine corporis, quo minus se talem exserat, qualis est per naturam. Ergo mundo constituto erant homines nimis inpediti corpore, et in quibus vis animae obruta atque oppressa esset. Tunc necessario rapto vivebant et malis moribus, oppresso animae bono, circa res omnes viribus corporis abutebantur. Sed quia natura non aequaliter se per omnes fundit, aliquando unus extitit, qui se bene intellegeret et qui videret esse in hominibus animam illam divinam, quae haberet in se multas utilitates, si tamen posset ab ali||quo e latebris quibusdam elici atque proferri. Ergo his causis eloquentia initium non nascendi, sed agendi sumpsit. 'Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur': sic Vergilius:

Haec nemora indigenae Fauni nymphaeque tenebant
Gensque virum truncis et duro robore nata:
Quis neque mos nec cultus erat, nec iungere tauros
Aut conponere opes norant aut parcere parto.

Et sibi victu fero vitam propagabant] Sapiens omnis memoriae studet. Illi, in quibus vis animae mole corporis oppressa delitescit, non memoriae student, sed ferino ritu subsidia singulis prospiciunt diebus. Sic Sallustius: Et quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere convenit, non pecorum more vivere, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit: ut isti homines fuerunt, qui sibi victu fero vitam propagabant.

Non divinae religionis, non humani officii ratio colebatur] Plena philosophia, quae constat ex duobus, ex physica et ethica. Physica est, quae de divinis agit, ethica, quae de humanis disserit. Sed quia hodie illud docet, quod oratori est necessarium, ethicam prosequitur: quae si tunc ab homini-

---

26 Aen. 8, 314. 33 Cat. 1.

• 1 ab D^1: a D^2BFO 3 inveniemus *O*; *recte infra p. 165, 23* reperiemus, *ut est in libris Tullianis* 4 est (*post* causa) *om. F* 8 inveniemus *O* 14 agentem *F* 15 e *om. F* 19 obpressa *F* 21 se per *F*: semper *BDO*; *sed in D* m *erasa, in B expuncta* 26 bestiarum passim *F* sic D^1: sicut D^2BFO uirgilius *BFO et sic alias* 27 tegebant D^2 29 Queis *O* neque cultus *BO* 32 animi B^1 delitiscit *D* 33 singulis *Orelli*: solis *mei* salustius *BFO* 36 obedientia *BFO* 38 philosophia est quae *BO* 39 fysica (*bis*) *mei* 40 disserit *om. cod. Basil.*, *inclusit O* hodie *DB*: cicero *FO*

bus ignorata est, multo magis physica ignorata est. Ergo indicat, ut illi vixerint, qui animae commodis ignoratis corporis viribus pleraque gesserunt.

Nemo nuptias viderat legitimas, non certos quisquam inspexerat liberos] Utrumque enim vaga atque incerta Venere conficiebatur: neque erant iura, quae id fieri prohiberent.

Non ius aequabile quid utilitatis haberet acceperant] Illic enim nullius iniuria vivitur, ubi est iuris aequalitas, aequa libertas, ubi aliquid aut omnibus licet facere aut omnibus non licet.

Perniciosissimis satellitibus] Vires corporis esse ait cupiditatis ministras, quae in animis hominum quandam optinent tyrannidem.

Quo tempore quidam, magnus videlicet vir et sapiens] Ut facilius intellegentiam consequamur, rerum similitudo proferenda est. Anima ita est ut vinum. Nam, quemadmodum vinum pro vase, in quo est habitum, aut retinet aut amittit violentiam, proinde anima, si optimum et castum corpus offenderit, servat naturam, sin alias, velut amittit. Ita ergo cum mortale genus brutum atque inscium rerum omnium | vagaretur, extitit quidam vir magnus, in quo anima suam retineret naturam et qui intellegeret omnes homines habere in se quiddam divinum, sed id vitio corporis opprimi atque deperire: quod si fuisset elicitum, maximas inde commoditates hominibus posse contingere.

Cognovit, quae materies et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum] Materia non ad hoc ipsum materia est, quod materia vocatur, sed ad id, quod inde fieri habet, materia est. Opportunitas vero non accidit neque in altero est, sed in eadem materia est. Potest autem in ligno esse materies ad aliquid faciendum, sed, si putrescit, opportunitas in materia non est. Similia et de reliquis materiis possumus dicere. Ergo non suffecerat inventa in hominibus materia, nisi in eadem materie etiam opportunitas fuisset ad maximas res.

Si quis eam posset elicere] Est ergo qui potest elicere, et est quod potest elici. Hoc deinde attendamus. Unus potest videre aliquid effici posse, non tamen etiam efficere. Denique etiam istum sapientem et magnum virum Cicero ait vidisse in hominibus materiem, sed dubitasse de effectu. Ait enim: 'si quis eam posset elicere'. Utrumque tamen dat huic viro, et intellegere et efficere; est enim et sapiens et eloquens.

Et praecipiendo meliorem reddere] Erat ergo in hominibus animus, sed ideo 'reddere', quia videbatur amissus: erat bonus animus, et ideo ait 'praecipiendo meliorem reddere'. His causis igitur honestissimis, ut videmus, iste quidam conpulsus est ad eloquentiam, hoc est ad id, unde nasci ad actus primum coepit eloquentia. Quae enim causa honestior quam homines bestiarum modo viventes praeceptis utilibus atque honestis ad humanam atque divinam cognitionem traducere? Ergo istum virum magnum atque sapientem quemcumque accipiamus; multi enim Saturnum, Platonem, Aristotelem atque alios volunt intellegi, sed errant.

---

1 ignorata est *altero loco om. B*, est ignorata *O* uixerunt *D²BO* 3 legitimas niderat nuptias *O* certo *D* quisque *B* 6 acceperat *O et edd. Cic.* 14 perinde *O* 15 ammittit *D* Ita igitur *B¹O* 17 retinet *D* 19 hominib; *D pr. m.*: hominum *D corr. BFO* 21 ad *om. F* in *om. F, sup. lin. D* 22 hoc *D s. l.* quod *mei*: quo *O ex cod. Basil.* 23 fieri habet] '*i. e.* potest, *Graeco loquendi more γίνεσθαι ἔχει*'. Capp. autem *B, sed s. l.* uero 26 reliquia materiea *D* 27 sufficeret *F*; *at v. p. 163, 1. 173, 14* inuentam in h. materiam *DF, item B¹, sed* materiam in hominibus eadem materia *O* 29 elicere et — potest *om. D* et est *F*: et *BO* 32 materiam in hominibus *O* 36 nil] in *D* 38 quidam ut (*ex* uir?) *D*, quidem *F* 41 cogitationem *F* 43 errat *D*

Qui dispersos homines in agris et in tectis silvestribus abditos ratione quadam conpulit unum in locum et congregavit] Duas res supra posuit, honestissimas fuisse causas optimasque rationes, ut ad actus eloquentia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis incipit ostendere optimas eloquentiae ad actus fuisse rationes. Et ut intellegas iam de causis esse dictum, 'ratione quadam' inquit 'conpulit unum in locum et congregavit'. Diximus rationem esse rei gerendae ordinem necessarium, ut puta, hoc primum debet fieri, hoc deinde, hoc tertio, ut nunc primo conpelluntur homines, post congregantur, deinde in unam quamque rem inducuntur utilem atque honestam.

Conpulit unum in locum et congregavit] 'Conpulit' quasi invitorum est, iam volentium 'congregavit'. Sed debemus scire, quid sit conpulit et congregavit, quasi civitatem fecit. Nam, ut supra diximus, civitas est collecta hominum multitudo ad iure vivendum. Ergo eloquentia plurimum prodest; nam facit civitatem et quidquid utile atque honestum est insinuat. ‖

Et eos in unam quamque rem inducens utilem atque honestam] Cicero duplex esse honestum docet, unum illud solum atque purum: aliud, quod cum utili inductum sit. Sed solum illud aput paucos est, eos scilicet, qui soli gloriae student nihilque ad sui utilitatem gerunt, quidquid sanciunt, consideratione boni malique generatim sanciunt, non gratia in eodem versantium personarum. Honestum vero illud cum utili ideo honestum vocatur, quia id quod iunctum ac duplex est ab eo quod | maius est nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est, hoc illorum sapientium, qui rei publicae student, qui in civitate versantur. Quod quidem honestum utilitati semper adiunctum est et utilitas honestati. Hoc etiam Socrates ait, nihil esse utile, quod non honestum sit, nihil honestum, quod non utile sit. Sed ut ipsum intellegamus, rerum exempla proferenda sunt. Esse indicem honestum est: iuncta est tamen utilitas honestati; nam nemo ei iniuriam facit, nemo servis eius; prodest in posterum, liberis prodest. Amicis ergo si quid praestat, etiam utile est. Sed quamquam haec duo iuncta sint, non tamen ita mixta sunt, ut vino aqua miscetur, scilicet ut secerni nullo modo possint, sed ita mixta sunt, ut secerni posse videantur, quem ad modum si fiat acervus ex tritico et hordeo. Quamquam ergo duo haec mixta sint, tamen aliquo modo et secerni possunt. Etenim, si quid alicui praesto nec gratiam reposco, honestum est: at id ipsum quod praesto, si gratiam reposco, fit utile. Ergo primum sit illud solum honestum, quod per se placet nulla adiuncta gratia: hoc medium honestum, quod cum utilitate est: tertia sit commoditas, quae solis lucris intenta est abiecta omni honestate. Honestum vero philosophicum soli gloriae studet abiecta etiam utilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus et congregatis civitas facta est, quid debet persuaderi? quid hominibus insinuari? Non honestum illud solum, quod philosophorum est, non commoditas, quae hominum perditorum est, sed illud medium honestum atque utile, quod in omni re publica, quod in omni civitate versatur.

---

3 causas *om.* B^1 7 ut *D s. l.* 8 hoc tertio *F*, *ut coni. Orelli:* ac tertio *DBO*, *sed* D^1 terti*, *fort.* tertiū 11 quod sit *O* 16 adque *D*, *ut plerumque* 17 cum utile *D* inductum DB^1F: iunctum B^2O 20 illud coniunctum cum utili *O* honestum uocatur D^1: uocat hon. *F*, hon. uocat D^2BO 21 accepit *B* 22 est *om. F* 28 in posterum (ūm *in* is *corr.*) *D*: posteris *BFO* liberis eius *BFO*, *in D* eius *s. l. m. 2* 29 iuncta sunt *et v. 32* mixta sunt *O* 30 uina aqua miscentur *F pr. m.* 32 haec duo *BO* 33 et *om. F* 34 ad id *DF* 36 hoc medium honestum *F*: hoc medium honestum utile *DBO* 37 philosophum *F pr m.*; *hic terminatur in B folium octavum sive fasciculus primus; fasciculus sequens intercidit. Quae desunt inserto fasciculo a manu saec. XIII ex codice malae notae repleta sunt, quare per hanc partem lectiones codicis B exscribere noluimus.*

Primo propter insolentiam reclamitantes] Nihil egerat eloquentia, si statim, ut insinuare coepit quid esset bonestum atque utile, persuasisset. Sed ostendit magnas inesse vires eloquentiae, si ad id, quod erat optimum, traduxit invitos. Et ne videantur idcirco reclamasse, quod res optima non esset, ideo ait 'propter insolentiam' et 'primo reclamitantes'. Deinde ne eloquentiae quibusdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur, 'propter rationem' inquit 'atque orationem studiosius audientes'. Ergo ubi ratio est et sapientia, malitia inesse non potest. 'Rationem' ad senteutiarum gravitatem referendam sciamus, 'orationem' ad ornamenta verborum.

Ex feris et inmanibus mites reddidit et mansuetos] Difficile est rem aliquam cuicumque tollere, difficilius aliam dare. Hic utrumque factum est. Sublata est hominibus feritas atque inmanitas, data humanitas et mansuetudo.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita nec inops dicendi sapientia perficere potuisse] Sunt multa, quae solo habitu sui perfecta sunt, multa quae et habitu et usu: ut athleta si babeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus est, nisi ei et usus accedat; ut orator concepto totius scientiae habitu non continuo perfectus est, nisi ei et usus accedat: sapientia vero habitu sui perfecta est nec indiget vocis, id est usus. Sufficit ei autem intra animos contineri: usu ergo nihil consequitur. Et si quando concepta verbis voluerit indicare, non ideo sapiens sapientior fit, quia indicat se sapientem, sed perfecta ac salva sapientia quiddam ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex inmanibus ac feris mites redditi ac mansueti paulatimque honestum atque utile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiae loquitur, videamus utrum hoc sola sapientia fecerit, an sapientia, sed cum eloquentia. Primo itaque | cognoscere debemus quot modis quid persuadeat sapientia. Et possumus intellegere multum hic eloquentiam valuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet: aut cum tacet et aliquid *quod* facit, quia bonum est, alter imitatur, id est, ut quidquid tacitus fecerit sapiens, id alter re, non verbis ductus imitetur: aut cum aliquid faciendum vel non faciendum verbis persuadet, et boc duplici modo: nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Hoc loco negat tacitam sapientiam hoc perficere potuisse, negat inopem dicendi, id est, quae verbis naturalibus uteretur, sed illam sapientiam, quae iuncta esset eloquentiae.

Ac mihi quidem videtur boc nec tacita nec inops dicendi sapientia perficere potuisse] 'Perficere' inquit: alioqui plenae sapientiae officium est invenire, ut supra: 'quo tempore' inquit 'quidam magnus videlicet vir et sapiens cognovit, quae materies et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere et praecipiendo meliorem reddere'. Ergo animum in hominibus esse sapientia cognovit. Ut congregarentur et in unam quamque rem utilem atque bonestam inducerentur, sapientia quidem, sed eloquentia opitulante perfecit.

A consuetudine subito converteret et ad diversas vitae rationes traduceret] Magna vis eloquentiae, si subito convertit, et boc est, quod non pot-

---

1 *et* 5 reclamitantes *D*: reclamantes *FO* 1 egerit *F* 2 coeperit *F* 5 et primo *D*: primo *FO* 6 videantur. Propter *edd.* 7 est et est *D*[1] 12 data *D*[1]: et data est *D*[2]*FO* 14 *et* 35 inobs *D* 15 sunt. sunt multa *D*[2]*FO* 21 se sapientem *F*: sapientem *D*, sapienter *O* 23 et mansueti *O* paulatim quoque *FO* 24 haec *F* 28 aliquid quod facit *scripsi:* aliquid facit *DF pr. m.*, et id quod facit *in D add. in marg. et in F s. l. m. 2*, aliquid facit et id quod facit *O* 30 doctus *FO* uel inficiendum *O* 34 esse *D* 36 alioqui *D*[1]: aliocui *D*[2], aliquid *F*, alioquio *O* 37 inquit *om. O* et sapiens uir *O* 38 in *om. F* 40 in *D sup. lin. habet* 44 si *DF*: *om. O*

est sapientia: alioquin et sapientia perficit, sed non subito. Et quod ait 'et ad diversas vitae rationes traduceret', ut supra diximus, difficile est cuiuslibet rei consuetudinem tollere: hoc difficilius alias etiam vivendi persuadere rationes.

Age vero urbibus constitutis] ut supra, cum de commodis eloquentiae loqueretur, hunc ordinem fecit, multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias. ‖ Et quamquam hic homines ex inmanibus primo aequales facti, post etiam obsequi ultro coeperint, supra dictum tamen ordinem servatum possumus invenire. Primo itaque beneficiis eloquentiae civitates factae sunt, ut ait supra 'multas urbes constitutas'. Civitas autem fieri dicitur, cum homines unum in locum congregantur ad iure vivendum.

Ut fidem colere] Hic bella restinguntur. Si enim cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur, quasi quaedam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur, ne sint bella, aut restinguntur illa, quae fuerunt.

Et iustitiam retinere discerent] Iustitia omnis a nobis circa alios est, ut uni cuique meritum proprium tribuamus. Potest tamen hic quasi societas custodiri. Iustis enim condicionibus societas facienda vel conservanda est.

Et aliis parere sua voluntate consuescerent] Iustitia aequales homines esse fecit: hic iam et minores se esse patiuntur sua etiam voluntate. Possunt tamen hic amicitiae copulari: nostra enim voluntate nulli obsequimur, nisi amici fuerimus. Antea autem si viribus corporis cuncta agebantur, non sua voluntate quisquam alteri paruit, nec potuit amicus esse qui cogebatur.

Ac non modo labores excipiendos communis commodi causa] Perfectum est, inquit, eloquentia, ut libenter omnes laborem pro publica salute susciperent, ac non modo laborem susciperent, sed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit elo|quentia, ut illi vitam parvi penderent, qui iam dudum sibi victu fero vitam propagabant.

Qui tandem fieri potuit?] Quaeritur, utrum homines ad has rationes vivendi per naturam deducti sint an praeceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, sed oppressa corporis vitio ad malum declinaverat. Verum quia nihil uniformiter funditus existit, quin semper aliquid sit, quo intellegamus quid in ceteris desit, iste quidam magnus vir ac sapiens cognovit bonam in hominibus naturam multumque esse profuturam, si praeceptis melior fuisset effecta. Ergo omne quod perfectum est, natura et disciplina perfectum est. Sed quia iste primus vir disciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura et usu. Cum enim cognovit habitum suum, et diu secum pertractando cognovit esse in hominibus bonam naturam, quae ut perfecta esse posset, praeceptorum adhibuit disciplinam. Ergo in hominibus fuit materies, id est natura, quam perfectam praecepta fecerunt inventa per sapientiam, insinuata per eloquentiam.

Profecto nemo nisi gravi ac suavi commotus oratione] Quamquam natura fuerit apta ad perfectam vitam, tamen ipsam naturam praeceptis ait ad has vivendi rationes esse perductam. 'Gravi' inquit 'ac suavi commotus oratione'. Gravitatem ad sapientiam, suavitatem ad eloquentiam refera-

1 ait ad *O* 2 truducere *O* cuilibet rei *O* 3 tollere: et hoc *O* 5 uero *D*: ergo *F* 7 hinc *FO* 13 *et* 15 restinguuntur *O* 20 consuescerent *om.* *F* 21 facit *O* se *F*: *om.* *DO* 22 amicitia *rasura ex* amicitiae *D* 23 ante *D*[1] 26 inquit cum eloquentia *F* 30 utrum *D corr. ex* autem 31 sunt *F* 33 funditur *D* qui semper aliquid quod intellegamus *D* 34 quidem *F* 36 esset effecta *O* 38 Cognouit enim *O* 41 natura *D*[1]: perfecta natura *FO*, perfecta *in D add. 2 m. post* fuit

mus: immo gravitatem ad sententias, suavitatem ad verborum ornamenta referamus. ‖

Cum viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine vi descendere] Omnis res a simili vincitur: ut puta eloquens vincitur ab eo, qui eloquentior fuerit; fortis non vincitur nisi ab eo, qui fortior fuerit; astutus non vincitur nisi ab eo, qui astutior fuerit. Animadvertendum ergo acumen Ciceronis: homines, inquit, fortissimi ad aequalitatem vivendi non fortitudine, qua solet vinci inferior fortitudo, sed eloquentia deducti sunt. Ergo supra omnes vires eloquentia est, sed quae sit mixta sapientiae.

Ut inter quos posset excellere, cum his se pateretur aequari] 'excellere', viribus scilicet. 'Cum his se pateretur aequari'; ita supra: 'non ius aequabile quid utilitatis haberet acceperant'.

Et sua voluntate] non coacti viribus corporis: sed in his iam fecerat eloquentiae persuasio voluntatem.

Ab iucundissima consuetudine recederet] Non dixit 'a consuetudine recederet', sed 'a iucundissima' inquit. Omnium enim rerum etiam malarum aput gerentes iucundissima consuetudo est.

Quae praesertim iam naturae vim optineret propter vetustatem] Ergo hominum natura bona est, sed malitia per consuetudinem naturae vicem coeperat optinere.

Ac primo quidem sic et nata et progressa longius eloquentia] Satis fecit propositioni suae; supra enim dixit: 'ac si volumus eius rei, quae vocatur eloquentia, considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum atque optimis rationibus profectum'. Ita et hic: 'ac primo quidem sic et nata et progressa longius eloquentia'.

Et item postea maximis in rebus pacis et belli] Ostendit diu eloquentiam profuisse. Verum quod ait 'maximis in rebus', ut supra: 'cognovit quae materies et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere': ergo maximae res pax atque bellum. |

Cum summis hominum utilitatibus] cum illa scilicet utilitate, quae cum honesto est.

Postquam vero commoditas quaedam prava virtutis imitatrix] Omne perfectum bonum, id est, quo natura humanas res nullo adiuncto incommodo munerata est, duobus ad plenum constat, re ipsa et specie atque imagine sui. Ut puta, mel habet rem, scilicet dulcedinem; habet speciem, id est colorem atque aspectum, quo quasi facie, ita ut est, dulce credatur. Ita vir fortis habet rem, virtutem scilicet; habet speciem, id est pulchritudinem corporis. In distorta enim membra neque iuxta naturam sui conpetenter apposita virtus non potest cadere, ut Vergilius et ceteri quoscumque fortes et pulchros etiam fuisse dixerunt. Sic vestis etiam habet rem, utilitatem texturae; habet speciem, gratiam scilicet ‖ circa aspectus faciem. Ergo ille nescio quis magnus vir ac sapiens et hi, qui postea consecuti accepta vitae praecepta tenuerunt, ut perfecti essent, habuerunt rem, id est sapientiam, habuerunt speciem, scilicet eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis dignissima praemia consecuti sunt, id est, magistratus atque alias utilitates, multi, dum praemia sibi paria exoptant, re ignorata speciem solam sequi

---

12 acceperant *D pr. m.*: acceperat D^2FO 16 sed ab *O* 22 huius rei *O* 24 perfectum D^2F 25 eloquentia uidetur D^2FO 27 cognouitque quae *D* 28 in *D s. l., om. F* si — elicere *D in marg.* 30 cum honestate *O* 36 facie *Capperonnier*: facile *DF* 38 neque — apposita *D*: nec quae — apposita sunt *F* 41 aspectum *O* faciem *nos*: facie* D^1, facies D^2, faciei *FO* 42 et sapiens *O* uitae *D s. l.* 44 scilicet *DF*: id est *O* 45 aut alias *O*

coeperunt, id est, praeterita sapientia solam dicendi copiam consecuti sunt. Praemiis itaque solis inducta commoditas re ignorata speciem coepit virtutis imitari. Atque adeo contigit, ut mali mores adepti copiam dicendi circa incommoda rei publicae sola eloquentia, omissa sapientia, sint abusi. Commoditas autem, id est prava virtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria.

Pervertere urbes ac vitas hominum labefactare adsuevit] Sic supra: 'bonine an mali plus attulerit hominibus et civitatibus'; his duobus enim res publica conflata est.

3. Veri simillimum mihi videtur] Nunc de incommodis eloquentiae locus incipit. Quaeritur autem, qui fieri potuerit, ut eloquentia mixta sapientiae, quae congregavit homines, quae persuasit utile atque honestum, quae urbes constituit, iura docuit, quae multum hominibus profuit, ut eloquentia, inquam, mixta sapientiae coeperit obesse hominibus et civitatibus. Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum urbibus constitutis necesse est crevisse easdem civitates propria sive vicina multitudine: in his deinde non omnes sapientes atque eloquentes fuisse, sed paucos: quamquam omnes hanc habendi materiem continerent. Necesse ergo erat, ut auctis cumulatisque civitatibus sapientes homines atque eloquentes rem publicam gubernarent ipsiusque tantum curam gererent: occupatis itaque circa rem publicam sapientibus privatorum negotia callidi homines et dicaces agere ac tractare coeperunt. Et primum parvarum controversiarum, post omnium fortunarum patroni fieri coeperunt. Qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent, saepe etiam vincerent, coacti sunt sapientes illi rei publicae intenti civibus ac necessariis suis resistere contra illos callidos ac disertos, qui adsiduitate dicendi notissimi populo atque amicissimi esse coeperant. Itaque isti callidi cum contra illos sapientes viros dicerent, saepe pares, interdum superiores fuisse a populo iudicati sunt et digni haberi coeperunt, qui rem publicam gubernarent. Quibus postquam commissa res publica est, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, ut eloquentia, quae primum profuerat, sed mixta sapientiae, post sola multum offecerit utilitatibus rei publicae. At cum per hos male eloquentes cuncta gererentur, sapientes illi deturbati ea quae gerere consueverant scribere coeperunt, hique habiti sunt philosophi, et per hos factum est, ut usque ad nostram memoriam rerum honestarum memoria atque imitatio perveniret.

Veri simillimum mihi videtur quodam tempore] Quoniam animo in praeteritis versatur multasque in mentem revocat facies rei publicae, confirmat opinionem suam: fuisse sine dubio tempus, quo res publica a sapientibus gubernata sit, privatorum negotia a callidis hominibus; qui postea pares sapientibus interdumque meliores a multitudine iudicati commissam sibi rem publicam pessum dederunt.

Nec vero ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere] ideo quia publica fuerunt anteponenda privatis: 'magnos' ad sapientiam, 'disertos' ad eloquentiam referamus.

Arbitror alios fuisse non incallidos homines] Callidi sunt, qui dolo ac fraude exitum virtutis imitantur.

Cum saepe mendacio contra verum stare homines consuescerent] Multo

---

2 inducta *DF*: indita *O* 3 adeo *DF*: ideo *O* incommoda *D*[1]: commoda *D*[2]*FO* 5 sola *D* 6 et *DF*: ac *O* 7 duobus enim *om. F* 12 omnibus *D* 15 propria *D*[1]: propria doctrina *D*[2]*FO* 17 materiam *O* ut *D s. l.* 21 priuatarum *F corr. m. 2* post omnium *DF*: postremum *O* 23 sint *D* 28 conmissa *D* 37 a *D s. l.* 38 callidis *D*[1]: callidissimis *D*[2]*FO* 39 sibi *D extra versum m. 2* 45 exitum] externum? 46 a mendacio c. u. homines stare *O*

melius res ipsas nominavit, quam si has in negotiis positas nominasset, ut puta 'cum saepe mendaci oratione contra causam veram stare consuescerent.'

Itaque cum in dicendo saepe par] 'in dicendo' inquit; ergo iam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia iudicium est.

. Nonnumquam etiam superior visus esset] Ostendit verum iudicium non fuisse, ubi vincere aliquis videtur potius quam probatur.

Fiebat ut et multitudinis et suo iudicio dignus, qui rem publicam gereret, videretur.] 'Multitudinis' inquit 'iudicio': iam in multitudine varietas ipsa vilis est. Quod autem ait 'suo iudicio', hoc quoque inritum est: quisnam autem de se potest aut debet habere iudicium? Ad postremum 'dignus videretur', ut supra: 'itaque cum in dicendo saepe par, nonnumquam etiam superior visus esset'.

Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula rei publicae temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant] In metaphora permansit: 'gubernaculum' et 'naufragia' utrumque navis. Negat ergo cuiquam debere mirum videri, rem publicam pessum datam, cum ad eius regimen accesserint homines temerarii atque audaces. Hoc autem interest [inter audacem et temerarium]: audax potest interdum et pro bono accipi, temerarius non nisi malus. Audacia ergo duplex est. Nam et ille, qui in prosperis rebus temere aliquid adgreditur, audax est, et ille, qui provisis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. Quoniam ergo audacia duplicem frontem habet, hic praemisit temerarium, ut intellegeremus audacem; temeritas enim et inconsiderantia causae sunt, harum eventus audacia.

Quibus rebus tantum odii atque invidiae suscepit eloquentia] Omnis causa habet eventum suum omnisque eventus causam. Ut puta, ignis cum in lignum inmissus fuerit, idem lignum incendatur necesse est. Hic ignis in lignum missus causa est, causae vero eventus incendium. Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: | iam ex odio, id est ex causa, necesse est aliquis consequatur eventus. Ergo invidia consecuta est: plerumque enim ex odio invidia nascitur, plerumque inquam; nam et alium habere potest eventum. Si enim hostem oderis, non invides, sed inimicus es; si servum oderis, non invides, sed irasceris: non ergo semper odii est eventus invidia. Sunt enim causae, quae interdum non necessarios eventus habent, ut si pugno percutias et occidas: sunt item causae, quae necessarios habent eventus, ut ignis missus in stipulam faciat incendium necesse est.

Quibus ex rebus tantum odii atque invidiae suscepit eloquentia] Postquam, inquit, res publica ab insipientibus et dicacibus administrari coepit, sapientes illi eloquentiam odisse coeperunt, et omisso studio rei publicae privatim atque otiose ea, quae gerere in re publica non licebat, litteris scriptisque exercere coeperunt. Atque ideo factum est, ut usque ad nostram memoriam recti atque honesti memoria perveniret.

Ut homines ingeniosissimi] Ingenium est vis quaedam naturaliter animis insita, suis viribus praevalens. In ingenio itaque et sapientia est et eloquentia, ut in his est, quos ingeniosissimos vocavit. Est in ingenio et sola eloquentia, ut supra: 'tum ingenio freta malitia'.

Hoc vero a plerispue eorum desertum obsolevisse] Absolute 'hoc vero', id est, status ille, quo in re publica sapientes atque eloquentes homines versabantur, omissus est atque in oblivionem redactus, illo praesertim tempore,

---

2 ueram causam *O* 7 gerere *DF* 9 autem *DF*: aut *O* 12 Hic *D* 14 metafora *DF* gubernaculum *D s. l.* et *om. F* 17 inter audacem et temer. *D in marg. m. 2* 21 fontem *D*[1] 29 nam alium *O* 35 ex *om. O* 39 ut *D s. l.* 43 est in ingenio et *D*[1]: et in ingenio et *D*[2], et in (*om. F*[1]) ingenio est *FO* 45 Absolute. Hoc uero *O*

quo rei publicae periculis maxime fuerat succurrendum: et 'hoc' quasi per indignationem pronuntiandum. Quod vero ait 'a plerisque', recte; non enim omnes sapientes a re publica recesserunt. Nam Atheniensibus Solon leges scripsit, et quia norat multos esse in re publica corruptissimos, in exilium ultro profectus est. Scripsit isdem Atheniensibus leges et Draco, duorumque hominum legibus utuntur. Lycurgus etiam Lacedaemoniis leges scripsit. Non ergo omnes sapientes a re publica recesserunt, sed quia plerique recesserant, pauci reliqui facile aut cesserunt aut oppressi sunt.

Nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam violabat stultorum et inproborum temeritas et audacia] Quando aliquid faciendum persuademus, ab honesto, ab utili, a possibili persuademus; interdum et necessarium ponimus. Isdem praeceptis etiam illam rem, quae non sit facta, reprehendimus, ut hic Cicero conqueritur sapientes a re publica recessisse. Si quidem ut id non facerent, suberat honestas 'nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam violabat'; suberat utilitas 'summo cum rei publicae detrimento'; utique a re publica periculum submovere utile est: suberat possibilitas: 'stultorum' inquit 'et inproborum temeritas et audacia'; facile enim stulti ac temerarii superantur. |

Eo studiosius et illis resistendum fuit et rei publicae consulendum] Hic quoque honestum atque utile servavit. Honestum est enim inprobis resistere, utile rem publicam, in qua sis, habere defensam.

4. Quod nostrum illum non fugit Catonem] nostrum, id est Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientium atque eloquentium de Graecorum principibus facta est, quod enim disertis ac dicacibus hominibus facile rem publicam cesserint: nunc vero venit ad Romanos, quos ostendit ita sapientes atque eloquentes fuisse, ut numquam rem publicam deseruerint; neque quicquam illis tantum disertis concessisse. | Quod cum facit, praeponit Graecis Romanos seque per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non unum aliquod, sed quam multa possumus, cum decore tamen proferre debemus, ut nunc Cicero commemorato Catone statim alios subicit, simul quod in Romanorum laude unius hominis quamvis egregii non sufficit exemplum.

Quibus in hominibus erat summa virtus, summa virtute amplificata auctoritas, summa, quae et his rebus ornamento et rei publicae praesidio esset, eloquentia] Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus. Verum sapiens atque eloquens habere debet illam, quae totam efficit auctoritatem. Itaque si accedat sapientia, amplificatur auctoritas. Si his duobus accesserit eloquentia, erit, qui haec potuerit habere, perfectus, ut hic maioribus nostris, Catoni, Laelio atque aliis tradit sapientiam, auctoritatem, eloquentiam.

Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiae studendum est] Meminerimus in hac praefatione quattuor thesis esse: principalem illam, iungendam esse eloquentiae sapientiam: secundam illam, non multum prodesse rei publicae solam sapientiam, tamen prodesse: tertiam illam, numquam omnino eloquentiam solam prodesse rei publicae, nimium obesse plerumque. Postea de origine eloquentiae disseruit et, quae eius circa actus natura fuerit, dispu-

2 recte dicit D^2F: r. dixit *O* 4 scribsit *D*, *item v. 5 et 7, et sic saepe alias* 5 tracon *F*, Dracon *O* duorum *F* 6 Lacedaemonibus etiam *O* 8 recesseruut *F* 17 stultitia *D pr. m.* ac *D*: aut *F* 23 sapientum *O* 24 quod enim *D*: quod *F*, quod ii *O* 29 tamen cum decore *O* 32 summa uirtus *D*: summa uirtus et *FO* ampl. auctor. summa uirtute *F* 33 summaq. et his *D*, quae * (*videtur et erasum*) *F* (*om.* summa), et quae *O*; *fort.* summaque, quae et his praesidii *D corr. ex* praesidio 35 totum D^2 effecit DF^1 36 potest *F* 38 tradit *F*, tradat *D*, tradidit *O*; *an* dat? 39 meminerimus *nos*: meminimus *DFO* 41 esse iung. *O*

tavit ostenditque primo eloquentiam profuisse, sed quam diu fuerit mixta sapientiae: post eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse rei publicae magnumque exinde odium atque invidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam, quippe multa incommoda per hanc contigisse monstravit necessario, quarta haec thesis est, studendum eloquentiae, sed quae sit mixta sapientiae. Et est hic quasi exhortatio. In exhortatione vero deliberationis praecepta servantur. Tractatur utilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Utilitas porro duobus generibus conprehenditur, si mala repellamus, si prospera consequamur. Ergo hic tractat utilitatem ab utroque, et primo ut mala repellantur. 'Sed eo vehementius' inquit 'studendum est eloquentiae, ne mali magno cum detrimento bonorum et communi omnium pernicie plurimum possint.' Deinde quod bona consecuntur: 'cum praesertim' inquit 'hoc sit unum, | quod ad omnis res et publicas et privatas maxime pertineat'. Postremo etiam ad solam privatam utilitatem descendit et ibi utile atque honestum ipsis nominibus signat. 'Hoc tuta' inquit, quod utile est, 'hoc honesta, hoc inlustris', quod ex utili atque honesto est; 'hoc eodem' inquit 'vita iucunda fiet'. Magna exhortatio, si quidem inter studia utilitatis atque honestatis circa eloquentiam conparandam, quae quidem studia multum habent laboris, etiam vitam futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile, ut ostendat eloquentiam posse consequi: 'si' inquit 'eloquentia non solum natura neque exercitatione, sed etiam arte constat': quoniam artem discere in nostra potestate est, possumus, inquit, eloquentiam consequi. In hac exhortatione est etiam auxesis; auget enim laudes eloquentiae. Auxesis porro duobus modis fit, ratione et conparatione. Auxit eloquentiam ratione, ubi ait per hanc et publicas et privatas res administrari posse, per hanc vi|tam tutam, honestam, inlustrem, iucundam futuram, per hanc unum quemque rei publicae, sibi atque amicis prodesse posse. Auget vero eloquentiam conparatione, cum ait locutione sola fieri, ut beluis omnibus antecellamus, cum alias inferiores beluis simus, praeclarumque esse, si propter quod beluis praestas, hoc ipsis etiam hominibus antecellas: quod poterit fieri, si eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis atque auxesis praecepta monstravimus, ad interpretationem in his positae orationis redeamus.

Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiae studendum est] Quarta illa thesis: studendum est eloquentiae, sed quae sit mixta sapientiae. Et verecunde 'meo' inquit 'animo', ne quid sibi usurpasse videatur: non dixit 'eloquentiae studendum censeo'. Sed quod ait 'nihilo minus', id est, quamquam multa incommoda attulerit rei publicae, tamen eloquentiae studendum est, sed ut ei sapientiam coniungamus.

Etsi ea quidam privatim et publice perverse abutuntur] Magna exhortatio, cum ait 'quidam', ut, si pauci sunt, facile opprimi posse videantur. 'Privatim et publice'; res publica enim his duobus constat, hominibus et civitatibus. 'Perverse abutuntur'; obest enim rei publicae, quae prodesse debebat.

Magno cum detrimento bonorum et communi omnium pernicie] Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea, si boni periclitantur? recte addidit 'et communi omnium pernicie'. Ergo studendum est eloquentiae, ne opprimamur.

---

4 estimet *F*, aestimet *D* 5 monstrauit, necessario quarta *O* est *om. D*[1] 6 mixta sit *O* 13 consequantur *F* unum sit *O* 16 tota *D* 20 esse dicit *F* 21 sinquit *D*[1], si *om. F* eloquentiam *DF*[1] 29 omnibus *om. O* 31 etiam *add. m. 2 in F* potuerit *F* 36 uerecunde ς: iocunde *mei* 40 quidam et priuatim *O* 42 res enim publ. *O* 43 quae *DF*: quod *O* 47 opprimantur *F pr. m.*

Nam hinc ad rem publicam maxima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum praesto est sapientia] Bene persuadet sapientiam iungendam esse eloquentiae, si rerum omnium moderatrix est. Ergo multa, inquit, ad rem publicam commoda veniunt ex eloquentia vel sapientia. Sed quia multi propriis magis utilitatibus volunt esse consultum, recte subdidit: 'hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit': quae omnia et utilia sunt et honesta.

Hinc amicis quoque eorum certissimum et tutissimum praesidium conparatur] Ostendit hic, quid agat orator; sapiens enim cum eloquentia negotia suscepta non decipit, et inde fit ut commodis amicorum deesse non possit. Ut ipse Cicero in Verrinis: et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam.

Ac mihi quidem videntur homines] Diximus supra auxesin ratione et conparatione fieri: hic conparatio est hominum et beluarum et inter se hominum.

Hoc si forte non natura modo neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam conparatur] Ut supra diximus, possibile hic tractatur, id est, posse ab hominibus per artem eloquentiam conprehendi. Necessario ergo prius, quam eloquentiae praecepta traderet, exhortatus est ab honesto, ab utili, a possibili, et debere ab hominibus et posse eloquentiam conprehendi.

Sed ante quam de praeceptis oratoriis dicimus, videtur dicendum de genere ipsius artis] Omnis ars duplex est, id est, duplicem faciem habet secundum praeceptum sententiamque Varronis, qui ait esse artem extrinsecus unam, aliam intrinsecus. Ars extrinsecus talis est, quae nobis scientiam solam tradit, intrinsecus, quae ita dat scientiam, ut illud ipsum, quod scientia dat, quibus rationibus faciamus ostendat. Ita illa ad scientiam solam proficit, haec ad scientiam, quae in actu sit. Ut puta si dicam 'grammatica ars est gnara partium orationis, gnara syllabarum, gnara litterarum; per hanc discimus omnia vitia devitare': haec cum dico cumque per hanc vitari vitia dico, non tamen quo modo vitentur ostendo: artem illam extrinsecus doceo, per quam sola scientia discitur. Si autem dicam, quae sint partes orationis, quae syllabae, quae litterae quibusque modis omnia illa constent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus: non quae ad scientiam nostram tantum proficit, sed quae in actu sit. Ergo et ars rhetorica duplex est; nam est extrinsecus et intrinsecus. Intrinsecus autem illa est, quae nobis ad actus praecepta artis insinuat: extrinsecus porro, quae nobis, quid sit rhetorica, demonstrat: quam cum demonstraverit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hanc itaque artem extrinsecus, quae solam scientiam parit, quinque rebus Tullius ostendit, genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipse etiam ostendit se de ea arte, quae est extrinse-

11 Div. in Caecil. §. 41.

1 maxima *mei*: plurima *O* 2 rerum *om. mei* 3 si quidem rerum *O* 6 honor *F* 8 et *D*: ac *O*: et tutiss. *F s. l. m. 2* 10 decipit *mei*: deserit *O* 11 reliquum *om. libri Tulliani* 12 laborisque *D pr. m.* 14 auxesin ratione *nos*: auxesis in rat. *D*, auxesin in rat. *F*, auxeseis et rat. *O* 17 Hoc si *F*: Hic *D* 18 non natura] *hic redit manus vetus in B* 23 dicamus *BFO* 26 aliam — — tradit *om. F*[1]; intrinsecus aliam *F*[2] 28 scientia dat *F*[2]: scientiam dat *DBF*[1] 30 gnara syllabarum *om. F* 33 doceo *DB*: dico *F* 34 constent *D partim in rasura* 42 sedearte *D corr. in* se de arte

cus, esse dicturum. Intrinsecus vero artem, quae nobis ad actus praecepta dat, interim differre; ait enim: 'sed ante quam de praeceptis oratoriis dicimus, dicendum videtur de genere ipsius artis'. Quoniam primo artis generi satis faciendum est, quale genus rhetoricae artis sit, explicemus. ‖

5. Civilis quaedam ratio est] Ut supra promisimus, de genere artis rhetoricae nobis dicendum est. G e n u s, hoc ipsum quod sonat genus, vox est. Haec vox generis triplicem significantiam habet. Est genus, id est patria, parentes, origo, sanguis, quo modo est illud: 'unde genus ducis?' Est item genus, sub quo multa similia ex eodem descendentia continentur, ut animal genus; etiam homo, equus, piscis animalia: sed horum omnium genus animal. Est tertium illud genus, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur: si dicas, cuius generis vestis, cuius generis factura. In hoc genere artem rhetoricam ponit, id est, qualis vel quanta sit demonstrat. Et recte: si enim ars genus est, illud quaerendum est, sub quo genere artis sit; est enim ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed istae omnes artes in genere qualitatis sunt ponendae, quo quales vel quantae sint demonstrentur. Ergo et rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quanta sit demonstretur. Deinde debet attendere, ubi sit ars rhetorica, an sola sit, si par, si aequalis, maior minorve sit. Atque ideo quia haec diligenter inspexit, rhetoricam civilis cuiusdam rationis partem dicit esse maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricae descendimus, quae sit vel ubi sit, attendamus. Omnis patria quidquid agit, civilis ratio dicitur. Haec civilis ratio duplex est: una, quae res certas sollemni cursu ac sine ullo tumultu agit, et altera, quae in lite ac disceptatione versatur. Ut homo quidquid agit duobus modis agit, factis et dictis, ita civilis ratio est una in factis et dictis, sed quae facta et dicta in actu atque opere constituta sint: alia in factis et dictis, sed quae facta et dicta in iudicio vel quaestione versantur. Ita una illa ratio in actu est atque opere: hanc vero alteram civilem rationem, quae in quaestione versatur, | scientiam nominavit. Hic enim docetur, quid iustum, quid utile, quid honestum sit. Haec rursus civilis ratio, id est scientia, in duobus est: in rhetorica, id est artificiosa eloquentia, et in sapientia, id est rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam civilis rationis partem esse dixit, sed quia duplex est, cuiusdam rationis partem; nam *est* ibi et sapientia. Et ut genus exprimeret rhetoricae, partem amplam magnamque esse confirmat.

Civilis quaedam ratio est, quae multis et magnis ex rebus constat] ‖ Cum dicit 'quaedam ratio', ostendit duplicem esse: unam, quae in opere constituta sit, alteram, quae in quaestionibus: quam rationem civilem, in qua rhetoricam ponit, ut supra diximus, scientiam debemus intellegere. Et quod ait 'multis et magnis ex rebus constat'; notum est enim, quam crebris et de

2 dicamus *BFO* 3 Videtur dicendum *O* 5 est *om. O* 11 est *om. F*, est uox *B* 13 quae qualis *F* demonstratur *F* enim *D*: quidem *BO et F, sed hic m. 2 in loco eraso* 14 illud quaerendum est, sub quo genere artis sit; est enim ars *F ante rasuram*: illud sub quo genere artis ars *DBO*; *in F verba* quaerendum ē, sit *et* enim *erasa sunt, relictum est* ars *ante* enim 15 sed *D in ras. m. 2* 16 demonstrantur *O* 17 qualitatis *om. F*[1] quo] quae *D*[1]*F* 18 minor maiorue *O* 19 quia *DB*: qui *F* 23 et sine *BO* 24 ita civilis — et dictis *(v. 26) exciderunt ex ed. Capp.* 26 sunt *O* 27 *fort.* uersentur 33 magnam partem *F* partem esse diximus (dicit *corr.*) *D m. 2 in marg. habet* dixit *Rangius:* diximus *libri* cuiusdam ciuilis rationis *F* partem [dixit] *O* nam ** ibi et sapientia et *D*[1]: nam et sibi et sapientiae *D corr. m. 2 BFO* 34 Et *om. D*[2]*BFO* exprime *D (absorptum est* rel *a syllaba* rhet), exprimat *BFO* rhetoricae *D*: rhetoricam *BFO* 36 constat] *addunt BFO*: eius quaedam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia 37 ratio est *D*[2]*BFO* constituta est *O* 39 rhetoriam *D*

quam magnis rebus iudicia vel quaestiones habeantur. Parum ergo fuerat dixisse 'multis ex rebus', nisi addidisset 'et magnis'.

Eius quaedam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia] Cum ait 'quaedam pars', ostendit eloquentiam et scientiam ex duplici constare, id est, ex sapientia et artificiosa eloquentia, sed eloquentiam partem esse maiorem. 'Et magna' inquit 'et ampla pars.' Magnum est, quod in cumulum sui et magnitudinem crescit, amplum, quod late patet et per multa diffunditur: ita et supra: 'quae multis et magnis'. 'Magnum' ita ibi, ut hic posuit, 'multum' vero ad amplitudinem referamus. 'Magna et ampla pars est' inquit 'artificiosa eloquentia': non eloquentia solum, sed artificiosa eloquentia, quae rhetorica vocetur.

Nam neque cum his sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere] Diximus supra partem illam civilis rationis, quae in iudiciis versetur, scientiam vocari hancque ex duplici constare, sapientia scilicet et artificiosa eloquentia. Quare nunc se ab his dissentire dicit, qui horum altero scientiam civilem constare dicunt. 'Nam neque' inquit 'cum his sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere.' Multi, inquit, dicunt, civilem scientiam sine eloquentia stare posse; cuncta enim per naturam, id est per sapientiam, facile posse cognosci. Multi autem dicunt civilem scientiam sola eloquentia constare posse, illudque esse iustum vel iniustum, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit, ab utrisque dissentio. Nam civilis scientia et ex sapientia constat, qua cuncta sentimus, et ex eloquentia, qua id, quod sentire possumus, explicamus. Sed quia eloquentia posita in re publica facilius quod fuerit adgressa persuadet, idcirco eam in civili scientia partem dixit esse maiorem. |

[Et ab his] qui eam putant omnem rhetoris vi et artificio contineri] Ergo omnis civilis scientia sola rhetorica non potest contineri; rhetorica enim civilis scientiae pars est. Quod autem ait 'vi et artificio', ‖ artificium est, quo ad aliquid citius faciendum per praecepta formamur. Iam id, quod ex artificio conficitur, vis est: ergo hic 'rhetoris vi' inquit ostenditque unde vis illa descendat, 'et artificio contineri'.

Quare hanc oratoriam facultatem] Artificiosam eloquentiam facultatem oratoriam vocavit; arte enim unius cuiusque rei facilitatem consequimur, et haec eadem vis est, quae, ut supra diximus, ex arte colligitur.

---

4 eloquentiam et *om. F* 8 Et ita supra *O* 9 est *F*: *om. DBO* 12 *et* 16 cum iis *O* 14 uersatur *D*²*BF* dupli *D* 15 ab illis *BO* horum] sine *F* 19 cognosci] cognosci dicunt *F* 23 quia *om. B*¹ 25 dixit partem *F* 26 Et ab his *om. D* iis *O* ergo *nos*: si ergo *DBFO* 27 scientia ciuilis *O* enim *DF*: *om. BO* 28 ait rhetoris *DFO* ui et artificio, artificium est *D*: *in O et plerisque codd. haec est interpolatio (cf. p. 170, v. 29 sqq.):* ui et artificio, tale est, ac si dicatur: Grammatica est gnara literarum; per hanc enim discimus omnia uitia uitare: non dico tamen quomodo uitentur. Artem illam extrinsecus doceo, per quam solum uitentur, sed non quomodo. Si autem dicam, quae sint partes orationis, quae syllabae, quae literae quibus characteribus constent, quo pacto uitia uitentur: tunc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus, non quae ad scientiam nostram tantum proficit, sed quae ad actus [*corr.* in actu] sit. Ergo et ars rhetorica duplex est. Nam est extrinsecus et intrinsecus. Intrinsecus autem illa est, quae nobis ad actus praecepta artis insinuat. Extrinsecus porro, quae nobis, quid sit rhetorica, demonstrat: quam cum demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Haec itaque res [hanc itaq. in rem *D in marg.*, hanc itaq. rem *F*], quae solam scientiam parit, ui et artificio continetur. [contin. *om. F et margo D*] Artificium est *etc. Verba interpolata in B antiqua manu deleta, in D in marg. manu saec. XI. supplcta sunt, F autem in initio non habet nisi haec:* rethoris ui et artificio (artificiosa *ante ras.*) uitia uitare. Non dico tamen quomodo *etc.* 29 iam *DF*: nam *BO* ex *om. O* 31 descendit *BO* 33 rei *om. B*¹ facultatem *BFO*

Officium autem eius facultatis videtur esse adposite dicere ad persuasionem, finis persuadere dictione] Officium est unius cuiusque personae actus congruens secundum mores civitatis: ergo officia pro personis diversa sunt. Aliud enim est officium patris, aliud amici, aliud, ut ad rem redeamus, oratoris. Officia vero omnia ad finem spectant: finis quoque ad officia refertur. Nam neque officium recte definiri potest sine admixtione finis, neque finis sine officii coniunctione, et hoc in omnibus personis ac rebus, ut hic Cicero in definiendo oratoris officio finem nectit officio; ait enim 'officium autem eius facultatis videtur esse dicere adposite ad persuasionem'. Ergo officium oratoris est dicere, sed adposite ad persuasionem, ubi iam finis admixtio est, id est persuasionis. Nam solum dicere non bene officium definit oratoris; potest enim esse multorum: nam et poetae et philosophi dicunt. Itaque oratoris officium plenissime finis admixtione declaravit. Deinde finem oratoris officii ait esse persuadere: sed non satis plene finem oratoris ostenderat, si solum 'persuadere' posuisset; nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus multisque aliis rebus. Ergo ut finem proprium oratoris declararet, fini adiunxit officium; ait enim 'finis est oratoris officii persuadere dictione': 'dictione' inquit, quod est oratoris officium. Ita, inquit, et medici officium est curare, sed quia multi et incantatione et ligaturis curant, 'curare' inquit, sed 'adposite ad sanandum'. Ergo ut evidentius officium medici demonstraret, finem quoque iunxit officio, id est curationi sanitatem. Deinde finis est medicinalis officii, inquit, sanare, sed quia multi item sanant, addidit sanare curatione. Ita ergo semper officium et finis sine altero exprimi non possunt. Hanc tamen distantiam dicit esse inter officium et finem, ut in officio, quid agendum sit, in fine, quid conplendum sit, considerare debeamus. Hic Marcomannus erravit, qui dixit finem oratoris officii non esse persuadere, nec finem medicinalis officii sanare; etenim saepe oratorem non persuadere et medicum non sanare, | ideoque addidit: quatenus rerum condicio personarumque patiatur. Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipsis posuit, non in eventu, id est, qui finem in officio constituit et in his ipsis rebus, quae, dum in officio sunt, ad finem | tendunt. Quare et oratoris officii finem esse conpletum, si adposite ad persuasionem dicat, et medicinalis officii finem esse conpletum, si quidquid ad sanitatem spectare videtur, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, sed in eventu collocavit.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars et ea facultas, quae conficitur ex arte, versatur] Res interdum specialiter definimus, cum, quid sint, ab isdem ipsis incipimus demonstrare, ut paulo ante definivit genus, officium, finem, in arte scilicet rhetorica. Interdum quo clarius rem definiamus, a genere incipimus eius rei, quam definimus, sed a genere, quod vicinum sit, non valde remotum, ut nunc Cicero, cum materiam artis rhetoricae demonstraturus sit, non a materiae definitione coepit, sed a materia artis. Primum autem genus est materia; materia porro in duas species dividitur. Est autem materia artis, est non artis. Rursus materia artis dividitur in artes plurimas,

---

1 facolta persuasionem *D pr. m.*, iis uidetur — ad *add. s. l.*, *sed om.* adposite apposite dicere *BF*: dicere appos. *O* 4 est enim *BO* oratoris *D pr. m.*: artis oratoris *D corr. BF*, artis oratoriae *O* 9 apposite dicere *B* 11 definiuit *B* 14 ostenderet *F corr. ex* ostenderat 19 est *om. F*[1] 21 curationis sanitatem *DB*[1]*F* 25 debemus *B*[1] marcomagnus *B*[1], *item infra* 26 non esse pers. — et medicum] *haec absunt ab ed. Capp.* 27 non persuadere oratorem *BO* 28 sanare ideoque *DBF*: sanare contingit: ideo *O* quatenus] quantum *F in ras. m. 2* 29 ipsis *F*, *sed* sis *in ras.* 30 in iis *O* 34 non in rebus finem *O* 35 dicemus *D* ea *om. D* 36 sit *B* 38 rem *om. B* 39 uicinum *DF*: sibi uicinum *B*, finitimum *O* 41 a *post* non *D s. l.* 42 autem *mei*: enim *O*

grammaticam, dialecticam, rhetoricam aliasque multas. Ergo a materia artis, quae medio supra est, incipit, ut definiat materiam artis rhetoricae. 'Materiam' inquit 'artis': ut genus esset, non addidit rhetoricae. Verum quod ait 'eam dicimus', ostendit artis omnem materiam in duobus esse, id est in eo, ubi facit aliquid, et in eo, unde facit: ut puta, fabri materia est in eo, ubi facit, id est ferrum, quod tundit: est item fabri materia in eo, unde facit, id est ferrum, de quo tundit. Ita et medici materia est, ubi facit, morbus ac vulnera, item, unde facit, instrumenta, quibus curat. Sic et materia rhetoricae artis potest in eo esse, ubi facit, id est in deliberatione, demonstratione, iudiciali. Potest et in eo esse, unde facit, id est in argumentis, quaestionibus et in reliquis materiae necessariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars et facultas veniens ex arte versatur, id est ubi fit, non unde fit: ut medici materia sit morbus ac vulnera, fabri ferrum, quod tundit, rursus rhetoricae artis materia sit deliberatio, demonstratio, iudicialis, non argumenta et illa omnia, quibus materia rhetoricae artis impletur. Verum quod ait, 'in qua omnis ars et ea facultas, quae conficitur ex arte, versatur', cum accipimus alicuius rei artem, necesse est nos aliquid ex ea consequi. Quare id, quod ex arte conficitur, ut supra docuimus, facultas dicitur; cuncta enim per artem facilius transiguntur.

Has autem res alii plures, alii pauciores existimarunt] eas res scilicet, in quibus materia artis rhetoricae consistit. Sunt autem, ut Aristoteli et Ciceroni placet, tres, id est triplex materia, demonstrativa, deliberativa, iudicialis. Itaque quantum ad materiam rhetoricae artis spectat, hoc plenum est. Iam quidquid plus est, a pleno plus intellegitur: quidquid minus, a pleno minus intellegitur. Verum quod plus est, dupliciter plus est, aut in eo, ubi modus est, aut in infinito. Et ideo addidit praeter illud, quod dixit, 'alii plures existimarunt'. |

'Nam Gorgias' inquit 'Leontinus, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit: hic infinitam et inmensam huic artificio materiam subicere videtur'] Ergo illi, qui in pluribus rebus rhetoricam materiam constituunt, exhortationem et consolationem in rerum generibus ponunt, id est in materia rhetorica. Sed quia orator in civili ratione versatur, consolatio porro privatorum est, consolari amici est potius quam oratoris. Deinde quia officium oratoris est persuadere dictione, exhortatio sive dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil persuadeo, sed volentem aliquid, ut magis velit, instigo: et cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum persuadeo ut nolit, sed ut magis nolit instigo. Ergo necessario exhortationem et consolationem Tullius a materia rhetoricae artis separavit. Item illi, qui res pauciores rhetoricae materiae tribuunt, demonstrationem tollunt. Dicunt enim in demonstratione nihil persuadere oratorem (cum re vera persuadeat), sed falso. Nam cum aliquem vituperamus sive laudamus, ut aput omnes talis habeatur, qualem demonstramus, sine dubio persuademus. Ergo Cicero Aristotelen secutus triplicem materiam esse dicit oratoris officii: demonstrativam, deliberativam, iudicialem. Sed has materias in publicis causis constituit hisque personas certas tribuit: quare has tres res definit in civili negotio positas cum certae significatione personae. Demonstratio est, inquit, certae personae aut laus aut

---

1 a *BF sup. lin.* 2 quae in medio ς 4 dicemus DF^2 7 ferrum *D*: malleus *BF*, malleum *D corr. in marg.* de quo (quod *D pr. m.*) *DBF*: quo *O* 10 et *om. B* 15 iudicialis (*sc.* materia) *D*: iudiciale *BF* 20 existimaverunt *O* 23 expectat *DB*, exspectat *F* 26 existimaverunt *BO* 29 rebus *D*: *om. BFO* rhetoricae *O* 40 re *D s. l.* 42 Aristotelem *BFO* 43 *ea quae post* iudicialem *O uncinis inclusa addidit ex cod. Basil. saec. XV, recte absunt a meis* 45 definiuit *BFO*

vituperatio: deliberatio est, inquit, quae posita in publicis causis adsertionis suae sententiam dicit: iudicialis est, inquit, quae in iudicio civili posita duo agit, aut accusat aut petit: contra aut defendit aut negat.

Nam Gorgias Leontinus antiquissimus fere rhetor] Hic oratorem dixit de omnibus rebus optime posse dicere: qui, ut videmus, a pleno excussit et excessit non ad id, quod habet modum, sed in infinitum. Denique hoc ipse Cicero ostendit: 'hic infinitam' inquit 'et inmensam huic artificio materiam subicere videtur'.

Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministravit] Duo, quae oratori maxime sunt necessaria, Aristoteli circa scribendam artem dedit, inventionem et elocutionem: adiumentum enim de inventione venit, ornamentum de elocutione. Hic ergo Aristotelis sententiam sequitur; nam rhetoricam materiam triplicem constituit, demonstrativam, deliberativam, iudicialem. ||

6. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intellegere videtur] Scimus Ciceronem materiam rhetoricae artis triplicem constituere, iudicialem, deliberativam, demonstrativam, hocque etiam Aristoteli placuisse. Quare superius reprehendit eos, qui oratori infinitam materiam constituerant: reprehendit eos, qui addiderant exhortationem et consolationem: reprehendit et eos, qui subtraxerant demonstrationem. Nunc etiam Hermagoran, qui aeque artes scripsit, confutat ac lacerat, dicitque hunc vehementer errasse, quod materiam oratoris in duas partes dividat, in causam et in quaestionem. Quorum unum dicit esse oratoris officii, causam scilicet, aliud longe ab oratore remotissimum et nec ab ipsis philosophis diligenter conprehensum, scilicet quaestionem. |

Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intellegere videtur] Duobus modis reprehendit Hermagoran, quod non perspexerit rei illius vim, quae omnino longe remota est ab oratoris officio, id est quaestionis: et quod videatur de se polliceri ea, quae oratori adtribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam erravit, inquit, si non, quod omnis orator, sed quod ipse possit, ad materiam rhetoricae artis adplicuit. Deinde, inquit, nec ipse potuit; nam numquam illum ex arte dixisse omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendisse Ciceronem, quod rem non adtenderit, quod multum de se videatur esse pollicitus: primo eum demonstrat rem, quam oratori attribuerit, non vidisse. Sed ante quam id ostendamus, quid sit causa, quid quaestio videamus.

Causam esse dicat, quae habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione] C a u s a m, inquit, hanc esse dicit, controversiam in dicendi contentione positam cum certis personis: 'quam' inquit 'causam nos quoque oratori dicimus attributam'. Nam 'huic' inquit 'causae tria genera supponimus: iudiciale, deliberativum, demonstrativum'. Q u a e s t i o n e m porro hanc esse dicit, controversiam quidem in dicendo positam, sed sine certis personis; quae scilicet r h e t o r i c a d i c t i o vocatur.

3 defenditur aut negatur *D ante rasuram* 5 omnibus de rebus *BO* excussit et *mei*: *om. edd.* 6 ad id *B*: ab id *D*, in id *FO* 10 sumministrauit *mei* aristoteli *D*[1]: aristoteles *D*[2]*BFO* 12 hic *F in ras* 13 rhetoricae *O* 16 uideatur *F*[1] 19 constituerunt *D*[2]*F* 20 et *om. B* 21 etiam *om. O* Hermagoram *BFO*, *item v. 27 et p. 176, 3 et 33* 22 in causam] '*quam Graeci rhetores* ὑπόθεσιν, in quaestionem, *quam* θέσιν *solent appellare*'. C a p p. 23 et quaestionem *O* 27 uideatur *F* 29 quaestionis (*sc.* vim) *mei*: quaestionem *O* 32 nam numquam *F*, *sed - erasum*, nam non numquam *D corr.* ex arte illum *O* 35 eum] eum *B*[1] 37 dicat *DBF*: dicit rem *O*, dicat rem *libri Tulliani* 38 hanc inquit *O* 40 oratoris *D*[1] dicimus esse *O*

Thesis porro duplex est, theoretice et practice. Theoretice est, quae divina cognoscit, practice, quae in hominum negotiis et civili disceptatione versatur. Ergo primo adserit Hermagoran vim rei, quam oratori attribuat, non vidisse; nam thesin oratoris materiam non esse persuadet. Quae cum duplex sit, theoreticen magis exaggerat, nec parvis aut levibus quaestionibus, sed infinitis: 'verine sint sensus, quae sit mundi for‖ma, quae sit solis magnitudo'. Sed quare et practicen thesin posuit, id est, 'ecquid sit bonum praeter honestatem'? Thesin quidem Cicero materiam oratoris esse non dicit illamque theoreticen omnino removet: practicen autem thesin dicit ab oratore tractari, sed ut argumenti locum teneat, non materiae. Ergo ita tollit oratori practicen thesin, ut materia eius non sit, liceat autem ei pro argumento proferre.

Ecquid sit bonum praeter honestatem] Stoici dicunt honestatem solam bonum esse. Iam multi disputant, utrum et utilitas bonum sit, utrum et dignitas bonum sit. 'Verine sint sensus', ut Lucretius negat esse veros sensus odoris, visus, tactus, saporis, auditus. 'Quae sit solis magnitudo': utrum tantus sit, quantus videtur, an maior vel multo minor. 'Quae sit mundi facies': multi enim dicunt mundum in modum sphaerae esse collectum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in camerae modum, scilicet ut sub terra non sit similis, ac supra caput est, mundi facies.

Quas quaestiones procul ab oratoris officio remotas facile omnes intellegere existimamus] | Bene ait 'ab oratoris officio remotas'; oratoris officium enim est negotium civile tractare. Non tamen dixit ab oratore remotas; potest enim orator, postquam proprio officio satis fecerit, etiam philosophiae operam dare.

Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intellegimus] Quando aliquid negamus aut tollimus, quare id faciamus demonstrare debemus, ut nunc Cicero ab oratoris materia tollit thesin et probat se recte tollere. Nam, inquit, res illas, in quibus philosophi ingeniosissimi magno cum labore versati sunt, has oratori quasi parvas partes adplicare dementiae est, oratori scilicet, qui aegre suum quoque inplet officium.

Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem] Ostendit iam Hermagoran, quod primum fuit, vim rei illius non vidisse, quam ad oratoris materiam quasi parvum aliquid adplicarat. Nunc illud aliud tractat 'nec quid polliceatur intellegere videtur'. Et ostendit primo non recte eum fecisse, si ex eo, quod ipse posset, in ceteros praecepta constituerit. 'Quod si' inquit 'magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, videretur fretus sua scientia falsum quiddam statuisse de oratoris officio'. Deinde nihil illum potuisse confirmat, simulque illi et rhetoricam et philosophicam tollit; practice enim rhetoricae est, theoretice philosophiae. 'Nunc vero' inquit 'ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit quam philosophiam concesserit'. ‖

Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem studio et disciplina conparatam] Ostendit, quibus rebus facultatem totius scientiae conse-

3 primum *F* 7 etquid *DBF*, *item v. 13* 10 illa *B*, *corr. m. 2 in* ita 13 bonum *mei*: bonum in vita *O* 14 bonam *B* 17 tantum sit quantum (quantus *corr. 1 m.*) *D* multo *om. F* facies *mei*: forma *O* 18 collectum *B corr. 1 m. ex* collocatum 19 rutunditate *D* 24 off. enim est *DBF*: est enim off. *O* 28 faciamus *F*: facimus *DBO* 29 thesis tollit *F* 35 paruum *Capp.*: parum *DBFO* adplicarat *DBF*: applicuerat *O* illut *D* 38 facultatem *DBF*: facultatem studio et disciplina comparatam *O* 39 constituisse *O* illum nichil *B* posuisse *D* 40 philosophiam *BFO* 41 rhetorice *D* 44 magnum *D*[1] in his rebus *BO et D corr.*

quamur: 'studio' inquit 'et disciplina'. Studium est animi consensus ad aliquid: disciplina est praecepta, quibus acceptis id, quod desideramus, implemus; itaque studium in nobis est, praeceptum extra nos, sed ad nos.

Neque eo, quod ars eius, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur] Ea vis est, inquit, in Hermagora, ut ei citius quivis adimat rhetoricam quam philosophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quo mihi ars eius, quam edidit, mendosissime scripta videatur. Iam cum ait 'non mendosissime', non negat mendose. Et quoniam dixit esse aliquid in eius artibus, quod sit probandum, quippe quae non mendosissime scriptae sunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegisse, ut, si quid forte probabile est, alienum sit. Deinde quam astute ibi Hermagorae dat ingenium et diligentiam, ubi sibi de alienis multa conquirit: alioquin, ubi propria eius inventa perscribit, nihil illi horum dat, quin immo multa tollit, cum ait: 'et nonnihil ipse quoque novi protulisse'.

Verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere] Orator duo habere debet, ut artem tradat dicendi, ut ipse ex arte dicat: sed officium eius hoc verum est, ut ex arte dicat. Illud autem accidens, ut artem dicendi tradat, quod rhetoris officium solum est. Ergo non quidem mihi Hermagoras videtur mendosissime artes scripsisse: sed oratori maximum illud est, non ut artem tradat, quod rhetoris proprium est, sed ut ex arte dicat, quod oratori maxime est necessarium. Tollit ergo Hermagorae | exercitationem ex arte dicendi: 'quod eum' inquit 'minime potuisse omnes videmus'. 'Minime' inquit 'potuisse': nec hoc illi dat, ut quomodocumque potuerit. Ergo si nec sapiens fuit nec dicendi peritus, recte 'nec quid dicat attendere nec quid polliceatur intellegere videtur'. Orator enim vir bonus esse debet et dicendi peritus. Deinde conclusio: quare convicta Hermagorae et refutata sententia superest ut materiam rhetoricae illam, quae et Aristoteli placuit, constituamus, triplicem scilicet, iudicialem, deliberativam, demonstrativam.

7. Partes autem eae, quas plerique dixerunt] Meminimus de arte extrinsecus quinque res Ciceronem se spopondisse dicturum: de genere artis rhetoricae, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quattuor res explicitae sunt, hoc extremum est, ut de partibus disseramus. 'Partes sunt eae' inquit 'quas plerique dixerunt'. Multa Cicero ab aliis recte in artibus posita secutus est, ut paulo ante Aristotelis sententiam secutus triplicem materiam rhetoricae artis esse dixit, iudicialem, deliberativam, demonstrativam. Itaque et nunc 'partes' inquit 'quas plerique dixerunt'. Alii enim partes septem, multi quattuor, sed plerique quinque esse dixerunt. Eorum et sententiam Cicero secutus quinque partes esse confirmat: || inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem.

I n v e n t i o n e m esse dicit ad negotii fidem aut verarum rerum aut veri similium excogitationem. Sed orator in veri similibus maxime versatur; duo

2 *fort.* sunt praecepta id *D s. l.* 4 neque eo *mei*: neque eo dico *O* 6 philosophicam *D, fort. recte; cf. etiam p. 176, 40* inquit non ideo *F* quod mihi *O* 7 iam — — mendosissime *om.* B^1 non (*ante* mendos.) *in F expunctum* 8 aliquid esse *O* 12 proprietas *D*, propria *F in ras. m. 2* eius *B et F corr.*: ei DF^1 13 et nihil B^1F 15 oratoris *F ante rasuram* 16 dicere *D*: dicere quod eum minime potuisse facere *D in marg. et F*, dicere quod eum min. pot. facere omnes videmus *BO* 17 eius ex hoc *BF*, *in D* ex *s. l. add.* 19 ne quidem *F* 21 maximum *B* 24 recte inquit *F* 26 coniuncto (convicto *corr.*) hermagora *F* 28 constituamus triplicem; scilicet *O* 30 eae *DF*: hae *B*, hae sunt *O* 33 explicatae BF^1O 34 hae *FO* 38 dixerunt esse *F* 39 scientiam B^1 Inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio *O, quasi sit lemma*

enim genera sunt argumentorum, necessarium et probabile. Necessarium in veris rebus est, probabile in veri similibus. **Dispositionem** dicit esse, ut inventa locis necessariis per ordinem disponamus. **Elocutionem** porro in duobus ponit, in idoneis verbis et in sententiis, scilicet ne in verbis singulis barbarismus sit, ne in pluribus soloecismus: deinde sive verba sive sententias, ut conpetenter inventionibus dispositis applicemus. **Memoriam** vero illam esse dicit, ut circa inventiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis haec memoria est, non legentis. Deinde '**pronuntiatio** est' inquit 'ex rerum et verborum dignitate vocis et corporis moderatio', id est, ut rem magnam dicturus pompam corporis vocisque praepandas, ut rem humilem dicturus haec eadem moderatius ostentes. Pronuntiatio ergo in duobus est, in voce et in corpore. Corpus vero duo habet, motum sui et vultum, quo scilicet ad negotium conposito saepe rebus addimus aut detrahimus dignitatem.

Nunc his rebus breviter constitutis eas rationes, quibus ostendere possimus genus, officium, finem rhetoricae artis, in aliud tempus differemus] Iam quinque res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse promiserat, exsecutus est. Ostendit enim, quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes. Quibus omnibus cognitis scimus tantum quid sint, nihil tamen nobis ad actus prosunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt, id est genus, officium, finis. Et ideo se alio tempore de his dicturum esse promittit; ad praecepta enim artis rhetoricae minime pertinent, ut ipse ait. 'Nam et verborum multorum indigent': quippe de his longa est disputatio, 'et non tanto opere ad artis discriptionem et praecepta pertinent'. Verum de duabus rebus dicturus est, de materia ac partibus, quae iam dudum, tantum ut sciremus quid essent, edocuit. Nunc in has praecepta dat, | scilicet ut harum rerum non solum scientiam, sed etiam actus habeamus. Ergo ostendit eum, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus, satis esse dicere. 'Eum autem' inquit 'qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, materia artis ac partibus, scribere oportere existimamus'.

Ac mihi quidem videtur coniuncte agendum de materia ac partibus] Recte ait 'coniuncte agendum'; partes enim sine materia esse non possunt. Nisi enim aut controversiam aut deliberativam aut demonstrativam dicamus, quae materiae sunt, inventione, ‖ dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, quae partes sunt, uti non possumus. Coniuncte ergo agendum est de materia ac partibus. Itaque ostendit primo quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes. Ex his tria in aliud tempus distulit, id est genus, officium, finem, adque ideo de duobus reliquis, quae ad praecepta pertinent, se ait esse dicturum, de materia scilicet ac partibus. Partes porro quinque sunt: inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio; harum solam inventionem in duobus libris tractat et in hanc praecepta tradit. Pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua

---

1 sunt genera *BO* 2 veris in rebus *O* uerissimilibus *D* 4 singularibus *B*[1]*F* 7 illa *D* 8 haec *B corr. ex* hoc 10 pompam et corporis *O* 11 praepandas *D*: perpendas *BFO* ut *om. F* 12 et corpore *B*[1] 15 rebus *D s. l.* 16 genus et finem et officium huius artis *B*, genus et officium et finem huiusce artis rhetoricae *O* aliud in *B* 18 rhetoricae artis *O* 24 est longa *O* tantopere *DBF* discribtionem *D*, descriptionem *BFO* 25 rebus *om. F* 26 esset *D* in has *DB*[1], *ut coni. Orelli*: in his *B*[2]*F* 27 earum *F* 30 de materia *BO* 34 enim aut *DF*[1]: enim *BF*[2]*O* controuersiam aut iudicialem *F*; *glossam* aut iudicialem *O* *post* demonstratiuam *habet* 37 quid *B*[1] 43 in hanc *D pr. m. et F*, *sed hic ex corr.*: in haec *D corr.*, in hac *B*

vero ne contingit quidem, id est dispositionem, memoriam, pronuntiationem. Ergo quoniam de sola inventione dicturus est et quia in omni causarum genere inventio plurimum valet, incipit de inventione tractare.

8. Omnis res, quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controversiam, aut facti aut nominis aut generis aut actionis continet quaestionem] Ut diximus, tractatus incipit inventionis. Et primum hoc debemus scire conpendium, quod omnis inventio quinque locis constat. Debemus enim primo considerare, quae sit constitutio: deinde, simplexne sit causa an duplex: tertio, scripti an rationis: quarto, quae causae quaestio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum: quinto, ut omnes causae partes nobiscum pertractemus. Deinde partes orationis, principium, narratio, divisio, confirmatio, confutatio, conclusio. Ergo, ut se ordo habet, primum de constitutione dicemus. Hoc tamen animadvertamus, quod Cicero hos quattuor status rationales 'constitutiones' vocet atque hos semper in omnibus negotiis dicat esse principales, id est, coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Has ergo constitutiones appellavit, illos autem alios quattuor legales non constitutiones, sed 'status' vocat, nec umquam horum aliquem principalem dicit esse posse. Sed ut originem statuum melius nosse possimus, formam similitudinis attendamus. Omnis constitutio sic est ut aspectus. Aut enim aliquid videre volumus nec videmus, et est coniectura: aut cum videmus aliquid et quaerimus quid sit, et est finis: aut cum videmus quid sit, et quaerimus quale sit, et est qualitas. Translatio porro | ab hac similitudine videtur esse remota. Igitur constitutionem esse dicit quaestionem, ex qua causa nascitur. Quaestio est vox intentionis et negationis, id est 'fecisti', 'non feci' aut 'iure feci'. ‖ In hac ergo quaestione semper sit necesse est constitutio. Causa est vero, quae nascitur ex quaestione, id est, an fecerit, an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, quod a Cicerone et causa et quaestio ad eandem significantiam proferatur, ut nunc causam pro quaestione, nunc quaestionem pro causa ponat. Itaque constitutio facile inveniri potest, si extremam partem thematis attendamus. In qua cum intentionem ex nostra persona proposuerimus, debemus attendere, quid ad intentionem conpetenter responderi possit: tunc in responsione constitutionem necesse est inveniri.

Omnis res, quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controversiam] Recte 'in dictione ac disceptatione'; sunt enim multae controversiae non dictione, ut opificum. Verum quod ait 'quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controversiam', dictio potest esse demonstrativa materia, disceptatio vero deliberativa et iudicialis. Deinde dictio potest esse narratio, ut ipse ait: 'dicendo explananda sunt omnia': disceptatio vero quaestiones; ibi enim totius controversiae pugna versatur. Ergo quaecumque res posita in dictione ac disceptatione facit aliquam controversiam, necesse est habeat quaestionem, id est constitutionem aut facti aut nominis aut generis aut actionis. Et primum rebus indicat quae-

1 nec *BF* contingit *D, sed* n *post* i *erasa* 2 et quoniam *B* 9 scripti an rationis] *'alludit ad celeberrimam et primariam statuum divisionem, in νομικόν legalem et λογικόν rationalem'*. Capp. quae causae quaestio] *'v. Quintil. III, cap. 11.'* Capp. 10 omnes DB^2: oīs *F*, omnis B^1O 12 confutatio *D* (*add. s. l.* reprehēsiō): reprehensio *BF*, reprehensio, confutatio *O* Primum ergo, ut se ordo habet *O* 16 hos B^1O quattuor DF^1: quinque F^2O, *om. B* 18 possumus *D* 20 voluimus *D* 26 vero est *BO* 28 profertur *O* 30 adtendamus *F* 39 narratio *BF et D corr.*: narrationes *D ante ras.*, narrationis *B corr. m. 2 et O* dicenda *D* 40 quaestionis *BO* 43 nominis] *'statum intellige definitivum, quem paula supra finem dixit;* generis, *qui status vulgo* qualitas *vocitatur; hodie* quaestionem iuris

stiones sive constitutiones: post his dabit nomina, partim ex rebus sumpta, partim ex modo actionis. Ita nunc rebus indicat constitutiones, cum ait in omni controversia aut facti aut nominis aut generis aut actionis quaestionem esse oportere; de his enim rebus sit quaecumque controversia necesse est. Sed ante quam nomina det constitutionibus, definit quid sit constitutio vel ante nascatur. 'Quaestionem' inquit 'ex qua nascitur causa', hanc constitutionem vocare debemus. Quaestionem porro esse diximus vocem utriusque partis, id est 'fecisti', 'non feci', vel 'recte feci': causam vero illam, an iuste fecerit. Hoc etiam diximus, quod Cicero idem velit quaestionem esse quod causam, et quod his circa eandem significantiam communiter utatur. Denique statim demonstravit se his uti communiter.

Eam igitur quaestionem, ex qua causa nascitur] Hic primam fecit quaestionem. Deinde ubi ostendit, quid sit constitutio, ait: constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, cum facti controversia est'. Incipit constitutionibus nomina dare. 'Cum facti' inquit 'controversia est'. Idem debemus facta intellegere, quod dicta. Ut enim utrum aliquid factum sit quaeritur, ita et utrum aliquid dictum sit potest quaeri. Quare huic constitutioni, quoniam incerta et non apparentia coniecturis vel suspicionibus indagantur, recte coniecturae nomen inposuit. Alii hanc constitutionem realem vocarunt, quod enim quaeratur, utrum res, de qua agitur, facta esse videatur: alii στΑδιασμὸν Graeco quidem vocabulo, quod enim de incerto investigando maximum certamen habeatur: unde et 'stadium' dicitur, quod ibi exerceantur certamina. Sed Cicero constitutioni huic ex modo actionis nomen inposuit. In hac autem constitutione modus actionis hic est, quod res coniecturis quaeritur: ideo ergo coniecturam vocavit.

Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur] Nominis, inquit, est controversia, cum de facto constat, sed quaeritur quo id factum nomine appelletur. Atque ideo, quoniam facti vocabulum pro necessitate suscepti negotii nobis adposita definitione nudandum est, constitutio definitiva nominatur. Huic quoque constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen inposuit. Res est enim huius constitutionis nominis ambiguitas, modus actionis est nominis definitio. Recte ergo huic constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen inposuit.

Cum vero qualis res sit quaeritur, quia et de vi et de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur] Et supra ostendimus, cum de genere artis rhetoricae disputaremus, genus in triplici significatione consistere: esse genus sanguinem, esse genus, sub quo similia multa teneantur, esse genus qualitatis, id est, quo unius cuiusque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum et de facto et de nomine convenit, sed quaeritur quale sit id, quod in iudicio versatur, quoniam de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur, qualitas scilicet. Verum huic constitutioni non ex modo actionis, ut superioribus duabus et post quartae, sed ex re, id est ex negotio, nomen inposuit. Hic enim res illa est, quod de negotii genere

appellamus; aut actionis: translationem *seu* translativum statum *innuit*'. Capp.
2 ita *D*[1]: itaque *D*[2]*BFO* nunc *in F erasum* modo rebus *B*[1]*F*, *in D* modo *add. s. l.* 4 quamcumque controuersiam esse *F* 8 uel] aut *B* 9 [Vel] hoc etiam *O* 10 his *BF*: is *D* 11 demonstrabit *O* 12 facit *O* 16 id debemus *DBF* 17 factum sit — — aliquid *om. B*[1] et *om. F* quaeri] *add. in marg. D*: postquam quaeritur 20 constit. realem] '*hic idem status ab Hermogene definitur ἀδήλου πράγματος ἔλεγχος οὐσιώδης, i. e.* probatio substantialis *seu* de substantia et existentia incertae rei.' Capp. uocauerunt *BO* quod enim *D*: quod ea *BFO, cf. v. 22 et p. 168, 24* 21 STADIAZON *D*, stadiagon *BF* vocabulo quidem *BO* 22 enim *D*: in ea *BFO* 24 in hac a. quaestione *B*[1] 43 ex negotio *DF*: ex *om. BO*

vel qualitate quaeritur. Itaque ex re huic constitutioni nomen inponit, ut generalis vocetur, id est qualitas.

'At cum' inquit 'causa ex eo pendet' et reliqua] Cum, inquit, talis fuerit controversia, ut in hoc sit tota contentio, cum aut ab alio nos accusari debere dicimus, aut non nos, sed alios accusari, aut non aput hos, sed illos, non hac lege, sed illa, non hoc crimine, sed illo, non hac poena, sed illa, quoniam in his omnibus de translatione actionis controversia est, constitutio translativa nominatur. Huic quoque constitutioni ex modo actionis nomen inposuit; agitur enim, ut actio transferatur. Verum quod ait 'non hoc crimine, sed illo', nonne et in ‖ fine, cum quaeritur utrum fur an sacrilegus sit, id quaeritur, quonam magis crimine accusandus sit? Sed hoc interest, quod in fine crimina utraque iunguntur; non enim cum sacrilegum dico, furem nego: in translatione vero uno est accusandus crimine, sive illo, quod intendimus, sive illo, ad quod reus transferri postulat actionem.

Atque harum aliquam in omne causae genus incidere necesse est] Sive, inquit, in iudiciali sive in deliberativa sive in demonstratione necesse est aut coniecturalem aut finitivam aut generalem aut translativam incidere constitutionem. Ubi, inquit, harum nulla fuerit inventa, ibi nulla | est controversia: quare nec causa esse iudicanda est. Si enim constitutio nulla est, unum latus recedat oportet. Id enim constat, quod utrimque latere concurrente fulcitur. Igitur si constitutio non erit, nec causa esse iudicanda est; est enim asystata controversia.

Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui] Nunc postquam constitutiones et rebus et nominibus indicavit, ut has manifestius cognoscere possimus, isdem statibus exempla supponit. 'Ac facti quidem controversia' inquit 'in omnia tempora dividitur'. Et supra diximus, cum de facto sit quaestio, coniecturam vocari. Ergo hic coniecturae tria tempora adsignat, praeteritum, praesens, futurum: quod quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus, nullam rem in iudicium, id est in iudiciale genus, cadere posse nisi de praeterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quae incerta sunt, sed de praeteritis colliguntur. Itaque coniectura, quamquam habeat tria tempora, tamen principalis esse non potest, nisi de praeterito sit. De praesenti vero vel de futuro incidere possunt post statum alium principalem. Ergo ne et hanc coniecturam principalem posse esse credamus.

Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani] In hoc themate demonstratio continetur; nam describendi nobis sunt Fregellani, qui semper videbantur adversi. Ita et quod ait: 'si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rem publicam perventurum': et hic deliberativa potest esse. Deliberat senatus, an Carthagini parcat. Ergo nihil in iudicium nisi de praeterito cadit.

Nominis est controversia, cum de facto convenit et quaeritur id quod factum sit quo nomine appelletur] Nunc de fine tractat: 'cum nominis' inquit 'est ‖ controversia', id est cum quaeritur, quo id, quod factum est, nomine

---

1 imposuit *BFO* 3 pendet etc. *O* 4 ab alio, non ab hoc nos *O* 7 controuersia est] *add. in BF et in marg. D*: agitur enim ut actio translatilia nominetur 9 transferatur] *quam hic O e cod. Basil. addidit glossam, ea recte mei carent* 11 for *D* 13 accusandus est *B* 14 transferre *F* 17 definitivam *B*[2]*O* 19 causae *B*[1] constituo *D* unum latus] '*i. e. altera litigantium pars.*' Capp. 25 agnoscere *O* possumus *D* 26 Et] ut *F*, *sed in ras.* 27 hic *D*: huic *BFO* coniectura *D* 28 et futurum *B* quo quidem *D* 34 ne et *DF*: ne *B*, nec O esse posse *O*, posse *om. B* 35 fragelliani *BF*, *item v. 36 B* 37 ita et *mei*: itaque *O* 41 controversia est *BO* 42 definite *B*[1] 43 quaeritur (quod id *add. s. l.*) quo (quod *corr.*) factum (est *add.*) nomine appellaetur *D*

appelletur. Verum cum de nomine ambigitur, et de re necesse est ambigatur. Nomen enim rei est, res vero numquam sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoque dubitetur necesse est. Ergo definitivus status huiusmodi est, cum de facto constat et de re vel nomine controversia est. Inter factum enim et rem hoc interest: res est certam sui formam et speciem circa cognitionem retinens. Ergo si species rei nota est, nomen quoque notum sit necesse est. Factum est confusum quiddam et incertum, hoc solo certum, quod nescio quid factum est. In fine itaque factum constat, sed res non constat. Et quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine controversia est. Quod, inquit, nomen breviter nobis definiendum est et contra atque adversarius dicat describendum. Et dat exemplum: 'ut si qui sacrum ex privato subripuerit, fur an sacrilegus sit iudicandus.' Factum constat; nam sacrum ex privato constat esse sublatum: de nomine incertum est, utrum ille fur an sacrilegus iudicetur. Quare definitionibus nostris nomen illi aliud, quam adversarii volunt, inponere debemus. |

Definienda res erit verbis et breviter describenda] Ad unum quidem utrumque tendit, sed quia multi modi sunt definitionis, videamus interim quid intersit inter definitionem et descriptionem. Definitio talis est: homo animal est rationale, bipes, risus capax. Descriptio vero talis est: homo est, qui erectum verticem rotundo capitis attollit, cui sunt sub collo umeri brachiaque demissa, et cetera in hunc modum, sed, ut ipse ait, 'breviter describenda'. Ergo quoniam de fine tractavimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate videamus.

9. Generis est controversia, cum et quid factum sit convenit, et quo id factum nomine appellari oporteat constat] Cum ait 'cum et quid factum sit convenit', tollit coniecturam: deinde cum ait 'et quo id factum nomine appellari oporteat constat', tollit finem. Ergo superest ut quale vel quantum sit id, quod factum est, videamus, et dat exemplum: 'utrum iustum an iniustum sit, utrum utile an inutile'. Quod cum quaeritur, non nomen rei, sed rei qualitas quaeritur, et ideo qualitas appellata est. Incipit Hermagoran reprehendere, qui demonstrationem et deliberationem sub qualitate constituerit.

Huic generi Hermagoras quattuor partes supposuit, deliberativam, demonstrativam, iuridicialem, negotialem] Reprehendit, ut diximus, Hermagoran, quod demonstrationem et deliberationem sub qualitate posuerit, cum ipsa qualitas, id est constitutio, sub deliberativa vel demonstrativa sit. De qua re in consequentibus latius disputabitur.||

Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur] Ait grave Hermagorae peccatum se debere reprehendere, et id breviter, ne si, inquit, taceamus, quod primum est. Hermagorae artes adpro-

2 sine nomine nuuquam *O* 5 est] enim *F*, *add.* est *s. l.* 8 nescio quid *DB*: scitur quod *F*, scitur quid *O* itaque in fine *O* 12 quisacrum *D*: quis sacrum *BFO* fur *mei*: utrum fur *O et libri Tulliani* 14 utrum — — sacrilegus *om.* B^1 15 illi *om. F* 16 eritur *D* 17 multimodae sunt definitiones *BO* 18 describt. *D*, *item v. 19* est animal *BO* 19 risu *D corr. ex* risus 20 erectum *D*: rectum *BFO* rutundo *D* capitis *DBF*: capite *O* attollat *F* cuius *O* humeri *BFO* bracchiaque *D* 24 et quo — constat *om. O* 25 *post* constat *F et in marg. D habet*: sed omnino quantum et quale sit quaeritur Cum ait cum et quid *D*: Cum ait (et *B*) quid *BF*, Cum ait — conuenit *om. O* 26 *et* 27 tollit *Orelli*: tulit *libri; Capperonnerii interpretatio* 'removit, exclusit a disputatione' *ab huius verbi potestate aliena videtur. Idem vitium est infra p. 184, 26 et 192, 15* 26 quod factum *D* 29 inutile sit *BFO*, *item D corr.* 32 generi *om. D* partes quattuor *BO* 33 iudicialem *D corr.* 35 constitutio *mei*: constitutio generalis *O* uel *DF*: et *BO*

bare videamur, et quare easdem artes non simus secuti, causas dare nequeamus: deinde, inquit, ne si latissime Hermagorae peccatum persequi voluerimus, quod quidem est tertium, nostris, inquit, praeceptis moram videamur adferre. Sed, quod medium est, de peccato Hermagorae breviter disputabimus.

Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari] Quaestio haec est, quod non recte Hermagoras deliberationem et demonstrationem sub qualitate posuerit. Cicero ergo ait non recte deliberationem et demonstrationem sub qualitate positas, quia genera causarum sint. Quod si genera causarum esse Hermagoras fuerit confessus, sine dubio non haec debuit sub qualitate ponere: sin negaverit, docebit Cicero genera esse causarum. Igitur male Hermagoras deliberationem et demonstrationem sub qualitate collocavit. Ac primo per condicionalem quaestionem, id est hypotheticam, ingreditur propositionem. Ubicumque enim 'si' est, sub quadam condicione propositio est. Si, inquit, hoc est, illud non est; hoc autem est: igitur illud non est. Ita et hic: 'si deliberatio' inquit 'et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari'; genera autem causarum sunt: igitur generis causae partes esse non possunt:' et docet genera esse causarum. Primum igitur ponamus genus causae, secundum partes generis causae, id est coniecturam, finem, qualitatem, translationem: tertium sit illud quidquid qualitati subicitur, ubi Hermagoras deliberationem et demonstrationem constituit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem et demonstrationem, quia prima sunt, | secunda esse non posse; quod si secunda non sunt, multo minus tertia esse posse: quod Hermagoras constituisse conspicitur. Itaque meminisse debemus Ciceronem de duobus tractare, id est de primo et secundo, scilicet de genere causae et partibus generis. 'Si' inquit 'deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non recte partes generis causae possunt putari', id est constitutiones. Quod cum docet constitutiones esse non posse, multo magis videntur partes constitutionis esse non posse.

Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse et pars non potest] Aristoteles ait res omnes, quae in dictis et factis et in omni mundo aguntur, decem esse: quarum rerum nomina ponemus. Prima substantia est, deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, ubi, quando, situs, habere, facere, pati. Graeco autem vocabulo sic vocantur; *οὐσία, ποσόν, ποιόν, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν.* Harum prima, ut diximus, substantia vocatur. Reliquae novem in substantia sunt, quae accidentes vocantur. Ut puta, membrana substantia est: accidunt autem ei crocum, scriptura, et cetera, cum interea et substantia res sit et ea, quae accidunt, res sint. Nunc ad id, quo de nunc agitur, revertamur. 'Eadem enim res' inquit 'alii genus esse, alii pars potest'. Hic rem substantiam illam ponamus: quae dum sola est, patet omnibus accidentibus. Sed cum ab una accidenti fuerit occupata, iam in se incidentem aliam non admittit. Ut puta, lana alba res est, sed substantia. Haec res patet multis accidentibus; potest

---

1 eiusdem *O* 2 ne *om. F* 3 inquit *om. F* 10 sunt *D²BFO* esse] esset *D corr. in* essent 11 fuerat *B¹* 13 demonstrationem et deliberationem *O* 14 ypothecam *D* 24 non possunt *DB* 28 generis *om. B¹* 31 eidem *FB²*: idem *DB¹* 32 aristotelis *D* 34 ad *om. F* 35 facere *BF*: facile *D* Graecis autem vocabulis *O* usia pason poeon (pocon *F¹*, poion *F s. l.*, pofon *B*) prosti pu pote (poten *D corr. et F*, pothen *B*) cisthe (cisten *F*) echin (echein *B*) poein paschin *DBF* 37 reliqua *F* 39 scribtura *D* 40 acciderunt *D* 41 illam *om. Basil., incl. O* 42 accedentibus *D* una *D*: uno *BFO* 43 incidentem aliam *D*: accidens (incidens *B¹*) aliud *BFO* 44 patet et *F*

enim lana illa aut russea fieri aut veneta aut nigra. Sed si unum colorem in se susceperit, iam in se colorem alium non admittit. Similiter et homo substantia est. Potest autem id, quod homo est, nunc servus esse, nunc dominus: sed postquam dixeris dominum, in eo, quod dominus est, esse et servus non potest: aut cum dixeris servum, in eo, quod servus est, esse et dominus non potest. Ita ergo et hic deliberatio et demonstratio res est, sed illa substantia, quae, quam diu sola est, patet accidentibus, id est generi causae et causae partibus. Ita quam diu in incerto sunt, genus alii, alii partes esse possunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo, quod genus sunt, et partes esse non possunt. Hoc est, quod ait: 'eidem genus esse et pars non potest'. Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum] Id, quod primo dubie proposuit, adsumpsit sine dubitatione. Neque enim dicit 'si deliberatio', sed 'deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum'. Et id triplici argumentatione convincit, scilicet demonstrationem et deliberationem genera esse causarum.

'Nam aut nullum' inquit 'causae genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et demonstrativum et deliberativum] id est, aut nullum causae genus est aut unum aut tria. Duo enim propterea non dixit, quoniam deliberatio et demonstratio, quamquam inter se diversa sint, simul tamen aut in generibus causae ponuntur et fiunt tria genera causae: aut simul tolluntur et remanet unum, id est iudiciale solum. Ergo tollit duo, id est, nec unum esse nec nullum, ut id, quod reliquum est, | adprobetur. Nullum, inquit, causae genus esse non potes dicere; nam qui artes scribis multasque dicis esse causas, nullum non potes dicere: tollit rem unam; deinde unum iudiciale solum esse non potes dicere, propterea quod et deliberatio et demonstratio genera sunt et causarum; nam et inter se diversa sunt et ab iudiciali multum separata. Id porro, quod diversum est, tunc omnino diversum est, si inter se et rebus et exitu distet. Atque ut rationes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo haec tria genera causarum re inter se distant; aliud enim agitur in demonstratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus dis par est; nam demonstrationis finis est honestas, deliberationis utilitas, iudicialis aequitas. Quod si haec tria inter se et re et exitu distant, profecto genera causarum constitui debebunt. Non ergo recte deliberationem et demonstrationem qualitatis partes esse dixit. In his autem, quae huc usque disputavimus, videamus quinquepertitum syllogismum: ac primo quaestionem, de qua agitur, constituamus. Haec autem est quaestio, quod non recte Hermagoras deliberationem et demonstrationem sub qualitate posuerit. 'Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari:' hoc primum est. 'Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse et pars non potest:' hoc secundum est. 'Deliberatio autem et demonstratio genera sunt causa-

---

1 russea *D*: rosea *BO*, *item F sed ita rasura corr.* colorem unum *O* 5 dixero *BO* esse et dominus *D*: et dom. esse *BO*, dom. esse *F* 7 accedentibus *DF*[1] generi causa *D* 10 idem *DB*[1]*F* genus] genus id est simile ac iudiciale est *DBF* 14 si *D sup. lin.*; dicit deliberationem *D corr. m. 2* 18 aut et *B*: aut *DF*: *v. p. 185, 2 et 14* 20 est *om. B* 21 diuisa *B*[1] sunt *O* 25 potest dicere: nam qui artes scribit multasque dicit esse causas, nullam non potest dicere *BO* 26 tollit *coni. Orelli*: tulit *mei et edd.* 27 non potest *DBO* et causarum *D*: et *om. BFO* 29 si a se *F* 31 re *om. B*[1] 34 si *om. B*[1]*F* 35 debent *D pr. m.* 37 disputabimus *D* primum *BO* 42 eidem *BF*: idem *D, item p. 185, 9.*

rum:' hoc tertium est. 'Nam aut nullum causae genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et deliberativum et demonstrativum:' hoc quartum est. 'Relinquitur ergo ut omnia tria genera sint causarum:' haec conclusio est. Videamus ergo illum, quem promisimus, syllogismum quinquepertitum: 'Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari.' Haec propositio est. Et quia necesse est ex primi confessione secundum quoque in confessionem venire, propositio nobis adprobanda atque iungenda est; atque ideo Cicero adprobat propositionem. 'Eadem enim res' inquit 'alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse et pars non potest.' Adprobavit ergo propositionem. Rursus post adprobatam propositionem illud, quod quasi in propositione dubie proposuerat, adsumit hoc modo: 'deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum.' Deinde adprobat adsumptionem, ut supra diximus, triplici argumentatione. 'Nam aut nullum causae genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et deliberativum et demonstrativum.' Postremo tres adhibet conclusiones. Ubicumque enim 'ergo' vel 'igitur' est, conclusio sit necesse est. Prima igitur conclusio adprobationis de adsumptione est. Quid enim ait in adsumptionis adprobatione? 'nam aut nullum causae genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et deliberativum et demonstrativum.' Concludit ergo haec tria genera esse causarum: 'relinquitur ergo' inquit 'ut omnia tria genera sint causarum'. Secunda conclusio propositionis est sive argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propositione? 'si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari.' Concludit hoc ipsum: deliberatio igitur et demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causae putari. Tertia autem conclusio quaestionis est. Quae enim quaestio est? quod Hermagoras deliberationem et demonstrationem non recte sub qualitate | constituit. Concludit itaque quaestionem: 'male igitur eas generalis constitutionis par|tes esse dicit.' Verum cum in primo syllogismo de duabus rebus tractaverit, de primo et secundo, id est de genere et partibus generis, cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit? quod scilicet tertium est. Hoc primum sic excusatur, quod haec conclusio praeter syllogismum est; est enim quaestionis, quae extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. Deinde quod per hanc extremam conclusionem sensim descendit ad alium syllogismum, ubi hoc tractat, deliberationem et demonstrationem, cum partes generis esse non possint, multo magis partium partes esse non posse. Sed primum quam de eodem syllogismo tractemus, ea, quae in eo obscura sunt, explicemus.

10. Pars autem causae est constitutio omnis] Disputasti quidem supra, o Cicero, deliberationem et demonstrationem, quia genera sint, partes generis esse non posse: non tamen ostendisti utrum constitutio pars generis sit an ipsum genus; incertum est enim utrum deliberatio sub qualitate sit an qualitas sub deliberatione. Doceas itaque oportet utrum pars an genus sit constitutio; haec ergo incidens quaestio est, utrum constitotio pars an genus sit. Iam supra ostendit deliberationem et demonstrationem genera esse causarum, quod et inter se distent et ab iudiciali plurimum dissideant et suum

1 solum iudiciale *O* 6 hoc *F* 7 prima *F corr. ex* primi 8 iungenda *mei*: adiungenda *O* 9 enim *om. F* 11 dubie in propos. *O* propositionem *F* 14 aut et] et aut *B* 15 *et* 19 et demonstr. et deliberat. *O* 16 necessest *D* 18 adprobationem sui *D pr. m., add. s. l.* nam 27 concludi *D pr. m.* 28 dixit *BO* 31 est *om. D* sic *BF*: si *D* 32 haec *om. F* 33 syllogismumst *D*: syllogismum sit *BFO* quo *D* 34 hace *B* 35 possunt *BF* 36 possunt. sed *B* de eodem *mei*: de eo *O* 37 exemplicemus *D* 38 constitutio est *O* 43 constitutio — an genus sit *om. B*[1] 44 ostendit *om. D*; *add. in marg. m. 2*

quaeque finem habeant, quo referri debeant. Nunc ei docendum est, utrum constitutiones causarum partes sint, et sic argumentatur proposito themate: quid primum invenis? genus an constitutionem? Utique primum necesse est cognoscas, utrum deliberativa an controversia sit, tunc deinde quae sit constitutio. Ergo pars causae est constitutio omnis.

Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam adcommodatur] Prius enim causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus autem causam esse quam constitutionem, sic etiam possumus cognoscere, quod in singulis causae generibus constitutiones variantur, causa autem omnium constitutionum capax est: verum cum causa et constitutio iuncta sibi esse videantur, causa tamen unum alteri prius fit. Omne enim, quod loquimur sive quod mente concipimus, aut simplex est aut coniunctum. Simplex est, quod ad aliud non adtendit, ut tabula, saxum et reliqua huius modi. Coniunctum vero, ut de duobus unum prius habeat, quattuor modis fit: aut tempore aut loco aut ordine aut causa. Aetas cum in homine sit, tempore in ordinem secernitur. Si dicas iuventas, utique consideratione temporis iuventas ante senectutem est. Deinde loco iuncta domus secernuntur. Cum enim dicis atrium, ideo primum intellegis, quia consideras interiorem locum esse, ubi triclinium est. Ordine vero sic: si, cum in eodem loco multi sedeamus, pro ordine sedentium nobis anteferamur. Causa autem sic: de iis, quae iuncta sunt, unum prius efficitur, ut puta, pater et filius iuncta sibi sunt; neque enim ante pater quam filius nascatur, aut ante filius quam ille sit pater. Sed quia filio ad nascendum pater causa est, idcirco ex causa pater filio praefertur. Ita hic in themate causa et constitutio coniuncta sunt, sed ut prior causa sit, causa efficitur; ut constitutio enim nascatur, causa praecedit. Quod ipse ait: |

Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam adcommodatur] Hic quoque animadvertamus syllogismum quadripertitum. Prima est enim propositio cum adiuncto: 'quod si generis causae partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causae partes putabuntur.' Huic propositioni adprobatio non fuit subicienda; manifestum est enim, si partes causae non sint, multo minus partis causae partes putari. Ergo incidit quaestio, utrum constitutio pars sit; et, ut supra docuimus, probat partem. Sed haec incidens quaestio non pertinet ad syllogismum, verum, quia necesse fuit, interiecta est. Deinde adsumit illud, quod proposuerat: 'et deliberatio et demonstratio generis causae partes non possunt recte putari', et adprobat adsumptionem: 'quod ipsa sunt genera' inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est enim in secunda parte propositionis? 'multo minus recte partis causae partes putabuntur.' Concludit hoc ipsum: 'multo igitur minus recte partis eius, quam [hic] dicit, partes putabuntur'; primae enim parti propositionis per incidentem quaestionem satis fecit. Quid est enim in prima parte propositionis? 'quod si generis causae partes non possunt recte putari.' Itaque ostendit generis causae partem esse constitutionem.

---

1 habeant finem *O* refferri *D* 3 invenias *BO* 4 cognoscat *D pr. m.*, agnoscas *D²BFO*. *fort.* cognoscatur an controuersia *D*: an demonstratiua controuersia *BFO* 7 plus] prius *F* 8 agnoscere *O* 9 autem *mei*: enim *O* 11 uidebantur *D ante rasuram* causa tamen *mei*: causa *om. edd.*; *cf. infra v.* 25 13 non ad aliud *O* 16 iuuentas *(bis) mei*: iuvenus *O* 17 domus *DB*: domo *F*. *om. O* 19 ordinem *B* sic est: si *O* 20 anteferamur *DBF*, *ut Orelli in adn. voluit*: anteferamus *edd.* de his *mei* 23 est] est et *D* 28 aduertamus *B¹O* 29 quod si demonstatio et deliberatio generis *F* 30 partes *om. B¹* 34 necessaria *BF²O* fuit *om. F pr. m.* 35 et delib. *mei*: Sed et delib. *O*, Sed delib. *B corr. m.* 2 40 quam *DF¹*: quod *BF²O* hic *om. D*

Quadripertitus ergo est styllogismus; est enim propositio, adsumptio, adprobatio adsumptionis, conclusio. Quaestio vero incidens ad syllogismum minime pertinet.

Deinde si constitutio et ipsa et pars eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio nec pars constitutionis est] Omnis pars tunc plene pars est, si generis et nomen et definitionem recipiat, ut puta, animal genus est. Iam ex animali homo, equus, avis: deinde ex avi corvus, cornix, aquila. Itaque haec omnia generis sui et nomen et definitionem recipere debebunt. Generis vero nomen quod est? animal. Ergo et homo equus avis corvus cornix aquila animalia dicuntur. Deinde generis definitio quae est, id est animalis? Animal est corpus animatum. Itaque et homo et equus et avis et corvus et cornix et aquila corpus animatum est. Verum definitio a genere transit in species, specierum vero definitio in genus transire non potest. Non enim cum hominem definio 'homo est corpus animatum bipes', iam cum dico 'bipes', ad generis definitionem [non] pertinet: est enim animal et quadrupes. Itaque nunc accepta similitudine ad argumentationem Ciceronis redeamus. Et primo quaestionem, quae in contentione versetur, adtendamus. Illa autem, ut supra diximus, quaestio est, quod deliberatio et demonstratio non recte sub qualitate sint positae. Supra id iam duabus argumentationibus vicit: quarum prima illa fuit, deliberationem et demonstrationem, si genera sint causarum, partes generis esse non posse: et probavit genera esse causarum. Secunda vero argumentatio talis fuit: quod si generis partes esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Nunc tertiam adfert argumentationem: 'si' inquit 'constitutio et ipsa et pars eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio nec pars constitutionis est.' Ut supra diximus, omnis pars generis sui et nomen et definitionem debet recipere: genus hic autem constitutio est: sub constitutione quattuor constitutiones, sub qualitate demonstratio, deliberatio, | iuridicialis, negotialis. Itaque videamus, an deliberatio et demonstratio generis nomen et definitionem recipiant. Generis nomen est constitutio: quod nomen tollit Cicero demonstrationi et deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras constitutiones dici posse, ostendit definitionem generis cadere non posse in deliberationem et demonstrationem: quod si definitio non cadit, nomen quoque cadere non debebit. Constitutionem autem sic definimus: 'constitutio est intentionis depulsio': quam scilicet definitionem in deliberatione vel demonstratione videmus esse non posse. Quod si deliberatio et demonstratio neque nomen constitutionis neque definitionem recipiunt, nec constitutiones sunt nec partes constitutionis. Ipsi autem placet constitutionem intentionis depulsionem esse: et concedit ei alias definitiones: 'sive' inquit 'constitutionem primam causae accusatoris confirmationem dicat, sive defensoris primam deprecationem', necesse est deliberationem et demonstrationem neque constitutionem esse nec partes constitutionis. Hoc loco animadvertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui et artificio colligatum syllogismis fere omnibus antecellit. Sic itaque iste colligitur syllogismus a primo ad secun-

4 pars constitutionis eius *B* 5 eaea nec constitutione nec *D* 6 tum *B* 8 aquila *B corr. ex* ala et definitionem et nomen *F* 10 homo et equus et avis et corvus et cornix et aquila *BO* 11 definitionem id est animalis. quae est animal est *F* 12 et *ante* coruus *om. F* et cornix *om. DF* 15 iam — — bipes *om. F*[1] non *mei*: *om. O* 16 similitudine *mei*: sumptione *O* 17 versatur *BO* 20 uicit] dixit *B*[1] 22 fuit quod si *mei*: fuit quidem, si *O* 27 accipere *F* hoc *F* 29 iudicialis *D* uidemus *B*[1] 31 tollit *F*, *sed s. l. m. 2* tulit 35 in deliberationem uel demonstrationem *D* uel] et *B*[1]*O* 40 accusatoris *om. D* defensoris *BF*: definitionis *D* 42 partem *BO* 44 collegitur *D*

dum, a secundo ad tertium, a primo ad tertium. Primum enim et tertium simile esse medium facit, quod utrique coniungitur. Sed ut melius possit artificium Ciceronis intellegi, prius quaelibet similitudo facienda est. Ponamus itaque haec tria. 'Victorinus docet' unum sit: 'intellegis' aliut sit: 'spem habet' tertium sit. Itaque faciamus syllogismum a primo ad secundum: 'si Victorinus docet, intellegis': nunc a secundo ad tertium: 'si intellegis, spem habet': deinde a primo ad tertium: 'ergo si Victorinus docet, spem habet'. Primum enim et tertium, quod potest veri simile non videri, medio illo quasi quadam adprobatione coniungitur. Hoc ergo ‖ et in Cicerone videamus. Primum hoc sit: 'si constitutio et ipsa et pars eius quaelibet intentionis depulsio est': secundum hoc sit: 'quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio nec pars constitutionis est': 'tertium hoc sit: deliberatio et demonstratio neque constitutio nec pars constitutionis est'. Nunc videamus syllogismum a primo ad secundum: 'Si constitutio' inquit 'et ipsa et pars eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio nec pars constitutionis est.' Deinde a secundo ad tertium: 'at si quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio nec pars constitutionis est, deliberatio et demonstratio neque constitutio nec pars constitutionis est.' Nunc a primo ad tertium: 'si igitur constitutio et ipsa et pars eius quaelibet intentionis depulsio est, deliberatio et demonstratio neque constitutio nec pars constitutionis est.' Ergo a primo ad tertium conclusio est syllogismi. Denique Cicero 'si igitur' inquit 'constitutio'; ubicumque enim 'ergo' vel 'igitur' ponitur, conclusio est argumenti.

Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere et coniecturalis esse et definitiva] Aliud incipit argumentum, id est, quartum syllogismum, quo ostendat non recte sub qualitate deliberationem et demonstrationem positas. Quem syllogismum prius quam ostendamus, ea, quae in re sunt, ante videamus. 'Deinde' inquit 'coniecturalis causa'. Si, inquit, coniecturam per id, quod est, attendamus, | nihil aliud invenimus quam coniecturam solam, nec in eo, quod coniectura est, possumus finem intellegere: rursus, inquit, si finem per se ipsum consideremus, nihil aliud quam finem invenimus: nec in eo, quod finis est, possumus translationem intellegere. Ita ergo constitutiones singulae habent proprium suum, in quo positae genere conmixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulae per semet ipsas consideratae habent proprium suum, conmixtionem alterius non admittunt. Male igitur, o Hermagora, deliberationem et demonstrationem partes constitutionis, id est qualitatis, esse voluisti, cum deliberatio sive demonstratio per se consideratae non solae intellegi, sed omnes in se constitutiones continere possint.

Simul ex eadem parte eodem in genere] Et supra legimus: 'pars autem causae est constitutio omnis.' Genus autem est constitutionis id, quod valet, quod se explet, id denique, quo una quaeque constitutio ab aliis constitutionibus segregatur: pars autem communis potest esse cum multis.

Et omnino nulla constitutio nec pars constitutionis] Quoniam de deliberatione et demonstratione quaestio est, quae deliberatio et demonstratio par-

5 habes *BFO* 7 habes *B²D²FO* spem habes *mei et O* 10 sit *D*: est *BFO* 11 hoc sit *D*: illud est *BFO* 14 et *ante* pars *om.* *B¹* 17 demonstr. et delib. *O* 20 constitutio nec *BF*: constitutione *D*, const. neque *O* 26 quo *mei*: quod *O* ostendit *O* 28 inquid *D*, *ut plerumque* 29 inueniemus *O* 32 inuenimus *DF*: inspiciemus *BO* 34 Si ergo — admittunt *mei*: *om.* *O* 35 ipsa• *D¹*: *fort.* ipsae 36 *ante* alterius *in D* constitutionis *erasum est* o *D*: o *B sup. lin.*, *om.* *FO* 42 quod se *DB²*: quo se *B¹F*

tes constitutionis ab Hermagora ponuntur, recte, cum de solis constitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit.

'Et omnino' inquit 'nulla constitutio nec pars constitutionis potest simul et suam habere et alterius in se vim continere: altera adsumpta numerus constitutionis duplicatur, non vis constitutionis augetur] Sapienter dixit: multae enim constitutio||nes in causa esse possunt. Sed si plures sint, ad numerum constitutionum, non ad augendam vim alterius constitutionis accedunt.

At deliberativa causa simul ex eadem parte eodem in genere] Cum, inquit, constet unam quamque constitutionem alteram in se non admittere, deliberativa ex eadem parte eodem in genere omnes solet recipere constitutiones: ergo nec constitutio nec pars constitutionis est. 'Simul ex eadem parte'; deliberatio enim pars causae est. Videamus nunc quadripertitum syllogismum. Proponit sic, primo specialiter, deinde generaliter. Specialiter sic: 'deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere et coniecturalis esse et definitiva': specialiter enim et de coniectura proposuit. Rursus 'nec definitiva causa potest simul ex eadem parte eodem in genere et definitiva esse et translativa'. Et hic specialiter de fine proposuit. Nunc proponit generaliter de omnibus constitutionibus et earum partibus: 'et omnino' inquit 'nulla constitutio nec pars constitutionis potest simul et suam habere et alterius in se vim continere'. Huc usque proposuit: deinde adprobat propositionem: 'ideo' inquit 'quod una quaeque ex se et ex sua natura simpliciter consideratur, altera adsumpta numerus constitutionis duplicatur, non vis constitutionis augetur'. Post adprobationem propositionis adsumit quod sibi necessarium est: 'at deliberativa' inquit 'causa simul ex eadem parte eodem in genere et coniecturalem et generalem et defi|nitivam et translativam continet quaestionem, et unam aliquam et plures nonnumquam'. Quod quoniam manifestum est et apertum omnibus, non fuit necesse adprobare adsumptionem. Sequitur ergo conclusio, quae duplex est: prima ad id, quod adsumptum est: 'at deliberativa causa simul ex eadem parte eodem in genere — — ergo ipsa nec constitutio nec pars constitutionis est.' Secunda ad utrumque, quo de agitur; pariter enim de deliberatione et de demonstratione tractatur: 'genera' inquit 'igitur, ut ante diximus, haec causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis'.

11. Haec ergo constitutio, quam generalem vocamus, partes videtur nobis duas habere] Postquam docuit deliberationem et demonstrationem non partes qualitatis, sed genera esse causarum, ad ipsius qualitatis descendit disputationem. Ac primo hanc in duas partes dividit, in iuridicialem et negotialem. Quarum partium hoc compendium tenere debemus, quod iuridicialis semper de praeterito est et negotialis semper de futuro: quae tempora in ipsarum partium definitione videtur Cicero non declarasse; ait enim: ||

Iuridicialis est, in qua aequi et recti natura et praemii aut poenae ratio quaeritur.] Hic omnino tempus quasi praeteritum non demonstrat, nisi quod magis futurum tempus videtur includere, cum ait 'praemii aut poenae ratio quaeritur'. Quo loco primum ostendendum est et poenam et praemium de praeterito esse posse. Nam et post supplicium de aliquo iniuste sumptum pos-

---

4 Altera autem assumpta *O* numerus constitutionis *mei*: numerus constitutionum *O et libri Tulliani; cf. v. 22* 6 sed *om. B*[1] 11 ergo *mei*: ergo ipsa *O* 15 et *D*: *om. BFO* 16 simul *om. O* 22 num. constitutionum *BO* 26 quaestionem *D*: constitutionem *FO, item B, sed in ras.* aliquam *mei*: aliquando *O cum Capper.* 31 de *om. F utroque loco, BO ante* demonst. 32 igitur *mei*: ergo *O* 34 uocamus *mei*: nominamus *O et libri Tulliani* 37 diuidit partes *O* et *om. O* 40 definitionem *D* 41 et praemii *DF*: aut praemii *BO et libri Tull., et sic O item p. 190, 13*

sunt nonnulli in iudicium vocari, et quod non recte praemio aliquem donaverint, possunt in iudicium vocari, ut Verres, qui supplicium sumpsit de civibus Romanis et anulo aureo scribam in contione donavit. Ergo praemii et poenae ratio potest de praeterito esse. Sed occurrit illud: potest tamen praemii et poenae ratio etiam de futuro esse, ideoque in iuridiciali qualitate tempus praeteritum non recte definivit. Cum iam huic loco sic respondetur, quod dixerit 'ratio'; ratio enim semper de praeterito est facto: de futuro autem cum quaeritur, ratiocinatio dicitur. Et est ibi tantum meriti ratio, quod meritum praeteritum est. Atque ita ratio numquam nisi de praeterito est. Cum enim dicis 'petit praemium', necesse est adferat meritum. Ita in eo, quod petit praemium, nulla ratio est: sed cum ais eum mereri, tum ratio est, ex praeterito veniens. Ergo cum ait Cicero 'iuridicialis est, in qua aequi et recti natura et praemii aut poenae ratio quaeritur', in eo, quod ait 'ratio', praeteritum tempus includit.

Iuridicialis] A iure; aequi enim et recti ratio non nisi iure constat. Deinde,

'Negotialis est', inquit 'in qua, quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur] N e g o t i a l i s q u a l i t a s talis est, cum aliquid generatim iure cautum ad speciem devocamus. Ut puta: '*detur* viro forti praemium': vir fortis petit inimici mortem. In eo, quod dicit, 'detur viro forti praemium', dat quidem viro forti praemium, sed non etiam designat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex aequitate praecedentis iuris nova iura firmantur, id est, ut liceat id, quod in contentione versatur: et ideo de | futuro est. Quod etiam iuris periti faciunt, qui, si forte id, quo de agitur, iure non cautum est, per interpretationem statuti iuris id etiam, quod in eodem iure nominatim non continetur, adfirmant. Hoc est, quod ait: 'cui diligentiae praeesse apud nos iuris consulti existimantur'. Hoc quoque tempus futurum demonstrat, cum ait 'quid iuris sit consideratur'. Consideratio enim de incerto est, et quia iuris consideratio est, de futuro est.

Ac iuridicialis quidem in duas partes distribuitur, absolutam et adsumptivam] Negotialis qualitas stat nec aliquas ex se partes fundit: iuridicialis vero in duas partes funditur, in a b s o l u t a m q u a l i t a t e m et a d s u m p t i v a m. Deinde hic quoque rerum compendium || tenere debemus, quod in absoluta qualitate factum ipsum iustum adserimus, in adsumptiva vero qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse contendimus. Itaque in absoluta qualitate aequi et recti natura quaeritur, in adsumptiva vero praemii et poenae ratio quaeritur: quae adsumptiva quattuor locis dividitur: concessione, remotione criminis, relatione criminis, conparatione. Verum hic quattuor horum locorum Cicero ordinem convertit: nam a postremo, quod hic posuit, retrorsum versus ordo est. Etenim vim singularum defensionum considerare debemus. Primo hoc est innocentis hominis, ut dicat 'non feci': deinde 'feci, sed non sic vocatur': tertio 'feci et sic vocatur, sed iure feci'. Deinde hoc ipsum 'iure feci' aut licuisse sibi debebit ostendere, quae est q u a l i t a s a b s o l u t a: aut si non licuit, debet sibi extrinsecus adsumere aliquid, quo id probet, quod iniuste factum videtur. Videamus nunc, quae sit

---

6 Cui iam hoc loco *Baiter* 11 mereri tum *D*: meritum *BF* 12 cum *om. B* 18 est talis *F* 19 detur *hic addidimus* praemium *DF*: praemium detur *BO* vir fortis — praemium *om. F* 20 dicit detur *scripsi*: dicitur *D*, dicit *BO* 21 forte *DBF*[1]: forti *F s. l.*, fortis *O* 22 ex aequalitate *F* 28 et quia i. cons. est *F s. l. m. 2* 30 quidem ipsa in duas distribuitur partes *BO* 34 qualitate — adsumptiua uero *om. B*[1] 41 prim* *D*[1], *fort.* primum 44 extrinsecus adsumere aliq.] '*qui status ideo vocatur qualitatis adsumptivae.*' Capp.

de his quattuor adsumptionibus fortior adsumptio. Primo debet dicere 'feci, sed profui', et probare plus se profuisse quam obfuisse, quae est qualitas conpensativa, quam ideo Cicero conparationem vocat, quod conparetur id, quod in crimen vocatur, et id, quod se reus profuisse dicit: quae conparatio semper in eodem facto est. Ut puta: quidam muros civitatis dissipavit, hostes fugerunt: reus fit laesae rei publicae. In eodem est conparatio. Nam quod muros deiecit, videtur laesisse rem publicam: et quia [muros deiecit] hostes fugerunt, videtur profuisse rei publicae. Ergo hoc primum debet adsumere 'feci, sed profui'. Deinde debet dicere 'feci quidem, sed ut facerem, ante provocatus sum', id est 'feci, sed meruit': quae est relatio criminis. Tertio debet dicere 'feci, sed alter me inpulit ut facerem': quae est remotio criminis. Postremo si haec cuncta defecerint, id est, si ut hoc faceret, nec profuit nec iniuriam reddidit neque ab alio conpulsus est, quoniam nihil est quo se defendat, debebit factum fateri, sed veniam postulare, quae est qualitas venialis, quam concessionem Cicero vocavit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco convertit, quem in posterioribus servat. Itaque concessio duas partes habet, purgationem et deprecationem. In purgatione tria sunt: inprudentia, casus, necessitas. Si haec non fuerint, deprecatio est, sed haec aut apud imperatorem aut apud populum. Itaque in purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. Hoc | est, quod ait: 'cum factum conceditur, culpa removetur'. In deprecatione vero et factum et culpa conceditur, sed tamen venia deprecatur. Hoc est, quod ait: 'deprecatio est, cum et peccasse et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen ut ignoscatur po||stulat'. Haec ergo deprecatio non nisi aut apud imperatorem aut apud populum valet, apud iudices vacat.

Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab sua culpa vi et potestate in alium reus demovere conatur] Remotionem criminis hanc esse dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab se removet et in alium transfert; atque id duobus modis facit: si in alium aut causam aut factum transferat seque ut id faceret, dicat alium coegisse. Verum quod ait 'factum', potest hic quaestio moveri. Nam cum omnis qualitas facti confessionem teneat, cur hic factum non confitetur, sed in alium transferre conatur? denique nullus artium scriptor in hac qualitate facti translationem nominavit. Sed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum sic a se removet, salva tamen confessione facti. Ut in hoc themate, quod Cicero in secundo libro posuit: 'Mancinus cum Numantinis foedus fecit iniussu populi ac senatus. Pulso eodem in exilium atque hostibus dedito petitur ad poenam etiam ille, qui porcam tenuit. Contra dicit.' Nam hic et causam et factum in alium removet. Causam sic: ut porcam tenerem Mancinus vi coegit ac potestate. Deinde factum sic: foedus non ego feci, sed Mancinus, qui aut debuit aut potuit. Manet tamen facti prima illa confessio, quod porcam tenuit; non enim potest negare a se porcam fuisse tentam. Ergo remotio criminis duobus modis constat, si aut causam in alium transferamus aut factum.

---

35 secundum lib. II, c. 30.

---

2 profuit *mei* 4 et id *DBF*: ad id *O* quod *DB*[1]: quo *B*[2]*FO* 8 muros deiecit *delevit Christ* 10 ut *D*[1]: ut hoc *D*[2]*BFO* 13 haec *B* 21 factum quidem *F* 24 postulat] *add. in B* quod genus perraro potest accidere 26 ab sua *DF*: ab se et ab sua *BO* causa *F, sed ead. m. s. l.* culpa 27 demouere *D*: dimouere *F*, remouere *BO* 28 interditur *D, corr. in* interdicitur 29 seq. ut *F*: seut *D*, seu ut *BO* 31 hic *F m. s. s. l.* 33 scribtor *D et sic plerumque* nominauit? *O* 38 ut porcam tenerem — — deinde factum sic *mei*: *om. edd.*

Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria lacessierit] Relatio criminis talis est, si in eo, quod fecimus, vicem nos reddidisse dicamus, ut puta: 'occidi, quia ille me volebat occidere: hoc ergo feci, sed meruit'.

Conparatio est, cum aliud aliquod alicuius factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum] Inter conparationem et concessionem hoc interest, quod in conparatione de eadem re conparatio est, ut supra diximus: dissipasti muros, laesisti rem publicam. Contra ille: dissipavi quidem muros, sed hostes fugerunt. In eodem conparatio est, ut supra diximus: 'Dissipasti muros', id est, quod muri dissipati esse dicuntur: ideo ait 'quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum'. Alioquin Verres, qui multa signa et vasa ex Sicilia sustulit et utitur hac defensione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit, non poterit dicere: 'ideo signa sustuli, ut defenderem provinciam'; neque enim propterea tulit signa, ut provincia esset defensa. Itaque utitur veniali statu, id est concessione per deprecationem. Ergo in conparatione id, quod intenditur, ideo a nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonum illud, quod contigit, fluxisse dicamus.

In quarta constitutione, quam translationem nominamus, eius constitutionis est controversia] Et supra docuimus, quid in se translatio contineret, scilicet ut aut omnem actionem commutet aut aliqua || ex parte debilitet. Hoc est, quod hic ait: 'aut omnino aliquid de commutatione aut infirmatione actionis agitur.' |

Huius constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur] Inveniendi duo genera sunt: unum tale, cum in medium proferimus id quod erat, sed latebat; aliud, quod quasi non erat, sed a nobis primis videtur inventum. Itaque de his Cicero leviorem inventionem dedit Hermagorae, scilicet ut id, quod latuerit, in medium protulisse videatur. Hoc est, quod ait:

Non quo non usi sint ea veteres oratores saepe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores eam superiores et non rettulerint in numerum constitutionum] Ideo autem translationem multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quod omnis constitutio actionem constituat, translatio autem id videatur agere, ne actio sit. Sed Hermagoras recte hanc inter constitutiones posuit; nam hoc ipsum, quod actionem commutat, actio est. Itaque multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt, quod translationem inter constitutiones rettulerit, sed invidia magis quam ex vero.

12. Et constitutiones quidem et earum partes exposuimus] Postquam, quid essent singulae constitutiones vel quid possent, docuit et earum partes, id est qualitatis, exposuit, promittit se his constitutionibus exempla subditurum, sed tum, cum coeperint argumenta tractari, quae argumenta dilucidiora futura esse promittit, si isdem argumentis in tempore exempla subponat. Hoc est, quod ait:

Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus et ad exemplum causae statim poterit accommodari] Genera causarum scimus tria esse, demonstrativum, deliberativum, iudiciale: exempla vero causarum sunt themata scilicet.

Constitutione causae reperta statim placet considerare, utrum causa sit simplex an iuncta: et si iuncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus iuncta

---

1 dicatur *mei* 3 ergo *mei*: ego *O* 15 *immo* sustulit *vel* abstulit 17 contingit *D* 19 translationem *DF*: translatiuam *BO* eius *mei*: cuius *O* 28 lateat *BO* 29 sunt *DB*[1]*F* 30 et non *DBF*: nec *O* retulerint *BFO* 39 qualitatis *mei*: qualitates *O*; *at v. p. 194, 15* 40 coeperit *F*[1] 48 utrum ex *F*

an ex aliqua conparatione] Quoniam in his duobus libris Cicero nihil nisi de inventione tractat, idcirco per ordinem, quae sint invenienda, demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inveneris, considerare debebis causam, utrum simplex sit an iuncta, id est, utrum de una re agatur an de pluribus. Constitutio sic invenitur: 'occidisti' 'non occidi' aut 'iure occidi'. Causa vero haec est 'an occiderit' 'an iuste occiderit'. Ergo haec causa simplex an iuncta sit considerare debemus. Deinde si iuncta, utrum ex pluribus quaestionibus an ex aliqua conparatione. Ex pluribus quaestionibus causa iuncta est, ut in Verrinis accusatur Verres, quod multa furatus sit, quod cives Romanos necarit, quod peculatum commiserit. Itaque quando ex pluribus quaestionibus causa iuncta est, ipsae quaestiones inter se diversae sunt. Ex conparatione autem causa iuncta est, cum, quid potissimum faciendum sit, consideratur, ut in divinatione agitur, utrum Cicero accuset an Caecilius. Sed quia conparandi duo modi sunt, conparativus et superlativus, idcirco ait:||

Ex conparatione, in qua per contentionem, utrum potius an quid potissimum sit, quaeritur] Verum his locis, quae tractavimus, ipse etiam Cicero perspicua exempla supponit.

Dein considerandum est, in ratione an in scripto sit controversia] Primo, inquit, constitutio invenienda est, secundo, utrum causa sit simplex an iuncta, | tertio, in ratione an in scripto sit controversia. Scriptum non tantum leges accipiamus, sed et senatus consultum et testamentum et verba sola et multa huius modi. Huius scriptionis genera sunt quinque, ut ipse primum rebus, dein nominibus indicavit, id est primum **scriptum et voluntas**, secundum **leges contrariae**, tertium **ambiguitas**, quartum **collectio** sive **ratiocinatio**, quintum **definitio legalis**, ut est in Caeciniana.

13. Ratio est autem, cum omnis ratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit] Ideo ait: 'cum omnis ratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit', quoniam [et ratio scriptionem habet] et scriptio rationem habet, sed cum auctoritate, quippe ex scripto, id est ex testamento vel lege venientem. Ergo, inquit, ratio est, cum res, quae in contentione versatur, non in auctoritate legis, sed in argumentatione versatur.

Ac tum considerato genere causae] Reperto, inquit, genere materiae et constitutione et causa, utrum simplex an iuncta sit, et ipsa causa scripti an rationis habeat controversiam, deinde videndum est, quae sit quaestio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria praecipua sunt in omni causae genere perquirenda, firmamentum vero perraro adhibetur. Et si quando adhibetur, necesse est aut in themate sit aut in historia, alias **lemma** dicitur, id est falsum argumentum. Ergo tria illa sine intermissione ubique inspicienda sunt, id est quaestio, ratio, iudicatio. **Quaestio** est, quae nascitur ex constitutione, ut est illud: iurene occiderit. **Ratio** est, quae facit controversiam, ut puta: occidi Clodium, pro||pterea quia ille me voluit occidere. Infirmatio rationis est: Etiam si te Clodius voluit occidere,

---

11 aduersae *O* 13 diuinatione ς: diuisione *mei* 15 ân *mei*: aut *O* 16 tractabimus D^2BO 18 deinde *BO* 19 secunda (secundo causa *corr.*) simplex *D* 20 scriptio *D* 22 scriptionis] '*h. e. controversiae in scripto positae, seu status legalis*'. Capp. 23 deinde *O* 25 definitio legalis] '*Non admittitur hic status a rhetorum vulgo; vide tamen rhetorem Herennianum, qui Tullio consentit*'. Capp. ceciliana *F* 26 *et* 27 ratio DB^1F^1 (*v.* 27 oratio *B*): quaestio B^2F^2O 28 et oratio *DB*; et ratio script. habet *delet Christ* 29 habet *om. B* orationem *DB* habet *DBF*: *om. O* 31 contentione FB^2: contione DB^1 in *post* non *om. F* 36 praecipua *D*, *item F*, *sed est voc. in ras.*: praecipue *BO* 42 quia *mei*: quod *O*

tu tamen non iure occidisti. **I u d i c a t i o** est, utrum, cum eum Clodius voluerit occidere, iuste tamen a Milone occisus esse videatur, ut Cicero de Oreste exemplum dedit.

14. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris et † aptissima ad iudicationem] Firmamentum, si verum sit, valde prodest, sed soli defensori; accusator enim pro firmamento adsertionem habet. Sed hoc, ut diximus, raro in causam cadit. Cuiusmodi autem sit firmamentum, ipse Cicero docet: 'ut si velit dicere Orestes eiusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum' et reliqua.

Et ceteris quidem in constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur] Quoniam omnis ratio de facto iam confessio est, idcirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri praeter in con|iectura; in coniectura enim facti nulla confessio est. Quare in coniectura eadem erit iudicatio, quae quaestio: factum est, non est factum, factumne sit?

Quot autem in causa constitutiones aut earum partes erunt] qualitatis scilicet partes; reliquae enim constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones vel partes erunt, tot necesse erit inveniri quaestiones, rationes, iudicationes, firmamenta.

His omnibus in causa repertis, tum denique singulae partes totius causae considerandae sunt] Sub diversa significantia Cicero partes posuit. Aliae sunt enim partes oratoris officii, aliae partes qualitatis, aliae partes causae, aliae partes orationis. Itaque partes causae sunt, ut suscepto negotio per rerum ordinem ea, quae dicenda sunt, diligenter inspicias. Quod cum pertractaveris, id est cum causae partes inspexeris, tum demum tibi ordinandae sunt partes orationis: non enim, inquit, quia primum exordium est, sola tibi primo erunt consideranda principia et scribenda, sed considerato omni negotio, tunc apposite sumere exordium debebis.

Eae partes esse sex omnino nobis videntur] Multi enim quattuor esse dixerunt, id est exordium, narrationem, quaestiones, epilogos. Cicero autem sex esse dicit, id est 'exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem', epilo||gos scilicet, et recte 'confirmationem' et 'reprehensionem'. Hoc enim maximum est oratoris officium, ut argumenta sua primum adserat, deinde adversariorum dissolvat. Quare, inquit, quoniam primum exordium est, principio in exordium praecepta trademus.

Exordium est oratio animum auditoris idonee conparans ad reliquam dictionem] Optima definitio est, quae a genere incipit, deinde descendit ad speciem, postremo ita propria conplectitur, ut excludat omnino id, quod cum aliis potest esse commune, ut hic sex partes orationis Cicero ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit aut animos commovet. Quare in quattuor illis mediis partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione: in exordio vero vel epilogis animi commoventur. Ita-

---

1 iure non *O* cum eum *F*: eum *D*, cum *BO* 2 ut *om. O* 4 *****issima *D*[1], *fort.* adpositissima 6 haec *D* 7 firmam. ipsum sit *B* ipse *Christ*: ipsum *libri* 8 ut si *mei*: si *O* Orestes dicere *O* matri *O* fuisse ut in *F*, *in D* ut *sup. lin. est* 10 Et in ceteris quidem const. *O* repperiuntur *F* 11 confesso *B*[2]*F*[2] (*corr. ex* confessio) *et O* 12 praeter *mei*: praeterquam *O* 15 Quod *D* 16 partes *post* scil. *om. B* partes (*ante* non) *om. F* 19 tum *om. libri Tulliani* 21 enim sunt *O*; *in F* enim *post* sunt *s. l. est* 24 ornandae *D* 26 primo erunt tibi *O* negotio omni *B* 27 debemus *BF* 28 eae *mei*: hae *O* 29 quaestiones *mei*: quaestionem *O*, argumentationem *coni. Capp. ex Isid. II, 7, 1.* 29 *et* 31 epilogos *DF*: epilogum *BO* 30 narrationem *om. B*[1] 34 in exordium *scripsi*: exordium *DF*, exordii *BF corr. et O*; *Cicero:* in rationem exordiendi praecepta dabimus 40 mediis *D*, *om. B*[1] 41 in *ante* repreh. *om. D*[1] uel *DB*: et *FO*

que ut definiat exordium, a genere incipit: 'exordium est' inquit 'oratio'; omnis enim pars oratio est. Deinde sic descendit ad speciem, ita ut excludat quattuor illas partes medias, quibus fides fit: 'animum' inquit 'auditoris idonee conparans'. Sed quia et in epilogis animi conparantur, ita proprium conplectitur, ut excludat etiam epilogos: 'ad reliquam' inquit 'dictionem'. Ita ergo exordii plena definitio est: 'exordium est oratio animum auditoris idonee conparans ad reliquam dictionem'. Verum cum aliquid fieri volumus, primum definire debemus, quid sit illud, quod fieri volumus, ut hic de exordio definivit, quid esset exordium. 'Exordium | est' inquit 'oratio animum auditoris idonee conparans ad reliquam dictionem.' Deinde debemus definire, quid inde fiat, ut hic fecit: 'quod eveniet' inquit, 'si eum benivolum, adtentum, docilem fecerit'. Sed quia non bene aliquid facimus, nisi prius sciamus, ubi faciendum sit, prius ostendit, ubi faciendum sit, postremo quemadmodum faciendum sit. Ait ergo tunc nos optime exordiri, si causarum genera cognoscamus, hoc est, ubi faciendum sit.

Genera causarum quinque sunt: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum] Hic quaestio nascitur: cum supra dixerit genera causarum tria esse, demonstrativum, deliberativum, iudiciale, cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit? Verum haec quaestio occulta nimis ratione ac difficili disputatione dissolvitur. Animadvertere enim debemus, quid Cicero secutus sit. Res multae sunt: quarum una substantia, reliquae accidunt. Itaque cum substantiae acciderit una qualitas, potest et alia accidere, sed quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. Ut puta, si dicas: foliorum genera duo sunt, de membrana et de charta. Hic folium substantia est; accessit ei una qualitas, membrana et charta. || Potest tamen eidem substantiae, id est folio, alia qualitas accedere, quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas, si dicas: foliorum genera tria sunt: est oblongum, est latum, est quadratum. Quare, si circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium est: sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non est vitium, ut hic ait primum: 'causarum genera tria sunt'. Causa hic substantia est, accidit ei una qualitas, ut sit demonstrativum genus, deliberativum, iudiciale. Deinde ait: 'causarum genera quinque sunt'. Licet eadem sit substantia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim sive alio genere causae invenitur et honestum causae genus et admirabile et humile et anceps et obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intellegere, aut quod substantiae multae saepe accidunt qualitates, aut quod multae qualitates substantiales sunt, id est quod eis qualitatibus possunt aliae accidere qualitates. Ut hic substantia est causa; accidit causae, ut sit iudicialis: itaque iudicialis qualitas est. Rursus haec ipsa qualitas substantialis est. Nam accidit ei, ut habeat in se aut honestum causae genus aut admirabile aut humile aut anceps aut obscurum. Item in deliberativo genere causae vel demonstrativo potest usu venire. Quare nullus hic error est generis causarum circa definitionem numeri, si quidem substantiae nunc plures accidant qualitates, ut supra docuimus, nunc multae sint qualitates substantiales, id est, quibus possint aliae incidere qualitates, quod similiter supra docuimus.

---

1 inquit *om. BO* 3 illas medias partes *F*, partes illas med. *O* 15 cognoscimus *F* 16 sunt quinque *O* 20 animaduertere — secutus sit B^1 *ante* Verum haec *habet* 21 reliquae, quae *O ex coni. Capp.* accidentia *B corr.* 24 duo sunt — foliorum genera *(v. 27) om.* B^1 25 qualitas de membrana et de charta *O* 26 accedere *mei*, (*ut modo dixit* accessit): accidere *O* 27 sunt tria *BO* 34 indiciale *D* 36 accedunt *D pr. m.* 41 idem B^1F^2 42 usu uenire DB^1: usu euenire *F*, hoc ipsum uenire B^2O 44 accidunt *O* sunt *O* 45 possunt B^1FO

Ergo quinque genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum: et definit genera ipsa.

'Honestum' inquit 'causae genus est, cui statim sine oratione nostra favet auditoris animus] Definitio nunc ex rebus ipsis, nunc ex eventu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cicero non ex rebus ipsis, sed ex eventu rerum colligit: saepe enim honestis vel non honestis rumorum opinionibus abutimur. Et quia rumori facile creditur, per|venit autem rumor usque ad iudicem, orator porro apud iudicem agit, necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem, quae etiam iudici nota est. Ergo Cicero honestum causae genus non ex rebus definit, sed ex eventu rerum, qui notus est iudici. 'Honestum' inquit 'causae genus est, cui statim sine oratione nostra favet auditoris animus'. Ergo si et statim et sine oratione nostra favet iudex, opinionem sequitur, id est eventum rerum.

Admirabile, a quo est alienus animus eorum, qui audituri sunt] Et haec definitio de animis iudicum est. Admirabile est, inquit, causae genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus posse credebat. Itaque hic iudices benivoli faciendi sunt.]

Humile, quod neglegitur ab auditore et non magno opere attendendum videtur] Humile causae genus est, si de re abiecta sit controversia. In hoc genere attenti auditores faciendi sunt. Haec quoque definitio de animis iudicum sumpta est.

Anceps, in quo aut iudicatio dubia est aut causa et honestatis et turpitudinis particeps] Haec definitio et ab ipsis rebus sumpta est. Verum anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit aut inhonestissima materia, ut in Orestis themate, quia non una ratio est, iudicatio quoque fit dubia. 'Occidisti'. 'Iure occidi; nam illa patrem meum occidit.' 'Etiam si patrem occidit, non iure a filio mater occisa est.' Iudicatio, an cum illa patrem occiderit, iuste a filio occisa videatur. Deinde potest et haec esse ratio: 'Iure occidi; nam ut id facerem Apollo respondit.' Infirmatio rationis: 'Etiam si id Apollo respondit, non iuste a filio mater occisa est' Iudicatio, an cum Apollo responderit, iuste mater a filio videatur occisa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causae genus, si habeat in se causam et honestatis et turpitudinis: 'si lenonis filius fortiter faciat et praemium petat'. Honestum est, quod fortiter fecit, turpe, quod filius lenonis. In hoc quoque genere causae benivolentiam conparare debemus.

Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicata est] Quod obscurum est, tribus modis semper obscurum est: si aut is, qui enarrat, non intellegit, aut is, cui narratur, tardior est, aut si res ipsa perplexa est. Verum hic duo posuit; superfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, aliquid de eius inprudentia dicere. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo ostendit primum quid esset exordium, animorum, inquit, commotio: deinde ostendit quid inde fiat, aut attentus aut docilis aut benivolus: deinde ubi fiat, id est in generibus quinque causarum. Et ostendit, quae essent genera. Nunc per quid faciendum, id est, per principium et insinuationem: itaque breviter quid in hac lectione contineatur, explicabimus.

---

2 definiuit *B pr. m.* 4 auditoris fauet *O* ipsis *om.* *B*[1] 6 collegit *D et F corr.* honesti uel non honesti *D* 7 abutimur *B*: abutemur *DF* 8 porro cum apud *F* 9 opioione *D* 10 definiuit *BO* 14 admirabile est *O* alienatus *BO* 16 oullius *D* 28 ratio esse *O* 33 turpitudinis participem *Capp.* 39 perplexa sit *DBF*, *corruptum ex* perplexast 40 si aliquid — — diceret *BO* aliquit *D* 45 itaque *mei*: utique *O*.

'Exordium' inquit 'in duo dividitur, in principium et insinuationem] Horum duorum hanc differentiam teneamus, quod in principio aperte et, ut ipse ait, protinus iudices nobis aut attentos aut dociles aut benivolos conparamus, in insinuatione vero occulte et quibusdam circuitionibus. Hoc quoque conpendium tenere | debemus, quod in omnibus causae generibus principio nobis utendum est, in admirabili vero nunc insinuatione, nunc principio: principio tunc, si auditores non omnino erunt alienati, insinuatione tunc, si vehementer erunt alienati.

16. Benivolentia quattuor ex locis comparatur] Benivolos, inquit, iudices quattuor locis facere debemus vel possumus, a nostra persona, ab adversariorum, a iudicum, ab ipsa causa. Rursus a nostra persona quattuor ex locis benivolentiam iudicis possumus conparare: 'si de nostris' inquit 'factis et officiis sine adrogantia dicemus'. Plena enim gloria in his duobus est, in factis et officiis. Officium est, quod ex legibus vel ex natura necesse est nos implere, factum vero est, quod supra quam debemus praestamus. Ergo si de nostris factis et officiis, sed sine adrogantia dicemus. Deinde, 'si crimina' inquit 'inlata et aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus', id est si ea, quae ad deformationem personae nostrae praeter iudicialem quaestionem fuerint obiecta, diluemus. Deinde si aliquid futurum mali praedicamus, quo modo ipse Cicero: moneo, praedico, ante denuntio. Postremo a nostra persona benivolentiam conparamus, si, inquit, pro nobis supplici utamur oratione. Deinde ab adversariorum persona tribus ex locis benivolentiam iudicis conparamus, si eos aut in odium aut in contemptionem aut in invidiam deduxerimus. In odium sic, si eorum turpia vel crudelia facta proferamus: in invidiam sic, si eorum potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam haec interdum non modo non crimini, sed etiam decori sunt, recte addidit horum omnium usum adrogantem; multae enim res per se malae sunt, multae, cum sint mediae, ex eventu bonae vel malae fiunt. Deinde in contemptionem sic adversarios adducimus, si eos contemnendos esse dicamus, quod aut neglegentes sint aut ignavi. Ab iudicum persona vero duobus ex locis benivolentiam conparamus, si eorum bene gesta sine adulatione proferamus et si dicamus praesentis iudicii magnam esse expectationem. Postremo ab ipso negotio duobus ex locis benivolentiam conparamus, si nostram causam laudando extollamus, adversariorum vituperando deprimamus.

Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quae dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse] Nunc docet quem ad modum attentos iudices facere debeamus: attentos, inquit, iudices facimus, si nos magna promittamus esse dicturos, ut ait Vergilius: maius opus moveo: deinde si nova nos dicturos esse dicamus. Interdum enim etiam si magna non sit res, tamen nova animos auditorum facit attentos. Postremo, si incredibilia; necessario etenim attente audiendum est, quod vix credi posse promitto. Deinde si haec, inquit, magna, nova, incredibilia dicamus nunc 'ad omnis pertinere', ut saepe Cicero id, de quo agatur, non ad solum reum, sed ad omnium

20 Verr. Act. 1, §. 36. 39 Aen. 7, 45.

10 a quattuor *DBFO, sed* a *in D s. l.* 15 est uero *F* 19 praedicemus *FO* 23 contentionem *D*, contemptionem *F partim in ras.* 25 gratiam] gloriam *F* 26 dedecori *F, sed prius* de *in ras.* 32 expositionem *F, sed* expect. *s. l.* 38 facimus *DF*: faciemus *BO* promittamus *B ante* ut ait *habet* 39 dicturos esse *BO* Virgilius *BFO* 40 enim *om. B* 41 postremum *F* 42 posse credi *O* 43 omnes *O* 44 id *nos*: ait *DBFO* agatur *mei*: agitur *O* non solum ad *BF*

fortunas dicit pertinere: nunc 'ad eos, qui audiunt', ut Cicero saepe ait, hoc ideo agi, ut a iudicibus iudicia transferantur: nunc 'ad aliquos inlustres', si dicamus rem istam ad sacerdotes, ad senatores vel alios huiusmodi pertinere: nunc 'ad deos inmortales', ut Cicero de domo sua dicit, rem ad deos pertinere, ne ipsi Ciceronem domo expulisse videantur: nunc 'ad summam rem publicam pertinere'. Ergo his omnibus attentos ‖ iudices facimus. Nec non, inquit, etiam tunc attentos iudices facimus, cum nos breviter dicturos esse promittimus. Et ne mentiri nos iudices putent, quod breviter nos | dicturos esse promittimus, 'exponere' inquit 'debemus iudicationem aut iudicationes, si plures erunt'. Deinde ostendit, quo pacto dociles auditores facere debeamus: si, inquit, in principiis ea, quae sunt nobis dicenda, ponamus, ut nobis iudices ad cognoscendum negotium conparemus. Praeterea, inquit, cum dociles iudices facimus, simul attentos iudices facere debemus. Ita ipse Cicero in Cluentiana facit dociles iudices, cum ait: Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes. Deinde facit attentos, cum ait: quarum altera mihi niti et magno opere confidere videbatur invidia inveterata iudicii Iuniani et reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, si et attentus fuerit effectus. Haec de principiis: nunc nobis de insinuatione dicendum est.

17. Insinuatione est igitur utendum, cum admirabile genus causae est] Diximus principiorum triplicem esse finem, scilicet, ut aut benivolos iudices aut attentos aut dociles faciamus. Idem nobis et in insinuatione faciendum est, sed hoc interest, quod in principiis haec aperte facimus, in insinuatione occulte et quibusdam circumitionibus: nec in alio causae genere nisi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt vehementer offensi. Ergo, inquit, insinuatione tunc erit nobis utendum, cum animi iudicum fuerint offensi. Et ostendit, quibus rebus offensos iudicum animos possumus agnoscere; prius enim vulnus inspiciendum est; sic adponenda medicina. Tribus, inquit, vel maxime causis animi iudicum offenduntur. Verum cum ait 'maxime', ostendit et aliis causis offendi iudices, sed his plerumque: si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo, ut res ipsa praeter personas aut iudicis aut agentis pariat offensionem; aut si iam aliquid iudicibus ab iis, qui primum dixerint, persuasum videtur et ideo is, qui post dicturus est, non libenter auditur; aut si illi, qui audituri sunt, alios audiendo coeperint esse defessi. Quare, cum haec animadverteris, singula haec dicendi arte sanabis.

Si causae turpitudo contrahet offensionem] Duobus modis causa contrahit turpitudinem: aut enim res turpis est aut persona. Si, inquit, persona turpis fuerit, aut alium hominem subicies, qui amatur, aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit, aut aliam rem, quae honesta est, subicies aut pro re hominem. Si utrumque turpe fuerit, et res et persona, commodum erit causam non suscipere: tamen si quid leviter turpe fuerit, potest suscipi.

14 p. Clu. §. 1.

1 dicit *om.* *O* 6 omnis *D* 7 attentos tunc *F* 8 Et ne — promittimus *om.* *F* quod] quam *B* 16 mihi niti *DB*[1]: inniti *FB*[2] magno opere *h. l.* *D* 17 inuidiam *D* 18 et rel. *mei*: etc. *O* 20 igitur utendum est *BO* 21 ut *om.* *D* 22 et insinuationem *F* 23 haec *DF*: hoc *BO* 24 circuitionibus *BO* nisi admirabili tunc animi iudicum cum erunt *F* 26 nobis erit *F* 27 possimus *O* primo (*corr.* primum) *F* 31 iudices *D* agentum *D* 32 ab his *mei* dixerunt *O* 34 coeperunt *BF* esse defessi offensi *D pr. m.*, esse fessi *B*, esse offensi *D corr.* *FO* 35 singula haec *B*[1]*F*: singula hac *DB*[2]*O* 36 contrahit *F* contrahitur turpit. *D* 41 est turpe *F*

Deinde, inquit, debebis dissimulare de defensione; postquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem et dicere ea, quae adversariis displiceant, tibi etiam displicere, sed nihil horum ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte et de adversariis detrahere debebis. Postremo, inquit, de simili negotio aliquorum iudicium adferri oportebit exemplum. Animadvertere tamen debemus, ut et in insinuatione quattuor locis praeceperit benivolentiam conparandam, id est ab ipsa ‖ causa, a nostra persona, ab adversariorum, a iudicum. A causa dixit posse benivolentiam conparari, ubi ait: 'aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet' et reliqua. Deinde ostendit, quem ad modum a nostra persona benivolentiam comparemus, cum ait: 'et dissimulare te id defensurum, quod existimaris; deinde, ubi | iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetemptim in defensionem et dicere, ea, quae indignentur adversarii, tibi quoque indigna videri.' Ab adversariorum vero persona docet quemadmodum benivolentiam conparemus, cum dicit: 'et negare te quidquam de adversariis esse dicturum, neque hoc neque illud, ut neque aperte laedas eos, qui diliguntur, et tamen id obscure faciens, quoad possis, abalienes ab iis auditorum voluntatem.' Postremo docet, ut a iudicum persona benivolentiam conparemus, cum ait: 'et aliquorum iudicium simili de re aut auctoritatem proferre imitatione dignam.' Verum quod ait, 'deinde eandem aut similem aut maiorem aut minorem agi rem in praesentia demonstrare'; etenim semper post exemplum facienda est comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a maiori, nunc a minori semper fiat necesse est.

Ostendit, quod primum fuit, si per causae turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab iis posset benivolentia conparari. Nunc inquit, si oratio adversariorum dictis fidem fecerit et ideo iudices videntur abalienati, tribus modis benivolentiam conparamus, si aut de eo argumento, quod sibi firmissimum crediderant adversarii, te dicturum esse promittas, aut si ab eo dicto incipias, quod adversarius nuper dixerit, aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quaestioni. Cum enim, inquit, te iudices viderint paratum ad respondendum, existimabunt sibi non recte ab iis, qui ante dixerunt, id, quod crediderant, fuisse persuasum. Postremo docet, quo pacto benivolentiam nobis a iudicibus conparemus, si forte ipsi iudices defetigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit 'polliceri brevius te, quam paratus fueris, esse dicturum'. Deinde, si ita se habebit negotium, utile erit rebus novis vel ridiculis risum iudicibus aut iocum movere, atque id duplici modo: aut ex tempore, si forte clamor aut strepitus alicunde fuerit exortus, aut cogitatis paratisque, ut vel a ‖ fabula incipias vel apologo ad praesens negotium pertinentibus. Fabulae sunt, quas fere videmus extitisse ex Phaedris, Medeis, Clytaemnestris aliisque similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus conpositae quaedam formae ac species ad viven-

---

1 de defensione *D*: defensionem. Et *F*, defensionem *BO* 5 iudicium *Baiter coll. v. 19:* iudicum *libri* 6 et *om. F* 10 et reliqua *mei*: etc. *O* 11 comparamus *F* id te *O* 12 existimaris *mei*: existimeris [defensurus] *O* 13 pedetentim *O* in defensione *D corr.* 15 quidquam *h. l. D* 17 facies *B* alienes *O* ab his *mei* 18 a *F corr. ex* ad (*ex* ab?) 19 iudicium *F*: iudicum *BD* 20 consimilem *O et libri Tulliani, item B ante rasuram* 24 *Additum in O ante* ostendit *lemma:* Sin oratio adversariorum etc. 25 ab his *mei* possit *DF* 27 comparemus *FO* de eo *Capp.*: ab eo *mei* 29 nuperrime *Cic.* 31 aestimabunt *mei* 32 ab his *mei* *post* persuasum *O habet lemma:* Sin auditoris studium etc. 34 defatigati *BFO* 35 paratus *F, ut coni. Capp.: om. DB* fueras *DB* si se ita *F* 38 aliunde *O* cogitatus paratusque *DFB*[2]; *lectio prima in B incerta est* 39 *fort.* uel ab apologo 40 clytemestris *DBF* 41 uidendum *F*

dum, ut exstat illa de mure et leone. Ergo si, inquit, negotii dignitas patietur, risum vel iocum movere oportebit: sin autem tale negotium fuerit, ut iocandum non sit, a re aliqua tristi ac severa commodum erit incipere. 'Nam ut' inquit 'cibi fastidium nunc dulci re, nunc subamara relevatur', ita, inquit, studium audiendi apud iudices nunc rebus ridiculis, nunc asperioribus redintegratur.

Ac separatim quidem quae de principio et de insinuatione dicenda videbantur, haec fere sunt] Supra, inquit, quid in principiis faciendum esset, quid in insinuatione, separatim disputavimus: nunc, inquit, breviter in utrumque praecepta dabimus.

Exordium sententiarum et gravitatis plurimum debet habere] Sententiarum, inquit, non illarum, quae generaliter dicuntur, ut est illud: **obsequium amicos, veritas | odium parit:** — praeceptum est autem, ne quid in principiis generaliter dicatur —, sed hic sententias accipiamus sensus atque inventiones plurimas atque easdem graves. Praeterea, inquit, ut commendati simus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quae nobis vel orationi nostrae pariant dignitatem.

Splendoris et festivitatis et concinnitudinis minimum] In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonstremus. Docuit quid in principiis, quid in insinuatione, quid generaliter in utroque observare debemus: quare, postquam ostendit quid faciendum esset, praecipit rursus quid non faciendum sit.

'Vitia vero' inquit, 'haec sunt certissima exordiorum'. Cum ait 'certissima', ostendit et supra se nonnihil de vitiis exordii dixisse. Ait enim, 'splendoris et festivitatis et concinnitudinis minimum' in exordio esse debebit. Verum haec maxima vitia exordiorum esse dicit atque haec omnino vitanda esse praecipit: 'vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra praecepta.'

Vulgare est, quod in pluris causas potest accommodari] Id est, quod dicitur generale principium et quod non unius, sed omnium potest esse causarum, si sic incipias: '**Iovem ego optimum maximum**', **aut** '**vellem, si fieri posset, iudices.**'

Commune, quod nihilo minus in hanc quam in contrariam partem causae potest convenire] Inter vulgare et commune hoc interest: vulgare omnium controversiarum est, commune in eadem controversia utriusque partis: itaque commune specie includitur, vulgare vero generale est. Quare commune erit, quod tam a nobis quam ab adversariis dici potest. ||

Commutabile, quod ab adversario potest leviter mutatum ex contraria parte dici] Commutabile est, inquit, quod non quidem ab adversariis dici pro se possit, ut a te prolatum est, sed commutato verbo vel addito possit in partem contrariam commutari.

Longum est, quod plurimis verbis aut sententiis ultra quam satis est

12 Terent. Andr. 1, 1, 41. 31 Cic. div. in Caec. §. 43.

1 existat *D*, exstat *F*, *sed* at *in ras.* illa *om. F*, *eraso post* mure *vocabulo* 3 ac *DF*: et *O*, *om. B in rasura* 4 dulci re *mei*: dulci re mitigatur *O* 7 et insinuat. *O* 9 in insinuationem sep. disputabimus *D* 14 sensum *F* 15 Praeterea *mei*: propterea *O* 16 auditoribus. In *O* 17 uel *mei*: et *O* 22 praecepit *DB¹O* faciendum non sit *O* 23 inquit *om. O* 29 plures *BFO* 33 Commune est *O* hanc quam *D pr. m.*: aliquam *D²BF* in *om. mei* 36 concluditur *B¹* 37 ab *B*: *om. DF* 38 Commutabile est *FO* 40 ut *D pr. m.*: ita ut *D²BFO*

producitur] Meminimus in duobus esse orationem nostram, nunc in verbis singulis, nunc in coniunctis, quae sententiae dicuntur. Itaque, inquit, longum est, quod nimis aut in verbis aut in sententiis involutum est.

Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est nec sicut aliquod membrum adnexum orationi] Separatum est, quod non est proprii negotii neque eius causae, qua de agitur, ut si homicida tibi accusandus sit et tu ab adulterii facinoribus exordium sumas.

Translatum est, quod aliud conficit quam causae genus postulat] Et supra dixit: 'quare, cum tam diversa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in uno quoque necesse est.' Ergo translatum est, inquit, cum ignorato genere causae aut dociles pro attentis aut attentos pro benivolis faciendos nobis iudices putamus.

Contra praeceptum est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis praecepta traduntur] Contra praeceptum est, inquit, quod iudicum animos sibi non conparat, interdum etiam infestos facit. Quare finitis exordii praeceptis nunc nobis de narratione dicendum est.

19. Narratio est rerum gestarum aut ut gestarum expositio] Definit quid sit narratio. In definitione vero, ut saepe iam diximus, omnia, quae ad rem definiendam pertinent, colligi adque includi debent. Quare quoniam non tantum illa narrantur, quae vere gesta sunt, sed etiam illa, quae non sunt gesta, sed geri potuerunt, ideo ait 'narratio est rerum gestarum aut ut gestarum expositio.' Gestarum expositio est negotiorum civilium et historiarum: ut gestarum rerum expositio est comoediarum, fabularum et thematum, quae in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis esse dicit: unum, quod sit in causae expositione, ut est illud: C. Quintius frater huiusce P. Quintii fuit, et huic similia. Verum quoniam narratio causae non id solum agit, ut res gestas explicet, verum etiam multa futuris praestruit quaestionibus, animadvertamus, ut Cicero utrumque complexus sit. ‖ 'In quo ipsa causa' inquit; hoc ad rerum expositionem: 'et omnis ratio controversiae continetur': hoc ad quaestiones pertinet. Ergo unum narrationis genus est, in quo ipsa causa et omnis ratio controversiae continetur: aliud genus narrationis est, quod extra causam est, sed ad causam facit, ut est illud: Agonis est quaedam Lilybaetana liberta Veneris Erycinae. Haec narratio extra causam est; agitur enim qui magis debeat accusare: sed tamen ad causam facit; locus enim introducitur, in quo se Caecilius iniuriam a Verre passum esse commemorat, qua se laesum accusare debere contendit. Verum haec narratio extra causam quattuor modis fit: aut criminationis causa aut similitudinis aut delectationis aut amplificationis. Criminationis causa fit, ut: Dio quidam fuit Halesinus: P. Asellius mortuus est C. Sacerdote praetore. Similitudinis causa fit, ut est illud: sic iste multo sceleratior et ne-

25 Cic. p. Quint. §. 11. 32 Cic. div. in Caec. §. 55. 38 Cic. Verr. lib. I, §. 27. 40 ibid. §. 70.

4 Separatum est *O* dictum *DF* est *om. F* 10 esset *D* 11 ignoto *O* 17 gestarum rerum *O*, *item v. 22 et 202, 23* 19 definiendam *DB*[2]: aperiendam *B*[1]*FO* 22 gestarum expos. est *DB*: gestarum expos. est rerum *F*, gest. rerum exp. est *O* ut] non *F*, *sed* ut *s. l.* 24 sit *mei*: fit *O* 32 iilybitana *DBF* 33 causam *D* 34 facit *DBF*: facit, id est, pertinet *O* 37 causam *F* 38 fit ut *mei*: sic *O* 39 p. asellus *D*, *sed* p. *expunctum*, asellus *BF*; *est locus ex Cic. Verr. act. II, I, §. 27, ubi legitur*: Dio quidam fuit Halaesinus, qui, cum eius filio praetore C. Sacerdote hereditas a propinquo permagna venisset *etc. Unde verba* 'P. Asellius mortuus est' *venerint exputare non possumus.*

quior quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. Digressio et haec videri potest, sed non est, quia non interponitur narratio, quae † causae est. Delectationis causa fit non alienae ab eo negotio, quo de agitur, ut si prata, si nemora, si fontes rivosque describas et hanc ipsam descriptionem ad causam adplices. Amplificationis causa fit, ut est illud de Eriphyla, quae visum ornamentum adamavit. Amplificat crimen Verris, quod cum illa rem visam adamaverit, Verres multa etiam non visa concupierit. Ergo secundum genus narrationis hoc est, quae digressio dicitur, quae fit aut criminationis aut similitudinis aut delectationis aut amplificationis causa. Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est. Hoc est, quod ait 'remotum a civilibus causis'; est autem poetarum vel historiographorum, dat tamen cursim etiam in hanc narrationem praecepta. Haec, inquit, narratio re|mota a civilibus causis duo membra habet: nam aut propter negotia exponenda sumitur *aut in personis exprimendis versatur*, quod est comoediographorum vel tragoediographorum. Versidici vero in utroque versantur; nam Vergilius Aeneae et mores et facta describit. Ergo haec narratio extra oratorem in duo dividitur, in negotia et in personas. Verum illa narratio, quae in negotiis est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabulam dicit esse, quae nihil veri nec veri simile continet, et dat exemplum: 'cuius modi est:

angues ingentes alites, iuncti iugo'.

Verum hic quaestio est, cum in definitione generali narrationis dixerit 'narratio est rerum gestarum aut ut gestarum expositio', cur in fabulae definitione, quae utique, quoniam et ipsa narratio est, generi similis esse debuit, ait 'fabula est, in qua nec verae nec veri similes res continentur'. Deinde 'historia est, inquit, quae res veras continet, sed a nostra memoria remotas', et dat exemplum: 'quod genus:

Appius indixit Carthaginiensibus bellum.'

Argumentum est, quod quidem non est factum, sed fieri potuisse creditur, ut in Terentio adulescentis vita narratur:

'nam is postquam excessit ex ephebis, ‖ Sosia'.

Negotii ergo narratio tres partes habet, fabulam, historiam, argumentum. Fabula nihil veri nec veri simile continet, historia † gesta praeteritorum, argumentum non verum, sed veri simile.

Illa autem narratio, quae versatur in personis exprimendis, talis esse, inquit, debet, ut in narratione rerum vis et animus personae agentis osten-

---

6 Verr. IV, §. 39. 21 Pacuv. fragm. 36 p. 109 Ribb. 28 Ennii Ann. v. 230 Vahl. 30 Andr. 1, 1, 24.

---

1 Adrianus *BO* degressio *O*, *item v. 8.* 3 causae est del****tionis (deliberationis *corr. m. 2*) causa *D*, causa (causae *B*[1]) deliberationis. delectationis causa *BFO*, *fort.* extra causam est. Delectationis c. aliena *DB*[1] 6 erephyla *D* amplificauit *F* 9 simultitudinis *D* 11 a] ac *D* 12 etiam cursim *O* narratione *D* 14 sumitur *DF*: sumitur: aut propter personas *O*, *B post* tragoediogr. *habet* uel propter personas, *item F sed m. 2 sup. lin.; nos* aut in personis exprimendis versatur *supplevimus ex v. 35; cf. etiam Cic. §. 27* 15 nel *mei*: et *O* 20 eiusmodi *F* 21 iunctiugo *D* 22 est *om. D* 27 quod genus *DB*: quod (quo *corr.*) genere *F*, quod genus est *O* 28 in bellum *D* 32 negotii *DF*: a negotiis *BO* 33 hist. gesta praeteritorum *BF*: histo*****rum (*in extremis* rerum *dispicitur*) *D*[1], historia torum *D corr. m. 2, fort.* historia memoriam gestarum rerum 35 illa uero n. *F* 36 uis et animus p. ag. ostendatur *scripsimus:* uis et animos pers. agentis ostendat *D*, uim et animos pers. agentis ostendat *F*, uim (uis *B*[1]) pers. agentis et (et *in B s. l.*) animos ostendat *BO*

datur, et dat exemplum de Terentio, ubi Demeae et Micionis senum persona morum contrario secernitur:

'venit ad me saepe clamitans: quid agis, Micio?
cur perdis adulescentem nobis?'

et reliqua. In his omnibus rigor et austeritas personae obiurgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, quod et in illa narratione, quae in negotiis est, saepe etiam persona describitur (nam describitur Catilina, describitur Sertorius et reliqui), et in illa rursus narratione, quae de personis est, gesta etiam narrantur, non, inquam, nos perturbent, quia mixta sunt: sed animadvertere debemus, quid propter quid dicatur. Saepe enim persona describitur, ut negotium patescat, saepe gesta narrantur, ut apertius, qualis sit persona, videatur. Sed ad praeceptum narrationis illius revertitur, quae ipsam causam continet et totius controversiae narrationem.

20. Oportet igitur eam tris habere virtutes, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit] Tres virtutes sunt narrationis, ut brevis sit narratio, ut aperta, ut probabilis, verum ut haec tria semper omnia sint, non unum aliquod ex tribus. Itaque istae virtutes narrationis, licet et aliis partibus orationis conveniant, narrationis tamen sunt propriae: aliarum autem partium orationis virtutes narrationi convenire non possunt. Quaelibet reprehensio, quaelibet confirmatio, quaelibet criminatio potest habere haec tria, sed quasi aliena. Ipsae autem quae habent, narrationi non conveniunt, ut inductiones, ut ratiocinationes et reliqua huius modi, quae fidei sunt, non adfectus. Igitur tres istae virtutes narrationi oratoriae convenire possunt et illi narrationi, quae extra civiles causas est. Namque historia et brevis esse debet in expositione et aperta et probabilis, ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit: quam verissime potero, paucis absolvam, cum aliis historiographis singula tradidisset in libro primo Historiarum: dat Catoni brevitatem 'Romani generis disertissimus paucis absolvit', Fannio vero verita‖tem. Sed ante quam dicamus, ut brevis narratio fiat, ut aperta, ut probabilis, principio docendum videtur, quid sit narratio oratoria, quid agat vel quo distet a reliquis partibus orationis. Oratio, quae negotium explicat atque insinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid gestum sit aut per verum aut per veri simile, id est, aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit: quae oratio tametsi partibus ratione plenis inclinet in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo easdem partes ducit; negotium enim iudici insinuatur, non pars negotii. Agitur ‖ enim, ut causam iudex norit; causa vero duarum partium est. Sed suptilitas exponentis aliquid, quod suae parti prosit, insinuat; nam iudex sic ab uno audit, quasi extra partem. Et vere is optimus patronus in narrando, qui ita narrat, ut et adversarius ita narrare potuisse credatur: verum talis oratio esse non potest, cum crimina

3 Adelph. 1, 1, 35. 25 Catil. 4. 27 Hist. fr. 1, 2.

1 mieonis *F*, demicionis *D*, milionis *B* 2 contrario *mei*: cootrarietate *O* 3 clamans *Terent.* 5 rigor *mei*: et rigor *O* obiurgatis *D* 8 io *om. B* 9 narrantur. Non *O* 10 saepe anim gesta *F* 14 tres *O* uirtutes *mei*: res *O et libri Tulliani* 16 seoiper omnia *mei*: semper per omnia *O* 17 oarratiunis *om. O* 18 ratioois *D*[1] 19 oarrationis *D* 20 crimiuatio *om. F* 21 ipsae *DF*: ipsa *BO* iodictinoes *D corr.* ratiocin.] oarrationes *F* 22 effectus *F, ut videtur, sed ef ex corr.* 24 est causas *F* 25 Salustius *BFO* 26 uerissime *F*: braeuissimae *D*, breuissime *BO* historiografis *DF* 27 dat *mei*: *om. O* 30 dicendum *B*[2]*FO* quo *B corr.* e quid 31 distat *F* 33 similem *D* 34 ratione *D*: oarratiooe *BF*, narrationis *O* inclinetur *BFO* 35 ducit *D corr. ex* dicit 38 partem. Et *nos*: parte *** *D*, partesed *D*[2], partem sed *BFO* 39 patroous est *BO*

proponuntur. Quibus in propositionibus etsi dicatur 'ille fuit, illud consecutum est', et cetera similia, tamen narratio non est, quoniam haec omnia ad criminationem continuo ducuntur et non id agitur in hac oratione, ut iudex sciat causam, sed ut audiat crimen admissum. At in narratione cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem quasi intentio, aut a defensore quasi quaestio, ut purgetur: 'Sextus Roscius occisus est'. Accusator dicit a filio, Tullius negat: hinc esse criminatio potest et defensio. Insinuatur iudici per narrationem totum negotium, ubi, quando, quo modo Sextus Roscius sit occisus. Hoc utraque pars dicat necesse est: huic singuli subtiliter interiaciunt id, quod parti suae prodesse possit, non pugnae modo, sed adiuncta veri similitudine, ut ita narret, quasi et adversarius eodem modo narrare possit. Explicito negotio causaque cognita incipit adversarius dicere, quod Sextum Roscium filius interemit, et haec est criminatio. Si autem defensor est, proponit crimen quasi quaestionem 'occidisse patrem Sextus Roscius arguitur', et adfert argumenta quibus hoc possit dissolvere. Ita in dictionibus aliis criminationes intelleguntur vel propositiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicatam secum habet intentionem: ut 'occidisti' aut 'tulisti'. At ubi narratio est, post narrationem dicuntur: sed tamen in narratione significantur iudici, non aperte ab oratore dicuntur.

Brevis erit, si unde necesse est, inde initium sumet, non ab ultimo repetetur] Dixit supra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere, ut brevis sit, ut aperta, ut probabilis: nunc docet, brevis narratio quem ad modum esse possit, et brevis pro qualitate negotii. Brevis, inquit, erit, si initium sumas a rebus necessariis, non ab ultimo: ut puta, si nobis bellum Troianum narrandum sit, debemus a raptu Helenae incipere, non a Leda, quae Helenam genuit. Ergo praecepta dat in brevem narrationem, quae in initio narrationis, quae in fine, quae in medio servare debeamus. Adque hoc praeceptum de initio narrationis est, quod ait: 'brevis erit, si unde necesse est, inde initium sumet, non ab ultimo repetetur.'

Et, si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur] Ut puta, cum sufficiat dicere 'occidit', nos dicamus 'et voluit et potuit et occidit', cum harum partium summa sit 'occidit', et hoc dixisse sufficiat: verum hoc praeceptum de medio narrationis esse potest. ||

Et si non longius, quam quod scitu opus est, in narratione procedetur] Id est, si | narres quo usque narrandum est, non etiam illa narrentur, quae iam in tractatus cadunt, ut puta: 'quidam fortiter fecit, petit praemii nomine aerarii dimidium: contra dicitur.' Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit, non etiam quemadmodum ad civitatem regressus sit et quemadmodum praemium petierit et quemadmodum ei contra dictum sit. Verum hoc praeceptum de fine narrationis est.

Et si in nullam rem aliam transibitur] scilicet ut illa tantum narres, quae

---

1 illud fuit *B²FO* 3 dicuntur *D* 9 dicat utraque pars *B* 10 interiaciant *F*, interiiciunt *O* suae proposit *D add.* s *sup.* pos, *fort. ex* prosit 11 narret *mei*: narretur *O* 14 haec est *F*: haec *BDO* 15 adfere *F pr. m.*, afferre *F corr.* 16 ita indictionibus *F* 17 exponendi *mei*: explicandi *O*, exponentis ς 18 ut] aut *D* 21 sumet *B*: sumit *D*, sumetur *FO* non *mei*: et non *O et Cic. libri* repetetur *F*: repetit *D*, repetet *B* 22 super *D* 27 in initio *om. B¹* 30 sumet — repetet *BD*, sumetur — repetetur *FO* non *mei*: et non *O* 31 rei *om. D* *fort.* ut puta, si, cum 32 sufficit *F* nos *D*: non *BF* uoluit *F*, *sed* u *in ras.* et *ante* potuit *om. D* 35 in narrando *O et libri Cic.* proceditur *D²BF* 42 nullam in rem *BO*

ad causam pertinent, non etiam aliqua, quae extra sunt et quae ad negotium minime pertinent.

Et si ita dicetur, ut nonnumquam ex eo, quod dictum sit, id, quod non sit dictum, intellegatur] ut posita secunda quae sunt, sua prima declarent. Si dicas 'inde cum reversus essem', utique cum dicis 'reversus', ostendisti et profectum nescio quo et pervenisse, postremo reversum.

Et si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod neque obest nec adiuvat, praeteribitur] Etenim qui brevitati studet, non modo illa in narratione praeterire debet, quae obfutura sunt, verum etiam illa, quae nihil profutura.

Et si semel unum quidque dicetur] id est, ut non modo illa praetereantur, quae aut obfutura sunt aut nihil profutura, verum etiam illa, quae prosunt, ut semel dicantur, non bis aut amplius.

Et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur] Praeceptum omne duplex est: nunc enim ostendit quid faciendum sit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero in superioribus ostendit quid esset in narratione faciendum, nunc ostendit quid sit non faciendum. 'Et si non ab eo' inquit 'in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur', id est, ne a re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordium: si dicas 'profectus urbe sum, et cum essem profectus, ad villam veni, et cum venissem.' Quare is, qui breviter narraturus est, iterare nihil debet.

Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint, cum dent operam ut res multas brevi dicant] Saepe, inquit, etsi dictio in verbis brevis est, tamen longa efficitur, cum non necessariae res in narratione ponuntur. Quod ut nos non praetereat, primo nobis discendum est, quemadmodum possimus intellegere, quod ubicumque dicta sint singula verba, significant res suas singulas, ut 'sedet, currit, eo, venio': item copulatio rationabilis verborum plurimorum unam rem continet, maxime autem, si in narratione sit, cum praemissa verba tertia persona concludit, ut: M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso segnior neque minus gravis et multiplex cura patres exercebat. Haec tertia persona unam rem ferit omnium superiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quot erunt tertiae personae. Ergo in hac oratione: 'accessi ad aedes, puerum evocavi, respondit, quaesivi dominum, domi negavit esse', tertia persona est 'respondit'. Iam igitur una res est: ‖ fit autem altera, cum ait 'domi negavit esse'. Quare cum sufficeret 'domi negavit esse', abundavit rebus superfluis, quia dixit ante 'respondit'. Ita ergo multos imitatio brevitatis decipit, qui cum res brevissime dicant, tamen, quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breves non esse. Quamobrem, inquit, si breves esse volumus, non solum verba non necessaria praeterire debemus, sed etiam res.

Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit,

---

30 Sall. Hist. lib. 1, fr. 54 ed. Dietsch.

---

3 dictum non sit *O* 4 secunda, quae sunt sua prima, declarent *O* 7 nec obest *O* 8 breuitate *F* studet et *D*[1] 9 offutura *F* 11 unum quodque *BO* 12 offutura *DF* 14 in quo] quo in *DB*[2], quod in *B*[1]*F*, *ut etiam cod. Wirzeb. Ciceronis habet* 18 quo in *mei* 22 decipit *BF*: decepit *DO* se *om. DF* breuis *B* 23 breuiter *B* 25 discendum *DB*: dictum *F*, *sed* dicendum *sup. l.*, dicendum *O* 26 quot (quod *corr.*) res ubicumque *D* 41 primum gestum erit a primum *D*

ita primum exponetur] Dixit quemadmodum brevis narratio esse possit: nunc quemadmodum aperta esse possit, exponit. Illud autem praescire | debemus, quod et in apertam narrationem illa dat praecepta, quae et in brevem. Hic etiam quid in principio apertae narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Nunc itaque totam conplectitur narrationem, cum ait 'aperta autem narratio poterit esse, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur', scilicet, ut non perverso narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confusio.

Et rerum ac temporum ordo servabitur] scilicet ne id primum narres, quod postea factum est. Quod si feceris, et in rerum et in temporis ordine deliquisti.

Ut ita narrentur, ut gestae res erunt aut potuisse geri videbuntur] hoc est, quod ait supra in definitione narrationis: 'narratio est rerum gestarum aut ut gestarum expositio', id est vera et veri similis.

Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur] Ut in praeceptis brevis narrationis primo ostendit, quid faciendum esset, deinde quid non faciendum, ita et hic ostendit primo, quid faciendum esset, nunc quid non faciendum. 'Considerandum' inquit 'erit, ne quid perturbate dicatur', id est, si rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde 'ne quid contorte', id est, cum interdum non facilis transitus ac directus est aut obscurus.

Ne quam in aliam rem transeatur] ne omissis rebus ad praesens negotium pertinentibus non narranda atque aliena narremus. Hoc praeceptum etiam de brevi narratione dedit: 'et si in nullam rem aliam transibitur'.

Ne ab ultimo repetatur] ita ut supra de brevi narratione: 'si unde necesse est, inde initium sumet, non ab ultimo repetetur'. Verum hoc praeceptum etiam hic de initio narrationis est.

Ne ad extremum prodeatur] ita ut supra de brevi narratione: 'et si non longius, quam quod scitu opus est, narrando procedetur'. Verum hoc praeceptum etiam hic de fine narrationis est.

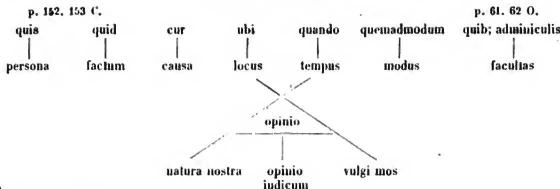
Ne quid, quod ad rem pertineat, praetereatur] Hoc vitium mediae narrationis, ita ut principii vitium est, si ab ultimo repetatur, finis autem, si ad extremum prodeatur. Deinde concludit: illa, inquit, omnia de brevi narratione praecepta etiam in aperta nobis servanda sunt. Nam ut aperta possit esse narratio, non intellegitur, id est, aperta non est longitudine magis quam obscuritate. Ergo ut aperta sit narratio et ut intellegatur, minime longa, id est brevis esse debebit. Praeterea, inquit, ut apertam habeamus narrationem, uti, inquit, dilucido ac de proximo petito sermone debemus.

21. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quae solent apparere in veritate] Secundum ordinem divisionis suae, postquam de brevi et aperta narratione tractavit, nunc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis, inquit, erit narratio, si in ea fuerint illa omnia, quibus solet veritas inveniri; nam in his septem omnis ad fidem argumentatio continetur.

---

2 esse possit aperta *O* praescire *D pr. m.*: praespicere *D corr.*, perspicere *BFO* 12 aut *DF*: aut ut *BO* 14 uera *BF*: ueri *D* 16 primum *BO* 17 hic *BF*: his *D* 18 nunc *D*: tum *BF*, deinde *O* 19 deinde inquit ne *BO* 20 interduo *D* directus *corr. ex* directum *D* 21 aut *D*: sed *BFO* 24 in *D habet post* si *s. l.*, *F post* nullam aliam rem *BO* 26 sumetur *BFO* repetet *D* non *DF*: ne *B*, nec *O* 29 scit *D* in narrando *O* proceditur *D corr. et B* 31 quid *om. D* 32 est ita *DBF* (est *in D s. l.*): ita *O* 34 cum aperta *F* 35 possit *DF*: non possit *BO* 36 et ut *mei*: et *O* 38 uti inquit *mei*: uti *O*

p. 152. 153 C. p. 61. 62 O.

Septem illa superiora, quis, quid, cur, | ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis, omnes artium scriptores tractarunt et in praeceptis suarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum personarumque considerans naturam, addidit illis omnibus octavam opinionem, et recte. Res enim omnes non per se sunt neque ex natura valent, sed opinione; neque enim cum dicimus tunicam, per se ipsam intellegimus tunicam esse, qua vestimur, sed quia nostra nobis opinione persuasum est, cum audierimus tunicam, intellegimus rem esse, qua vestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam esse dicit, si id, quod dicimus, a nostra natura non abhorreat, id est ab eorum natura, pro quibus agimus, scilicet ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix: quod si fit, probabilis narratio non erit. Deinde ut id, quod agimus, a populi more non abhorreat, scilicet ne contra consuetudinem audientium loquaris, si aput Romanos narres contra iustitiam, et si aput Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo, si id, quod agimus, cum eorum, quicumque audiunt iudicaturi, opinione consentiat. Itaque narrationem probabilem esse dicit, si in ea sint septem illa: quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic posuerit, unum non posuit, id est modum, quod est quem ad modum: et recte modum inter praecepta probabilis narrationis non posuit. Non enim in modo fides fit, sed magis auxesis criminis. Et quoniam praecepta haec et ad coniecturam accommodanda erant, ubi factum negatur, merito modus esse non debuit, quia modus non excutitur, nisi factum conceditur. Cum autem in coniectura, ubi factum negatur, omnino esse non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis statibus fuerit, auxesis facti erit, non probabilis expositio. Ergo hic videamus septem illa absque solo modo. Persona, si personarum dignitates servabuntur: causa, si causae factorum exstabunt: facultas, si fuisse facultates videbuntur: tempus, si tempus idoneum: locus, si locus opportunus. Videamus et opinionem, quae his omnibus a Cicerone ‖ addita est: 'si res et ad eorum, qui agent, naturam et ad vulgi morem et ad eorum, qui audient, opinionem accommodabitur.'

Si personarum dignitates servabuntur] non honores, sed prout quaeque digna sit.

Si tempus idoneum, si spatii satis] Duo sunt tempora, unum per spatium, id est per intervallum, aliud per opportunitatem. Spatium est, ut unus, alter, multi dies, menses, anni. Opportunitas est occasio ex hominum

1 *schema deest in O* 10 nec ex *BFO* 14 omnia dixit *O* 17 fiat *BO* 20 schytas *D*, scyttas *F* 27 accommodata *O* 28 nisi cum factum *B* 31 expositio *D*: narrationis expositio *BF*, narrationis *O inclusit* 32 causa si causae *B*: causas *D*, factum et causa si causae *F* 35 omnibus *F*: omnibus quae *D* (*ex* omnibus octaua?), omnibus quoque *BO* 40 ut *om. O* 41 menses *F*: menses. menses *D*, mensis, menses *BO* anini *D*

actibus facta, ut bellum, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait, 'si tempus idoneum, si spatii satis'. Iam cum ait 'si tempus idoneum', ostendit tempus esse per opportunitatem.

Illud autem iam praeterea considerare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, tamen interponatur, aut non loco aut non quemadmodum causa postulet narretur] Supra docuit, quae in narratione servanda sint et quemadmodum facienda: nunc in ipsam narrationem quattuor praecepta dat. Quaestio est enim, an ubique narrandum sit: deinde, si narrandum, quo loco narrandum: postremo, si ita, *an* narretur, quemadmodum causa postulet. Non ubique narrandum est, inquit; etenim, cum obest narratio, praetereunda est, et cum | nihil prodest, praetereunda est. Deinde, inquit, videndum est quo loco narrandum sit: saepe enim post argumenta narrandum est, ut Cicero in Miloniana fecit. Postremo secundum causae genus narrandum est, ut quod non est praeterundum non praetereas, quod praetereundum praetereas.

Obest tunc, cum ipsius rei gestae expositio magnam excipit offeusionem] Obest, inquit, narratio, si, cum aperis atque insinuas rei gestae qualitatem, necesse habet tibi auditorem reddere infensum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis nec causam omnem indicare, sed singulas causae partes proponere et his statim argumenta supponere, ut res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Praeterea, inquit, et cum nihil prodest, narratio praeteriri debet. Nihil autem prodest narratio, cum ita ab adversariis causa iudicibus exposita est, ut a nobis aliter narrandum non sit. Denique iam supra diximus interdum non opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus praecepti differt in id tempus, quo de dispositione dicturus est.

Non, quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide et ornate exponitur, aut id, quod ipsum iuvat, obscure dicitur et neglegenter] Praevaricatio duobus modis fit, si utilia nostrae causae cum obscuritate dicamus, aut utilia adversariorum manifeste atque aperte proferamus. Verum haec tunc vitia sunt, si, cum id facimus, nihil nobis prodest. Saepe enim prodest, ut tali praevaricatione aliud, quod volumus, obtinere possimus. Nam ut obtineat Davus, ne Chremes det filiam Pampbilo, aperte narrat id, quod contra Pamphilum poterat videri, illum peregrinam amare || et filium ex ea suscepisse. Nunc secundum ordinem positae narrationis ad partitionis praecepta veniamus.

22. Recte habita in causa partitio inlustrem et perspicuam totam efficit orationem] Antequam de praeceptis partitionis dicamus, prius dicendum videtur quid intersit inter partitionem et divisionem. P a r t i t i o est totius causae per partes constitutio, d i v i s i o est rerum sub partitione iacentium. Verum hic hoc animadvertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo, quid sit, sed ab eo, quid faciat, collegerit: 'recte' inquit 'habita in causa partitio inlustrem et perspicuam totam efficit orationem'. Narrationis porro definitionem ab eo, quid sit, scimus esse collectam: narratio est rerum gestarum aut ut gestarum expositio. Dicit itaque partitionem duas habere partes, distributionem et aliam, quae ostendit, quid adversarii confiteantur et quid in contentione versetur. Verum utrarumque harum partium duplex effectus.

---

4 iam *om. BO* 6 postulat *libri Tulliani* 9 quo l. narr. sit *F* an *addidi* 16 tunc *mei*: tum *O* 18 habes *BFO* contigit *F* 21 et *om. B* 22 tum cum *BF* 27 aut ad id *D* 28 exponetur *DF*, *sed deinde* dicitur adiuuat *BO* 33 possumus *DF*[1]; *fort.* cum tali praev. — possumus 35 propositae *O* 37 in *om. D* officit *D* 38 prius *om. O* 44 ab eo quod *F* 47 effectus est *D*[2]*BFO*

Aperit causam et controversiam constituit: aliud est enim, quo aperitur causa, aliud, quo constituitur controversia. Namque aperitur causa et narratione, in qua etiam si intellegitur, quae sit controversia, non tamen ab oratore constituitur: constituere est enim proponere et dicere, quid in controversia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non constituitur controversia. At in partitione tametsi aperitur causa, tamen et constituitur controversia, ut non unum sit, sed utrumque fiat. Nam aperit utique causam, quia partitur, quamquam alio modo aperit quam in narratione; cum enim | dicit 'dicturus sum de illo', aperta causa est partitione. Hoc in distributione: item in alia partitione, cum dicitur 'illud manifestum est, non negatur: illud negatur', utique aperitur causa, sed partitione, ut diximus: in eo tamen et constituitur controversia, cum quid in confessione sit, docetur, quid in negatione. Alia autem partitio, quae distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam res enumerando: at cum vel verba iunguntur vel oratio, quae dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controversia: 'quaestor Verres fuit, legatus, praetor urbanus, praetor Siciliensis.' Hoc solum dicere aperire causam est, sed partitione per distributionem. At vero illud adiungere 'quare haec erit quadripertita distributio totius accusationis meae', hoc est constituere controversiam. Itaque, ut diximus, partitio species habet duas: unam, quae quid cum adversariis conveniat docet et quid in controversia sit, alteram, quae distributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa superior species cum proposuerit quid conveniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id, quod adversarius confitetur: postea vero subiungit id, quod sit in controversia. Fecit hoc Cicero pro Tullio: dicam, inquit, vim factam a P. Fabii familia: adversarii non negant. Hic proposuit quod adversarii fateantur. Deinde ipsum pro se fecit dicendo: ‖ damnum datum esse M. Tullio concedis: vici unam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua confessionem docet, cum dicit: vi hominibus armatis non negas: vici alteram. Post, quid in controversia sit proponit, cum dicit: dolo malo factum negas: de hoc iudicium est. Sed quoniam non in omni negotio adversarius fatetur, illa altera adhibenda partitio est, quae distributio nuncupatur, ubi totius causae membra ponuntur. Verum haec membra aut ea sunt, quae vere in eodem negotio continentur, ut in Verrinis de quaestura, legatione, praetura urbana, praetura Siciliensi, quam quadripertitam distributionem totius accusationis suae Tullius esse dixit. Item illa distributio de frumento, quam fecit, dicendo emptum, decumanum, aestimatum. Aut si partitio de ipsa causa non sumitur, ea membra ponit orator, quae ipse ingenio invenit et sibi dicenda constituit, non ex negotii factis ad causam sumptis, sed argumentatione oratoris in causa conlocatis, ut in divinatione: Ego sic intellego, cum de pecuniis repetundis quaestio sit, si nomen cu-

18 Cic. Verr. lib. I, §. 34. 25 fragm. p. 102 ed. H. Turic. 40 Cic. div. in Caec. §. 10.

1 quod *BD* aperit causam *B*[2] 2 quod constituitur *DB*[1], quod constituit controuersiam *B*[2] et *DB*: ex *F* 6 aperiatur *DF*, *sed* in *D in ras.* 9 est causa *BO* hoc *D*: hoc est *BFO* in *DF*: *om. BO* 10 non negatur *om. O* 11 et *om. O* 14 causa *D*, causas *F* 16 sicilienses *D* haec *O* 24 pro M. Tullio *O* 29 ui hominibus armatis *mei*: uim hom. armatis factam *O*; *cf. Iulius Victor c. 14 p. 240, 29 ed. Or.* 34 de legatione de praet. urb. de praet. Sic. *D*[2]*BFO* 36 illa *mei*: alia *O* 39 sumpta, sed .. conlocata *Christ* 40 intelligo, iudices *O* 41 cum *om. DB*, si *F* *fort.* quaestio est; si quaestio sit *B*[2], quaestio sit si *om. libri Tulliani*

iuspiam deferatur, haec duo in primis spectari oportere, quem maxime actorem velint ii, qui eas iniurias passi sint, et quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur. Item pro Sexto Roscio, cum unum crimen sit parricidii ac propterea unum negotium, partitur tamen Tullius non causam, sed orationem, dividendo in crimen, audaciam et potentiam: criminis confictionem accusator Erucius suscepit, audaciae partes Roscii sibi depoposcerunt, Chrysogonus autem potentia pugnat.

Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur] Partitionis duae partes sunt, una, quae quid cum adversariis conveniat indicat, et quid in controversia sit demonstrat, altera, quae dicitur distributio: | haec eadem duplex; nam aut ea membra continet, quae in causa sunt, aut ea, quae ingenio fingit orator.

Quibus dictis intellegat fore peroratum] Praecipit, ut partitione completa nihil amplius dicamus praeter conclusionem.

Quae partitio quid conveniat et quid non conveniat ostendit] In hac partitione id, quod adversarius confitetur, ad causae nostrae commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum, si dicat accusator: matrem occisam ab Oreste filio constat. Iam cum ait 'matrem a filio constat occisam', id, quod adversarius confitetur, ad se inclinat; consideratione enim sanguinis non videtur debuisse a filio mater occidi. Deinde si dicat Orestes vel eius defensor 'constat a Clytaemnestra Agamemnonem occisum', confessionem adversarii sine dubio ad se inclinat; consideratione enim iuris occidi | maritus ab uxore non debuit. Iam quid in controversia sit, ex iudicatione colligitur, id est, an recte Orestes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Orestis. Quare accusatoris talis erit partitio: Interfectam matrem a filio cum adversario mihi convenit, cum illa occiderit Agamemnonem: an a filio occidi debuerit, quaestio est. Rei vero talis erit partitio: Interfectum a Clytaemnestra Agamemnonem convenit: an a filio Clytaemnestra debuerit occidi, quaestio est.

Quae autem partitio rerum distributam continet expositionem, haec habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem] In omni distributione, sive quam habet orator in membris negotii sive quam in membris, quae ipse format et fingit dicenda, servare debet haec tria, brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas in verbis est, absolutio in toto, paucitas in generibus.

Brevitas est, cum nisi necessarium nullum adsumitur verbum] ut sic partiamur 'dicemus de decumano frumento, deinde de empto, postremo de aestimato', non: 'dicemus de decumano frumento, deinde, ubi maius est crimen, de eo, quod solet publicis pretiis conparari, postremo, ubi nihil avaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de aestimato frumento.' Haec itaque superflua verborum in brevitate partitionis vitare debemus, ut animus auditoris non verbis, sed rebus potius occupetur.

6 p. Rosc. Am. 35.

1 expectari *DB¹F* 2 auctorem *mei*, *em. Capp.* ii *B*: hi *DFO* sunt *B¹F²* 3 uelint hi (ii *B*) qui — arguantur *BFO* 4 paricidii *F* 5 dividendo *nos*: dicendo *libri* 6 et in potentiam *F¹B* 7 depoposcerunt *mei*: *ut Lamb. coniecit ad Roscianam:* poposcerunt *O et libri Tulliani* 10 ponitur distributiua *BO*, *sed O* [distrib.] 12 aut ea *B²*: autem *D*, aut *B¹F* 13 aut quae *F* 14 ut *BF*: ut a *D* 16 et quid *DF*: aut quid *BO* 21 matrem *F* 22 clytemestra *mei* Agamemnonem maritum *B²O* 24 ab uxore maritus *O* 26 aduersariis *B* 30 est *om. D* 34 haec tria debet *F* 35 est in uerbis *F* 38 non *Christ*: nunc *libri*, *sed D m. 2 in ras.* dicemus *B*: cemus *D¹*, docemus *D²F* 40 uerris iuris intactum *F*

Haec in hoc genere idcirco est utilis] in hoc genere, id est in distributione, brevitas utilis est ad animos auditorum non verbis, sed rebus potius occupandos.

Absolutio est, per quam omnia, quae incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur in partitione] Absolutionem tunc facimus, si omnia, quae incidunt in causam, partientes ponamus. Haec, quae incidunt, omnia nunc speciebus confici possunt, nunc generibus. Quoniam autem specierum maior est multitudo, angustior generum vis et natura, quippe cum genus multas in se species teneat, qui facit partitionem de speciebus omnibus causae incidentibus, absolutionem quidem servat, quod omnes species in partitione proponit, sed peccat, quod specierum latior distributio est et in partitione amplius quam quattuor partes omnino esse non debent. Ergo ut absolutio melius in distributione servetur, species illae ad genera reservandae sunt, ut paucis generibus cum species omnes complexi fuerimus, absolutionem con|ficiamus, quod omnia, et paucitatem, quod genera. ** quae incidunt in causam, in distributione conlocare debemus, ne aut utile aliquod genus praetereamus aut postea causae, quod est vitiosius, inferamus. ||

Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur neque permixte cum partibus implicantur] Tunc, inquit, pauca in partitione conlocamus, cum quid sit genus, quid sit species, iam scimus, ne cum generibus species inplicemus. Itaque si studere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione conlocare debemus.

Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal, pars est, quae subest generi, ut equus. Sed saepe eadem res alii genus, alii pars est; nam homo animalis pars est, Thebani aut Troiani genus.] Ὄν Graeci substantiae et accidenti genus ponunt, sed non bene; pars enim omnis generi suo similis esse debet. Substantia porro res est, quae aliis rebus subest capax accidentium qualitatum: deinde accidens est id, quod in substantiam cadit. Quare, quoniam illud superius ὄν utrumque esse non potest, non recte substantiae et accidenti genus factum est. Ergo, quoniam praecipimus, ut species generi semper similes esse debeant, videamus, ubi hic Cicero quasi videatur errasse; nam posuit hominem respectu duplici, ut ad inferiora genus sit, ad superiora species. Huic animal praeposuit, ut speciem faceret id, quod homo: cum id ipsum genus vellet ostendere, quod homo est, subiecit huic speciem, Troianum, Thebanum. Nonne videtur esse vitiosum, quod cum homo substantia sit, Troianus autem vel Thebanus accidens? Etenim parum recta subiectio est sub eo, quod substantia sit, id quod est accidens conlocari; nam rectum illud praeceptum est in faciendis generibus et speciebus et individuis, rem aut substantialem in omnibus esse servandam aut accidens, ut cum in genere sit substantia, et in genere et in specie et in individuo sit. Animal namque substantia est: huic cum suppono speciem, substantia esse debet; suppono autem hominem. Item cum suppono homini Ciceronem, substantiam pono: sic factum est ut in omnibus substantia ser-

5 in partitione *om. O* tunc *D in ras.* 9 contineat *BF* 11 in *om. F* 13 in distrib. melius *O* 14 absol. conficiamus et paucitatem. absolutio est per quam omnia genera quae *F* 15 genera. Omnia genera, quae *Christ* 16 collocamus ne *BO* 18 partitionem *D* 19 permixtae *F* collocare debemus *O* 20 sciamus *D*[2]*BF* ne] iam ne *D* 28 est et quod *D* 31 praecepimus *D* similis esse debeat *D*[2]*BO* 34 ad quod homo *D*, id quod homo [est] *O* 35 subiecit enim huic *F* Troianum *Orelli*: romanum *mei* 36 romanus autem *mei* uel *D*: aut *BFO* 39 seruandam *D corr. ex* secundam 40 accidens *D*: accidentem *B*[1], accidentalem *BFO* 41 in (*ante* indiv.) *om. D* 42 substantiam *D* 43 substantiam subpono *F* seruaretur *F, sed* ur *punctatum*

varetur. Pari ratione si id, quod genus est, accidens fuerit, etiam speciem accidens debeo ronlorare, pariter et individuum: ut, genus ponam colorem; accidit enim color corpori; huic cum suppono speciem, album vel nigrum, intellego et hoc quoque arcidens esse. Eritque etiam similis ratio, cum sub albo pono hoc album, quod est individuum; individuum est enim, quod oculis digitoque monstratur. Ergo et album et color accidentia cuncta sunt, corporis scilicet, quamobrem Troianus et Thebanus accidentia sunt; accidunt enim substantiae cuilibet, aut homini aut equo. Cicero vero hominem ponit, id est substantiam, et recte facit huic genus dando animal; namque animal substantia est. Non recte autem, cum homini speciem supponeret, Thebanum et Troianum subposuit, quoniam haec, ut diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quaestionem venit: licet enim id, quod acridens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato, cui supponitur, ut puta, homo, ut diximus, animalis species est, hominis vero species est Thebanus, quod est accidens: hic non Thebanum solum audire debeo, sed hominem Thebanum, ut simul cum Thebano et hominem audiendo fariam id, quod est accidens, substantiale. Quare Cicero recte hominem animalis speciem posuit, et genus Thebani aut Troiani, hominis scilicet. Itaque, inquit, ideo diligentius genera | et species generum definire volumus, ut intellectis aperte generibus, quo brevior sit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem conlocemus.

23. Nam qui ita partitur: ostendam propter cupiditatem et audaciam et avaritiam adversariorum] In partitione, quae dicitur distributio, tria semper dicit esse servanda: brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas in verbis est, absolutio, ut omnia genera, quae in causam incidunt, in partitione ponamus, paucitas, ut sola rerum genera, quae partium sunt, absque partibus suis in partitione ponamus, et quae genera partes aliorum generum esse non possint. Nunc itaque de paucitate tractatus est, et dat exemplum vitiosae distributionis, id est, in qua genus et pars eius simul posita sunt. 'Nam qui ita' inquit 'partitur: ostendam propter cupiditatem et audaciam et avaritiam adversariorum', is, inquit, erravit; etenim paucitatem servare nescivit, si quidem non sola rerum genera posuerit, sed et genus et partem generis; cupiditas enim genus est, pars cupiditatis avaritia. Ergo in superioribus quid faciendum esset ostendit, nunc quid non faciendum. Et haec fere bipertita praeceptorum omnium disriplina est.

Hoc igitur vitandum est] ut sciamus nunc illud praecipi, quod faciendum non sit.

Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causae erit simpliciter expositum] Genera, inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt, sed, si cui generi partes suas fuerit necesse supponi, postquam, inquit, partitionem coeperimus exequi et ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conveuit explicare: in partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quaestionum debemus de generis partibus disputare.

Atque illud quoque pertinet ad paucitatem] Quoniam de paucitate tractatus est, 'atque illud quoque pertiuet ad paucitatem', inquit 'ne plura quam

2 aeeidens *mei*: accidentis *O* 6 color *DB*: hoc albnm *F* 7 Trnianns *Orelli*: romanus *mei* 10 hominis *B* suppnnet *D* 11 troianum *BF*: rodanum *D*, *add.* t *sup.* r 12 in subetantia *F* 13 ut diximns *D*: nt *om.* *B*¹, cnm dicimus *F* 18 hnminem *O* 22 dicit semper *O* 24 partitinnem *F ante rasuram* 25 sola genera rerum *F* quae genera partium sunt *F*, quae partium genera snnt *B* 27 possunt *BO* 31 posuit *BFO* 35 Hoc — — ut sciamus *DF*: Hoc igitnr uitandum est, ne cuins genus pnsueris] Hnc igitur uitandnm est, ut sciamus *O* 37 plures *om.* *D*

satis est nos demonstraturos esse dicamus': 'hoc modo' inquit: 'ostendam adversarios, quod arguimus, et voluisse et potuisse et fecisse', cum in tertio cuncta sint: 'deinde' inquit 'cum simplex quiddam in controversia sit, nos tamen distributione utamur'.

Ac sunt alia quoque praecepta partitionum, quae ad hunc usum oratorium non tanto opere pertineant] Ostendit partitionum multa esse alia praecepta, sed tamen quae ad philosophiam, non ad rhetoricam pertineant. Ad philosophiam, inquit, de qua haec ipsa praecepta transtulimus, ideo, inquit, quia 'nihil' horum 'in reliquis artibus inveniebamus'. Ostendit haec de partitione praecepta Latinos numquam habuisse in artibus suis, se primum transtulisse de Graecis.

Atque his de partitione praeceptis in omni dictione meminisse oportebit] Extremum hoc dat in partitione praeceptum, ut quod primum in partitione ponimus, id primum adgrediamur et explicemus, quod secundum ponimus, ut secundo adgrediamur loco, quod tertium, tertio; postremo et finitis per ordinem suum partibus dictionem omnem extremis epilogis concludamus. |

24. Confirmatio est, per quam argumentando nostrae causae fidem et auctoritatem et firmamentum adiungit oratio] Definitio confirmationis non per id, quod est, sed per id, quod facit. Et quod ait 'nostrae causae', commune praeceptum est tam defensoris quam accusatoris; uterque enim utroque semper utitur, id est et confirmatione et reprehensione. Scire autem debemus exordium, narrationem, partitionem et conclusionem in omnibus causae generibus vel constitutionibus generali disciplina eadem praecepta retinere: confirmationem vero et reprehensionem per singula causarum genera vel singulas constitutiones diversa et propria semper habere praecepta. Nunc itaque iuxta ordinem partium post partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam, ut supra diximus, in singulis causarum generibus vel constitutionibus diversa et propria habet praecepta, quia mora est, ut per singulas species confirmationis praecepta dicantur, generaliter et confuse praecipit, quibus de locis argumentandi rationibus tractis in omni causarum genere vel in omnibus simul constitutionibus confirmatio effici possit. Et hoc in primo libro agitur, id est, ut in omne genus formamque causarum quaedam communitas argumentationum velut silva ponatur. Secundus autem liber hoc continet, ut in singulis causarum generibus ac formis propria et certa et diversa praecepta separentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis.

Per quam argumentando] Hoc enim proprium confirmationis est: alioquin et narratio fidem facit, sed non argumentando fidem et auctoritatem et firmamentum. Fides est argumentum, quo crimen probamus, id est fidem crimini facimus: auctoritas est argumentum verius atque honestius et cui quasi necesse habeat credi: firmamentum est creberrima argumentatio.

Omnis res argumentando confirmatur] omnis res, sed quae in ὑποϑέσει est, quae causa dicitur. Cuius causae ista definitio est; 'lis cum certa persona'. Haec quidem omnis res ex illis septem locis argumenta contrahit: quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem vim argumentationis continent,

1 inquit *delevit Capp.* 2 et *ante* uoluisse *D s. l.* 6 tantopere *mei* pertineant *BF*: pertinteant *D*, pertinent *O* 7 non quae ad *D corr. FO* 7 *et* 8 philosophicam *D* 9 reliquis *mei*: ceteris *O* 13 ad extremum *B* 15 et *D*: *om. BFO* 34 ac certa *O* 36 est confirmationis; alioqui *O* 41 confirmatur] omnis res *mei*: confirmatur aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum] Omnis res argumentando confirmatur *O*; *haud scio an rectior sit haec distinctio:* Omnis res] Argumentando confirmatur omnis res *etc.* ΥΠΟΤΕCΙ *mei* 43 *fort.* Ac quidem

quinque reliqua secundo ‖ subiacent. Itaque duo haec prima **quis** et **quid** apertioribus nominibus Cicero et ad opus vicinioribus nuncupavit, id est, personam et dictum factumve, quod negotium est. Itaque omnis res confirmatur aut ex adtributis personae argumentis sumptis aut ex adtributis negotio. Personis autem adtributa sunt undecim: nomen, natura, victus, fortuna, habitus, adfectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. Itaque si haec omnia adtributa personae sunt, quae sit ipsa persona, videamus. Nomen esse non potest, quia primum adtributum personae est: homo esse non potest, quia natura personae adtributum est et natura mortalium in duo dividitur, in homines et feras. Quae est ergo persona? illa scilicet, quae in pronominibus finitis est, ut 'ego tu ille, hic haec hoc'. Itaque ex persona nulla argumentatio potest sumi. Cum enim dixero 'hic', quod argumentum feci? Ex attributis autem personae sumitur omnis argumentatio, per quae se aperit et quibus impletur ipsa persona. Adtributis suis igitur personarum omnium vis probatur. ‖

Nomen est unius cuiusque personae] Antequam ad hoc nomen, quod definiendum est, veniamus, prius de significantia nominis dicamus. Nomen hoc, quod sonat **nomen**, quattuor significantias habet. Una talis est, quae in appellatione rerum omnium est. Verba autem nostra omnia rerum nomina sunt, ut 'salio, curro': utique his omnibus res significantur. Unde multi illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerunt, qui rebus nomina inposuit: certe ut sciamus omnes partes orationis, id est omne quod loquimur, nomina esse rerum. Cum de Sibyllae responsis ageretur (in responsis autem omnes octo partes orationis fuerint necesse est), quid ait Vergilius? **foliisque notas et nomina mandat.** Ergo haec una significantia nominis, quae in omnium rerum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua unam partem orationis de octo partibus orationis videmus esse signatam, ut 'nomen, pronomen, verbum': tertia nominis proprii, ut hominis, ut deorum: quarta autem haec quadripertita est, qua una quaeque persona sine alterius communione signatur. Et ut sciamus unam de quattuor hanc esse significationem nominis, sic proposuit, ut ostenderet, quod nomen esset definiturus. 'Nomen est' inquit 'cuique personae, quo quaeque suo proprio et certo vocabulo appellatur'. Ergo ut proprium personae hoc nomen et certum sit, per quattuor tenditur, praenomen, nomen, cognomen, agnomen. Praenomen porro interdum una, interdum duabus, interdum tribus litteris continetur, ut G. Gaius, ut Gn. Gnaeus, ut Sex. Sextus: fuitque nonnulla aput maiores nostros praenominis ratio; nam et Quintum ideo dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset, et Lucium ideo, quod fortasse esset initio lucis exortus. Verum quoniam haec aput nos ratio nihil valet, argumentum de praenomine non quaeremus. Nomen porro maiorum est tractum ‖

24 Aen. 3, 444.

2 nuncupat *BO* 3 uel factum *F* 6 casus *D corr. ex* causas 8 est personae *O* 9 naturae *FO* 10 et in feras *D²BFO* 12 fecit *D¹* 14 persona — probatur *mei*: persona attributis suis. Igitur personarum omnium vis probatur nomine unius cuiusque personae *O* 16 est unius cuiusque personae *D*: est cuique personae *F*, est quod uni cuique personae datur, quo suo quaeque proprio et certo vocabulo appellatur *BO cum libris Tullianis* 19 est *BO post* quae *habent* 24 quid *om. O* 25 nominis est *D²BFO* 26 rerum *Christ*: verborum *libri*; *cf. v. 19* 29 haec *om. F* 32 cuique personae *DB*: quod uni cuique personae datur *FO* (*sed* datur *F s. l.*) suo quaeque *O* 34 nomen praenomen *F* 35 interdum duabus *B in marg. m 2: om. DB¹F* 36 C. Caius *O* Gn. Gneus *DBF*, CN. Cnaeus *O* 38 ideo quia *O* 40 quaeremus *D¹*: quaerimus *D²BFO* nomen *ς*: cognomen *mei*

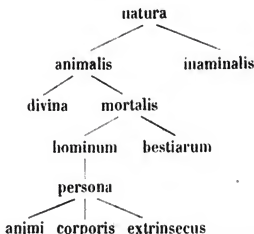
ex familia vel sanguine: ut Tullius et Cornelius. Cognomen autem proprium personae est, ut Cicero, ut Scipio. Iam agnomen extrinsecus venit, et venit tribus modis, aut ex animo aut ex corpore aut ex fortuna: ex animo, sicut Superbus et Pius, ex corpore, sicut Crassus et Pulcher, ex fortuna, sicut Africanus et Creticus. Quattuor his itaque partibus personae proprium et certum nomen includitur: praenomine, nomine, cognomine, agnomine, ut praenomen Publius, nomen Cornelius, Scipio cognomen, Africanus agnomen. Argumentum autem, si necesse fuerit, in tribus quaeremus, in nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis istius haec est propositio: 'nomen est cuique personae'. Deinde hinc incipit definitio 'quo quaeque suo', id est vocabulo. Sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis, ut Tullius: multi itaque Tullii, quia nomen ex sanguine est. Deinde addit 'proprio'. Rursus et vocabulum proprium potest esse commune, ut Cicero proprium vocabulum, sed tamen multi possunt esse Cicerones. Itaque addidit 'certum', scilicet quod ex omnibus quattuor constat, quo unius cuiusque personae verum et non nisi eius possit nomen intellegi: et recte 'certum nomen'; interdum enim ex libidine et quadam obtrectatione nomen imponitur, ut illud in Sallustio: tyrannumque et Cinnam appellantes. Itaque huius modi nomen certum esse non potest. Quotienscumque autem specialiter aliquid volumus includere, his tribus includimus 'suo, proprio, certo', ut Tullius: suis eum certis propriisque criminibus accusabo.|

Naturam ipsam definire difficile est] Haec ratio est, ut difficilis sit naturae definitio; etenim aput sapientes contentio est, quid prius sit, deus an natura. Si natura prior est, ergo deus natus est: atqui deus nasci non potuit. Rursus, si deus prior est, nata est natura: quod si nasci potuit natura, incipit non esse natura. Itaque naturae difficilis definitio est. 'Difficilis' inquit; alioquin ostendit posse definiri. Denique sapientes quidam sic definiere naturam: natura est ignis artifex quadam via vadens in res sensibiles procreandas; etenim manifestum est omnia principe igne generari. Plato autem sic definivit: natura est dei voluntas. Et inter ceteras haec magis probanda definitio; nam si deus et natura ita sunt, ut ex his alterum prius non sit (necesse est autem ex primo nasci, quod secundum est, deinde si quod nascitur nec deus est nec natura), recte naturam dei dixit esse voluntatem: deus enim semper voluerit et velit necesse est. Ita quoniam nasci natura non potuit, si dei voluntas est, ut deus nasci non potuit, nec natura. Illud autem scire debemus, naturam illud esse quod mundum, ultra mundum naturam non esse, sed deum: voluntatem autem dei, qua mundus est, eandem esse naturam. Itaque hic Cicero naturae principalem definitionem dimisit, dixit

18 Hist. I, 40 Dietsch.

1 et Cornelius *nos*: e* Cornelils *D*[1], Cornelius ex Corneliis *D*[2]*BFO* cognomen ς: nomen *mei* 2 cicero et scipio *F* 4 et pius *BF*: ut pius *D* ut pulcher *D* 7 Publius praenomen *BO* cognomen scipio *F* 8 quaerimus *F corr.*
10 suo quaeque *O* 11 i. e. uocabulo *DB*: et proprio uocabulo appellatur *F* 16 quod unius *F* 17 obtrectione *D* 21 suis eum *mei*: Eum suis, cum *O* 23 est ratio *B* 25 si natura *om. D* deus ergo *B* potest *F* 26 natura est nata *F* 27 incipit non esse *mei*: incepit esse *O*; *de vi conclusiva verbi* incipere *v. Haase Miscell. philol. III, 10.* difficilis inquit *D pr. m.*: difficilis definitio naturae secundum Platonem vel alios sapientes inquit *D*[2]*BFO ex foeda interpolatione* alioqui *O* 31 definitio est *F* 32 non desit *D* 34 dixit dei *O* 35 si] sed *BF* 39 omisit *O*

autem esse difficilem. Partes autem eius enumerat, sed 'quarum' inquit 'indigemus'.

Itaque partem illam naturae reliquit, quae inanimalia generat; neque enim eius indiget, qui rhetoricam scribit. Illius autem naturae partes exequitur, quae motu suo in rebus agit aliquid, id est, quae vivit. Etenim ille, qui rhetoricam scribit, praeceptis suis personam debet includere: persona autem homo; huius itaque naturae indigemus, in qua homo. Haec igitur natura, quae motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur, in divinam naturam et in mortalem. Ac divina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, et ideo hanc omisit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti saepe rerum divinarum inducitur disputatio, ut illud est: q u a e r e s f a c i a t u t v i g e a m u s, q u a e u t o c c i d a m u s. Sed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica descendit. Itaque confert se ad mortalem naturam, rursusque hanc in duo dividit, in homines et in bestias. Omne, quod extra hominem vivit cum anima et corpore, bestias nominavit. Removeamus itaque et naturam illam mortalem, quae bestiarum est, hancque solam inspiciamus, in qua homines sunt, et de eadem natura circa certam personam inventa dupliciter argumenta capiamus. Etenim ea, quae in homine sunt naturae, nunc tantum naturae sunt, nunc ita naturae, ut et industriae vel artis esse credantur. Tripliciter autem debemus in homine inspicere atque explorare naturam: quae sit natura animi, quae corporis, quae extrinsecus. Verum quae in homine extrinsecus sunt, ea tantum naturae sunt: quae autem in homine animi vel corporis sunt, ea et naturae possunt esse et disciplinae. Itaque primum videamus, quae natura in homine sint extrinsecus, ut sexus. Sexus enim tantum naturae est nec ex disciplina po|test aliquando contingere: ita et natio et patria et cognatio et aetas tantum naturae sunt. Natio est, inquit, ut consideres, utrum Graecus sit an barbarus; hoc secundum ipsorum Graecorum sententiam, qui absque se reliquos barbaros appellabant. Patria est, inquit, ut consideres Atheniensis an Lacedaemonius, Aquileiensis an Mediolanensis sit. Cognatio est, inquit, ut consideres, quibus maioribus oriundus sit, unde sanguinem ducat: fitque hinc optimum argumentum, ut illud est in Vergilio:

---

3 *schema, quod addidimus, exstat in DBF, om. edd.* 10 scripsit *D* 12 incl audere *D* 13 homo est *F* 13 qua homo *DB*: qua h. est *F*, qua est h. *O* 16 praetermisit *F* 19 discendit *D* 24 in homine sunt naturae *D*: in hominis sunt natura *BFO* 25 credatur *D* 26 inspicere *DB*: considerare *F in ras. m. 2* 30 naturae *Orelli, ut sit genet. singul. numeri* sint *Capperonier:* sit *mei* (sit. Extrinsecus *edd.*) 'extrinsecus *illud significat, quod ab arte vel disciplina vel industria nostra nequaquam pendet*'. Capp. 32 considerares *D* 36 Cognatio, inquit, est *O* maiobus *D*

bellumne inferre paratis, Laomedontiadae. Sed et hoc argumentum quasi ex nomine fieri videtur, quod ait 'Laomedontiadae', cum hic ex natura colligenda nobis insinuet argumenta. Hoc itaque interest, quod in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum, ut ex Verre, quod everrat provinciam. In natura autem non ex nominis sono, sed ex eius actu vel moribus, cuius nomen est, colligimus argumentum. Etenim cum dicimus 'Laomedontiadae', in sono nominis nihil est, in actu autem Laomedontis perfidiae positum est argumentum. Aetatem autem, inquit, inspicere debemus, utrum puer sit an grandior an senex, ut cuicumque aetati crimen, quod agitur, aut convenire aut non convenire doceamus. Haec de his, quae extrinsecus sunt, quae tantum naturae: nunc venit ad ea, quae corporis et animi sunt et quae tam naturae quam disciplinae esse possint. Etenim interdum per se multum valet natura, interdum tenuis et infirma est: disciplina enim vel usu saepe mutatur. Enumerat itaque, quae ista sint veluti communia, ut consideremus, utrum aliquis valens an inbecillus sit, longus an brevis, formonsus an deformis, velox an tardus: haec omnia corporis sunt, quae facile videmus saepe hominibus ex natura, saepe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inspicere memor an obliviosus sit, comis, officiosus, pudens, patiens, an contra: haec rursus omnia animi sunt, quae similiter videmus tam ex natura nobis quam ex arte provenire. Verum cuncta ista, inquit, quae animi et corporis sunt, quamquam saepe et ex disciplina vel arte contingant, tamen qualia vel quanta sint, non nisi in sola natura considerare debemus. Ea autem, quae industria conparantur, in habitu rectius considerabimus.

25. In victu considerare oportet] Victus hominis est omne illud tempus a pueritia usque ad id, quo agit vel quo de agitur. Itaque considerare debemus, non aput quos natus sit, quod naturae est, sed aput quos educatus, unde incipit victus. 'Aput quos' inquit: interest enim inspicere illorum vitam, aput quos educatus sit; ex his enim vivendi potuit capere disciplinam. Sed quia homines interdum non ut volunt educant, aliqua necessitate conpulsi (quippe et severiores saepe dissolutius et dissolutiores saepe severius educant), recte quaerendum dicit, non solum aput quos educatus sit, sed etiam 'quo more' educatus sit. Deinde, inquit, inspicere debemus, ad cuius arbitrium sit educatus, id est patris, patrui, cognati, alienioris. Animadvertamus itaque, ut victus a primis annis usque ad aetates alias protendatur. Dixit primo quaerendum, quemadmodum sit educatus; hoc 'quemadmodum' in tria divisit: aput quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer solet discendas litteras sortiri easdemque liberales. Itaque qui liberales litteras discit, duplices habere debet magistros, qui faciant virum bonum et qui faciant dicendi peritum, et his duobus plenus orator. Recte ergo etiam hoc quaerendum, 'quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi praeceptores'. Ita non utrum habuerit magistros, utrum vivendi praeceptores, sed quos habuerit quaerendum. Deinde etiam hic animadver-

1 Aen. 3, 248.

3 insinuet fieri argumenta *B* 5 euerlat *B*[1] ex sono numinis *F* sed eius *BF* actum *D* 9 *fort.* quod arguitur 11 naturae sunt *D*[2]*BFO* 12 possunt *F*[2]*O* 15 lubecillis *BFO* 18 prudens *BO* 21 et ex *D*: ex *BFO* 23 educaotur *D*[1] 26 quod agit *O* uel quo de agitur *mei*: *om. O*, v. q. de eo agitur *Christ* 27 quod natura est *F s. l.* educatus sit *F*, sit educatus *BO* 31 dissolutius et *om. D* 34 alienioris *D pr. m.*: an alienioris *D*[2]*BO*, an alieni eris *F* 36 ut dixit *D*[2]*BFO* 40 et in his *F* plenum oratorem *BFO* 41 quaerendum est *F* 42 itaque *B*[2]*O*

tendus ordo est: postquam litteras quis didicerit et certam vivendi acceperit disciplinam, tunc necesse est ut habere incipiat amicos, sed quaerendum est 'qualibus amicis utatur': amicus enim mihi esse non potest nisi similis mei. Deinde 'quo in negotio, quaestu et artificio sit occupatus' quaerendum; necesse est enim ut in vita nostra aliquid agamus, quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium triplex est: nam aut negotium est, ut mercatura, ut militia, ut agricultura et cetera, aut quaestus est, ut praeco, ut parasitus, ut scaenicus et similia, aut artificium, ut artem scilicet aliquam plene cognitam aut exerceas aut tradas, ut orator, ut rhetor et alia huiusmodi. Alioqui scire aliquid perfecte et exercere nolle habitus est; deinde aliquid non plene scire neque id quodcumque exercere adfectio est: verum unius cuiusque rei et habitus et adfectio si exerceatur et in actu sit, victus est. Animadvertendum, inquit, etiam 'quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit'; ex rebus enim privatis et domesticis, quemadmodum quis in re publica vivat, facile possumus agnoscere.

In fortuna quaeritur] Hoc quasi naturae esse magis videtur, ut servus quis an liber sit; servi enim saepe nascuntur: sed ut taceamus, ut multi saepe ex fortuna servi sint, etiam illos qui nascuntur ex fortuna servos esse manifestum est. Etenim ex captivis primum servi facti sunt: captivitas bello; in bello non nisi incerta fortuna: itaque servum esse fortunae est. Hoc etiam in fortuna considerandum 'pecuniosus sit an tenuis, privatus an cum potestate'. Sed quia non uno modo capimus potestatem, recte addidit 'si cum potestate, iure an iniuria'. Hoc etiam fortunae est, ut videamus 'utrum felix clarus, an contra sit'. Considerare etiam debemus, non utrum liberos habeat, quod naturae est, sed 'qualis liberos habeat', ut est illud in Vergilio: V a d e, a i t, o f e l i x n a t i p i e t a t e. Non nato felix, sed nati pietate; itaque in eo fortunam inspexit, quippe 'vade, ait, o felix' inquit; facit enim fortuna felicem. Quod si, inquit, is, cuius victus quaeritur, mortuus erit, non de morte, sed de mortis eius genere quaeretur: alioqui mors naturae est.

Habitum autem hunc appellamus, animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem] Habitus, inquit, iste est alicuius rei sive in animo sive in corpore a natura coepta, sed usu conroborata et plena perfectio; scire enim plene aliquid habitus est, iam si id volueris exercere, victus est. Videamus itaque habitum qualem esse dicat: 'ut virtutem', inquit; hic habitus animi. Virtus autem quadruplex, iustitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, si virtutem ita teneamus acceptam, ut numquam a semel conparata recedamus. Nam si frequenter sua cuique reddamus et aliquando rapiamus, iam iustitiae habitum per intemperantiam non tenemus, similiter et circa reliquas virtutes; ita enim est habitus definitus: 'habitum appellamus animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem': absoluta, ut plena sit, constans, ut semper eadem sit neque

25 Aen 3, 480.

4 quo D^1, *sed* quod *corr.* 6 agentium aliquid *B* mercator aut *D*, mercatura aut *BF* 7 aut agric. *mei* et cera *D* est *in F erasum* 8 aut similia *libri* 10 alioquin D^2*BF* aliquit *D* 12 et adfectio *D pr. m.*, *ut Orelli voluit:* et adfectua *D corr. BFO* 16 quaeretur *D* magis esse *F* 17 aascuntur saepe *F*; servi e. saepe nasc. *B in marg.* 18 semper ex *DF* 19 enim *D add.* et *s. l.* bello *DB*: bello fit *F* 22 si] sed *F* 28 quaeritus D^1 29 quaeretur. Nisi a mortis genere quaeratur. alioquin *F* 30 hunc *mei*: *om. O* 31 obsolutam aliquam perfectionem *D* 32 a natura *mei*: non natura *O* 33 uoluerimus *F* 34 ut uirtutis B^2*O* 35 habitus est *F* 40 aliquam D^1 41 absoluta est *B* nec *F*

aliquando a se recedat, et tunc est vere habitus. Deinde 'aut artis' inquit 'alicuius perceptionem', ut puta: ego rhetoricam plene quidem novi, sed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen, quod rhetoricam plene novi, habeo oratoris habitum; ita et in ceteris artibus plena perceptio habitus est.

Aut quamvis scientiam] Inter scientiam et artem hoc interest. Ars quidem duplex est, una in scientia, alia in actu. Verum scientia rursus duplex est: est scientia artis, est non artis; neque enim aurum, gemmas probare artis est, aut scire quot milia hominum in illo sint populo, quanto spatio haec urbs ab illa distet; haec itaque scientia est, sed non artis. Sed quoniam et artis est, quaelibet, inquit, scientia, si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. Sed hucusque de habitu animi. Deinde, inquit, et corporis aliqua commoditas studio et industria conparata habitus dicitur, ut si corpus palaestra roboremus, si velocitatem nobis exercendi studio conparemus. Verum et animi et corporis habitum Cicero in bonis collocavit: quippe habitum dixit esse virtutem aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita et Aristoteles habitum omnem in bonis posuit, cum secundum definitionem possit et in malis habitus esse. Nam si demus semper operam ut nihil intellegamus, studio stulti sumus, et erit hic habitus industria conparatus; et rursus, si exercitium corporis devitemus, studio inbecilli sumus; erit aeque hic habitus corporis industria conparatus. Sed nescio quo modo recte habitus malorum non est positus neque a Cicerone neque ab Aristotele; nam si hoc ipsum nomen inspiciamus et eius sonum, videamus 'habitum' dictum esse ab eo quod 'habere' voluerimus. Natura autem nostra talis est, ut numquam mala velimus: malorum ergo esse habitus non videtur, est tamen. Nam et Catilina habitu malus fuit, id est, malitiam sibi industria conparavit.

Adfectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio] Habitum esse diximus sive in animo sive in corpore alicuius rei perfectionem. At contra sive in animo sive in corpore alicuius rei inchoatio adfectio est, quae subito aliqua ratione nascitur, mox recessura, ut si quid nobis boni nuntietur et laeti esse incipiamus, si quid videamus et id ipsum concupiscamus, vel aliquid timere incipiamus, si moleste ferre, istae omnes animi sunt adfectiones: deinde corporis, si subito in morbum incidamus, si aliquid in nobis debilitetur, sed ad tempus, post autem sanetur. Hae itaque erunt adfectiones corporis et reliquae eis similes.

Studium autem est] Studium est, inquit, ad aliquam rem adsidua et vehemens animi cum magna voluntate occupatio. Alioqui adsidua et vehemens esse non potest, si in ipso opere non habuerit voluntatem. Et dat res, non quae studium sint, sed quarum studium sit: 'ut philosophiae' inquit, non philosophia, ut 'poeticae aut geometricae, litterarum', non poetica et geo-

1 habitus uere *F* aut] ut *D* alicuius inquit *B* 3 plene rhetoricam *F*
6 *post* ev. inter — interest *est in D hoc schema (item in BF, sed ante eadem verba):*

ars duplex est
in scientia in actu
artis non artis

8 uel gemmas *F* 15 in bonis collocauit *B*: in bonis exercendi studio collocauit *F*, in bonis exercendi studio conparat et animi et corporis habitum dicere in bonis collocauit *D* 16 aut *om. D* 17 omnem habitum *O* 19 sumus *D corr.* et *DF*: *om. BO* 20 imbecilles *O* 22 maiorum *D* 25 habitus esse *F* 26 industria sibi *O* 29 est affectio *O* 30 boni nobis *B* 32 timere si incipiemus et moleste *O* 35 reliqua eis *DF* similia *F* 36 studium autem est inquit *F omisso lemmate* 37 alioquin *D²BFO* 39 quartum *D* ut] ai *D* 40 philosophi:aut *D*, philosophia aut *BFO* et geom. *Christ* geometriae *O* et *mei*: aut *O* geometria *O*

metrica, litterae. Itaque si quid | vehementer et cum magna voluntate volumus, studium est: deinde si id, quod volumus, aliqua ex parte consequimur, adfectio est: sin autem plenum et perfectum tenemus, habitus est. Quod si hoc ipsum plenum vel semiplenum agendo exercere voluerimus, erit victus. Ita unum qualitate diversa in multa adtributa convertitur.

Consilium est] Duo semper sunt, unde dubitamus et unde consilium est: aut enim ut faciamus aliquid quaerimus, aut ut non faciamus. Ita et leges, quae consilio scribuntur, duo semper haec continent: aut fieri iubent aut fieri prohibent. Sed quia, cum de re aliqua dubitamus, incerta quaedam ratio in ancipiti cogitatione versatur, postquam id ipsum statueris, erit excogitata ratio, et ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod consilium est.

Facta autem et casus et orationes] Ex his quoque non minima colligimus argumenta, ut de factis personae argumenta capiamus, de dictis, de his, quae ei acciderunt, ut damnum, ut morbus, ut orbitas et reliqua similia. Verum haec per tria, inquit, tempora debemus inspicere: tunc enim de futuro argumentum possumus facere, si ita et ante fuisse doceamus, ut puta: quia hoc fecit hoc facit, etiam hoc facturus est: quia hoc passus est hoc patitur, hoc etiam passurus est: quia hoc dixit hoc dicit, hoc etiam dicturus est. Hucusque autem adtributa personae.

26. Ac personis quidem haec videntur esse attributa, negotiis autem] Septem sunt quidem, ut diximus, elementa, unde omnis argumentatio capitur ad quamcumque rem: quis, quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima omnia continent: nihil autem aliud quaeritur, nisi quis fecerit et quid factum sit. Atque haec ipsa Cicero propriis et apertioribus et ad rem vicinioribus nominibus appellavit: 'quis' enim personam dixit, 'quid' negotium vocavit. Ac personae quidem, quam in pronomine posuimus, quae essent adtributa, iam dictum est: nunc antequam dicamus, quae negotio adtributa sint, quid sit ipsum negotium videamus. Negotium est factum, de quo quaestio est: verum hoc factum nunc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quaestio est, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum factum illud, de quo quaestio est: est factum, quod in negotio est, quo illud factum, de quo quaestio est, probatur; atque hoc factum tribus temporibus consideratur: 'ante, in, post'. Est tertium genus facti, quod extra negotium est, ex quo ad id factum, de quo quaestio est, trahitur argumentum, ut Cluentii factum est indiciale de veneno, quod occiderit Oppianicum: deinde extra hoc negotium facta eius alia ad argumentum, quod proponitur, trahuntur, quod multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in adtributis personae accipimus, facta, casus et orationes. Tria itaque genera factorum sunt: factum de quo quaestio est, factum quo id factum, unde quaestio est, probatur, factum extra negotium, sed ad ne|gotium. Itaque factum illud, de quo quaestio est, negotium appellatur. Huic negotio quattuor principaliter adtributa subiecit: unum, quod in ipso negotio est, quae 'continentia cum ipso negotio' appellavit, id est, quibus illud factum, de quo

3 quod pleoum el perfeetum est *D corr. et BFO* 4 uel semiplenum *mei*: *om. O* 11 cogitata *mei*: cogitatiouem *O* quod *om. D* 14 el de dictis et de his *F* 15 morsua *D* 18 hoc fecit. hoc faciam facit. hoe fscturus est *B* facit *D corr. ex* fecit 19 etism hoe dicturns *F* 21 sutem] *add. in F s. l. m. 2* quse sont attributa 23 quamcumque *mei*: unam quamque *O* ubi *F s. l. ante* quando 33 est factum factum illud *D*: est factum illud *BFO* 34 atque hoc] idque *F*[1] 35 Est *D*: Est et *BFO* 36 ex quo ad] ad quod *D*: *fort.* a quo sd 38 praeponit *D* 40 accepimus *D* 41 factum de quo *mei*: factum est de quo *O* 44 contioeotiam *D*

quaestio est, probatur et quae ab ipso negotio videntur nullo modo posse separari. Secundum adtributum est, in quo illa, quae in gestione negotii sint necesse est, videre debemus; aliud est enim ipsum negotium, aliud illa, quae in gestione negotii continentur: ut puta 'occidit' negotium est. In ipsius autem negotii gestione illa sunt: 'illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occasio ut occideret' et reliqua, quae in gestione negotii continentur. Tertium adtributum est, quod adiunctum negotio nominatur: hoc neque negotium neque in gestione negotii, sed extra negotium est: hoc ab oratore sumitur, cuius adsumptione res illa, de qua quaestio est, aut similis aut dissimilis demonstrabitur. Itaque omnia exempla adtributa negotio sunt, sed quoniam extrinsecus veniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum adtributum est negotio, quod gestum negotium consequitur. Hoc quoque extrinsecus est; non enim in negotio vel in gestione negotii continetur, sed, an post negotium contigerit, consideratur: ut puta, factum Milonis hae res consecutae sunt, ut: de eodem facto legem novam senatus tulit, caedem, quae in Appia via facta esset, contra rem publicam factam esse iudicavit. Haec omnia non in negotio neque in gestione negotii sunt, sed gestum negotium consecuntur. Et quoniam scimus, quot adtributa negotio sint vel quae sint, nunc in singulis, quae nobis sint ad argumentum ducenda, videa|mus. Ac primo illa consideremus, quae continentia cum ipso negotio appellantur, sine quibus negotium et quae sine negotio esse non possunt. Haec itaque quinque sunt: summa ipsius negotii, summae causa et facti tria tempora, ante, in, post: quod factum inter genera factorum secundum esse memoravimus. Summa negotii talis est, ut parentis occisio. 'Patrem enim occidit' negotium est: negotii summa est parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus, de pronuntiatione fiet argumentum, si cum quadam admiratione dicamus: occidisse patrem Sextus Roscius dicitur. Deinde causa illa est, ut puta 'occidit, quia inimicus fuit', aut contra: 'quia inimicus non fuit, non occidit'. Iam post causam facta considerare debemus, quibus illud factum, de quo quaestio est, adseramus. Haec facta per tria tempora, ut saepe iam dictum est, dividuntur, ut consideremus quid ante factum sit, quid in re ipsa factum sit, quid postea factum sit, ut: Milo quid ante fecit? In senatu fuit, domum venit, calceos et vestimenta mutavit, profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa? Ad Albanum pervenit, impetus in illum factus est, tum ille reiecit paenulam, de raeda desiluit, se defendit, Clodius occisus est. Postea quid fecit? Profectus est Lanuvium, flamines creavit, propter invidiam Romam cito noluit reverti. Ergo his factis factum probatur aut defenditur illud, quod in quaestione est, id est, Milo Clodium occidit. Necesse est itaque haec quinque in eodem negotio, de quo quaestio est, contineri. Frustra enim aliquod factum obicimus, immo nec factum est, nisi eius summam dicamus, nisi causam eiusdem facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quid postea factum sit, demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negotio nominata sunt. |

Deinde causa eius summae, per quam et quam ob rem et cuius causa factum sit, quaeritur] Multae quidem causae sunt. Nam ut omnia ista nascan-

26 Cic. p. Rosc. Am. §. 37.

3 debemus *D*: *om. BFO* 7 hoc quoque neque *B* 14 heae res *F* 18 uel quae sint *om. B*[1]*O* 23 memorabimus *D* 25 est, ut parentis *D corr. BFO* 26 fiat *D* 28 an contra *D* 31 quod in re *D* 34 tunc *F* 35 raeda *D*: reda *BF*, rheda *O* 36 Lauinium *O* flaminem *malebat Orelli*, *sed est potius Victorini error* 39 aliquid *O* 42 continetur *D* 43 cuius rei *BFO*

tur, quae in mundo sunt, necesse est causa praecedat: et hoc ipsum negotium, de quo quaestio est, causa dicitur. Verum haec causa hominis circa factum duplex est: aut enim propter rem aliquam iam ante animo provisam quodcumque facimus, et erit causa, quae ratiocinatio dicitur: aut subito necessitate aliqua praesentis temporis in factum aliquod praecipitamur, et erit causa, quae inpulsio dicitur: et quaecumque causa ex confessione veniam meretur, inpulsio est. Harum nunc utramque causam Cicero hic tetigit: 'per quam, quam ob rem' inquit 'et cuius causa factum sit, quaeritur'. 'Quam ob rem' ratiocinatio est, 'cuius causa' inpulsio est.

In gestione autem negotii] De septem elementis persona iam dicta est: remanserunt sex, quae negotio adtributa sunt: quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis: ex his rursus duo, 'quid' et 'cur', id est factum illud triplex et facti causam 'continentia cum ipso negotio' esse monstravimus. Reliqua quattuor in gestione negotii sunt: ubi, | quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occasionem, de qua post dicemus. Quinque itaque res secundo adtributo subdidit, locum, tempus, occasionem, modum, facultates, et recte haec in gestione negotii esse dixit. Illa enim superiora quinque 'summa negotii, summae causa, quid ante factum sit, quid in re factum sit, quid postea factum sit' negotium, id est factum illud, de quo quaestio est, probant: quod si negotium probant, in gestione negotii non sunt. Verum in gestione negotii necesse est ut haec rursus quinque sint, locus, tempus, occasio, modus, facultates. Etenim cum dicimus 'Milo in senatu fuit, domum venit, postea profectus est', gestio negotii est quidem, sed in ipsa negotii gestione tempus ostendimus, id est, Milonem hora undecima profectum. Deinde cum dicimus 'venit ad Albanum, impetus in illum factus est', gestio quidem negotii est, sed in ipsa negotii gestione et occasionem ostendimus, quod necesse habuerit illa iter facere, et locum ostendimus, quod de loco superiore impetus in illum factus sit, et facultates, quod Clodius habuerit armatos. Ergo gestio negotii sine his quinque esse non potest: loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quod si sine his quinque negotii gestio esse non potest, recte haec in gestione negotii considerare debemus.

Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse] Ut sciamus, quem locum considerandum praecipiat, qui sint alii loci, videamus. Ac primo secundum Lucreti ceterorumque sententiam inane totum locus est, quod inane patet rebus occupaturque ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo haec elementa in loco sunt, id est, in inani. Sed rursus ipsa elementa loci sunt, ut ignis sideribus locus est, aër avibus, aqua natantibus, terra gradientibus vel iis omnibus, quae in eadem nascuntur. Itaque et terra omnis locus est, et rursus in terra locus: qui locus nobis non ex eo, quod locus est, considerandus est, sed ex eo, qualis sit, ut ex opportunitate eius aliquid in eo aut fieri potuisse aut fieri non potuisse doceamus. Hoc itaque sit praeceptum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inspicere atque aestimare debere. Necesse est | enim nos ubi-

---

3 praeuisam *O* 8 et quamobrem *O* cuius rei causa *FO* 9 cuius rei causa *F* *post* inpulsio est *per schematis formam haec in DBF addita sunt:* In gestione negotii haec quinque quaerenda sunt: locus tempus occasio modus facultas 17 facultatem *BFO* 19 in re ipsa *B²F* 22 facultas *BF* 27 gestionem *D²* ìlla iter *D*: illac iter *BF*, *sed* ac *F ex corr.* (*fort. ex* illuc), iter illuc *O* 29 habuit *O* 34 habuisse *om. D* 35 Lucreti *D*: lucrecii *BF*, Lucretii *O* 37 id est inani *DF* 38 siderebus *D corr. in* sidereus 39 his *mei* 40 locus est qui *D corr. BFO* 43 sit] fit *F* 44 est *om. F*

cumque esse, sed illud, ubi sumus, quale sit considerandum est. Atque haec opportunitas loci per multa consideranda est: nam et magnitudo loci inspicienda est, utrum ibi tot milia hominum ceperit, deinde intervallum inspiciendum est, ut in Quintiana, septingenta milia biduo esse decursa. Et quoniam intervalli duo genera sunt, 'longinquitate' inquit 'et propinquitate': deinde considerandum, semotus locus an celebris sit: deinde natura ipsius loci videnda, tumulosus, declivis, ‖ planus, saxosus, palustris, silvestris: quae sit praeterea vicinitas eius loci, in qua natura sit, ut ideo ibi aliquid fieri potuerit vel non potuerit, quod vicinia talis sit vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an profanus sit, publicus an privatus, alienus an ipsius de quo agitur: quod si ipsius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci multa ad negotium colligere possumus argumenta.

Tempus autem est id, quo nunc utimur] Tempus generaliter definire difficile est, quod tempus semper fuerit necesse est sive ante mundum sive cum mundo: multi enim natum mundum, multi natum non esse contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, aeternitas est, quam Graeci aeona appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile est, illud definit, quo nunc utimur. 'Tempus est' inquit 'pars quaedam aeternitatis', aut annuum aut diurnum aut nocturnum spatium significans; ex cursu enim siderum certis temporibus certum nomen inpositum est. Septem stellae septem circulis contra caelum volvuntur: quae cum singulae ad id signum, unde profectae sunt, fuerint reversae, certum tempus includunt. Quod si omnes septem simul ad ea signa, unde profectae sunt, revertantur, tunc fit illud tempus, quod a n n u s m a g n u s dicitur, et necesse est omnia rursus per ordinem suum, quae ante nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul omnes stellae revertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem cursus habet tempus suum, sed omne tempus certis vocabulis non tenetur. Nam Saturni cursus habet tempus, sed tempus ipsum non habet nomen: item Iovis, Martis, Veneris atque Mercurii. Solis vero cursus cum se expleverit, annus est: Lunae cum se expleverit, mensis est. Iam vero ex Sole supra terras posito diem vocabimus, ex Sole sub terris posito noctem vocabimus. Horarum autem duodecim haec esse origo memoratur. Quodam tempore Hermes Trismegistus, cum esset in Aegypto sacrum quoddam animal Serapidi dedicatum, quod in toto die duodeciens urinam fecisset, pari semper interposito tempore, per duodecim horas diem divisum esse coniecit: et exinde hic horarum numerus custoditur. Deinde alii dicunt ex quadratura caeli, quae secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse divisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuissima caverna defluentem, et hanc maiores nostri in duodecim partes divise|runt: ex his partibus horis numerum inposuerunt. Sed iam tempus est, ut ad rationem temporis revertamur: quod tempus, id est, hoc

4 Cic. p. Quinct. §. 79.

2 nam *BF*: iam *D* 4 quintiano *F* milia *mei*: milia passuum *O* 9 non potuerit conici possit quod *F* 14 est autem *O* 15 quod *mei*: quia *O* ante mundum sive post mundum *O* 18 definire *D*: definiri *BFO* 26 ad *om. D* 30 item Iobis *D* 32 ex Sole *D bis (sed priore loco* exole): et Sole *BFO* 33 noctem uocabimus *mei*: noctem *O* haec est origo. Quodam *F, spatio post* origo *relicto* 34 trimegistus *D corr. B¹F* 35 serapi dedicatum *mei*, Serapidi dicatum *ed. Ascens. et O* quod] cum *BF* fecisset *DB*: fudisset *F, sed* fu *ex corr.* 36 diuisum *D*: dimensum *BFO* 40 tenuissimo cauerno *malebat Capp.* 41 horis nomen imp. *B¹* 42 ad orationem *F*

quo nunc utimur, spatium accipiamus, quod aut in multis annis sit aut in anno aut in mensibus aut in mense aut in diebus vel die aut in noctibus || vel nocte aut in horis vel hora vel momento. Verum hoc tempus nostrum philosophi in duo tempora diviserunt, in praeteritum et futurum. Praesens autem esse negaverunt, quod in eo, quod praesens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, praeteritum sit; si quid mox perfici habeat, futurum sit. Ita Vergilius: t o t i a m v o l v e n t i b u s a n n i s: quod enim volvitur, non stat, quod non stat, praesens non habetur. Oratores autem tempus nostrum in tria tempora dividunt, praeteritum, praesens, futurum. Ac praeteritum tempus in tria tempora dividunt: in illud tempus vetus atque obsoletum et perantiquum, deinde in illud, quod licet vetus sit et a nostra memoria remotum, tamen in litteris contineatur, postremo in illud, quod nuper gestum est et cuius de his qui vivunt plerique meminerunt. Praesens vero tempus in duo dividunt, in praesens et magis praesens. Magis praesens tempus est: n u n c, n u n c i n s u r g i t e r e m i s. Hoc est, quod ait 'et item quae instent in praesentia et cum maxime fiant'; instans enim tempus praesens est, ut ait Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent: a t q u e i n s t a n t i b u s e r i p e f a t i s. Denique ut sciamus illam praesentia fata dixisse, addidit postea tempus, quod magis praesens esset: s i q u i d p r a e s e n t i u s a u d e s. Praesens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, praesens et magis praesens. Futurum autem tempus in duo diviserunt, in ocius et serius, id est in id, quod mox futurum est, et in id, quod tardius futurum est. Atque haec tria tempora cum partibus suis hic in hoc adtributo, quod de tempore est, continentur.

Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas est consideranda] Tempus esse diximus spatium, quod in annis, mensibus, diebus, noctibus horisque versetur. In hoc, inquit, communiter tempore longinquitatem eius debemus inspicere: in qua longinquitate duo oportet adtendere, utrum in illo spatio huius negotii magnitudo potuerit inpleri et utrum tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est, aut numero aut magnitudine sit necesse est.

27. Occasio est autem pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem] In illa mensura temporis ex motu caeli facta ex actibus nostris vel ipsius mundi qualitas proveniens occasionem parit faciendi aliquid vel non faciendi. In tempore enim mensura ac spatium consideratur, in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas nascitur faciendi aliquid vel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus et occasio, genere autem similia sunt. Verum haec occasio, ut diximus, ex actibus nostris vel ipsius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verum haec occasio vel opportunitas in tria genera distribuitur, publicum, commune, singulare. Publicum est, inquit, quod ad totam pertinet civitatem, si aut bellum sit aut ludi aut aliqui dies festus: in hac utique publica occasione est opportunitas aliquid faciendi vel non faciendi. Commune est, inquit, quod

7 Aen. 1, 234. 15 ibid. 5, 189. 17 ibid. 10, 624. 19 ibid. 12, 152.

2 uel in die *F* uel in nocte *F* 3 uel in hora *F* 6 ex aliqua parte *F*, ex p. aliqua *O* 8 quod non stat *om. D pr. m.* habet D^1 9 et futurum *O* 12 gestum est nuper *O* 13—15 meminerunt. Praesens tempus est nunc magis praesens, nunc nunc insurgite *D pr. m., unde scribendum:* Praesens tempus est nunc praesens, nunc magis praesens: n u n c n u n c etc. 15 ut: Nunc *O* 22 mox fut. est et in quod *D in marg. habet* 25 est *DF*: eius est *BO* 32 autem est *B* 34 facta etactibus *F* 40 distribuuntur D^2B 41 ad *om. D* 42 aliquis *BFO* utique *mei*: itaque *O*

ex actibus mundi provenit, ut, si messis sit, si vindemia, calor, || frigus. Singulare autem est, inquit, quod uni cuique potest provenire privatim, si nuptiae sint, sacrificium, funus, | convivium, somnus. Et recte in privata occasione somnum etiam posuit. Non enim ex necessitate temporis, sed ex corporis atque animi ratione dormitur; interdum enim lassi aut maesti per diem dormimus, interdum solliciti atque occupati norte vigilamus. Triplex itaque occasio: publica, communis, privata. Ex his occasionibus multa possumus argumenta colligere.

Modus autem est, in quo, quemadmodum et quo animo factum sit, quaeritur] Modum Cicero diligenter inspexit adque ita definivit, ut nemo unquam. Namque modum in duobus inspiriendum docet, in modo farti et in animo facientis, ut, si diras 'clam', est quidem modus facti, quod quasi res orculte geratur, verum in eo est et animus farientis insidiosus, latens atque instructus dolis. Ita in eo, quod 'clam' dicimus, et modus et animus invenitur. Similiter omnes modi ex modo facti et ex animo inspiciendi sunt. Verum in ipso animo duo rursus debemus inspicere, prudentiam et inprudentiam, Id est utrum aliquid consilio an animi inpulsu fecerit. In his enim causa facti quaeritur, quam duplicem esse supra diximus cirra facientis voluntatem, ratiocinationem scilicet et inpulsionem. Ita ratiocinatio erit prudentia animi, inpulsio vero inprudentia. Verum hic erunt ex prudentia modi 'clam palam, vi persuasione'. Haec omnia prudenter admissa sunt, id est, ut res fieret, consilium ante praecessit. Inprudentia porro ad purgationem iungitur, quae pars veniae est: cuius purgationis partes tres sunt inspiciendae, insrientia, casus, necessitas. In his quoque modis factum quidem manifestum est, sed animus invenitur invitus. Adiungitur ad inprudentiae modos etiam adfertio, quam paullo ante personae diximus attributam: quam adfertionem esse diximus animi aut corporis repentina de causa permutationem. Verum hic, quoniam in modo animus attendendus est, animi solas circa adfectionem posuit commutationes, id est molestiam, iracundiam, amorem. Itaque his adfectionibus animi inprudentes in factum inpellimur, et recte inprudentes; quippe adfectio est repentina animi commutatio. Ergo quod repentinum est, prospici non potest: si prospici non potest, inprudentia est.

Facultates sunt autem, quibus facilius fit aut sine quibus aliquid confici non potest] Farultates Cicero duplici qualitate definivit duasque illis potentias dedit: ut sit primum genus facultatum illud, sine || quo aliquid fieri non potest, aliud, quo aliquid facilius conpleatur. Etenim haec duo prima proponamus, 'fit, non fit': iam ex eo, quod fit, rursus duo descendunt, 'facile fit, difficile fit'. Ita in duobus ponitur facultas, in genere, id est in eo, quod fit, et in specie, id est in eo, quod facile fit. Illud autem, quod difficile fit, ita potest argumentis torqueri, ut illud videatur esse, quod non fit: et idcirco in hoc non sunt positae facultates. Dupliciter igitur facultates esse teneamus, primo illas, sine quibus aliquid fieri non potest, deinde illas, qui-

---

1 ut si messis sit si uindemia calor frigus D[1] (calor *erasum et super* sit si *m. 2 positum*): ut si messis sit, si calor, si uindemia, si frigus *F*, ut si messis sit, calor, si uindemia, frigus *BO*; *libri quoque Tulliani hic corrupti sunt* 2 est autem *O* si *mei*: ut si *O* 7 est occasio *F* 8 colligere argumenta *O* 9 et *om. DF* 11 modo *D* 15 similiter et *F* ex modo et animi ex animo *D* 17 feceris *O* 18 uoluntatem facientis *F* 22 consilium autem ante *F* 23 veniae] '*ab aliis rhetoribus dicitur* status venialis, deprecativus *et* deprecatio'. *Capp.* inspiciendum *D corr. ex* inspiciendae 27 repentina aliqua de causa *F* 30 inprudenter *bis F* inpellimur *DF*: impelluntur *BO* 33 sunt autem *D*: sunt aut *BFO* aut *s. l. D* 36 aliquit *D* 38 in *ante* genere *D s. l.*

bus aliquid conpletur et facile conpletur: ut si quis velit rhetoricam discere, prima ei erit ad discendum facultas, sine qua effici non potest, id est animus, ingenium, instrumenta | artis ipsius et magister: deinde erunt illae facultates, quibus facilius fit, si sit doctus et benivolus magister. Ita et ad mortem facultas, sine qua fieri non potest, venenum; qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa est, quae difficile fit, quae ita potest argumentis torqueri, ut pars illa videatur esse, quae non fit: quod quidem Cicero pro Cluentio disputavit, cum negavit in pane dari venena potuisse. Hoc autem scire et tenere debemus, etiam tempus et locum et cetera praeter modum facultates esse posse, si generaliter considerentur, non ex specie vel ex opportunitatibus suis; necesse est enim et quodcumque tempus et quemcumque locum fuisse, cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cicero in Rosciana 'non potuit' inquit 'occidere patrem Roscius, quia absens fuit': hic argumentum a loco fecit. Deinde ait 'age nunc videamus reliquas facultates'. Ergo iam et locus facultas est, sed facultas, si generaliter consideretur: at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumentur.

28. Adiunctum negotio autem intellegitur, quod maius] Attributa negotio iam duo transacta sunt, continentia cum ipso negotio et illa, quae in gestione negotii continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est, id est 'quis'; deinde 'quid' et 'cur' continentia cum negotio demonstravimus: deinde 'quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis' in gestione negotii posita docuimus. Ita septem prima illa elementa in duobus negotio attributis videmus inclusa: nec iam videtur relictum, *quam* quid in aliis duobus negotio attributis ad argumentum considerare debeamus, id est in his, quae adiuncta negotio nominantur, et in his, quae gestum negotium consecuntur. Verum et in his eadem septem quae et in superioribus considerare debemus, nec aliquod negotium sine his septem elementis umquam poterit inveniri, ut quivis homo sine liniamentis suis. Itaque cum in nostro negotio ex omni circumstantia argumenta fecerimus et fides in aliquo claudicarit, ex alienis argumenta sumenda sunt: quae cum adsumuntur, aut || fidem faciunt aut augent. Verum haec cum aliena sint, id est extra nostram causam, videndum est, qua nostro negotio parte copulentur: quae copulatio respectus dicitur, quem respectum Graeci σχέσιν dicunt. Etenim, cum etiam ista aliena negotia septem illa elementa contineant, quae in nostro negotio continentur, non possunt sibi omnia convenire. Sed quaedam in hoc, quaedam considerare debemus in alieno negotio, quae σχέσει nostrum negotium respiciant, ut praeviso et cognito copulationis genere ad argumentum nostri negotii facta conlatione copulentur. Verum huius respectus novem modi sunt, scilicet ut sit adiunctum negotio nostro et quod maius est et quod minus, quod simile, quod aeque magnum, quod disparatum, quod contrarium, et genus et pars et eventus. Haec itaque novem omnia τῶν πρός τι sunt, id

15 similis est locus §. 93.

1 et *om. D* addiscere *O* 2 erit ei *FO* ad discendum *DB*: adtendenda *F*, addiscendi *Basil. et O* 7 potest et D^1 8 uenina *D* 12 cum] ubi F^1 alioquin D^2BF 13 facienda *F* rosciana B^2F: roscia *D*, roscia ita B^1 14 quia *DF*: quoniam *O*, cum *B* 18 autem negotio id *BO* 19 duo iam *B* transcursa sunt *F* 22 ubi quando *O* 23 Item septem illa prima *O* 24 iam amplius D^2BFO quam *add. Christ* quod *BFO* 26 in iis *bis O* 29 lineamentis *O* 30 fecerimus *nos*: ceperimus *libri, sed D* ceper *m. 2 in ras.* 35 aliena a negotio *BO* 36 in hoc] haec *D*, *item F, sed hic m. 2 in ras.* 37 qua *rasura ex* quae *D* σχέσει *scripsi*: CXECIN DB^1F, per σχέσιν B^2O 38 respicit *F* praecognito *O* 42 τῶν πρός τι *Orelli*: T.N.P.CTI *D*

est ad aliquid; itaque quasi semper in binis sunt et † recte. Nisi enim ad aliquid nullus potest esse respectus. Ita cum dicimus maius, tunc intellegimus maius, si minus consideremus: rursus tunc intellegimus minus, si maius consideremus. Ita et reliqua ex aliorum conlatione cognoscimus. Verum nunc videamus, quemadmodum hos respectus negotiorum considerare debemus.

Maius et minus et aeque magnum ex vi et ex numero et ex figura negotii sicut ex statura corporis consideratur] Haec tria, id est maius et minus et aeque magnum, tribus modis considerare debemus, vi, numero, figura. Vis singulis nominibus verbisque constat et persona; omnis enim res et omne dictum factumve habet vim suam. Etenim si dicas parricidium, statim quantum hoc sit et in qua vi sit, animo aestimamus: ita homicidium, adulterium et reliqua facile quid sint, cum fuerint audita, cognoscimus. Similiter et personae habent vim suam. Etenim cum dixeris Ciceronem, statim ex boni viri consideratione, quae in illo vis sit, agnoscimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex consideratione pessimi hominis statim, quae in illo vis sit, agnoscimus. Numerus est, cum minus ac maius non ex vi, sed ex rerum vel ex personarum numero demonstramus. Figura est, quae in toto negotio consideratur, id est per omnia illa septem elementa, ut consideres, quid factum sit, quis fecerit, ubi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit et reliqua: quae, inquit, figura totius negotii ita est, ut corporis statura, in qua statura omnia liniamenta corporis continentur. Itaque ut melius intellegamus, notum proponamus exemplum, illud scilicet, quod Cicero negotio suo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adiuncto, quid maius vel minus esset, argumenta collegit: quod utique maius et minus et aeque magnum ex vi, numero, figura iam dudum diximus adprobandum. Ita et Cicero: An vero P. Scipio pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit: Catilinam orbem terrae caede adque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? Hic ex vi rerum intellegimus minus esse statum rei publicae quam orbem terrarum, deinde similiter ex vi intellegimus minus esse labefactare quam vastare. Ita et ex vi personarum, cum Gracchus et Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoscitur. Praeterea ex numero intellegimus maius esse duos consules quam Scipionem. Hic figuram non posuit totius negotii, id est, quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, ubi occiderit, quando occiderit, unde occiderit: verum haec, quia nihil proderant, praetermisit atque uno verbo conclusit, quod ait 'interfecit': cuius verbi considerata vi maius esse intellegimus interficere quam ex urbe eicere. Verum in aliis exemplis et ex figura debet fieri conparatio, ut maius aliquid minusve demonstres, si dicas: 'illud tunc factum est, ibi factum est, ita factum est, propterea factum est' et reliqua, quae in elementis principalibus continentur.

26 in Catil. I, §. 3.

pr. m., *in quo ante rasuras* TWNTIPOCTI *fuisse satis apparet*, TONIETPUNCTI *D corr. BF*, ioni et puncta ς 1 SUNT ET R...E *D pr. m.*: sunt et triceni (ut uiceni et triceni *B*[2]*F*) et recte *D*[2]*BF*, *fort.* sunt et reciproca 2 itaque *BO* 6 debeamus *F* 7 et numero *O* 8 sicut extatura *D*[1] 9 ui nomero *BF*: ut numerus *D* 10 uis *BF*: bi (ui *s. l.*) *D*, Vis est quae *O* consistat *D* personis *F* res *om. D* 12 animi *D* 15 catilina *D corr.* 20 qui fecerit *DF* 22 lineamenta *O* 23 suo negotio *O* 24 quod maius *F* 26 figuram — adprobandam *D*[2] An uero *mei*: An uero uir amplissimus *O* 29 Catilinam [uero] orbem *O* 32 et *D*: *om. BFO* 34 ex *B*: et *DF* et maius *D* 38 huius *D*[1], *ut videtur* 39 comparatio fieri *BFO*

Simile autem ex specie conparabili aut ex conferenda atque adsimilanda natura iudicatur] cum facimus argumentum ex adiunctis negotio per similitudinem, in qua similitudine qualitas consideranda est: superiora enim maius et minus et aeque magnum ex quantitate cognoscimus. Nec putemus hoc esse par, quod simile. Etenim par ex mensura definita et ex conparata utriusque quantitate cognoscimus, simile autem non in eo, quantum sit, sed in eo, quale sit, attendimus. Ita non ex mensura fit simile, sed ex vultu et superna quadam facie declaratur. Simile itaque duobus modis considerare debemus, in specie formarum et in natura rerum. Et scriptores quidem artium simile genus ponunt sub similia tria, *εἰκόνα*, id est imaginem, *παραβολήν*, id | est conlationem, *παράδειγμα*, id est exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie vultus vultibus conparamus, ut, os umerosque deo similis. Per conlationem simile facimus, cum rerum diversarum conferimus et copulamus non speciem, sed naturam, ut, qualis mugitus, fugit cum saucius aram taurus: aut:

Poenorum qualis in arvis
saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
tunc demum movet arma leo.

Hic enim Vergilius, ut probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, sed iratum magis, quia vix hoc creditur, negotio suo fidem fecit ex adiuncto negotio per similitudinem, quae sit in parte naturae. Sic, inquit, et leo magis irascitur, postquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Saepe enim exemplum in quantitate versatur, id est in vi vel numero vel figura. Invenitur tamen et qualitas in exemplo, ut Cicero, cum circa bellum causarum similium conparat naturas, ait: ut Helena, inquit, Troianis, sic tu, Antoni, huius belli semen fuisti.

Contrarium est, quod positum in genere diverso ab eo, cui contrarium dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitae mors] Aristoteles 'opposita' genus posuit, 'contrarium, disparatum, ad aliquid' sub oppositis. Contrarium porro Aristoteles sic definivit: 'sub eodem genere species multum inter se diversae', hac ratione, ut omnia ad unum illud genus referantur, quod supra omnes res principale Graeci ponunt, id est *ὄν*, quod Latini 'ens' vocant, id est, quod esse possit. Verum contraria tribus modis inveniri possunt: cum aut sub eodem genere species multum inter se distant, aut cum sub singulis generibus diversis species etiam diversae sunt, aut cum duo genera inter se diversa sunt. Itaque hic Cicero in diversis generibus posita contraria demonstravit, frigus et calorem; his autem genus qualitas, sed diversa. Deinde similiter sub diversis generibus species longe inter se diversas posuit, id est vitam et mortem. Vitae autem genus bonum, mortis malum. Itaque contraria sunt, quae se e regione spectant et quae ex diverso posita plena sunt. Sub disparato autem Aristoteles duas species posuit, privantia et negantia.

12 Verg. Aen. 1, 589. 14 ibid. 2, 223. 16 ibid. 12, 4. 26 or. Phil. II, §. 55.

1 Simili *D* comparabili. Comparabile autem ex *B* assimulanda *BO* 2 adiuncto *D²BFO* 3 in ea *B²O* maius minus *D* 4 congnoscemus *D* 6 in eo quod quantum sit sed in eo quod quale *F* 9 in natura *nos*: inatura *D*, natura *BFO* 10 sub simili *F* icon *DBF, sed in D ras. post* on 11 per icona uel imaginem *O* 13 similes *D corr.* 17 sautius *F* 19 factis *D pr. m.* 22 similem *D* 28 ab eo *DF*: ab eodem *BO et edd. Cic. vitiose* contrarium esse *BO*. 30 ad *om. D¹* obpositis *F*, positis *B¹* 32 rationem *D¹* 33 principale *D¹*: principales *D²BFO* id est, τὸ ὄν *O* eñs *D* 36 diuersi species *D* 42 priuata et *F*

Privantia sunt, ut visio caecitas, felicitas infelicitas. Visio et felicitas habitus sunt: caecitas et infelicitas id agunt, ut prima id, quod habuerunt, non habeant; numquam enim caecitas fiat necesse est, nisi visio ante tollatur, nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo haec privantia nominata sunt, quod primorum privationem secunda demonstrent. Negantia porro sunt, quae negatione separantur, ut 'sapit non sapit, sedet non sedet'. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen constituat secundum. Nam cum ait 'non sedet', solum sedere negat, non tamen constituit, utrum stet an ambulet, sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem Cicero in disparato sola negantia posuit, id est 'sapere, non sapere': esse tamen inter disparata et privantia nosse debemus.

Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas, pars quae subest generi, ut amor, avaritia] Notum est quid sit genus, id est, sub quo multae sunt partes: partes sunt autem eae, quae sub genere | sunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumentum. Quotiens autem de genere quaestio est, ex specie faciendum est argumentum: quotiens de specie quaestio est, ex genere faciendum est argumentum, ut Cicero, cum pro Roscio ageret, id est speciem suscepisset (Roscius enim ad filium species est), argumentum fecit ex genere, ‖ cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuisse; filius enim genus, Roscius species est. Ita et cum de genere quaestio est, ex specie colligendum est argumentum, ut si quaeratur, an omnes matres ament filios suos, et tu ex specie facias argumentum: 'adeo omnes matres non amant filios suos, ut Medea filios suos etiam occiderit': ita et in reliquis.

Eventus est exitus alicuius negotii, in quo quaeri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurum sit] Eventum illum accipiamus, qui uni cuique rei naturaliter videtur adiunctus, qui rem suam, postquam res ipsa contigerit, necesse est consequatur: et tunc vere de eventu facere possumus argumentum, si ipse eventus certus sit. Alioqui si eventum illum accipiamus, qui ex casu venit, fieri inde non potest argumentum, quod adiunctum negotio esse possit. Facis itaque de eventu argumentum, si eum, quem probaveris insolentem, futurum spondeas adrogantem. Ita insolentiae eventum adrogantiam doces: quam rursus adrogantiam ad odium causam esse demonstras.

Quare hoc in genere, ut commode, quid eventurum sit, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est] Ut, inquit, ex eventu facile possimus argumenta colligere, primo, inquit, ipsi nobiscum pertractare et considerare debemus, quis unius cuiusque rei esse soleat eventus, et ut sciamus naturalem eventum, non fortuitum, nobis considerandum: denique 'soleat' inquit 'evenire'. Consuetudo perpetua est: quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus et naturalis eventus.

Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio] Negotio quattuor esse diximus attributa; dictum iam de tribus attributis; et ostendimus, quae essent continentia cum ipso negotio, in ge-

1 uisio caecitas felicitas infelitas *D*, felicitas infelicitas. uisio et caecitas *F*, caecitas, infelicitas *BO* 5 secundo *D* 9 an *D in ras.* 14 partes *semel habent DF* autem sunt *O* eae *F*: ea *BDO* sunt *om.* *D*[1] 17 quotiens — argumentum *om. Basil., inclusit O parum caute* 19 dicit *O* 21 ut *om.* *D* 22 tu] tum *F* 26 re uenerit *D* euenturumque *BO, sed O* [que] accipimus *F*[1] 27 res illa *F* 28 tum *B* 29 alioquin *D*[2]*BF* 31 factis *F*[1] 32 insilentiae *D* 34 commodi *D* 36 possumus *D*, possis *F*[1] primo inquit *D*: primo *BFO* 37 et considerare *om.* *F* 39 denique soleat *mei*: denique quid quaque ex re soleat *O* 42 ex his *mei* 44 et *D*: est *BFO*

stione negotii, adiuncta negotio: nunc de his docendum est, quae gestum negotium consecuntur. Quod quidem quartum attributum videtur cum ea parte pugnare, quae in primo attributo est post negotium; scimus enim quinque esse in primo attributo, summam negotii, causam ipsius summae et factum triplex: ante negotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, quod est post negotium, videtur simile esse huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur consecutio. Nam utrumque post negotium est: sed hoc distant, quod supra post negotium facta illius consideranda sunt, de quo agitur et qui aliquid fecisse memoratur: hic autem facta consideranda sunt, sed extranea. Itaque consideranda sunt, quae gestum negotium consequantur. Haec in duobus semper debemus attendere, in personis et in natura gesti negotii. In personis sic, si animadvertamus, quid de gesto negotio homines fecerint aut senserint aut indicarint, ut de facto Milonis, ut de lege Clodii. In natura ipsius negotii sic, si res illa facta sit, cui necesse sit eventum aliquem esse coniuunctum: ‖ ut parricidium furor necesse est consequatur: et rursus parricidam veri simile non est dormisse; haec enim gestum negotium consecuntur: quae non in personis animadversa sunt, sed in natura gesti negotii. In his itaque duobus et Cicero animadvertenda dixit ea, quae gestum negotium consecuntur. Ac primo de personis.

'Primo' inquit 'quod factum est, quo id nomine appellari conveniat] Utique hoc consequitur; res enim prima est, dein nomen. Homo autem necesse est rei nomen imponat: ita Cicero de nomine constituendo disputat in divinatione: non tam, inquit, haec accusatio quam defensio est existimanda.

'Deinde' inquit 'eius facti qui sint principes et inventores, qui denique auctoritatis eius et inventionis conprobatores atque aemuli] Haec quoque post rem sint necesse est; neque enim potest inveniri nisi quod latet. Est porro quod latet animadvertendum: itaque qui fuerint illi, qui primi illud fecerint, unde nunc agitur; qui deinde factum probaverint ac secuti sint. Si optimi sunt, laudas factum: si pessimi, reprehendis. Ut Cicero in divinatione dicit semper homines nobiles accusasse et eos cum magno commodo rei publicae magnam semper gloriam consecutos.

'Deinde' inquit 'ecqua de ea re aut eius rei sit lex] Lex etiam consequitur; lex enim semper in rem, quia res talis visa est, constituitur. Verum quod ait 'de ea re', totum est: quod ait 'eius rei', pars est. Interdum enim totum factum aliqua lege aut damnatur aut absolvitur, interdum pars facti. Deinde quod ait 'consuetudo, actio, indicium, scientia, artificium', et haec omnia gestum negotium consecuntur. Nam et consuetudo rei iam ante gestae est, et rursus rem gestam solet aliqua actio consequi vel indicium, ut praeiudicium natum esse videatur. Deinde necesse est ante aliquid fieri, ut ex eo scientia consequatur vel artificium. Verum haec omnia et in personarum actibus pervidenda sunt et in negotii ipsius natura. Idcirco ait:

Deinde natura eius rei, evenire vulgo soleat an insolenter et raro] Ait negotii ipsius animadvertendam esse naturam, id est, qui soleat eventus fa-

23 §. 5. 31 secundum locum or. §. 66.

1 de iis dicendum *O* 2 consecuntur *DB*: consequantur *F* 9 memorabitur *D*, *sed* bi *expuncta* 13 indicauerint *D*[2]*BFO* 14 clodii homines fecerint *F* 16 est non *F*, non sit *DBO* 20 primum *O* 21 deinde *FO* 22 nomen rei *BO* imponat *F*: •••ponat *D*, ponat *BO* 33 haecqua *D*[2], etquae *B*[2]*F*, et quid *B*[1], ecquae *O* 34 in rem *mei*: in re *O* quia] quae *F* 38 consequentur *D* 42 p̄uidenda *F*, prouidenda *O* 43 Deinde quid ex natura eius euenire *O* rei *om.* *B*

ctum istud consequi. Sed hic eventus ab illo eventu, quem in adiunctis negotio demonstravimus, hoc distat, quod ille eventus naturaliter certis rebus adfixus est et rem suam quadam vi ac necessitate consequitur: hic autem eventus interdum necessarius et naturalia est, ut 'parricidium furor necesse est consequatur': interdum varius et commutabilis, ut 'amor noceat necesse est', et ut 'non noceat necesse est'; saepe enim malum eventum amor habet, saepe bonum. Denique ut ostenderet Cicero eventum istum ex natura negotii ita esse || considerandum, ut sciaa et in contrarium posse converti, 'deinde', inquit, natura eius, evenire vulgo soleat an insolenter et raro. 'Vulgo', id est passim, frequenter. Ergo firmius argumentum est, si de quo agimus, eventua frequentius consequatur, si dicas: 'amor magis nocet'. Praeterea hoc sciamus interesse inter istum eventum et illum superiorem, quod hic totina negotii | eventus est, ille vero unius cuiusque rei. Ait enim supra: 'quare hoc in genere, ut commode, quid eventurum ait, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est'.

Postea homines id sua auctoritate conprobare, an offendere in iis consuerint] Et hic eventus, qui naturam negotii consequitur, qualis aput homines babeatur, id est bonus an malus, adtendendum est. ·Ita et supra dixit adtendendum, qui homines primum fecerint, qui deinde conprobaverint; non enim ex eo, quia aliquid consequitur, argumentum est, sed quia aut bonum aut malum est quod consequitur, id est, sed quia tale est. Ita semper non ex re, sed ex qualitate fit argumentum.

Et cetera, quae factum aliquod similiter confestim aut ex intervallo solent consequi] Interdum enim vicinua, interdum tardior est eventus: ut puta, si quem voluero occidere, vicinus est eventus, ut mox me oderit. Deinde si trado alicui disciplinam, tardior hic eventus; primo enim fortassis offenditur, deinde amat ac diligit.

Deinde postremum adtendendum est] Dat postremum breve et commune praeceptum, utrum aliquid honestum sit an utile, in his esse considerandum, quae gestum negotium consecuntur. Verum quae sint partes honestatis atque utilitatis, in deliberativae praeceptis se demonstraturum esse promittit.

29. Omnis autem argumentatio, quae ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut probabilis aut necessaria debebit esse] Ait supra, cum de confirmatione loqueretur, 'huius' inquit 'partis certa sunt praecepta, quae in singula causarum genera dividentur; verum tamen non incommodum videtur quandam silvam atque materiam universe ante permixtam et confusam exponere omnium argumentationum.' Tria nobis in confirmatione traduntur, materia, argumentum, argumentatio. Materiam nobis iam tradidit, id est locos, de quibus argumenta caperemus, quos locos divisit in attributa personae et attributa negotio. Attributa personae undecim esse dixit, negotio quattuor: atque horum omnium partea enumeravit ac tradidit. Nunc itaque dictu-

34 supra] cap. 24.

4 ut *om.* *D* 6 et non ut *F* est ut saepe *D*, *sed* ut *del.* 9 inquit quid ex natura *O* eius rei B^2F 14 commode *F*: commodi DB^1, commodias B^2O 15 concipi (concepi *D*) *mei*: colligi *O* 16 offendi B^2O in his *mei* consueuerint D^2BFO 17 natura *D* quales *D* 21 id est sed quia taie est *D*: id est, non quia est, quod consequitur, sed quia taie est *BFO* 23 aiiquid *F* 28 Deinde postremo *BO* 29 in iis *O* 31 deliberatiui *FO* esse *mei*: *om.* *O* 33 commemorabimus *D* 36 diniduntur *F*, dentur *DB* 37 uniuersae DB^1, nniuersam B^2FO 41 et in attributa *O*

rus est de argumento. Nec nos confundat, quod pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationem, sub argumentatione vero argumentum et argumentationem. Itaque hoc verbo communiter utebantur, ut pro argumento recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus, quae genera sint argumentorum, dicamus prius, quid considerare et conferre debeamus, ut argumenta faciamus. Secundum Aristotelem decem categoriae sunt, id est decem res, in quibus omnia, quae in mundo sunt, continentur. || Harum rerum una substantia est, reliquae novem qualitates, id est, quae substantiae accidant. Itaque cum res nuda est, nihil aliud quam res est. Tunc autem ex ea facere possumus argumentum, si eius qualitatem inspiciamus. Itaque omnia verba vel nomina habent res suas, habent et qualitates: quae qualitates cum sibi conveniunt, faciunt argumentum, cum non conveniunt, non faciunt argumentum: ut puta, ponamus 'occidit'. 'Occidit' res est: huius rei quae sit qualitas adtendamus, id est, quaedam asperitas, quaedam immanitas. Deinde ponamus 'inimicum'. Rursus 'inimicus' res est, eius rei porro qualitas similiter aspera atque crudelis. Itaque quoniam utraque sibi haec qualitas convenit, factum est argumen|tum. Ita duae similes qualitates cum sibi fuerint copulatae, faciunt aliam qualitatem, id est 'occidit, quia inimicus fuit': quae qualitas est, ut argumentum probabile esse videatur. Ita si dicas, 'occidit, quia gladio percussit', argumentum est, quia utriusque rei qualitas est similis. Alioqui, cum in eo, quod est occidit, iam nota sit et res et qualitas rei, deinde ponas 'virgam', cuius res et qualitas nota est: quoniam similes sibi non sunt istae qualitates, coniunctae in unum non faciunt argumentum, si dicas: 'percussit virga et occidit'. Semper itaque non res, sed qualitates rerum debemus adtendere atque conferre, ut argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo, probabile et necessarium. Probabile est, quod veri similitudine fidem facit, ut puta 'quia inimicus fuit, occidit'. Verum de probabili post dicemus, nunc autem de argumento necessario disputabimus.

Necessarium est, inquit, quod aliter ac dicitur nec fieri nec probari potest: necessarium argumentum ad fidem cogit ac trahit, probabile autem inrepit atque persuadet. Necessarium porro tale est argumentum, si ea proferas, quorum talis sit natura, ut sic fieri necesse sit, si dicas: 'si natus est, morietur: si peperit, cum viro concubuit'. Haec necesse est ut se consequantur: quod si necesse habet credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium paene non esse solumque esse inter homines probabile. Nempe nobis necessarium videtur ex vero constare: nam si probabile ex veri simili, ex vero necesse est necessarium. Inter homines autem verum latet totumque suspicionibus geritur: ergo necessarium esse non potest argumentum. Sed tantum inter homines potest necessarium, quantum secundum opinionem humanam valet. Alioqui secundum Christianorum opinionem non est necessarium argumentum, 'si peperit, cum viro concubuit': neque hoc rursus, 'si natus est, morietur'. Nam aput eos manifestum est sine viro natum et non mortuum. Ergo necessarium argumentum illud est, quod iam opinione persuasum est. Atque ut scias hoc neces-

---

10 possumus facere *O* 12 cum non conueniunt — argumentum *mei*: *om. O* 15 est res *F* 17 haec *om. F* 18 sibi *DF*: *om. BO* 20 dicamus *O* 21 est *om. D* alioquin *BF* est *om. F* 25 non *** res *D* rerum *om. F* 26 genera duo *D*: g. duo sunt *BO*, duo g. sunt *F* 30 quod aliter ac dicitur *nos*: aliter dictum quod *D in ras. m. 2 BF*[1], quod aliter ac dictum est *F corr. et O* 35 habet *D pr. m.*: habes *D*[2]*BFO* 40 non potest esse *BO* sed quantum *D* 41 alioquin *D*[2]*BF* 42 cristianorum *DB* pepererit *D* 44 argum. illut *D*, illud argum. *BO*

sarium ‖ non esse omnino necessarium, ostendit Cicero etiam hoc hominibus persuaderi, cum ait: 'necessarie demonstrantur ea, quae aliter ac dicuntur nec fieri nec probari possunt'. Ergo si probantur, iam non erunt necessaria: quidquid enim probatur, potuit et non credi. Itaque necessarium argumentum teneamus illud, quod facile populo persuadet orator. Hoc necessarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit: hic enim iam dictio est; superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio nasceretur. Fieri itaque necessarium argumentum docet aut per conplexionem aut per enumerationem aut per simplicem conclusionem.

Conplexio est, in qua utrum concesseris, reprehendetur] Conplexio forma dictionis est posita in rationibus necessariis. Verum conplexio duplici latere constat, unde quidquid fuerit electum, necesse est ut contrarium sit. In conplexione itaque | duo genera sunt proponendi, nunc per simplex, nunc per necessarium. Simplex hoc modo: 'si hoc est, cur illud facis? si illud est, cur hoc facis?' deinde per necessarium sic: 'aut hoc concedas necesse est aut illud'. Ita hic exemplum conplexionis considerare debemus factum per simplex: 'si inprobus est' inquit, 'cur uteris? si probus, cur accusas?' Ita et in Verrinis Cicero: aut amicos, inquit, confiteare Siculos necesse est aut inimicos: si amici sunt, credamus testibus; si inimici sunt, inviti pecunias contulerunt.

Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis et ceteris infirmatis una reliqua necessario confirmatur] Enumeratio quoque forma dictionis est, posita in rationibus necessariis: verum in enumeratione multa ponuntur, et exclusis multis unum, quod reliquum est, confirmatur, ut puta: si hoc non est, si illud et illud non est, restat igitur ut istud sit. Ita in Verrinis: si neque Carbo attigit neque Sulla vidit neque in aerarium relatum est, restat igitur, ut tu, Verres, pecuniam sustuleris. Verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus exclusis unam, quae reliqua est, confirmas, aut cum *omnibus* rei rebus exclusis contrarium confirmas. Multis rei rebus exclusis una, quae reliqua est, confirmatur, ut supra ipse Cicero contra Hermagoran: 'nam aut nullum causae genus est aut iudiciale solum aut et iudiciale et demonstrativum et deliberativum'. Hic multa enumeravit, sed exclusis duabus rebus reliquam tertiam confirmavit. 'Nullum' inquit 'causae genus esse non potes dicere, quia artis praecepta das; unum esse non potes dicere, quia hoc et hoc: relinquitur ergo' inquit 'ut omnia tria genera causarum sint'. Ergo hic multis rei rebus sublatis postrema est confirmata. Deinde omnibus rei ‖ rebus exclusis contrarium sic concluditur, ut hic ipsum positum exemplum est: 'Necesse est' inquit 'aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum aut metus aut spei aut alicuius amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum'. Hic res est occisio; huius rei omnis res sustulit, id est causas occidendi: postremo contrarium conclusit: 'si igitur horum nihil est, non occidit'.

Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur] Et in hoc necessarium est argumentum, sed in una re positum, et ideo simplex

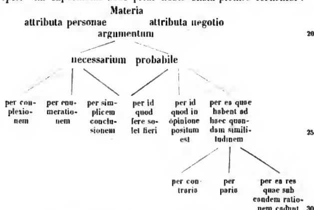
18 secundum or. II, §. 150. 25 I, §. 36. 30 cap. 9.

1 hoo in hominibus *O* 5 quod *mei*: quo *O* 10 reprehenditur *O* 13 sunt genera *O* 14 Per simplex hoc modo *F* 16 illut *D* itaque *F*[1]*O* 17 sin probus *O* 18 confiteare *D*[1]: confitere *D*[2]*BF*[2], confiteri *F*[1]*O* 23 enumerationem *D* 25 istut *D* 26 attingit *D* sylla *DF* 29 omnibus *add. Christ, cf. v. 37* 34 poteat *DF* quia *D*: qui• *F*, qui *BO* huius artis *F* dat *BF* 35 potest *BF* reliquitur *D* 38 exemplum positum *BO* 40 hic *D*[1]: itaque hic *BFO*, ita hic *D*[2] 41 concludit *O*

conclusio nominatur, ut puta: 'si illo tempore, quo vos me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui, relinquitur ut id ego non fecerim nec potuerim facere'. Hic itaque simplex res est, in superioribus vero duplex, in conplexione scilicet et enumeratione. Et conplexio quidem aperte duas res continet: aut hoc est, inquit, aut illud: si hoc est, cur facis? si illud est, cur non facis? Enumeratio etiam, quamquam multas in se res babeat conlocatas, duplex tamen est. Ea enim omnia, quae tollis, quamvis multa sint, in una tamen parte ponuntur: in altera id quod concludis, sive aliqnid de rebus sit sive contrarium rei, ut supra docuimus.

Atque hoc diligenter videre oportebit] Praeceptum dat, ut necessaria argumenta non sola dicendi specie faciamus, id est, ne conplexio vel enu|meratio in solo genere dicendi posita esse videatur, sed ut rationes ipsae et res necessariae sint, et hoc genere dicendi proferantur, triplici scilicet, aut per conplexionem aut per enumerationem aut per simplicem conclusionem.

Dictum itaque de necessario argumento et quale sit et quot modis dictionis proferatur: nunc de probabili incipit disputatio. Quod ut melius intellegamus, propter vim expositionis haec prius nobis etiam pictura cernantur:

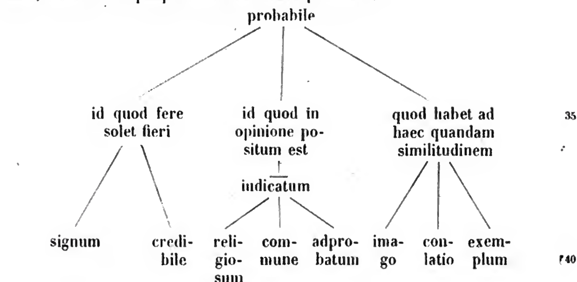
Dictum est de necessario || argumento et de eius modis, tribus scilicet: nunc de probabili argumento dicamus, in quo solo virtus omnis fidei continetur. Ut supra enim diximus, necessarium inter homines non est, praesertim cum etiam ipsum probetur. Probabili itaque solo omnis fides nititur, adeo ut Graeci officium et finem oratoris sic definierint, πιστικῶς εἰπεῖν, id est, probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per se ipsum non potest definiri neque in praeceptum quoddam exprimi, sed probabile erit argumentum pro moribus patriae, populi, temporis. Neque enim omnibus unum adque idem probabile est; aliud enim iustum Romanis, aliud barbaris videtur. Ita-

2 fecerim, sed nec *BO*, *sed O* [sed] 4 aperte *mei*: a parte *O* 5 si illud est, cur facis? si illud est, cur non facis? *mei*, si illud est, cur facis? si hoc est, cur non facis? *O*; *nos priore loco* hoc *restituimus, obliteratum ex illo quod proxime praecedit* aut illud; *cf. etiam p. 233, 14* 6 quamquam] cum *B* 17 cernatur *BFO* 18 *schema repraesentavimus, ut exstat in antiquissimo D* 31 de huius modi (modis *pr. m.*) *D corr.* scilicet tribus *O* 35 *πιστικῶς εἰπεῖν scripsi:* ΠΙCΤΙϹΩΝΕΙΠΕ *DB*, ΠΙCΤΙΚΩΝΕΝΤΕ *F*, *πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν O* 39 ubut *B* romanis iustum *F*

que ut probabilia argumenta faciamus, primum nobis patria inspicienda est, in qua sumus, et eius patriae inspiciendi mores: deinde inspicienda est civitas, quae pars patriae est; omnis enim civitas habet proprios mores: deinde inspiciendum est tempus; tempora enim saepe mutantur: postremo etiam eius, aput quem dicimus, cognoscenda natura est, ut secundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaque haec praecedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipsum probabile argumentum primo in tria dividitur, id est in id, quod fere solet fieri, et in id, quod in opinione positum est, et in id, quod habet ad haec quandam similitudinem: deinde in quattuor, signum, credibile, indicatum, conparabile. Verum illa tria res sunt, quibus probabile conficitur argumentum: illa autem quattuor, quae secuntur, rerum harum effectus sunt. Primo itaque illa tria videamus, in quae probabile dividitur argumentum. Per id, quod fere solet fieri, probabile argumentum sic fit, si ea ad fidem colligas, quae in actus consuetudine versantur, ut puta: 'si mater est, diligit filium: si avarus est, neglegit ius iurandum'. Ita et Terentius meretrices malas, avaros lenones, tristes senes, edaces parasitos esse | memoravit. Haec itaque ad fidem dicta sunt per id, quod fere solet fieri. Deinde per id, quod in opinione positum est, probabile argumentum sic fit, si ad fidem non ea, quae in usu sunt agendi, sed ea, quae in opinione sunt posita, colligamus: si dicas inferos esse et impiis apud inferos poenas; si dicas omnes, qui philosophentur, contra deos facere; multi enim credunt, quod philosophi contra deos faciant. Etenim si deos adserunt et me forte stultum esse dicunt, quoniam me talem deus esse voluit, contra deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in re publica cum bella aut pax ex dei voluntate contingant, ipsi autem multa cupiant persuadere, contra deos faciunt, si id non agendum adserunt, quod deorum voluntate contingit. Ergo, ut diximus, ex his, quae in opinione sunt posita, probabile colligitur argumentum, si dicas inferos esse vel non esse, deos esse vel non esse, mundum natum, mundum non esse natum. Istae opiniones δόγματα dicuntur; δοκῶ enim graece opinor et δόγμα ‖ opinio nuncupatur. Adeo manifestum est omnia, quae in mundo aguntur, argumentis probabilibus persuaderi, quando etiam philosophorum professionibus ex opinione nomen inpositum est, ut δόγματα dicantur. Tertium illud est, ut doceamus, quemadmodum probabile fiat argumentum ex eo, quod habet ad haec quandam similitudinem, id est, per similitudinem, ut puta: si is, qui patriam prodit, poenam meretur, ille, qui patriam defendit, praemium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, et sic quasi fuerat nominandum, sed Cicero non quemadmodum fieret argumentum, sed unde fieret, indicavit, cum ait: 'aut quod habet ad haec quandam similitudinem': 'ad haec', id est ad superiora, ad id quod fere solet fieri, et ad id quod in opinione positum est. Etenim hoc argumentum tertium, ubi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, ut soleat fieri, nunc tale, ut in opinione positum esse videatur, ut soleat fieri: 'si is, qui patriam prodit, poenam meretur, ille, qui patriam defendit, praemium meretur.' Ut in opinione sic: 'si impiis aput inferos tormenta praeparata sunt, innocentibus quies parata

2 ciuitas est *B* 6 *fort.* praecedant 8 fieri in id *D* 12 harum *D*[1]: harum trium *D*[2]*BFO* in qua *D* 15 pater *F* filium *om. D* 17 commemorauit *O* 21 philosophantur *F* 24 et aut *B*[1] 25 cupiant *nos*: cupiunt *libri* 26 asserunt agendum *B* quod de eorum *F* 27 ex iis *O* 29 δοκῶ *nos*: ΔΟΓΜΑ *DBFO, sed D* ΓΜΑ *in ras.* 30 opinor *D*: opinio *BFO* ΔΟΓ** (ΔΟΓΜΑΤΑ *corr. m. 2*) opinio nuncupatur *D*: δόγματα opiniones nuncupantur *BFO* 32 professionibus *mei*: persuasionibus *O* 34 id est *om. F* 35 si his *DF* ille] is *F* patriam *om. F* 38 cum ait *om. B*[1] 40 tertium *om. B*[1] 41 soleat *DB*: soleat fere *F*, fere soleat *O* 42 ut fere soleat *F*[2]*O* 43 ille] is *F* sic *F*: sit *DB* 44 quies praeparata *O*

est.' Itaque hoc, quod habet ad haec quandam similitudinem, id est similitudo tribus modis probabile efficit argumentum: aut per contraria aut per paria aut per eas res, quae sub eandem rationem cadunt. Per contraria sic: 'nam si iis, qui inprudentes laeserunt, ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet'. Hic contraria sunt prodesse et nocere: sed ipsa contraria non faciunt argumentum, nisi habeant inter se aliquam similitudinem; hic itaque animorum similitudo est. Nam si ille inprudenter obfuit, hic necessitate profuit: neque ille voluit obesse neque hic voluit prodesse. Ergo si ignoscitur ei, qui non voluntate, sed inprudentia laesit, et illi gratia non habenda est, qui non voluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic, cum non ex contrariis rebus, sed ex simillimis per naturam probabile colligimus argumentum, ut puta: 'nam ut locus in mari sine portu navibus intutus est, sic animus, qui sine fide est, amicis esse non potest portuosus.' Ex his autem, quae sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea sibi conferimus, quae ad aliquid sunt, ut puta locare conducere, emere vendere. Haec verba ad se invicem spectant: itaque | ex unius rei ratione alterius rei rationem probare debemus, ut puta: nescio qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse. Hic facis argumentum probabile; nam si is, qui vendidit, rem iniquam fecit, et hic, qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum: aput Rhodios portorium, res vilis, utilis erat, et Hermocreon vir amplissimus id conduxit portorium: defenditur, quod rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quae sub eandem ‖ rationem cadunt: 'nam si Rhodiis turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe est conducere.' Sive autem, inquit, vera sint sive falsa ea, unde facimus argumentum, nihil ad nos, dum modo ad fidem faciendam probabilia esse videantur. Falsum est, sed veri simile, si dicas: non occidit Medea filios; quippe mater filios numquam potuisset occidere. Hic falsum est, quod adseris; tamen fecisti argumentum probabile per id, quod fere solet fieri, ut Medea filios non occidisse credatur. Aut si dicas: quia multus in calceis pulvis fuit, ex itinere regressus est. Verum est argumentum probabile, si dicas: quoniam cicatrix est, vulnus fuerit necesse est. Nunc autem ut probabilis argumenti omnes partes scire possimus, haec nobis quoque animadvertenda pictura est:

1 hoc *F sup. l.* 4 his *bis mei* imprudenter *O* 8 offuit *DF* 11 simillimis *mei*: similibus *O* 13 non potest esse *BO* 17 nescio quis, qui *O* 21 res utilis uilis *F* 26 sed *ed. Ascens.*: sine *mei* 34 *picturam dedimus secundum D*

30. Omne autem, ut certas quasdam in partes tribuamus] Supra diximus probabile argumentum in tres partes dividi, in id, quod fere solet fieri, in id, quod in opinione positum est, et in id, quod habet ad haec quandam similitudinem: sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus haec rursus quattuor conlata sunt, id est, quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur aut credibile aut iudicatum aut conparabile. Atque ut sciamus haec quattuor illis tribus esse conexa, id quod fere solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum aut credibile: deinde id, quod in opinione positum est, nihil in se habet nisi iudicatum: postremo id, quod habet ad haec quan|dam similitudinem, nihil aliud habet nisi conparabile. Videmus itaque haec quattuor in illis tribus esse; nec haec tantum sibi copulata sunt, sed omnia, quae in argumento sunt probabili, ‖ etiam argumentis attributis personae et attributis negotio constat esse conexa. Nam quattuor negotio esse diximus attributa, continentia cum ipso negotio, in gestione negotii, adiuncta negotio, quae gestum negotium consecuntur. Itaque in continentibus cum ipso negotio et in gestione negotii signum est: in iis, quae gestum negotium consecuntur, iudicatum est: in iis autem, quae adiuncta sunt negotio, conparabile est: in attributis vero personae credibile est. Ita videmus et locos argumentorum et res et exitus certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaque videatur esse confusio, quod probabile argumentum iam dudum in tria divisimus, nunc in quattuor, quia id, quod fere solet fieri, duo in se continet, signum et credibile: quod in opinione positum est, unum habet in se, id est iudicatum: quod habet ad haec quandam similitudinem, similiter in se unum continet, id est conparabile. Itaque probabile argumentum in quattuor partes nunc dividitur; nam aut signum est aut credibile aut iudicatum aut conparabile.

Signum est, quod sub sensum aliquem cadit] Quinque sensus sunt in homine, visus, auditus, odoratio, sapor, tactus. Itaque quidquid sub hos sensus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, signum est: quod signum per se non ad se valet, sed ex eo aliud proficiscitur, id est, aliud adseritur: ut puta, si agatur, an nescio quis ex itinere venerit, et adseras eum venisse; nam in calceis eius multus pulvis est. Pulvis hic signum est, et signum, quod sub sensum oculorum cadat. Aut si dicas: quia cruentus est, hominem occidit. Deinde si dicas: seditio facta est; nam tumultus auditus est. Hic tumultus signum est, sed signum, quod sub aurium sensum cadat; ita et reliqua similia. Verum hoc argumenti genus, id est signum, non satis ad fidem valet, sed alterius firmioris argumenti indiget ad probationem. Ita probabile quidem est argumentum, sed non validum; semperque hoc argumento coniectura tractatur: et ideo aut aliud firmius argumentum aut testimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo, quod fere solet fieri, utique cum dico: 'ex itinere venit; nam multus in calceis pulvis est', et 'hominem occidit; nam cruentus est', argumentum facio ex his, quae fere solent fieri. Nam et qui ex itinere venerit, solet fieri ut pulverulentus sit, et qui hominem occiderit, solet fieri ut cruentus sit. Ex signo vero in

---

3 et in quod *D* 5 rebus *om. cod. Basil., inclusit O* collata sunt quatuor *F* (collocata B^1) 8 conexa in id *D* in se habet *F* 9 nihil aliud in se *F* 11 uideamus *BO* 13 argumentis tributis *D* 14 diximus esse *O* 15 in D^1: et in D^2*BFO* 17 *et* 18 in his *mei* 27 aliquid *D* 28 et tactus *BO* 29 ad *om. D* 32 pulnis est *D s. l.* 33 senen *B* cadit *BFO* 36 cadit *BFO*, *sed et in F ead. m. s. l.* 37 indiget approbatione (—nē B^1) *B* 38 est *om. F* 39 argumenti genere *F* coniectura] *i. e. status coniecturalis* 42 ex iis *O* 43 et *om. B* uenit B^2*O* 44 occiderit *F*: occidit *DBO*

omnia tempora circa factum facere possumus argumentum, ut puta: 'occidisti hominem, quia cruentus es'; et hic cruor signum est, 'occidisti autem hominem' tempus praeteritum. Deinde 'occidis hominem; nam vulnus infigis': *hic* 'vulnus infigis' signum est, 'occidis hominem' tempus praesens. Deinde 'occidere vis hominem; nam armatus incedis': hic 'armatus incedis' signum est, 'occidere vis hominem' tempus futurum. Ita signum ad omne tempus argumentum est.

Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur] || Credibile est, inquit, argumentum, quod per se ipsum facit fidem neque ad probandum desiderat testem, sed facile, cum prolatum fuerit, apud opinionem et sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod fere solet fieri, et rursus in attribu|tis personae. Ita in exemplo, quod subdidit Cicero, utrumque videamus: 'nemo est' inquit 'qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat'. Utique et solet fieri ut nemo sit, qui non amet liberos suos, et attributum personae est, id est fortunae, quod liberi nominantur, et quod ait 'nemo est'.

Iudicatum est, ubi res adsensione aut auctoritate aut iudicio alicuius aut aliquorum conprobatur. Iudicatum in iis posuimus, quae gestum negotium consecuntur. 'Iudicatum est' inquit 'res adsensione aut auctoritate aut iudicio alicuius aut aliquorum comprobata'. Iam et hic in tria divisit iudicatum. Nam adsensio in religione est, auctoritas in communi, iudicium in adprobato; in tria enim iudicatum divisit, in religiosum, in commune, in adprobatum. Religiosum est, inquit, si quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt, et ideo religiosum, quia iurati iudicarunt, quod adsentiri nos necesse est. Animadvertamus tamen, ut iudicium gestum semper negotium consequatur.

Commune est, quod omnes vulgo probarint] Commune est, inquit, quod ex more vulgi iusti auctoritatem tenet, ut necesse est maioribus natu adsurgi, ut supplicum misereri: hoc ut sequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animadvertamus, quod consuetudo quaecumque rem semper aliquam consequatur. Inter id, quod fere solet fieri, et commune hoc interest: id, quod fere solet fieri, ex quadam natura est, commune indicato stringitur.

Adprobatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret] Adprobatum est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malamve, ad unam partem homines inclinarunt: ut, inquit, cum sororem Horatius occidisset et de facto eius populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde: ut Tiberius Gracchus, censor cum insciente collega quosdam senatu movisset et de eius facto dubitaretur, postea tamen eius factum populus adprobavit; nam eum consulem fecit. Ita religiosum et commune et adprobatum, quia in iudicato sunt, gestum semper negotium consecuntur.

Conparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet] Dictum est iam de signo, de credibili, de iudicato: restat extremum, ut de conparabili dicat. Conparabile est, quod res inter se diversas

1 passumus facere *F* 3 praeteritum tempus est *F* 4 hic *addidimus* uulnus infigis *om. DB*; signum est uulnus infigis *F* 9 fidem facit *BO* ad probandam *D*, ad se probandum *F* 14 et *om. F in ras.* fieri fere *F* qui non liberos suos amet *F*, quinamet leberos suos *D* 15 fortuna *D*, naturae *F* 17 ubi *DF*: *om. BO* 18 comprobata *BO* in his *DB* 19 est inquit — conprobata *mei*: inquit est res etc. *O* 20 hic *F*: hinc *DB* 22 adprobatum B^2F: adiudicatum DB^1 23 si quit D^1 24 indicauerunt *O* quod *om. D* 25 negotium semper *O* 26 probarunt *BO* 27 necesse est *nos*: necesse sit *DBFO* 28 suplicum *F*, supplicium *D* hoc ut *DF*: haec ut *BO* 31 constringitur *F* 34 inclinauerunt *BFO* 36 quum censor *O* sciente *mei* quosdam in (*en* D^1) senatu *mei* 37 populus eius factum *F* 38 relegiosum *D*

aliqua ratione coniungit. Haec comparatio, id est similitudo, partis babet tres, imaginem, quam Graeci εἰκόνα appellant: collationem, quam Graeci παραβολήν appellant, exemplum, quod Graeci παράδειγμα appellant. Imago est oratio circa res diversas, || aut corporum aut naturarum conparans similitudinem, ut, os umerosque deo similis, vel qualis mugitus, fugit cum saucius aram taurus.

Conlatio est oratio, quae res inter se diversas ex simili conparatione coniungit, ut est illud: Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est seditio.

Exemplum est, quo rem aliquam alicuius hominis aut negotii auctoritate vel casu aut hortamur aut dehortamur. Hortamur sic, ut:

Antenor potuit mediis elapsus Achivis |
Illyricos penetrare sinus.

Dehortamur sic: at non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis?

Haec quidem nos exempla grammaticalibus artibus supposuimus. Cicero autem tunc se exempla iis, quae sunt in conparabili, suppositurum esse promittit, cum coeperit de elocutione tractare; nunc autem de inventione tractatus est.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit] Ea omnia, quae ad confirmationem pertinebant, demonstrata sunt, iuquit, ut rei ipsius natura flagitabat. Sed bic confuse omnia prolata: singillatim se autem circa singulas causas traditurum esse praecepta in secundo libro promittit.

In praesentia tantummodo numerum et modos et partis] Numerum accipimus attributa personae undecim, negotio quattuor; dein genera argumentorum duo, necessarium, probabile: modos autem accipiamus, id est in necessario argumento, conplexionem, enumerationem, simplicem conclusionem; deinde in probabili argumento, id quod fere solet fieri, quod in opinione positum est, quod babet ad haec quandam similitudinem: partes autem accipiamus, signum, credibile, iudicatum, conparabile et ea, quae sub bis sunt.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit] Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis, quos praecipimus, inveniri, sed haec ipsa argumenta debemus, inquit, artificiosa dictione distinguere, quia et suave et necessarium est. Itaque nunc pauca de dialectica ad rhetoricam translaturus est, habebitque locum de syllogismis, ad quos capiendos et tenendos lectorem vehementer bortatur, ut ipse ait: 'quod non rei solum magna est utilitas, sed praecipiendi quoque summa difficultas.' Diximus itaque argumentum probabile in quattuor dividi, signum, credibile, iudicatum, conparabile. Credibile esse diximus in attributis personae: signum esse diximus in duobus negotio attributis, in continentibus cum ipso negotio et in || gestione negotii: conparabile esse diximus in adiunctis negotio, iudicatum vero in iis, quae gestum negotium consecuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis personae credibile dicetur: deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipso negotio et ex iis quae in gestione negotii sunt, signum di-

---

5 Verg. Aen. 1, 589. ib. 2, 223. 8 ib. 1, 148. 12 ib. 1, 242. 14 ib. 9, 144.

---

1 partes *D^2BFO* 5 uel *DF*: ut *BO* 8 istud *BO* 11 Hortamur *om. D* 15 ignes *FO* 21 sunt *D^1*: sunt ita *D^2BFO* 22 omnia confuse *F* 24 numeros *FO* partes *BFO* numeros *F* accepimus *D* 25 deinde *O* 31 poterit *in F post* inuenlri 32 praecepimus *B^2O* 37 utilitas est *BO* 40 negotio duobus *O* 41 *et* 44 his *mei*

cetur: deinde omne argumentum factum ex iis, quae negotio adiuncta sunt, conparabile dicetur: postremo omne argumentum factum ex iis, quae negotio adiuncta sunt et negotium consecuntur, iudicatum dicetur, sed cum probabile fuerit. Alioqui in omnibus attributis tam personae quam negotio et necessarium esse poterit argumentum, cuius tres partes esse diximus, conplexionem, enumerationem, simplicem conclusionem.

31. Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est aut per ratiocinationem] De materia et argumento iam dictum est: nunc tertium illud est, ut de argumentatione dicamus, quae pertinet ad elocutionem et quam Cicero ex | dialectica sumptam in rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaque artificium non inveniendi, sed dicendi; haec duobus modis fit, aut per inductionem aut per ratiocinationem. Ita et Aristoteles in argumentatione duo esse dixit, ἐπαγωγὴν καὶ συλλογισμόν. Atque Aristoteles breviter ac strictim omne exemplum inductionem esse dixit, quod animus auditoris ab eo, quod non dubium est, ad credendum id, quod dubium est, inducatur. Duo itaque sunt genera argumentandi, inductio et ratiocinatio. Verum inductione philosophi utuntur: et hic nunc ad exemplum inductio philosophira inducitur ad hoc, ut intellegamus, quid sit inductio vel quemadmodum fiat. Post autem praecipiet, qualis inductio possit esse oratoris.

Inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat adsensiones eius, quicum instituta est] Generaliter hic inductionem definivit, qua definitione ostendit ubique nos inductione uti posse, et in philosophica et in oratoria et in quacumque contentione verborum, etiam in fabulis. Nam ubique necesse est persuaderi; et ideo personam certam hic non posuit, sed hoc ait: 'inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat adsensiones eius, quicum instituta est.' 'Eius' inquit, id est, sive ille philosophus sit sive iudex sive orator sive amicus sive inimicus. Inductio itaque sic facienda est, ut primo proponamus illa, quae extra negotium sunt, sed tamen quae ad negotium per similitudinem spectant: et talia, inquit, esse debent illa, quae proponimus, ut necessario is, cum quo agis, ita esse fateatur atque consentiat. Quod cum consenserit, tunc paulatim ad id, unde dubitabatur, descendis et iis, quae supra concessa sunt, simile esse confirmas. Dat ergo nunc exemplum philosophicum. Aeschines Socraticus fuit, id est discipulus Socratis. Is multa scripsit: quodam etiam loco inducit Socraten referentem — nam is erat mos discipulis, ut ingenio proprio reperta ad magistros referrent et quasi ab iis inventa ponerent — induxit, inquam, Aeschines Socraten referentem quid esset vel quemadmodum esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis vel cum ipso Xeno|phonte; nam Xenophon et eius uxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam revertantur; Aspasia autem peritissima fuit philosophiae. Hac itaque inductione usam induxit Aspasiam apud Aeschinen Socrates. Interrogavit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: 'Si' inquit 'vicina tua aurum melius habeat, quam tu habes, cuius habere malis, tuum an illius? Respondit illa' inquit 'illius'. 'Deinde' inquit 'si virum illa meliorem

1 dicitur *B¹F* 1 *et* 2 his *mei* 4 alioqui in *D¹*: alioquin *D²B¹F*, alioquin in *B²*, in *om.* *O* 5 inesse *F* 7 indictionem *D* 9 quam] quod *D* 10 laxiorem *mei*: latiorem *O* 14 esse *om.* *F* 15 in id *F* 20 assensionem *BO* 24 persoudere *O* haec ait *F* 25 assensionem *O* 29 esse debent illa *DBF*: illa esse deb. *O* 31 dubitatur *B¹* 31 *et* 34 his *mei* 34 *et* 36 Socratem *BFO* 36 induxit *mei*: inducit *O* uel *mei*: *om.* *O* 37 oxore *D* xenofontis *DF*, *et sic iidem semper* xenofon, *sed D semel* xenophon *p. 242, 5* 38 uxor eius *F* 40 inducit *O* Aeschinem *BFO* 42 habebat *D* manis *codd. et O, item p. 241, 1, 6 et 7 qui videtur potius librariorum error esse quam Victorini* 43 respondens *F*

habeat, quam tu habes, utrumne tuum malis an illius?' Tunc, inquit, Xenophontis uxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Postea, inquit, Aspasia convertit se ad Xenophontem ipsum et similiter cum illo instituit inductionem: 'Dic mihi', inquit 'Xenophon, si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuumne malis an illius?' 'Illius' inquit. 'Quid si' inquit 'uxorem meliorem habeat, quam tu habes, tuamne malis an illius?' Tacuit, inquit, Xenophon. Tunc, inquit, Aspasia: 'Quoniam id mihi uterque vestrum respondere noluit, quod solum volueram responderi, ego dicam, quid uterque vestrum cogitet: nam et tu', inquit 'Xenophon, uxorem optimam cupis et tu virum optimum. Quare nisi et tu vir optimus fueris et tu femina lectissima, id est, nisi in | gratiam regressi fueritis, semper et tibi uxor lectissima et tibi vir optimus deerit'. Hic itaque inductio hoc egit, ut Xenophon et uxor eius ab iis, quae velle se negare non poterant, ad id etiam, quod dubium habebant, per similitudinem deducerentur.

Hoc more sermonis plurimum Socrates usus est] Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter utebatur, propterea, inquit, quod optimum ducebat, ut non a se rebus prolatis, sed confessionibus suis adversarius vinceretur.

32. Hoc in genere praecipiendum nobis videtur primum] In inductione, inquit, tria semper spectare debemus: primo, ut similitudines tales proponamus, ut eas sit necesse concedi; nam illud dubium esse non debet, unde alteri fidem volumus facere: deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei, quam proposuimus, simile esse debet, ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est, cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, ut nemo intellegat, quo spectet similitudinis propositio, ne, cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere, quam negavit, aut non respondeat aut male praveque respondeat. Si autem nesciat, quo tendat similitudinis propositio, securus confitetur: qua confessione etiam illud, quod negabat ante, ita ut tu vis, esse concedit. Cum autem, inquit, haec diligenter in facienda inductione servaveris, ut et propositio similitudinis concedatur et illud propositioni simile sit, cuius causa similitudo proposita est, et nemo videat, quo propositio illa contendat, officio tuo per ista diligenter impleto rursus debebis responsionem contendentis attendere. Unum autem de tribus faciat necesse est; nam aut tacebit aut confitebitur aut negabit. Ad haec singula dat praecepta, quid in his singulis tu facere debeas, et primo a difficiliore parte incipit. Si, inquit, negabit ita esse illud, unde contentio est, atque illud, quod in propositis concessisque similitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus: aut illas res, quas ante concessit, similes docere huic rei esse, de qua contentio est, aut, si pernegabit, alias inducere similitudines: sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde, inquit, si tacebit, duo facies: aut responsionem de eo elicies, aut si respondere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. 'Ita' inquit 'hoc genus argumentandi tripertitum semper est.'

---

1 habebat *D* utrumne D^1F: nirumne D^2BO tum *F* 4 cum ipso *F* 5 fundus *D* meliore *D corr. ex* meliorem 7 tuamne mauis an illius *mei*, utrum illius malis *O* 8 mihi *mei*: mihi solum *O* 11 et nisi tu *F* 13 hic *DB*: haec *F* 14 his *mei* 16 more *DF*: modo *BO* 20 primum *om. D* 23 quod confirmamus *DB*: cuius confirmandi causa fiet inductio *F* 24 posuimus *F*, proponimus *B* ne] nam *F* 28 si autem non intellegat *F* 30 concedit esse *BO* hoc *B* 33 tendat *Christ* 34 concedentis *Kayser in Philologi VI, p. 718* 35 negauit *D* 38 propositiouibus *F*, propositionis *B* contiueutur *D* 40 pernegauit *D*

'Prima' inquit 'pars constat ex una similitudine pluribusve: altera ex ea re, quae in contentione versatur et quam nobis concedi volumus: tertia ex conclusione, quae aut confirmat confessionem aut quid ex ipsa confessione conficiatur ostendit, ut in hoc ipso exemplo confessionem tacentium confirmat Aspasia: 'et tu', inquit 'mulier, virum optimum vis habere, et tu, Xenophon, uxorem habere lectissimam maxime cupis. Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit: 'quare' inquit 'nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior neque femina lectior in terris sit, profecto semper id, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam optimae et haec quam optimo viro nupta sit.'

33. Sed quia non satis alicui videbitur] Dedit supra philosophicae inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica, non quo, inquit, diversa praecepta sint, sed ne quis forte praeceptum in philosophicam datum in rhetorica videre non possit. Exemplum autem nunc ponit apud Graecos pervagatum, cuius | exempli huiusmodi thema est. Epaminondas imperator, cum ei successum fuisset, retinuit aput se exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat: illis ipsis diebus Lacedaemonios funditus evertit ac vicit. Accusatur, quod contra legem exercitum retinuerit. Proponatur hic autem tacita exceptione lex illa: qui successori ex lege exercitum statim non tradiderit, poenas solvat. In hoc themate potest quidem esse conpensativus status principalis 'feci, sed profui', verum secunda conflictio in scripto et voluntate consistit. Scripto utitur accusator, qui dicit a verbis legis recedi non oportere: voluntate utitur Epaminondas, qui dicit legem iubere quidem exercitum tradi, sed si nihil urgueat. Alioquin, si rei publicae causa paucis diebus || retineatur, nullam poenam subesse retinenti. Itaque hic inductionem potest facere accusator ille, qui contra sententiam legis scripta defendit, et similitudinem non extra causam, sed ex eadem causa facit. Si, inquit, Epaminondas id, quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis verbis addat, id est, damnandum esse, qui exercitum non tradat, praeter eum, qui rei publicae causa retinuerit: hoc si addat, numquid pati potestis? non opinor. Deinde si hoc idem legi additum vos vestra auctoritate ad populum feratis, numquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non potest, id tamquam additum sit, sequi non debemus. Quod si, inquit, sententiam scriptoris neque Epaminondae neque vestris litteris videmus corrigi posse, multo magis illud re ipsa et iudicio vestro mutari non potest, quod ne verbo quidem mutari potest. Verum hoc scire debemus, in dialogis sermonem esse, non dictionem, dictionem autem esse oratoris in civilibus causis. Idcirco ait: 'aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utendum.' Sermo philosophi, dictio oratoris: oratio autem potest et ad dialogum convenire, si sit paulo splendidior elocutio, propria tamen oratoris est. Deinde notare debemus omnes magistratus praetores appellatos, ut hic: 'cum Epaminondas Thebanorum imperator, quod ei, qui sibi ex lege praetor successerat', cum imperatori succedere debeat imperator.

34. Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum sua se vi et ratione confirmet] Argumentatio-

2 uersetur *B*¹*F* qua (*corr. ex* quia) *F*, quae *B*¹ 5 optimum uirum *F*. 7 inquit *om.* *BF* perfeceretis *D* 8 neque mulier *F* potabitis *D* 13 sed *om.* *F* philosophiam *B*, philosophia *FO* 15 cuius exemplum *D* cum *D corr. ex* cui 18 proponitur *BFO* 20 hoc in themate *F* 21 *et* 22 scribto *D* 24 urgeat *BFO* Alioqui *O* 30 num pati *F* 31 si *om.* *F* 33 debemus *D*: debetis *BFO* 35 corrigi *mei*: colligi *O* 38 ait *mei*: autem ait *O* 40 conueniri *D* proprium *D*²*BFO* 42 cum *mei*: quod *O* quod *mei*: *om.* *O*

num duae partes sunt, inductio et ratiocinatio. De inductione iam dictum est, nunc de ratiocinatione tractatus est, id est de syllogismis. Verum ut ad genus speciem referamus, syllogismus non argumenti nomen est, sed argumentationis, ita ut inductio non inveniendi modus est, sed forma dicendi. Quamobrem sic definivit ratiocinationem, id est syllogismum: 'ratiocinatio est' inquit 'oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum sua se vi et ratione confirmet'. Et in hac definitione multa communia esse possunt cum inductione. Nam quod ait 'oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens', tam ratiocinationis est quam inductionis. Hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait: 'quod expositum et per se cognitum sua se vi et ratione confirmat'. Inductio enim non per se cognoscitur neque se sua vi et ratione confirmat, sed, ut fidem faciat probandae rei, similitudines ante praecedunt. Recte itaque ratiocinatio definita est, id est oratio, quae ex confesso argumentum continens non similitudine, sed per se cognoscitur et sua se vi et ratione confirmat. Verum quod diximus 'ex confesso argumentum continens': nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum 'si inimicus fuit, occidit': sed ‖ si confitetur inimicum, argumentum probabile fit 'si igitur inimicus fuit, occidit'.

Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt] Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita ac sua vi et ratione firmata, ex re confessa sumptum ad fidem proferens argumentum. Verum, ut diximus, haec oratio est pertinens ad syllogismos. Syllogismorum autem multi quinque [multi plurimas] partes, multi, inquit, tres esse dixerunt: sed utrorumque, inquit, rationes debemus inspicere, quia et brevis inspectio est et oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, utrorumque consimile est; nam alteruter et propositionem habet et adprobationem propositionis et rursus adsumptionem et adprobationem adsumptionis et conclusionem. Verum, inquit, qui syllogismum in quinque partes dividunt, has singulas partis numerant, ut propositio una pars sit, adprobatio propositionis altera; ita et in adsumptione et adprobatione adsumptionis, ut quinta pars sit conclusio. Illi autem, qui tres partes in syllogismis esse contendunt, propositionem et adprobationem propositionis unam partem numerant, rursus adsumptionem et adprobationem adsumptionis alteram partem numerant, tertiam vero conclusionem. Ita utrorumque opus simile, sed in membris operis numerus diversus. Iam vero quinquepertiti syllogismi sive tripertiti in ipsis libris exempla poterimus agnoscere: verum quaedam praecepta in his partibus posita intellegamus. Propositio, inquit, generalis in suo esse debet et id, quod adsumendum est, necessario in se continens. Adprobatio eius multis verbis et diversis rationibus facienda est. Adsumptio vero ex propositione capienda est; ut hic adsumptio est: 'nihil autem melius consilio quam omnis mundus administratur'. Haec adsumptio ex vi pro-

---

1 dictum nunc *F* 4 ut *om. BF* 10 expositum est et *D* 11 enim *om. F* sua se *BFO* 12 faciam *D* 14 similitudine cognoscitur sed sua *BF* 16 continens *mei*: continens, non similitudine *O* 17 confitetur *D*: confiteatur *BFO* 19 tractandum *B*[1] 20 confirmata *BF* 21 est oratio *F* 22 quinque] V partes *F*, *sed m. 2 in ras.* multi plurimas *ut glossema inclusimus*, multi plures *F*, *sed* plures *ex corr.* 23 tres partes esse *F* esse putauerunt *B*[1] orationes *B*[1]*F* 24 res inspecta necessaria *F* 25 alterutet *mei*: alterutrum *O* 26 proposionis *D* adprobatione *D* 28 partes *D*[2]*BFO* 29 et adprobatione — — conclusio *om. D pr. m.* et adprobatione ς: idem probatio *D in marg.*, item approbatio *F*, id est probatio *B*, *fort.* et in adprobatione 31 contendunt *DB*: putant *F* propositionis — — adprobationem *D in marg. m. 2 habet* 33 uero *om. F* 34 diuersus est *F* 37 est necessario in se *D*: est in se necess. *BF*, in se est, necess. *O* 38 et] ac *F* 39 ex positione *D*, ex ui propositionis *BFO* 40 consilio *mei quoque: dele-*

positionis adsumpta est: quae est enim propositio? 'Melius accurantur, quae consilio reguntur, quam quae sine consilio administrantur'. Deinde, inquit, etiam adsumptionis adprobatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est, quae quattuor modis fit, quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipertito syllogismo coeperimus habere tractatum.

Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem] Qui, inquit, quinquepertitam dicunt esse argumentationem, hoc adferunt, quod supra ostendimus, id est, separant propositionem ab adprobatione sua et rursus adsumptionem ab adprobatione sua.

35. Qui autem tripertitam esse dicunt] Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem esse contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem — nam et propositiones habent et adprobationes et rursus adsumptiones cum approbationibus suis —, sed haec bina conectunt et reddunt singula, ut propositionem cum adprobatione | sua simul iungant ‖ et rursus adsumptionem et adprobationem eius unum efficiant. Negant autem recte neque propositionem neque adsumptionem dici, nisi fuerit adprobata; tuncque esse aiunt propositionem argumentationis, si adprobata sit: sin autem adprobata non sit, esse quidem propositionem, sed argumenti, non argumentationis: in qua argumentatione latior et expolitior elocutio est. Itaque qui hoc contendunt, negant esse amplius quam tripertitam argumentationem. Ab his Cicero dissentit et contra disputat, probatque illorum sententiam, qui dicunt quinquepertitam argumentationem. Itaque hoc Cicero secundum artem testibus et argumentis probat. Testibus sic: 'quam omnes' inquit 'ab Aristotele et Theophrasto profecti maxime secuti sunt'. Nam quemadmodum, inquit, superius argumentationis genus, id est inductionis, Socrates maxime et omnes Socratici tractaverunt, ita hoc genus argumentationis, id est ratiocinatio quinquepertita, ab Aristotele et Theophrasto vel Peripateticis frequentatum atque tractatum est. Sed quia orator rhetoricam scribens inportune paene philosophos ad testimonium vocat [quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet, qui rhetoricam scribit], adiungit etiam multos oratores elegantissimos atque artificiosissimos iudicatos, qui usi sunt hac argumentatione quinquepertita: 'deinde' inquit 'a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt'. Itaque testibus probavit non errare illos, qui adserant quinquepertitam argumentationem, sed quia poterat dici Ciceroni 'etiam illi, quos commemoras, erraverunt', ostendit se exemplum illorum non temere secutum probatque argumentis suis non errare eos, qui quinquepertitam argumentationem, errare autem eos, qui tripertitam esse contendant. Itaque haec est quaestio, utrum tripertita an quadripertita an quinquepertita sit argumentatio. Cicero multis syllogismis suis nunc quinquepertitis, nunc tripertitis probat quinquepertitam esse argumentationem. Et primo adserit propositionem et adprobationem inter se esse diversas: in qua adsertione primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. Dehinc simili ratione ad-

---

vit Capp. et O, et recte quidem ex Ciceronis ratiocinatione, sed videtur ab ipso Victorino corrupta esse 2 regnutur *mei*: geruntur *O* 3 etiam *om. F* 7 ducunt esse *D*[1], esse dicunt *BF* hoc asserunt *F* 8 separant *D*: separari *BFO* 12 assumptionem *B* 13 connectunt *O* 14 rursum *D*[2]*BFO* adsumptione unum efficiat *D* 16 fuerit *F*[1]: fuerint *DB et F ead. m. corr.* 23 *et* 27 theofrasto *DF* 26 ratiocinationem quinquepertitam *D* 29 quia — — scribit] 'Haec verba adscititia prorsus atque a Victorini contextu viduntur aliena esse. Nam sententiam continent, quae Victorinus plane contradicat'. Capp. 30 qui *BF*: quia *D* scripsit *B* 32 his *mei* eligantissimi *D* 36 qui *D s. l.* 38 quaestio est *F* an quadripertita *D, item F corr. m. 2*: *om. D*[1]*BF*[1]*O* 38 et *O* 41 diuersa *D*

serit adsumptionem et adprobationem eius inter se esse diversas: in qua rursus adsertione primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. Itaque postquam probavit propositionem et adsumptionem ab adprobationibus suis longe esse separatas, concludit commode partitos esse eos, qui quinquepertitam dixerint argumentationem.

37. Quinque igitur partes eius argumentationis, quae per ratiocinationem tractatur] illius enim argumentationis, quae per inductionem tractatur, tripertita est argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum esse quaestioni, nunc a quaestione longinquum. Argumentum enim prolatum nunc ipsi quae|stioni prodest, nunc ei rei, quae vicina est quaestioni. Itaque argumentum nunc vicinum est quaestioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto nascitur. Aristoteles autem dicit etiam loco decimo posse fieri argumentum. Sed cum saepe argumentum tam longe a quaestione sit, hoc agunt syllogismi, ut id, quod longe a | quaestione est, eidem quaestioni dicendi ratiocinatione coniungant. Ac vicinum argumentum tale est: 'quoniam hic inimicus fuit, occidit': longe a quaestione argumentum tale est: 'inimicus occidit'. Hoc quia generale est, primo disserendum est, utrum semper inimicus occidat: quod postquam adserueris, non statim probas hunc occidisse, sed ad hoc proficit, ut rursus doceas hunc inimicum fuisse: quod postquam adserueris hunc inimicum fuisse, tunc demum redis ad quaestionem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentum etiam illic licet animadvertere, ubi Cicero redarguit Hermagoran non recte sub qualitate posuisse deliberationem et demonstrationem, ubi primum docet genera esse causarum: quod si genera sunt causarum, partes generis causae esse non posse: at si partes generis causae esse non possint, multo magis partes partium esse non posse. Postremo redit ad quaestionem: 'male igitur deliberatio et demonstratio sub qualitate ponuntur. Itaque argumentum nunc longe a quaestione est, nunc vicinum est quaestioni. Deinde debemus hoc animadvertere, argumentum quodcumque sumimus utrum in genere sit an in specie: si in genere, sine dubitatione proponere debemus, deinde adprobare eandem propositionem, tertio loco speciem adsumere, quarto loco adsumptionem speciei multis rationibus adprobare, postremo concludere. Huius syllogismi subiciamus exemplum illud ipsum Epaminondae.

38. 'Omnis leges, iudices, ad commodum rei publicae referre oportet' et cetera] Haec propositio est generalis sine ulla dubitatione. Deinde adprobat eandem propositionem: 'ea enim virtute et sapientia maiores nostri fuerunt' et cetera. Tertio loco species adsumitur: 'ergo in hoc quoque iudicio desinite litteras legis interpretari' et cetera. Quarto loco adprobat adsumptionem: 'Quid magis utile fuit Thebanis quam Lacedaemonios opprimi' et cetera. Postremo concludit: 'Quod si leges omnes' et cetera. Hoc autem argumentum longe a quaestione petitum cognoscimus facile: argumentum vero, quod in specie est, semper cum dubitatione proponitur: 'si hoc est, illud

3 probaberit *D*[1], probauerit *D*[2]*F*, *sed F verbum s. l. habet, om. B*[1] ab *om. F* 6 partes *DB*[1]*F*[1]: partes sunt *F*[2]*O*, sunt partes *B*[2] 7 enim *D*: autem *BFO* 9 longincum *B* 10 ei] et *D* 12 dicit *mei*: dixit *O* 14 hoc agunt syllogismi *scripsimus:* hoc autem syllogismi *DF*, *addito in F* agunt *s. l. post* syll., hoc tantum (sut *B*[1]) syllogismi est *BO* est a quaestione *F* 15 coniungant *DF*: coniungat *BO* 16 tale argumentum *F* 17 deserendum *D* 18 inimicus semper *O* 19 proficit *ς*: profecit *mei* 20 asserueris non statim probas hunc *B*[1] 21 quia hic *F* 25 causa esse *D* at *nos*: ut *mei*, et *Capp. et O* 26 esse posse *D add.* non *s. l. ead. m.* 30 *ante* debemus *in F* genus *s. l. m. 2* 31 eadem *D* 34 indicium *D* refferri *D* 35 probat *F* 38 litteris legem quoque *B* interpretari *mei*: perscrutari *O* 39 quid *D*[1]: considerate quid *D*[2]*BFO*

igitur non est: aut hoc faciamus aut illud faciamus'. Verum, cum in propositione 'si' est, *κατὰ συνημμένον* dicitur: cum in propositione 'aut' est, *κατὰ διεξευγμένον* dicitur. Igitur argumentum, quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi: huius propositionis facienda est adprobatio; deinde adsumptio eiusdem speciei facienda est per eandem || speciem, sed per confirmationem: cuius adsumptionis facienda est adprobatio: tunc erit postrema conclusio. Talis in Miloniana oratione syllogismus est: 'si' inquit 'doceo causas fuisse Clodio, ut occideret Milonem, probo insidiatorem'. Hanc propositionem adprobavit: 'etsi boni ne magno quidem emolumento inpelluntur ad fraudem, improbi saepe parvo'. Deinde ipsam speciem adsumit per confirmationem: 'habuit autem causas Clodius'. Hanc rursus adsumptionem multis rationibus adprobat; postremo concludit: 'quare si habuit causas Clodius ut occideret Milonem, constat insidiatorem fuisse'. Ergo quotiens argumentum in genere fuerit, species adsumenda est: quotiens argumentum in specie fuerit, ipsa species adsumenda est, sed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propositione vim totius argumentationis consistere. Sive autem | in genere sive in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur adsumptio. Docuit itaque quinquepertitam argumentationem per exemplum Epaminondae: deinde docuit quadripertitam argumentationem duobus modis, nunc propositionis adprobatione, nunc adsumptionis adprobatione sublata: deinde docuit tripertitam argumentationem utraque adprobatione sublata. Nunc quaestio est, an sit bipertita argumentatio: 'si peperit, virgo non est; peperit autem'. Multi dicunt esse bipertitam argumentationem hac ratione: si, inquiunt, adprobationes saepe, quia manifestae sunt, subtrahuntur, cur non et conclusio, cum manifesta est, subtrahatur? ut sit bipertita argumentatio per propositionem et adsumptionem 'si peperit, virgo non est; peperit autem'. Cicero hanc illorum sententiam reprehendit dicitque semper argumentationem concludendam esse, nec umquam tamen utendum esse manifesta conclusione. Tunc autem hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscamus. Sunt autem quattuor: quarum conclusionum una talis, cum breviter anacephalaeosin facimus propositionis et adsumptionis, et post adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipse exemplum: 'quod si leges omnes ad utilitatem rei publicae referri convenit, hic autem saluti rei publicae fuit, profecto non potest eodem pacto et saluti communi consuluisse et legibus non obtemperasse'. Secunda autem conclusio talis est, ut argumentatio ex contrario concludatur; et dat exemplum: 'summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia totiens deceptus sis'. Propositio enim huius syllogismi talis est:

39. Qui saepe numero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus] Hoc postquam probatum est, ita con||cludi oportuit 'igitur Carthaginiensibus fidem non habere debemus', sed contrarium potius in conclusione constituit: 'summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia totiens deceptus sis'. Tertia conclusio talis est, ut id solum, quod ex omni argumentatione conficitur, inferamus; et dat exemplum: 'urbem igitur diruamus'. Quarta conclusio talis est, cum non id, quod conficitur, in conclusione ponimus, sed id, quod eam rem, quae conficitur, con-

9 Cic. p. Mil. § 32.

2 ϹΥΝΗΜΕΝΟΝ D*F*, ϹΙΝΗΝΟΝ *B* 3 ΔΙΕΖΕΥΜΕΝΟΝ *DF* Argumentum igitur *BO* 9 Et si boni *O* 26 sit *BF*: si *D* 27 hanc *D corr. 1. m. ex* nanc 30 una conclusionum talis est *F* 31 anacefaleosin *DBF*, *item p. 247, 7 et 9* 34 fuit *DB*[1]: profuit *B*[2]*FO* pacto *mei*: facto *O* 41 carthaginensibus *BF* 46 eandem rem *F*

sequatur; et dat exemplum: 'si peperit, cum viro concubuit; peperit autem'. Hic conficitur: 'cum viro igitur concubuit'. Sed hoc in conclusione, quia manifestum est, non ponit, sed illud ponit, quod manifestum ipsam conclusionem consequitur: 'igitur fecit incestum'. Etenim si cum viro concubuit, id consequitur ut fecerit incestum. Antiqui autem quemcumque hominum coitum incestum appellabant.

40. Quare in longis argumentationibus] Dat praeceptum, ut sciamus, qua conclusione una quaeque argumentatio concludenda sit. Quotiens, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam anacephalaeosin facere in conclusione debemus, aut si erunt in memoria, quae supra dicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio non partibus, sed mensura partium constat, id est, non quinquepertita aut quadripertita argumentatio longa est, sed in quacumque argumentatione, quotiens latiores fuerint adprobationes, tunc longae erunt argumenta|tiones: ita et quinquepertita argumentatio ex modo adprobationum brevis poterit inveniri. Quare, inquit, quaecumque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda est, aut per conductionem, id est anacephalaeosin, aut per contrarium. Quotiens autem brevis fuerit argumentatio, hoc solo, quo conficitur, concludenda est. In illis vero argumentationibus, quae exitum manifestum habent, consecutionem ponere in conclusione debemus.

Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem] Reprehendit etiam illos, qui ex una parte dicunt fieri posse argumentationem: 'hi' inquit 'errant de nominis ambiguitate': nam argumentatio duas significationes habet, et argumenti et argumentationis. Quare cum dicunt 'si peperit, cum viro concubuit', inventum proferunt, non expolitionem, id est argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio esse non potest, nisi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, et illi errant, qui dicunt aliquando subtrahi posse nunc propositionem, nunc adsumptionem: nam quoniam utraque harum movet auditorem, neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaque magno opere studendum ‖ est, quia inventio cunctis oratoribus communis est. Sed ipsi oratores dicendi modo aut optimi sunt aut mediocres aut infimi.

41. Variare autem orationem magno opere oportebit] Propter fastidia varia, inquit, uti oratione debemus, ut nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem: deinde in ratiocinationibus ut nunc quinquepertitam, nunc quadripertitam, nunc tripertitam faciamus argumentationem: deinde, ut non semper prima sit propositio, sed aliquando adsumptio prima sit. Haec, inquit, ut melius inspiciamus, aut scribamus ipsi et nos exerceamus, aut, si id piget facere, ea, quae supra posita sunt exempla, videamus et in ipsis hanc exerceamus varietatem. Illud autem praecipit, syllogismos omnes in dialectica contineri; hos paucos inde derivatos, qui oratori convenire videbantur. Denique isti non syllogismi, sed epichiremata dicuntur.

42. Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur aut elevatur] Iam de quattuor partibus orationis dictum est,

---

1 *et* 2 uiro] uero *D pr. m.* 4 fecit fecit *D* 10 debemus in conclusione *F* 15 argumenta *D* 16 argument. longa *O* 18 quo *mei*: quod *O* 20 habet *D* 21 si qui (*corr. pr. m. ex* sin) *F*: sin *DB* quaque *DB*[1]*F*[1] putabant *F* 27 et illi *om. F* 30 ita *B*[1] magnopere *mei, item paulo post* 32 infirmi *D*[1] 34 indictionem *D*[1] argumentemur *D*[1], *ut Capp. voluit:* argumentationem argumentemur *D*[2]*B*, argumentatione utamur *F* 37 prima ait assumptio *F* 38 scribamus *D, ut coni. Orelli:* si scribamus *F*, inscribamus *B* 40 praecepit *F* 41 diriuatos *F* 42 epicheremata *mei* 44 diluitur *DF*: diluitur aut infirmatur *BO* adleuatur *D*, allauatur *F*, alleuiatur *Bamb.*, leuatur *O*

id est de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione: nunc secundum ordinem de reprehensione tractandum est. Reprehensio est oratio, quae post nostram confirmationem adversariorum confirmationem reprehendit. Haec duo agit: aut omnino tollit, quod adversarius dixit, aut infirmat ac levius reddit. Verum ipsa reprehensio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio; id est ex attributis personae et attributis negotio; materia enim argumentorum communis est tam confirmanti quam reprehendenti. Et cum tria | sint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio, materiam non reprehendimus, quae nuda atque communis est, sed argumentum aut argumentationem reprehendimus. Et quoniam in confirmationem vel reprehensionem communiter hactenus praecepta tradidimus, debemus scire certos modos reprehensionis. Sunt autem quattuor principales modi, si aut sumpta reprehendamus aut conclusionem aut genus argumentationis: aut si haec tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum est, facere debemus, ut aliud contra argumentum firmum aut firmius proferamus. S u m p t a sunt, quaecumque nobis ad fidem sumimus; ad fidem autem sumimus argumentum: ergo argumenta 'sumpta' sunt. Et quoniam argumentum non nisi ex confesso fit, recte ea, quae ex confessis argumenta sumimus, sumpta dicuntur. Sunt autem sumpta semper quattuor probabilia, tria necessaria: probabile enim argumentum in quattuor dividitur, credibile, signum, conparabile, iudicatum: necessarium in tria dividitur, conplexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. Itaque quia septem argumenta, septem sumpta sunt: de quibus argu‖mentis cum adversarius quodcumque sibi ad fidem sumpserit, tu continuo certis modis poteris reprehendere: quos modos a Cicerone traditos in singula sumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atque retinere.

43. Quod pro credibili sumptum erit] Enumeravit septem esse sumpta: nunc docet unum quodque sumptum quot modis reprehendi possit, et a probabili argumento incipit, in quo quattuor continentur, credibile, signum, conparabile, iudicatum. Itaque, inquit, si aliquid ab adversario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis possumus reprehendere: si aut, inquit, quod solidum ac primum est argumentum, ipsum falsum esse doceamus, aut si ex contraria quoque parte credibile esse monstremus, aut si omnino erit incredibile, aut si in eo id, quod paucorum est, omnium esse dicatur, aut si id, quod raro contingit, fieri omnino denegetur. Falsum est, quod in re falsum est et quod omnino aliter esse contendimus, sicut ipse ait: 'nemo est, quin pecuniam quam sapientiam malit'. Hoc itaque falsum est: ut etiam si unus fuerit inventus, qui sapientiam malit, argumentum adversarii falsum esse dicatur. Ex contrario quoque credibile erit, si quid ab adversariis pro credibili prolatum nihilo minus credibile sit, si convertatur, ut puta: 'quis est, quin officii cupidior quam pecuniae sit?' Hoc utique ab adversario pro credibili prolatum est, quod conversum nihilo minus credibile est, si dicas: 'quis est, quin pecuniae cupidior quam officii sit?' Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conversum nihilo minus credibile potest

1 id est *om.* *BF*   5 illis] isdem?   8 et et cum *D*   9 quae vera, nuda *O*   11 reprnensionem *D*   tradidimus *F s. l.*, data sunt *F pr. m.*   16 argumentum sumimus *F*   17 sumpta sunt argum. *F*   18 confessis *BF*: con*ess** D^1, confesso fit D^2 19 ducuntur *D*   20 etenim *O*   21 enumerationem *BF*: orationem *D*   22 quia *D corr. ead. m. ex* qua   30 iudicatum conparabile *F*   35 contingit] fit *F*   37 quin DB^1F^2: quiñ D^2F^1O 40 prolatum est *F*   41 qui in *D*, qui non *BFO*   sit quam pecuniae *O*   42 pro credibili] probabile *F*   est *s. l. D*   credibile fit *F*   43 qui non *BFO*   quam off. sit *DB*: sit quam off. *FO*

videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum et incredibile, quod falsum in ipsa re est, incredibile vero in opinione. Itaque, inquit, incredibile est, ut puta, si avarus dicatur mediocris officii causa maximam pecuniam contempsisse. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non potest: quando enim avarus maximam pecuniam contemneret mediocris officii causa, qui ob parvam pecuniam saepe officia magna contemnit? Inter falsum et incredibile hoc *quoque* interest: quod falsum est, credibile esse potest; | deinde, quod incredibile est, verum esse potest. Sed verum duplex est: nunc id, quod vere gestum est, nunc id, quod vere gestum esse quibusdam rationibus adprobatur. Itaque saepe, quod verum est, quia falsum esse non potest, incredibile est. Verum est enim, quod Simon volavit, sed tamen incredibile est. Deinde si dicas: 'uno die duas controversias perscripsi', cum non perscripseris, in re quidem falsum est, sed tamen, ‖ quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur, ut puta 'qui pauperes sunt, iis non officium magis quam pecunia cordi est'. Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest; nam possunt aliqui pauperes inveniri, quibus officium magis cordi sit quam pecunia. Nec nos moveat, quod in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit: credibile enim argumentum, id est probabile, maxime quidem personarum est, sed fit etiam ex attributis negotio, id est ex loco, tempore vel reliquis. Itaque sub hoc modo reprehensionis duo exempla posuit, unum a persona, aliud a loco. Illud autem, quod tertium videtur, exemplo illi, quod sub extremo modo positum est, congruum, non tertium est exemplum, sed secundi conclusio, ut primum exemplum a personis sit 'qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecuula est', secundum exemplum a loco sit 'qui locus desertus est, in eo caedem factam esse oportet: in loco celebri homo occidi qui potuit?' Itaque hoc praeceptum tenere debemus, quod ex attributis personae maxime credibile argumentum conficitur: esse tamen et in factis credibile, signum autem non nisi ex factis confici. Scire tamen debemus ex attributis personae fieri et necessarium argumentum, si dicas 'pedibus aeger quinquaginta milia qui potuit ambulare?' Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id, quod raro fit, numquam fieri posse dicatur, ut puta 'nemo est, qui puellam praeteriens adamet'. Hoc rursus, quia generaliter dictum est, potest reprehendi; nam frequenter et semel visa puella potest adamari, ut in Eunucho adamat Chaerea, et in Vergilio:

ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi, si aut perspicue falsum ostendatur, aut conversum ex contraria parte nihilo minus credibile sit, aut si incredibile demonstretur, aut si quod paucorum est omnium esse dicatur, aut si quod raro fit id numquam fieri posse dicatur.

Quod autem pro signo sumetur, id isdem ex locis, quibus confirmatur, infirmabitur] Dixit quot modis credibile possit reprehendi, nunc transit ad

36 Ecl. 8, 41.

2 est *om.* F^1, est re F^2 4 contempnere B^1 6 contempneret *mei* 7 et credibile *F* quoque *addidi* 8 est *mei*: et *O* potest et incredibile *ac deinde* potest et falsum D^2BFO 10 quod uerum *F* 13 dicam *F* non perscripsi *F* 14 est *D*: *om.* *BFO* potuerit B^1, potest *F* 16 *et* 26 his *mei* 18 cordiesit *B*, cordis est F^1 20 argumentum enim *F* 22 uel *mei*: et *O* 24 congruit *F* 26 sint *D* est *om.* *O* 35 generaliter quis *B* 26 eherea *mei* 38 quinque *om.* *F* falsum esse *BFO* 41 posse fieri *B* 42 siguo dicatur id hisdem *D*

signum: si, inquit, ab adversario aliquid pro signo proferetur, id isdem locis reprehendi potest, quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quidquid in sensus cadit, maxima signa sunt et quae in controversiis frequentius necesse est inveniri, oculorum et aurium: oculorum 'pallet, pulverulentus est, cruentus est', aurium vero 'hoc dixit, hoc locutus est'. Itaque praeter haec signa, quae oculis digitoque monstrantur, omne factum ac dictum signum est: quae facta et dicta negotio attributa sunt, id est continentia cum ipso negotio. Quae facta et dicta tripliciter considerantur, ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex iis, quae negotio attributa sunt, argumenta sumpse||rimus, signum est, id est ex iis, quae continentia cum ipso negotio sunt et quae in gestione negotii continentur: deinde si ex iis fecerimus argumen||tum, quae personis attributa sunt, credibile erit, et hoc ideo argumentum dicetur, ut quasi argumentum a personis fiat, signum a negotiis: et ideo Cicero in Caeliana: argumentis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur si adversarius, inquit, aliquid pro signo protulerit, isdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. Et quoniam ignoratur, quibus ex locis signum confirmari debeat, id ipsum docet; confirmatur autem quattuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet, id est ut, cum dixeris 'pallet', vere palleat: deinde ut, postquam constiterit esse signum, constet rursus eius rei esse signum, de qua agitur, ut dicas: 'occidit; nam cruentus est'. Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem et facta et dicta sunt, confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus, quod non oportuerit, aut id non factum, quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam provenit, ut aut id non faciamus, quod oportet, aut id faciamus, quod non oportet, tunc autem gravius delictum est, si faciamus quae non facienda, aut non faciamus quae facienda sunt, quia in eo, quod facimus faciendum vel non faciendum, inest scientia delinquentis (scit enim quia aut faciendum est aut non faciendum), idcirco postremum illud addidit ad confirmationem signi, ut non modo aliquid fecerit aut non fecerit, sed etiam scierit faciendum esse aut non esse faciendum. 'Postremo' inquit 'scisse eum, de quo quaeritur, eius rei legem et consuetudinem'. Itaque quattuor modis signum confirmamus: primum ut verum sit, deinde ut eius rei, de qua agimus, signum sit, deinde ut doceamus aut id factum esse, quod non oportuerit, aut id non factum, quod oportuerit, postremo etiam scisse eum, utrum fuerit faciendum vel non faciendum. Haec quattuor confirmando signo attributa sunt: quorum si adversarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut non esse signum, id est si dicatur 'homicidium fecit; nam pulverulentus est', utique ad homicidium pulvis signum esse non potest: aut parum magnum esse signum — etenim non modo signum proferendum est, sed et plenum signum, unde

14 §. 22.

1 hisdem *D* [ex] locis *O* 7 digtum *B*, diguum *D* 9 his *mei* 10 *et* 12 ex his *mei* 13 quasi *D corr. in* quia si 14 Caeliana *mei*, *ut corr. Orelli*: Caeciliana *edd. priores* 16 hisdem *D* ex *F s. l.* locis quibus confirmatur infirmabitur. quibus autem ex locis signum *F* deprehendere *DB*[1] 17 ignorantur *D* 19 id est cum *F* 20 postquam *om. F* 21 ut si dicas *O* nam *om. F* 26 si scienter faciamus *F*, si scientes fac. *coni. Orelli* non facienda sunt, aut non f., quae facienda *O* 31 de quo *mei*: de qua *O* 34 *et* 35 oportuit *B*[1] 35 id *om. F* 38 debes *F* signum *DB*: signo *FO* 40 signum *mei*: signo *O* paurum *D*[1] magnum e. signum *nos*: magnum e. signo *D*[1], magno e. signo *D*[2]*BFO*

illud in Terentio: iam scio magnum signum —, aut ab se potius quam ab adversariis stare, si dicatur: 'scelus fecit; nam erubuit', cum tu contra possis dicere 'immo scelus non potuit facere, quia erubuit', aut omnino falso dici, ‖ si dicatur nescio qui pallere, cum non palleat, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur, si dicatur 'quia pallet, occidit hominem', cum sit pallor et aegritudinis. Itaque si quid ad confirmandum signum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit. Quod quidem se in secundo libro de coniecturali causa signatius tractaturum esse promittit.

44. Conparabile argumentum ex similitudine consistit: quod ut reprehendas, id, quod adversarius simile esse vult, tu contra dissimile debebis adserere. Dissimile autem aliquid aut simile sit, octo rebus ostenditur: genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Verum in his animadvertere debemus, quid adversarius conparet ac simile esse persuadeat: quod postquam perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debemus ostendere, quod | adversarius simile esse contendit. Alioqui stultum est, ut, cum adversarius res inter se esse dicat similes per naturam, nos eas aut magnitudine esse dicamus dissimiles aut genere aut loco vel ceteris. Sed id, quod simile esse dicitur in natura, nos contra in eadem natura dissimile debemus ostendere. Quod rursus dicitur simile esse in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaque modis dissimile aliquid necesse est conprobari: genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Generis triplicem significationem scimus esse. Est autem genus, id est sanguis aut patria, est genus, sub quo plures partes continentur, est genus rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa significat: sub quo sunt species et illud, quod qualitatem designat. Genus illud, sub quo species sunt, ita ad similitudinem ducitur, ut in hoc exemplo: 'si iis, qui inprudentes laeserunt, ignosci oportet, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet.' In his enim ambobus unum genus est voluntas absens: cuius species sunt inprudentia et necessitas. Itaque haec specie diversa genere ad similitudinem referuntur, id est, quia in utroque absens voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem significat, confertur, cum utile utili, honestum honesto conferimus, ut puta: 'tam hoc utile quam illud, tam hoc honestum quam illud'. Tertium illud genus, quod aut sanguinem ostendit aut patriam, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur ita, ut in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris conparatur: ut mare, inquit, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari, sic populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus ut violentissimis tempestatibus concitari. Vim saepe esse diximus singulorum verborum simplicem significationem, hoc est illud nescio quid, quod intellegimus, cum dictum fuerit 'sacrilegium'. Iam magnitudo erit ipsius vis exaggeratio, ut puta 'sacrilegium atrox'. In loco illam, quae iam abunde tractata est, qualitatem loci

1 Andr. 2, 2, 28. 35 Cic. p. Cluent. §. 138.

1 ab se *nos:* ad se *DB*, a se *FO* 4 nescio quis *F* 5 occidit *bis habet* DB^1 8 tracturum *D* 11 aut *codd.:* an *Orelli* sit *om. F in loco eraso* septem B^1 ostendimus *B* 14 dissimille *D* 15 alioquin *BF* 23 id est *om. F in ras.* sanguinis ut patria *F* 25 genus illut *D* 26 *et* 27 his *mei* 27 gratiam haberi *O* 30 uoluntas est *F* 31 quod qualitate confertur B^1 32 utile quod illod *F* 33 genus est *D*, *sed est extra versum* 39 esse *F post* simplicem significatioonem *F 2 m. s. l.*, significationē *B*, *sed* onē *in ras.*, significatum est *D* 40 illum *D* 42 in loco *D in ras.* illam *om D in ras., in qua littera* m *sola apparet; s. l, add.* illa *m. 2* tractata habunde *F* loci *om. F*

inspiciamus. Tempus itidem suis inspectum semper partibus conferamus, ut, ‖ si opportunitas est, opportunitatem, si spatium, spatium conferamus. Persona autem omnino manifesta est. Opinio vero est iudicium populi: haec ita conferetur, si dicamus: 'sic de illa re iudicatum est, sic de hac iudicatum aut iudicandum est', aut 'aliter de illa re iudicatum est, aliter de hac iudicatum aut iudicandum est', ut si pro nobis est, confirmetur, si contra, mutetur opinio.

Ac si quo in numero illud, quod per similitudinem adfertur] Hoc non quasi alius aliqui modus conferendi est, ne forte quis credat, sed opinionis expositio: quae quidem unam partem tenet solam, id est illam, cum ab adversariis coniuncta dissolvimus.

Sin iudicatum aliquid inferetur] Et hoc nihilo minus confirmandum ipse nobis indicat in firmatione. Nam quattuor modis dicit firmandum nobis esse iudicatum, quibus utique sublatis infirmari posse declarat, hoc est laude eorum, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est; et non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus conprobatum: et si difficilius et maius esse doceamus illud iudicatum, quod adferatur, quam id, quod instet. Cum enim adferimus iudicatum, ut id nostrae causae prosit, necesse est primo a laude eorum, qui iudicarunt id, quod iudicatum proferimus, ordiamur; per iudicantium enim auctorita|tem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde ut id, quod iudicatum proferimus, simile ei, quo de agitur, esse monstremus; tum enim nos iudicatum adiuvabit, si huic simile demonstretur. Verum haec similitudo octo illis similis partibus facienda est, hoc est genere, natura, vi, magnitudine, loco, persona, tempore, opinione: et omnino hoc iam tenere debemus, quamcumque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Dein tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non esse reprehensum, et non modo non reprehensum, sed etiam ab omnibus adprobatum, ut hi iudices de hoc negotio similia sperare cogantur. Extremum illud, si difficilius et maius iudicatum, quam id, quo de agitur, esse doceamus; numquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaque locis iudicatum confirmatur, isdem conversis infirmatur, id est ut iudices vituperes, ut negotiorum dissimilitudinem doceas, ut reprehensum illud iudicium demonstres et ut illud iudicium minus ac facile, hoc vero difficile ac maius ostendas. Deinde docet, quae vitia in adversario perscrutari atque invenire debeamus, id est, ne forte illud iudicatum, quod adfertur, huic negotio nihil prosit, et ne illud proferatur iudicium, in quo iudices contraxisse constet offensam. Tertio illud considerandum, ne cum pro nobis similia sint ‖ multa iudicia, ab adversario unum aliquod dissimile proferatur, statimque frangetur, quod quasi probabile profertur: nam id, quod vere probabile est, nullo modo aut difficillime poterit infirmari. Hoc est, quod ait: 'contrariis locis, si res vera aut veri similis permittit, infirmari oportebit'.

---

2 oportunitas est oportunitatem *mei* spatium spacio (spacio *m. s. in ras.*) *F* conferatur *F*[1] 4 sic ut de illa *F* sic de haec *(sic)* — de illa iudic. est *D in marg. manu 2 habet* 5 iudicatum, aliter *O* 9 aliquis *B*[2]*FO* conferendū *F* quis forte *O* 10 expositio est *F* 12 aliquid iudic. *F*, indic. aliquod *O* et hoc *mei*: et ad hoc *O* 13 in firmatione *nos*: infirmationem *D*, confirmatione *B*[2]*F*, confirmationem *B*[1]*O* confirmandum *BFO* 14 declarat posse *F* 17 approbatum *O* 18 ut] ni *D* 22 tunc *F* adiuuauit *D* 23 similis *DB*: *om. F*, similiter *O* 24 genera *D* 25 similitudine *D* 26 deinde *FO* 29 difficilis *D* 31 dubitauit *D* 33 repr. iudicium illud *BO* 35 docet *Christ*: doces *D*, doceas *BFO* 39 iudicata *F*

40 probabile *D*[1]: probabile probabili *D*[2]*B*[1], probabile probabiliter *F*, probabile pro probabili *B*[2]*O* 42 Ex contrariis *O* res uera *mei*: res aut uera *O* permittet *O*

45. Quae vero sicut necessaria dicentur] Transit a probabili ad necessarium argumentum: quod necessarium argumentum si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi: sin autem non rem, sed modum ac formam necessariae argumentationis habuerit, reprehendetur. Novimus itaque tribus modis fieri necessariam argumentationem, per conplexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem. Conplexio est, in qua utrum concesseris, id contra te futurum est. Haec, ita ut diximus, si omnino necessaria est, non poterit reprehendi: sin autem solam formam necessariae argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur, aut per conversionem aut per alterius partis infirmationem: quos modos facile poterimus adgnoscere, si ipsa necessariae argumentationis forma ponatur: 'si veretur, quid accuses, qui probus est? si non veretur, quid accuses, qui id parvi auditu aestimat?' Hoc per conversionem sic reprehendemus, ut cancellato veluti respectu primam propositionem ad secundae propositionis dimittamus eventum, deinde secundam propositionem ad primae propositionis subrigamus eventum, ita tamen ut eventibus negatio adiuncta copuletur hoc modo: 'si veretur, accuses, quia id non parvi auditu aestimat': deinde 'si non veretur, accuses, quia non probus est'. Ita conversione eventuum accusandum esse adseruit, quem adversarius dixerat non accusandum. Accusatio autem hic non publica est, sed privata obiurgatio. Unius vero partis huiusmodi reprehensio est, cum ex propositis duobus unum quodcumque frangitur; altero | enim infirmato vacillat alterum: 'si veretur, accusa; facile enim verecundus ab errore flectetur'.

Enumeratio autem vitiosa intellegetur] Enumeratio pars necessariae argumentationis est: haec cuiusmodi sit, supra diximus. Verum cum ab adversario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, si aut aliquid praetermissum esse in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit, aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus et falsum esse monstramus, aut confitemur aliquid ita esse et ostendimus esse pro nobis. Primus itaque modus est, ubi aliquid praeteritum demonstramus, quod prolatum nostrae causae proficit, ut est illud de equo, quem post adversarii enumerationem ex hostibus captum esse memoravit, id est, ex praeda, quae propria cuique fuerit, non quae confusis omnibus fuerit communiter distributa. Alter modus est reprehensionis in | enumeratione, in quo duo respicimus, utrum aliquid contrarium poni possit, an aliquid confiteamur ex his, quae adversarius enumeravit, propterea quod honestum est. Contrarium ponimus, si, cum adversarius equum neget hereditate venisse, nos hereditate venisse doceamus. Confitemur autem aliquid, quod honestum sit, ut, si adversarius dicat 'aut insidias facere voluisti aut amico morem gessisti aut cupiditate elatus es', nos dicamus amico nos morem gessisse: quod utique in confessione turpe non est, maxime si ea, quibuscum hoc positum est, consideremus. Ita in reprehensione enumerationis aut praetermissum aliquid ostendimus, quod tamen inlatum pro nobis sit, aut ex omnibus, quae

11 ex poeta incerto, in Ribbeckii Tragic. Rell. p. 223.

1 sicuti *BO* dicentur *mei*: inducentur *O* 4 nobimus *D* 7 concesserit *D* itaq. ut *F* 12 quid *mei*: quid enim *O* id *om. mei* auditum *F*, *item v. 17* 13 aestimet *O* reprehendimus *BFO* 14 sub**mittamus *F* 18 euentuum *B corr.*: euentum *mei* asserunt *O* 21 positis *F* quodcumque *DF*: quodque *BO* 24 autem *om. O* intelligitur *O* 25 dicimus *D* 29 monstremus *O* ostendamus *O* 34 est modus *BO* in qua *cod. Basil.* 35 ex iis *O* 37 neget hereditatē *D* 38 quod *D corr. in* quid

posita sunt, nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc, quia pro nobis est, confitemur.

46. Simplex autem conclusio reprehenditur] Haec quoque si ex utroque, quo constat, id est, si ex proposito et adiuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit; est autem huiusmodi: 'si dies est, lucet: si natus est, morietur'. Utique hoc ita necessarium est, ut frangi omnino non possit. Tunc autem simplex conclusio poterit reprehendi, si ostenderis adiunctum non cohaerere proposito, ut puta, 'si mater est, diligit: si semel peccavit, numquam corrigetur'. Utique hoc, cum adiunctum consideras necessario cohaerere non posse, necessarium esse non poterit eritque potius probabile. Ita necessarium per se constat, probabile multis adseritur argumentis. Hoc autem 'si semel peccavit, numquam corrigetur' multis adserendum est argumentis: quod vero multis adseritur argumentis, necessarium non est. Recte igitur huiusmodi reprehensa conclusio est, si formam necessariam, rem vero probabilem continere monstretur. Verum haec cuncta praecepta de dialectica traxit, quae magna et difficilis est: de qua se, si facultas fuerit, postea tractaturum esse promittit.

47. Cum igitur ex iis, quae sumentur, aliquid non concedetur, sic infirmabitur] Omnem argumentationem quattuor modis dixit posse reprehendi, si aut sumpta reprehendamus aut conclusionem, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum esse mon|stremus, aut si contra firmum argumentum aliud nostrum aeque firmum aut firmius opponamus. Itaque iam sumptorum dicta reprehensio est. Sin autem, inquit, reprehendi sumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda conclusio. In conclusione itaque hoc animadvertendum est principaliter, ne, cum in propositione aliud sit aut esse possit, aliud concludatur: hoc itaque vitium erit dicentis. Vitium porro aut apertum aut obscurum. Atque apertum in conclusione vitium erit, si, cum res alia in propositione ‖ teneatur, alia omnino res in conclusione ponatur, ut puta, si agitur, an nescio qui ad exercitum sit profectus, et contra eum quis sic velit argumentari: 'si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus visus esses; non es autem ab iis visus: non es igitur ad exercitum profectus'. Hic utique apertum vitium est. Nam propositio tenet 'si venisses ad exercitum', conclusio 'non es igitur ad exercitum profectus', cum iuxta propositionem debuerit concludi: 'non igitur ad exercitum venisti'. Hoc itaque apertum vitium. In obscuro autem duo nobis attendenda sunt, ne aut ambiguitate propositionis aut oblivione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: 'si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis'. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniae, et ille, qui habet, sed maiorem habere desiderat, indiget pecuniae; indigere enim voluntatis est. Haec itaque propositio ambigua est 'si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis'. Huius propositionis quamcumque ab adversario propositam conclusionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere, ut, si in conclusione mendicos posuerit, tu dicas eos, qui pecuniae indigeant, non te mendicos intellexisse, sed eos, qui cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent: deinde, si ille huiusmodi homines in conclusione posuerit, tu contra in propositione dicas te intellexisse mendicos. Ita adversarii conclusionem propositionis visa ambiguitate subvertes.

---

4 id est si et prop. *D* 8 *et* 12 si semel *mei*: si aliquando *O* 16 se *ante* esse *habent BFO* 18 sumuntur *O* conceditur *D²BFO* 23 poterit *F* 25 sit aliud *BF* in**cludatur *F* 27 cum res *F m. 2 in ras.*, res *om. B* 29 nescio quis *F* qui sic *B* 31 ab his uisus *DF*, uisus ab his *B* 33 debuit *BF¹*, debuerat *O* 37 nam omnino q. p. non habet *in D m. 2 in marg. suppletum est* 38 habere maiorem *O* 44 illi *D*, *sed in rasura*

48. Deinde aliud obscurum vitium est, cum obliviscimur, quid in propositione sit positum, et aliud in conclusione conficitur, ut puta: 'si ad illum hereditas veniebat, veri simile est ab illo necatum'. Hic veri similitudo posita est. Deinde hanc propositionem pluribus verbis adprobant, scilicet ut memoria propositionis ex animis auferatur: post adsumunt 'ad illum autem hereditas veniebat': postremo inferunt conclusionem 'ille igitur occidit'. Utique in hac conclusione oblivio nostra temptatur: supra enim positum est 'veri simile est ab illo necatum', hic post adprobationem longissimam propositionis non concluditur 'veri simile est igitur ab illo necatum', quod probabile est, sed 'ille igitur occidit', quod necessarium est quodque a probabili propositione dissentit. Itaque diligenter debemus attendere, ut conclusionem adversarii aut ambiguitate propositionis convertamus, aut, quia meminimus quid in propositione sit positum, eandem conclusionem falsam esse doceamus.

Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his causis ostenditur] Tertius reprehensionis modus est, cum ipsum genus argumentationis vitiosum esse monstratur. Verum hoc tenere debemus, quod sumpta sola nuda et generaliter patentia modis suis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in causa et in specie positum considerare debemus: quod quidem sumptis suis et forma dictionis, quantum in se est, integrum est, sed cum in causa positum quid operetur attendimus, tunc in eo vitia possumus invenire. ‖ Itaque ipsum genus argumentationis duobus modis vitiosum est, cum aut in ipso vitium erit, aut cum ad id, quod instituit, | non accommodabitur. In ipso vitium esse quattuordecim modis possumus invenire. Deinde non accommodari ad id, quod instituit, duodecim modis possumus deprehendere, quae omnia Cicero, partim quia aperta sunt, solis propositionibus, partim quia obscuriora sunt, etiam exemplis proposuit et explicavit. Nos eadem persequi, immo repetere longum ac superfluum est.

51. Quartus modus erit reprehensionis] Quarta reprehensio pertenuis est et defectis omnibus extrema necessitate ponenda. Nam et sumpta vera esse concedimus et conclusionem recte habitam fatemur et ipsum genus argumentationis vitiosum non esse concedimus, sed contra firmam adversarii argumentationem nos, quoniam nihil possumus reprehendere, aliam argumentationem aeque firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberativo genere causae usu provenit, cum aut utile aliquid adversario concedimus, sed nos aut utilius aut honestum aliquid demonstramus, aut honestum aliquid adversario concedimus, sed nos honestius aliquid aut necessarium esse monstramus. Verum nunc transit ad conclusionem, id est sextam eandemque extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digressionem subponit, id est orationem, in qua praeter controversiam causae aut laus nostra aut adversarii vituperatio contineatur, aut quae ad aliam rem transitum faciat, non per argumentationem, sed per amplificationem. Hanc Tullius non partem orationis vult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari ac subici posse declarat, ut certis locis post rem aliquam probatam aut amplificationem aliquam subicias aut laudem aut vituperationem. Itaque non digressionem sexto loco, sed conclusionem Tullius ponit.

---

4 approbat *D* 9 concluditur *mei*: concludit *O* 10 igitur ille *F* 15 his de causis ostendetur *BO* 17 deuemus *D* 18 patientia *D*, *item F ante rasuram* 27 obscura *F* posuit *D* explicuit *F*² 28 inmo *D* 29 erit *DF*: erat *BO* 30 extrama *D* 36 honestum aliquid *mei*: honestius aliquid *O* 39 *et* 46 digressionem *mei*: degressionem *O* 41 uituperatione *D*

52. Conclusio est exitus et determinatio totius orationis] Conclusio est, inquit, finis ac terminus orationis, sed totius orationis hos epilogos accipiamus. Huius conclusionis partes sunt tres, enumeratio, indignatio, conquestio. Verum hoc distant, quod indignatio et conquestio tantum animos movent, diverso tamen exitu; nunc vero iracundia contra adversarios commovetur, nunc misericordia circa nos: enumeratio vero et animos movet et fidem facit. Nam cum repetit quae dicta sunt, fidem, cum vero omnia coacervat et colligit, animos movet. Haec enumeratio non semper uniformiter ea, quae dicta sunt, colligere debebit, ne cum odiosum, tum etiam, quod maxime contrarium est, fieri ex arte videatur. Itaque supra dictorum repetitio varianda est. Variatur autem modis tribus, si aut eas res, quas ante dixisti, breviter perstringas et colligas, quod quidem factu facile est, aut si in memoriam audientium revoces, quas partes in partitione proposueris et quibus rationibus unam quamque partem confirmaris, aut si interroges iudices, quid amplius velint cognoscere, cum hoc et hoc docuerimus, cum hoc et hoc planum fecerimus: atque haec nunc ‖ per nostrarum argumentationum repetitionem, nunc etiam per adversariorum argumentationum reprehensionem. Deinde haec ipsa enumerationum genera non semper a nostra persona facienda sunt, sed nunc a nostra, nunc a supposita, nunc a re. Nostra persona quemadmodum accipiat orationem, in promptu est. Suppositae autem personae accommodatur oratio, si dicas: 'nam quid, | si legis scriptor adsistat et quaerat a vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc et hoc sit demonstratum?' Rei etiam sic accommodatur oratio, si aut lex aut locus aut urbs aut monumentum aliquod accipiat orationem per enumerationem sic: 'quod si leges loqui possent, nonne haec aput vos quererentur? quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc et hoc planum factum sit?' Verum etiam in his enumerationibus, quae aut suppositae personae aut rei dantur, ita ut in nostra persona illa omnia enumerationum genera varianda sunt, ut nunc singillatim singula nostra argumenta percurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exequenda sit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc et nostrarum et adversariorum argumentationum copulanda conlatio. Commune autem hoc erit in enumeratione praeceptum, ut ex una quaque argumentatione, quoniam tota non potest recenseri, unum quidque, quod validum est, deligatur, ut memoria renovetur, non omnis repetatur oratio.

53. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium aut in rem gravis offensio concitetur] Indignatio et conquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam vel odium, indignatio ad iram, ad misericordiam conquestio: quae utraque isdem locis sumi poterit, quibus argumentatio cuncta consistit, id est ex adtributis personae et adtributis negotio; ex his enim et fides conparatur et cumulus. Verum indignatio propria veluti accusatoris est, ut iram in reum suscitet, conquestio autem velut propria defensoris est, ut in reum suscitet miserationem. Sed cum indignatio vel conquestio aput personas agentium proprietate praevaleant, utrumque

---

2 orationis. Nos epilogos *O* 7 collegit *D* 8 haec *mei*: haec enim *O* 9 quod *B corr.*: cum DB^1O 16 repetitionem uel confirmationem D^2BFO 19 Nostra *nos*: a nostra *DBFO*; persona accipit orationem *idem est quod* persona loquens inducitur; *cf. infra v. 24* 20 promtu *F* 21 Numquid *F* 22 possetis *mei* 24 sic *mei*: hoc modo *O* 25 quod si *mei*: Quid si *O* quidnam — — factum sit *mei*: *om. O* 26 uobis hoc planum *F* 27 suppositae *B et F corr.*: oppositae DB^1F^1

30 exequenda *mei*: exaequanda *O* 32 ut *D s. l.* 33 quidque D^1: quodque D^2BFO 38 *immo* isdem ex locis poterunt *F corr.* 40 cumulus indignationis aut miserationis *F* 41 suscitet *mei*: concitet *O*

tamen ab utroque faciendum. Nam et accusator iram in reum, miserationem vero pro se suscitare debet, et rursus defensor miserationem pro se, iram vero in accusatorem suscitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab utroque et propriae argumentationes confirmantur et adversariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi et conquestioni iam dederit generale atque commune praeceptum, quod ex attributis personae vel negotio sumi possint, dat tamen singulis proprios locos, indignationi quindecim, conquestioni sedecim. Nec nos locorum ipsorum ordo moveat, quod in quosdam numeros ordinantur. Nulla etenim in ipso ordine rerum auxesis est, nullus gradus aut ad maius aut ad minus, sed idcirco locis ipsis numerus datus est, quia melius et tenentur saepe praecepta nullamque recipiunt confusionem, si ad memoriam numeris conlocentur. Quamquam indignationis primum locum recte sumpserit, quod ex rebus omnibus a numinibus traxit exordium: sed, ut diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem noio quaeramus, sed ex more manifestioris praecepti factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligenter inspicientibus manifesti sunt, id est res, quae praecipiuntur, facile perspici possunt. Illud tamen praeceptum tenere debemus, sive in indignatione sive in conquestione nos locis omnibus uti non oportere, sed his, quos causa suggerat, neque his omnibus, sed quoad iudicantium animi moveantur. Quod si etiam uno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finire debemus; ira enim vel lacrimae dum incipiunt ac recentes sunt, plurimum valent. |

55. Conquestio est oratio auditoris misericordiam captans] Diximus conquestionis opus hoc esse, ut animos iudicantium ad misericordiam moveat. Huic quoque dat proprios locos sedecim: in quibus, ut diximus, non erit nobis rerum ordo quaerendus, sed quicumque locus ad misericordiam conficiendam pro negotii qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus, esse multos communes locos et indignationi et conquestioni, et recte: neque enim index potest nobis praebere misericordiam, nisi ira in adversarium consequatur, aut irasci poterit adversario, nisi in hoc ipso nobis animum praebeat misericordem.

LIBER SECUNDUS.

Crotoniatae quondam cum florerent omnibus copiis et in Italia cum primis beati numerarentur] Omnis praefatio quasi similitudo est ad id, quod dicturi sumus. Ita in ea semper similitudo captanda est, quamquam saepe ad hoc deducitur, ut similitudo tollatur. Unde sive futura similitudo est sive

---

2 debet *F, sed corr.* debebit 7 possunt *O* 8 XVI *mei*: sexdecim *O*, *item v. 24* 11 tenent *D* 18 sed iis *O* 22 auditorum *BF* 24 quoque *mei*: autem *O* 26 multos esse *O* 29 ipso *BF corr. ex* ipse. *In D est subscriptio:* ~~i~~. FABII LAVRENTI EXPLATIONVM IN RRETOC. LIBER PRIMVS. EXPLICIT. INCPT. LIBER II FELICITER. *Post quae sequitur titulus:* DE ADTRIBVTIS PERSONAE: *inserta enim sunt tria capita, quae ad calcem Victorini (p. 249—255 ed. Capp., p. 174—180 ed. Orell.) vulgo leguntur, sed Victorini non esse facile apparet. F quoque eadem capita hic habet, sed caret subscriptione. In B exstant in fine libri II alia manu paulo recentiore scripta; in fine libri I est in eodem haec subscriptio:* MARII. FABII. VICTORINI RHETORIS IN RHETOR M. TVLL CICER LIB I. EXPLIC. INCIPIT. II.

31 Crotonitae *D pr. m., item v. p. 258, 15* copiis *D s. l.* cum primis *DF*: cum in primis *BO* 32 numerarentur] *add. in F* templum iunoni, *item D s. l. m. 2* ad id *nos*: ante id *libri* 33 capienda *F* 34 ab hoc *DF*[1] similitudo futura *O*

non, in eo, ad quod praefatio praeparatur, animadvertendum semper est, utrum in toto similitudo praefationis paretur an in partibus an in parte. Frequenter enim cuncta conveniunt, frequenter diversis in praefatione positis cum ea re, ad quam praefatio ducitur, quaedam in praefatione similitudo confertur. Hic, ad quod ducitur praefatio, illud est, ex multis artium scriptoribus electa multa et ad unam quam scripsit artem, quo pulchrior redderetur, praecepta ex multis multa collecta. Huic igitur rei praefatio illa est, Zeuxin, pictorem nobilem, Helenae simulacrum pinxisse, sed cum conductis et in unum vocatis quinque virginibus quidquid esset pulcherrimum delegisset. Hoc, ut perspici licet, in summa convenit, quia hic et ille multa de multis; verum praefert Tullius opus suum, quod magis multa ipse, si quidem praeteriti temporis scriptores et praesentis in iudicio habuit, et non unius civitatis nec unius linguae, quippe cum et Graecos et Latinos: at vero Zeuxis ex una civitate et ipsius temporis eligendi habuit facultatem.

Crotoniatae quondam cum florerent] Si partibus conductis tota conveniunt, pulchra semper et praecipua dicetur esse praefatio. 'Crotoniatae' Romani sunt: 'cum florerent omnibus copiis' Romanis convenit: item convenit 'et in Italia cum primis beati numerarentur'. 'Iunonis' vero 'templum, quod locupletare egregiis picturis voluerunt': sic et eloquentiae vel facundiae templum. 'Zeuxis' Tullius. Cum multa dicendi genera sint, ut inter picturas multas Helena, ita inter ceteras dictiones eminet semper oratoria, et ut Zeuxis in femineis pingendis vultibus summus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuxis multa, quae usque ad nostram memoriam manent: saecula posteriora tenent, quidquid pinxit oratio Tulliana. Zeuxis Helenae se simulacrum pingere velle dixit; non enim Helenam, sed simulacrum fuerat traditurus: ita Tullius scribendo artes, non orationes, non ipsam eloquentiam, sed simulacrum eloquentiae fuerat traditurus: hoc convenit et illa sententia: 'quod ex animali exemplo mutum in simulacrum veritas transferebatur'. Mutum enim simulacrum eloquentiae ars eius, ipsa autem eloquentia quasi animal. Ita pro parte poterit ei rei, ad quam confertur praefatio, convenire, relicto eo, quod postea praeponitur, quod, cum Tullius ex omnibus multa quaesierit et omni tempore, Zeuxis ex una civitate et uno tempore comparavit.

2. Ac si par in nobis] Finito praefationis uno genere, similitudinis scilicet, nunc praelationem, quae etiam ipsa in praefatione facienda est, incipit dicere.

Exemplorum eligendi potestas] ideo hoc opus esse posse melius.

Principe illo atque inventore Tisia] Corax et Tisias artes primi oratorias apud Graecos scripsisse dicuntur.

Sicut et ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat] Gloria Xenocratis philosophi motus Aristoteles philosophiam exercuit, gloria Isocratis motus rhetoricae praecepta conscripsit.

---

4 ducitur *FB*²: dicitur *DB*¹ 6 elementa multa *DF* 8 Zeusin *mei*, Zeuxim *O* simulachrum *DB et sic deinceps* sed cum — delegisset *DF*: sed eum — delegisse *BO* 10 Hoc — licet *om. F*¹, Et per hoc ut perspici licet *F s. l. m. 2* in summam *BF* 12 scribtores *D* 13 Zeusis *mei et sic deinceps* 16 praefatie esse dicetur *B* 18 cum primis *D et corr. F*: cum in primis *BF*¹ enumerareutur *DF corr. ex* numer. 19 templum quod religiosissime colebant locupletare *F* 20 Zeuxis *in F erasum est* Tullius *DF*: et tullius *B*, est Tullius *O* 22 in pingendis femineis *O* 27 hoc *B*: ho *D*, huic *F sed ex correctione* 29 pro parte *B*¹: pro partes *D*, per partes *F corr. et B*² 31 praeponitur *DB*: ponitur *FO* omne *D* 33 par in nobis *B*: par in nobis huius *F*, pari nomines *D* 34 ad praelationem *D*, a praelatione *F, sed e corr.* 37 ΚΟΡΑΞ et ΤΙCΙΑ *mei* 38 scribsisse *D* 39 exenocratis *DB*¹ 40 aristotelis *DF* motus *om. F*

3. Artis sibi curam adsumebat] Voluit enim Aristoteles propter Isocraten, cum philosophus esset, etiam praecepta dicendi tradere.

Alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari] Non intellegere omnium potest esse et est vitium commune, singulare vitium est, ut, cum non intellegat, in eo, quasi intellegat, perseveret.

Haec commode perscripsisse videamur] id est, ut praecepta commode tradidisse videamur.

Adroganter adsenserimus] hoc enim magnum vitium, temere adsensisse.

Igitur primus liber, exposito genere huius artis et officio et fine et materia et partibus, genera controversiarum et inventiones et constitutiones et iudicationes continebat] Propositurus quid dicendum sit in secundo libro, prius enumerat, quid in primo dixerit, de genere artis, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inventione et eius constitutionibus ceterisque rebus. Item de partibus orationis, quas cum pleno praeceptorum genere conpleverit, confirmationem et reprehensionem non ad causarum species, sicut oportuerat, adplicavit; dedit enim praeceptum, quo modo in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species adplicata argumentatione dicturum se pollicetur, ita tamen, ut non de expolitione argumentatio|nis, quae in primo plenissime tractata est, sed de argumentis loquatur in uno quoque genere causarum, id est in coniectura, fine, qualitate, translatione | et ceteris his incidentibus. Et potuit quidem hoc esse contentus, ut specialiter de constitutionibus diceret in quocumque genere causarum quae essent confirmandi praecepta, quae reprehendendi. Verum quoniam ipsa quoque genera causarum propter suos fines diversos diversa praecepta desiderant, cum iudicialis habeat aequitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem et utilitatem, confirmandi et reprehendendi praecepta quae sint in constitutiones singulas, divisit in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione et demonstratione propter fines proprios aliqua tractaturus.

'Exposito genere', quod eloquentia magna et ampla pars est civilis cuiusdam quaestionis: 'officio': officium eius artis est dicere apposite ad persuadendum; 'fine', finis persuadere dictione: 'materia', quod ὑπόθεσις sit (non autem omnia, ut voluit Gorgias Leontinus) aut etiam θέσις, ut voluit Hermagoras: 'partibus', inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio: 'genera controversiarum' id est genera causarum, iudiciale, deliberativum, demonstrativum: 'inventiones': nam de quinque partibus [orationis] solam inventionem tra|ctat: 'deinde partes orationis', exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem.

Quo pacto tractari conveniret argumentationes] syllogismum et inductionem.

Hic tantum ipsa inventa] id est argumenta ipsa, non et expolitionem.

---

1 Isocratem *BO* 6 prascribsisse *D* uidemur *F*¹ 8 adserimus *D* uitium est *F* 10 et constitutiones *om. DF* 14 compraebuerit *O ex cod. Basil., a quo abest* pleno; comprehenderit *coni.:Kayser* 16 genere causarum *B* 17 applicat *D* 19 de *om. F* 20 in coniectura, fine] 'i. e. in statu coniecturali, definitivo'. Capp. 31 quaestionis *mei*: rationis *Capp. et O ex lectione varia* orationis officio *F*: officii *D, om. B* 32 fine *F, ut voluit Orelli: om. DB* 36 inuentiones *mei*: inventione *O ex prava coni. Capperonnierii* orationis] '*ille genitivus perperam hic intrusus erat ex versu consequenti. Nam inventio, dispositio, elocutio etc. sunt quidem partes τῆς ῥητορικῆς, non autem orationis*'. Capp. 37 narraiio partitio confirmatio, reprehensio conclusio *D, sed singulis nominibus syllaba* nē *superscripta est: veri videntur nominativi, ut supra* partibus *sic explicatur:* inuentio dispositio *etc.* 39 conuenire et *D* 41 non et *DF*: non *BO*

Aut ad sententiae dictionem] Constitutiones omnes iudiciali in genere causarum tractabuntur.

4. Nunc a coniecturali constitutione proficiscimur] Secundus liber confirmationem et reprehensionem ipsis constitutionibus adplicavit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum, non ipsum exemplum tractaturus, quoniam in exemplo | non omnia inesse possunt, quae cadunt in coniecturam: omnia enim exempla, quae in coniecturam veniunt vel venire possunt, praecipienda fuerant. In argumentis ergo de coniectura erit praeceptio, quia exinde in thema quodlibet coniecturale, quod necessarium fuerit, facile poterit devocari. Hoc autem fieri a Tullio intellegamus etiam in omnibus constitutionibus, ut exemplum cuiuslibet constitutionis det, non tamen ipsum tractet exemplum. Proposito itaque exemplo coniecturali secundum praecepta primi libri docet quae sit intentio, quae depulsio: ex quibus duobus quae sit constitutio: deinde admonet, quod in coniectura eadem, quae quaestio est, ipsa est iudicatio 'occideritne'. In coniectura enim factum non conceditur, unde non potest ex deductione rationis et refutatione nasci post quaestionem primam alia quaestio, quae dicitur iudicatio. Subiungit post admonitionem dare se praecepta huic constitutioni et argumentorum locos omnes coniecturae convenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam, qui necessarii fuerint, devocabuntur. Sunt igitur coniecturae loci [hi] principales: a causa, a persona, a facto. A causa est, quamobrem fiat aliquid et quae parit voluntatem; de causa enim loquitur hominis, non rei: qua causa volumus probare, quod voluit facere is, cui intenditur factum. Persona autem omnis ille est, qui quid fecisse dicitur, hoc est, illa ex omni vita per adtributa personis sumpta adprobatio ad id quod intenditur factum. At vero a facto probationes habebunt facta illa omnia, quae probant factum illud, unde iudicium est. Nam factum ‖ tria significat: est factum vitae praeteritae, quod personam probat, est factum et illud, quod intenditur, ipsum illud quod dicitur 'occidisti': est factum tertium hoc, quod tribuit argumentum ad factum illud, unde iudicium est, ut 'transisti, clamasti', quibus probatur 'occidisti'. Hoc est ergo ultimum, quod dixit 'a facto': quod ipsum perspicietur in tribus illis, ante negotium, in negotio, post negotium, simul cum suis, per quae se explicant facta, loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo haec tria sunt, quae coniecturae suggerunt argumenta, causa, persona, factum.

5. Causa ipsa dividitur in duo, in inpulsionem et ratiocinationem. Inpulsio motum habet repentinum, non voluntarium, ut amor, vinolentia et omnino omnia huiusmodi, quae veniam mereantur, si confiteatur id ipsum, quod fecisse arguitur. Nam si negat, argumenta sunt a causa, ut est 'fecisti, quia vinolentus fuisti: fecisti, quia amore fecisti: fecisti, quia iracundus es': quibus causis probatur facere potuisse quod negat. Ratiocinatio autem causa est etiam ipsa voluntatis; haec ratione faciendi fuisse ostendit voluntatem aut

---

1 ad *DF*: *om. BO* 3 proficiscamur *F*[2], proficiscemur *BO* 4 *malim* adplicabit 9 exinde *mei*: exemplum *cod. Bas et O* 15 in coniectura eadem quae *D*[1]: In coniectura non conceditur (concedetur *O*) eadem (eademque *B*[2]*O*) quae *D corr. m. 2 BFO* 16 diductione *F* 21 hi *om. D pr. m.*, hii *D s. l.* 23 uoluimus *B* quod *mei*: quo *O* 24 ille *mei*: ills *B*[2]*O* qui quid *nos*: quid *D*, qui *BF*, quae *B*[2]*O* ills *mei*: sola *O* 28 probat, est enim factum *F* 29 quod dicitur *B*: quod igitur *DF*, quod dicitur: igitur *O* factum *D s. l. m. 2* quod tribuitur *(sic)* arg. ad *D add. in marg. m. 2* 31 est ergo ult. *D*: ergo est ult. *BF*, ergo ult. est *O* 33 cum suis] cum V (quinque) his *coni. Orelli praeter necessitatem* 34 trea *D* 36 Causa ipsa diuiditur in duo *mei*: Causa distribuitur *O* 37 uoluptarium *D corr. ex* uoluntarium uinulentia *D*[1] 39 ut est *nos*: ut sit *libri* 40 uinuleutus *D*

non faciendi, quae sumitur ex ratiocinatione vel boni vel mali, sive iam praeteriti boni sive futuri, pariter mali vel praeteriti vel futuri. | Quod nos diximus malum vel bonum, id est ut gloriae causa, ut amicitiarum, ut inimicitiarum ulciscendarum et metus et pecuniae. His igitur commodis vel incommodis hos gradus dat primos: 'commodi retinendi', utique quod haberet, 'augendi', deinde 'adipiscendi', id utique [est] quod non habebat: 'contra incommodi reiciendi', pariter et hic, quod habebat, 'minuendi, devitandi', utique quod futurum erat. Ita tria haec tribus superioribus respondent, commodis incommoda, illic retinendi, hic reiciendi, illic augendi, hic minuendi, illic adipiscendi, hic devitandi: quibus etiam illa accident, ut aliquid incommodi sumanus, vel ut maius commodum consequamur vel ut maius incommodum vitemus: aut rursum commodum aliquod praetereamus, vel ut maius commodum adipiscamur vel ut maius incommodum devitemus. Nam et suscipi incommodum parvum potest, ut maius aliquod commodum consequamur vel incommodum maius vitetur: et rursum commodum contemni potest, vel ut maius commodum consequamur vel ut maius incommodum vitetur: ut leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab || Aeschino verberaretur: et velut in Verrinis accipi potest: malo *emere* quam rogare. Rursus contempto commodo suscipi maius commodum potest, ut Terentianum illud est in Sannionem: pecuniam in loco neglegere maximum interdum est lucrum.

Quaestio eadem coniecturalis quae iudicatio] quia ratio deest; non enim factum in confessione est. Ideo eadem erit iudicatio quae quaestio.

Et in horum locorum] quae coniecturalia sunt: 'et in ceterorum', id est, ceterarum constitutionum: 'convenire', id est locos.

Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est] Omnis hic locus a causa sive inpulsionis sive ratiocinationis coniecturae maximum est fundamentum, non quod, cum causa sit, continuo et facinus conprobetur, sed quoniam facinus nullum est, quod non ante causa praecesserit. Supponit deinde locos, quibus accusator utitur, cum adserit inpulsione aliquid esse factum. Ex quibus primus est amplificatio eius rei, quae inpulsionem pariat: deinde adprobatio, quid ex ea fiat, per exempla, ut 'amore se interfecit'. Tertio loco conparationem facimus, et declarata inpulsione eventum eius causae fuisse concludimus. His tribus locis accusator utitur in inpulsione: in ratiocinatione vero his, quos nunc dicam, demonstratione, quid pe-

---

18 Verr. IV, §. 12. 20 Adelph. 2, 2, 8.

---

1 uel mali uel boni *F* 2 nos *D corr. ex* non 3 bonum uel malum *O* 4 et metus et pec. *mei*: ut metus, ut pec. *O* 5 haberet *DF*: habet *B add.* et *s. lin.*, habet, et *O* 6 est *nos inclusimus* 7 hic *mei*: id *O* imminuendi *O* 9 munuendi *D* 10 quibus his etiam *D* incommodi *Capp.*: commodi *mei* 12 rursum ut commodum *O et B corr. m. 2* 14 suscipi commodum *D* 15 uel *mei*: uel ut *O* uitet *D*, uitemus *F* rursus *O* commodum *mei*: parvum commodum *O* 16 maius aliquod commodum *O* consequatur *mei* uitet *D*; *post* uitetur *est in BF*: et rursus reum (rerum *F ex corr. et B m. 2*) commodum contemni potest; *eadem vv. D in marg. habet* 17 aeschino *mei*: Aeschine *O* 18 malo emere *scripsi:* malo *DB¹F¹*, malo non habere *BF corr. et O* 20 in Sannionem *nos*: in suasione *codd. et O*, in Sannione *coni. Orelli* 22 Quaestio — iudicatio *D¹*: Quaestio uero eadem coniecturalis est quae et iudicatio *D corr. BFO*. *Haec* 'Quaestio — — conuenire, i. e. locos' *loco suo videntur mota esse et post pag. 260, 35 pertinere.* 24 locum *D* coniectura *F¹* ceterorum *D¹B²*: ceterarum *D²B¹F* 25 id est *mei*: scilicet *O* 33 interficit *DB¹* 35 iis *O*

tierit, quid fugerit, augmento, quanta res sit, quam adpetierit aut fugerit. Praeter haec duo, immo in his duobus etiam illud accusator considerare debebit, ne forte ista, quae secutus sit aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque consecutus sit commoditatem neque ullum malum fugerit: sed dicendum est ei ita fuisse visum, qui arguitur, et sit sua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat atque est eadem res, modo dum aliter evenit quam putavit. Res fallit, si mala creditur, cum bona sit, vel contra vel neutrum vel utrumque. Ergo cum hoc intellegi possit, fallit homines. Cum in re reus uti hac coeperit forte defensione, non sibi antiquiorem fuisse pecuniam vita aut fratris aut amici, accusator debet verum argumentum condere (est enim credibile), sed confirmare debebit, hoc ei, qui arguitur, non ita visum fuisse, et hoc adprobare ex attributis personae, non hanc illum habuisse opinionem, vel illam potius habuisse, quod talis est, quod scilicet personae est. Sic argumentabitur accusator de eo, cuius opinio falsa est in re. Cum autem eventus fallit, quod accidit exempli modo, cum aliqui ‖ misso telo alterum interficit, ut in scholae controversiis: ut vero in causis forensibus, cum quis eum dicatur necasse, cuius heres non sit, se tamen sperarit heredem, accusatoris locus est, cogitationem spectari debere, non eventum. Et haec de ratiocinatione. In causa autem omni, sive in inpulsione sive in ratiocinatione, laborandum est, fuisse illis potestatem aut facultatem aut voluntatem. Potestas est, qua posse ostenditur: facultas est, qua adiutores et cetera demonstrantur: voluntas est, qua velle vel voluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas, aliud causa, sive inpulsione sive ratiocinatione: illae enim efficiunt voluntatem, non autem quod efficitur: hoc esse debet, quod est illud quod efficit. Nam saepe causae sunt et deest voluntas, quae probari potest vel fuisse vel non fuisse, tametsi causa praecessit. Hic ex personae potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, ut potuerit causis commoveri. Haec igitur accusator dicet, cum volet alios defendere, quibus fuisse causa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defensori Tullius dabit ad se purgandum; quibus locis utetur, sicuti diximus, accusator, cum defendet alios, sed hoc brevi faciet: illorum enim defensione alterum vult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in maiore esse actu non potest, quod alteri proficit.

Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est] quae parit voluntatem, velle vel voluisse, id est causa, qua quid ortum

1 augmenti *mei*, *fort. ex* augmentis, *ac videtur in F littera erasa esse* 3 secutus fuerit *O* 5 quia arguitur *D* et sit] etsi sit *coni. Orelli parum probabiliter; ipse malim* et quod sit 6 modum rem *D* 8 possit fallit *mei* (*sed in F* opinio *sup.* fallit): possit, quod opinio fallit *O* 9 homines, tum in re, tum in euentu, quum in re reus *etc. O*; *glossam pravam* cum in re tum in euentu *FB m. 2 in marg. habet* 11 condere *DB*[1]: concedere *B*[2]*FO* 13 nel *DF*: sed *BO* 14 scilicet et *F* 15 aliquis *F* (*sed* quis *in ras.*) *et O* 16 interficit *DF*: interfecit *BO* ut uero *F*: ut nero *DB* 17 quis cum *mei*, *sed habet B signa transpositionis*, *eadem, ut videtur, manu addita* se tamen *nos*: sed tamen *libri* 19 in *om. DB*[1] 20 laband*** est *D*[1] 21 potestas qua *D* 22 aliqui *B*[1] 23 siue inpulsione siue ratiocinatione *BF*[1]: siue inpulsio siue ratiocinatio *D*[1], siue inpulsio sit siue ratiocinatio *DBF ex corr.* '*Dixit paullo supra duplicem esse causam, unam inpulsionis, alteram ratiocinationis, sed paullo post clarius ita loquitur:* causa, quae parit voluntatem sive per inpulsionem sive per ratiocinationem'. Capp. 24 illa *D*[1]*B*[2] 25 causae *Christ*: et causae *codd.* 26 praecesserit *cod. Bas. et O* 27 hic *mei* (*sed* c *in D s. l.*): hoc *O* quibus aliis potuerit *D pr. m.* 28 dicet *F*: dicet et *DBO* 31 accausator *D* 32 alterum *D*[1]: alterum alius *D*[2]*BFO* 33 in maiore esse actu non p.] '*i. e. in prolixiore oratione seu orationis parte. Hoc enim refertur ad superiora illa verba:* sed hoc brevi faciet'. Capp. quod] quam *F pr. m.* 35 quae] ex causa, quae *coni. Capp.*

sit ostendimus: attributum personae, id est 'persona': attributa autem negotio, id est quod ait 'facto'. |

Causa tribuitur in inpulsionem et ratiocinationem] rationem scilicet, non ratiocinationem illam, ut supra legimus, syllogismi. ||

Ut amor, iracundia, aegritudo] Inter iracundiam et iram hoc interest, quod iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit ut iracundia sit inpulsio, ira ratiocinatio, ut 'odio quis iratus vel metu occidisse dicatur', quod est ratiocinationis. Ceterum iracundum esse quia semper est, ad inpulsionem * * dicimus, quae propter talem naturam admissum facinus possit ostendere. Aegritudinem vero morbum animi posuit, non corporalem.

In quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa aut maioris vitandi incommodi suscipitur] ut aliquid incommodi suscipiatur propter duas res, vel ut maius aliquod commodum consequamur vel ut maius incommodum devitemus.

Hic locus est] id est, a causa.

Nisi aliquid quare factum sit ostenditur] quid sit causa: quae parit voluntatem sive per inpulsionem sive per ratiocinationem.

Accusator ergo, cum inpulsione aliquid factum esse dicet] Locis confirmationis a causa per inpulsionem primo datis iamque confirmationis praeceptis datis, redit ad reprehensionis modos.

Qui simili inpulsu aliquid conmiserint, et similitudinum conlatione] ut adplices exemplum et doceas simile conparando.

Et ipsius animi adfectionis explicatione curandum est] ut ipsius adfectionis, hoc est rei, sit explicatio.

Ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit] id est, ut veri simile probet et per exemplum et per explicationem animi adfectionis.

6. Ut quod eius fieri possit] quantum in hac re fieri potest.

Quid in opinione eius, quem arguet, fuerit] ut non solum quid consecutus sit, verum etiam quid speraverit.

Si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur] ut voluntatem criminetur etiam si effectus defuit: ut ex eo causam habuerit, quia timuit, quia speravit, etiam si nihil aut commodi aut incommodi acceperit.

Nam opinio dupliciter fallit homines] Opinio fallit in re, cum opinio vera non est et errat ab eo, quod in vero est, ut, cum res || mala sit, bona credatur vel contra. | Eventus fallit opinionem, cum opinio quidem vera est, sed eam interveniens casus decipit, ut cum res bona est et bona creditur, sed aliquo casu in malum vertitur. Iam in causa ipsa hoc modo possumus dicere, id ut dicamus: 'ideo occidisti, quia te heredem fore putasti, licet ille alium heredem fecerit': ita semper in opinione est. Et eventus fallit et res, cum

---

1 id est] id ex *F corr. in* id ē ex 3 tribuitur *mei quoque:* distribuitur *Capp.* et ratiocinationem *mei:* et in ratiocinationem *O* rationem *ed. Basil.:* ratio *DB*, ratiocinationem *F* 6 ut ira sit inpulsio, iracundia ratiocinatio *Kayser in Philol. VI*, 717 8 esset *F* 9 ad impulsionem est *O*; *nos signum lacunae posuimus* 11 aut incommodi aliquid maioris adipiscendi commodi causa *O cum Capp.* causam *D* 12 aliquid incommodi *Capp.*: aliquid commodi *mei* 15 locus est *DB*: locus F^1, locus sicut aliquod fundamentum est *F^2O, sed F^2* est fundam. a causa *D (cf. v. 19)*: causa *BFO* 16 sit *F s. l.* 18 Ergo accusator *O* 19 iamque (Namque *DB*) confirmationis praeceptis datis (datis *D in ras.*) *mei*: *om. O* 23 adfectiones *D* ut *DB^2*: et *B^1F* 28 quod *mei*: quoad *O* potest *DB*: posset *F*, possit *O* 31 ostendi potest *B*: ostendit *DF* 32 defuit *B corr. ex* defuerit, defuit; nam opinio dupliciter fallit *DF* 35 aberrat *coni. Orelli* 37 sed *D s. l.* 38 hic modo *DB^1* 39 id ut *D*: id est ut *BF* 40 in opinione est eventus. Et eventus fallit et res

aut alius modi est quam creditur, aut aliter evenit, quam putatur habuisse provenire.

Aut non is eventus est, quem arbitrati sunt] cum aut ipsa res qualis sit, ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eveniat, quam putatum est [aut id, quod bonum est, malum putant et reliqua].

Hoc intellecto] quod homines inpellantur non sola ratiocinatione vera rerum, verum etiam falsa: 'hoc intellecto', quod fefellit illum res.

Illi ita non esse visum] ut quamvis verum sit quod dicatur, ipsi tamen non fuerit ista sententia.

Ex iis, quae ad personam pertinent] adtributa personae, quae probant personam.

7. Ut si qui dicatur alium occidisse ac voluerit] Exemplum ad eventum falsum probandum posuit, non ad probationem causae per coniecturam.

Aut enim necasse, cuius testamento non sit heres] exemplum in causa.

Non quo casu utatur, ad rem pertinere] *ἔκβασις*, id est eventus, accidentia, effectus, casus.

'Potestas, si aut nescisse aut non adfuisse' et reliqua] Non fuit necesse facere, etiam si causa fuisset: et si fuisset causa vendendi propter aes alienum, non tamen necessitas, ut deos patrios venderet.

8. Defensor autem ex contrario primum inpulsionem] Dati sunt loci accusatori, quibus uti debeat ad probationem causae per inpulsionem; item alii dati sunt, quibus uti debeat ad probationem causae per ratiocinationem. Nunc supponit defensoris locos infirmandi inpulsionem et infirmandi ratiocinationem. Infirmandae inpulsionis loci sunt quattuor, negare, minuere eius effectum, qui intenditur, inpulsionis ipsius naturam docere, confirmare exemplis et similitudinum propositione. Ratiocinationis loci sunt quattuor: quoniam ratiocinatio aut in re est aut in opinione, in re commodi vel incommodi; loci eius erunt, negare commodum, minuere, dicere aliis magis fuisse, aut tantum et sibi quantum et aliis, aut incommodum maius quam commodum. Pariter et de incommodis ista dicentur: quod dicitur evitatum, nullum fuisse

17 sqq. secundum Cic. Verr. IV, §. 11.

coni. Orelli; nos verba aliter distinximus 1 aliter evenit *ed. Ascens.:* aliter creditur *codd.* habuisse] '*hoc est* potuisse, *idque Graecorum more, apud quos τὸ ἔχειν* habere *saepe sumitur pro τῷ δύνασθαι* posse'. Capp. *Nobis verba corrupta videntur, praesertim cum appareat totum locum turbatum et glossematis foedatum esse.* 3 est *om. D* cum aut ipsa res *etc.*] *haec explicatio non quadrat ad id, quod in lemmate positum est; quadraret, si lemma esset* 'opinio dupliciter fallit', *quae verba supra 263, 32 alieno loco in DF addita sunt.* 4 *immo* euenit aut — et reliqua] *haec verba a nobis inclusa, quae ad verbum ex Cicerone petita sunt (§. 21), lemma videntur, cuius explicatio intercidit; in DF sequitur post* et reliqua *hoc glossema obscurum:* masculinum. femininum. neutrum. commune 6 Hoc intellecto — etiam falsa *om.* F^1 sola *mei:* solum *O* 8 non esse ita *O* uerum *D corr. ex* uirum 10 his *mei* 12 si quis *O* noluerit exemplum'. Exemplum *D* 14 aut enim cum *F, in D* enim *s. l. post* aut negasse *D* 15 *ante* ἔκβασις *addidit Capp. ex ed. Basil. verba:* τὰ κεφάλαια coniecturae sunt, *quod glossema, quod a meis quoque abest, iam Orelli merito inclusit.* 17 nescisse *D corr. e* necesse 18 facere etiam si causa uendendi *D pr. m.* etsi fuisset *edd.,* ut si fuisset *F corr.* 19 uinderet *D* 20 inpulsione *D* accusatoris D^1 21 causae per ratiocin. *D in marg. habet* 23 tunc *D corr.* locos infirmandi inpulsionem et infirmandi ratiocinationem *scripsi:* locos infirmanda inpulsione et infirmandi ratiocinatione *D,* locos in infirmanda impulsione et (et in *F*) infirmanda ratiocinatione *BFO* 24 infirman D^1, *sed corr.* infirmandae 25 affectum B^1F natura *D* 27 est aut in re *B* 28 negare, commodum minuere *O* minuere] inuere *D*

incommodum, non tantum fuisse, aliis magis fuisse incommodum, aut et aliis tantum quantum sibi, aut maius commodum quam incommodum. Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmantis loci sunt quattuor: non tale esse vel commodum vel incommodum, ut possit aliquem fallere, maxime se non potuisse: quod firmabitur persona. Post haec omnia defen|sor uti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accusator, reum *ut* convincat, defendit alios et utitur partibus ac locis defensoris, ita et defensor, ut se purget, accusabit alios et in hoc utetur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit, quia auget accusator.

9. Ex persona autem coniectura capietur] Explicitis praeceptis omnibus ad causam pertinentibus, subiunguntur praecepta de personae attributis, quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum etiam defensor in coniecturali constitutione. Et haec quidem personae attributa in primo libro quamquam singula exposuerit et explicarit, hic tamen nunc breviter repetit, quae ipsa sint et quid sint, post praecepturus, quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum defensor.

Quo in genere est virtus, scientia] animi, id est stultitiae contraria.

Amor, iracundia] adfectio enim facile eventum suum declarat signoque ipsa est eius rei, quam ex se parit.

Et ipsorum vis] quid ipsa sint, non quid ex se gignant.

Et quae res harum aliquam rem consequatur] quid ex se gignant, non quid ipsae sint.

10. Ac personis quidem res hae sunt attributae] Expositis breviter attributis personae, quia ita res repetita poscebat, dat accusatori ex his praeceptum, ut excutiat vitam praeteritam. Parum est enim causam commendasse solam, si non, quae ab hac inpelli posset, persona consentiat. Ergo accusator ex vita praeterita proferre debet similia peccata, similes causas in rebus, vel in paribus vel minoribus vel maioribus: si similes proferre non poterit, dispares proferat. Atque haec nocentis vitae sunt. Si innocens vita praeterita est illius, qui reus est, locus communis inducitur: vitam praeteritam spectari non oportere, quod ea potuerit esse occulta, aut fortasse ad peccandum cum animus fuerit, defuerit causa vel potestas vel occasio. Deinde alius locus communis: non ex vita praeterita praesens iudicium, sed ex praesenti iudicio vitam spectari oportere. Sin autem vita alicuius | ignorabitur, praetereundus ab accusatore hic locus est dicendumque cur praetereatur, quod ignoretur vita: statim ad alia argumenta properandum, quae sunt ex ipso negotio in factis dictisque eius, qui reus est, conlocata.

11. Defensor autem primum, si poterit, debebit vitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare et reliqua] qui defensori a persona contrarii loci sunt. Nam primum laborare debet, ut honestam rei vitam demonstret: quae declarabitur officiis vel communibus et notis vel maximis

---

1 non tantum fuisse *D*: non tantum fuisse commodum quam incommodum *BFO*, *sed in B* commodum quam *punctatum* fuisse commodum *BF pr. m.* et *om. B* 2 aut magis *B* Si in *mei*: Sin accusator dixerit cet.] Si in *O* 5 personam *D* 7 reum ut *nos*: eum DF^1, ut eum F^2, cum *BO* et in hoc utitur *F*, *sed* in hoc *s. l. m. 2* 8 utitur *mei* 12 de personae attributis *F*: personae attributis *D*, personae attributa *BO* 13 et quemadmodum iis *O* 16 iis *O* 18 animi *mei*: *om. O* 19 enim non facile *B*, *in D* non *s. l. est* 21 sint *mei*: possint *O* 22 consequantur *O* 23 ipsae sint D^1: ipsae possint D^2F, ex se ipsae possint *BO* 24 heae *F*, eae *O* 27 consentiet *FO* 29 in *om. O* si *om. D*, uel si *O et corr. B* 32 potuerit *nos*: poterit *libri* 35 vitam praeteritam *Christ* exspectari *mei* 36 ignoraretur *F* 37 statimque *O et corr. BF* 38 conlotata *D* 40 et reliqua *om. O*

et raris aut cum periculo aut cum labore praestitis, officii causa, non necessitatis, et praestitis in parentes, cognatos, amicos, rem publicam. Sed ista beneficiorum commemoratio parva est, quia multorum vita exemplo est naturam posse mutari: ut morum instituta perseveraverint, declarandum est: nihil aliquando deliquisse, numquam ab officio recessisse; fuisse et causas et fa|cultatem, numquam tamen voluisse peccare. Atque in his ostendendis occasionibus laborandum est: earum rerum namque copiam fuisse in faciendo et facere noluisse, quarum rerum nunc crimen in iudicio est, ut si avaritiae, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus est, quo indignum esse cum conquestione declarandum est, ut qua causa inpelluntur ad peccandum vitiis omnibus pleni, hac, cuius vita praeterita purgata sit, inpulsus esse dicatur. Deinde alius locus communis: vitam honeste actam reo debere prodesse: ipsam esse certissimam testem morum et voluntatum: criminationem inimicorum invidia facile posse conponi. Haec, si honesta vita est. At si inerunt aliquae turpitudines, laborandum est, ut falsa esse dicamus inimicorum criminatione collectas: vel eo vitio mentis admissas, quo facilius veniam promeremur, neclegentia, necessitate, adulescentia, vel quolibet alio adfectu animi non pernicioso, ut amore vel aliquo huius generis. Postremo laborandum est, ut turpitudines vitae praeteritae vel in dissimili genere vitiorum esse doceantur; ut quoniam innocentem probare non possumus, ab hoc tanto facinore, quod in iudicio est, remotum esse doceamus. Sin vero est vita turpissima, nullo genere defensionis supra posito purganda: locus communis induci debet: vitam praeteritam spectari non debere, neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, conprobari.

12. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur] Restat tertia pars probationis in coniectura, ex negotio: huius partes quattuor sunt, ut in libro primo expositum est. Etenim adtributa negotio quattüor sunt: continentia cum negotio, in gestione negotii, adiuncta negotio, quae gestum negotium consecuntur. Haec breviter hic repetit, quo||niam iam in libro primo tractata sunt: ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, non omnes partes, ut in continentia negotii ante negotium, in negotio, post negotium facta omnia in suspicionem vocemus; item in gestione negotii locum, tempus, occasionem, facultates: de modo conticiscens, quod rei manifestae et in confessione habitae modus semper est. Item adiuncta negotio vel maiora vel minora vel paria vel similia maximeque eventus coniecturae prodest. Quarta etiam pars, quae gestum negotium consequitur, ad coniecturam tribuet argumenta, ubi quaeritur lex, consuetudo, pactio, usus, exercitatio. Adque haec sunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negotio. Invenitur autem argumentatio praeterea, quae communiter sumatur ex attributis negotio et attributis personae: ut attributa personae non mihi personam, hoc est vitam praeteritam hominis declarent, sed hoc facinus adprobent, quod intenditur, sicut declarabunt quae supponuntur exemplo.

Suspiciones ducentur] id est coniectura capietur: 'ex ipsius omnibus

---

4 perseuerarint *O* 7 namque *expunctum in B* 8 ut si] causa exempli. ut si *F* 9 quod *F et B, sed* 'd *in B punct.* 15 falsas — criminationes *F corr.* 16 collecta *B* admissae B^2F, admissa B^1 promereremur *D corr.* 18 ut D^1: *om.* D^2BFO 20 tanto DB^2: tantum B^1FO 25 suspitiones *F* 26 primo libro *B*

31 in continentia negotii] *i. e. in iis, quae sunt cum ipso negotio individue et immediate, ut ita loquar, coniuncta: sic dixit supra*, continentia (τὰ συνεχῆ) cum negotio.' Capp. 33 conticescens *BO* 38 dicitur argumentum (argum. *in ras.*) *D*

42 supponuntur, exempla *Capp. et O* 43 capietur ex ipsius omnibus partibus. Ex omnibus partibus pertentabitur] *O* ex ipsis *BO* omnis *D*

partibus pertemptabitur': ut non mixta sint attributa personae, sed tantum sola sint facta in ipso negotio vel actione totius negotii impleta.

Hoc enim in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas] Modum in coniectura non posuit, quia in facinore confessio semper inspicitur.

13. 'Sunt autem aliae suspiciones, qnae communiter et ex negotiorum et ex personarum attributionibus sumuntur' et reliqua] Coniecturae argumenta suggerunt causa, persona, factum: utique ideo tria, quia singula. Suis igitur rationibus causa, suis persona etiam adprobatur; eodem modo factum: quod, cum singula suis rationibus per se in coniectura fidem praestent, merito ad probationem coniecturae triplex materia conlocatur. Monet tamen ratio, duo, personam scilicet adque factum, ad unam fidem posse sociari: ut ex utroque materiae genere, negotiorum, id est factorum, et personarum fides coniecturae quaestionibus adferatur. Hoc ut facilius fiat intellectuque capiatur, meminisse debemus attributa personis, quae utique cum sint, ipsam videntur adprobare personam: quam cum probaverint, iam coniecturae locus est, a tali viro id quod intenditur facinus non potuisse committi. Ergo attributum personae facit personae fidem, facto autem prodest adprobata persona. Quod cum ita sit, novum est, immo mirum personae attributo probari factum, hoc est negotium. Idcirco Tullius praeceptum dedit, posse quoque ex attributis personae et negotiorum adprobationes nasci ex utraque suspicione communes. Inter attributa personae accipimus fortunam, naturam, victum, studia, facta, casus, orationes, consilia, habitum. Haec utique si attributa personae accipimus, sicut supra diximus, personam probabunt: verum perspiciente ratione et negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, spectatur dignitas, divitiae, condicio: haec licet personae attributa sint, tamen cum dico 'dives est, adfectat tyrannidem: servus, potuit occidere: consul, non prodidit patriam', argumentum factis a personae attributis facio. Pari modo de consilio: si quibus consiliis aliquando usus sit dicam, persona est adprobata: si quo nunc usus sit consilio, personae attributo factum probabo. Ergo satis clarum est in constitutione coniecturali argumenta fieri posse communiter et de personae attributis et negotiorum, ut factum probetur. Praecipit praeterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quaestione est an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter posse et facultatem hoc interest: cum substantia efficiendae rei inest aut deest, de facultate tractatur, ut sunt vires, ministeria, pecunia: at si aut per naturam res negatur aut per locum aut per tempus, de eo quaeritur an potuerit: si dicatur Tullius interfecisse Romulum, quod utique fieri non potuit per tempus nec habet posse. Item loco fit, si alicuius, qui arguitur caedis, ab eo loco, ubi caedes facta est, absentia declaratur. Tertio quaeritur, utrum id facinus sit, quod paenitere fuerit necesse; item quod spem celandi non haberet: deinde quaeritur an necesse fuerit id fieri. In quibus omnibus spectatur semper consilium. † Quod si in his consilium cer-

2 sint sola *F* 3 enim *mei*: igitur *Cic. et O* 5 aliae *D*: et aliae *F*, aliquae *BO* 6 et reliqua *om. O* 9 cum singula per se *D*, *sed suppletum est in marg.* sais igitur *(ex v. 7)* ratioaibus 11 sociari *D*: coasociari *BFO* 16 uiru B^2F^2: uero DB^1F^1 18 nouum est immu miru• persuaae attribut• probari factum D^1: nouum praeceptum dedit posse quoque ex personae attributis et negutiorum probari factam *D corr. m. 2 BFO* 23 accipimus *F et corr. B*: accipimus furtunam DB^1 sicui *D* 24 potueruat *D* 27 facti *Christ* 29 cousiliu personae attributu, factum *in O distinctum est* 32 consideraudum *D corr. ex* coasideraat 34 efficieadi D^1 35 pecaniae B^1 38 potuerit *O* habet D^1: haberet D^2BFO 42 consilium *** *(tredecim fere litterae erasae sunt)* factum probatur D^1; cunsilium; quod si in his. cqusilium ceruitur et ex factum probatur *D corr. m. 2*, consilium. Quod si in his

nitur, et factum probatur; consilium autem attributum personae est: ergo attributo personae factum probatur. Huius rei docendae causa supra positum thema tractando excutit habere argumenta ante rem: 'quod in itinere | se familiariter applicaverit, quod sermonis causam quaesierit, quod simul deverterit, cenarit': item in re 'nox, somnus': post rem: 'quod solus exierit, quod illum tam aequo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit'. Haec ante rem, in re, post rem attributa negotio sunt, quae faciunt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet ut, cum consilium personae sit attributum, haec omnia negotio sint || attributa, efficiatur negotio ex attributis personae et negotiis communiter adprobatio.

Quaeritur enim, utrum diligenter ratio faciendi videatur habita et excogitata, ut non veri simile sit quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In qua re quaeretur, num alio modo commodius fieri potuerit vel a fortuna] Frequenter enim, si pecunia, si adiutores, *si* adiumenta desunt, videtur facultas faciendi defuisse: quod utique inpugnari non potest nisi per consilium, ut alio modo fieri potuerit, ut fieri a fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quae desunt, si subveniat saepe consilium, cum dicitur aut alio modo fieri potuisse aut per fortunam, in consilio, quod personae est attributum, res probatur. Ex hoc et ex superioribus illa conclusio est, nasci posse communiter .argumenta et ex personae attributis et ex negotiorum. Hanc igitur rationem si diligenter voluerimus attendere, ista attributa inter se apta, iuncta et copulata cernemus negotiorum et personarum. Subiungit non oportere his omnibus praeceptis subici exempla, ut doceat, quemadmodum his uti accusator debeat, quemadmodum defensor, ut in superioribus docuit: et dicit non necessarium esse, non facile; non necessarium ita, quod si qui aliquid diligentiae adferre voluerit ad ista praecepta, ista omnia pro materiae genere facili cognitione retinebit: non enim praeceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinem non dicta intellegenda supponit; non facile autem ideo, quod infinitum sit illis omnibus praeceptis exempla supponere, quomodo ante rem dicat accusator, quomodo defensor; quomodo in re, quomodo post rem, item alia, quae multa sunt. Huc accedit, quo maior difficultas sit, quod illa omnia per partium, id est accusatoris et defensoris, locos versa utilitate tractantur; nec enim inutiliter conveniunt. Unde melius est considerare cuncta et proposito themate negotii et suam et adversarii rationem diligenter attendere et sic suspiciones atque argumenta colligere, quare quid factum sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo sit conscius, cur sit, cur hic sit: cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non

---

consilium cernitur. et (et ex consilio *F*) factum probatur *BFO* 2 causa suppositum F^1 3 se DF^1: se tam BF^2O 4 applicauerit *nos*: applicauit *mei* (*sed ex rasura F* applicuit), applicarit *O* 5 postremo quod *D* 6 tam D^1: tam familiarem D^2F, tam familiarem comitatum *BO* 7 in rem *D* quae *D s. l.* negotium *D pr. m.* 8 fiet ut cum *B*: fiet cum *D*, fiet probatio negotii cum *F* 9 haec *mei*: et haec *O* sint *nos*: sunt *libri; nisi gravius vulnus latet* effici•tur *F* 10 negotio D^1: negotium $D^2B^1F^1$, negotii B^2F^2O et negotiis *mei*: et negotii *O* 11 utrum uideatur dilig. ratio faciendi esse habita *O* 12 ut non *mei*: an ita temere ut non *O*; *fort.* an non 13 in qua re *mei*: in quo *O* quaeritur D^2BFO num quo alio *O* commodum *D* poterit fieri *O* 14 praeconia DB^1 adiutores D^1: adiutoris D^2BFO si *addidimus* desint *BO* 15 non *om. F* nisi *B s. l.: om.* DB^1F 16 ad explendas *F, sed in ras. m. 2* 17 si *om. F* 18 in *mei (sed in B erasum): om. O* 21 hac *D* 22 apte *B* 24 iis uti *O* 25 [esse] ita *O* 26 si quis *O* 27 praeceptorum F^1 29 ideo D^1: ideo dixit D^2BFO omnibus illis *O* 32 omnia illa *O* 33 melius D^1: illud melius D^2BFO 34 cuncta ex proposito *O* 37 conscius *F et Cic.: om. DB*

sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: cur de industria factum aut rem ita sit consecutum: an constet oratio vel cum re vel ipsa secum: hoc huiusne rei sit signum, an illius, an et huius et illius et utrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Hac | adhibita animi intentione, cum coniecturam omne negotii corpus intraverit, tum || faciiius videbitur esse perceptio, ut iocos omnium argumentorum sese quodammodo offerentes videre possimus: ex quibus, ut supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex coniunctis argumenta nascentur, quae aut probabilia erunt aut necessaria.

Ad easdem res, quae rem credibilem aut incredibilem facere possunt]: 'quae rem', inquit, non personam, cuius scilicet attributum est.

Et cum facti suspicione iunguntur] et hic rei eius, unde iudicium est, non personae, cuius attributum est.

Utrum id facinus sit, quod paenitere sit necesse] Adnotanda nova locutio: paenitet me non illius rei, sed paenitet me hanc rem.

14. Tum ex singulis, tum ex coniunctis] Aut a causa aut a persona aut a factis aut ex coniunctis argumenta certa nascentur, ut attributa personae attributa facto videantur.

Accedunt autem saepe ad coniecturam] quia in coniectura ex hoc genere probationum fides fit.

Accedunt autem saepe ad coniecturam quaestiones, testimonia, rumoresa Praeter hanc materiam, qua coniecturae argumenta tribuuntur a causa,] persona, a facto, accedunt aliae probationes soli coniecturae semper adiunctae, tormenta, testimonia, rumores. Haec enim in aliis constitutionibus non valent, quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur: quae omnia ista ad partis commodum retorquenda sunt. Hoc probationis genus Graeci *πίστεις ἀτέχνους* vocant, quod, cum his orator utitur, fidem quidem iudici facit, sed non oratione. Hoc Tullio minime placet: dicit enim etiam probationum genera indigere arte, et pari modo ut ex causa et persona et facto argumenta duci, cum de tormentis, testibus, rumoribus disputatur, ex illis scilicet adtributionibus, quae aut negotio aut personis videntur esse subiunctae. Namque cum contra testes dicitur aut pro testibus, utique attributa personae contingenda sunt per naturam, victum et cetera, ut fides data testi aut [ut] possit aut non possit adhiberi. Hoc et in tormentis; nam eius, qui torquetur, excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt: quorum argumentorum genera duo sunt, unum proprium, commune aliud. Proprium est, quod ipsius causae et negotii est, ut 'Sextus Roscius, cum caedes facta est, Romae non fuit: non ergo patrem interfecit.' Commune est, quod transferri in similes causas potest: 'filius patrem interfecit: reclamat istius modi suspicionibus ipsa natura'.

36 Cic. p. Rosc. Am. §. 18. 38 ibid. §. 63.

3 signum sit *F* an huins *O* utrios *D*[1]: utriusque *D*[2]*BF* 5 cooiectura *F corr.* 6 cum faciiins *D* perceptio *DF*: praeceptio *BO* 7 sese *F*: esse *D*, ae *B* possumus *D* 9 oecessaria ad eas res *O* 10 easdem *F*: eas *DBO* res *om. F* 12 factis *D* 14 utrum] ut non *mei*, Deinde utrum *O* sit *DF*: fuerit *BO* 16 aut causa aut pers. *D*[1] 17 aut (*ante* ex) *D in ras.* argumentia *DF*[1] nascantur *D corr. ex* nascuntur 19 Accedunt autem — fides fit *DF*: *om. BO* ad coniuncturam *D* 21 ad couiecturam saepe *O* 26 commodum *D*[1]: commoda *D*[2]*BFO* torqnenda *F* 28 *post* oratione *habent mei glossam:* qui (qua *D*[1], quia *F*) istod (illud *F*) nomen iouenit, *sed in BF expuncta est* etiam *DB*[1]: etiam haec *B*[2]*FO* 30 subiectae *B*[1] 32 contigenda *D* 33 sint *D pr. m.* testi aut *mei*: testi sit, aut *O* (fides sit data *B corr.*) ut *inclusimus* 39 interfieit *D*; filius — ioterf. *om. F* reclamitat *libri Tulliani*

Hoc argumenti genus, quia transferri in similes causas potest, communis locus dicitur] Locorum autem communium genera duo sunt, unum cum certae rei certa est amplificatio, aliud, cum rei ‖ dubiae est disputatio. Amplificatio rei certae est, ut in parricidam, in sacrilegum. Dubiae vero rei communis locus est, qui a Graecis dicitur *θέσις*, quae habet partes duas. Quae idcirco locus communis dicitur, quod ex materiae genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate | communi, ut suspicionibus credi oportere vel non oportere. Sed hanc *θέσιν* civilem moralemve teneamus, non illam, quae apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur — interponi autem raro debet — ornat orationem: neque interponendus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. Etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens discedit a causa. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat, unde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causae probata inducendus est aut in peroratione, id est epilogis, ut aut renovetur aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta desiderat, quae aut verborum sunt aut sententiarum: quae dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum sint, communes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt.

Quaestiones, testimonia, rumores] cum auctoritas fidem facit, cum tormenta sunt. Haec autem omnia, quae non oratione argumentorum fidem faciunt, a Graecis *πίστεις ἄτεχνοι* nominantur, non quidem recte.

Uterque simili via praeceptorum] et accusator et defensor.

Nam et ex quaestione suspiciones et ex testimonio et ex rumore aliquo pari ratione] Ideo fit ut arte egeat huiusmodi disputatio, quoniam et contra haec et pro his saepe dicendum est.

Ut ex causa et ex persona et ex facto duci oportebit] quae ex confesso argumentis materiam tribuunt: 'ut ex facto' inquit 'duci oportebit': ecce iam non est *πίστις ἄτεχνος*, id est fides sine arte.

Artificii non putant indigere] cum appellant *πίστεις ἀτέχνους*.

Aliter hoc de genere ac de omni coniectura praecipiendum ‖ putant] ut dicant alias divisiones esse ad probationem coniecturae, non quas supra diximus, causam, personam, factum.

Nam et eius qui in quaestione aliquid dixerit et eius qui in testimonio et ipsius rumoris causa] ut ea, quae materiam argumentis praebent, et illa, quae quasi habere artem negantur, isdem attributionibus tribuant probationi tractatum.

Ex isdem attributionibus reperietur] quae semel praecepta sunt de coniectura.

---

2 *fort.* cum rei certae est a. 4 dubiaeque *D pr. m.* 5 partes duas] '*affirmantem sc. et negantem, ut ex allato patet exemplo:* suspicionibus credi oportere vel non oportere'. Capp. 6 locus *om. F* 10 ornatur oratione *D et corr. F* 12 discedit a causa *D pr. m.*: descendit ad causam *D²BFO* 13 iurem iuratus *D¹* 14 inducendus est (*sc.* locus communis) *scripsi:* ***u*endus est *D¹*, iudex utendus est *D corr. m. 2*, *BF*, utendum est *edd.*, *θέσει* utendum est *coni. Orelli* 17 ac] aut *F* 19 similitudine dictionis] '*τῆς φράσεως, h. e. elocutionis. Vulgo* stilum *vocant*'. Capp. 20 cum auctoritas — sunt *mei: om. O* 21 non *om. D et pr. m. B* 22 ΠΙϹΤΕΙϹ ΑΤΕΧΝΟϹ (ΝΥϹ *F*) *mei* nominatur *D* 27 confesso *D¹*: confessione *D²BFO* 28 tribuunt ut ex facto *O* 29 ΠΙϹΤΕΙϹ ΑΤΕΧΝΟΥϹ *mei* 30 artificii *D¹*: hoc ceterum (ceteri *BF²*) artificii *D²BFO*; *interpolatio inde orta est, quod librarii, ut editores, vv.* artificii n. p. indigere *lemma esse non intellexerunt.* 36 arte artem *D* hisdem *mei* probationi tractatum *F*: probatio tractatum *D*, tractatum probatio *B sed m. 2 in loco eraso*, tractatum, probatio ex iisdem *etc. O; vv.* ex isdem *etc. lemma esse, in F signis indicatum est* 38 hisdem *DB* repperietur *DF* praeceptae *O cum Capp.*

Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causae] Et locus communis argumentum est, argumentorum autem duo genera: unum, quod ipsius causae proprium est, alind, quod et ipsius et similium: hoc, quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera sunt duo, ut ipse declarat.

in omnis eiusdem generis causas transferri non satis commode possit] Hoc argumentum est solum, non argumentum per locum communem. |

15. Quae ex contrario quoque habeat probabiles rationes] credendum, non credendum.

Suspicionibus credi non oportere aut oportere] id est thesis.

Per conquestionem] quod est proprium epilogorum.

De quibus ante dictum est] in libro primo, hoc est in epilogis, id est in conclusione.

Aliquam probabilem utraque ex parte rationem] haec θέσις est.

Certioribus illis] auditoribus scilicet.

Nam tum ei conceditur commune quiddam] Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum est.

Et auditoris animus renovatur ad ea, quae restant] post probationem per locum communem.

Aut omnibus iam dictis exsuscitatur] quia et in epilogis sunt loci saepe communes.

Omnia enim ornamenta elocutionis] id est, figurae, quae sunt aut σχήματα διανοίας aut σχήματα λέξεως aut σχήματα λόγου, ut quidam volunt.

Sic oratorum quoque multorum communes loci sunt] Nam cum loci communes ideo dicantur, quod in similes causas conveniant, cum ab oratoribus tamen dicantur, diversitate dicendi vix possunt esse communes. ‖

Verborum et sententiarum] λέξεως et διανοίας σχήματα.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere communium locorum] ut et genera duo dixerit communium locorum, id est certae rei et incertae, et quemadmodum sint dicenda praeceperit, sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autem in hanc constitutionem proprios coniecturae locos communes dabit.

16. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui incidere solent] Locorum communium genera dicta sunt, quemadmodum dicantur praeceptum: ita omnia, quae de locis communibus praecipienda videbantur, exposita. Nunc subiungit certos coniecturae locos, qui in aliam constitutionem non cadunt; sunt enim coniecturae tantum et in quamlibet coniecturam dicta similitudine transferentur.

Suspicionibus credi oportere et non oportere] et reliqui, vel qui suppositi sunt vel qui esse possunt. Qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta | sumunt, et non tam loci communes quam locorum communium loci sunt. Sunt alii proprii in coniectura accusatoris et proprii

1 omnia autem *D* 2 genera sunt *F* 5 duo sunt *F* ipse *DF*: et ipse *BO* 6 omnes *BFO* 8 rationes argumentandi *F* 13 conclusionem *D* 14 est *D*[1]: est credendum non credendum *BFO*; credendum *etc. D in marg.* 16 tum *mei:* et tum *O* ei *inclusit O* quiddam dicere *FO* 18 per locum *om. D*[1] 22 figura *D* 23 quidam] *ut Fortunatianus p. 126, 24* saepe volunt *BF* 29 incerte *D* 30 et *om. D, F s. l. habet* 33 exponimus *D*[1] qui *DF*: qui loci communes *BO* inconcidere *D* 34 sunt et *F* 35 praeceptum est *D*[2]*BFO* 36 exposita *D*[1]: exposita etiam sunt *BFO, et D in marg.* 40 ex thetico genere] '*h. e. ex genere θέσεως, sive ex eo loci communis genere, quod ad* thesin *pertinet. Thesis autem est generalis quaestio in utramque partem disputabilis, v. gr.* utrum suspicionibus credi oporteat necne'. Capp.

defensoris: atque accusatoris duo, unus, qui atrocitatem facti cumulat, alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris etiam similiter duo sunt, unus declaratio calumniae accusatorum, alter conquestio captandae misericordiae. Distant autem a theticis modo hoc, quod illi habent ex utraque parte tractatus et in contrarium suggerunt argumenta, hi unius tantummodo partis sunt et aut indignationem solam aut solam exprimunt conquestionem. Ita duo genera locorum communium esse manifestum est, unum, quod ex duplici tractatu generaliter constat, quod theticum dicitur, aliud, quod generali quidem, sed unius partis aut indignatione sola aut sola conquestione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id est ista duo genera, ex isdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes, id est ex attributis personae et attributis negotio, illa tantum distantia et dicendi diversitate, ut argumentationes subtilius, tenuius, acutius explicentur, loci vero communes gravius, ornatius, verbis et sententiis excellentibus. Nam in argumentationibus sola quaeritur veritas: in locis autem communibus, quamquam et veritas adseratur, tamen, quod est illorum proprium, rei probatae amplitudo captanda est. Unde satis clarum est etiam locos argumentationum vim tenere, ita tamen, ut amplius aliquid agere videantur, cum praeter fidem rei cumulum videantur inplere.

In contrarias partes deducentur] thetici sunt 'credi oportere, non oportere', et multa talia. ||

Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem] Superiores loci in contrarias partes deduci possunt: isti vero loci proprii dantur aut accusatori aut defensori suo.

Ceterae argumentationes] aut a personae aut a negotio attributis.

Ut id, quod dicitur, verum esse videatur] quod est proprium argumentationis.

In his, tametsi hoc quoque videri oportet] ut et in locis communibus veritas quaeratur, sed orationis modo distet ab argumentatione.

17. Cum est nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur] Sequitur definitiva constitutio, quia coniectura praeceptis superioribus terminata est. Haec definitiva, quia tunc exoritur, cum nominis controversia est, et quia vis nominis definienda verbis est, definitiva dicitur constitutio. Huic supponit exemplum: cum reus fit pater maiestatis, qui filium prohibuit seditiose contionantem, id est filium tribunum pl. Est in hoc themate etiam alia constitutio vel relativa vel conpensativa vel absoluta. Nam 'licuit mihi, pater sum' | absoluta est, 'meruit' relativa est, 'profui' conpensativa. Verum hoc in themate non quid sit, considerari Tullius voluit, sed interim monuit id percipi, adque hoc exemplum ideo dedit, ut finem tantum consideremus, quia nunc propter finem subiecit exemplum. Praecipit autem in omni hoc libro considerationem adhibendam esse circa omnes constitutiones et earum partes et controversias,

---

3 accusatoris *cod. Bas. et O* 4 a thicis *D*[1] hoc modo *O* 8 aliud quidem quod generali quidem *B* 9 sola aut sola *nos*: aut sola *D*, sola *F*, sola aut in sola *F m. 2*, sola aut *BO* 10 hisdem *mei* 12 tantum *B corr. e* tamen distantiam *D*[1] 19 in *mei*: qui in *O et B corr. m. 2* non *D*[1]: et non *D*[2]*BFO* credi oportere *B* 21 certos autem locos (*om.* est) *D* augent *D* 23 accusatoris *D*[1] suo] soli *coni. Orelli; fort.* aut accusatoribus aut defensoribus 24 a *D utroque loco s. l., posterius om. O* persona *D* negotii *O* 27 in his tamenetsi *F*, sumptam *(in ras. m. 2)* etsi *D*, sumptum. Etsi *B*, sumptum. Tametsi *O* et *om. BF, B s. l. habet* 30 est *D corr. ex* et 36 absoluta] '*Alias vocant statum qualitatis absolutum vel etiam absolutae, Graeci vero ἀντίληψιν. In eo posita est, ut quod quis fecisse se confitetur, id iure a se factum esse contendat.*' Capp. 38 praecipi *Christ coll. Cic. II, §. 53* 39 ideo *D s. l. m. 1* 40 subiicit *O* praecepit *B*[1]*F*

id est legales quaestiones. Perceptis omnibus in omni causa, in qualibet materia omnia, quae inventa fuerint, genera quaestionum possunt tractari, sumptis suae partis praeceptis: ut cum in themate coniectura fuerit, eius divisionibus utamur, itemque et alterius vel aliarum, si quae inciderint constitutiones. Subiungit igitur in definitione locos a parte accusatoris. Sunt autem quattuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certam speciem, de qua agitur, destructio definitionis adversae partis, quae constat ex locis quattuor: si demonstretur falsa, si turpis, si inutilis, si conlatio utriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docemus de eo, unde quaeritur, quemadmodum aestimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis utatur ‖ eo verbo, quod definimus. Turpis autem et inutilis demonstratur adversariorum definitio ex honestatis partibus et utilitatis, de quibus in postrema huius libri parte tractavit. Exprimimus igitur quae incommoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab adversario. Conlatio vero definitionum, qui quartus in reprehensione locus est, hoc aget ut nostram definitionem ostendat veram, honestam, utilem, quod adversarii ostendimus falsam, turpem, inutilem. Adferemus praeterea ad definitionis nostrae confirmationem res aut maiori aut minori aut pari negotio similes, ut et ad definitionem nostram similium conparatione conlecta ostendamus, quanto verior, honestior, utilior sit nostra descriptio. Haec in simplici definitione. Sed si duae res pluresve definiendae sunt, ista omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quaeritur enim saepe, fur sit an sacrilegus, qui vasa ex privato sacro subripuerit vel de sacro privata. Quoniam a parte accusatoris et quid sit sacrilegium et quid sit furtum definiendum est, in singulis definitionibus illa supra posita praecepta complebit, definiet, adprobabit, deducet, infirmabit: quae cum fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus eadem in definiendo furto, mutata tantum tertia parte praecepti. Accusator enim, qui sacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita in definitione sacrilegii, quod probare nititur, utetur illis supra positis praeceptis: in definitione vero furti, quia furtum negabit, utetur praeceptis defensori datis, id est ut post definitionem et eius adprobationem separationem speciei faciat a definitione: fietque in hoc themate et in eiusmodi conplexione definitionum, ut vertat similiter praecepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare vult ille, qui se defendit, post definitionem et eius adprobationem deductionem faciet ad speciem: contra cum sacrilegium definierit, qui hoc admisisse se non vult, illic faciet loco tertio separationem | speciei a definitione. Ergo his modis et partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem communem locum ex ipsa definitiva constitutione sumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi adrogare conetur, ut et faciat quod velit, et quod fecerit, id quo voluerit nomine appellet.

---

2 possint *DF*[1] 5 aperte *D* 8 ex] et *D* demonstrabitur *F* 10 si *om. D*, cum *F* docemus *DF*: docebimus *BO* aestimet *mei*: *immo* existimet 13 de quibus in deliberativo genere, hoc est in postrema *D corr. m. 2 BFO* parte huius libri *B* tractavit *D*: tractabit *BFO* exprimemus *B*[2]*O* 14 commoda *D pr. m.* *fort.* si id accip. 15 qui *B*: quia *DF* 20 ostendamur *D corr. ex* ostendamus describtio *D* 23 surripuit *O* 25 complevit *D* 26 approbabit *B*: aut approbabit *DF*; *videtur* aut *in* aut *latere* deducet] '*h. e. deducet generalem definitionem in ipsam certam speciem, de qua agitur*'. Capp. infirmavit *D* 29 in *om. O* definitiones *D corr. e* definitionem 33 definitionum ut *F*: ut *om. D*, ut defin. *BO* 37 partibus *mei*: speciebus *O* implevit *D* 40 id quod *D*

Exemplum generis] id est finitivi.

G. Flaminius, is qui consul rem publicam] historiam a post sequentibus dedit.

Indicatio est] ex ratione et refutatione rationis indicatio.

Ad hanc indicationem argumentationes omnes adferre oportebit] Ad hanc indicationem, id est finitivam, ne aliam cum feceris constitutionem, hic aliam facias indicationem et non conveniat.

Haec 'praecepta', quae nunc finitivi status ponimus: 'et earum partis' propter qualitatem, quae partis pluris habet: 'et controversias', legales status dicit.

Maiestatem minuere est] definitio est rei, de qua quaeritur.

Pluribus verbis et rationibus confirmandum] Superior definitio est, haec confirmatio definitionis.

Postea ad id, quod definieris] deductio definitionis ad speciem.

Hoc ex opinione hominum sumetur] quo modo destruatur descriptio adversae partis.

Veram, honestam, utilem demonstrabimus] Cum tria dederit defensori vitia definitionis, id est falsam, turpem, inutilem, tria dat accusatori contra ornamenta definitionis, id est veram, honestam, utilem: ut etiam ex conlatione melior accusatoris definitio probetur.

18. Deinde simili ratione causa tractanda] ut definias, adprobes, deducas ad speciem, infirmes definitionem adversae partis, docendo falsam, turpem, inutilem; conpares etiam quae utilior est vel reliqua aut a minore aut a maiore aut a pari: sed in tot definitionibus omnia haec, quot res definiendae sunt.

Defensoris deinde primus locus est] Et huic dat quattuor ad actionem definitionis locos, sed in quibusdam partibus, id est in tertio loco discrepat. Supra enim, id est in parte accusatoris, haec quattuor sunt, definitio, adprobatio propriae definitionis, deductio in speciem definitionis propriae, destructio definitionis alienae: at hic in parte defensoris est similiter definitio sive adprobatio eius, et, quo mutat, separatio definitionis a specie, de qua quaeritur, destructio definitionis adversae partis.

'Defensoris deinde primus locus est' et reliqua] Datis omnibus locis accusatori ad suam definitionem, defensori quoque ad definitionem eiusdem proprios locos | tradit: ex quibus primus est definitio, et ipsa brevis, deinde eius adfirmatio, tertio loco a definitione sua separatio eius speciei, de qua quaestio est: post quem locum locus communis infertur, per quem facti utilitas aut honestas augetur: quem quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario; ille enim indignitatem rei auget, hic utilitatem. Quarto loco

---

1 Exemplum *mei*: Eius *O* definitiui *F* 2 G. *om. O* flamininus *mei* his *D* publ. *om. D* 4 iudicatio est *mei*: Indicatio est, minuatne is maiestatem] Indicatio est *O ex coni. Capper., qui erravit in lemmate constituenda* et *D*: et ex *BFO*; *cf. p. 279, 11* rationis iudicatio *DB*[1]: rat. controuersia *B*[2]*F*, *sed* contron. *F in ras. m. 2*, rat. [iudicatio] *O* 6 definitiuam *O* 15 describtio *D* 17 uerum *D* utilem esse *O* 21 causa est tractanda *O* 23 a maiore aut a minore *O* 24 haec *mei*: haec erunt obseruanda *O* 26 Deinde defensoris primus est locus *O* quattuor dat *B* 27 locus *DF*[1] discrepat *nos*: discrepauit *DBF*[2] *(haud scio an recte, si statuas hac perfecti forma Victorinum usum esse)*, discrepabit *F*[1]*O contra loci sententiam* 29 propriae defin. *BO* 30 adhic *D*[1], adhuc *D*[2]*B*[1]*F*[1] siue *D corr. e* sune; *an* suae thesis? 31 quo mutat *DB*[1]: quod mutat *B*[2]*O*, commulatur *F*, *sed* com *m. 2 in ras.* 33 locus est etc. *O* 34 addefinitione *D*, ad defensionem *B* eius *F corr. ex* eiusdem 36 de qua quaestio est *(add. s. l. m. 2* quaeritur*) D*: de qua quaeritur quaestio est *BF*, *sed in utroque* quaestio est *deletum*, de qua quaeritur, id est, quaestio est *O*

sequitur adversariorum definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quae definitionis reprehensio includit, id est ut falsa, ut turpis, ut inutilis ‖ doceatur, fiatque utriusque definitionis etiam a defensore similiter comparatio. Omnia enim defensor facere poterit ac dicere, quae accusator, praeter locum communem accusatoris. Habebit autem defensor locum communem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa non res solum convertere, verum etiam verba mutare conari. Hic similiter locus defensoris ex ipsa definitiva constitutione susceptus est: unde proprius hic locus constitutionis defensori. Nam esse quidem possunt alii communes loci ex causa et ex negotio nati, non ex constitutione, ut in calumniatorem, ut conquestio misericordiae, ut indignatio facti et cetera huiusmodi, quae ex periculi magnitudine genita, non constitutionis definitivae, ut diximus, sed ex conpositione circumstantiae, quam *περίστασιν* nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causae incidunt, hoc est in omnes constitutiones incidunt, non in omnes causas, quas una quaeque habere poterit constitutio. Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui qualesque sint explicantes. Utemur autem iis et eos inducemus in orationem, cum causae ipsius necessitas flagitabit, similibus exemplis et rationibus, quae ad definitionem suam poterunt pertinere.

Ab illa definitione separatio] ut separaret factum suum ab ea definitione, quam habuit adversarius.

Per quem facti utilitas aut honestas adaugetur] Quo modo accusator descendit ad speciem, ut iungat definitionem suam cum specie, sic defensor descendit ad speciem, ut separet definitionem suam a specie, id est de facto, unde quaestio est. Et uterque utetur loco communi, sed accusator ut augeat factum per indignationem, reus ut utile esse doceat et honestum.

Omnibus locis, quos accusatori praescripsimus] ut et hic rursus convertat in definitionem adversarii praecepta superiora et dicat eam falsam, turpem, inutilem; comparet ex minore, maiore, pari, quae habet scilicet accusator. Nam et hic proprium locum communem de fine habebit: nam et extra finem, quem potest causa suggerere, habere potest uterque alium locum communem.

Post eadem praeter communem locum] id est conlatio ipsarum definitionum per minora, maiora, paria.

Nam illi quidem communes loci] qui in quacumque parte esse possunt causa suggerente.

Ex periculi magnitudine, non ex causae genere ducuntur] ut non proprius sit locus communis ex fine natus, sed ex negotii genere, cuius circumstantia pro qualitate vel quantitate periculi locos communes dabit. | ‖

Non in omnem causam, sed in omne causae genus incidunt] Hi loci communes, qui ex compositione negotiorum nascuntur, non in omnibus causis sunt, quia non omnis causa similiter conponitur, sed cadunt in omnia ge-

3 fietque *O* 4 ac dicere poterit *O* 5 accusatoris (*add. in marg. m. 2* eiusdem) *D*: eiusdem accusatoris *BF*, ipsius accusatoris *O* 6 accusatori *D* 8 hic *mei*: *om. O* 9 defensori *DF*: defensoris *B*, defensori est *O* negatio *D* 12 ex conposition *D*, expositione *F* 17 in *om. D* 18 his *mei* inducimus *D²F* 19 flagitauit *D* similibus et exemplis *O* 21 separaret *DF*: separet *BO* 24 ad speciem descendit *B* 25 a *om. D* de facto *DB¹F*: a facto *B corr. et O* 27 ut *om. D* 28 Locis omnibus *O* praescribsimus *D* 29 ea *F* esse falsam *O* 30 maiore minore *O* parique *DF¹* 32 quem post causa suggeret (ret *ex corr.*) *F* 34 maiora minora *O* 38 circumstantia *B corr. e* substantia 40 causae *F*: *om. DB* 42 quia non *FB²*: non quia non *D*, nam quia non *B¹*

nera causarum, id est in omnes constitutiones, quia quaelibet constitutio modo atroci negotiorum conpositione fingitur, modo simpliciter conponitur.

19. Cum autem actio translationis aut commutationis indigere videtur | Tertia constitutio, quae **translatio** est, quia ita Tullius ordinem dedit. Haec commutationem iudicii cum actione tenet, cum persona, locus, lex, crimen, poena mutatur vel cetera, quae similia sunt. His singulis supponere exempla et infinitum et supervacuum est, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum una praeceptio est. Omnis autem translatio aput antiquos temporibus Tullianis in ipsa causarum actione aut non erat aut rarior inveniebatur. Praetores etenim, qui ius dicebant, et iudices causae dabant et controversiae vel agendi genus instituta actione formabant: ita si praescribebat praetor, qua accusator, qua reus deberet actione uti, praescribendo quid fieret excipiendoque quid non fieret, translationis controversiam actionibus auferebat. Erat praeterea institutum ut causa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egisset. Ergo etiam propter hoc formata lite ad iudicium veniebatur. Aput ipsum vero praetorem, cum litis ipsius forma conponeretur, illic partes aut excipiebant aliquid aut simplicem actionem accipiebant, unde in ipso, ut dixi, iure, hoc est apud praetorem, de modo agendi cum quaereretur, tractaretur exceptio atque translatio. Cum autem iam litis forma esset accepta, in iudicio nulla iam poterat esse translatio. Ergo in iudiciis translatio rarius invenitur: et si quando inventa fuerit, ipsa per se parum firmitudinis tenet adsumitque vires alia constitutione: [hoc namque praeceptum Tullianum est, translationem ex alia constitutione firmari:] ad quod praeceptum exemplum subiungit, non ut translationem doceat, sed ut ostendat translationem alia constitutione firmari: 'reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus sit quaestio est'. Utitur translatione reus, cum dicit se non parricidii damnandum esse, quia nihil inde sit adprobatum, sed aliorum criminum, quae probata sint, adfici oportere supplicio: ac ne eo quidem, quod non inde iudicium constitutum sit. Ita si neque probatorum criminum poena esse debet, quia non inde iudicium constitutum est, neque parricidii, quia nihil probatum, confirmat non esse damnandum: verum tamen purgandis aliis criminibus per coniecturam opera danda est, ut reus non opera tantum translationis utatur. Ergo probatum illud est, translationem alia constitutione firmari. Subiungit || vero exemplum translationis, cum agit iniuriarum, cui praecisa manus est, et is, qui praecidit, exceptionem postulat, ut in hoc indicio de maleficio non fiat praeiudicium. In hoc genere constitutionis praecepta haec sunt, quae utrique parti dentur, ut explicent, quid fieri soleat, a quo, per quos, quo modo, quo tempore, | quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodum statui: quod utique ex partibus iuris agnoscitur, de quibus partibus in qualitate est

---

2 *post* conponitur *est in DF titulus* DE PRAESCRIPTIONE, *sed in F erasus* 4 tertia est constitutio *BO* 5 haec *F in ras.*, de commutatione iudicii cum actionem tenet *D* 11 controversias *F* 12 si *D*[1]: sibi *D*[2]*BFO* praescribebat praetor *mei*: praescribebant *O* 14 † actionibus *O* auferebant *B*[1] 15 propter hoc *D*: propter haec *BO*; pro hac forma taliter *F*, *sed m. 2 in ras.* formata lite (*add.* r *sup.* lite) *D*: forma taliter *B* 16 ueniebat *B* 17 partes] *add. in F s. l. m. 2* litigantium 19 tractaretur *DBF*[1]: fiebat *F corr. m. 2*, tractabatur *O* 22 vires alia constitutione firmari *mediis om. D; suppletum est in marg.:* hoc namque — constitutione firmari; *hinc explicatur lectio, quae est in BF, in quibus* firmari *bis legitur, et suo loco et ante* hoc namque. *Nos apertum glossema inclusimus.* 30 Ita si neque — constitutum est *om. B*[1] approbatorum *F* 32 damnandum] *add.* est *in meis, sed in B rursus deletum:* atque (adque *D*) haec translatio. cum autem iam litis forma (*sic F in ras.*) sit (sunt *D*) 35 agit is *F* 38 quod fieri *DF* 40 equalitate *D*

tractaturus. Debet etiam tractari, quid in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in iure cautum est id, de quo quaeritur, aut solet sic fieri aut non solet, aut ad id, quod in iure solitum est, id, quod simile est, adplicatur. Deinde per coniecturam tractandum, utrum malitia agatur aliud, cum aliud simuletur, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis unus est contra translationem: fugere iudicium et poenam eum, qui translatione utatur. A translatione unus locus communis est: perturbari omnia, si non eo pacto agatur, quo oportet. Hae sunt tres constitutiones, quae species non habent, coniectura, finis, translatio. Translationem autem intellegamus formam esse status: praescriptionem vero eandem appellari posse et eandem exceptionem, sed ab oratoribus: in iure autem praescriptionem dici ipsum propositum ius, exceptionem autem, cum ius ipsum propositum adversus se actor alius excipit interposita aliqua condicione. Sit nobis praescriptio 'iniuriarum', exceptio 'nisi praeiudicium facias de caede'.

Si singula translationum genera quaeramus] ut exemplum, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine et ad singula, quibus translatio videtur impleri.

Sed quia ratio praeceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est] Cum enim praecepta in omni genere translationis eadem sint, ad diversitatem frustra exempla quaerentur. Eadem enim praeceptorum ratio in omnibus translationis partibus et ubique servabitur.

Multis de causis fit, ut rarius incidant translationes] quoniam per praetoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudiciis ulla potest esse praescriptio.

Qui non quemadmodum oportet egerit] apud praetorem.

'Quare in iure plerumque versantur' et reliqua] quae translationis, si non recte egerit.

Ibi enim exceptiones postulantur] in causis autem aut raro aut numquam. ‖

Privatorum iudiciorum causa constituitur] Ideo non potest in iudiciis esse translatio, sed est apud praetorem. ‖

Hic defensor poenae commutationem] Quoniam cum dicit 'non hac poena adficiendus est [aliorum criminum probatorum], sed tali', cumque tali non oporteat, quia eius crimen non probatum est, ita ne alia quidem poena adfici oportere dicit, quae sit aliorum criminum: unde commutatione poenae vis accusationis tota tolletur. |

Ceteris quoque criminibus defendendis] quae probata dicuntur.

Coniecturali constitutione translationem confirmabit] ut infirmatis etiam criminibus illis, quae probata dicuntur, rei possit relevare personam.

---

2 aut (*ante* solet) *om. D* 4 malitia quid aliud agatur *O* 6 eum scilicet *D²BFO* 7 est communis *O* 8 agatur *nos*: agantur *libri* 10 status *mei*: status scilicet legalis *O* 12 ipsum *om. Basil.*, *in D in fine paginae extra versum scriptum est, sed m. 1, ut videtur; inclusit O* excepit *DF¹* 14 nisi *DB*: si *F add.* ut *s. l.*, si *O* de caede, si singula — quaeramus, *edd.*, *lemmate non distincto, cf. Cic. II, §. 62.* 22 per *om. F* 24 perscriptio *DF¹* praescriptio esse *F* 26 uersantur et reliqua quae translationis (translationes *DF²*) si non recte egerit (gerit *DB*) *mei, sed* reliqua quae si — gerit *in B deleta, in F erasa sunt:* versantur] Translationes *O* 28 enim *mei*: enim et *O* 30 causa *mei*: *om. O* 32 paene *D* 32 *et* 34 paena *D* 33 aliorum criminum probatorum sed tali (tituli *D*) *DB¹F¹*, sed tali aliorum criminum probat. *B corr.*, sed aliorum crim. prob. *F corr.*, *vv.* sed tali *erasis*, quae est aliorum crim. prob., sed tali *O ex sua coni.; nos* al. crim. probat. *ut glossema inclusimus* cumque tituli *D* 34 oportebit *O* qua eius *D* 38 coniecturalis constitutione translationum confirmabat ut infirmitatis *D* etiam *mei*: etiam in *O*

20. Exemplum autem translationis in causa positum uobis sit huius modi] illud exemplum, quod supra datum est, ad hoc datum est, ut probaretur translationem alia constitutione necessario confirmari: nunc dat exemplum translationis.

Postulat is, quicum agitur, a praetore exceptionem] ne praeiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite est, id est caedis.

Indignum sit non primo quoque tempore iudicari] ut etiam in iudicio iniuriarum indignum sit non etiam de caede iudicari.

Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est] in qualitate absoluta.

Contra eum qui translationem induxit] qui accusatur iniuriarum.

A translatione autem, omnium fore perturbationem] hoc est a parte ea, quae utitur translatione: nam illa superior contra translationem est.

Quo pacto oporteat, hoc est, si aut cum eo agatur quicum non oporteat] * *

Generalem constitutionem et partes eius consideremus] Generalis, hoc est qualitatis, constitutionis praecepta supponit, cuius species esse duas dixit, iuridicialem et negotialem; duas enim, deliberativam et demonstrativam, in priori libro sustulit. Ac nunc prius de negotiali tractat, quoniam simplex est, non ut iuridicialis in species distributa. Haec negotialis habet litem, cum quaestio est, quid esse debeat, quod ‖ colligitur ex iure iam constituto, quo modo id sit habendum, unde controversia est. Supponit exemplum, quod secundi heredes sibi et eam hereditatem vindicent, quae venerit pupillo, quam sibi vindicant adgnati. Facit intentionem adgnatorum, deinde depulsionem heredum secundorum, tunc quaestionem, quorum sit hereditas. Adfertur ratio a secundis heredibus: 'quod unius pecuniae heredes diversi esse non possunt': fit refutatio 'sed non est una pecunia': erit iudicatio, 'an una pecunia sit'. Hic admonet posse in una et simplici constitutione inveniri plurimas rationes refutationesque rationum, et item iudicationes, ut in hac causa. Nam cum ratio sit 'non posse plurimis de causis unius pecuniae heredes esse diversos', refutatio facta sit 'non est una pecunia' [in superioribus], omissa hac refutatione alia refutatio supponi potest, uti dicatur esse posse unius pecuniae heredes plures diversis de causis. Et aperte in ipso Tullio positum, quae rationes sint, quae refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter utrique parti vel omnibus partibus, si plures existent, ut ius unde constet considerent. Constat autem ex tribus duci, natura, consuetudine sequente, dein lege. Postremo naturam eius dividit in sex partis, quas ipse partitus est et definivit; item consuetudinis certas species: a praetoribus positas dereliquit, res firmatas subiecit, pactum, par, iudicatum; legitimi iuris scientiam ediscendis legibus reliquit.

---

2 probaret *F*[2] 8 quodque *DB*[1]*F* 11 accusator *F* 12 fere *D* 13 est *om. D* · 14 Quo pacto — non oporteat *mei*: *om. O; desideratur explicatio huius loci Tulliani* 16 Generalem — consideremus *mei*: Quum et facto — — generalem appellamus *O, quae verba leguntur in Cic. cap. 21 in.* 18 dixit *O* 19 substulit *D*
20 est, non ut *F*: est es non utitur *D*, esse noscitur *BO* distributa *DF*: est distributa *BO* 23 et *DF*: *om. O et in ras. B* 26 natio *D* 27 possint *B et F corr.* 29 iudicationib. *D* 30 heredes esse diuersos — unius pecuniae *(v. 32) om. B, suppl. in marg. m. recentiore* 31 diuersos, cumque in superioribus refutatio *B*[2]*O* in superioribus *DF*: *om. B*[2]*O*; *videtur esse glossema, cuius loco in codd. dett. supra* cumque in super. *adiectum est* 33 de *om. D* positum *mei*: positum est *O*
35 exsistant *O* 37 deinde *O* postrema *D* 39 dereliquid *DF* firmatas *mei*: firmissimas *O* 40 autem iuris *D*[2]*BFO*

21. Vis et natura et genus ipsius negotii quaeritur] Quale sit negotium, in tribus his quaeritur, vi, natura, genere, iustum an iniustum, utile an inutile.

Ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret] ut non posset facere testamentum, quia minor esset. |

Cuius adgnati] id est petitores.

Is cuius adgnati sumus, testatus non est] id est, pater pupilli vel pupillus ipse.

Ratio est] ratio quaestionis eorum, qui possessores sunt.

Pater enim et sibi et filio testamentum scripsit] quam diu non licebat filio scribere testamentum.

Infirmatio rationis] a parte petitoris.

Non filio] si extrinsecus aliud aliunde filius haberet.

Sed sibi iussit esse] id est, rebus suis substituit.

Iudicatio] ex ratione et refutatione rationis.

Possitne quisquam de filii pupilli re testari] quam non ipse haberet, quam pupillus aliunde quaesisset.

An heredes secundi ipsius patris familiae, non filii quoque eius heredes sint] quia secundus heres eum dicitur, eius est secundus qui hereditatem remisit. Unde heres esse non potest, nisi eius, cui secundus heres est; eius autem heres esse non potest, cui non est secundus.

Iudicatio, unane pecunia fuerit: aut si hac erunt usi infir|matione] Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est adgnatorum, contra unam rationem possessorum, hoc est heredum secundorum, quod dicerent unius pecuniae plures heredes dissimilibus de causis esse non posse: erit una infirmatio 'non est una pecunia', item alia 'esse possunt unius pecuniae dissimilibus de causis diversi heredes'.

Dissimilibus generibus heredes esse] ut alius testamento, alius lege, alius adgnatione.

22. Nunc huius generis praecepta videamus] Exemplum dedit [qualitatis negotialis, dedit] et praeceptum, quomodo rationes multae esse possent: nunc subiungit quemadmodum in hanc negotialem qualitatem et unde argumenta sumenda sunt.

Utrique] id est petitori et possessori.

Aut etiam omnibus, si plures ambigent] si plures contra unum possidentem petant, ut non duae partes sint, sed plures.

Initium eius ergo ab natura ductum videtur] ut constet ius natura, usu, lege; omnium autem trium supponit partis.

Quaedam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis aut obscura] interdum enim sequimur consuetudinem hoc, quia consuetudo, non quia scimus utile esse, quod sequimur.

---

1 Vis — quaeritur] *hoc lemma esse editores non viderunt* 3 possit *F* 5 petitores. Is *nos*: petitores. Si is *mei*, petitores. De quo is *O et B*[2] 10 filios *D* 11 Infirmatio est *O* aperte *DB*[1] petitorum *F* 16 quam *DF*: et quam *BO*, *an* set quam? 17 familias *F*[2]*O* eius pupilli heredes *O* 18 secundus haeredes *D* 20 non potest esse *O* 21 Iudicatio est *O* aut *mei*: ac *O* si hac erunt usi *B*: si ager unius *D*, si ager unius, aut si hac erunt usi *F* 23 quod] qui *F ex corr.* 29 qualitatis negot. *F*: qualitatis et negot. *BO*, qualitatis et negotialis dedit *D m. 2 in marg. habet* 31 quemadmodum in hanc negot. qualitatem *F*: quemadmodum in hanc (hac *D*) negot. *(D in ras.)* qualitatem quemadmodum *DB*[1], in hanc neg. qual. quemadmodum *B corr. et O* 32 sumenda *nos*: socienda *D*, socianda *BFO* sint *F*[1] 33 Utrisque *O* 34 etiam] et in *D* 36 ergo eius *FO* 39 enim *mei*: etiam *O* sequitur *D* hoc *mei*: hoc est *O* consuetudo est, non *F*

Post autem adprobata quaedam aut a consuetudine aut a vero] quoniam consuetudo est, 'aut a vero', quoniam ratio eius perspecta est et utilitas visa.

Vindicationem] pro vindicta, pro ultione.

Ad hanc controversiam] id est, causae genus iudiciale.

Consuetudinis autem ius esse putatur] Finitis partibus iuri naturali suppositis, nunc consuetudinis iuri partes subicit.

Voluntate omnium sine lege vetustas conprobarit] ut prudentium ratio, auctoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros miserit legem. |

Quaedam sunt iura ipsa iam certa propter vetustatem] ut puta, ut maioribus adsurgatur: ius est hoc, sed consuetudinis.

Multo maxima pars, quam praetores edicere consuerunt] non ex legum praeceptis et iussionibus, sed ex consuetudine, quae proponatur a praetoribus.

Par, quod in omnis aequabile est] ut et qui proponit aliquid, tale proponat, ut quo iure alium teneat, hoc se alliget.

Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit] Haec, quae supra dicta sunt, de consuetudine tractata sunt: nunc cum superesset ius legitimum, cognitionem eius ad eos transtulit, qui legitima iura fecerunt. ||

His ergo ex partibus iuris, quod cuique aut ex ipsa re aut ex simili maiore minoreve nasci videbitur, attendere atque elicere pertemptando unamquamque iuris partem oportebit] Diviso iure omni in naturam, consuetudinem, leges, dat praeceptum, ut argumenta sumamus vel quae ex ipsa re sumuntur, vel quae ex simili aut maiore aut minore. Locos autem communes dare se negat posse certos in singulas constitutiones. Etenim cum duo genera sint, quorum alterum rei dubiae ad probationem ducendae generalem tractatum habet, alterum rei certae continet amplificationem, necessario causae ipsius facultas suggerit, si quid amplificationis aut indignationis conquestionisque nascitur. Sed quoniam in negotiali qualitate de iure tractatus est, erunt loci communes vel ab auctoritate iuris peritorum vel contra eorum auctoritatem. Haec de negotiali. Subiungitur iuridicialis: quae ipsa cum genus sit, in duo dividitur, in absolutam et adsumptivam. Absolutae supponit exemplum, quod tropaeum aeneum contra morem post victoriam Grai de Grais statuerint. Facit intentionem et depulsionem, supponitque postea rationem, sed absolutae constitutionis, ut nascatur iudicatio: 'iuste fecimus, quia aeternum virtutis nostrae monumentum relinquere volnimus.' Sin autem dicatur 'ideo aeneum, quia meruistis', erit ratio de relativa qualitate. Unde intellegimus in unam causam constitutiones incidere posse plurimas principales. Verum etiam absoluta qualitas eosdem habebit locos argumentorum quos negotialis, ex partibus iuris, naturae, consuetudinis, legum. Sed in absoluta ipsa iura proferimus, ut factum defendas vel lege vel consuetudine vel natura:

---

1 probata *D* a uero. quoniam *mei*: a uero] A consuetudine, quoniam *O et corr. m. 2 F* 2 utilis *F* 3 uindicatione *D* 7 conprobauit *DF*, *fort. ex* conprobauerit 8 emiserit *vel* sciverit *coni. Orelli* 9 Iura sunt quaedam *O* 11 quae *Cic.* consueuerunt *O* 12 iussionis *DB* praetoribus *D*[1]: praetoribus et (ex *D*[2]) bono et aequo *D*[2]*BFO* 14 Per *D* ut et *DF*: ut *BO* 19 quod cuique *scripsimus*: quod quidque *DB*, quidquid *O*, quod quisque *F*, *ut libri quoque Tulliani optimi habent*, *unde corrigas* quod quisque — uidebit, *ut in F factum est* simili maiore *DF*: simili aut maiore *B* (*ex v. 23*, *ubi eius loco*, *quod hic habemus* maiore minoreve, *sic variatum est*: aut maiore aut minore), simili aut ex maiore *O* 20 attendere *mei*: quemque attendere *Capp. et O* 21 partem iuris *O* 22 legis *D* praecepta *B* 25 adprobationem ducendae *DB*[2]*F*: approbationem ducendo *B*[1]*O* 28 certe *D* 32 trophaeum *D*, tropheum *BF* Graii de Graiis *O* 33 statuerunt *FO* 35 monimentum *FO* 40 proferi *D*, *add.* mus *s. l. m. 1* uel legem uel con-

in negotiali autem haec iura proferuntur, ut possit constitui, quo iure esse debeat id, de quo negotium est, quia eius constitutionis ad futurum spectat intentio: intentio autem ex ipsa re aut ex simili maiore minoreve nasci videbitur. Aut enim in iure posita est haec species, quae quaeritur, litis, aut ex eo, quod in iure est, ad hoc negotium similitudo traducitur.

Dubiae rei] thesis scilicet. |

Alterum certae continet amplificationem] Locis communibus iam re probata augmentum facies; illud enim adhuc in quaestione est. ‖

Quid augeri per communem locum possit et oporteat, considerabitur] de re probata; 'locum communem', per argumentum, non thesis.

Nam certi, qui in omnis incidant, loci perscribi non possunt] In singulas constitutiones certi loci et proprii dari non possunt; merito ergo et in negotiali. Quoniam tamen in negotiali de iure tractatur, loci communes hic esse possunt contra auctoritatem iuris peritorum, ab auctoritate iuris peritorum.

Nunc iuridiciale genus] ipsa enim est, quae dividitur.

23. Absoluta est, quae ipsa in se, non, ut negotialis] In negotiali quaeritur, quid esse debeat iuris, in absoluta, quid est iuris.

Non, ut negotialis] Negotialis enim non habet ius certum, sed quaerit de eo iure, quod esse debeat in negotio praesenti.

Absoluta est quaę ipsa in se, non, ut negotialis] In negotiali qualitate ius efficitur sententia iudicis: in absoluta, quod positum ius et notum est, ab oratore sumitur.

Implicite et abscondite] quia adhuc incertum est et quaeritur, quid esse debeat.

In hanc argumentationes ex isdem locis sumendae sunt, atque in causam negotialem, qua de ante dictum est] ut ex partibus iuris, naturae, consuetudinis, legum argumenta sumamus. Hoc tamen, cum et in negotiali haec sint, distat absoluta ab negotiali, quod illa ius adsumit, ut probet quemadmodum novum ius esse possit, de quo quaeritur, absoluta autem ipsa iura adsumit, ut probet factum.

24. Adsumptiva igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest] Adsumptivae qualitatis praecepta tractaturus docet, quid ipsa sit, et eius partes quattuor supponit. Ac primam c o m p e n s a t i o n e m, quam et c o m p a r a t i o n e m appellat: huius exemplum subicit imperatoris eius, qui instrumenta et arma tradiderit, ut exercitum ab obsidione hostium liberaret. Hic quoniam finis status esse potuit 'quid sit laedere maiestatem'; certi enim nominis reus est: huius constitutionis, id est finitivae, tractatu omisso, ipsam considerat compensationem, ac praecepta haec constituit, ut si quid per ‖ coniecturam tractandum sit, prima parte tractetur: vel non ob hoc fecisse vel

---

suetudinem uel naturam *mei, sed in BF lectio correcta* 3 Intentio. intentio autem DB^1: intentio. aut B^2FO ex simili *D*: simili *BFO* 6 dubia erit thesis *D* thesis scilicet; illud enim adhuc in quaestione est *Capp., verbis quae paullo post alieno loco posita videntur, huc transpositis* 7 locis communibus *B*: locus communis *DF* 8 argumentum *B pr. m.* 9 Quod DB^1 10 locum communem per argumentum (augmentum B^2F) *mei*: per locum communem augmentum *ed. Asc. et O fort.* thesin 13 communis D^2 hic DB^1F^1: hi BF^2O 18 *immo* quid sit iuris 19 quaeritur *BO* 22 ex sententia *F* 23 ab oratore D^1FB^2: et ab oratore B^1D^2, a praetore *O ex cod. Bas.* 26 hisdem *mei* 28 suot *F* 29 illa ius D^1F: illa intus D^2B, illa intius *O* 32 Absumptiua *D* tum *Basil. et O* 36 instrumenta *mei (cf. p. 282, 39)*: impedimenta *O* 37 finis *DF*: finitiuus *BO* 38 deflnitiuae *F* 40 uel non ob hoc fecisse *F*: nel non **** fecisse *D pr. m.*, uel hoc non obfecisse *D corr.*, uel hoc non obfuisse *B*, uel hoc non fuisse *Bas. et O*;

hoc | non futurum fuisse, propter quod istud, unde reus sit, dicatur esse commissum: ista coniecturalia sunt. Item si definitio fuerit, cum alioqui certi nominis reus est, transferenda huc sunt omnia, quae sunt definitionis: monetque nunc alteram, nunc utramque constitutionem, id est et finem et coniecturam, in prima parte tractari, et item alias, tractis scilicet huc rationibus singularum, et confirmationis et infirmationis. Ipsius autem compensationis praecepta haec sunt, ut conparemus id, quod admissum est et propter quod admissum est, ex partibus honestatis, utilitatis, necessitatis, ut neque fuisse aut honestum aut utile aut necessarium, ubi et gradus tangi potest, non tam utile, non tam honestum, non tam necessarium: quae partes, id est utilis, honesti, necessarii, plenius intellegentur in praeceptis deliberativae. Sic facta separatione et eius beneficii, quod praestitisse se dicit, et eius maleficii, quod admisit, actio postrema deducenda est ad formam deliberativae, ut ita agatur, quasi suadeat aut dissuadeat orator faciendum, quoniam accusatoris pars est utique ut dissuadeat. Defensor vero haec omnia contraria actione convertet: cum ille coniectura usus fuerit, coniecturaliter respondeat: item contra fidem adsumat argumenta officii. Ipsius autem conpensationis contrarias partes tenebit, ut doceat utile, honestum, necessarium fuisse, quod fecerit, aut tanto opere per gradum utile fuisse, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo, in eum, qui de turpi facinore confiteatur et quaerat aliquam defensionem, et alter ipsius inutilitatis et turpitudinis expressio cum indignatione. A defensore tres sunt: nihil per se turpe aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretur; alter amplificatio beneficii praestiti, tertius expositio ipsius et periculi et beneficii.

Ex quibus iudicationes] duae scilicet iudicationes coniecturales.

Aut haec conparativa, cuius nunc indigemus] Haec iudicatio propria est ipsius conpensativae constitutionis.

Hoc causae genus] conpensativum scilicet.

Oportebit adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem adque praecepta] si tamen incidant ceterae constitutiones. Istae enim constitutiones, quae in adsumptiva sunt qualitate, possunt praecedentes omnes constitutiones recipere, ut haec nunc, quae conpensationis ‖ est, habet et finem et coniecturam. Ideo quaecumque genera sunt quaestionum, suis constitutionibus tractanda sunt.

Ac maxime coniecturis faciendis] ut per coniecturam, quae quasi incidens est, conpensatio illa tollatur, qua is, qui accusatur maiestatis, utitur dicens periturum fuisse exercitum, nisi arma concederet.

Ii, qui accusabuntur, conparabunt] ut periturum fuisse exercitum negemus, quod sumit hic, qui arma prodidit et instrumenta. |

---

cf. Cic. II, §. 74: si alia ratione et aliam ob causam ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur factum esse. *Possis etiam scribere:* uel non hoc animo fecisse: *saltem in ras. in D littera* a *perspicua est* 2 si *D s. l.* 3 reus est uel cum aliqui certo nomine reus est *F*, *sed verbis* uel — reus est *linea subducta* 4 utrumque *D* 5 tractatis *D* 9 aut utile *om.* DB^1; neque utile fuisse aut hon. *F* 12 se *om.* DB^1F 13 amisit *F* ducenda *B* 14 faciendum D^1: faciendum aut non faciendum *BFO et D in marg.* 16 coniectura aliter *D*; 'coniecturaliter, *h. e. secundum regulas et praecepta status coniecturalis, in quo facti, ut aiunt, quaestio instituitur*'. Capp. contra fidem *DB*: contra finem *F*, contra persuasionem accusatoris fidem *O* 17 officii] uel finis *F* 18 tantopere *mei* 21 aliter B^1F 23 consideratur D^1, confideretur *F* 25 indicationes *DB*: iudicatio est. Sunt *F*, sunt indicationes *O* 28 genus est *F* 29 oportebit tractari (*pro* tractare) et adhibere *F* quoque *om.* *F* 32 recepere *D* est et habet *D pr. m.* 33 suis questionibus *F pr. m.* 38 Hi *mei*, Quod ii *O* accusabantur *D*

'Aut alia ratione] quoniam superius duas rationes et duas iudicationes posuit coniecturales 'non futurum fuisse ut periret exercitus', et 'non hoc animo factum', idcirco hic eandem rationem repetivit et coniecturam dicit in hac constitutione tractandam.

Ex coniecturali constitutione sumetur] quia partibus suis ipsa tractanda est.

Sin autem certo nomine maleficii] ut nunc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, et non statim ad definitionem adstringitur, cum criminis nomen nullum videatur adiectum.

Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium] Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status, id est finis, quem statum [finem] et supra posuit dicendo 'quid sit maiestatem minuere', praecepta tractare.

25. Sin aliud quoque aliquod genus] quarumlibet constitutionum vel praecedentium vel sequentium.

Quam plurimis infirmet rationibus] ut dicat non futurum fuisse ut periret exercitus, aut aliter: 'non hoc animo fecisti, sed ut perderes fecisti.'

Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor conparet, separare] post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem.

Contendere] conparare.

Et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul augere] ut extenues, quod praestitisse se dicit, augeas, quod admisit.

Deinde oportebit illam ipsam conparativam iudicationem exponere tamquam causam deliberativam] In omnibus adsumptivis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quae sunt propria, locus extremus interponitur quasi deliberativae causae: in qua quaeritur, quid faciendum sit, ut ex hoc probetur, quid faciendum fuerit.

Tamquam causam deliberativam] ut non iudicialis causa sit, sed deliberativa, et eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset, id est causa deliberativa. ||

In aliquam consultationem] deliberativa, non iudicialis causa sit; hoc est enim consultatio.

26. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliae constitutiones] Si accusator retorto contra genere dicendi [coniectura], defensor utetur pari genere [etiam fine].

Ex contrario tractabit] ut quod ille inutile, hic utile, quod ille inhonestum, hic honestum dicat, et cetera his similia.

Loci communes hi erunt accusatoris in eum, qui cum de facto turpi ali-

---

1 Aut si alia *O et corr. B* et FB^2: sed DB^1 3 repetiuit et *F*: repetitum et DB^1, repetit ut *O* rationem *BF*: argumentationem *D* dicat B^2O 4 hac constitutionem *D*: hanc constitutionem *BO* 7 Sin — maleficii *om.* DB^1 nunc cum certo *F* 9 uidetur *BO* 10 autem sine certo DB^1 11 finem *DBO*, finem scilicet *F*, *unde glossema convincitur* 12 praecepta tractare *in F hic deleta et supra post* incipit *adiecta sunt. Locum Capp. primus recte distinxit.* 16 alter *D* 17 ɔportet illud quod ipse oportet arguat *D* 18 conparet *DB*: comparat *FO* oportebit; accusatorem contendere, comparare *edd. vitiose* 21 adaugere *BFO* 22 amisit B^1F 23 oportet *D* ipsam illam *O* 29 agatur quodsi *D* 31 Aliquam in *O* constitutionem B^1 deliberatiua non *mei*: Ut deliberatiua, non *O* 33 constitutiones *D*: constitutiones inducentur *BF*, *D in marg.*, constit. erunt inductae *O* 34 accusator DB^1: accusator coniectura B^2FO; *pravam verborum distinctionem vulgarem mutavimus* pari genere etiam fine (finē *B ex corr. ut videtur*). Ex contrario tractabit. ut *mei*: pari genere et finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit; ut *edd.*; coniectura *et* etiam fine *glossemata esse Christ intellexit* 36 ut ille B^1 38 Loci autem *O* hi erunt *nos*: inerunt DBF^1, erunt F^2O accusationis *D*

quo aut inutili aut utrumque fateatur] Qui dicit 'feci, sed profui', confitetur 'feci', et defensionem sibi aliunde conquirit. In huiusmodi hominem vel reum dicit invehendum. |

Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat] Secundam speciem adsumptivae qualitatis r e l a t i o n e m posuit. Hanc definivit per ἐννοηματικὴν definitionem. Quae constitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit, quidquid admisit; huius exemplum subiecit Horati, qui sororem suam flentem interfecit. Et subiungit praecepta, primum, ut si qua constitutio ante ipsam relativam tractari possit, excutiatur circa ipsum, qui reus est 'non hoc animo fecisti' — hoc utique sic factum est et in conparatione —: deinde, quoniam et relatio refert actus ad alterum, ut se defendat; dicit enim 'feci, sed ille meruit', necessario etiam hic ceterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim coeperimus dicere 'ille non meruit', et coniectura esse potest et finis et quaelibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione eius, in quem reus transferet crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, ut, licet relatio sit constitutio, in hac tamen adhibeamus alias constitutiones duobus modis, vel circa personam ipsius rei, 'quo animo fecerit', vel circa personam illam, in quam reus transferet crimen. Post haec igitur tractanda est ipsa relatio criminis, quam in praeceptis ab eodem subiectis cuivis facile est recognoscere: usque ad illam partem, quae semper, sicut in superiore praecepto traditum est, propositionem habet quasi deliberativam, qua ex utilitatis honestatisque partibus quod agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria, || sed si incidentes constitutiones aliae fuerint, omnia ex earum diversa parte tractabit. Item per praecepta convertendo modo ad suam partem argumentando deducit † eum locis communibus tam accusatori quam defensori datis, quos ipse supponit.

27. Postea si quae facultas erit] Ante relationem criminis et eius argumenta ceteris constitutionibus accusator et reum onerare debebit et illum defendere, in quem reus transfert crimen. Namque dici potest 'quod fecisti, non hoc animo fecisti', quod est alterius constitutionis: deinde 'et ille, quem meruisse dicis, aut non meruit aut non hoc pacto meruit', quod utique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex praeceptis relationis aliquid agamus, constitutionibus reliquis et circa rei personam uti possumus, ut eum arguamus, et circa personam eius, in quem crimen transfertur, ut eum defendentes reum accusare possimus.

Postea translationis uti partibus] per praescriptionem; 'non tibi enim licuit occidere'.

Deinde negare audiri oportere] 'hodie tu audiendus non es, si quidem et tu illam, quam punitus es, audire noluisti'.

---

1 utrumque *B*: in utrumque *D*, utroque *FO* profuit *O* 2 sibi *om. O* In huiusmodi — inueh. *in F erasum est* 4 se *F post* peccato *habet* 5 iure *om. F*, tuuire *D corr. in* tum se 6 definit *O* 8 amisit *B*^{1} subicit *F*^{1} Horati *D*: horatii *F*, Horatius *BO* 11 sic *mei*: si *Basil. et O* conparationem *DB*^{1} et *DF*: *om. BO* 14 Sed ille *O* 17 translatio *DB*^{1} in hac *DF*: in hanc *BO* 19 illam personam *F* 22 qua ex *nos*: quae ex *DBFO* 23 quod *F*: quid *DBO* 26 conuertendo modo *nos*: conuertendum modo *DB*^{1}*F*^{1}, conuertendo modum relationis *B*^{2}*F*^{2}*O*, *nisi quod* conuertendum *in F non mutatum est* 26 eum *mei*: cum *O* 27 supposuit *O* 28 si qua *BFO* 29 illum *mei*: eum *O* 35 eius personam *F* transferitur *D*, *fort. ex* transferetur 37 per praescriptionem *F corr.*: perscriptionem *DB*^{1}*F*^{1}, praescriptione *B corr. et O* 39 negare debebit audiri oportere id *O* hodie *D*^{1}: ut dicamus: hodie *D*^{2}*BFO* 40 ponitus *D fort. ex* poenitus andiri *D*

Et id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere] 'mentiris, quod dicis sororem flevisse, quia non est inde iudicatum.'

Nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint] 'modo crimen ingeris, posteaquam poenas sumpsisti de sorore.'

Ac si idem facere ipse, qui nunc accuset, voluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisse iudicio] ut et hic, qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio quasi peccantem occidere. |

Si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum] Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper intenta rei definitione porrigitur [granum, cumulus, acervus]: 'occidit Horatius, occideret accusator': ita semper sine iudicio erit poena.

Potuisse hunc ipsum de illa sumere supplicium] quasi de sorore.

Et de ea per amplificationem ex deliberationis praeceptis dictio] ut dicas iustum, honestum, utile vel contra: quae omnia in deliberationis praeceptis tractantur.

28. Ut refelli et in contrariam partem converti possint] ut, cum supra verbi causa dictum sit ab accusatore, non debuisse a fratre interfici sororem, dicat hic magis a fratre debuisse.

Ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur] ut negare non posset, quod admisisset, quod haec victoriam Romanam lugeret. ‖

Ex iudiciorum perturbatione] quoniam non erat occisa iudicio, quae occisa est.

29. Remotio est criminis, cum eius intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium aut in aliud dimovetur] *Ἐννοηματικὴ* definitio. Haec tertia species adsumptivae qualitatis r e m o t i o c r i m i n i s dicitur, quae definita est sic: cum intentio facti removetur vel in alium vel in aliud. Ipsa autem remotio nunc rei est, nunc causae; sed, si causa removetur, vel in hominem removetur vel in rem: sin autem res removetur, tantum in hominem removetur vel ab homine. Causae remotionem in hominem docuit per exemplum de legato Rhodiorum: causae remotionem in rem in eodem exemplo ostendit, cum dixit 'mortuo quaestore si legatus viaticum non accepisset'. Verum praecepta tradidit, quibus uteretur accusator, cum argueret eum, qui causam facti in hominem removeret. Et est primum, ut accusator eum defendat, in quem culpa removetur, sed, si hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud esse, illud aliud. Deinde dicat uni cuique suum esse officium; hunc non oportuisse peccare, illum reum esse posse; non debere coniungi defensionem huius cum illius accusatione. Haec in remotionis partibus integris conplendis accusatoris sunt. Defensoris autem haec: primum ut quaecumque accusator ex aliis constitutionibus argumenta fecerit, solvat: deinde accuset eum, cuius causa peccasse se dicit; deinde doceat se aliter facere non potuisse nec debuisse; non potuisse, ex utilitatis partibus, non debuisse, ex honestatis: de

---

1 non *om.* *DB*[1] 3 sine] sint *D* 5 accusat *BO* 6 fuisset *O* accuset *B*[1] 7 quasi *D*[1]: illam quasi *D*[2]*BF*[1], illum quasi *F*[2], eum quasi *O* 9 intenta *B corr. in* detecta, intenta *F*, *sed* in *in ras.* 10 granum *DF*: ut granum *BO*; *videntur verba a nobis inclusa explicatio esse voc.* σωρός 11 erat *D* 14 utilem *D*

16 contrariam in *O* 19 fecisse et *D* 21 Ex ind. perturbatione *B*: Et in (*in F* in *eras.*) ind. perturbatorem *DF* 23 criminis est *O* 24 *ἐννοηματικὴ nos*: ENNOHMATICIN *DF*, Ennonmatisin *B*, *ἐννοητικὴ O* 31 accipisset *D* 33 accusator eum def. *mei* (*sed D* accusatorem): accus. def. eum *O* 35 aliud illud *B* 36 debere *DF*: debere tamen *BO* 38 autem *D s. l. m. 2* 40 doceat *B*: docet *DF*

facere (*s. l.* non) debuisse. nec • potuisse non *(in ras.)* debuisse ex honestatis. non potuisse. ex utilitatis partibus *B* non potuisse *DF*: nec potuisse *O* 41 non potuisse (*post* debuisse) *om.* *D*

utroque autem in deliberativo genere tractavit. Deinde dicet a se omnia facta esse, quae facere potuerit: percurret omnia vitae suae praeteritae dicta, facta, consilia, ut probet suam non fuisse culpam, cum hoc non implevecit. Cum vero causa non in hominem, sed in rem removetur, omnia eadem praecepta accusatocis et defensoris erunt, excepta vel accusatione hominis, in quem remotio fit, vel defensione. Rei remotio cum fit, dedit exemplum de adulescente, qui porcum tenuit; removet enim a se factum et dicit non suae fuisse potestatis facere vel non facere. Hic nascitur illud novum, ut fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine, et existat constitutio ab accusatore, cum dicitur 'quod fecisti, non tu facere debuisti'. Exemplum dedit de praetore, qui cum consules deberent, ad arma populum convocavit. Hic praecepta dat, uti exprimamus, quid cuiusque sit potestatis, quid officii, ex utilitatis partibus et honestatis, et ut hoc probemus exemplis. Deinde adiungit locos communes, si qui esse possunt, indignationis aut conquestionis, ut uterque sibi pro suis partibus sumat.

In alium aut in aliud demovetur] aut in personam aut in rem.

De utroque distinctius] et de honesto et de utili.

30. Sin non in hominem certum, sed in rem aliquam causa demovebitur] hucusque in personam, nunc in rem causa removetur.

Accusatione alterius et culpae depulsione dempta, ceteris similiter uti locis oportebit] dempta depulsione reliqua talia perseverent in rem, qualia fuerunt in personam.

Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod crimini datur] Nunc remotio rei; nam supra causae docuit remotionem et in hominem et in rem: sed remotio rei tantum in hominem fit, et fit duobus modis. Nam nunc cemotio fit rei ab eo, qui ceus est, nunc cemotio fit rei ab eo, qui accusator est: quod erit novum, ut status ab accusatore nascatur.

Adque in hoc genere] remotivae constitutionis, ubi tantum res, non causa removetur.

31. Concessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur: cuius partes sunt duae, purgatio et deprecatio] Quarta species est in adsumptiva qualitate concessio; hanc definit ita: cum non factum purgamus, sed ut ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem et deprecationem; et purgationem definit ita, cum non factum purgamus, sed voluntatem. Id fieri dicit tripliciter, si aut inprudentes faciamus aut casu aut necessitate. Inprudentiae dat exemplum de vitulo immolato, item casus de eo, qui hostias praesto non habuit ad diem certum, item necessitatis de rostrata navi in portu, ubi non licebat, inventa. Haec tria exempla idcirco iuncta posuit, quia eorum omnium similis praeceptio est. Namque ut et in superioribus, ita et hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore, ut id, quod reus negat se voluntate fecisse, consilio factum doceat ac voluntate: deinde subiungat finitivi status tractatum, qui, ut supca docuit, quadruplex est: definitio brevis, adstructio definitionis, et tertio loco,

---

1 tractabit *BFO* dicit *B*, dicat *O* 7 portum *D*, portum *F*[1], porcum *BF*[2]*O* 8 fuisse suae *O* 11 populum ad arma *BO* 14 possunt aut indign. *BO* 17 distinctus *D* 18 Sin *D*: Si *B*, Sin autem *FO* demouetur *D*, dimouetur *F*, dimouebitur *O* 19 remouebitur *O* 20 culpa *D* adempta *DBF*[1] 21 demta *Capp.*: In ma *DB*, In qua *F* perseuerent *mei*: perseuerant *O* 23 crimini datur *F*: criminabatur *D*, datur crimini *BO* 26 fit *altero loco om. F* 28 Atque in h. g.] *hoc lemma esse editores praetervíderunt* tantum *F ex corr.*, tamen *D* 30 inprobatur *BF*, probatur cuius *(sic) D* ab reo *om. F* 31 quarta autem species *F* 36 aut casu aut necess. faciamus *F* 37 necessitatis *B*: de necessitate *DF* 39 similis *om. F* 42 subiungit *O*

si adserit, deductio est definitionis ad speciem; si vero non adserit, separatio definitionis a specie; quarto loco fit destructio definitionis partis adversae. Verum hic omissa destructione definitionis partis adversae, reliqua tria conplebuntur, ut breviter definiat casum, inprudentiam, necessitatem; deinde adiungat adprobationem definitionis per exempla; tertio loco separet a definitione quod reus fecit, et id ostendat esse dissimile, quod sit eius facinus non ignorabile, non fortuitum, non necessarium. Demonstrabit post haec potuisse vitari, potuisse | provideri: et id do‖ceat quemadmodum, deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat inprudentiae casui necessitati, inertiam neglegentiam fatuitatem. Post haec illud adicit, uti excutiamus, ne forte necessitas habuerit turpitudinem: ut disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post haec dicit adiungendum esse tractatum de iuris et aequitatis natura, de qua et in negotiali qualitate tractatum est, et maxime in absoluta iuridiciali. Quae duae qualitates solis videntur distare temporibus; nam rerum tractatu eodem continentur. Post haec dicit adiungenda exempla, si tamen facultas dabit, in quibus doceamus simili de causa nescio quibus veniam non esse concessam, et adiungamus illis magis fuisse tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis turpe et inutile doceamus esse concedi, et magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si non fuerit a iudicibus vindicata. Contra haec defensor conversione utetur horum, maxime autem ut defendat voluntatem et augeat quod voluntati fuit inpedimento, et doceat nihil amplius se potuisse facere quam fecit. Deinde indurat locum communem 'voluntatem spectari oportere'; deinde conquestionem 'cum culpa careat, se adfici supplicio; communem hominum esse infirmitatem'. Loci vero communes accusatoris hi sunt: 'in eum qui confitetur', et alter: 'peccandi licentiam tribui, si non de facto, sed de voluntate quaeratur'. Defensoris conquestio est de calamitate, quod non culpa sua, sed vi maiore peccarit: alter locus de fortunae potestate et infirmitate hominum, tertius locus 'animum, non eventum considerari'. Post haec exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis supra positis leges sunt. Unde necessario incidunt tractatus etiam legales: sed hoc negat esse mirandum, quod causarum genera quaedam simpliciter explicantur, quaedam coniuncta sunt. Unde, qui omnia praecepta cognoverit, quidquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. Nam cum hic et leges sint, necessario quae legum praecepta sunt, conplere debemus, de quibus post dicetur. Nunc tantum ea praecepta posuit, quae concessioni, de qua tractatus erat, convenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportet, ut dicat accusator per coniecturam aut prudentem fecisse, aut non casu fecisse aut non necessitate, sed voluntate fecisse.

32. Atque tum ex his locis] iuris atque aequitatis‖natura.

Et quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare] quoniam convenit negotiali absoluta qualitas tractatu

2 ad speciem *D* 3 tris *F corr. e* tertia 6 quod] quam *F* 7 furtuitum *DF* demonstrauit *D* 9 subponit *F* 14 iudiciali *D pr. m.* 18 fuisse magis *BO* postrema *D* 22 uoluntatis *B* nil *D* 23 fecerit *malim* 25 communis *D* 26 licentiam tribui *scripsi*: licentiam tribuit *DB*[1]*F*, licentia tribuitur *B*[2]*O* 28 furtunae *D* 29 *fort.* considerari oportere 31 sunt *mei*: sint *O* 33 coniuncta *D* omnia qui *F* 34 necessarium persequitur *F* 38 oportebit *B*[1]*O* 39 prudenter *BO* 41 Atque — considerare] *haec lemmata esse editores non intellexerunt* tum *BF*[1]: cum *DF*[2] 42 natura *DF*: naturam oportebit quaerere *BO* in *om. DB*[1] a rebus *BF* 43 quoniam *mei*: quomodo *O* tractatu *mei*: tractata *O*

rerum et distat tantummodo tempore, quia negotialis de futuro iusto agit, absoluta de praeterito. |

33. Si aut in his aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adiunctam videbit] Hoc praecepto ostendit incidere semper legales posse controversias constitutionibus principalibus, nec aliquando legales status posse existere principales.

34. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur] Secunda pars concessionis d e p r e c a t i o est. Hanc definit ita: cum non factum defendimus, sed aperte veniam postulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, sed in senatu aliquotiens et apud populum: datque exemplum vel Quinti Numitorii vel Syphacis, ubi aperte, nulla alia constitutione, venia postulata sit. Subiungit praecepta, primo eius, qui ut ignoscatur postulat: ut sua beneficia commemoret, si qua habuerit in vita praeterita, et ea doceat esse maiora, quam sit factum, unde reus est; deinde maiorum suorum beneficia ostendat; deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed stultitia aut alicuius inpulsu; deinde polliceatur se alicubi profuturum; deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus viris vel amicum; deinde amplitudinem suam et voluntatis et generis et eorum voluntatem ostendat, qui de se iudicent, et omnia, quae personae amplitudinem honestatemque demonstrant, sed haec cum conquestione potius quam cum adrogantia. Post haec debet adiungere exempla, in quibus doceat aut simili de causa ignotum multis aut maiora delicta concessa: deinde doceat se in potestate item fuisse et id ignovisse quam plurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debebit et conparare: propter parvum admissum se hominem tali honore supplicio adfici non oportere, quo adficiuntur ceteri, qui maiora committunt: haec confirmare locis communibus, qui ad captandam misericordiam in primo libro videntur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit; deinde dicet nihil inprudenter factum, crudeliter et inimice omnia; ipsum inmisericordem, inmitem, superbum, inimicum semper fuisse, amicum numquam futurum: et si beneficia protulerit ille, qui veniam petit, is, qui contra dicit, docere debebit causa aliqua, non benivolentia praestita, aut aliud maius postea consecutum, aut hoc malo ‖ beneficia superiora deleta, aut leviora beneficia maleficiis, aut, ut honor habitus est benefactis, pro maleficio poena sumatur: deinde ut per locum communem dicat turpe esse et inutile ignosci; deinde optatum fuisse, ut reus aliquando fieret, et nunc non vindicari; postremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerint et quali odio. Loci communes eius erunt, indignatio maleficii, et alter, ut eorum misereatur, qui fortuna, non malitia peccaverunt.

---

1 rerum *nos*: rebus *DBO*, in rebus *F* aget *F* 3 iis *O* scripti controversiam] '*Alludit ad primam statuum divisionem in λογικόν*, rationalem, *et νομικόν*, legalem. *Nam* scriptum *hoc in loco legem*, *testamenta ceterasque scriptorum species indicat*, *ut paullo post patebit*'. Capp. 4 controuersias *in F eras. et* status *corr.* 5 constitutiones *D* legales status] '*Vide ut* legalibus *etiam controversiis nomen* status *tribuat ipse Victorinus; quidam enim rhetores nonnisi de* rationalibus *controversiis nomen* status *usurpant.*' Capp. 11 Numituri* *D pr. m.* 14 sit *nos*: est *D*, esset *BFO* 20 demonstrent *O* 21 adiungere exempla debet *O* 23 item *et* id *om. F* 25 se] sed *D* tali honore D^1: tali honore excellentem (excellente D^2) D^2BFO 26 committunt maiora *B* 28 dicet *B*: dicit *DF* 29 factum, sed *O* 31 aliqua *mei*: alia *ed. Asc. et O*, aliqua alia *coni. Orelli* 32 praestita *Capp.*: praestitum *mei, sed videtur in F* tū *corr. ex* ta aut hoc *DF*: et hoc *BO* 33 superiora beneficia *O* delata *D* 38 misereatur *F*: misereantur *B et D, sed* ntur *D in ras. m. 2*

Nam et in senatu de Syphace diu deliberatum est] Ita hic docet postulatam esse veniam per deprecationem. |

Nam semper animo bono se in populum fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur] Ita excludebatur eius coniectura, quia factum negabatur, quod erga populum Ro. bono animo fuisset, et relinquebatur sola deprecatio.

36. Quoniam ergo in generali constitutione tam diu propter eius partium multitudinem commoramur] Omnes quattuor constitutiones cum suis speciebus exposuit: supererat iam de controversiis legalibus disputari, sed quoniam partitus qualitatem species ei duas dederat, iuridicialem et negotialem, ipsamque rursus iuridicialem dividens in absolutam et adsumptivam species ei duas dederat, iuridicialem ipsam ita definierat, ut in ea aequi et iniqui natura aut praemii aut poenae ratio quaereretur: aequi et iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species iuridicialis: unde nunc necessario admonet de poenae ac praemii ratione esse tractandum, quod multa existunt genera causarum ex praemii petitione, similiter et poenae. Nam Cicero de praemio tantum loquitur: nos tamen et ad poenae actionem, ratione tradita, praeceptum de praemio per similitudinem transferemus. 'Petuntur' inquit 'praemia et apud iudices et in senatu et in aliquo consilio'. Hic admonet, quod 'in senatu' dixit, ne quis arbitretur de deliberativo dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moveat, quoniam et apud senatum, licet sententiae dictio sit, quod dicendi genus deliberativae convenit, tamen iudiciale genus dicendi est existimandum, cum et in senatu licet de probando homine inprobandoque tractetur. Et omnino, inquit, ista tria genera causarum forma quadam et primo genere distant: altiore et pleniore intellectu implicita sibi et conexa suis partibus continentur.

37. Nam et apud iudices de praemio saepe accusatorum quaeritur] Accusatoribus lege praemia dabantur, hoc ipso, quod accusabant. Exemplum dat Tullius: 'nullo praemio adducti': item: 'non enim spolia Gai Verris concupivi'.

Id non, si per sententiae dictionem agitur, deliberativum est] Deliberativam sic definierat, ut diceret 'cum res posita in | consultatione civili habet in se sententiae dictionem'. Ergo cum agitur in senatu de homine probando vel inprobando, non deliberativa exinde dicenda est, quia habet sententiae dictionem, sed iudicialis causa magis, quia de homine probando inprobandoque tractatur.

Nunc de praemiis consideremus] Hinc dare praecepta incipit, quae servanda sunt, cum praemium postulamus: quod solum supererat de constitutione iuridiciali tractata, ut natura aequi et recti aut praemii aut poenae ratio quaeratur. Dat exemplum, in quo praemium postulatur, de eo, qui

30 Cic. Verr. I, §. 21.

1 et in senatu *mei*: in senatu et in consilio *O* postulandam *F* 3 se *om. DF* populum Ro. *FO* probat *DF* 5 quia *DF*: qua *BO* 7 Quoniam igitur *O* 8 speciebus suis *O* 9 disputare *B*[1] quoniam] quando *F in ras. m. 2* 10 partitus *B corr.*: partitus ē *F*, partium *DB*[1] 11 speciem *D* 19 consilio *mei*: concilio *Capp. et O* 21 iudiciali *et* 24 iudiciale *B ex corr.*: iuridiciali *et* iuridiciale *DB*[1]*FO* 24 existimandum *nos*: aestimandum *mei et O; cf. Cic. II. §. 110 s. f.* 25 tractetur *D corr. m. 1 ex* tractatur 26 altiore tamen et plen. *O* 28 saepe de praemio *B* 30 dat *D s. l.* Gai *mei*: C. *O* 32 Deliberatiuam *mei*: Deliberatiuum enim *O* 36 iuridicialis *O* *malis* inprobandoue *ut etiam v. 25* 40 aut (ut *B corr.*) — quaeratur *DB*, in qua aut — quaeritur *F*

triumphum petit: post quod exemplum admonet neque hic neque in deprecatione nos facta intentione et depulsione et nata quaestione aut rationem inquirere aut depulsionem rationis, sed | ipsam esse iudicationem, quae sit quaestio. In deprecatione hoc modo, oporteatne adfici poena, in praemii petitione, oporteatne dari praemium. Dividit ergo dicenda in praemii petitione in quattuor: in beneficia, in hominem, in praemii genus, in facultates: quibus singulis partes certas ipse supponit, simulque docuit locos communes, quos tantum in his partibus quattuor habemus in praemio aut in facultatibus: reliquae enim duae partes adfectus tenent, et possunt audientes publicae rationis praemium et facultas plurimum commovere.

39. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quae in scripto versantur, dicendum videtur] Constitutiones rationales esse status et in primo docuimus et ipsas esse principales. Hoc quemadmodum conpleremus in dicendo, superiore tractatu docuit: sed quia sunt praeterea genera controversiarum, quae versantur in scripto, quae incidunt constitutionibus, quae ipsa quinque sunt, necessario etiam de his dat praecepta. Sunt autem controversiae quinque, ambiguitas, scriptum et voluntas, leges contrariae, ratiocinatio et definitio. Scripti autem controversia est, cum in quocumque scripto nascitur controversia, ut in legibus, testamentis, pactis, edictis et ceteris, quae in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est 'cum, quid senserit scriptor, obscurum est, ideo quia duas aut plures res significat'. Huic exemplum dedit, ut heres daret vasa caelata uxori quae vellet. Quoniam, ut diximus, constitutiones non sunt, sed inci||dentes sunt controversiae, non constituit, quae sit intentio, quae depulsio, neque quae ratio et refutatio rationis et quae iudicatio, sed continuo dat praecepta, quae sunt parti utrique communia. Sunt autem haec: primum ut negemus ambiguum et doceamus locutionis ipsius consuetudinem; deinde ut superiora verba et inferiora consideremus, ex quibus colligamus, quae sit vera sententia; deinde excutiamus personam eius, qui scripsit, ut ex ceteris dictis eius, factis, scriptis, animo atque vita, quid senserit, possit intellegi; deinde excutiamus omne scriptum, ne in aliquo verbo aut nos adiuvet aut inpugnet adversarios: deinde dicendum id, quod adversarius intellegat, minus commode fieri, quam quod nos intellegamus. Huic praecepto exemplum dat: 'meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto'. Hic enim tractari potest non bene sentire eum, qui publicandam dicit esse meretricem, quod publicae meretricis nullus exitus, nulla administratio, hoc est nullum quodammodo vectigal: in | auro vero

---

5 dicendo *F* 6 in quattuor B^2F^2: quattuor DB^1F^1 in homine *D* 8 in his partibus quattuor habemus *D*: in his partibus IIII habemus duos *F*, tantum habemus quattuor partibus *B*, tantum in his partibus ex quattuor habemus *O* in praemio aut *mei*: in praemii genere et *O* 9 reliquae enim duae *DF* (reli *D in ras. habet, in F post* duae *eras. voc.* heae, *ut videtur*): **** enim ** duae *B*, *in priore ras. maiore m. 2* Hae *scriptum est*; Hae enim duae *O* et possunt — commouere] *sic mei quoque, quae vix sana videntur* 11 de his *mei* 12 scribto *D* 19 controuersia, ut *Capp.*: controuersia aut *mei* 22 est *B*: si *D*(*ex* obscurumst), est sed *F* 25 dupulsio *D* 28 consuetudine *D* consideremus uerba et inferiora *B* 30 scribsit *et deinde* scribtis *D*, *et sic fere semper* scribtor *etc.*, *quae posthac adnotare omittemus*

31 in *erasum in F* 32 aduersarios D^1: aduersarius D^2B^1, aduersarus *F*. *sed* us *in ras.*, aduersarium B^2O 36 exitus *mei quoque*: *fort.* legis exitus; '*Sic Graeci ἐξόδον nomine [immo εἰσόδον] vectigal et, ut vulgo loquimur, reditum quendam intelligunt: unde apud beatum Athanasium ἀνέξοδος dicitur pauper, cui nullus reditus e bonis, qui nullam facere impensam possit.*' Capp. 37 administratio est, hoc est *O*

publicando magnam esse utilitatem. Post haec adiungit utilitatis praeceptum, ut interpretemur, quanto utilior res aut honestior praetereatur, si id intellectum fuerit, quod adversarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, si quod nos interpretamur doceamus honestum, utile, necessarium. Sed quoniam scripti controversia, sicuti supra docuimus, potest esse et in testamento, et hoc exemplum dedit; potest autem esse et in lege; adiecit praecepta, si ambiguitas fuerit in lege, uti quaeramus, ne forte, quod adversarii intellegant, alia lege cautum sit: deinde uti dicamus, quemadmodum scribi oportuisset, si id sentiret, quod adversarii dicunt, ille qui scripsit. Huius praecepti et argumenti de themate supra posito sumpsit exemplum, ut doceat: scriptor, si heredi consulere vellet, ut ea vasa daret, quae illi commodum erat dare, non adscriberet 'quae vellet'. Hoc enim non adscripto, quae heres vellet, ipsa daret: nunc quia adscripsit, utrique eorum cautum voluit, quia hoc non adscripto consuluisset heredi. Ergo concludit praeceptum huiusmodi in causis ita debere tractari: 'hoc modo scripsisset, illo verbo usus esset, hoc non esset: isto loco verbum posuisset aut non posuisset'. Deinde adiungit praeceptum, uti quaeramus, quo tempore scriptum sit quod scriptum est, quia ex hoc intellegitur voluntas scriptoris: deinde quasi deliberativae modo tractandum, quid utilius, quid honestius sit; esse autem locos communes utrique parti, si quid per amplificationem dici possit.

40. Quod illius rei neque administratio] quam adversarius dicit.

Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere] fictam materiam, id est theticam legem sine certa persona.

41. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia] non in alia aliqua scriptura.

Alia in re lege cautum esse doceamus] id est, quomodo tu intellegis.

Permultum autem proficiet illud demonstrari] Adiungit aliud praeceptum esse considerandum, quemadmodum scribi oportuisset ab eo, qui scripsit, si sic sensisset, quemadmodum dicit adversarius.

42. Ex scripto et sententia controversia consistit] Legales controversiae quinque sunt, quae extra constitutiones tractatus suos habent: ex his Tullius primam tractavit ambiguitatem, scriptum et voluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus quidquid aut in legibus aut in testamentis aut in edictis aut in omnibus scriptis intellegitur. Hoc definivit ita: cum alter utitur verbis, quae scripta sunt, alter scriptoris sententiam interpretatur et ad id, quod scriptum est, adiungit. Idem tamen, qui sententia utitur, duplici modo adserit sententiam scriptoris: aut enim semper dicit scripti eius unum eundemque esse sensum, aut ad tempus et | ex eventu accipi oportere id, quod sensit ille qui scripsit. Dat exemplum quemadmodum unum et idem

---

1 publicandam esse magnam esse *D* utilitatis praeceptum *F*: utilitatem praeceptum *D*, utilitatem praecepti *BO* 3 si id quod *O* 6 et hoc *DB*: ex hoc *F* 8 alia in lege *F* uti *mei*: ut *O* 11 scribtorem — nun adscriberet *D*, scriptorem — non adscribere *BFO* 13 ipsa DB^1F: ipse B^2O 14 praeceptum] per exemplum *F in ras. m. 2* huiusmudi in *F*: huiusmodi B^1D, in huiusm. B^2O 15 non ita DB^1 tractare *DB* si hoc mudo D^2BFO 16 putuisset *bis D* 18 deliberatiune *D*: deliberatiun *BFO* 21 Quid *D* 22 fictum *F*, fictam legem *O* 24 ex ambiguo *om. D* in aliqua alia *O* 26 in re lege *DB*: in lege *FO* doceatur *O* 27 demonstrare B^2O 28 uportuisset *nos*: possit *mei*, posset *Basil. et O*

31 quattuor sunt *DF*, sunt V *B*, *sed* V *in ras.*, sunt quinque *O*; *fort. recte DF, si Victorinum errasse statuas* constitutiones] '*h. e.* status rationales, *quos principales vocat Victorinus*'. Capp. 33 aut in strumentis *D* 34 in edictis *F*: in *om. DBO* 35 sentiam *D* 36 adiungit *D*: animus scribentis adiungitur *F*, animum scribentis adiungit *BO* 38 sensum esse *BO* et ex *DF*: aut ex *BO*

semper intellegatur in sententia scriptoris, cum heres secundus institutus interpretatur se heredem esse iustum, sive natus filius esset, ut is heres esset, qui natus fuerat, sive natus non fuisset, ut alius nullus esset quam ipse, qui secundus est institutus. Hanc sententiam unam memorat et semper eandem esse. At vero cum sententia scriptoris ita exponitur, ut ex facto aut ex eventu ad tempus interpretanda sit, docet omnes sub qualitate adsumptiva partes in hoc genere contineri; in qua conpensatio est aut relatio criminis aut remotio aut concessio. In his enim omnibus speciebus adsumptivae qualitatis necessario lex praecedit: quae cum scriptum habeat, habebit et sententiam, quam is, qui ea utitur, dicit ad tempus adcommodari. Dat exempla et docet non ad idem spectare in his exemplis sententiam scriptoris, sed ex tempore semper intellegi. Post haec subiungit praecepta, quibus uti debet is, qui scriptum defendit, hoc est is, qui scripto se tuetur. Sunt autem haec: laudes scriptoris, communis locus, in quo docetur nihil ab iudicibus spectari oportere nisi scriptum, et || magis, si legitimum scriptum sit; tertio loco debet inducere factum ab adversario, deinde postea comparare cum scripto id, quod factum est: deinde dicere, quod iudex in legem iuratus sit: deinde interrogare, quid sit quod ex adversa parte dicatur: modis autem variis interrogare modo iudicem, modo adversarium, modo ipsum se cum admiratione interrogare, et interrogare haec: 'utrum scriptum negetur esse sic, quemadmodum loquitur, an ab adversario aliud factum sit quam dicatur, an contra dici nihil possit', deinde concludere: 'cum scriptum ita sit et ab adversario factum et ita factum non negetur, quod summa stultitia sit contra dicere'. Deinde recitatio sequitur ipsius scripti frequens et conparatio facti cum scripto, vario modo, nunc ad te ipsum ut redeas, nunc ad iudices ista tractes. Sed ad iudices cum dicitur, ostendendum est, quid sequi iudices debeant, quod duabus de causis fit ut sit apud iudices dubitatio, si aut obscure scriptum sit aut adversarius aliquid neget: at hic utrumque manifestum esse, unde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Post haec subiunguntur ea, quae contra eum dicuntur, qui utitur sententia. Et quoniam supra diximus: 'sententia aut idem semper spectat aut ad tempus accommodatur', si idem spectare dicitur sententia, ille, qui scripto nititur, dicit non oportere nos de voluntate quaerere, cum scriptum extet, quod indicium est voluntatis; deinde incommodum esse, si hoc instituatur, ut ab scripto recedatur: nam nec scriptores ratum futurum credent esse, *si* sibi debebunt interpretari habere quod scripserint, et iudices iudicium incertum sequentur, si a scripto coeperint discedere; deinde dicere magis voluntatem eum sequi, qui scripta defendat | quam eum, qui interpretetur; certius enim indicium est voluntatis

---

2 esse iussum *D* 6 adsumptiua partes *D*[1], *ut coni. Capp.*: adsumptiuae partes *F*, adsumptiuae partis *D*[2]*BO*; '*id est, omnes illas quattuor species, quae sunt sub qualitate assumptiva*' Capp 7 in (*ante* qua) *om. D pr. m.* 10 exemplum *BO* 13 defendit hoc est is *F*: defendit is *D*, defendit et is *BO* autem *om. B*[1] haec *FB*[2]: hae *DB*[1] 14 ab *F*: ad *D*, a *BO* 15 legitimum scriptum] '*h. e. aut lex ipsa aut ex lege aliquid*'. Capp. 16 deinde *mei*: *om. O* 20 neget *F*[2] si *DF*[1]
21 an ab *nos*: ab *mei*; et an ab *BF corr. m. 2 et O* 25 ista trahas *F* 26 ad *om. D* 27 fit ut sit *nos*: sit ut sit *F*, ut sit *D*, sit *BO* 28 at hinc *B*[1], adhinc *D* 29 oporteat *F* 30 ut supra *F* 31 sententia ad idem *F* 32 idem *D*: ad idem *BFO* 34 ab] ad *D* 35 nam nec *DF*[1]: nam sic (si *B*[1]) nec *BF*[2]*O* scriptoris *DB*
credent esse (credente se *D*) sibi debebunt interpretari habere (interpretari ab eo *F*) quod scripserint (scripserunt *B*) *DBF*: credent quod scripserint *O*; *Cicero (II, §. 128) haec habet:* nam et eos, qui aliquid scribant, non existimaturos id, quod scripserint, ratum futurum, et eos qui iudicent *etc.* 36 iudices iudicium *F*: iudicium *DB*, iudices *O* si ab *F* 37 coeperint discedere *D*: coeperint recedere *F*, recedere coep. *BO* 38 est *mei*: esse *O*

ipsum scriptum. Haec adversus eum, qui sententiam semper ad idem spectare dicet. Sin autem ad tempus adcommodari sententiam dicet adversarius, debet ille, qui scripto nititur, negare iustum esse, ut, cum aliquis se contra legem fecisse fateatur, adserat causam vel temporis vel eventus vel aliam similem. Deinde debet dicere semper accusatorum fuisse, ut, cum crimen intenderent, facti causam adferrent: nunc reorum esse, ut, cum fecerint, quod non licebat, facti sui adferant causam. Post haec tres locos debet adserere, qui pro scripto utitur; sunt autem hi: nulla in lege causam contra scriptum accipi; in hac lege non accipi; hanc causam minime accipi. Haec, uti dixi, debet adserere: ac primum illud 'in nulla lege causam accipiendam esse' habebit haec praecepta, quod scriptori neque ingenium defuit ad invenienda omnia neque sermo ad proferenda; si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinem scriptoribus excipere. Hoc probabit, si recitet leges, quae habeant exceptionem. Erit autem vehementius, si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet aut in ipsa lege aliquod caput inveniat, quod excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere 'quoniam nihil aliud est causam accipere nisi legem tollere', idque fieri, si causa accipiatur, quae extra legem est, id est extra scriptum. Deinde, omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur, et iudicibus errorem inici, cum a scripto recesserint et semper causas sequantur, quae scriptae non sint: omnes cives quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio agat et causam legi adplicet. Postremo hos locos inducet: quod omnes actus rei publicae legibus exerceantur, quod hi iudicent, qui a negotiis suis absint, quod iurent in verba certa, quod nullus excusationem aut aliquam causam reperiat, qua, cum teneatur ad indicandum, abesse possit, nisi si eadem causa utatur, quae sit in ipsis legibus instituta: quod si omnes legibus teneantur, iniquum esse adversarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, quae inductio nominatur, explicare, an permittant iudices ad legem addi eam causam, qua se tuetur adversarius: quod si ipsi non permittant, an, etiam si velint ipsi addere, populus sinat: si neque ipsi neque populus permittant addi causam, iniquum esse ut hodie ita iudicent, quasi iam causa legi videatur adscripta; indignum esse derogari legi aut abrogari legem aut ex aliqua parte mutari; [derogari est in vituperationem venire, abrogari totam penitus tollere, tertium vero est, cum pars aliqua commutatur et vertitur.] Deinde adiungere, populum hodie nihil scire; iniquum esse ut illo invito et ignaro aliquid | de legibus iudicetur; esse certum ferendae legis tempus: quod si aliqui hanc legem ferat, scire se velle, ut si aliquid sit captiosum adversariumve, contra dicat; turpia esse et inutilia haec, quae adversarii dicunt. Nunc legem, qualiscumque sit, debere servari: post populo, si displiceat, licentiam commodari, ut vel abroget vel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet neminem permissurum fuisse de populo, ut

---

1 spectare dicit *BO* 3 ut *FB*[2]: et *DB*[1] 4 adserat *D*: asserat *B*, afferat *FO* 6 essent *D* 7 hoc *B*[1] 8 hii *DF* 10 *fort.* primum in illud causa contra sententiam accipiendam *F*; '*supple* contra scriptum, *hoc est contra legem, contra formalem (ut aiunt) legis dispositionem*'. Capp. 13 excipere] '*h. e. uti exceptione, exceptionem adhibere*'. Capp. probant *D* 15 capud *D* Denique *B*[1] 16 quoniam *mei*: quomodo *O* aliut *D* 19 iudices in errorem *F* inici *nos*: mitti *libri*, immitti *coni. Orelli* ab scripto *BF* 23 quia a *F*: quod a *DBO*; *cf. Cic. II*, §. *132* nullus *mei*: nullam *O* 24 reperiat *DF*: recipiat *B*, recipiant *O* 25 utatur *B corr. ex* nitatur 29 an *DB*[1]*F*, *ut Capp. voluit*: aut *B*[2]*O* populus non sinat *O cum ed. Asc.* 30 si *om. D*, quodsi *F* permittat *BO* hodia] hoc de *F corr. in* de hoc 34 populum hoc de *F* 36 aliquis *FO*, *sed videtur s in F adiecta esse*, aliqu* *B*[1], aliqui *B corr.*, aliqua *D* 37 esse turpia *BO* 38 dicant *B*[1]

adversarius hanc causam adderet legi, etiam si sine alicuius periculo hoc fieri possit.

Tum semper idem spectare et idem velle demonstrabitur] Semper hoc esse in hac lege, quod senserit scriptor, ut quod nos sensisse scriptorem dicimus, id est, ad quam sententiam scripta verba accommodamus, ipsa semper sit, neque aliquo tempore mutetur, ne ‖ existat aliquando diversa. Interdum, inquit, is, qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit: hoc sensisse scriptorem, ut non semper idem sit, quod sensisse dicitur, sed pro tempore, pro eventu sit alia adque alia sententia: et his duobus praeceptis supponit exempla.

Semper ad idem spectare, hoc modo] unius partis vel praecepti et tractatus exemplum.

Quam in suam tutelam venerit] intra annos quattuordecim, quibus inpletis potest facere testamentum.

Cum eo, qui est heres] secundus scilicet, et tunc heres, si filius, ante quam in suam tutelam veniat, moriatur.

In hoc genere non potest hoc dici] quod interpretatur, scripti semper eandem esse sententiam, non ad tempus accommodari.

Qua fretus ille, qui contra scriptum dicit] id est secundus, qui secundus de numero factus heres ab adgnatis scripto ab hereditate summovetur: quia secundus scriptus cum sit, non nato filio secundus non est.

Quae in omne factum idem valeat] non quod supra, sed hic pro tempore, ut quid fiat lex senserit.

Cum prope muros hostes castra haberent] Probavit hucusque conpensativam subesse interpretatae voluntati contra scriptum, cum voluntas spectatur ex tempore; subiungit et relationem subesse.

Tum remotio criminis] Adiungit item et remotionem criminis subesse interpretatae voluntati contra scriptum, cum voluntas mutatur, ut ad tempus sit: supponit etiam quartam speciem adsumptivae, id est concessionem ei subesse. |

Tum concessio per purgationem] quia concessio et in purgationem et in deprecationem dividitur; sed deprecatio non subest. Purgationem *cum* speciebus suis subicit.

Quare aut ita sententia inducetur] Redit ad conclusionem duorum praeceptorum supra positorum, cum voluntatem interpretamur contra scriptum. ‖

43. Scriptum ergo is, qui defendit] Hinc incipiunt praecepta, quibus uti debeat is, qui se defendit scripto.

Quid factum sit] ab eo scilicet, qui ex legis verbis arguitur.

Quid iuratus iudex] id est, in quam rem iuratus iudex sedeat, hoc est, in leges sedeat iuratus.

Si neutrum neget] id est, aut scriptam esse legem aut hoc se fecisse.

---

2 posset *BO* 3 tam *D* idem DB^1F^2: ad idem B^2F^1O demonstratur *DBO* Idem semper *F* 6 ne] nec *F* 13 Antequam *O* suam in *B* inter *B* expletis *BO* 17 In hoc — dici] *lemmatis signum nos adiecimus* 19 Quae *D* ille *DF*: et ille *BO* secundum qui secundum *D* 20 [de] numero *O* 22 tempore. Nam tum inducitur comparatio et reliqua. ut quid fiat *F* 24 Cum *mei*: Quod *O* castra hostes *O* 25 expectatur *mei* 26 relatinam *BO* 27 relatio *F*, *sed* la *ex corr. in ras.* item *DF*: nunc *BO* 31 tunc *F* concessio in purg. *O* 32 purgationem] depraecationem *D* cum *add. Christ* speciebus suis] 'quae sunt imprudentia, casus, necessitas'. Capp. 36 Ergo is qui scriptum *O* his *D* defendet *O* 38 sit *om. O* uidelicet *B* 39 id est — sedeat *F in ras. habet, quae sequuntur* hoc est — sedeat *s. l. add. m. 2* 40 legis DB^1 41 scriptum *cod. Bas. et O* hoc *mei*: hoc idem *O*

44. Contra autem dicetur] ab eo, qui se contra istum, qui scripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quo ad eius partes iam transierit, verum ut intellegamus, contra quos locos eius, qui se voluntate defendit, respondere possit.

Aut causa adsumptiva inferetur] quoniam, cum ad tempus voluntas scripti accipienda ostenditur, necessario per adsumptivae qualitatis speciem argumenta sumuntur.

Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicatur] Prima pars, qua utitur is, qui se voluntate defendit, contra quam nunc praecepta dat scriptori.

Sin causam adferet is, qui a sententia stabit] Secunda pars, qua utitur is, qui se voluntate defendit, contra quam nunc praecepta dat scriptori.

Sin causam adferet is, qui a sententia stabit] Dictus primus locus est ab eo, qui scripto nititur, per partes suas: qui per praecepta sequitur, secundus locus est, in quo ostenditur, si in ceteris legibus causa accipiatur, in hac lege causam accipi non oportere. Hoc ut probari possit, demonstrandum est, quod lex vel scriptum quodlibet ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: unde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptae non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege sint et prospecta et excepta, quae excipienda, perspicienda cavendaque videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur hanc causam accipi non oportere. In quo, quoniam adversarius, qui contra scriptum dicet, aliqua aequitate se tuetur, laborandum est, uti doceat qui se scripto defendit, illud aequum non esse, quod adversarius dicit: quo loco bene tractato, ut doceat aequum non esse, effici, ut et non oporteat concedere adversario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod adversarius vellet: hic autem locus, ‖ ut dixi, in quo docetur aequum non esse, quod adversarius dicit, demonstrabit et non oportere audiri, cum iustum non videatur esse | quod dicit. Deinde descendendum erit ad adsumptivae qualitatis species per tractatus ab eo, qui scripto nititur, uti per ea praecepta, quae supra data sunt conpensationis et relationis, remotionis, concessionis, explicet locos partis suae qui nititur contra eum, qui se voluntate defendit, supponendo causam ex locis adsumptivae qualitatis: deinde rationes adferendae sunt et causae, quare aut in lege aut in testamento ita scriptum sit quod scriptum est, ut ex hoc modo non scripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille, qui scripta defendit.

Primum nulla in lege ullam causam] praecepta partitionis, quibus uti debeat is, qui se scripto defendit.

Prima pars his fere locis confirmabitur] in nulla lege causam accipi oportere.

45. Deinde item quaerere] Hoc totum per inductionem, ut ex eo, quod conceditur, id, quod non conceditur, concludatur.

Secunda pars est, in qua est ostendendum] Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra sententiam scriptum defendit.

Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget] id est aequitate.

---

4 responderi *Christ* 5 Aut si causa *O* 8 dicitur *O* is nitur *BO* 10 Sin in *F* 11 notuntate se *BO* 12 Si in *D* 14 est *om.* *DB*[1] hac legs *F*: hac legem *D*, hanc legem *BO* 16 quod *DF*: quia *BO* 20 esse uidebantur *BO* 22 docens *D* 23 tractato bene *F* 24 effici ut et non *D*: efficiet ut non *BFO* 25 hoc loci *F* egerant *O* 27 demonstrabitur *DF*[1] et *D*: eum *BFO* 30 data *DF*: dicta *B* 31 qui scripto nititur *Christ* 33 quare *B corr.*: quae *D*, quod *BF* aut instrumento *D* 36 partionis *D*, partitionis dat *F* 40 totum *mei*: tantum *O* 42 pars est *D*[1]: pars est eius *D*[2]*F*, pars eius est *B*

Quoniam ille, qui se sententia defendit, contra scriptum aequitatem debet adserere, necessario is, qui se scripto defendit, debet rursus detrahere aequitati.

47. Contra scriptum autem qui dicet, primum inducet eum locum, per quem aequitas causae demonstretur] Nunc tractatus est eius, qui voluntate se tuetur contra scriptum, quod supra tractatum est. Is inducet primum locum aequitatis, ut ostendat, quae et qualis sit illa causa, quam adhibet, per interpretationem legis; deinde adsumptivae partis cuiusque praecepta servabit dicens: 'hoc quidem scriptum in lege est, sed ego feci, ut prodessem', vel reliqua, quae adsumptivae sunt qualitatis; ut facta ipsa sua enumeret et exequatur; deinde tres illos compleat locos ex adversa parte, quibus usus est is, qui scripta defenderat: hic ex contrario doceat in omnes leges accipi causas, et in hanc legem accipi debere, et hanc causam accipi debere; [in omnes leges accipi causas] ** iniquum aliquid constituet; ut omnia supplicia culpae et malitiae vindicandae causa constituta sint; nunc se nihil malitiose fecisse: ipsum scriptorem, si hodie praesens esset, factum suum probaturum, aut, si ipse hoc ageret, facturum fuisse: hac de causa viros bonos electos et dignitate et aetate, ut non scripta legis recitarent, sed interpretarentur: ipsum legis scriptorem non barbaris hominibus ac stultis commisisse scripta sua. Nam si hoc crederetur, diligenter cuncta exequeretur: nunc quaedam posuisse, ex quibus etiam non scripta cognosci possunt per intellectam voluntatem. Postea dicendum est, quid fieri potuisset aut quid accidere potuisset: in quibus causa cum conlocatur, ostenditur recedendum fuisse a scriptis propter vel necessitatem vel honestatem: omnes leges comprehendere omnia non posse, quae velint exprimere vel excipere, sed esse naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. Deinde locum hunc debebit exequi, quod neque sermo hominum neque scriptum aliquod plane se exprimat aut eloquatur voluntatem, sed semper spectari ex scriptis reliqua, quae in voluntate intellegi possunt. Deinde utilitatis et honestatis partes explicandae sunt, in quibus docebimus, quid nos fecerimus et quid adversarii velint, ut nostrum utile, adversariorum inutile demonstretur. Deinde locum communem debemus inducere: non litteras sequi nos oportere, quae et tenues et obscurae sunt notae voluntatis, sed ipsam illam voluntatem: deinde inducere definitionem, quid sit lex, et sic definire, ut haec potius voluntas quam scriptura videatur, meritoque iudices hi serviant legi, qui voluntatem legis interpretantur: iniquum esse adfici supplicio eum, qui non aperte contra legem fecerit, sed ex aliqua ratione utilitatis rei publicae. His rationibus et rebus tres illi loci adprobantur, qui sunt contrarii superioribus tribus, uti doceamus et accipi causam in

---

4 dicet eum *D*, eum inducet *O* 6 tueatur *F* is *D*: isque *BFO* 7 illa sit *BO* 10 ipse *coni. Orelli* 13 et hanc causam accepi debere *D*, *sed* accepi debere *corr. ex* accepit, *eadem tamen manu, ut videtur* 14 in omnes leges accipi causas *DF, quae nos inducenda esse indicavimus;* in omnes leges accipi causas. in hanc non accipi *BO*; *videtur locus lacunam traxisse, ut ex seqq. quoque apparet, eaque perperam mera illa repetitione expleta esse* iniquum aliquid constituet *DB*[1]: iniquum aliquid constitui *B*[2]*O*; *in F hic locus sic expletus est, sed, ut videtur, ex ipso Cicerone (§. 138), non ex meliore exemplo commentarii:* Nullam legem esse quae aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit. id est iniquum aliquid constituet supplicia quae ab legibus proficiscantur culpae *F*, *ut est apud Cic.* 16 hodie *om. F* 17 hac] ac *D*; *in seqq.* indices *aegre desideratur* 18 et aete *D* 20 exequerentur *D*[2]*BF*[1] 21 exposuisse *F* 23 cum *F s. l. ante* causa 24 *prius* vel *om. F* 25 possent *et* exprimerent *D pr. m.* 26 quod *DF*: quia *B* 28 spectari *FB*[2]: expectari *DB*[1]*O* 29 partis *D*[1] 32 nos sequi *B* 34 scriptura *mei*: scriptum *O* 35 hi seruiant *D*: inseruiant *BFO* 36 aparte *D*

omnibus legibus, et in hanc legem accipi, et hanc causam accipi. Praeterea operam dare debemus, uti etiam scriptum ipsum, si quo pacto possumus, convertamus, ut id videatur tenere verbis, quod nos interpretamur, faciamusque tale aliquid, quale supra fecit, qui scripto nititur, ut ad scriptum adplicet voluntatem. Sic hic, qui a voluntate nititur, in scripto debet aliquid invenire, quod interpretetur a se, quod conveniat voluntati. Id faciet, si ambiguum aliquid in scripto invenerit, aut per collectionem ex eo, quod scriptum est, id, quod scriptum non est, ostenderit: sic fieri ut, cum leve nescio quid in scripto invenerit, tamen, cum aequitatem ostenderit, in sua causa esse, plurimum proficiat: et subducet ‖ adversario argumentum suum, in quo ille posuit 'scripta tantum indices sequi debere', cum et hic docere coeperit in scripto esse aliquid, quod prosit ei voluntati, quam interpretatur. Postremi sunt loci communes, qui sumi poterunt ex partibus adsumptivae qualitatis, quod supra diximus. Verum erit proprius locus eius, qui scripta defendit: 'leges ex se intellegi debere, non ex utilitate interpretantium'; deinde erit alter: 'nihil legibus carius esse debere'. At vero erunt alii loci communes eius, qui se voluntate defendit: 'leges in consilio scriptoris esse et utilitate communi': deinde 'indignum esse aequitatem litteris premere et urguere, cum aequitas magis in voluntate cernatur'.

Ex his locis] quos tres in partitione supra posuit.

48. Et accipi causam, et in hac lege accipi, et hanc causam accipi] repetit per anacephalaeosin in conclusione tres illos, quos in partitione poni locos dixit et pro scripto et contra scriptum.

Aut ex scripto non scriptum aliquid inducere] id est syllogistice tractare.|

Cum aequitate causa abundabit, necessario multum proficiet] Fit et hic conclusio, ut et is, qui voluntate se defendit, operam det, ut ipsum scriptum pro se faciat, vel ambiguo aliquo reprehenso verbo, vel ceteris, ut non voluntate tantum, sed etiam scripto niti videatur: quemadmodum illi ipsi supra, qui se scripto defendit, ita praeceperat, ut non sola verba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet voluntatem.

Loci autem communes ceteris ex adsumptionis partibus in utramque partem convenient] ut aut removeat aut conpenset aut referat aut concedat.

49. Ex contrariis autem legibus controversia nascitur] De legalibus controversiis tertia est, quae ex contrariis legibus constat; nam dicta est ambiguitas, dicta etiam controversia, quae constat ex scripto et voluntate. Contrariae vero leges nunc duae sunt, nunc plures, nunc una, si duplex est, quamquam etiam una simplex facere leges contrarias potest. Una duplex facit leges contrarias, cum una pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat et repugnat. Apud rhetores est ista controversia: 'rapta raptoris mortem aut indotatas nuptias optet', ut rapta una parte nitatur ac dicat mortem se optare debere raptatoris, altera nuptias inducat, ac fiant leges

1 legibus *D corr. e* legis 2 ut etiam *BO* possimus *F* 4 supra *om. F* 5 Sic *DB*: Sed *F* qui *DB*: quia *F* 6 interpretatur *B*[1] 7 per collectionem] '*συλλογισμόν, i. e. ratiocinationem, qui status unus est ex quattuor legalibus: de eo pluribus mox agetur*'. Capp. 9 inuenerit in scripto *BO* 10 proficiat *Capp.*: proficiet *mei ex assimilatione ad sequens* et subducet 12 ei' (eius) uoluntati qui *F* 13 loci sunt *B* potuerunt *D* 16 ad uero *D* 18 urgere *O* 19 in *mei*: *om. O* 21 in hanc legem *F ex corr.* in hanc causam *mei*, *sed* in *del. in B* 24 aliquod *B*[2]*O* 25 abundauit *D* 26 se uoluntate *BO* 31 ceteris *mei*: certis *O* ex *om. F* substitutionis *D* 32 aut removeat — aut concedat] '*i. e. utatur orator eo qualitatis adsumptivae status, qui dicitur remotio criminis, aut statu compensationis aut relationis aut concessionis*'. Capp. concedat *D*[1]: concludat *D*[2]*BF* 37 una *D*[1]: aut una *D*[2]*B*[1], at una *B*[2]*FO* 39 rap:ā *D* 41 raptatoris *D*: raptoris *BFO*

con||trariae ex duplici parte legis. Item una lex contrarias leges facere potest, hoc modo, cum lex est 'vir fortis petat praemium quod volet', et duo adulescentes filii fortiter fecerunt: petunt praemii nomine unus, ut pater, reus qui factus fuerat proditionis, ante iudicium liberetur; alter petit, ut agatur iudicium. Ita ex una lege, diversa petentium voluntate, leges contrariae esse dicentur. Verum his omissis Tullius definit, quid sint leges contrariae: deinde ponit exemplum de eo, qui tyrannum occiderit, ut praemium accipiat: deinde alteram legem proponit, ut tyranno occiso quinque proximi sanguine interficiantur: deinde reliqua praecepta dat communiter in utramque partem. Etenim cum ambae lege nitantur, quae praecepta data fuerint uni parti, ad alteram partem, quae etiam ipsa lege nitetur, praecepta eadem transferuntur: eritque utrique parti hoc principale, ut suam legem laudet, adversarii vituperet et reprehendat. Erit ergo tractatus talis, utra utilior lex sit, utra honestior, utra magis necessaria, utra ad res plures pertineat, utra ad maximas, utra lex posterior sit; melior enim quae posterior: utra lex iubeat, utra permittat — nam iubet 'desertor capite puniatur', permittit 'adulterum cum adultera liceat occidere' —; deinde utra lex poenam constituat ei, qui non obtemperet, utra maiorem poenam: deinde utra lex iubeat, utra vetet. In eo enim, quod iubetur et permittitur, quasi unum genus sit; contrarium est in eo, quod vetatur. Verum in eo quod imperatur et permittitur, est | diversitas, quam supra posuit, cum illic sit necessitas, hic utendi voluntas: at his duobus contrarium est, quod vetatur, ut 'infamis ne militet', ut 'inpudicus ne contionetur'. Maior autem est auctoritas legis, quae vetat, quam illa, quae imperat. Omnis enim lex, quae vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quae aut permittit aut inperat. Etenim cum omnem hominem ad contionem venire liceat et sit haec lex, quae quasi permittit, haec, quae vetat 'infamis ne contionetur', corrigit illam legem, qua aut iubetur aliquid aut permittitur. Deinde considerandum, utra lex de parte constituta [sit], utra de omni vel re vel actu; utra lex specialiter scripta sit, utra generaliter; melior enim, quae de specie descripta est, non communiter; et est communiter, ut 'hominem occidere ne liceat', specialiter 'virum fortem occidere ne liceat', et alia huiusmodi. Deinde considerandum, ex qua lege statim fieri aliquid aut non fieri necesse sit, et ex qua sit aliqua tarditas. Nam est tarditas, ut in illa lege: 'legatus intra diem tricensimum proficiscatur'. Haec omnia cum dicta fuerint, operam dare debet una quaeque pars, quae pro lege sua nitatur, uti doceat legem suam et iustam esse et apertam, adversariorum vel iniustam vel obscuram vel ambi||guam: aut ratiocinatione colligi, quod velint adhibere aliquam definitionem adversarii, ut intellegi possit, quid in lege sit; in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiungere voluntatem, ut ad scriptum voluntas quoque interpretata consentiat; dare etiam operam, ut adversariorum lex contrariam habeat voluntatem. Et si fieri potest, adversariorum legis ita est interpretanda sententia,

---

2 uir *D*[1]: ut uir *D*[2]*BFO* 3 petunt *DF*: petit *BO* pater reus qui *D*[1]: pater eius qui reus *D*[2]*BFO* 5 ita ut ex *D* dicantur *F* 8 sanguine *ed. Asc.*: facile *mei* 9 ambae *DB*[1]: ambae partes *B*[2]*F* 10 leges *B*[1]*D*[2] 11 transferentur *O* utrique parti *F*: utique pars *D*, unicuique parti *BO* 12 et *F*: *om. DBO* 15 utra permittat *D*[1]*F*: utra permittat utra delectet *B et corr. D*, utra permittat, utra vetet *O* 16 puniatur permittat *D* 19 *immo* genus est 20 est diuersitas *nos*: sit diu. *libri* illic sit *nos*: illic est *libri* 22 est autem *O* 23 illius *F* 25 omnes homines *F* 26 permittat *O* 28 sit *D s. l.* 29 descripta *mei*: scripta *O* 33 tricensimum *D*: tricesimum *B*, trigesimum *FO* 34 debeat uel debet *F*, debeat *B*, debetana *D corr. in* debeat una 35 nititur *BO* 36 autem uel *D*[2]*BFO* ratiocinationem *DFB*[1] colligi *F*: collegit *D*, colligit *B*[1], colliget *O* 37 quae *F* adhibere aut (*add. s l.* per) definitionem *F* aliquam aut (*corr. ex* at) defin. *D* 41 sen-

uti paene etiam ipsa lex adversariorum per sententiae interpretationem pro nobis facere videatur, ut ambae leges nostrae sint partis: una nostra per scriptum, adversariorum per voluntatem. Postremi sunt loci communes, qui in legibus contrariis sumi possunt ex utilitate et honestate legis cuiuscumque.

Ea maxime conservanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur] Praeceptum hoc est: comparandas leges esse, ut, cum inter se duae vel tres discrepent leges et servari non possint ambae, quia discrepant, ea maxime conservetur, quae sit in conparatione utilior, honestior, magis necessaria.

50. Ex ratiocinatione nascitur controversia] Ratiocinatio syllogismus dicitur; controversia legalis est: habet tractatum, cum ex eo, quod scriptum est, id, quod scriptum non est, colligitur. Cicero ait: 'cum ex eo, quod uspiam sit, ad id, quod nusquam est scriptum, venitur'. Et habet modos suos, quibus conprehendatur, vel simile cum colligimus ex maiore, vel cum consequens. Sed haec in Marcomanno exempla sunt posita; dat exemplum Cicero de eo, qui damnatus parricidii in carcere testamentum fecerit. Nulla quidem lex facere testamentum prohibet eum, qui damnatus sit parricidii, sed sunt aliae leges, quae multa facere prohibent parricidii reum et damnatum; ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multae leges sunt testamentorum faciendorum; ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non ha|buisse. Tractatus vero habet et locos argumentorum tales: primum ut scriptum laudemus et confirmemus: deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus ad scriptum: deinde ut simile esse doceamus: deinde ut, si illud aequum sit, hoc quoque aequum esse indicemus: deinde ut dicamus, cur de hoc scriptum sit, cum de alio scriptum non sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo, quod scriptum est, etiam id, quod scriptum non sit, et idcirco a scriptore legis praetermissum esse videatur: deinde doceamus in multis legibus multa praeteriri, sed accipi haec, ac si non sint praeterita, ex his scilicet, quae scripta sunt. Haec dicit ‖ qui utitur collectione. Qui contra pugnat, ante omnia laborare debet, ut similitudinem tollat et dicat aliud esse in eo, quod scriptum est, aliud in eo, quod admissum est, ac propterea esse dissimile et non debere accipi ex eo, quod scriptum est, id, quod non scriptum est, cum sit multa distantia. Dissimilitudinis autem partes hae sunt quae et similitudinis, de quibus in primo libro expositum. Addere praeterea etiam poterit is, qui contra collectionem nititur, uti et ipse utatur aliqua collectione: quod si ei contigerit, isdem argumentis utetur, quae supra dedimus ei, qui utitur collectione: sin autem non poterit uti, hoc aget, ut ostendat scriptum solum considerari

---

tentia *B corr. e* scientia 3 aduersariorum per uoluntatem aduersariorum *DB*[1]*F*[1] 4 contrarii *D* 5 uideatur *D*[1]: uidetur *D*[2]*BF* 6 ut cum *mei*: utrum *O* 7 et seruari *mei*: et si seruari *O* possint *nos*: possunt *DBFO* 8 magis *D*[1]: magis aut *D*[2]*BF*, magis autem *O* 10 controuersia cum ex eo *D*, *sed* cum ex eo *erasa* 12 collegitur *D* 13 uspiam *D pr. m. corr. in* usitatum iam sit] est *recte libri Tulliani* nusquam scriptum est peruenitur *O* 14 colligimus *D*: colligimus uel quod (cum *B*[2]*O*) collegimus (colligimus *BO*) *D in marg. m. 2 BFO* ex maiori *D* consequens *F*: consequens. dat exemplum *DBO* 16 testamentum facere *BO* 18 fecere *D* 21 collegitur *D* non *om. F* 23 collegimus *D* ad scr.] asscriptum *B* 27 sit *D s. l.* ab *F* 28 uideatur esse *F* 29 iis *O* 33 scriptum non est *O* 34 dissim. — et similit. *Christ*: dissimilitudinis apud partes haec sunt quae et (est et *B*, *om. F*) similitudinis *DBF*, *verbis* apud partes haec sunt quae *in B expunctis*; dissimilitudinis et similitudinis *edd.* 35 expositum est *F*, exposito *DB*, exposuit Cicero *O*, *item B m. 2* 36 ei *nos*: et *libri* (et contigerit si *F*) 37 hisdem *DB* qua *DF*[1], quas *F*[2], quos *B* utetur *F* 38 considerari *mei*: spectari *O*

oportere; periclitari iura omnia, si similitudines accipientur: nihil enim esse paene, quod non alteri simile esse videatur. Postremo loci communes sunt ab eo, qui utitur ratiocinatione: extra scriptum per coniecturam id, quod scriptum non est, accipi oportere; deinde neminem posse scriptura conplecti universa; illum tantummodo bene scribere legem, qui quaedam contingat, ex quibus alia, quae praeterit, intellegi possint. Loci vero communes contra eum, qui collectione nititur, isti sunt: coniecturam non esse firmum argumentum, sed esse divinationem; deinde stulti esse scriptoris non omnia, quae cavenda sunt, in lege conscribere.

Iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem] neque permittat, sed ut quasi permissio esse videatur, collectio fit ex aliis.

51. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quaeritur] Subiungit postremam legalem controversiam, quam definitionem nominavit; quae nulla parte distat a constitutione rationali, nisi quod verbum in lege positum vel in scriptura aliqua cum definitur, quid significet, quid sit, tunc fiet legalis definitio. Supponit exemplum de iis, qui navem suam dicunt, quod unus incubuerit gladio, alter remum inperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit: hi cum contendant, cuius navis sit, ex lege initium capiunt controversiae. Quaeritur tamen verbum, quod in lege positum est, quid sit navis; deinde quid sit navem deserere et quid sit in navi remanere. Haec sola discretio est data inter definitionem legalem et constitutionem, id est rationalem statum. Praecepta autem dicendi eadem reservabimus, quae supra sunt posita, ut definiamus et cetera, quae praecepit.

Nunc expositis iis argumentationibus, quae in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum et demonstrativum argumentandi locos et praecepta dabimus] Finitis omnibus praeceptis, quae dari poterant ad omnes constitutiones et ad omnia genera controversiarum, quae in legibus sunt, dumtaxat in iudiciali genere causarum, transit Tullius ad deliberativam causam et ad demonstrativam, | non quo alia praecepta esse possint deliberativae et demonstrativae, quam fuerunt supra in iudiciali genere dumtaxat in constitutionibus. Nam pari modo coniectura, finis et ceterae constitutiones et omnia genera controversiarum versantur in deliberativo et demonstrativo, quemadmodum in iudiciali. Unde non alio modo dicenda sunt in iudiciali et alio in ceteris, sed eadem ubique dicendi praecepta servabuntur: verum tamen, quoniam, *quod* in primo libro docuit et hic admonet, fines suos certos habent genera ista controversiarum, necessario propter fines alia quaedam praecepta et alia quaedam argumenta tradenda sunt, de quibus nunc tractabit. Finem habet iudicialis causa aequitatem, deliberativa finem habet utilitatem, ut Aristoteli placet, ut Ciceroni, utilitatem et honestatem, demonstrativa finem habet honestatem. Ergo propter fines quasi alia argumenta sunt

1 accipiantur *BO* 2 poenae *DB* sunt communes *B* 4 deinde *FB*[2]: deinde quod *DB*[1] scripturam *D* 5 uniuersam *DB*[1] 6 praeteriit *BO* possunt *F* 10 Is *D*, His *BF* 12 in *om. D, in F erasum* 14 nullo distat *D*[1], nulla parte *corr. m. 2* a constitutione rationali] '*seu statu illo rationali, quem definitivum vulgo vocant*'. Capp. 15 scribtura *D* 16 tunc fit *B* de his *mei* 17 ducunt *B*[1]*F*[2] quod *B*: *om. DF* 18 hi cum *F, ut coni. Orelli*: hic cum *DBO* 23 servabimus *BO* 25 in deliberatiuum — dabimus *om. O* 26 dari poterant *F*: dari fecerant *DB*, data fuerant *O*: *fort.* dari debuerant *vel* oportuerat 27 controuersiarum genera *F* 29 quo alia *nos*: qualia *D*, quod alia *BFO* 30 fuerant *B*, fuerint *O* iuridiciali *B et ex corr. D* 31 fines *D* 33 *fort.* dicendum est 34 ibique dicendi *D*. dicendi ubique *O* uerum tamen *nos*: uerum etiam *libri* 35 quod *nos*: *om. mei*, ut *O cum ed. Asc.* certos *om. B pr. m.* 37 tractauit *D* 38 fines *DB*[1] aequitatis delibrratiuam *D*

necessaria; aliud enim cogit in tractatu praeter constitutionem quamlibet ille, qui aequitatem cupit iudicibus persuadere, aliud ille, qui ostendere cupit honestatem, aliud, qui ostendere vult utilitatem. Unde ipsius utilitatis et honestatis praecepta danda sunt, quae et deliberativae causae videntur et demonstrativae propter fines proprios convenire: et poterat quidem supponere exempla deliberativae per singulas constitutiones, hoc est, ut doceret [incidere] in deliberativa coniecturam, finem et reliquas constitutiones, item in demonstrativa: sed quoniam res aperta est, dicere praeteriit, ne rem satis claram dum apertiorem per exempla vult reddere, obscuriorem exemplorum diversitate fecisset.

52. Rerum expetendarum tria genera sunt, par autem numerus vitandarum ex contraria parte] Deliberativae causae et demonstrativae fines esse dixit utile et honestum. Verum est quiddam honestum, quod purum solum et per se honestum est, aliud vero honestum, quod habet mixtam utilitatem; quod idcirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen a meliore parte componitur; ut demonstrativam causam cum intellegamus habere laudem et vituperationem, quidam tamen hanc eandem causam a parte meliore, sicuti diximus, laudativam esse dixerunt. Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud, quod iunctum est et utilitati, tamen etiam hoc honesti nomine ‖ nuncupatur. Sunt igitur tria, quae expetuntur: honestum purum, honestum cum utili, et ipsum utile purum ac separatum. Item tria erunt genera rerum vitandarum: inutile purum, et illud inutile cum turpi, deinde etiam turpe solum. Honestum autem quasi genus est, quod quidem et alio nomine dicitur virtus; et scientia honestum est, item veritas: honestum hoc propter se expetitur. Est aliud, quod hac natura et hac vi est, | ut propter fructus aliquos expetatur, ut est pecunia. Item est quiddam medium et dignitate et fructu alio expetendum, ut amicitia, gloria et cetera huiusmodi. Sed his tribus expetendis, hoc est honesto, utili et illi tertio, quod mixtum est, adiunguntur duo ad tractatum necessaria, necessitudo et adfectio, de quibus postea plenius disputabitur. Adque honestum ipsum, quod propter se expetitur, cum in duas partes, ut diximus, distributum sit, prius tractat de eo ipso, quod purum est, nullo utili sociato. Quam diximus esse virtutem, hanc dividit in partes quattuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam eique tres species subiungit, memoriam, intellegentiam, providentiam, quae ratione temporum constant. Nam praeteriti temporis est memoria, praesentis intellegentia, futuri providentia: has similiter definit. Item definit iustitiam secundam virtutem: ei subicit partes similiter tres, naturalem iustitiam, consuetudinis iustitiam, legitimam iustitiam: easque similiter definit et dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem: hanc definit et ei subicit partes quattuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perseverantiam, quas item definit, sicuti omnia.

---

3 honestatem *DF*: utilitatem at honestatem *BO* aliud — utilitatem *nos*: aliud qui ost. uult aequitatem. aliud quid ostendere uult utilitatem *D*[1], aliud qui ost. uult aequitatem *D corr. et B*[1], aliud qui ost. uult honestatem *B*[2]*FO*, *sed* honestatem *F m. 2 in ras.* 4 quae et *mei*: quae *O* 6 hoc est — constitutiones *om. F pr. m.* incidere *D s. l.* 7 in deliberationem ac *deinde* in demonstratiuam *F* item *D*: item pari modo *D*[2]*BFO* 13 utilem *D* 14 et *D s l m. 1* 15 meliori *O* 17 aperte *D* 19 est et (et *punctatum*) ex utilitate *B* 22 erunt tria *BO* illud utile *D* 23 quasi] quodsi *D* 25 hoc propter *D*[1]: hoc quod propter *D corr. BF*, hoc est quod propter *O*; *locus vulgo sic distinguitur:* item veritas honestum. hoc est, quod propter *etc.* 26 Est item *O* 27 aliquo *F* 28 est *om. D* illi *Copp. et B corr.*: illo *DB*[1]*F* 30 plenius postea *O* disputauit *D add.* ur *s. l.* 32 utili *FB*[2]: titulo *DB*[1] 37 ei *D*: et ei *F*: eique *BO* tres similiter partes *B*

Quarta postremo subiungitur virtus, quae temperantia dicitur, et ei partes supposuit tres: continentiam, clementiam, modestiam, quas partes definit ita, ut omnia superiora. Quibus explicitis aperte docuit id solum quod propter se expetitur et quid sit et quale sit. Verum cum honestum hoc intellegamus esse, quod propter se expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipsum utique virtus est: quoniam incidebat quaestio, an virtus, id est honestum, propter se expeteretur (Epicurei enim dicunt virtutem expeti ipsam propter voluptatem), huius quaestionis cum latior videretur esse tractatus, distulit et negavit ad hoc institutum debere sociari, ubi tantum praecepta traduntur, non rerum disputatio continetur. Nam primo in genere quae sunt, honesta appellantur: virtus, scientia, veritas, quae nullam ob utilitatem, sed propter se expetuntur.

53. Veritas est, per quam ea, quae sunt aut fuerunt aut futura sunt, dicuntur] Hucusque naturam et iustitiam cumque his, quae naturaliter iusta sunt, explicavit: nunc ea docebit cum partibus suis, quae per consuetudinem iusta sunt. Iustitiam enim esse triplicem voluit, naturalem, consuetudinis, id est morum, legum. ‖

54. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est] Hucusque iustitiam consuetudinis [dixit], nunc incipit legum.

Fidentia est, per quam magnis et honestis in rebus] In honestis actibus fidentia est, ceterum in malis confidentia. Nam ‘multum ipse animus in se fiduciae certa cum spe conlocavit’, ut est illud: Turne, sui merito si qua est fiducia forti.

Neque ad hoc nostrum institutum pertinet] Epicurei enim et ipsam virtutem dicunt propter se non expeti, sed propter voluptatem, quae sectae Epicureorum est. Hoc utique revincendum, sed quia longioris tractatus est et alterius operis (rhetorica enim nunc exponitur), ideo et hic dicere praetermisit.

Propter se autem vitanda sunt] Docuit honestatem sequendam, subiungit vitandam turpitudinem: sed turpitudo in his est, quae contraria sunt virtutibus. Fidentia, ut supra posuit, virtus est: huic contraria est diffidentia; et audacia vitanda: | parique modo inter virtutes et contraria media inveniuntur, quae licet vicina sint virtutibus, tamen vitanda sunt, ut vitantur ipsa contraria. Haec autem, quae vicina sunt, nunc ita sunt, ut certum nomen teneant, nunc ita, ut vocabulum non habeant. Fidentiam diximus esse virtutem, diffidentiam vitium: at id, quod fidentiae vicinum est, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio virtus est: inreligiositas vitium; atque religioni vicina, vitium tamen, superstitio nominatur, quae etiam ipsa est vitanda. Sed haec, ut dixi, media vel vicina habent nomina: nam sunt aliqua, quae non

22 Verg. Aen. XI, 502.

1 et ei partes subposuit *F*: et dat ei partes supposuit *D*, et dat ei partes *BO* 4 cum *om. F* 6 est. Sed quoniam *F* 8 uoluntatem *DF*[1] 9 ubi tamen *B*[1] 10 genere quaerunt *D* 11 appellabuntur *D*[1] 13 est *D s. l. m. pr.* per quam ea *DF*: per quam *B*, per quam immutata ea *O* sunt aut *om. B pr. m.*, sunt aut ante fuerunt *O* 14 Nunc usque naturalem iustitiam *F* 16 triplicem esse *BO* 18 Legibus est *D* 19 dixit *D s. l. m. 2* 21 est fidentia *F* 22 ut est illud *D in marg. m. 2* 24 Neque ad hoc — expetenda sunt *(p. 303, 5) om. D*[1]*, suppl. m. 2 in marg. a manu saec. IX* alt *d* epicure enim *d* 25 uoluntatem *d* sectae *dF*: secta *BO* 26 sed quae *dB*[1] 27 hinc *dB* 30 in iis *O* sunt uirtutibus sint *d* 33 uicina sunt *B*[1] 36 diffidentiae *F* uicinum *B*[2]: uitium *dB*[1]*F, fort. ex* finitimum 37 idem *d* 38 uicina *mei*: uicinum *O* tamen superstitio *nos*: tamen et superstitio *mei*, tamen est, et sup. *O* ipsa est *nos*: ipsa sit *libri*

habent: ut, iustitia cum virtus sit, iniustitia vitium, punire hostes etiam victos vicinum iustitiae est: tamen quia parcendum victis est, vitium est aliquando; cui rei non est vocabulum, ut asperitas aut crudelitas [superstitio, audacia].

55. Sunt igitur multa, quae nos cum dignitate, tum fructu suo ducunt] Docuit quae propter se expetenda sunt itemque propter se vitanda, quae honesta pura nominavit: nunc docet illa, quae mixta sunt et habent partem honestatis, partem vero utilitatis, quae tamen etiam ipsa honestatis nomine appellavit; sunt autem gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Haec definivit: in quo simili modo amicitiam docet esse honestatem quidem mentis, sed cum aliqua utilitate sociatam; loquitur enim de amicitia civili, quae utilitate non caret. Deinde partes eius amicitiae enarrat et causas; postremo adiungit illud tertium, uti separatam utilitatem e suis partibus doceat, cum illa ipsa commoditas honestate carens perspicitur vel in re publica vel in singulis civibus: haec autem in re publica nunc ad vires pertinet civitatis, nunc ad ornamentum: quae ipsa tamen in utroque utilitas nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis: ornamentum potentiam esse dicit, ut sint partes utilitatis duae, incolumitas et potentia. Post haec tractat, quod Graeci appellant **δυνατόν**, Latini 'quod fieri possit aut non possit': in quo etiam illud docet, quod his vicinum est, 'et quid facile fieri possit'. ‖ Prope enim fieri non posse creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Haec sunt de tribus, hoc est de honesto puro sine utilitate, deinde *de* mixto cum utilitate, tertio de sola utilitate.

56. Utilitas autem aut in nostris rebus aut in corpore posita est] Hucusque de honesto cum utili, nunc de sola utilitate disseritur.

Quoniam ergo de honestate et de utilitate diximus, restat, ut de necessitudine et adfectione perscribamus] Honestati et utilitati supra positae atque tractatae duas res necessario dixerat adtributas, necessitudinem et adfectionem: de his nunc praecipit ac necessitudinem illam docet esse, quae neque mutari neque ab exitu suo flecti possit; adfectionem vero, quae ex tempore aut negotiorum eventu aut hominum administratione saepe mutatur, ut res non tales sint, quales esse consuerunt. Ac necessitudinem, quae prima est, in duo dividit, ut nunc necessitas sit, quae aliter exitus suos habere non possit, sed sua cogat effecta sine ulla exceptione; dicit esse alteram necessitatem, ubi fieri aliter possit, cum aliquid admittitur. Postremum causae genus

3 asp. et crud. *cum Christo inclusimus* 4 multum *d* tum *nos*: et cum *dF*, tum quoque *BO*, *ut libri quoque optimi Tulliani habent, quae lectio aeque ex interpretatione orta videtur atque* et cum ducont ad se *O* 5 itemque D^1: itemque dixit (dicit D^2) D^2BFO propter *mei*: quae propter *O* 6 honesto aut iohonesta *F* 7 oomine hooestatis *O* 10 sociata *D* enim *om. F* 11 enarrat *Orelli*: oarrat *libri* 12 doceat esse *BFO* ipsa illa *O* 14 pertinet causo ciuitatis *F* 15 utilitas DB^1: utilitas conuenienter FB^2O ornameotum DB^1: at uero ornamentum FB^2O 16 dixit B^1 19 uicium *F* et quod facile *F* 21 de *ante* honesto *om. F in ras.* de *addidi* 23 aut in nostris (extraneis *F pr. m.*) rebus *mei*: *om. O* posita est aut in extraneis rebus] *O* 25 restat *mei*: nunc restat *O* ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine *BO* 26 praepositae *D* 28 docet esse illom *O* 29 adfectiooe *D* ex tempore aut *DF*: ex temporum aut *B*, ex temporom ac *O* 30 euentum *D* homioum] *hic desinit pr. m. in D, addita hac subscriptione:* EXPLICIT LEOER *(sic)* AATIS RHETORICAE. *Omissa eadem manu, quae supra defectum supplevit, in marg. adiecta sunt. Sequitur in D Censorini liber de die natali in quinta scheda eiusdem fasciculi.* 31 consuenerunt *O* necessitudine quod *d* 33 sua cog••at efferta (affecta *pr. m.*) *B*, suo agatur effectu *F* 34 aliquid *BF*: aliquod *d* Postremum *etc.*] *'Haec avulsa videntur a suo loco et transferenda ad huius articuli finem, ubi legimus:* Laudes autem et vituperationes etc., *nisi tamen a Victorino in antecessum, ut commentatoribus aliquando contingit, dicta fuerint.'* Capp.

demonstrativum est, quod adiun|git. Dat praecepta quibus laudes vituperationesque tracteutur, id est quibus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi et vituperationi, quos in primo libro † et illud iudicialis causae, hoc est omnia attributa personae. Partitur tamen breviter laudes et vituperationes per animi res et corporis et extrinsecus: animi virtutes artes, scientiae, vel contra vitia: corporis totius vel in partibus, pulchritudo, valetudo, integritas et cetera huiusmodi: extrinsecus sunt patria, parentes, cognati, amici, magistratus, divitiae et cetera huiusmodi. Postremum praeceptum dat in laude et vituperatione: non tam nos considerare debere quid corporis sit, quid sit extrinsecus, quam quid sit in animo. Omnia enim vel laudanda vel vituperanda non rebus externis, non rebus corporis, sed animo metiuntur.

57. Sin aliquae res accident difficiles] de possibilitate dicit.

Quasdam simplices] ut aliter omnino fieri non possint.

Kasilinenses sese dedere Annibali] nisi velint se fame perire. Ergo hic exceptio: Kasilinum venire in Annibalis potestatem. Hic aliter omnino fieri non potest.

Tunc adiuncto] ubi exceptio.|

Nisi propter aliquam causam] ita non est necessitas in civili quaestione illa, quae sine condicione est.

Pariter autem ex his multas esse res] id est necessitudines.

Nam omni tempore id pertinebit] id est exceptio ipsa.

58. Ac summa quidem necessitas videtur esse honestatis] Duo sunt quidem, honestum et utile, sed utili cum duo subiaceant, commoditas et incolumitas, quasi tria effecta sunt: verum honestas praeponenda, secundo loco habenda incolumitas, tertio commoditas.

Proinde ut quaeque res sit] aut honestatis aut incolumitatis.

At non eo consilio, quo Aristippus] ut sociorum cadavera tempestatibus liberaret.

59. Laudes autem et vituperationes] Demonstrativa, quae supererat, sola tractatur per honestatem, quae demonstativa partes habet duas, laudem et vituperationem: utrumque tamen ex attributis personae tractatur.

---

3 et *mei:* uel *O* et illud *mei, sed in B duo verba punctata, in F erasa sunt; abicere noluimus, quoniam ne abiectis quidem locus intellegi potest* 5 per animi res et *dF*: animi uel *B*, animi et *O* 6 partibus *mei*: partibus [ut] *O* 9 non tantum *B* 10 quid extriasecus sit *B* ia animo sit *B* 11 externis *BF*[2]: hesternis *d*, extrinsecus *F*[1] 12 accident *mei:* incident *O* de inpossibilitate *B*[1]*F*[2] 13 quadam *F*[1], quaedam *dB* 14 Kasilineases *d*: Kariacases *F*[1], Cassilienses *B*, Cassilinenses *O* sese *mei*: se *O* debere *B*[1]*F* Hannibali *BFO* se *mei*: *om. O* 15 Cassilinum *BO* Hannibalis *BO* 17 Tuai *B*[2]*O* adiudicatio *F, sed m. 2 in ras.* 20 Pariter autem ex his multas esse res *B*: parte et his autem (partim autem ex his *F corr.*) multas esse res *dF*, Praeter haec autem esse multas tuneaiss res *O; ipse malim*: partim autem multas *etc.* 22 Ac summa *B*: ad summam *dF* necessitudo *O* 23 et utilē sed utilem *d* incommoditas *dF*, *item v. 25* 24 quas *d* 26 ut, et *dF* 31 tractatur. EXPLICIT *F*, tractatur; FINIT *d*, tractatur. MARII FABII UICTORINI RHETORIS IN RHETORICIS CICERONIS LIBER SECUNDUS EXPLICIT *B*. *Sequuntur in B capita* de attributis personae *etc., alia manu, sed eiusdem aetatis scripta.*

IX.

INCERTI AUCTORIS TRACTATUS DE ADTRIBUTIS PERSONAE ET NEGOTIO

SIVE

COMMENTARIUS IN CICERONIS DE INVENTIONE

LIBRI I CAPITA 24—28.

DE ADTRIBUTIS PERSONAE.

Cum sint undecim adtributa personis, quibus adprobatur cuiusque persona, nomen hominis certis suis designans et sanguinem et hominem nominibus explicatur, cum nullo socium neque nomine neque adtributo. Natura est adtributum extra ipsum hominem, † praeter in patria, gente, sanguine ceterisque. Haec enim licet dent ho|mini commodum, non tamen proprium. In ipso vero homine circa corpus et animam, quia natura dat plurimas et animo et corpori qualitates. Ergo natura accidens res est, quae aptiorem hominem ad unum quidque facit. Itaque non orator natura est, sed oratorius, id est qui orator esse possit: verum has qualitates vel diligentia conparat facitque perfectas, et habitus nominatur; aut in has casu quodam ac repentino motu frequenter incidimus, et adfectio dicitur; aut in has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium per se nihil aliud est quam voluntas adplicata in aliquas qualitates. Ergo adficimur qualitatibus *tribus* modis: ortu et natali, et est natura; adficimur repentinis casibus, et adfectio est; adficimur industria ac constantia et perseveratione, et habitus est. At vero ipsum studium, quod esse definivimus adplicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc, inquam, studium nunc adfectio est, si pro tempore est, nunc, si perseveraverit, habitus. [Ipsum studium] nam iam quasi perceptio quaedam in me est rei eius, cui nomen est studium, si perseverat; sed ut studium intellegam, illud debeo considerare, quod ipso studio petitur, ut litteratura aut geometria: quod si perceptum sit, habitus studio perceptus est. Ergo natura

---

3 in certis *D*, *sed* in *del.* designatis *cod. Bas.*, *unde Orelli* designantibus 4 nomen *D* 5 extra ipsum hominem] *'hoc est quod non pendet ab arte, disciplina industriave humana'* Capp. praeter *DF*: ut *BO*; *fort.* praeter sexum 7 homine *mei*: homine est contra *O* quia *F*: qua *D*, quae *BO* natura *mei*: *om. O* 9 unum quodque *O* non oratorum natura est sed oratoris ius id est qua oratorum *F* 11 nominantur *BO* quodam casu *F* 14 tribus modis *scripsimus (cf. infra p. 306, 8)*: modis *D*, duobus modis *F*, his modis *BO*, *sed* his *in B sup. lin.* 17 definimus *O* adplicatum *D corr. ex* adplicatam 19 nam iam *DF*[1]: non iam *B*, iam *O*; Nam ipsum studium iam *F corr.*; *nos* Ipsum studium *ut glossema inclusimus* 20 perseuerauerit *B* 21 *fort.* ut litteratura, ut geom.

p. 250. 251 C.

accidens qualitas est, ut animae vel corpori vel extrinsecus, et accidens ab ortu ac natali: accidit autem mari vel feminae; nam marem esse aut feminam non iam inter commoda conputatur. Adfectio est accidens qualitas vel repente vel studio mox desitura; nam si permaneat, fit habitus: dicta adfectio, quod inficiat qualitate. Et erit adfectio incipiens habitus vel victus; non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus est perceptio qualitatum; nam haec percepta philosophi dixerunt. Hae qualitates vel commoda sunt vel incommoda: quae quoniam tribus modis qualitates eveniunt — † multa his enim omnia communiter eveniunt, verum per existentiam ea quae evenient secernentur; nam alias vis in eo commodo quod per naturam est, alias quod per adfectionem, alias quod per habitum — habitus non potest esse, quod non aliud est atque illud, quod habetur: nam quia ignis calet, putant aliqui habitum esse, quia perpetuum sit, cum ipsum ignis hoc sit, ut caleat: itaque potius natura est. Habitum multi non nisi deo dant, et verum est; ille enim habet omnia percepta. At vero homo numquam ita quid perceptum habet, ut non in profectu cotidie sit: et hunc profectum ὁρμήν dixerunt [id est progressionem quandam, quam ὁρμήν habitum dixerunt]. Ergo pro existimatione maioris perceptionis in homine habitum intellegimus, ut si adfectione quadam aliquid quis agat; ut orator in foro non perfectus, tamen si in eo progressio est aliqua, habitus dicetur; et certe pro commodo suo vel habitum vel adfectionem faciet, non ex vero. In rebus enim nomina sunt certa, quae alterum significent, ut 'iracundus' habitus est, 'iratus' adfectionis: et haec ὁρμή, cum studio et diligentia evenit, habitus est, cum naturaliter, natura. Studium est autem vel adipiscendi aliquid vel retinendi voluntas, quo vel adipisci aliquid vel retinere optamus vel adepta retinemus. Victus est vel quod ipse homo agit, vel quod circa ipsum agitur: omniaque habet, quae natura, habitus, adfectio, studium. Nam oratorem esse, quod est habitus, et victus est, si in ea exercitatione sit. Itaque, Cicero quia adsidua ac perseveranti diligentia ita rhetoricam percepit, ut ea in eo perpetua esset, habitum consecutus est. Sed quia eius actum sibi instituit ad usum vitae, est idem in eadem re et in habitu et in victu. Itaque multum plerumque de virtute habitus detrahit, si victus afuisse dicatur. Nam licet orator plenus sit perceptione ipsius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, si neges in eadem exercitatione vixisse, ut ipse contra Caecilium, quia aufert victum, infirmat habitum, cum dicit: quando tute tui periculum fecisti? Plerumque etiam si nihil agat ex

35 Cic. div. in Caecil. §. 27.

2 mari aut feminae *O* esse ac fem. *B* 3 uel repente *DF*: uel sponte *B*, uel repente uel sponte *O* 4 permanet *O* 5 inficiat *mei*: afficiat *Capp. et O* qualitatem *B*[1] 7 Haec *DF*[1] 8 qualitates *glossema videtur* his enim omnia *D*: his enim commoda *F*, his commoda uel incommoda *B et edd*; multis enim omnia communiter eueniunt *coni. Christ* 10 alia — alia — alia *BO* *post* uis *in F* est *superscr.* natura *D* in eo quod *O* per *om. F* 11 in eo quod *O* habitum *om. D pr. m.* esse nisi quod *B* 13 hoc ipsum sit ignis *B*, hoc ipsum ignis sit *O* 14 enim *B*: *om. DF* 16 dixerunt ὁρμήν *O* id est — dixerunt *B in marg. habet* 17 quandam *om. B*[1]*F*; *Capp. locum ex ed. Basil. sic dedit:* et hunc profectum dixerunt προκοπήν, id est progressionem quamdam: alii habitum dixerunt. 19 est aliqua progressio *O* 20 dicatur *F* 21 non ex uero *DF*: nomen erit ex altero *B*, nomen ex altero erit *O* 22 affectionis est *F* ΟΡΜΗΝ cum *F add. s. l.* si *ante* cum 24 quo *DB*: id est quo *B*, id quo *O* 28 quia *D*: qui *BFO* adsidua *mei*: assiduo studio *O* ac perseueranti diligentia *B*: ac *om. DO*, perseuerantia diligentiaque *F* 30 est idem *mei*: est *O* 31 detrahit *DF*: detrahitur *BO* 32 abfuisse *BO* 33 detrahis *BO* 34 qui autfert *D* infirme *F*

habitu, hoc ipsum quod nihil aget, est illi victus, id est vitae modus: nam ut in victu est, quibus amicis utatur, item in victu est, et si non utatur: et certe, quia nihil horum debet deesse personae, potest habitum habere ex geometriae perceptione, in qua nihil agit, et victum de usu rhetoricae. Victus autem omnis ad qualitatem tendit, sed ea qualitas vel in adfectione vel in habitu erit. Deinde uti oratione vel aliquid rhetoricae nosse, quod est adfectionis, et ad loquendum aut discendum aptum esse, quod est naturae, et loqui aut studere velle, quod est studii, et cetera huiusmodi habet victus. Verum in hoc considerabitur victus circa haec omnia, si ita agat vitam, ut haec exerceat. Non enim quia natura loqui aut studere possumus, quod proprium naturae est, idcirco et inde vivimus: sed si sic ordinata sit vita nostra ad omnem substantiam rei familiaris quaerendam, ut inde vivamus, id est inde nobis omnia suggerantur ad victum, merito victus ex exercitatione dicetur. Item et si sit habitus et non in ipso habitu agat vitam et virtutem oratoriae consecutus sit, erit habitus, non victus: eodem modo et adfectio est, si pro tempore, id est prout res aliqua tulerit, locutus fuerit, non perpetua consuetudine inde vivendi. Eodem modo et in studio est, si non studium quodlibet in exercitatione vitae tulerit, unde victus nominandus sit verbo tenus, ut causas agere, ut docere est huius studii: sed quia ordinata voluntas est ad usum vitae, merito dicetur et victus. Singulis enim his res quaeque in eo quod sunt item tribuendae sunt: ut item etiam servus circa hoc quod in hac condicione est, fortuna est: si servitutem serviat tota vita, victus est: sic cetera de fortuna. Facta vero et casus et orationes et consilia *si* ut supervenientia accipimus, erunt suis nominibus. Nam victus non est sine factis, casu, orationibus, consiliis, sed si evenit, ut diceret, ut faceret, ut ei aliquid accideret, ut consilio uteretur. Et haec omnia, si sic accipiamus ut actiones non ordinatas neque institutas toto vivendi tempore, erunt suis nominibus: sin autem in eo genere vivendi posita fuerint omnia, † quae tibi constituendi ad vitam universam, victus nominabitur, non suo quoque nomine. Facta autem, casus, orationes, cum ex futuro tempore argumentum dabunt, ex praeteritis confirmabun|tur. Nam ideo hoc illi accidit, quia hoc fecit, hoc dixit: ideo hoc dicturus est, quia hoc illi accidit.

DE ADTRIBUTIS NEGOTIO.

Negotium factum ipsum est, unde iudicium est; in iudicium etenim vel in deliberationem vel in demonstrationem non venitur nisi propter factum. Singula igitur quaeque, quae homini aut obiciuntur aut de homine quaerun-

---

1 quod nihil agit *O* ut *om. F* 2 item *mei*: ita *O* in uictu] iunctum *F* 6 affectionis est *O* 7 discendum *mei*: dicendum *O* et loqui *D*: aut l. *BFO* 11 sed *om. F* si *om. D* 13 ad uictum] adiunctum *F* ex *B*: *om. DF* dicetur *D*[1]: discitur *F*, dicitur *D*[2]*BO* 15 si pro *DF*: si est pro *BO* 16 locutus *Christ*: si locutus *D*, si locus *BFO* 17 in (*ante* studio) *om. D* exercitationem *F* 18 nominandus *om. cod. Bas. et O* sit *DF*: est *BO* 19 huius studii *B*: huc studiis (studii • *D*[1]) *D*, his studiis *F* quia] si *B* est *om. F* 20 singulis *D*: in singulis *BFO* 21 distribuendae *BO* ut idem *F* condictione *F* 22 fortuna est *B s. l.* seruitute *B* sic et cetera *O* 23 orationem *B* si *add. Christ* 25 si euenit *scripsi*: sic uenit *D*, sic euenit *F*, sic uenit. fuit *BO* facerit *D*, fecerit *F* acciderit *DBF* 28 fuerit *F* omnia quae (q› *F*) tibi constituendi *DF*: in quo omnia sunt tibi constituenda *BO* 29 quoque *mei*: quidque *O* 30 orationes *DF*: orationes consilia *BO* 31 accidet *B*[1]*O* quia — quia *mei*: quod — quod *O* quia hoc fecit — accidit *DF*: Quia hoc fecit. ideo hoc facturus est. Quia hoc dixit. ideo hoc dicturus est. Quia hoc consiliatus est. ideo hoc consiliaturus est *B* 33 NEGOTII *O* 34 ipsum *F*: ipsut *D*, uel dictum *BO* in iudicium et *suppl. in marg. D* 35 demonstrationem] ‘*i. e. materiam demonstrativam*’. Capp. 36 subiiciuntur *O*

p. 252. 253 C.

tur, facta sunt: ipsa igitur singula facta negotium sunt. Sunt alia facta, quae probationem tribuunt ipsi facto, unde quaeritur, sub quolibet statu. Sunt tertia facta, quae extra ipsum factum et extra facta, quae vicina sunt ad factum et probant factum, vitae praeteritae, haec personae adtributa dicuntur. Ergo cum negotium factum dictumve sit, habeat adtributa quattuor: 'continentia cum negotio' inquit, 'in gestione negotii, adiuncta negotio, quae gestum negotium consequuntur': ex his duo prima, continentia cum negotio et in gestione, totum tenent quidquid habere potest causa omnis, id est negotium omne per partes suas gestum: duo alia, ex quibus adsumuntur primum ab oratore ea, quae negotio adiuncta sunt: quartum autem illud, quod est consecutio, non negotii ipsius gestio est, sed aut extrinsecus venientia per homines habet aut per naturam generaliter, ut post docebimus. Igitur prima de attributis, continentia, habet partes quinque: summam, causam, facta illa, quae probant factum, divisa per tria tempora. Et omne ipsum, quod diximus negotium esse, factum scilicet, continetur ab his: a summa, quae brevem propositionem habet totum claudens, ut 'patriae' inquit 'proditio' et cetera: habet et causam, quae gemina est, inpulsio et ratiocinatio. Inpulsio est per quam *quaeritur*, cuius causa factum sit, ratiocinatio est, quam ob rem factum sit. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio: quid ante rem factum, quid in re, quid post rem sit. Igitur negotium quodlibet de statibus interim sit loco exempli: 'Milo occidit: non occidit'. 'Occidit' et 'non occidit' partes sunt singulae quaestionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio, patriae proditio summa est. Ergo factum solum negotium est; propositio facti cum persona vel quodlibet alio modo invidiam conparans aut extenuans summa dicetur. Et haec est, quam Cato in libro suo appellat v i r e s c a u s a e. Hoc argumentum sequitur causa, quam partiti sumus; quae utique adversus negantem factum danda est, ut fecisse do|ceatur. Quemadmodum autem tractetur vel ab accusatore vel ab reo, in secundo habemus. Quod si alius status fuerit praeter coniecturam, non causa erit, sed ratio: de cuius tractatu in secundo docuit. Post haec secuntur facta omnia ante, in, post: in quibus omnia illa, quae in gestione negotii posita sunt, si tamen prosunt, adsumentur; unicuique enim facto inest locus, tempus, modus, occasio, facultates. In gestione negotii locus vel naturalis est vel qualitativus: naturalis locus cum argumentum praestat, non erit illud argumentum a loco, sed a facultate. Qualitativus autem locus praestat argumentum ex opportunitate, quae opportunitas quibus rebus possit intellegi, ipse posuit. Tempus quid esset, diu generaliter docuit: 'pars quaedam' inquit 'aeternitatis'. Hoc quoque in tria tempora divisit, quae ipsa tempora

6 Cic. de Inv. I, §. 37. 26 Cato p. 80 ed. Iord. 37 Cic. de Inv. I, §. 39.

---

2 unde quaeritur] '*h. e. de quo instituuntur oratoriae quaestiones in quolibet statu, scil. in coniecturali, definitivo, qualitatis etc.*' C a p p. statum *D* 3 tertia *mei*: tria *O* factum sunt et *O* sunt ad ipsum factum *O* 4 persona *D* 5 quatuor attributa *B* 6 inquit et cicero *F* negotii uel adiuncta *F* 8 in gestione *DF*: in gestione negotii *BO* 9 alia sunt *BO* 12 docebimus. CONTINENTIA NEGOT̃ *B* 13 summam causam *DF*: summam negotii, causam *B*, summam negotii, summae causam *O*

17 inpulsio et ratiocinatio *D in marg.* 18 quaeritur *nos addidimus* cuius rei causa *F*, causa cuius *O* est *B s. l.* 19 quam ob rem factum sit *DF*: per quam, quam ob rem factum sit, demonstratur *BO* 20 negotium est *F*; '*supple* fit, nascitur *etc.*' C a p p. 21 interim sit loco exempli *B*: interim empli (*add.* ex *s. l.*) *D*, interitum exempli *F* 22 occidit et non occidit *B*: *om. DF* 24 cum persona *mei*: cum persona eius qui arguitur *O* quodlibet *DF*: quolibet *BO* 26 hoc *B*: huic *D*, hinc *F* 31 sunt posita *F* 33 facultates *DF*: facultas *BO* 34 qualitatibus *D*, *item infra v. 35* locus est quum *O* 37 diu *DF*: dum B^1, dudum B^2O

partitus est: nam praeteritum tribus modis consideratur, praesens et futurum binis. Verum haec omnia magis ad cognitionem temporis dixit, quod quid esset insinuare cupiebat, quam ut apta sint in gestione negotii. Quid ergo aptum erit huic parti? nam huic adtributum est tempus, aestimatio eiusdem temporis et conlatio cum gestione, ut id quod factum dicis eo tempore, ex quo argumentum sumis, fieri potuisse videatur. Itaque sic ait: 'nam saepe oportet commetiri cum tempore negotium'. Occasio autem opportunitas est quaedam temporis ad aliquid faciendum: haec opportunitas tribus modis consideratur. Modus autem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factum: qui modus et animum indicat, id est voluntatem. Dividitur aut per prudentiam aut per inprudentiam: his quaeritur 'clam palam, vi persuasione'. Inprudentia purgatur inscientia, casu, necessitudine et adfectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum praestant; nam eiusmodi sunt, ut per eas aut facilius aliquid fiat aut sine iis effici non possit.

Adiuncta negotio: factum, quod in negotio ponitur, unde iudex laturus sententiam est, ut probari quoquo modo possit per quamlibet constitutionem. Sumuntur de his rebus argumenta. Quae res possunt in ipsum factum adfectione quadam convenire, has res adfecta nominamus; verum adfecta accipimus nunc de ipso negotio, id est de omni causa rebusque in causa gestis, nunc ad res in causa gestas alia quasi quodam modo extrinsecus quae convenire videantur, aut inde ut proveniant aut ad illa coniuncta sint. Haec adfecta, quae supra diximus, negotio adiuncta dicuntur, illa prima continentia vel in gestione. Sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta vero ea sunt, quae illis ipsis supra positis singulis aliquo modo vel extrinsecus cohaerent, ut summae, ut causae ceterisque, sed cum non in ipsa sint, sed aliunde adsumantur, convenientia tamen erunt, sive aliena sunt, non hinc nata, in conlatione, cui erit aut maius aut minus aut par, itemque simile, contrarium, disparatum: si vero his adiuncta ita sunt, ut extra tamen sint, erunt aut genus aut pars aut eventus. Nihil enim horum non ad haec est, non tamen in causa positum, et si positum in causa, id est in negotio, quae ὑπόϑεσις est, id est quaestio personae propriae [circa personam propriam], veluti non positum. Ergo genus sit licet causae, tamen, quia genus est, velut extra causam est, cum persona propria inest in causa, id est species. Iam vero eventus cum tria tempora teneat, potest esse ex causa, id est ex negotio de quo loquor: qui probat quidem de negotio, quod evenit rebus gestis, id quod in negotio est. Quoniam tamen et praeteriti temporis eventus et futuri temporis eventus aliquotiens sumitur, et hic videri extraneus potest a negotio, ex ne-

6 Cic. de Inv. I, §. 39.

1 consideratur. consideratur praesens *DF* et *mei*: ac *O* 2 quo quid *F* 3 cupiebant *D* 6 fieri *om. F* 10 diuiditur aut *nos*: diuidit aut *mei*, diuiditur autem *Capp. et O* 11 inprudentia *D* 12 inscientia *om. B*, inscitia *O* 14 ut *om. D* sine his *mei* 16 quoque modo *O* 18 affectionem quandam *F* conuenire *nos*: continere *DF*, contineri *BO* nominamus: ut uerum *D* 21 aut deinde *F* adiuncta *B*[1] sint *B*: sunt *DF* 22 adiuncta *DF*: adiuncta et consequentia negotium *BO* continentia cum negotio *F* 24 quae uel illis *B* 25 in ipsa *BF*: in *om. D*, in ipsa causa *O* 26 sunt non *DF*: sint et non *BO* in conlatione *B post* conuenientia tamen *habet* 27 cui *DF*: cum *BO* 28 tamen extra *B* 29 non ex his ad haec est *DF*: non est ad haec *B* (*super* horum *legitur* i. e. ex his), non ad hoc est *O* 30 et] sed *B* positum est *BO* 31 personae propriae circa personam propriam *DF*, circa personam propriam *BO*, *quam lectionem glossema esse nunc fere apparet* ueluti *mei*: ita est ueluti *O* 33 id est *nos*: ide *F*, item *DB*, Item species est extra *O* 35 de negotio *mei*: est de negotio *O* id est quod *B* in negotio *B*: negotio *DF* 37 hic *DF*: hoc *BO* extraneum *O*

gotio tamen oriens: unde probatum est adiuncta nunc omnibus modis externa, adfecta tamen aliquo modo adiungi, ut cetera quae supra diximus, nunc aliqua ex ipso vel in ipso negotio, alio modo tamen se habentia, quam gesti negotii textus ipse et ordo consistit, circa personam certissimae quaestionis. Maius et minus et aeque magnum ex vi et ex numero et ex figura negotii consideratur. Vis in eo est, quo ipsa significatione verborum diversas res intellegimus. Itaque cum prolata verba distant sensibus nostris significatione ea qua proferuntur, vi distant, id est potentia quadam, qua quid quaeque res possit intellegimus. De numero perspicuum est. Figura est textus et ordo negotii per circumstantias suas. Simile autem ex specie conparabili aut ex conferenda atque adsimulanda natura iudicatur. Simile, hoc est species conparabilis, et simulanda natura est in illis octo: genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: sed ipsum simile, quod per haec supra posita efficitur, illic est in contrariis partibus et quae sub eandem rationem cadunt. Hoc distinctius positum in differentiis.

DE CONSECUTIONE.

In superioribus duobus adtributis negotio negotium omne teneri diximus: tertium, quod est adiunctum negotio, veluti extra esse praecepimus, sed naturaliter cohaerere [extra ipsam hypothesim] aut ab oratore adsumi: quamquam et ea, quae certa sunt, naturaliter ab oratore sumantur. Et de hoc praecepta iam dedimus. Quarta adtributio, quae **consecutio** nominatur, et ipsa ea tenet, quae extra sunt, adhaerentia tamen rebus negotii; quae non ab oratore ex voluntate sumantur, sed quae ipsis rebus negotii rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia, quae in quarta adtributione [in consecutione] sunt, id videntur esse quod even|tus. Verum eventus aliud est, aliud consecutio vel res consecutionis. Etenim eventus consideratio est ex quadam natura rerum, qua perspicitur, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurum sit. In consecutione autem non, ex rebus quid eveniat, tractat orator, sed quid rebus eveniat, id est quid rebus contingat. Deinde quod in eventu duo sunt, ut adrogantia et odium, in hac consecutione unum. Nam ipsi facto consecutio est, quod vel raro vel frequenter contingit rebus. Haec autem omnia conlocata sunt in hac consecutione: nomen, imitator, inventor, lex de ipsa re, consuetudo, pactum, ut frequenter fiat, non frequenter, vel utilitas vel honestas ceteraque quae, ut dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadam gestione proveniunt.

---

1 omnimodis *DBF* 2 ut cerla *D* nunc aliqua in ipso negotio *B* 5 ex vi et ex *F*: ex uictu ex *D*, tum ex ui tum ex *BO* 6 consideratur *F*: consideretur *D*, considerantur *BF* uis est in eo *F* 8 quaeque possit *DF*, *fort.* q. possint *sc. verba* 10 ex specie *DF*: ex specie aut ex *BO* 11 atque] aut *F* 12 conparabilis *DF*: comparabile *BO* (Simile hoc est, species, comparabile *edd.*) est in illis *F*: et in illis *DB*, et in illis sunt *O* 14 paribus *D* (partibus. Et quae — cadunt, hoc *edd.*) 15 positum *D*: potius *F*, positum est *BO* 18 extra esse praeesse praecepimus *D* 19 extra ips. hypoth. *glossema esse vidit Christ* 20 ab] quae ab *F* 23 ratiocinabiliter *F*[2] 24 acciderint *O* in consecutione *inclusimus* 25 est aliud *om. F* 26 ex *B*: *om. DF* 27 qua quid perspicitur *DF* re uenerit *DB* 28 non *om. F* 31 frequenter contingit rebus — imitator *Christ:* frequenter (frequ. fit *BO*). haec autem omnia conl. sunt in hac consecutione. aut nomen contingit rebus imitator *DBFO* 33 fiat non frequenter *om. D pr. m.* non *DF*: uel non *BO* 34 uel utilitas *DF*: uel *om. BO* cetera quaeque *DF*: et cetera quaeque *B*, et cetera quoque *O* rebus non frequenter accidunt *F* 35 gestione quadam *B*. *In B est subscriptio:* EXPLICIT DE ATTRIBUT̃ PERSONAE ET NEGOT̃. *DF subscriptione carent et sequitur liber II Victorini nulla inscriptione praeposita.*

X.

SULPITII VICTORIS

INSTITUTIONES ORATORIAE.

B = editio Basileensis a. 1521, ex codice Spirensi nunc deperdito expressa.

P = ed. Pithoeana.

C = ed. Capperonneriana.

BP= sic significavimus lectiones, quae demum in edit. Capp. emendatae sunt.

Bv = hoc signo addito indicavimus lectiones a nobis correctas.

SULPITII VICTORIS

INSTITUTIONES ORATORIAE

AD M. SILONEM GENERUM.

Sulpitius Victor M. Siloni genero. Quod frequenter a me postulabas, videor expedisse. Contuli in ordinem ea, quae fere de oratoria arte traduntur, secundum institutum magistrorum meorum, Zenonis praecepta maxime persecutus, ita tamen, ut ex arbitrio meo aliqua praeterirem, pleraque ordine immutato referrem, nonnulla ex aliis quae necessaria videbantur insererem. Recte an perperam fecerim, tu iudicabis; nec enim volo haec in multorum manus pervenire.

1. Rhetorica est, ut quidam definiunt, bene dicendi scientia. Sed haec definitio parum recta, quia parum plena. Potest quidem et medicus quae ad medicinam attinent bene dicere, et item ceteri artifices habent de artibus suis bene dicendi scientiam. Ne illa quidem definitio probanda, quod dicunt plerique esse rhetoricam persuadendi peritiam, ideo quod nemo omnium invenitur oratorum, qui semper persuaserit. Ergo commodissime definiemus illo modo: 'rhetorica est bene dicendi scientia in quaestione civili'. Sic enim fiet, ut proprium finem dedisse videamur. Civilis quoque quaestio definienda nobis est, ut et ipsam scire possimus. Eius definitio huiuscemodi traditur: 'Civilis quaestio est, quae nullius artis propria *in* communi omnium opinione versatur'. Hoc etsi paulo videtur obscurius, re tamen ipsa clarum atque manifestum est. Nam et civilis quaestio bene appellatur, ut civile ius, quod inter cives atque in civitate versatur et in omnium passim opinionem cadit. Quis enim est vel imperitissimus, qui non sibi intellegentiam vindicet de his rebus, quae versantur in | disputationibus atque iudiciis? cum quaeratur, faciendumne sit aliquid an non faciendum, iustum sit an iniustum, utile an inutile, et *de* ceteris huiusmodi, quae fere aut in naturali disputatione aut in forensi actione versantur. Unde quidam ne putant *quidem* dicendam esse artem rhetoricam, si offi-

10 attinet *B* 12 quod *B*: quum *PC* 13 orator *Bv* suaserit *B* 15 finem] '*i. e. definitionem*'. Capp. 17 in *add. P* 20 ut civile ius *vide ne sit glossema* quae inter *PC* 24 de *om. B*, et ita de ceteris *PC* 26 ne putant quidem *nos*: ne putant *B*, nec putant *PC* dicendum *B*

cium eius in communi omnium opinione sit positum. Verum isti errant. Non enim rhetoricam ipsam nullius artis propriam esse dicimus eamque in communi opinione versari, sed civilem quaestionem, quam velut materiam arti suae subiectam habet ipsa rhetorica. Ex quo fit ut in civili quaestione opinandi facultatem ceteri habeant, bene dicendi scientiam solus orator. Civilis quaestionis partes sunt duae, et harum Graeca sunt nomina θέσις et ὑπόθεσις. Thesin nos propositum dicimus, hypothesin sive controversiam sive causam: sed definitionem utrinsque videamus.

2. Thesis est, ut quidam volunt, res rationalem disputationem recipiens sine definitarum personarum circumstantia: hypothesis res rationalem disputationem recipiens cum definitarum personarum circumstantia. Verum reprehenditur utraque haec definitio, ideo quod utraque invertitur contra. Nam et thesis potest habere definitae personae circumstantiam, si ita ponamus: 'an Ciceroni post consulatum eundum in provinciam fuerit': vel, quod exemplum positum est apud Graecos: 'an Socrati uxor ducenda fuerit'. Neque enim esset thesis, si illo modo poneretur: 'deliberat Cicero, an post consulatum eat in provinciam', aut 'deliberat Socrates, an ducat uxorem': quae sunt causae deliberativae. Sed quoniam nos hoc disputamus, debueritne ille facere, est thesis, quamvis sit definita persona. E diverso: 'quidam in solitudine inventus est, cum gladium cruentum teneret et recens cadaver occisi hominis sepulturae daret: reus fit caedis'. Haec quidem certa causa est; potest enim ille, quicumque repertus est, reus fieri, etsi definitae personae circumstantiam non habet.

3. Melius ergo et thesis et hypothesis definiri videntur hoc modo: Thesis est res rationalem disputationem recipiens, cuius finis inspectio, hypothesis res rationalem disputationem recipiens, cuius finis actio et indicatio; sic enim videtur ad certam definitionem utrumque esse perductum. Sive enim erit sive non erit definita persona, certe, cum inspiciendi tantum gratia disputabitur, erit thesis: cum vero ita se res habebit, ut sit disceptatione iudicandum aliquid et agendum, tum esse hypothesin sciemus. Confinia autem ista esse non dubium est, adeo ut paucis plerumque mutentur. Thesis est 'an uxor ducenda': quod si rei fiant de moribus iuvenes, quod iuraverint ne uxores ducerent, erit hypothesis. Habebit autem thesis inspectionem, hypothesis indicationem, ut iam supra dictum est. Itaque hypothesin sciemus quidem in controversiis et litibus esse, sive actionibus atque causis, thesin vero in κατασκευαῖς et ἀνασκευαῖς, itemque in his, quas Graeci χρείας vocant, cum disputatur, rectene quid dixerit Diogenes vel Socrates: item laudes et vituperationes videntur ad thesin pertinere. Iam

---

2 diximus *Stanger* 4 artisue *B* 7 thesin *om. B*, Nos thesin *PC* 10 Apothesis *B* 12 haec *om. PC* inuenitur *B* 13 contra *om. PC, fort.* in contrarium definitate *B* 16 enim est hypothesis *B* 18 hoc disputamus *Stanger:* hodie disp. *Bv* 19 E diuerso *P*: Inuersio. *B* 30 confinia *nos*: Cum finis *B*, confirma *PC* 31 esse non dubium est *nos*: est, non dubium esse *B*, esse non d. esse *PC* 32 quod *P*: quare *B* 34 iudicationem et actionem *Stanger coll. v. 26 et 30* 35 sive *P*: sic *B* 37 uel si Socrates *B*, vel Isocrates *PC*

illa quidem certe thesis sunt propria, an uxor ducenda, an navigandum; nam legis vel *ἀνασκευαὶ* vel *κατασκευαί*, hoc est aut reprehensiones aut confirmationes et suasiones, ad thesin pertineant necesse est, loci quoque communes; nam invectivae accusationis sunt portio.

4. Nunc quoniam ostendisse plene videmur, quid sit rhetorica et in quibus rebus eius opera versetur, dicendum est, quae **officia** sunt **oratoris**. Sunt autem, ut traditum est, tria: **intellectio**, **inventio**, **dispositio**. Etenim causa proposita primum intellegere debemus, cuius modi causa sit, deinde invenire, quae apta sunt causae, tum inventa recte et cum ratione disponere. Neque me hoc loco fugit, quae M. Tullius tradat. De intellectu enim nihil tradit, credo, quia magis diligentiae atque sapientiae quam artis existimet: inventionem autem et dispositionem et elocutionem et memoriam et pronuntiationem ad officium oratoris dicit pertinere. Sed nos a Graecis tradita, ut coepimus, persequamur eamusque per singula.

Intellegendum primo loco est, thesis sit an hypothesis. Cum hypothesin esse intellexerimus, id est controversiam, intellegendum erit an consistat, *tum* ex qua specie sit, deinde ex quo modo, deinde cuius status, postremo cuius figurae. Et quoniam haec exequenda sunt plenius, ad singula revertamur.

5. Thesin ab hypothesi quem ad modum discernere debeamus iam supra docuimus. Ut autem intellegamus an causa consistat, sciendum est plerasque causas non consistere, quas Graeci *ἀσύστατα* vocant. Haec fiunt modis quinque. Aut enim est *ἰσάζουσα*, cum paria ex utraque parte dicuntur, ut si reos se furti invicem faciant duo pauperes perfosso pariete communi: aut *μονομερής*, si ex altera parte praevalida sit causa, ex altera prorsus infirma: aut *ἄπορος*, ut non sit unde actio per|veniat ad probationis effectum, ut si de sponsione certent, quorum altera *pars* parem, altera imparem stellarum dixerit numerum: aut *ἄδοξος*, id est inhonesta, turpis et de rebus personisve deformibus: aut *ἀπίθανος*, id est incredibili circumstantia, ut si centum praemia petat, qui tyrannicidia fecit centum. Haec vitia causarum scienda sunt nobis, ut scire possimus, quas causas putemus consistere, quas repudiandas esse, quia non consistant. Sic quoque magni iudicii est in hac parte non labi, quia frequenter evenit, ut multae causae videantur consistere neque tamen consistant. Subsistunt au-

---

2 leges uel *ἀνασκευῆς* uel *κατασκευῆς* *B*, *em. C* aut reprehensionis aut confirmationis et suasioois ad poesio pertinesnt *B* 4 sunt *nos*: est *Bv* psrtio *B* 6 *fort.* offcia siot rhetoris *B* 7 intellectio] *cf. August. c. 1 [p. 137, 2]* Capp. 10 de *P*: Et de *B* 12 autem *Stanger*: aut *B*; existimet inventionem. At *PC* 13 orationis *B* 14 eamusque *Mailley*: ea usque *B*, eo usque, eamusque *PC* 16 constat *B*; iam intellegendum erit an causa consistat *Stanger* 17 tum *om. B* 21 constat *B*, *em. C* sciendum *Stanger*: dicendum *Bv* 23 quinque] *'longe plures causarum ἀσυστάτων species recenset Hermagoras in opusculo περὶ τῶν στάσεων'*. Capp. *ἰσάσουσα* *B*; *'supple στάσις vel ζήτησις vel ὑπόθεσις'*. Capp. 24 faciant *Bv* 26 oi noo sit *B*: ut si non sit *PC* 27 psrs *addidimus*: alter parem, slter *PC* 28 inhooesto *B* 29 deformis *B* 32 eonsistat *B* 33 euenial *Bv* 34 coosistant *nos*: consistunt *Bv* Subsistuot] *an* Coosistunt?

p. 258. 259 C.

tem, quae habebunt intentiones ex utraque parte contrarias ac propemodum pares et paene ex aequo valentes.

6. Iuxta hoc diximus intellegi oportere, quae species causae foret. Iudiciale vel deliberativum facile erit secundum differentiam *loci* dinoscere, sed aliter sunt species causarum differentes. Aut enim ethica est, id est moralis, aut pathetica, id est cum aliquo motu aut adfectu, aut tantum iudicialis. Multum autem intererit haec scire, ut perinde conformetur oratio.

Ethica igitur erit causa, id est moralis, cum erit suscipienda persona vel rustici vel dyscoli, aut patris indulgentis aut contra severi. In eiusmodi causis, si † eas intellexerimus, *poterimus* id facere, quod fieri oportebit, ut omnis oratio personarum apta sit moribus.

Pathetica est causa, cum personae eius quae loquitur repraesentandus adfectus est. Si necesse erit vel indignatione aliqua atque ira vel dolore aliquo vel, ut plerumque accidit, luctu † excitatos excire, non erit otiosum, ut commota sit et excitans omnis oratio, perinde atque ipsa res exiget.

Iudicialis est causa nudam habens pugnam. Et hoc intererit inter superiores species et istam, quod hic quidem pressa et teres et forensis actio esse debebit, in illis autem superioribus diligentius aliquid et cultius et lectius certe, in pathetica celsius aliquid atque commotius proferendum est.

7. Post haec intellegendum, quemadmodum diximus, ex quo modo causarum sit controversia. Modi autem causarum sunt quinque. Aut enim est ἔνδοξος, *id est honesta, aut* παράδοξος, *id est admirabilis, aut* ἀμφίδοξος, *id est anceps, aut* ἄδοξος, id est humilis, aut δυσπαρακολούθητος, id est obscura. Haec scire non erit otiosum, | quia perinde iam a principiis actio esse debebit, prout modus cuiusque causae postularit. In causa honesta, id est, in qua et persona et res erunt honestae, nihil erit magno opere nisi de victoria laborandum. At contra in admirabili causa per omnes quidem partes orationis sollicita actio esse debebit, sed iam in principiis maxima ex parte. Admirabilis enim causa est (quare est a 'mirari' dicta), quae talis facie ipsa videtur talisque apud opinionem iudicum coepit esse, ut admirentur quemquam ad defensionem eius accedere. In huiusmodi, ut diximus, causa magna arte intendendum est, ut et patientiam et adtentionem a iudicibus et benevolentiam impetremus. Hic

---

4 loci *addidimus*; auditorum *add. P* 5 aliter *B*: aliae *PC* 6 pathica *B* 7 confirmetur *Bv* 10 *malim* vel patris 11 eas] *fort.* ethicas rationes poterimus *add. P*, *sed post* facere 12 oportebat *B* 14 effectus *B* Si necesse erit *nos*: Si sese debebit *Bv* indignatione *C*: indictione *B* 15 excitatos *B*, excitatus *PC*, *fort.* excitationes 16 excitans *nos*: excidens *BP*, exciens *C* 18 pugnam *B*: rerum pugnam *PC* 21 electius *B* lectius; certe *vulgo distinguitur* 24 modi causarum] 'figuras materiam *vocat Fortunatianus [p. 109, 2].*' Capp. 25 est *om. PC* ἔνδοξος — anceps aut *om. B*, *suppletum in P*, *ubi tamen male* εὔδοξος *scriptum est* 28 decebit *B* 31 causa et per *B* 32 sed etiam in *Bv* quare est a mirari dicta *nos*: quare est animi dicta *B*, *om. PC*

nimirum opus erit insinuatione, quam alio loco inter exordiendi praecepta trademus, ut scilicet non *modo* actus a principio sumamus, sed etiam benevolentiam et misericordiam iudicum provocemus, de communibus omnium periculis praeloquentes, quod plerique non suo merito, sed vel iniquitate vel livore hominum vel malitia in difficilia vitae ac famae pericula devocentur.

8. A m p h i d o x o s est a n c e p s c a u s a, ex parte honesta et *ex* parte inhonesta. Id fit illo modo, si res quidem inhonesta sit, sed honesta persona, ut si reus sit caedis vir fortis, qui decem milibus datis carnifici inimicum suum ipse indamnatum occiderit: honesta persona est viri fortis, set res inhonesta quam fecit. In huiusmodi causa illa praecepta sunt, ut incipiamus ab ea parte, quae est honesta, tum scilicet minore cum odio iudicum et offensione dicturi de eo, quod quasi praeposito aliquo et praetento latebit.

A d o x o s, h u m i l i s c a u s a, non erit illi similis, quam non consistere supra diximus; illa enim propter turpitudinem excluditur. Haec non de turpi, sed de re parvula et humili est. In eiusmodi causa operari debebunt illa praecepta, quae de attentione traduntur. Attentum enim necesse erit iudicem facere in ea re, quam aliter ille per contemptum et fastidium fortassis non audiet. Fiet autem attentus, si dixerimus, rem quidem parvam agi, quae versetur in causa, sed magnam esse spem eius qui litiget, † et ipsius qui de omnibus rebus cum diligentia debeat cognoscere, ut quod viri boni est, ex aequo de maximis minimisque pronuntiet.

O b s c u r a c a u s a saepenumero in manus veniet, vel personis multis impedita vel rebus. In eiusmodi causis maximam curam adhibere debemus, ut faciamus iudicem docibilem, id est ut causam, quo *obscurior erit, eo* diligentius explicemus, atque omnia, | *quae* ex contraria parte animadvertentur, ad utilitatem nostram arripere debemus, et his maxime adversarios urgere debemus, in quibus aliquod eorum esse vulnus sciemus. Iuxta haec intellegendum quid sit status, sed hoc interim differamus, de statibus postea plenius tradituri.

9. Reliquum est, ut intellegamus quae f i g u r a sit causae. Aut enim est s i m p l e x causa aut c o n i u n c t a aut c o n c e r t a t i v a. Simplices causae minus artis curaeque desiderant; in coniunctis autem et concertativis adhibenda stabilis est ratio. Coniunctae sunt, cum reus non uno statu nec

---

2 modo *addidimus*; solum *add.* *PC*: 'actus *intelligo causae; nam paulo supra dixerat:* per omnes quidem partes orationis sollicita actio esse debebit *etc.*' Capp. 3 omnium *Stanger:* hominum *Bv* 7 est] *an* id est? et ex *nos*: et *B*, ex *PC* 8 sed *P*: et *B* 10 damnatum *Bv* est et uiri *BP* 11 set *nos*: et *Bv* 12 scilicet *P*: si *B* 13 ab eo *BP* 22 et ipsius] *fort.* esse iudicis, qui 23 pronuntiet. Et obscura *B* 26 id est ut causam quo diligentius explicemus *B mance, quod ipsi supplevimus;* id est ut causam ... Quo diligentius explicemus haec *C* 27 atque *nos*: haec *Bv* quae *addidimus* animadvertentur *nos*: animaduerterit *B*, animaduersa *PC* 28 debemus — debemus: *molesta est eiusdem verbi repetitio* 30 sed hoc *Stanger:* sed haec *Bv* 33 simplicis *B* 34 autem et *Stanger:* aut *Bv* 35 est stabilis *PC*

una actione defenditur, sed duplicatis statibus atque coniunctis. Hic diligenter caveudum est, ne alter status alterum impugnet, ac potius alterum alter stabiliter firmet. Exempla non desunt Tulliana. Coniuncta causa est pro Milone. Defenditur enim statibus duobus, **relatione**, quod merito Clodius dicatur occisus, cum fecisset insidias; **conpensatione**, quod dicatur bono rei publicae occisus pessimus civis. Facile *est* animadvertere, quid in eiusmodi causis debeat fieri, videntibus quid fecerit Cicero. Non enim compensatione, quam postea induxit, infirmavit priorem statum, sed confirmavit ac multo reddidit fortiorem. Hoc enim ipso persuasit iudicibus insidiatorem peremptum fuisse, quoniam etiam gloriosa Miloni possit esse illa defensio, si propter rem publicam fecisse videatur. Etiam illud apud Tullium simile est. Cluentius poterat praescriptione defendi, *nisi* invidiosum hoc et periculosum videretur. Placuit ergo illum et negatione defendi. Haec negatio non solum infirmata non est addita praescriptione, sed etiam firmior facta, cum ita actum est, ut persuaderetur iudicibus, praescriptione causam potuisse defendi, nisi quia poterat probari iudicium non esse corruptum. Nam quoties coniunctae incidunt causae, respiciendum nobis est, quem ex duobus statibus aut ex multis ponamus loco principali. Hoc enim ipsa suggeret ratio, prout causae utilitas postulabit et prout defensio haec vel illa maiores vires habebit. Non dubium enim, quin validior actio facienda sit principalis.

10. **Concertativae** causae aut circa rem sunt aut circa personam. Circa rem erunt, si aut leges aut rogationes ad populum, aut etiam in senatu sententiae ferentur, atque hae inter se diversae erunt atque certabunt. Hae causae utique **statum negotialem** habeant necesse est: sed nunc illud magis quaerimus, quis tractatus sit huiuscemodi causarum atque divisio. Necesse est utique et contraria refellere et probare nostra. Sed potest esse dubitatio, utrum per singulos locos *contra* eamus adversario, revincendo quare id, quod ferat vel censeat, contrarium sit *legi|bus et aequitati et* utilitati, tum autem impossibile vel difficile, ultimo inhonestum; deinde ad initium revertamur, ut doceamus id quod nos feramus vel censeamus et legitimum esse et iustum et utile, tum possibile atque facile et honestum: an vero per singulos locos utrumque faciamus, ut doceamus et

---

5 quod dicitur *Bv* 6 est *om. B* 7 huiusmodi *PC* 9 hoc *P*: cum *B* 11 fuisse *B* 12 nisi *addidi*; defendi. Inuidiosum *Bv* 13 illud *Bv* 17 quotiescumque *Stanger* recipiendum non est *B* 19 suggerit *Bv* utilitatis *B* 22 Certatiuae *B*: '*ἐναγωνίους λόγους vocat Dionysius Halicarn. passim*'. Capp.

23 erunt aut si leges *B* 24 ferentur *nos*: feruntur *B*, ad populum ferantur, aut etiam in senatu dicantur *PC* 25 statum negot.] '*in quo agitur de re facienda vel fugienda: opponitur* iudiciali, *ubi de re facta agitur*'. Capp. 26 illud *P*: aliud *B* quaerimus iste quis *B* tractus *BP* 28 contra eamus adversario, revincendo *scripsi:* eamus aduersarios revincendo *B*, eamus aduersarium reuincendo: *PC* 29 legibus et aequitati et *add. P* 31 reuertamur, doceamus *Bv* 32 et iustum et utile, tum possibile *nos*: ut istud impossibile *B*, et utile, tum possibile *PC* et post honestum *PC*; *fort.* denique honestum

illud quod ex adverso erit non esse legitimum, et illud quod ex nobis erit esse legitimum, et illud iniustum et nostrum iustum, et pari ratione per singulos locos et cetera persequamur. Et hoc scilicet melius quam de una causa duas quodam modo causas facere.

11. Sed scire debemus, non solum duplices, sed et multiplices concertationes esse posse in sententiis, maximeque possunt multae esse multorum atque diversae. In quibus omnibus idem facere licebit, ut explosis singulis per locorum ordinem, ut diximus, statim quare nostra sententia maxime accipienda sit explicemus. In illo autem **legitimo** quadrifaria quodam modo quaestio est. Aut enim dicemus, quae ex adversa parte dicantur, legibus esse contraria, nostra vero legitima: aut nostra, si non sint legitima, esse tamen utilia: aut utraque quidem esse parum legitima; sed nostra magis utilia vel magis necessaria: aut utraque quidem esse illegitima, sed quae inde dicantur, magis legibus inimica atque contraria. Similis ratio in ceteris locis, ac maxime proximo loco, qui est contra aequitatem. Utilitatis locus sic ferme tractatur, ut aut dicamus quod ex adversa parte dicatur inutile esse, utile autem quod nos censeamus: aut utrumque quidem utile, sed hoc necessitatem exigere. Iam in eo loco, in quo quaeritur, possitne quid fieri, duplex quaestio est. Aut enim dicemus non posse fieri, quod inde dicatur, hoc vero posse, quod contendamus ipsi: *aut* utraque quidem posse, sed hoc facilius. Tractatio est honesti loci, ut, si possumus, dicamus illud inhonestum, sed hoc honestum: aut, si hoc non possumus, sed est utrumque inhonestum, esse illud tamen inhonestius, quod inde dicatur.

12. Diximus et circa personam esse concertationum quaestionem, ut de felicitate gignendi, quis felicior pater. Iam hic ex ipsa causa argumenta sunt, quare alter videatur esse felicior, nec similis divisio. Eadem tamen illo modo, ut repulsis quae ex adversa parte dicuntur, ex contrario quae pro nobis faciunt, singula statim singulis opposita persequamur. Sed ne alia quaeramus, licet ex his controversiis sumere exempla, quae paulo post ponemus, cum coeperimus de statibus. | Nam et illa causa coniecturalis inter novercam et captivam de veneficio, et illa rursus finitiva inter duos, quorum alter tyrannum ex arce deiecit, alter occidit, concertativae sunt circa personas. In utraque autem plane contendimus: quae talium concertativarum debet esse divisio.

---

1 ex bonis *B* 2 illud iustum *B* 5 concertatiuos *B* 6 maxime quae *PC* • multa esse *B* 9 aspicienda sit *B* *fort.* in illa autem legitima 10 dicimus *Bv* 12 sunt *Bv* 13 illegitimo *Stanger:* legitima *Bv* 14 inde] '*i. e. ex adversariorum parte*'. Capp. 16 firme *B* 17 dicitur *Bv* 18 sed hoc *nos*: sed ex hoc *B*, sed et hoc *PC* necessitate *BP* 19 dicimus *Bv* 21 aut *add. P* tractatio *P*: peractio *B* 22 hoc honestum *nos*: hoc inhonestius *B*, hoc honestius *PC*, *quae foret tautologia cum altera specie* 23 est *Christ*: si *B*, sit *PC* esse illud *nos*: est: illud *B*, est illud *PC* inhonestius ut quod *B* 25 concertationum unam quaestionem *Bv*; *apparet* unam *ex mera dittographia originem duxisse.* 27 *fort.* sumenda sunt 28 illo *modo scripsi*: ullo modo *B*, *uno* modo *PC* quae *C*: qui *B*, quia *P* ex *nos*: et *B*, e *PC* 31 ponamus *B* de statibus tradere *Stanger, cf. p. 317, 31. 321, 29* 32 beneficio *BP*

p. 262. 263 C.

13. Nunc quoniam ex tribus oratoris officiis primum officium iam coepimus nosse et persecuti sumus quae intellegenda sunt, sequitur nunc, qua debeat opera curari, ut inveniantur sensus principiis ceterisque partibus congruentes et argumenta ad exemplum et probationem *et* sententiae sive naturales sive morales ad vim et ornamentum, et cetera huiusmodi. Iam consilii et iudicii partes erunt, ut de inventis iudicemus, si qua non apta incurrerint, iis autem, quae probaverimus, utiliter et congruenter utamur. Atque in hac quidem parte non multa praecipi possunt.

14. In dispositione plus artis est, quod tertium esse oratoris officium dixeramus: plurimi enim momenti est ea, quae inventa sunt, ad utilitatem et victoriae effectum digerere in ordinem atque disponere. In dispositione haec sunt: ordo cum ea, quae Graece appellatur *οἰκονομία*, dehinc elocutio, tum pronuntiatio. Ordo est, ut secundum textum naturalem singula persequamur, primum in partibus elocutionis, ut sit scilicet primum exordium, *tum* narratio, tum partes argumentationis, peroratio demum extrema. Sed bene huic ordini *οἰκονομία* proxima adiuncta est, quae hoc distat a superiore, quod ille quidem ordo naturalis, hic ordo artificiosus est. Iam in istis ipsis, quas supra docuimus, partibus orationis iste naturalis est ordo, quem ad modum ostendimus, ut primum locum principia teneant, mox narratio, deinde cetera subsequantur.

Artificiosus ordo est, ut hunc ipsum ordinem, si ita causa poscit, plerumque vertamus. Nam aliquando omittenda principia, aliquando subdividenda et interrumpenda narratio, ex parte ponenda et imperfecta argumentatione reddenda. Nec enim sine causa Tullius pro Milone ante narrationem argumentationis loco praeiudicia senatus et Pompei refutavit. Et prorsus non in hoc tantum ordine patientiae causa, sed in omnibus locis haec *οἰκονομία* plurimum poterit ac tantum valebit, ut etiam quae, *si* aliter posita atque prolata essent, fortasse contraria operentur ad causam, ea plurimum prosint. Reliquae dispositionis duae partes sunt, elocutio et pronuntiatio, et magnum in utraque momentum.

DE ELOCUTIONE.

15. In elocutione haec observanda sunt: latinitas, perspicuitas, robur, nitor, compositio, tum decens vel decorum; sic enim appellandum est, quod Graeci *πρέπον* | dicunt. Ex quibus nimirum latinitas primo loco rectissime posita est. Quid enim prius est, quam ut latine, hoc est ut emendate loquamur? Post hoc perspicuitas loco proxima est; hic

3 qua debeat opera curari *nos*: qua debet operari *B*, *om. PC* caeteris *B* 4 et (*ante* sententiae) *om. B* 6 *immo* abiudicemus *vel* abdicemus incurrerint. His autem *BP* 9 tertium de oratoris *B* 10 plurimi enim *nos*: plurimum *Bv* est *nos*: et *Bv* 11 uictoriam *BP* 14 persequamur iam primum *B* 15 tum *addidi*; deinde *add. P* demum *nos*: tum *B*, *om. PC* 18 *malim* Nam orationis iste *nos*: orationis. Etenim *B*, orationis etiam *PC* 20 subsecuntur *B* 21 poscet *malim* 25 reputauit *B* 27 si *addidi* 29 ea *nos*: et *Bv* prosit *BP* 33 uel decor *B* 36 loco *Stanger*: eo *B*, *om. PC*

enim finitimus gradus atque processus est, ut cum latine, tum perspicue atque aperte loquamur. Tertium **r o b u r** est, ut non solum purus et manifestus, verum etiam robustus et fortis validusque sit sermo. Adhibendus est **n i t o r**, quem quarto loco posuimus, ut scilicet verba non sordida et vulgaria et de trivio, quod dicitur, sumpta sint, sed electa de libris et hausta de liquido fonte doctrinae. **C o m p o s i t i o** post haec non otiosa, ut ordo verborum ea compage iungatur, ne confragosum et asperum sonum faciat, sed apte et leniter defluat: in quo sane adhibendus est modus, ne quid nimio opere luxurietur *neve* nimium molliatur. Illud πρέπον, quod **d e c o r u m** vel **d e c e n s** diximus, in eo est, ut rebus apta sint verba, id est, ne res magnas verbis parvulis proferamus, neve e contrario magnis et tumentibus atque inflatis verbis res parvulas exequamur, ne, dum amplificandi studio evehimur, ridiculi deprehendamur. Custodite ergo faciendum est, ut rebus personisque accommodentur verba quae decent.

DE PRONUNTIATIONE.

16. Haec in elocutione serventur. Nam **p r o n u n t i a t i o**, quae inter dispositionis partes supra posita est, artis quidem quodam modo non est, verum tamen magnam ac nimirum maximam vim obtinet. Nam cum omnia fecerimus, nisi illa, quae recte disposita sunt, apte et cum decore fuerint pronuntiata, omnis labor prorsus peribit. Itaque etsi magnam istius partem vel negat natura vel tribuit, danda tamen opera est, ut in pronuntiando et vox et vultus et gestus et cetera adhibeantur eiusmodi, quare labor in commentanda oratione adhibitus non pereat. Reliquum est etiam, ut incipiamus iam de statibus disputare, quando quidem, ut breviter admoneam, executi sumus, quid esset rhetorica, quid civilis quaestio, quae partes civilis quaestionis, quae oratoris officia, quae *in* intellectu et *in* inventione et in dispositione servanda.

DE PARTIBUS ORATIONIS.

Hic erat ordo re vera, ut de statibus protinus traderemus, si non esset a Zenonis vestigiis recedendum: sed professi sumus usuros nos *nostro* esse iudicio, si videbitur *res* exigere aliquid inserendum esse de meo. Cum paulo supra de dispositionis par|tibus et naturali ordine diceremus, de partibus orationis fecimus mentionem, quod non placet suspensum et

1 finitimus *P*: finitiuus *B*, *fort.* legitimus *vel simile aliquid* 5 sunt sed *B* 6 ociosa, aut ordo *B* 9 luxurietur neve *nos*: luxuriae *B* πρέπον *P*: propono *B* 11 neue contrario *B* 13 deprehendamur *C (in adnot.)*: reprehendamur *BP* 19 cum decore *B*: cum decoro *PC*; *si quid mutandum sit, potius* cum *deleas* 23 in commentanda oratione *nos*: in commendando rationem *B*, in comenda oratione *PC* est etiam *nos*: est iam *Bv* 24 iam *del. C* 26 quae oratoris officia *desunt in C* quae intellectu et inuentione *B*, quae in intellectione, inuentione *PC* 28 DE PARTIBUS ORATIONIS *B*: *hic om. PC et infra habent ante p. 322, 4* 30 nostro *om. Bv* 31 esse *B*: *om. PC* si uidebitur res exigere *scripsi:* Videtur exigere *B*, quod videtur locus exigere *PC* de meo *P*: in eo *B* 32 et in naturali *BP*, *fort.* ex naturali

p. 264. 265 C.

incertum relinquere. Reddemus igitur, neque ita multo post, quod ad status attinet: interim videamus, quod ad partes orationis attinet, quae in illis praecepta sunt.

16. Partes orationis sunt, ut quidam volunt, quattuor: exordium, narratio, argumentatio, peroratio sive conclusio. Qui videntur plenius tradere, partes orationis faciunt *sex:* exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, perorationem. Hic animadvertimus partitionem additam solam, ceterum argumentationem in duas partes divisam, ut sit altera pars eius confirmatio, altera reprehensio. Verum ab initio singulas consideremus.

Exordium partes habet duas, principia et insinuationem. Horum diversitas illa est, quod principia quidem sunt, cum aperte ingredimur causam sine laboris ullo apparatu ab ipsis rebus atque personis, quod potest fieri in eo genere causarum, quod est rebus atque personis honestum: insinuatio vero est laboriosa praelocutio, quae fit in admirabili genere causarum. De quo genere non puto in hac parte multa dicenda, quia supra elocuti sumus, cum de modis causarum ac de hoc ipso admirabili genere diceremus.

18. Exordiendi officia sunt, ut faciamus iudicem vel benevolum vel docilem vel attentum. Quid in quaque causa faciendum esset, et ipsum iam ostendimus eodem loco, ubi de causarum genere disputatum est; verum tamen hic quoque breviter ostendemus. Ad benevolentiam provocandus est iudex, ubi non est benevolus, nimirum maxime in admirabili causa: in obscura docendus, ad attentionem invitandus in humili. Vitia exordiorum et alia quidem, sed quae maxime accidant maximeque dicenda sint, haec fere sunt: longum, vulgare, commutabile, contra praecepta.

Longum, si multis sensibus catenatum: vulgare, si tale sit quale esse possit in omnibus causis, nec proprium personarum aut rerum, de quibus agatur. [Quod idem et galcatum a quibusdam vocatur, quoniam ita commune esse possit omnibus causis, quemadmodum galea omnibus vulgo possit esse communis.] | Commune est, quod de causa quidem sumitur, sed et mihi et adversario meo potest esse commune. Commutabile est, quod paucis modo commutatis possit esse vulgare sive commune. Contra praecepta, si, cum debemus iudicem docibilem facere, attentum utcumque faciamus. Omnia haec vitia vitanda sunt.

19. Narratio debet esse aperta, brevis, probabilis. Aperta erit

---

1 reddemus *P*: sed demus *B*; reddemus, *i. e. ἀποδώσομεν, exponemus, explicabimus, ut saepius loquitur Quintilianus*'. [Cf. indicem nostrum]. Capp. 3 *fort.* sint 6 sex *addidit Stanger* 7 huc *Bv* 8 solum *Bv* 12 principia *B*: principium *PC* 20 in qua *Bv* 21 disput. sit *B* 22 ostendimus *B* 25 et alia quidem *B*: sunt alia quidem *PC*, *fort.* multa quidem 27 *malim* Longum est multis tale sit *B*: tale *P* 29 Quod — communis] '*Haec Sulpitio nostro perperam assuta esse et ex B. Hieronymi prologo galeato in sacros libros decerpta merito suspicatur Vossius Instit. orat. I, p. 372 sq.*' Capp. 30 possit, ut in omnibus *B* galeatum omnibus *B* 31 commune *B* 33 communitatis *BP* 34 utcunque *B*: *om. PC*

itemque brevis, si fuerit tantum ipsa narratio, hoc est, si ordini rei gestae nihil extrinsecus fuerit adiectum, qua re obscurior fit et longior, nisi magna aliqua causa vel utilitas postularit. Neque enim obliti esse debemus, quid supra de oeconomiae partibus dixerimus, quae faciet, ut interdum mutetur ipsa narratio, si magnum in eo intellegemus esse momentum. Aliter quidem non temere quicquam in narratione esse debebit praeter textum et ordinem rerum. Ἠθοποιίαι quoque plurimorum praeceptis excluduntur a narratione: quae si quando erunt, et rarae et breves esse debebunt. Etiam illud apertam narrationem facit ferme, si insitum habeat casum nominativum, id est rectum, quam Graeci ὀρθόπτωσιν vocant, ut ferme narrationes sunt Tullianae: Sextus Roscius pater huius municeps Amerinus fuit: et, P. Clodius, cum statuisset omni scelere in praetura vexare rem publicam, nec facile apud Ciceronem est ulla *aliter* coepta narratio. De brevitate narrationis pariter ostendimus.

20. Quod superest, probabilis erit, si argumentorum et quaestionum semina quaedam fuerint ubique respersa, modo ne argumentandi genera ponantur: ut tempus, quo *rem* factam esse dicimus, adsit, et causa cur facta sit, et persona quae fecit, et facultas quare facere potuisse credatur, et locus ubi facta est. In eas res *ex* omnibus narrationibus Tullianis licet sumere exempla. In Milonis defensione danda erat opera, ut Clodius videretur insidias Miloni fecisse. Causam huius rei statim in narratione posuit: Cum statuisset, inquit, omni scelere vexare rem publicam, et infra: occurrebat ei mancam ac debilem futuram praeturam suam consule Milone. Possum ire per omnem narrationem et docere, quem ad modum sit instructa seminibus argumentorum, sed longum est ire per singula. Illud simus admoniti, nullum locum narrationis vacare debere, quin ubique adsit ratio, quare et quomodo res facta esse credatur, ea tamen specie, ut sit illa narratio. Quin etiam quidam iubent omittenda interdum vera, si incredibilia sint, et potius falsa dicenda, *modo* verisimilia dicantur. Sed hoc videro: certe quidem ad naturam rerum erit accommodanda narratio, atque ita cuncta dicenda, ut ad credendum iudices ipsa natura deducat. |

21 Partitio est, qua causam dividimus in partes: hoc in controver-

10 p. Rosc. Am. §. 15. 11 p. Mil. §. 24. 24 ibid. §. 25.

---

2 adiectum *B* fit *B*; sit *PC* 5 intelligimus *B* emolumentum *Stanger* 8 rara est brenes *B* 9 ferme *nos*: firmi *B*. *om*. *PC* 10 quam *nos*: Nam *B*, *om*. *PC* 13 facile *P*: facere *B* 14 aliter *add*. *P* 16 erit *P*: est *B* 17 fuerit utique *B* modo nec *Bv* 18 genere ponatur *B* tempus *P*: omnibus *B* quo rem factam esse *nos*: quae facta esse *B*, quo factum esse *PC* *immo* dicemus 19 facta sint *B*, factum sit *PC* 20 ex *add*. *P* 24 ei *nos*: et *Bv* 25 omnem narrationem *nos*: omnes narrationes *B*, omnes narrationis partes *PC* 30 sunt *Bv* et *P*: ut *B* 31 modo *add*. *P* videantur *PC* hoc uidero *B*: hoc ipsi uiderint *PC* quaedam *B* 34 hoc in *C*: hoc etsi in *BP*

p. 266. 267 C.

siis non fere fit, sed in causis veris, etsi non semper, at tamen saepe. Apud Catonem assidua partitio est, apud M. Tullium rarior. In hac illa servanda sunt, ut iam dudum constituamns, in quot partes causam dividere debemus, easque partes ad certum numerum redigamus. Absurdum erit enim, si postea in argumentatione inveniemur dicere quod in partitione non proposuerimus, aut praeterire quod proposuerimus. In altero stultitiae erit crimen, si videbimur dicere id, quod necessarium non fuerit causae: in altero diffidentiae, si confessi fuerimus ipsi nobis esse dicendum, et videbimur tamen per diffidentiam et metum praeterire. Etiam illud in partitione servandum, ut singulas res eodem ordine in partitione ponamus, quo ordine in argumentatione putabimus esse exequendas. Neque enim oportebit ordinem rerum confundere, ut cuncta sint clara atque manifesta, cum simul et fiduciae magis plena videatur oratio, quae nihil misceat et involvat.

22. **A r g u m e n t a t i o**, ut diximus, in duas partes dividitur, ut sit confirmatio et reprehensio. **C o n f i r m a t i o** est eorum argumentorum atque earum quaestionum, quae ex nostra parte sunt, quae Graeci *προηγούμενα* appellant. Firmabimus autem nostra argumentis naturalibus, tum autem exemplis atque sententiis; atque isdem fere redarguemus ea quae ex adversa parte dicentur.

23. **P e r o r a t i o** est, quae Graece *ἐπίλογος* appellatur. Eius partes tres: renovatio, commiseratio, exaggeratio. **R e n o v a t i o**, quam Graeci *ἀνακεφαλαίωσιν* vocant, cum breviter capita rerum atque argumentorum percurrimus ad renovandam memoriam iudicum. **C o m m i s e r a t i o** est, qua misericordiam provocamus: in quo plurimum pollet oratio. Non desunt autem exempla de Tullio, de quibus rebus misericordia provocetur, prout se persona habuerit, vel ex aetate hominum vel ex dignitate praeterita vel ex periculi instantis eventu vel ex liberis vel ex parentibus coniunctisque personis. **E x a g g e r a t i o** est, qua in accusationibus utimur, cum amplificamus invidiam eius, quod querimur admissum, cumque in ipsam personam ea dicimus, quibus iudex ei fiat infestus. In hac quoque parte et e re gesta et ex ipsis personis sumenda erunt, quaecumque animos iudicum ad partes irae poterunt commovere: et quod diximus aliud in defensione, aliud in accusatione faciendum, ita accipere debebimus, ut sciamus interdum in defensione utrumque faciendum, quoniam ut eius causa misericordia iudicum provocanda est, quem defendimus, ita in eum invidia conflanda, qui ex adverso venit: et rursus in accusatione non solum ea adhibenda sunt, quibus iudex ad iracundiam suscitetur, sed etiam ex quibus

1 fit *nos*: sit *Br*   at *P*: ut *B*   7 si videbimur tamen dicere *Bv*; *Stanger* tamen *hic delevit et recte post* et videbimur *(v. 9) transposuit*   9 *malim* praeterisse   11 putabimus *Stanger*: putauimus *Bv*   12 sit *B*   13 cum *nos*: ut *Bv*   17 *προηγούμενα C (ex Fortunatiano p. 108, 28): νοούμενα BP*   19 isdem fere *nos*: idem praeferre *B*, iisdem (hisdem *P*) *PC*   redarguemus *B*: refellemus *PC*   eaque *B*
20 ex *B*: *om. P*, ab *C*   ducentur *Bv*   28 ex libris *B*, *em. C*   30 quo querimus *B*, *em. C*   31 et re, ea gesta ex ipsis *B*

eius simul, cum velimus, misericordia commoveatur. Ita enim fiet ut adversario magis possit irasci.

DE STATIBUS.

24. Haec per se cum possimus iam arripere, propositum est et de statibus disputare. Status est summa quaestio, ad quam referenda est omnis oratio. Status sunt partim rationales, partim legales. Rationales quattuor: coniectura, finis, qualitas, translatio. Ex his qualitas mutatur in alios status: *negotialem*, absolutam qualitatem et adsumptivam qualitatem. Adsumptiva quoque qualitas vertitur in status quattuor: compensationem, relationem, remotionem, deprecationem. Hic animadvertendum est, quod status, ex quibuscumque nascuntur alii, ipsi desinunt status esse. Quare fit, ut sint rationales omnes novem, id est, coniectura, finis, negotialis, qualitas absoluta, compensatio, relatio, remotio, deprecatio, et translatio, quae initio cum primis quattuor fuerat.

Legales autem status sunt quattuor: scriptum et voluntas, leges contrariae, collectio, ambiguitas. Horum unumquodque et locos per ordinem persequamur. A coniectura sit exordium.

DE CONIECTURA.

25. Coniecturae status ex negatione natus, per quem factumne sit quaeritur. Coniectura appellata, quia coniciendo et argumentando ad veritatem necesse est pervenire. Hoc eius est proprium, quod quae ponuntur in causa, non ipsa sunt crimina, sed criminum signa, ut si reus sit dives adulescens adfectatae tyrannidis, quod | arcem praeteriens fleat. Non enim quod illa transeat vel quod fleat crimen est, sed haec signa sunt quare tyrannidem adfectare videatur.

Dividitur coniectura perfecta locis his: probationum expetitione, facultate, voluntate, *a* summo ad imum, aliquando iure absoluto, derivatione, veri simili probatione. Et ut istorum locorum vim perspicere possimus, eamus per singulos: sit et controversia, quam supra posuimus, exemplum.

Probationum expetitio primus locus ex rei parte, ut si hic dicat adulescens, crimen maiestatis ex manifestis probationibus oportere convinci: indignum enim esse, ut ex suspicionibus levibus in tantum periculum devocetur.

---

1 simul cum *P*: multum *B* 3 DE TABVLIS *B* 4 possumus *Bv* praepositio *B, em. C in adnot.* 8 negotialem *add. P* assumptiuam qual. Assumptiua *C*: absumptiuam q. Absumptiua *B* 19 natus *om. P, item C, sed ex adnotatione in ed. Capp. apparet errore quodam in verborum contextu lacunam relictam esse.*
21 *malis* perueniri 24 illam *B* 27 a *add. P* a summo ad imum] '*i. e. eo argumentorum loco quem rhetores vocant* a summo ad imum. *Nam paulo post ita loquitur Sulpicius:* cum descensum fuerit ad signa criminis, quae sunt ex loco a summo ad imum. *Fortunatianus appellat locum* ab initio ad finem, *Graeci τὸ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους*'. Capp. iure absoluto] '*ἀντιλήψει. Fortunatianus dixit* qualitatem absolutam'. Capp. 29 *fort* sit autem controversia 30 expetitione *B* 31 crimen magis et manifestis *B* 32 iniquum enim *Stanger coll. p. 328, 33*

p. 268. 269 C.

Voluntatis locus utrique parti communis est. In quo argumenta sunt ex circumstantia personae, cum quaeritur qualis sit ipse qui reus est: perinde etenim de hominibus ipsis aestimatur, quid quisque fecisse aut non fecisse videatur. Circumstantia autem personarum est genus, natura, aetas, disciplina, fortuna, studia, nomen, ante facta, habitus. Ex his voluntatis loco argumenta ducemus, prout se dederit occasio, ut hic dici potest adfectare tyrannidem adulescens, quia haec aetas ad audaciam praeceps atque temeraria; tanto magis quod idem etiam dives est, quoniam copiae animos semper addunt et insolentiam extollunt. Sed hoc eodem voluntatis loco argumenta ducemus validius ex causis, quae sunt aut praecedentes aut insequentes: praecedentes, si, cum de caede quis reus fiet, inimicitias aut odia aliqua poterimus obicere: insequentes, si emolumentum aliquod secutus videbitur in caede facienda. Sed reus poterit haec eadem quoque ad defensionem suam vertere, si res suggeret: ut si hic dicat adulescens, quod dives esse dicatur, in neminem minus quam in se suspicionem istius criminis cadere, cui optimum sit et optatissimum, copiis suis et statu rerum suarum perfrui tranquillaque quiete rei publicae.

26. Tertius locus est **facultatis**. In hoc loco fere argumenta sunt et ex personarum circumstantia et ex occasionibus faciendi, quas poterimus ostendere. Ex personae circumstantia: in hoc ipso magis tyrannidem adfectasse perspiciatur, quod dives est. Hoc enim est, quare videatur non modo optare dominatum, sed etiam per domesticas copias *posse* tyrannidem occupare.

Quartus locus **a summo ad imum** vocatur, in quo persequimur ordine criminum signa non simul omnia, sed carptim singula, unde locus a summo ad imum vo|catur, qualia in hac causa non multa sane, sed duo sunt. Primum enim per se ipsum persequimur et ad probationem criminis trahimus, quod praetereat arcem ac frequenter hoc faciat, deinde separatim, quod numquam non fleat in praetereundo.

Ius absolutum est, quem incidere interdum locum diximus: ut si iste adulescens primum hoc respondeat, ut licere sibi et omnibus dicat et iuxta arcem transire et flere.

Derivatio est locus ex rei parte, per quem locum derivantur criminis signa, quae ab accusatore dicuntur: ut si iste dicat adulescens, nunc usque se nescire quod frequenter illam praeteriret, sed aliquando, quia sic rerum suarum ratio deposcat; nec solum se, sed multos ea commeare;

---

3 perinde et in hominibus *B* 5 his *nos*: huius *Bv* 6 dicimus *B* 9 et *B*: *om. PC* eodem loco uoluntatis loco *B* 10 ducimus *Bv* 13 *fort.* eadem ad defensionem quoque s. 14 res surgeret *B* 15 in neminem enim minus *B* 17 tranquillaq; quiete Reip. *B*: tranquilla quietaque Republica *PC* 19 faciendis *B*

quas poterimus ostendere ex personae circumstantia *distinctum est in PC* 22 posse *om. B* 23 occupare] *desideratur, ut Stangerus animadvertit, exemplum loci* 'ex occasionibus faciendi' 24 *fort.* persequemur ordinem *B* 27 sunt *P*: scio *B*

31 primum hoc respondeat ut licere *nos*: primo hoc respondeat et licere *B*, et licere *ceteris omissis PC* 34 iste *B*: *om. PC* 35 frequenter *nos*: inter *B*, iuxta *PC* *immo* praeterierit 36 ea *P*: eam *B*

tum autem flere, quia sibi veniat in mentem, quam multa ex illo loco plerumque accidant civitati.

Veri similis probatio est locus ex re ipsa oblatus, cum verisimiliter reus dicit id ipsum, quod quasi signum et argumentum criminis ponatur, se *non* fuisse facturum, si de tyrannide aliquid cogitaret, hoc est, neque illa commeaturum neque cogitationes suas lacrimis vel ullo indicio proditurum.

27. His locis dividitur coniectura perfecta, id est plena. Scire autem nos oportet, eam non esse aliquando perfectam neque omnibus locis divisionis, si deficiatur aut personarum circumstantia aut rérum. Personarum circumstantia defici potest, si ponatur talis controversia: 'Quidam in solitudine inventus est, gladium cruentum tenens et recens occisi cadaver sepeliens: reus est caedis'. Hic enim quidem est quaedam persona, sed circumstantiam non habens, quia non est definita persona. Quid enim est quod dici possit ex circumstantia personae, cuius neque mores neque ante actam vitam neque aetatem neque odia adversus eum, qui occisus est, proferre possumus? Hic cessat locus a voluntate, etiam alter a facultate. Neque enim vel illud positum est, unde hunc perficere potuisse dicamus. Huiusmodi causae dividuntur posterioribus locis. A summo ad imum: quod in solitudine inventus est, quod gladium tenens cruentum, quod corpus sepeliens, id est ex oculis hominum eripiens et abscondens. Nec iure absoluto utatur, nisi forte dicat licuisse sibi gladium, quem invenerat, tenere et corpus sepelire misericordiae causa. Sed hae fere derivationes magis sunt, si dicat tenuisse gladium, quem invenerat, a nescio quo percussore in corpore ipso relictum, sepelisse corpus humanitatis et misericordiae causa magis, quom in solitudine invenisset relictum, ubi nemo fortasse alius esset repertus, qui supremum officium mortuo exhiberet. Verisimili probatione, ut dicat id quod veri simile est, si occidisset, neque se diutius eodem loco moraturum neque eum quem peremisset sepulturae daturum fuisse nec gladium quasi ad contestationem sceleris in manibus habiturum.

28. E contrario, quod supra diximus, *si* circa personas tantum coniectura est, superioribus locis duobus, voluntate et facultate, *utemur*, ut in illa controversia: 'Quidam | habebat novercam, habebat et idem captivam concubinam; obiit signis veneni: se invicem accusant veneficii noverca et concubina'. Animadvertimus nihil esse in hac causa, ex quo argumentari suggerat. Etenim signa veneni, quae videantur fuisse, in quaestionem

1 tum *P*: eum *B*, *in qua lectione aliud latere videtur* 2 accidunt *Bv* 3 quum *P*: quin *B* 5 non *add. P* 6 illa *B* 9 divisionis *nos*: diuisis *B*, diuidi *PC* 13 quidem *B*: *om. PC* circumstantia *B* 15 ante dictam *B* 18 perficere potuisse *P*: praeualuisse *B* 26 magis *B*: *om. PC* quom in sol. invenisset *nos*: quam in sol. inuenisse *B*; in solitudine inuenisse *PC* 27 exhiberet *nos*: extulerit *B*, exhibeat *PC* 28 Veri similis *B*, *em. C* diutius *P*: iustius *B* 29 eum *P*: enim *B* 31 si *add. Christ*: cum *add. PC* 32 utemur *add. P* 34 se invicem accusant *nos*: Ad se inuicem capiunt *B*, accusant inuicem *PC* ueneficium *B* 36 res suggerat *Stanger coll. p. 326, 14*

p. 270 C.

non veniunt, verene illa signa fuerint, quoniam istae consentiunt perisse illum veneno. Ergo si circum personam tantummodo, quaestio est, ut diximus, ex locis duobus, ex voluntatis loco, utrum credibilius sit novercam venenum privigno dedisse, quia novercae privignis semper infestae sunt, an vero captivam dolore condicionis suae et ad vindictam patriae vel parentum. A facultate, cui facilior occasio, novercae, quae in domo mater familias esset, an captivae, cui se ille magis forsitan crederet. Nec ultra videtur argumentatio progredi posse.

In utraque autem causa omisimus locum primum, id est, probationum expetitionem. Nec immerito, quoniam nec ille uti hoc potest, qui et cum gladio et cum occiso corpore inventus est, et multo minus possunt hae, quae se invicem accusant. Et in omnibus omnino causis, ubi mutuae sunt accusationes, cessat hic locus, quoniam absurdum est, si id dicat alter, quod dici contra ipsum invicem possit.

29. Iam *in* ista, quae *est* inter novercam et concubinam, scire debemus duplicem coniecturam esse, quia utrimque accusatio, utrimque defensio. Qualis ergo executio in huiusmodi causis adhiberi debeat, videamus: non utique illa, ut is qui se defendit et alterum accusat, separatim defensionem suam per communis coniecturae locos persequatur, deinde accusationem a principio per eosdem locos ordiatur: sed utrumque simul per singulos faciat, ut a voluntate et argumenta, quibus innocentem se esse doceat, tum statim ex eodem loco det argumenta, quibus alterum nocentem esse vincat et hoc per singulos locos faciat. Sed non hoc modo tantum duplices sunt coniecturae, verum et aliis multis modis. Incidit enim coniectura in coniecturam, *si* et derivatio in ipsa controversia est posita, ut in illa causa: 'Pauper et dives inimici reversi sunt a cena. Pauper vulneratus est et semianimis inventus; ait percussorem suum habere signa ignis in facie, quoniam illi facem impresserit. Eadem nocte arsit domus divitis; altera die habet dives signa ignis in facie: reus est caedis.'

30. Perveniamus, si placet, per ordinem omnium locorum ad incidentem alteram coniecturam. Incipiamus a probationum expetitione. Etsi paene improbus est utique qui in facie ferat, quae signa ignis esse fateatur: verum dicet inicum esse, ut inimici et accusatores eius utantur ad periculum capitis ea occasione, quoniam domus suae incendio periclitatus fuerit. Sequens erit locus a voluntate: an non dubium quin inimicus inimicum voluerit occidere; an pauperem dives, cum scilicet tolerare non pos-

2 tantummodo quaestio est *sine distinctione PC; malim tamen:* si circum personam tantummodo coniectura est, quaestio est *etc.* 4 privignis semper infestae sunt *scripsimus:* priuignus semper infestus *Bv* 6 A *addidi* 8 uideretur *Bv* 9 utroque autem causam *B* 10 expetitione *Bv* 12 mutatae *B* 15 in *et* est *add. P* 16 utrumque *bis B* 18 alter *B* 19 persequamur *B* 21 *fort.* a voluntate et facultate 22 alterum nocentem esse *nos*: innocentem se *B*, aduersarium nocentem esse *PC* 23 et *addidi* non hoc modo *nos*: hoc non modo *B*, non modo hoc *PC* 25 si et *Christ*: et *B*, cum *PC* 27 ait *P*: aut *B* 30 omnium *P*: nominum *B* 32 est utique qui *scripsi*: est utique *B*, erit qui *PC* fateamur *B* 33 dicit *B* inicum *nos*: inimicum *B*, iniquum *PC* 35 qui inimicus *B*

set inferioris loci hominem sibi vel inimicitiis exaequari. Haec erunt e contrario ex eo loco refutanda, an credibile sit, ut propter inimicitias tantum nefas homo integrae atque florentis | fortunae voluerit admittere; quod ipse dives et ille pauper, hoc pro illo debeat valere, quod abiectum hominem in simultate magis despicere voluerit quam odisse. Sequens locus est a facultate, an facile dives pauperem solitarium ex occasione insidiarum potuerit occidere. Verum et hic *et* in omnibus aliis causis animadvertendum erit, id quod supra posuimus, locos hos et defensionem reis nonnullam suggerere. Quare enim non dives hic dicat: ut etiam maxime pauper esset occisus, potuisse se tamen vel servos vel libertos suos ministros facinoris adhibere, non ipsum manu sua caedem cum periculo vitae aut certe insidiis alicuius admittere. Adversus quod plane responderi potest: potuisse illum quidem per alium caedem perpetrare, sed maluisse sua manu inimici sanguinem haurire. A summo ad imum illa ponentur, quod res secundum pauperis verba congruant et habeat dives signa ignis in facie, quae pauper percussorem suum habere dixerit. Hic quoniam derivatio ex ipsa controversia oriatur, fit et altera coniectura. Derivat enim illo modo, ut scilicet dicat signa illa ignis in facie esse ex incendio domus, non ex pauperis face. Hic iam alia argumentatio est coniecturalis per locos singulos. A voluntate: an credibile sit ut homo dives domum suam voluerit incendere, ut, qui haberet signa ignis in facie, ex incendio domus faciem suam contactam esse contenderet, parvam existimans iacturam domus prae salute. A facultate sane cessat hic locus: neque enim dubium quin domum suam dives potuerit incendere. A summo ad imum singula persequemur, quod neutiquam eadem nocte, qua pauper fuerat occisus, domus ista fuerit accensa. Quae argumentatio ex derivatione nata eo pertinebit, ne incendium domus ex consulto conflatum esse videatur. Confirmatis his constituemus crimen admissae caedis; revertemur enim ad propositum et actionem, ut summa caedis crimine finiatur.

31. Duplex coniectura fit et illo modo, quem Graeci προκατασκευήν vocant, nos fortasse praeparationem possumus dicere, cum aliquis fit reus conscientiae neque de ipso crimine satis constat, cuius conscius dicitur. Praeparandum est enim illud, ut opinor, et prius probandum, ut alius illud fecisse, deinde addendum, ut hic conscius esse videatur. Qualis est controversia illa: 'Pauper et dives inimici. Dives non comparente filio suo

1 inimicitiis *P*: inimici eius *B* 2 an credibile sit *nos*: an incredibile sit *B*, ab incredibili sic *PC* 4 et (*ante* hoc) *add. PC*, *nisi sic potius scribendum est:* quod, quom ipse dives et ille pauper, hoc *etc.* 5 in simultate *C*: insimulate *B* 7 et *posterius om. B* 9 dicat: ut etiam maxime pauper esset occisus, potuisse se tamen *scripsi:* dicat, etiam maxime pauperem esse potuisse occisum, se tamen *B*, dicat etiam maxime? pauperem esse occisum: potuisse se tamen *C* 10 liberos *B* 12 amittere *B* 13 perpetrare *Stanger:* imperare *Bv* 14 ponetur *BP* 16 dixit *Bv* 17 *fort.* oritur derivat] '*i e. adhibet eum defensionis locum, cui nomen apud Latinos* derivatio, *apud Graecos μετάθεσις τῆς αἰτίας*'. Capp. 21 qui] *malim* quum *vel* quoniam habere se signa *B* 22 pro salute ac facultate *B* 25 neutiquam *P*: ne unquam *B* 27 ex *B*: *om. PC* 28 amissae aedis *B* 29 finiamur *B*

p. 271. 272 C.

rapuit pauperis filium et in domo sua torsit et incertum quid | dicentem in tormentis necavit. Ita et pauper est reus diviti conscientiae'. Simplex esset coniectura, si divitis filium constaret a pauperis filio occisum. Nunc duplex est, quia probandum est et ab illo caedem esse commissam et hunc conscium fuisse. Hic quoque faciendum est, quod diximus in omnibus causis fieri oportere, ut haec duo non separatim quasi duas causas, sed pariter per singulos locos persequamur eo magis, quoniam eadem fere ex voluntatis loco et ex ceteris locis argumenta sunt, quare vel ille occidisse vel hic conscius esse videatur. Nam *a* voluntate quid aliud dici potest in pauperis filium, quare illum occidere voluisset, quam *in* ipsum pauperem, quare conscius esse videatur, cum utrique causa fuerit simultatis? A facultate nihilo minus illa dicenda: potuisse quamvis divitem a paupere occidi; potuisse et conscium esse patrem filio, immo non potuisse *esse* non conscium. Nam a summo ad imum omnia necesse erit esse permixta. Item ex ceteris locis experire.

32. Illud fortasse in aliis causis ante oculos esse debebit, quis sit ille qui conscientiae reus esse dicatur. Si enim erit remota persona, poterit fortasse defensionem eius omittere, cui conscius dicitur, et satis habebit se tantum defendere, quare non conscius fuerit. In hac quidem causa uterque purgandus est, quia pater est et filio conscius dicitur; nec potest conscientiae crimine liberari, si quidem ille fecisse credatur, et si possit causam suam separare pater, non debeat, quia et filium suum debet velle purgatum. Ergo per singulos locos utrumque pariter exequemur. Nam et eadem similiter in defensione et in accusatione ex singulis locis argumenta sunt, quae ad utrumque pertinent, et ad filium et ad patrem. Ergo divisio haec erit: a probationum petitione: an ex suspicionibus neque filius, quamvis occisus est, neque ipse pater tanti sceleris reus debeat fieri, et ex suspicionibus inimici divitis post tormenta et acerbam quaestionem. A voluntate: an non sit dubitandum, quin inscio patre inimici filium inimici filius occiderit; an quod dicantur inimici, non satis ad argumentum caedis debeat valere, neque animus pauperis ex divitis facto debeat aestimari, ut, quia ille inimici filium occiderit, hic quoque caedem per filium suum fecisse videatur. A facultate: an potuerit filius pauperis divitis filium occidere, tot comitibus semper et ubique tutum. Nam illud utique non negabit se conscium fuisse, si ille occiderit: sed in hoc stabit, illum non occidisse. A summo ad imum est a parte accusatoris, quod non compareat divitis filius. Ad hoc derivatio necessaria ex pauperis parte erit illa nimirum, quod dicat non se praestare debere rationem, quid factum sit divitis filio, ac fortasse illum a patre ipso remotum ab oculis, ut illa occasione

---

1 quid *P*: quo *B* 3 si *P*: sed *B* a *om. B* 5 quod *P*: ut *B* 8 et ea ex *B* 9 nam a *Stanger*: Nam *B*, A *PC* 10 in *add. P* 11 simultatis *B*: simultas *PC* 13 et potuisse *Christ* esse *om. B*, non esse *PC* 15 experiri *Bv* 16 debebit *Stanger:* debuit *Bv* cui *Christ*: qui *Bv* 26 erit *Christ*: erit et *Bv* ad probationum petitionem *B* 29 dubitatum *B* 39 fortasse *P*: forte esse *B*

in perniciem inimicorum suorum posset operari. | Aliud signum criminis ponitur ex parte contraria, quod taceat. Hoc enim dicitur indicare et filii facinus et suam conscientiam. Ad hoc derivatio erit pro utroque coniunctim: non hoc esse aut facinoris aut conscientiae signum, sed quod condicionem suam atque humilitatem et potentiam divitis pauper cognoscat, ac nequaquam adversus eum ut vi experiatur, tantum *sibi* licere existimet. *A* verisimili probatione poterit pauper haec dicere: si caedes illa a filio per conscientiam ipsius fuisset admissa, non se fuisse taciturum, neque ex silentio suo posse esse suspitionem.

33. Etiam ille modus est duplicis coniecturae, qui a Graecis *συγκατασκευαζόμενος στοχασμός* dicitur, ideo scilicet, quia una eademque actione duo pariter efficienda sunt et probanda. Id fit, cum vel ipsa res, quae causam criminis dicitur attulisse, in dubium devocatur, *vel* alia coniectura probanda est, ut in illa controversia: 'Quidam retulit ad uxorem, an filiam communem dare deberet in matrimonium pauperis filio. Illa respondit, ante morituram puellam quam illi esse nupturam. Nihilo minus ille despondit pauperi puellam. Sub die nuptiarum virgo ambiguis signis cruditatis et veneni periit. Ancilla matris familias a domino torta negavit se quicquam de veneficio scire, sed dixit adulterium cum petitore virginis et cum matre familias fuisse. Ream facit maritus uxorem veneficii.' In hac causa duplex coniectura non esset, si de adulterio confiteretur. Sed quoniam, cum adulterium causa veneficii dicatur, mulier de adulterio negat, idcirco fit duplex coniectura: et de adulterio [quippe coniectura] aliter argumentandum est et de veneficio. Sed quem in locum incidat alia coniectura, dubitare non possumus, si meminimus loci voluntatis. Hoc igitur loco inferemus coniecturam a probationum expetitione: an non levibus argumentis, sed manifestis probationibus rea parricidii fieri debeat, an mater, an vero et gravissima scelera quamvis tenuibus argumentis erui debeant. A voluntate: an incredibile quod mater familias voluerit occidere: an credibile potius propter adulterium, quod matri cum petitore filiae fuerat. Hoc statim loco exoritur alterius coniecturae initium, qua refellit mulier quaestionem et negat adulterium esse commissum, contenditque hoc prius probari oportere, ut valeat in argumentum sceleris alterius. Ergo in hoc et adulterium comprobandum est et adtingendi fortasse etiam superiores loci. A summo ad imum illud urgendum est, quod ancilla in tormentis confessa sit.

---

1 aliud dignum *B* 4 esse ut facinoris *B* 6 sibi *addidi* existimet *nos*: erit. Et *B* 7 A *add. P* illa filio *B*, *em. C* 13 vel *om. B*, aut alia *PC* 14 controuersia quidem. Retuli *B* 17 crudelitatis *B*; *cf. p. 332, 22* 23 quippe coniectura *nos inclusimus;* duplex coniectura, et de adulterio (quippe coniectura aliter argumentandum est) et de veneficio *distinxit Capp.* 24 incidit *Bv* 25 *malim* meminerimus loci *P*: quo loco *B*. *fort.* de loco 26 coniecturam, quae ad probationum expetitionem a non leuibus *B* 28 debeat *B* 29 an incredibile quod materfamilias uoluerit occidere: an credibile quod materfamilias uoluerit occidere: an credibile potius *etc. B* 31 qua refellit *nos*: quare fert *B*, quare refellit *C* 32 probare *Bv* 34 superioreis *B*

p. 273. 274 C.

34. Adversus hoc ex parte mulieris est derivatio, an tormentis non temere credendum. In quo loco ille communis de fide tormentorum locus, an eo minus credendum quaestioni, quod ipsa inconstantia indicio sit fidem non adesse, cum de | alio quaesitum, de alio illa responderit: an vero eo magis fides adsit, quod hoc dixerit, cum de alio quaereretur, *quoniam* quae finem cruciatibus suis mendacio quaereret, de eo utique dictura fuerat: an ideo dixerit de adulterio, quod conscia poterat esse, vel non poterat conscia non esse fortasse: nam de veneficio celari potuit. Illnc revertendum ad cetera argumenta, quae pertinent ad crimen veneni. Probato enim adulterio dicemus adesse causam veneficii; nec dubitandum iam quin filiam mater occiderit. A facultate non magna quaestio: an venenum vel potuerit habere vel filiae *dare*. A summo ad imum: an, cum referente ad ipsam marito tam abrupte responderit ante puellam esse morituram quam illi nupturam, non dubium sit eo animo ab illa filiam occisam, quo istud est dictum. Hic derivatio ex parte mulieris: an ideo dixerit, quod indignum illud matrimonium filiae iudicaret et profiteretur, quantum in se fuisset, non passuram. Aliud a summo ad imum: an, quod non alia die quam pridie nuptias ipsas virgo perierit, res indicet illam veneno periisse. Tertium illud a summo ad imum, quod veneni signa apparuerint in corpore. Adversum haec derivationes: an fati incertum ad culpam matris non debeat pertinere, quod illa *die* perierit; et causa illa sit, quare illa die perierit, quod ex metu nuptiarum valetudo contracta sit, unde et cruditas fuerit, cuius signa illa fuerint, non veneni. Habet fortasse mulier aliquid ex verisimili probatione, ut scilicet nec dicturam fuisse quicquam nec id facturam, ut *sub* die nuptiarum occideret filiam, cum alius quilibet dies minus suspicionem sceleris excitaret.

35. Hoc modo ex causa duplex coniectura est, sed diximus duplicem *et* ex signis criminis fieri. Dicemus igitur et huius exemplum: 'Dives adulescens iuravit futurum ut tyrannidem occuparet. Alter adulescens iuravit contra futurum ut illum occideret, si tyrannus esse coepisset. Hic altera die occisus est et inspoliatus *inventus: reus* est ille adulescens adfectatae tyrannidis.' Hic duplex coniectura de signo criminis est facta, quia signum criminis est admissa caedes et securitas sceleris de caede quaesita: et e contrario illo negante de caede, hoc ipsum alia coniectura probandum est. Ergo persequemur hanc causam isto modo. Erit probationum expetitio, de

---

2 ille de fide communis *BP* 4 quaesitum et alio *B* 5 direxit, cum de aliquo *B* quoniam quae *nos*: quae *B*, quo *P*; nam quo (*vel* alioqui quo) *coni. Capp.* 7 ideo *P*: ideoque *B*, *fort.* ideo quid poterit *B* 8 celare *Bv* 9 crimen ueniae, probationi enim *B* 10 dicimus *Bv* 12 dare *om. B*; filiae offerre *PC* referente ab ipso *B* 13 abrupte *C (in notis)*: abrupta *B* 14 *malim* sit dictum 16 illud matrimonium *nos*: illum matrimonium *B*, illum matrimonio *PC* 18 ipsa *Bv* periret *B* indicat *Bv* illa *B* 20 fati *P*: fieti *B* 21 die *addidi* illa fit *B* 25 sub *add. Stanger, coll. p. 331, 17 et 332, 18* 28 et *addidi* 30 Hinc *B* 31 occisus est et spoliatus est ille adolescens *B mance*, occisus inuentus est et inspoliatus; ille reus est (*om.* adolescens) *PC* 33 amissa caedis *B* 34 coniectura *P*: contra *B*

qua iam in superioribus satis docuimus; deinde a voluntate eadem illa quae in altero divite adulescente, de quo supra disputatum est, et a facultate; | deinde a summo ad imum: an non dubium quod adfectet dominationem, qui etiam ipse id sit professus; an eo magis dubia res non sit, quod etiam iuraverit; an adeo manifesta res, ut ille illius amicus et conviva non dubitaverit eum vere iurare; an quod etiam ex adverso ipse iuraverit, quo furorem eius infringeret. Et horum derivationem faciet ille fortasse, ut dicat inter epulas et vinum iocum fuisse inanisque terriculas adversum amicum meticulosum. E contrario: an eo magis credendum, quod post vinum effuderit, ut ferme adsolet fieri, quod sobrius continebat.

Sed iam perventum est ad illam quaestionem, ex qua duplex fit coniectura. Signum enim tyrannidis adfectatae hoc iam loco est, quod ille, qui ex adverso iuraverat, occisus et inspoliatus inventus est. Quae res iudicare videtur ab isto et certam ob causam interemptum: sed in dubium devocatur, negante illo a se peremptum. Ergo hic reddenda coniectura de caede: quoniam ille contendit de homicidio primum quaeri oportere, dicendum inquisitione levioris criminis moram fieri periculis publicis non oportere, sed de utroque simul posse constare. Et fortasse non est eundum per singulos coniecturae locos ab initio, sed statim adripienda ea quae sunt a summo ad imum: an cum eadem nocte, qua inter eos fuerat illa contentio, caedes fuerit admissa, non dubium fuerit a quo admissa. Aliud a summo ad imum: an ideo manifestum scelus, quod ille inspoliatus sit inventus: quae res indicet animam eius solam petitam ab eo scilicet, cuius intererat ut ille moreretur. His atque huiusmodi dictis, quae ad caedis crimen pertinent, memores esse debebimus institutae actionis et caedis approbationem atque adfectatae tyrannidis colligere, ut dicamus, dum de caede constet, constare etiam de tyrannide. Iam si qua habebit ille dives adulescens ex verisimili probatione ponentur, velut si dicat: 'non dixissem, si tyrannidem adfectarem': aut 'non eadem nocte occidissem, si eram peremptūrus'.

36. Diximus supra in omnibus anticategoriis duplices esse coniecturas: sed ex ea specie non modo tum erit duplex coniectura, cum se aliqui invicem accusabunt, sed etiam cum in mortuum aliquem retorquebitur crimen, qualis est controversia: 'Novercam filio medico superduxit; habebat filium et noverca: hic in languorem incidit. Desperantibus cete|ris me-

2 de qua supra *Bv* 3 deinde ut a summo *P vitiose, unde C* deinde et a s. 5 ille amicus, illius amicus *B*, ille amicus illius *PC* 7 ut dixit *B* 8 iocum fuisse ianis quae terricula *B* 11 Sed etiam *Bv* 13 iurauerit *Bv* 15 negante enim illo *B* reddenda] *cf. ad p. 322, 1* 17 periculum *B* 19 ab initio *B*: ab eo initio *PC* quae sunt a s. ad imum] '*τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Quae verba significant varias rei adiunctae circumstantias:* adiuncta *vocat Tullius.*' Capp. ab summo *B* 21 caedis fuerat *B* a quo ammissa *B* 25 iostitutae *C*: iosticiae *B* 30 anticategoricis *B*, *haud scio an recte, scil.* causis, *et sic infra quoque* duplices *Bv* 31 ex *om. B; cf. p. 334, 5* 33 est illa controuersia *PC* *fort.* Quidam nouercam *vel* filio medico quidam Nouerca filio medicum superdixit, habeat filium. Et nouerca hic in languorem incidit *B*, Novercam filio medico superduxit (*scil.* aliquis); noverca in languorem incidit *C*, *P etiam corruptius*

p. 276 C.

dicis obtulit et privignus mulieri potionem, quam diceret salutarem: noverca accepit. Altera die eadem se medico credere professa ait venenum esse: privignus hausit et periit. Ream facit maritus mulierem veneficii.' Hic non est quidem anticategoria, quia se non invicem accusant, qui in iudicio consistunt: ex anticategoriae tamen specie duplex coniectura est pari modo et in anticategoriis solet fieri. Pater iste et novercam accusat et filium suum defendit, in quem crimen retorquetur quodammodo: sed quaestiones singulas persequi non necesse est. Rationem enim divisionis huius ostendimus in simili supra causa, quae est inter captivam et novercam, in qua docuimus per singulos locos et accusationem et defensionem esse permixtam. Hic quidem plenior causa est, quoniam a summo ad imum et a ceteris locis habet quaestionem, cessante, ut diximus, primo illo, qui est probationis expetitio.

Scire debemus etiam illas causas duplici coniectura necesse esse tractare, quae tales incident, quales de adulterio esse possunt: ubi nonnumquam argumentandum est duplici coniectura, quae in utrumque adulterum spectat per singulos locos causae: non solum an ille voluerit, sed etiam an illa; neque solum anne facultatem corrumpendi habuerit ille, sed etiam an illa peccandi. Et deinceps ex ceteris locis argumenta in utrumque promenda sunt: in quo facile est intellegere quid velim, ut scilicet accusator non separatim per singulos locos in adulterum causam ordiatur, sed ut ex singulis locis in utrumque pariter argumenta colligat. Si qui requirat, quid putemus ex altera parte faciendum, melius erit fortasse, ut isti de adulterio separatim defendantur: nisi eos coniungat defensio, quos etiam conscientia iunxisse videatur.

37. Haec fere sunt de duplicibus coniecturis. Verum coniecturam esse diximus, cum quaereretur an factum quid esset: necessario addendum est interdum accidere ut sit coniectura, tametsi constet aliquid esse factum. Si non voluntate factum probetur, necesse erit lege defendere, qualis est illa controversia. 'Quae per furorem acta fuerint, irrita sint. Noverca cum furere videretur, arrepto gladio privignum suum occidit; rea est caedis.' Hic non abnuit mulier esse occisum privignum: tamen est coniectura, quia *quaeritur*, id quod fecerit voluntarium facinus, an potius fortuito instinctu furoris admissum. Ergo divisio est per coniecturae locos. Sane etiam illud scire debemus, huiusmodi causas habere mitiorem ex scripti et voluntatis locis quaestionem. Nam cum illa lege utatur, qua dicat ream se esse non oportere, cum lex irrita esse praecipiat, quae facta sint per furorem, prima erit quaestio ex scripto *et* interpretatione scripti, quia contendit

1 mulieris *B* 2 se medico *B*: se alii medico *PC*; *fort.* se suo medico 3 ueneficio *B*, *fort.* de ueneficio 4 anticategorica *B* 5 anticategoricae *B* 6 et in] *an* atque in? anticategoricis *B* 7 quodammodo *nos*: hoc iam modo *B*, hoc modo *PC* 9 supra ostendimus in simili causa *PC* 10 in qua *B*: in quo *PC* 14 tractari *malim* 20 facile sit *Bv* 22 collidat *B* si quis *PC* 30 acta fuerit, irrita sit *B* 32 annuit *B* quia quaeritur *nos*: quia *B*, an *PC* 35 mitiorem *B*: mixtam *PC* scriptis *B* 38 et *add.* *P*

accusator legem illam pertinere ad leviora delicta aut nec delicta. Fortasse | poterit esse firmamentum etiam ex verbis ipsius legis, quibus significetur eam non ad crimina pertinere, quando non impunita esse praecipiat quae facta sint per furorem, sed irrita. Post haec discessus coniecturae est. Et sane nos fugere non debet, quod cessat in huiusmodi causa locus primus, qui est probationum expetitio, quoniam de facto nulla dubitatio est. Erunt ergo argumenta ex loco voluntatis, an noverca privignum occiderit et ob eam rem furorem simulaverit, cum spem defensionis haberet ex lege. A facultate quaeretur, *non* an potuerit occidere (absurdum enim quaerere, an potuerit facere quod fecerit), sed an potuerit imitari et mentiri furorem. A summo ad imum: quod non alium potius occiderit, quod neminem omnino praeterea attigerit, et quod occiso privigno statim finem simulatae amentiae fecerit. Quae omnia argumenta sunt non casu occisi privigni, sed occisi voluntate atque consilio. Et superior controversia ostendit aliquando in coniecturam incidere, ut diximus, et a legalibus statibus quaestiones.

Alio modo idem accidit, sive per illum locum coniecturae, qui est absoluti iuris, sive per derivationem, quale est illud exemplum: 'Exulem intra fines peremit, qui se dicebat tyrannidem indicaturum. Exorta dominatione eademque finita reus postulatur conscientiae.' Hic cum descensum fuerit ad signa criminis, quae sunt ex loco a summo ad imum, utetur reus iure absoluto vel derivatione, ut dicat legi satis factum, cum exul intra fines fuerit occisus: set occurretur ab accusatoris parte interpretatione scripti, ut scilicet dicatur lex non ad omnes exules pertinere, et minime ad eum, qui bono publico intra fines fuerit, ut tantum mali in publicum proderet: sic tamen, ut accusator revertatur ad causam coniecturalem, quare hic legi | non satis fecerit, sed sibi caverit interficiendo eum, qui erat non solum tyrannum, sed etiam tyranni conscios indicaturus.

38. Circumscriptionum actiones sunt qui putant finitivas esse,

---

1 accusator *P*: ac causatur *B*   aut nec delicti fortasse poterit *B*, aut nec delicta fortasse. Poterit *C*; *malis tamen* aut ne delicta quidem.   3 praecipiet *B*, *om*. *C*   7 noverca priuignum occiderit et *B*: *om*. *PC*   9 quaeritur *Bv*, *em*. *Stanger*   non *add*. *C*   10 quod fecit *malim*   12 omnino *nos*: imo *B*, unum *PC*   et quid *B*   15 in coniectura *Be*   occidere *B*   16 quaestionis *B*   17 accidet *PC*   qui est *nos*: id est *Bv*   18 absoluti iuris] '*statum intelligit* qualitatis absolutum, *ubi quis aliquid a se factum fuisse legitime contendit, et merito addit* sive per derivationem; *tunc enim reus ita se defendit:* ideo exulem illum occidi, ut legi de exulibus intra patriae fines repertis satis facerem, non vero ut eum qui tyranni conscios indicaturus esset de medio tollerem. *Ubi vides* ius absolutum, *sive petitam ex ipsa lege defensionem, cum* derivatione, *quam Graeci rhetores μετάθεσιν τῆς αἰτίας vocant, permisceri*'. Capp.   Exules intra finem peremit quis dicebat *B*   20 postulatur *nos*: imperator *B*, impetitur *PC*, *possis etiam* instituitur   21 ut detur *B*   23 set *nos*: et *Bv*   24 ad eum qui bono publico *C*: ad eos qui bono *P*. *B*, *fort*. ad eos, qui b. p. i. fines fuerint, ut .. proderetur   25 fuerit *P*: fuerit occisus *B*   perderet *B*   26 accusator *B*: *om*. *PC*; *subaudiendum esse putabat Capp. in adnot.*, *editione Basil. non cognita*   ad quaestionem coniecturalem *auctor alias dicit*   29 finitivas esse] '*i. e. pertinere ad eum quaestionis oratoriae statum, qui* definitivus *appellari solet, quia in eo agitur de nomine, quo res vel actio vocanda sit*'. Capp.

ut quaeratur quid sit circumscriptio, sed videntur errare. Non enim fere accidit, ut definiendo quaerendum sit, quid sit circumscribere: sed magis erit fortasse coniecturalis quaestio, an illud quod factum est, circumscribendi voluntate sit factum; ut in eum reum non solum ex ceteris locis, sed etiam a summo ad imum, ex his quae erunt facta, probationes et argumenta ducantur, quare voluntate circumscribendi fecisse videatur. Sed ut non sit coniectura, magis erit iam absolutae qualitatis status quam finitivus. Inspiciamus hanc causam: 'Liceat ex ancilla filios suscipere legitimos. Qui habebat ex legitimis nuptiis filium, alterum ex ancilla suscepit. Lex erat, ut patrimonium commune divideret qui esset maior ex fratribus, eligeret minor. Posuit maior natu ex altera parte matrem fratris, ex altera patrimonium. Elegit ille matrem et reum facit fratrem circumscriptionis.' Hic non utique quaeritur quid sit circumscribere, sed aut ex his, quae facta sunt, argumentum trahitur circumscribendi voluntate fecisse, in quo erit coniectura: aut erit iuris absoluti, ubi de iusto et aequo et bono quaeritur: vel compensatio, ut causam querellae non habere dicatur, qui et libertatem habeat et civis sit et matris suae libertatem fuerit consecutus. Plerique sic habent, tamquam sit commune coniecturae cum ceteris statibus, quod dicatur propria eius esse negatio, quoniam et ille, qui finitiva quaestione defenditur, quia rem profanam de loco sacrato sustulerit, neget se sacrilegum esse, et rursum ille, qui accusatur laesisse rem publicam quod naves incenderit, neget a se rem publicam laesam. Sed multum interest, quod in coniecturalibus quidem causis negat se reus omnino fecisse, quod arguitur: at in illis causis non illa negat fecisse se, quae crimini dantur, | sed alter negat id ad sacrilegii crimina pertinere, alter negat ad crimen rei publicae laesae.

DE FINE.

39. **Finis** est, cum quaeritur, quid sit illud quod in controversiam veniat, aut quo nomine appellandum sit, cum aliquid ex parte sic factum est, ut tamen *non* omnino sit factum: quare Graeci fieri hunc statum dicunt *ἐκ τοῦ λελοιπότος καὶ γεγονότος*. Hoc quale sit, ex subiectis facile intellegemus. Loci huius status: finis, contraria definitio, legislatoris *voluntas*, voluntatis coniectura, qualitas conclusiva. Horum locorum vim ut

3 quod factum sit *Bv* 4 in eam rem *Bv*; *emendatio nostra necessaria videtur ob illud quod sequitur* 'fecisse videatur'. 5 probatione et argumenta ducuntur *B* 6 ut non *Rangius (in ed. Capp.)*: ut magis non *B* 7 infinitiuos inspiciamus, hac causa *B* 11 ex altera matrem fratris, ex altera parte patrimonium *B*, *em. C in adnot.* 13 quaeretur *et paulo post* trahetur *PC* 15 iuris absoluti (*sc.* quaestio) *Stanger:* uerius absolutum *B*, uerius absoluti iuris *PC* 18 commune — quod dicatur *B*: communis — quae dicatur *PC* 19 negatio] '*status ille vocatur aliquando* infitialis, *v. Quintil. 3, 6, 15 et 32*'. Capp. 23 negat serius *B* 24 at *P*: an *B*
27 DE FINE *om. PC* 30 non omnino *Rangius*; non *om. B*, omnino non *P* 31 *λελειπότος BP* 33 uoluntas, uoluntatis *P*: uoluntatum *B* qualitas conclusiva] '*Hermogeni est κοινὴ ποιότης, i. e.* communis qualitas, *quae pars epilogorum esse solet*'. Capp.

intellegere possimus per aliquam controversiam, accipienda videtur illa ex Graecis: 'Comoediam edere in aliquem sub nomine ne liceat. Quidam edidit comoediam non addito nomine. Cum ageretur, succlamavit populus: in illum dixisti: reus est quod sub nomine comoediam ediderit.' Iam primum hic id, quod initio diximus, animadverti potest, finem fieri,* cum ex parte aliquid est factum, ex parte non factum. Nam si in comoedia addidisset nomen, sublata esset quaestio nec relicta defensio: sed quoniam edidit comoediam descriptis moribus, non tamen addidit nomen, finitiva quaestio est, an hoc istud quod lex prohibuerit, nec quicquam intersit, utrum addiderit nomen an cohibuerit, cum intellexerit populus et subiecerit nomen.

40. Locos autem singulos sic persequemur, ut sit finis: an sit sub nomine comoediam facere nomen hominis comoediae inserere. | Contraria definitio: an hoc plane sit comoediam sub nomine edere, sic mores hominis insectari, ut notum sit nomen, quod nihil intersit, utrum ipse pronuntiarit an populus. Tertius locus est ex voluntate legislatoris, nec immerito; neque enim fere finitivus status non aliquam habet societatem cum legalibus. Et hic accusator enim dicit illam voluntatem fuisse legislatoris, ne quis omnino civium laederetur. Reus vero contendit legislatorem hoc voluisse, ne quis facile nominaretur, sed unus quisque moribus suis intellegeretur. Maius in eo est, ut si iste dicatur vel acerbius etiam operatus fuisse, quam lex prohibuerit, cum sic in mores hominis fuerit invectus, ut de nomine nemo dubitaret. Voluntatis coniectura est, an per omnem comoediam ex omnibus omnino personis malitiose et voluntate laedendi sic vitam hominis fuerit persecutus, ut nihil esset quod deesse nomini comoediae videretur, atque ut nihilo minus populus intellegeret quem diceret, et ea voluntate succlamaverit populus, ut fraudem eius arriperet et constitueret illum contra legem fecisse quod fecerat. Nam qualitas conclusiva vel exaggerationem habet facti ex parte accusatoris, vel ex altera parte commiserationem, in qua plerumque ex pragmaticae qualitatis locis multa dicentur, et quid iustum sit pro qualitate facti et quid utile exemplo et quid honestum ad famam, quare id de quo quaeritur quam gravissime debeat vindicari: ex quibus iisdem locis et reus in contrariam partem poterit disputare.

---

1 accipienda *P*: ac si *B* 2 comoediana *B* edere in aliquem *nos*: aedere in aliqua *B*, alienam edere *PC* 4 suo nomine *B* 6 sic in c. addidisse *B* 7 sublata esset, quaestione relicta *B*, soluta esset quaestio, relicta *PC* 8 finita *B* 9 istud *nos*: isti *B*, fecerit *PC* 10 cohibuerit *nos*: prohibuerit *B*, prodiderit *PC* 12 sit (*post* an) *om. P. post* facere *add. C* 15 notum *nos*: non *Bv* 18 legalibus et hic. Accusator *B*, legalibus, ut hic. Accusator *PC* 19 *immo* contendet 21 *mulim* ut iste 23 est an per omnem comoediam *scripsi:* est et per omnem causam *B*, est (ut per omnem causam ex omnibus omnino personis) an malitiose *etc. C* 27 quam diceret *B*, quam si nomen reddidisset *PC* et *om. B* 28 constituere *B* *fort.* Iam 30 ex grammaticae *B*; '*Graece τῆς πραγματικῆς, i. e.* negotialis, *quae ad futurum pertinet, ad aliquid agendum refertur; v. Hermogenem de statuum divisione*'. Capp. 33 et *P*: ut *B*

p. 280. 281 C.

41. Finis est aut simplex aut duplex. Simplex, quo de una re quaerimus, duplex aut ex personis aut ex rebus: ex rebus, cum duo sunt crimina, alterum maius, alterum minus. Quare hoc proprium finitivi status, quod fere semper accusator minus excludit et maius inducit, reus maius excludit, inducit minus, ut in illa controversia: 'Quidam de templo sustulit vasa privata et profana. Petitus ad poenam tamquam sacrilegus offert quadruplum quasi fur.' Ex personis autem duplex finis fit, ut in illa: 'Quidam in tyrannide arcem conscendit, tyrannum perempturus: tyrannus fugiens ab obvio occisus est. Competunt praemium, ille qui tyrannum ex arce deiecit et ille qui obvium occidit. Verum quoniam diximus, cum ex rebus duplex esset finis, accusatorem minus excludere, maius inducere, videtur illud addendum, quod aliquando evenit in huiusmodi causa, ut ac|cusator non excludat minus, sed ipsum reticeat et maius inducat, qualis est illa causa: 'Qui virginem vitiaverit, det decem milia: qui depositum violaverit, capite puniatur. Quidam iturus ad bellum *virginem filiam apud amicum deposuit:* virginem sibi depositam vitiavit.' Accusator *non* dicit virginem esse vitiatam, sed hoc reticet et dat alterum crimini; dicit enim depositum esse violatum.

Est finis et ille, quem Graeci *ἐγκρινόμενον* vocant, ut aliud quidem in quaestionem veniat et aliud iudicetur, ut si reus sit sepulchri violati, qui tumulum inanem resciderit. Hic enim non hoc quaeritur, an ille sepulchrum violaverit, sed an illud sepulchrum fuerit. Verum tamen necesse est pronuntient iudices, non an illud sepulchrum sit, sed an sepulchrum ille violaverit.

Fit plerumque ex uno scripto duplex quaestio definitiva, ut si haec causa sit posita: 'Sacerdos purus sit et e puris: patrem suum reum proditionis fecit et optinuit; petiit sacerdotium.' Hic enim separatim quaeritur, quid sit e puris, et separatim quid sit purum. Hoc etsi apud Zenonem positum est, mihi tamen thema huius controversiae non placet.

DE TRANSLATIONE.

42. Metalepsis, sive illa translatio sive illa praescriptio est (nam de utraque dicemus), alium locum forsitan tenere debeat. Nam qualitas prior est, sed, quoniam illa multifariam in alios status spargitur ac plus disputationis desiderat, differatur. Metalepsis, uno nomine apud Graecos, disparem apud quosdam rationem habet; nam hanc Zeno translationem facit, nonnulli praescriptionem. Non alienum sit ergo, ut dixi, utram-

---

1 quo de *C*: quod de *B* 4 uere *B* semper *B*: *om. PC* 6 poenam tam sacrilegus, affert *B* 7 fit, ut in illa: Quidam *nos*: sit, ut ubi quidam *Bv* 9 competunt *B*: petunt *PC* 11 uideretur *Bv* 13 retineat *BP* 15 virginem — deposuit *supplevit Christ* 16 non *addidimus* 17 retinet *B* dat alterum crimini *nos*: dat alterum crimen *B*, addit alterum crimen *PC* enim *nos*: enim etiam *BC*
19 *ἐνκρινόμενον B, κρινόμενον C, coll. Quintil. 3, 11, 18.* 26 perditionis *B* 28 sit e puris *P*: est patris *B* Hoc sic apud Z. depositum est *B*, *om. C* 33 multifaria *B*, multifaria est *PC* 35 disparem *P*: dispar est *B* 36 praescriptionem] *'Graeci quoque rhetores παραγραφήν dicunt'*. Capp. utrumque *Bv*

que cognoscere. Zeno praescriptivas ait causas scripti et voluntatis esse, metalepsin autem translationem facit. Quae quidem translatio ex iisdem rebus fit, e quibus praescriptio. Nam praescribimus vel ex persona, ut negemus eum esse adversarium, qui contra nos agere possit, vel ex tempore, ut negemus *illo tempore*, *vel ex loco*, *ut negemus illo loco*, *vel ex modo*, *ut negemus* illo modo. | itidem fit translatio, cum facinus in aliquem et crimen constituimus transferendo: ut, cum ille dicat id factum, quod fieri licuisse contendat, transferamus *a* persona et negemus illi licuisse: aut *a* tempore, ut negemus illo tempore: *a* loco, ut negemus illo loco: *a* modo, ut negemus illo modo. Ceterum haec magis exemplis patebunt.

A persona transfertur, ut in illa causa: 'Quidam inimicum suum reum capitis a se factum et damnatum ipse occidit, cum pretium eius rei dedisset carnifici decem milia: reus est caedis'. Hic a persona transfertur; concedimus enim licuisse occidi, sed negamus huic occidere licuisse.

A loco autem simul et a tempore transfertur, ut in illa controversia: 'Adulteros deprehensos liceat occidere. Quidam adulteros deprehendit, alterum occidit, alteri pepercit. Reus factus est, quod non et illam occidisset: sic se defendit, ut diceret per amorem occidere non potuisse. Absolutus eandem postea invenit apud tumulum adulteri flentem; occidit: reus est caedis.' Manifestum est translationem esse et a tempore et a loco. Quippe accusator occidi illam oportuisse non abnuit, *sed neque illo loco* neque illo tempore occidi licuisse contendit. Loci in translatione hi: praescriptivum praecedens, ipsa translatio, par, maius, a summo ad imum, alia translatio, aliquando et ex parte accusatoris a summo ad imum. Secundum hos locos inspiciamus vel hanc causam, quae supremo posita est.

43. De adultera occisa praescriptivum praecedens est, ut si hic praescribat ei actioni, eo quod neget se reum fieri posse, cum ea mulier fuerit occisa, quam constat occidi ex lege debuisse. Huic oppositus locus proximus, id est, ipsa translatio: immo vero reus fiet, quoniam debuerit illa quidem occidi, sed alio in loco, alio in tempore, et occisa sit eo loco et eo tempore, quo non licuisset occidere. Sequitur par, in quo dicit reus nihil interesse quo tempore vel quo loco fuerit occisa; aeque ait illam meritas poenas dedisse. | Deinde est maius: in quo loco ostendit reus magis etiam sibi constare rationem et multo iustius illam peremptam. Bene adiectus locus a summo ad imum. Persequemur enim singula, quare vel magis recte et tunc et in illo loco fuerit occisa, cum su-

---

5 illo tempore — modo ut negemus *om. B*, *suppletum in P* vel e modo *PC* 6 trasslatio] '*haec est μετάληψις ex parte actoris. idque per ἀντιπαράστασιν. de qua Hermogenes in opusc. de statibus*'. Capp. 7 transferesdo] '*i. e. utenda translatione, τῇ μεταλήψει*'. Capp. 8 a persosa *P*: personam *B* et *C*: ut *B* 9 a *ter om. B*, *add. C* 20 esse eo s tempore *B* 21 sed neque illo loco *add. P* 24 quasdo *P*, *em. C* aliquando, *quod ipsum est in B* slia translatio aliqussdo, et ex parte *interpunxit C*; *at v. p. 340, 2—5* 27 et actiosi *nos*: et actionem *B*, actioni *PC* posse *B*: oportere *PC* 29 imo uero reus fiet *P*: an uero reus fiet *B*, *fort.* an recte reus fiat 30 illas *B*

p. 283. 284 C.

perstitem adulteri retineret libidinem, cum illum desideraret et mortuum, cum apud tumulum eius lamentaretur et fleret. Hic alia translatio a merito; transfert enim accusator, si vindicanda faciebat, accusari illam debuisse. Et hic transfert a persona illius ad personam iudicum, per quos iam opus fuerit vindicari, cum ille potestatem ex lege sibi datam perdidisset.

Diximus ex accusatoris parte aliquando *locum esse* a summo ad imum, quale est in superiori illa causa. A summo enim ad imum argumentum est, non licuisse illi inimicum suum occidere, quod hoc emendum illi fuerit et tanta pecunia emendum. A modo, quemadmodum sit factum, translatio non fere in fictis causis invenitur. Facile est tamen ex his quae supra scripta sunt perspicere, quid in hac parte intellegi debeat: ut si reus sit aliquis, quod alio modo quid fecerit, quam facere ei licuerit.

44. Iam liceat ad illam aliam metalepsin transeamus, quam praescriptionem a quibusdam diximus fieri. Diximus autem etiam quemadmodum fieret: sed hoc interest, quod translatio est de praeterito, cum aliquid est factum aut ab eo qui non debuerit id facere, aut eo tempore vel eo loco vel eo modo quo facere non debuerit: praescriptio spectat ad tempus futurum, si quis agere postulet, qui agere non debeat, aut illo tempore vel illo loco vel modo, quo agi non poterit.

Loci praescriptionis: propositio scripti, homonymia vel synonymia, deductio generis ad speciem, finis incidens, aliquando a summo ad imum, translativa qualitas, communis qualitas, coniectura. Per hos locos tractemus, si placet, controversiam illam: 'Pauper, qui duos divites habebat inimicos, peregre profectus. Interea filius eius occisus et inspoliatus inventus est. Accusaverunt se invicem divites caedis: absoluti sunt. Redit pauper et instituit divites reos. Illi praescribunt; lex enim est: de eadem re bis agi non liceat.' |

45. Propositio scripti est: an, cum lege scriptum sit ut bis de eadem re non agatur, non oporteat hanc causam bis induci, cum iam accusati sint et absoluti. Homonymia est, quid vocet lex actionem: utrum poenam et animadversionem eamque nolit iterari, an ipsam accusationem et defensionem. Nam utrumque horum nomine actionis significatum potest videri, magis etiam, si Graece controversia explicetur, qui δίκην tam poenam quam actionem vocant. Sed nos quoque Latino sermone aliquam multa invenimus huiusmodi, quae universa referre non est necesse, cum iam res ipsa ad intellectum declarata sit. Deductio generis ad speciem est: an cum bis agi lex prohibuerit, non de omnibus rebus id prae-

2 a *addidimus* 3 uindicata *B* 7 locum esse *addidi* 8 argumentandum est *Stanger* 12 debet *Bv* 13 quod alio *P*: quali *B* 14 liceat *B*: licet *PC* 16 quum *P*: quare *B* 17 est *nos*: sit *B* 18 eo modo *nos*: eodem modo *B*, eo demum modo *PC* praescripti *B* 20 modo a quo *B* poterat *Bv* 21 omonyma uel synonyma *B*, uel synonymia *om. PC* 28 *malim* licere 31 Omonyma *B* 34 δίκην tam *P*: dicunt ad *B* 35 aliqua *B* 37 sit *P*: nec *B* 38 an *P*: Nam *B*

scripserit, sed de pecuniariis causis aut de his, in quibus minora sunt crimina. **Finis est incidens**: an actio illud fuerit, an vero conclusio. **A summo ad imum est**: an, cum absente patre de filio eius acta res fuerit, aequum sit iam admitti patrem regressum, cuius dolor est: an, cum hic pater sit, qui nihil in fortunis praeter filium habuerit: an, cum non ipsius culpa acciderit, quod non statim accusaverit, sed peregrinationis et ignorantiae. **Translativa qualitas** est: an ne sic quidem iterari iudicium debeat, licet accusatoris persona mutata sit, licet pater postulet. Denique locus omnis translativae qualitatis nihil aliud est quam rescissio loci superioris, ut ille pro accusatore, hic pro reo nitatur. **Communis qualitas**: an aequum sit eos ex integro causam dicere, cum, si innocentes sint, absolvi possint, si nocentes, damnari debeant: e contrario, num haec molestia accusationis declinanda sit, et sit iniustum saepius eosdem homines ad contentionem iudicii devocare. **Coniectura**: an adfines huic crimini sint, quod intenditur, id est an commiserint caedem. Qui quidem locus in omni causa diffundendus est, sed non aperte, verum oblique, ut meminerimus nondum hoc agere nos posse, ne demus adversario potestatem, ut manum nobis iniciat et nos in cursu actionis retineat, cum dicet de hoc ipso quaeri, an caedis agere possimus. Sed non deerunt occasiones, quibus, ut dixi, idem faciamus quasi aliud agentes, ostendendo facile nos crimen probaturos, si impetraverimus ut liceat reos facere. Id ipsum et rei facient, verum pari modo, ut non iam se defendant, sed innocentiam obliqua actione suam praeferentes molestiam actionis tantum se declinare dicant, et quia iudices quoque ratas velle debeant leges et res iudicatas. |

Haec, quae ad praescriptionem pertinent, quamquam ab instituto Zenonis remota, non tamen alienum fuit persequi ex his quae tradidit Marcomannus, ex cuius commentariis haec prope ad verbum translata sunt. Iam sequitur ut videamus quae attinent ad statum qualitatis et ut ad Zenonem revertamur.

DE NEGOTIALI.

46. Haec supra de translatione vel praescriptione fortasse alieno loco, ut iam dixi, inseruisse videamur, quoniam translationis statum novissimum inter rationales quattuor status feceramus: verum non ex nostro instituto, sed ab aliis factum est, ex ea causa quam supra locutus sum, quoniam

---

1 aut *B*: an *PC* 3 est ac cum *P*: tantum est *B* 4 iam *nos*: ac *B*, *om.* *PC* amitti *B* cuius hic dolor est *B* ac, cum hic pater sit, qui nihil in fortunis praeter filium habuerit; an *scripsimus*: tantum hic pater est, qui nihil importunius praeter filium habuerit: ac *B*, an hic nihil importunius habuerit ad agendum *C secundum lectionem interpolatam in P* 5 non cum *B* 6 *fort.* accusaret sed peregrinationis et ignorantiae *B*: *om. PC* 9 rescisio *Bv* 10 hic pro reo nitatur *P*: ille pro eo nititur *B* 11 *malim* an non aequum sit 14 ac adfines — sint *P*: an finis — sit *B* 17 nondum hoc agere non posse *B* 18 dicet *P*: scilicet *B*, *fort.* scilicet dicet, *v. p. 346, 2* 19 an caedis *nos*: an caedes *B*, an reos caedis *PC* 26 tanquam *B* 27 Marcomanus *BP*

p. 285. 286 C.

de qualitate, quae media est, pluribus erat disputandum et plura tradenda. Nos videamus iam de statibus qualitatis, cuius primus ex omnibus est, sicut supra docuimus, negotialis. Hic aut legalis est aut rationalis: rationalis, cum sine ullo scripto de aequitate rerum disceptatur, legalis vero, cum aut rogatio fertur aut lex aut praemium definitum petitur. Deliberativae quoque causae in eundem statum cadunt.

Dividitur negotialis legalis legitimo, iusto, utili, possibili, honesto, ita ut et in contrarium ex parte diversa per singulos locos disputetur. Quod enim alter legitimum esse contendit, alter ex eodem loco, si poterit, contendet contrarium legibus, si aut lex aliqua ex diverso repugnabit aut rogatio aut pactum aut foedus aut naturale ius aut mores: contra quae utemur aut negatione aut opposito. Negatio est, ut dicamus non esse contrarium legibus neque naturae neque pacto neque moribus: oppositum est, si fateamur quidem alicui scripto esse contrarium, sed opponamus utilitatem eamque dicamus potissimam esse debere. Aliquando etiam in loco legitimo aliqua erit coniecturalis quaestio, fortasse etiam finitiva.

47. Secundus locus negotialis est, quo quaeritur quid sit iustum. In eo loco est disputatio in legibus simplex, cum quaeritur an iustum sit, ut adulteros deprehensos liceat occidere. In rogationibus vero et praemiorum petitionibus et in deliberativis per eum locum, qui est a summo ad imum, oportebit ire per singula et ex singulis locis | ostendere, quare iustum sit quodcumque dicetur iure tali faciendum esse. Hic incidet status, ex quo defensio erit eius, adversum quem aliquid feretur. Qualis apud Graecos controversia est: 'Deliberant Athenienses an Eleis inferant bellum, cum illi Alcibiaden flagellis verberaverint.' Incidit enim quaestio, an licuerit illis facere certaminis sui iure.

Tertius est locus in negotiali utilitatis. Hic omnem ferme disputationem habet circa rationem futuri temporis; quaeritur enim quid in futurum sit utile. Aliquando in hunc locum incidit coniecturalis quaestio, quale est illud apud Vergilium: 'Deliberat Diomedes, an Latinis auxilium petentibus ferat, quia Aeneas, si Latinos vicerit, in ipsum sua arma versurus sit'.

· Possibile ex personis et ex rebus ipsis habet disputationem et occasionem. Locus honesti bene conclusionis et epilogi loco positus est. Cum enim cetera excussa sunt, tunc superest ut de honesti partibus disseramus.

Hi sunt loci negotialis status, in quibus satis erit plerumque docere legitimum quidem esse et utile et possibile et honestum, sed aliquando, ut

---

1 media sit *Bv* 2 nos *B*: *fort.* nunc cuius *C (in adnot.)*: qui *B*, cui *P* 4 rescripto *B* eum *P*: Tum *B* 8 disputentur *BP* 11 pactum *B*: plebiscitum *PC* 12 negatio] '*quam Hermogenes ἔνστασιν vocat*, oppositum, *quam ἀντιπαρίστασιν appellat*'. Capp. esse *P*: est *B* 13 naturale *B* neque pacto *om. in ed. Capp.* 15 potissimum *B* etiam *P*: esse *B* 16 coniecturalis *P*: legalis *B* 23 qualis illa apud *Stanger coll. p. 343, 9* 24 Eleis *P*: illis *B* 25 illis] *hic quoque malim* Eleis 26 sui *B*: *om. PC* 29 Aliquando *P*: quod *B* 30 Virgilium *PC* 31 sit *om. B*, *ante* sua *habent PC* 32 et occasionem *B*: om. *PC* 33 locus *om. B*; et locus *add. PC* 34 excussa *P*: ex causa *B* 36 *an* quiddam?

sit honestius. Prius refutabimus adversariorum, dein nostra inducemus. Hoc ita est, ut doceamus primum non esse contrarium legibus, deinde addamus separatim, immo congruere legibus: itemque dicamus non esse iniustum et addamus potius esse iustissimum: demonstremus non esse inutile, deinde utilissimum esse doceamus: pari modo et de honestatis partibus disputemus: quod similiter licebit facere ex parte contraria. Haec fere sunt, quae attinent ad negotialem illum, quem diximus legalem vocari.

48. Rationalis autem negotialis est, ut supra proposuimus, cum sine ullo scripto inter se aliqui de aequo bonoque disceptant, qualis est illa controversia: 'Civitas in tyrannide omne quod liberorum natum fuerat exposuit; vicina civitas collegit et educavit: finita tyrannide petunt patres filios et offerunt alimenta: illi contra dicunt'.

Loci huius status: naturalis iusti, per quem utrimque in hac causa disputari potest; ex parte eorum qui retinent, an naturale sit iustum, ut qui semel filios exposuerunt, repetere non possint; ex parte patrum, an potius naturale sit iustum, ut patres quolibet tempore recipiant filios suos et naturale ius repetant.

Secundus locus est a summo ad imum, per quem *per* singula quae praecesserunt quaeritur, iustumne sit ut petant filios, qui necessitate misera coacti sint exponere.

Tertius erit locus aliquando, non semper, futuri temporis ratio, in quo quaeritur et in futurum an utile sit fieri, de quo quaestio sit. | Deinde sunt loci voluntatis et qualitatis.

49. In causis reddendis voluntariae mortis putatur esse negotialis status rationalis: verum an recte, paulo post viderimus: interim sic putemus, ut quidam volunt. Primae erunt quasi praescriptivae quaestiones, an is qui reddet causas voluntariae mortis, sit sui iuris; an possit ex arbitrio suo mortem impetrare contra dicente patre. Ponunt quidem nonnulli etiam generalem quaestionem huiusmodi: an sola sit causa moriendi debilitas corporis: et rursum, an satis sit ad causam moriendi, cum nemo *mori*, nisi causa sit, velit. Cetera fere per ipsum locum, qui est a summo ad imum, considerantur: an ex his quae acciderant, iusta sit causa mortis. Bene iuxta hoc quod tradidit ius. Superest futuri temporis cogitatio, cum scilicet quaeritur, an illi miserum sit vivere. Spectandam autem maxime voluntatem;

---

1 adversariorum] '*aut addendum aut subaudiendum* τὸ argumenta: *nisi Sulpitius ad Graecorum imitationem scripserit; Graeci enim dicerent: πρότερον ἐλέγξομεν τὰ τῶν ἀντιδίκων, εἶτα τὰ ἡμέτερα εἰσάξομεν*'. Capp. 3 congrue *B*, congruum *PC* 9 sine illo *B* 10 nata fuerit *B* 12 ut offeraut *B* alimenta] *i. e. τὰ τροφεῖα* 13 utrumque *Bv* 16 reciperent *B* 18 per quem per *scripsi*: per quae *B*, per *C* 19 peterent *Bv* 21 non semper *B*: *om. PC* 22 *fort.* quaestio est 23 voluntatis et *C*: uoluntariae *B* 24 putantur esse negocialis status, uerum si rationales an recte *B*, *em. C* 27 redderet *B* sit sui iuris *nos*: erit filius *Bv* 28 quidam nonnulli *B*, quidam *PC* 29 quaestionem in huiusmodi *B* 30 satis ea sit *PC* moriendi *nos*: morum *B*, mortis *PC* mori nisi causa sit *nos*: sine causa sit *B*, sine causa mori *PC* 31 mori *add. P* ferre *B* est *P*: et *B* 32 consideratur *BP* acciderant *malim* 34 voluntatem] '*subaudio* docent, aiunt rhetores, *vel aliquid simile*'. Capp.; *immo quaedam videntur deesse, nisi corrigas:* spectanda a. m. uoluntas

neque enim quisquam libenter mori postulat. Sed fere erunt huiusmodi hae species, quasi hoc optet et exprobret: alioquin cum agatur, ex ipsa causa aestimandum, id est ex parte diversa considerandum, qua voluntate quis contra dicat, utrum simpliciter et vere, an vero et malitiose et astute. Negotialis status utriusque proprium, quod futuri temporis rationem habet; quaeritur enim non quid factum sit, sed quid debeat fieri.

DE QUALITATE ABSOLUTA.

50. Secundus status qualitatis absolutus vel qualitas absoluta; utroque enim nomine nuncupatur. Huius loci: finitivum praecedens, quod vicem praescriptionis obtinet; | deinde est locus ipsa qualitas absoluta, quae solvitur ex parte accusatoris aut negatione, ut neget licere, aut opposito, ut dicat, etsi licuerit, non tamen in perniciem oportuisse. Deinde est locus a summo ad imum, quare neque iniuriosa nec criminosa videatur. Ponet et ex sua parte reus aliquando a summo ad imum, cum docebit, quibus ex causis et quem ad modum fecerit singula. Deinde voluntatis coniectura est et qualitas conclusiva. His locis tractari potest controversia illa: 'Pauper orator et dives inimici. Dives fortiter fecit: petivit pauperis oratoris linguam praemii nomine, accepit. Postea contionante illo stetit in contione pauper et flevit: lapidatione facta occisus *est* dives: reus est *pauper* coetus et concursus facti secundum legem illam: qui coetum et concursum fecerit, capite puniatur.'

51. Finitivum praecedens et vice praescriptionis, cum dicitur ex rei parte: concursum facere est populum convocare et turbulenta oratione animos hominum concitare, quorum nihil fecerit pauper. Quod vice praescriptionis est, quia dicitur ex illis demum rebus reum de coetu et concursu fieri oportere, in hunc vero crimen hoc cadere non posse. Deinde est ipsa qualitas absoluta, ut dicatur huic licuisse in contione stare, flere. Huic occurrit, ut diximus, aut negatio aut aliquid oppositum: negatio, ut dici possit: 'non licuit huic flere': oppositum: 'etiam si licuerit flere, non tamen in hunc effectum'. Et sequitur locus a summo ad imum, *quod* fletus ad hunc effectum contenderit. Hic sane fortasse non solum ita avertet hoc crimen a paupere patronus eius, ut dicat ad illum non pertinere, quid fecerit populus, cum ipsi reo praeter lacrimas nihil possit intendi: sed adiciet defensionem populi, ut doceat recte illum fecisse quod fecerit, ita ut

---

2 hoc optet] '*ut moriatur*, et exprobret, *sc. iis*, *qui eum a subeundae mortis consilio deterrent*'. Capp. 3 aestimandum *C (in adnot.)*: aestimari *B* qua *P*: quia *B* 5 utromque *B* 9 nuncupantur *B* 13 iniuriosa] *videtur* actio *deesse, quod Capperonnier subaudiri posse censet* 14 uidentur *B* et *deest in C* ex tua *B* 15 et *C*: est *B* 16 conclusiua *P*: conclusa est *B*; 'qualit. conclusivam *Fortunatianus vocat* epilogicam quaestionem, *Hermogenes* κοινὴν ποιότητα *s.* communem qualitatem'. Capp. 19 laudatione *B* 20 est *et* pauper *add. P* 25 quia dicit *B*, quum dicitur *PC* reus *B* 26 oporteret, et tunc uero *B* 29 huic *P*: hic *B* 30 quod *add. P* 31 solum *om. PC* ita uertet *B* 33 sed etiam *Stanger* 34 adijcit *B*

aperte pauperis quidem causam, sed *oblique* populi agere videatur: in quo erit, de quo diximus, a summo ad imum ex parte rei, an meruerit haec dives. Deinde est voluntatis coniectura, quae quidem in totam actionem dispersa est. Nam et accusator contendet pauperem ea voluntate stetisse in contione et flesse, ut fieret quod secutum est, et patronus contendet nihil illum eius nec cogitare nec sperare potuisse. | Conclusiva qualitas, de qua et supra disputatum est, quid iustum, quid utile, quid honestum, damnari pauperem an potius absolvi.

Verum scire debemus qualitatem absolutam non rationalem esse, sed legalem, si reus se non naturali loco, sed aliqua lege defendet, ut scilicet dicat sibi lege licuisse. Huius erit illa divisio, ut primus locus propositio sit criminis, deinde scriptum, in quo erit qualitas absoluta, ex quo scripto licuisse sibi dicat. Post hos locus erit interpretatio scripti contraria scripto, deinde loci reliqui absolutae qualitatis.

DE COMPENSATIONE.

52. Sequitur, ut de assumptivae qualitatis statibus disputemus. Quorum unus est compensatio, cum incommodum, quod dicimur attulisse, compensamus vicario commodo. Loci eius: aliquando praescriptivum praecedens, tum propositio criminis, deinde locus communis ex causis, deinde ipsa compensatio, cui coniunctus est locus a summo ad imum; deinde est comparatio, *tum translatio*, tum voluntas et qualitas conclusiva.

Horum locorum *vis* consideretur per divisionem controversiae huius: 'Cum exercitus in proelium frequenter inductus in naves semper refugeret, imperator classem incendit et eductus ex classe exercitus vicit. Reus est laesae rei publicae'. Compensationem esse non dubium, ideo quod, cum dicatur amissione classis laesisse rem publicam compensat incommodum opposito victoriae commodo. Primus locus, praescriptivum praecedens, in hac causa fortasse cessabit: in alia erit, ut dicat reus non in his esse crimen rei publicae laesae, nec posse *se* hoc nomine reum fieri. Quod hinc fortasse non potest dici, quia damno affecta res publica est. Erit ergo propositio criminis, an laesa res publica, quae subsidium classis necessarium amiserit. Hic occurrit locus proximus qui est communis ex causis, cum scilicet dicet reus, non oportere secum tam calumniose agi, ut res ipsa tantum consideretur, cum omnia quae fiant vel facta sint, spectari ex causis suis oporteat, hoc est, ut quaeratur qua

1 aperte *P*: hac parte *B* oblique *nos addidimus*, *cf. pag. 341, 16*; latenter *add. P* 2 de *P*: eo *B* 3 inta aetione *Bv*; *at v. p. 346, 16* 7 damnare *B*, *em. C* 9 scire *P*: scribere *B* 10 non rationati loco *C malebat* 14 locus reliqua *B* 17 dicimus attulisse, et compensamus uicarios, quomodo *B* 18 rescriptiuum *B* 19 praepositio *B* 20 cui coniectus *B* 21 tum translatio *om. B*, demum transl. *add. P*; deinde *vel* tum transl. *coni. C* cum uoluntas *B* 22 vis *addidi*: tractatio *add. P* 23 in naues *nos*: naue *Bv* 27 commodo *P*: quomodo *B* praescriptiuam *B* 28 in hane causam fortasse certauit *B* 28 se *addidi* 30 hinc *B*: hic *PC* 32 necessariae miserit *B*, necessariae amiserit *PC* 33 cum *P*: tunc *B* 34 calumniosa *B* 35 qua ex *nos*: quae *B*, qua *PC*

p. 289. 290 C.

ex causa illud quodcumque sit factum. | Cui loco adiuncta est ipsa **compensatio**, cum scilicet dicit reus illo, quod sibi detur crimini, se victoriam consecutum: quae locum implebit a summo ad imum, omnia persequendo quae ante acciderunt, et quem ad modum *incommodo* incensae classis mutata sit ratio dimicandi, et depulsa infamia fugae victoria evenerit. Sequitur **comparatio**: quo loco scilicet in contentionem veniunt, et illud quod iniuriae dicitur factum, et illud quod commodi dicitur esse quaesitum, et aestimatur quid utilius rei publicae fuerit. Deinde est **translatio ex re**, ut dicat accusator, potius aliud fieri debuisse, vel removeri inde classem, vel aliquid opponi, ne eo confugeret exercitus: aut **ex persona** fiet, ut dicatur non ipsum ex arbitrio suo facere, sed referre ad senatum vel ad populum debuisse. Cui sane loco ex contraria parte habebunt defensiones suas. Respondebit enim reus et cum translatione rei, ut dicat non aliud fuisse faciendum, et cum translatione personae, ut dicat imperatorem se habuisse potestatem per se ipsum consulendi. Iam **voluntatis** locus est, ut supra docuimus, in totam causam dispersus. Nam accusator quidem dat operam, ut ille voluntate laedendae rei publicae fecisse videatur: reus contra, ut credatur fecisse cupiditate vincendi. **Qualitatis conclusivae** vim satis supra docuimus.

DE RELATIONE.

53. **Relatio** est status, qui hoc habet proprium, quod semper necesse est in aliquem statum praeterea incidere, quod illum, quem accusator defendit, defensor accusat. Loci relationis: propositio criminis, ipsa relatio (hic incidens status est loci eius), deinde translatio, tum voluntas et qualitas conclusiva. Potest in exemplum illius accidere actio illa Ciceronis, quae est pro Milone. Nam hunc statum fecit ipse, cum dixit quaeri, iure an iniuria Clodius fuerit occisus. Relatio est, an iure interemptus sit, cum fecisset insidias; hic incidens status est loci eius coniectura cum locis suis omnibus, per quos scilicet decurrit, ut probet Miloni insidias factas esse per Clodium. Hic illud est, quod supra posuimus: defensor enim Milonis accusat Clodium. E contrario utique accusator Milonis Clodium purget necesse est, ut insidias non ille, sed hic fecisse videatur. Translatio in hac causa cessat. Non potest enim Miloni dici: si te Clodius volebat occidere, ad iudicium illum potius adducere debuisses.

Plerumque autem relationi permixta compensatio est, ut si accusetur Scipio rei publicae laesae, quod Carthaginem solo aequaverit. Hic enim

---

2 *immo* dicet se *P*: seu *B* 3 impleuit *B* 4 incommodo *add. Stanger, cf. p. 345, 27* incensae classis *B*: incensa classis *PC* 5 infamia *B*: spe *Mailley* 6 Quod loco *B* 8 aestimatum *B* 9 ut *om. B* inde *nos*: deinde *B*, *om. PC* 11 fiet *nos*: fieri *B*, *om. PC* dicatur *nos*: dicant *B* referri *B* 17 uidisse uideatur *B* 21 Relationis status hoc habet *PC* 22 quem *P*: quod *B*
24 relatio (hic incidens status est) loci eius; deinde *interpunctum in C* 29 scilicet *nos*: scire *B*, scite *PC* 33 volebat *P*: dicebat *B* 34 illud — debuisse *B* 35 accusatur *Bv* 36 solam *B*

relatio est, quia dicit merito illi civitati hoc accidisse, et compensatio, quia dicit bono rei publicae factum. Divi|ditur ergo huiusmodi causa propositione criminis, an laesa res publica, cum tantam amiserit civitatem: deinde occurrit ille locus ex compensatione de causis, an nobis *non* res, sed causa rei sit consideranda: et hic iam sequitur et relatio, quia merito illi acciderit tam infidae civitati et toties rebellanti, *et* compensatio, quia bono populi Romani factum, ne ultra necesse habeat in periculum belli venire. Translatio est in hac causa ex relationis et compensationis locis. Nam cum dicet reus merito illi civitati accidisse, transferet accusator, ita ut dicat, etsi illa merebatur, non ipsum arbitratu suo facere, sed referre ad senatum debuisse. Deinde erunt reliqui omnes loci compensationis: comparatio, coniecturalis voluntas et qualitas.

DE REMOTIONE.

54. R e m o t i o est, cum reus removet a se culpam in aliquam necessitatem vel in alicuius imperium. Loci eius: propositio criminis, finitivus praecedens, locus communis ex causis, ipsa remotio, cui occurritur coniectura vel qualitate: deinde est translatio: translatio autem *aut* simplex aut comparativa erit; a summo ad imum, ex quacumque parte res dederit et quocumque loco opportunum erit, sive ante *sive post* translationem; deinde est voluntas et qualitas conclusiva. Exemplum potest esse in hunc statum causa illa: 'Imperator militum corpora in proelio peremptorum revehebat in patriam; orta tempestate cadavera abiecit: laesae fit reus rei publicae'. Hic imperatori utique illa defensio est, ut crimen necessitate removeat et avertat, quod dicat abiecisse se illa corpora tempestate cogente. Erit ergo divisio secundum locos, quos supra proposuimus.

P r o p o s i t i o est c r i m i n i s, an sit laesa res publica, cum tam boni et † vasti milites, quibus deberet sepulturae bonum contingere, in profundum proiecti sint. | Secundum quem proposuimus l o c u m e x c a u s i s dividemus, *cum* non possit hic imperator primo loco uti finitivo praecedente vice praescriptionis. Neque vero nos umquam fugere debebit hic locus, si res omnino patietur. Quippe in nulla causa omittenda praescriptio est, quae tenet locum primum, etiam si descensuri sumus ad alias actiones: ut

---

3 an *P*: aut *B* 4 locus communis ex causis *PC* nobis non *scripsi*: nobis *B*, non *PC* resp. sed causa rei *B* 5 et (*ante* hic) *om. C* 6 tam fidae *B* et *addidi* 9 diceret *B* transferet] '*i. e. utetur statu translativo, μεταλήψει τῇ κατ' ἀντιπαράστασιν, h. e. per aliquod oppositum, ut supra dicebat Sulpitius*'. Capp. 10 Ipsa *B* 12 coniecturalis *C*: coniectura rei *B* qualitas, *scil.* conclusiva, *ut est p. 351, 23 et 352, 17.* 14 remoueat *B* 17 *prius* aut *om. B* 18 e quocunque *B*, et e quocumque *Rangius* 19 sive post *om. B*, *add. PC ante* sive ante 21 causa illa *nos*: causa qua *B*, illa causa *PC* 22 laesae fit reus reip. *scripsimus*: laesit Rempub. *B*, accusatur quod laeserit remp. *PC* 23 Hic *B*: Huic *PC* 24 aduertat *B* agente *BP* 25 posuimus *PC* 26 praepositio *B* boni et uasti milites *B*: boni cives et milites *PC* 28 Secundum — diuidemus *B*: Secundum erit in causa, quam proposuimus, locus ex causis *PC* 29 cum *add. P* hic *P*: hoc *B* uti *P*: ut *B* 31 petietur *B* 32 ut si *B*: Nisi *PC vitiose*

p. 292. 293 C.

si dicat hic imperator, non in his esse crimen rei publicae nec posse dici rem publicam laesam, quae nullum detrimentum possit accipere corporibus abiectis, quae iam commodum afferre non poterant. Deinde erit locus ille, quem diximus ex causis: an nulla res ipsa per se debeat aestimari, sed *ex* causa cur facta sit, ut, si voluntate sit factum, plectatur ille qui fecerit, sin vero necessitate, non veniat ad poenam hominis culpa fortunae. Et statim sequitur ipsa remotio: an culpae imperatori esse non debeat, quod tempestas fieri coegerit. Hic erit iam ille fortasse locus a summo ad imum, cui dubiam sedem feceram. Nimirum enim a summo ad imum omnia persequetur reus: quem ad modum voluerit revehere domum corpora, cum imposuerit in naves, sed necesse habuerit abicere, ut hi, qui incolumes erant quique vivebant et prodesse rei publicae poterant, ex periculo evaderent. Huic occurritur, quem ad modum diximus, aut coniectura aut qualitate: coniectura, si tum possumus negare tempestatem fuisse: qualitate, *si* possumus dicere, etiamsi tempestas fuerit, non tamen rem talem et tam inpiam fuisse faciendam. Deinde est translatio, quae in hac causa forsitan cessat, in alia tamen non erit otiosa, si potuerit accusator dicere: 'etiamsi faciendum erat, referre utique ad senatum vel ad populum debuisti, non tuo arbitrio facere'. Sed hanc translationem diximus aut simplicem esse aut comparativam: comparativam autem, ut si dicamus omnia potius reum pati debuisse quam facere quod fecit. Deinde est voluntas et qualitas conclusiva, quarum vim supra iam frequenter ostendimus.

Hic quoque idem illud attendendum est, quod paulo supra in absolutae qualitatis statu monuimus, quod etiam remotio pari ratione legalis est, cum ipsam remotionem reus | mutuatur ex lege: ut si dicat, se id quod fecerit, fecisse legis alicuius imperio. In hac quoque similis erit atque in absoluta qualitate divisio, ut sit propositio criminis, deinde scriptum quo coactum se reus dicit, deinde interpretatio scripti ex parte accusatoris, deinde ceterae quaestiones ex locis reliquis remotivi status.

DE DEPRECATIONE.

55. Deprecatio est seu veniae petitio, cum de eo, quod intenditur *et* confitemur scilicet, veniam petimus, praetendentes aliquam facti causam, quare possit ignosci. Loci eius: propositio criminis, locus communis ex causis, ipsa deprecatio, a summo ad imum. Occurritur autem deprecationi *aut pari* aut occupatione aut coniecturali voluntate et qualitate conclusiva. Verum hic status non erit satis firmus in gravioribus causis

---

1 Reip. *B*: *immo* reip. laesae 4 an ulla *BP* 5 ex *addidi* 9 fecerat *BP*, *em. Capp.* '*nisi quis forte dixerit verba haec:* cui dubiam sedem fecerat, *esse ab aliena manu*'. 11 naves *nos*: naue *B*, nauem *PC* 14 si tum *nos*: sicut *B*, si *PC* 15 si *om. B*, cum *add. PC* 24 in *B*: *om. PC* 26 mutat *B* 33 et *add. P* praetendentes aliquam f. causam *Stanger:* praecedente aliqua f. causa *Bv* 36 aut pari *supplevit C*

atque criminibus, sed in his, in quibus possit ignosci: velut si reus sit iniuriarum adulescens luxuriosus, quod post cenam aliquem pulsaverit, et praetendat ebrietatem atque hoc nomine petat veniam. Ut autem vim locorum scire possimus, percurramus tractatum *per* ipsius huius exemplum. Propositio criminis est, an iniuriarum lege teneatur, quod civem pulsaverit. Locus communis ex causis est, an non per se res ipsa debeat aestimari, sed qua ex causa facta sit: ut, si consulto et nocendi voluntate sit facta, severe puniatur: sin vero non culpa hominis, ut sit impune et detur venia: cuius petitio per illa quae sunt a summo ad imum persequenda est: an indigna res venia, cum adulescens post cenam, cum potandi venisset hora, erraverit.

Huic loco occurri diximus tribus modis: pari, ut dicamus nihil facere, ex qua causa hoc fecerit, cum adaeque iniuriam passus sit ille qui pulsatus est: occupatione, ut dicamus additamentum esse culpae, non excusationem, quod praetendatur ebrietas; duplicari enim crimen pulsationis crimine ebrietatis: coniectura, si poterimus dicere *simultatem* nec ebrietatem in causa fuisse: cui cohaeret voluntas coniecturalis, ut dicamus licentiae voluntate pulsatum. Qualitas conclusiva est, qua, ut saepe iam diximus, in epilogo vel exaggeratur culpa vel extenuatur. |

56. Quoniam fere omnia videmur tradidisse, quae de rationalibus statibus videbantur esse tradenda, non est ab re aliquid de his controversiis tradere, quorum de statibus plerumque dubitatur.

Ingrati actiones quidam finitivas arbitrantur, quasi quaeratur quid sit ingratus, sed errare isti videntur. Non enim ratio *a* nominis definitione pendet, nec quaeritur quid sit ingratus, sed errare dicitur ille qui reus est. Neque vero contra reus ita defenditur, ut et ipse definiat quid sit ingratus, sed utitur ferme aut remotione, ut neget se eam gratiam referre potuisse, aut compensatione, ut dicat nec illi ipsi expedire, aut illi oportuisse gratiam reddi. Utetur fortasse et absoluta interim qualitate, non uti licuisse sibi dicat, sed illo modo gratiam reddi non oportuisse contendat. Erit igitur divisio in huiusmodi causis, ut sit propositio criminis a summo ad imum, quibus commemoret accusator, quae beneficia praestiterit, quibus iuverit, quem ad modum † non potuerit intrare. Deinde erit responsio ex eo statu, quemcumque illum suggerei causa secundum locos status ipsius.

57. Cum quis de moribus reus fit, propemodum status est absolutae qualitatis; neque enim dubium est lege nulla vetari, quod lege nulla accusatur. Porro autem in qualitate absoluta dicimus licitum, quod inten-

---

4 tractatum per ipsius huius (*sc.* causae) *nos*: trac atum ipsius. Huius *B*, tractatum ipsius per controversiae huius *PC* 7 existimari *PC* qua ex *nos*: quasi *B*, qua de *PC* si *om.* *PC* 8 sin uero non culpa hominis *B*: si uini culpa, non hominis *PC* 9 Cuius petitio *B*: Deprecatio *PC* 10 *malim* an non digna cum potoudi uenisset hura *scripsi*: cui pax ueoit horae *B*, coi parum uioi *P inepte* 12 dicimus *PC* 16 simultatem *supplevimus* 18 licentioe *B*: oocendi *PC* quae, ut *B* 24 ratio] *Capp. proponit in adnot.* actio, *sed ipse dubitans num haec emendatio necessaria sit, cum* ratio *causativum litis, seu id propter quod res in iudicium devocatur, significare possit.* a *addidi* de finitioue *BP* 25 errare *B*: iograte fecisse *PC inepte* 26 cootra reus ita *nos*: cootraria *B*, contra reus *C* 28 potuisse nd compensationem *B* illi ipsi] '*actori sc. seu accusatori*' Capp. 29 reddi. Utetur *C*: reddi dicetur *B* 33 quibus innuerit *B* non potuerit intrare *B*: non potuerit inuare *P*, potuerit non iuuare *C parum probabiliter; ne praecedens quidem correctio* quibus iuverit *satis certa videtur; ipsi tentavimus:* quemadmodum oportoerit gratiam reddi 34 illom *B*: *fort.* illo suggerit *B* 35 ipsius, cum quis *B*; *recte verba distinxit C* 36 sit *B*

p. 294. 295. 296 C.

ditur, et ex eo quaestio eo pervenit ut quaeratur, an oportuerit id fieri. Quod cum oportuit fieri, utique ad crimen morum non pertinet. Potest huiusmodi causarum et illa esse divisio ex negotialis status locis, ut quaeratur an legitimum sit id quod factum est, an iustum, an utile, an honestum. Ex his enim poterit aestimari, an peccatum moribus fuerit, | non tamen ut statum negotialem esse dicamus, sed absolutam potius qualitatem, ideo quia de facto quaeritur, non de futuro deliberatur. Et, ut dixi, absolutae qualitatis est proprium, ut quaeratur, recte an perperam sit factum.

58. Cum causas mortis voluntariae reddit, putant quidam negotialem statum, quia quaeratur, an ille debeat mori, et quaestio quasi tota sit de futuro: sed si hoc est, et in iis causis, in quibus reus est aliquis, negotialis esse videatur; quaeritur enim et ibi, an debeat ipse damnari. Hic porro de praeterito omnis est quaestio; ex his enim quae praecesserunt aestimandum est senatui, an petenti dare debeat moriendi potestatem. Videamus *num* rectius putemus statum huiusmodi controversiae ex eo quod contra dicitur proponi. Nam huiusmodi causae eandem naturam habent quam illae, ubi accusator et reus ex diversis partibus consistunt. Nam et qui causas mortis voluntariae reddit, accusator quodammodo suus est, et ille defensor, qui contra dicit. Inveniemus igitur aut r e m o t i v a s esse huiusmodi causas aut d e p r e c a t i v a s aut quasvis potius quam negotiales.

59. Abdicationum quoque causas negotialis status quidam arbitrantur, quoniam quaeratur an quis debeat abdicari. Sed hoc tale est, quale et de quo supra locuti sumus. Ergo invenientur hae causae iuridicialium statuum, ut sit aut qualitas absoluta aut adsumptivi alicuius; frequentissima tamen deprecatio, quoniam actio est contra patres. Generales quidem quaestiones quasdam in abdicationum causis esse scire debemus: ac prima illa quasi praescriptiva est ex patrum parte: an patres ex lege habeant abdicandi potestatem, an possint liberi contra dicere, et an illis relicta sit contra dicendi potestas. Etiam illa quaedam generalis est quaestio et iam propior causae: an merito abdicetur, qui non fecerit vel non faciat aliquid ex patris voluntate; an vero in quibusdam rebus fas sit non obsequi patris voluntati; neque enim fere abdicatur quisquam, nisi aut voluntatem patris aut alterutrum parentem impugnare dicatur. Deinde cum perventum fuerit ad speciem, hoc est, ad id quod criminis loco obicietur, incipiet ex defensione nasci status, qui locis suis erit persequendus. Sed ne | abrupte videamur negare negotialis status umquam esse causas abdicationum, erunt aliquando fortasse illo modo, si non ob factum aliquod suum abdicabitur filius: nam ille quidem iuridiciali, ut proposuimus, actione *se* defendet, sed fortasse ad illud exem-

---

1 oportuerit *C*: potuerit *B* 2 cum *P*: tum *B* 9 causas — reddit *B*: *fort.* causa — redditur; *C tamen putat* aliquis *cogitatione suppleri posse.* *malim* negotialem esse statum 11 iis *nos*: his *B* In quibus rebus est, a quis negotialis *B* 14 existimandum est *PC* dari *B* 15 num *add. P* controuersiae et ex eo *B* 16 contra *P*: controuersia *B* dicetur *PC* proponi (*vel* poni) *nos*: opponi *B*, exponi *PC* 18 suus est et ille *C*: usus est ille *B* 20 negocialeis *B* 23 hae *deest in C* iudicialium *BP* 24 aut adsumptivi — contra patres *scripsimus*: aut ex sumptibus alicuius frequentissima, tam deprecatio quam actio est contra patres *B*, aut assumptivae alicuius partis; cuius frequentissima tam deprecatio, quam actio est contra C; *in extremis in errorem C inductus est vitio operarum in P* 'quam actio est contra partes' 26 scire *P*: scribere *B* 29 etiam — causae *nos*: etiam illa quae generalis est quaestio, etiam propriori causa *B*, quae etiam illa generalis est quaestio proprior causae *PC* 30 faciat *nos*: facit *Bv* 32 nisi aut *B*: nisi qui *PC* aut alterutrum *P*: In altero utrum *B* 34 *fort.* nasci iuridicialis status 36 negociali statu numquam *B*, *em. C* causam *Bv* 37 suus *Bv* abdicatur *PC* 38 iudiciali *BP* se *add. C in adnot.*

plum poterit videri negotialis status. ‘Furentem filium abdicavit, revocavit sanatum, abdicavit rursum furentem.’ Hic sane non est iuridicialis status: neque enim crimina obiciuntur adulescenti, quae ex parte eius erunt perpurganda, sed quasi generaliter quaeritur, an probabilis causa sit abdicandi propter furorem.

60. Iniusti repudii actiones fere erunt relativi status; necesse est enim uti is qui neget iniuste repudium datum, ostendat crimen et culpam, quare merito et recte repudiata esse dicatur.

Iniustae dementiae actiones quaeritur ad quem statum pertineant. Nobis non dubium videtur in huiusmodi causis coniecturalem esse statum, cessantibus sane primis locis a voluntate et ex facultate; neque enim dubium est, quin et nemo velit demens esse, et tamen possit demens esse: set erit omnis quaestio a summo ad imum ex locis insequentibus, quoniam quae in controversia sunt posita, perinde sunt signa dementiae, atque in criminum causis ex eodem loco signa sunt criminum.

DE SCRIPTO ET VOLUNTATE.

61. Nunc iam ad legales status transeamus, quorum primus scriptum et voluntas, cum alter utitur scripto, alter interpretatur scripti ipsius voluntatem contra ac scriptum sit, id est ** quasi res ipsas opponere. Loci autem eius status: propositio scripti, interpretatio scripti per eum locum, qui vocatur a summo ad imum; huic contrarius locus par, interim et maius; deinde legislatoris voluntas ex utraque parte, deinde finis, deinde translatio, voluntas et qualitas. Inspiciamus vim istorum per exemplum controversiae, si placet, talis: ‘Peregrinus murum ne ascendat. Belli tempore, cum hostes iam murum ascensuri viderentur, peregrinus ascendit in murum et hostes reiecit: victoria facta *fit* reus, quod contra legem fecerit.

Propositio scripti est, an cum lex peregrino interdixerit ne murum ascenderet, teneatur ex lege, quia ascendit in murum. | Interpretatio scripti, an alios peregrinos prohibeat ascendere et pacis tempore vetet ascendere, hunc non prohibuerit, qui ascenderit, ut civitati subveniret, et ascenderit eo tempore, quo iam civitatem hostis intraret, ascenderit denique, ut ex desperatione tanta pacem et victoriam redderet. Facile est animadvertere posuisse nos et illum locum, quem interpretationi scripti adiunximus, cum scilicet a summo ad imum, cum omnia, quae ab isto facta essent quaeque ad defensionem eius pertinerent, singillatim simus persecuti. Posueramus deinde locum, qui par appellatur, an nihil intersit quo tempore vel qua causa ascendisse dicatur. Sequitur maius, an vel magis etiam inlicitum fuerit belli tempore id fieri, quod prohibitum est, ut adversus belli pericula caveretur. Deinde est legislatoris voluntas, quid senserit ille qui legem ferebat. Id quidem raro quaeritur separatim, sed saepius cum ipsius scripti interpretatione permixtum est: utrum prorsus peregrinum non admittendum

2 iudicialis *BP* 7 utilis *B*, ut is *PC* ostendet *B* 8 esse dicatur *P*: Quaeritur *B*; *an* esse uideatur? 10 statum. Cessantibus *Bv* 12 set erit omnis *nos*: merito omnis *Bv* 18 alter — scriptum sit *C*: alter contra interpretatur scripti ipsius uoluntatem scriptum sit *B* 19 *malim* scriptum est id est] *hic aliquid deesse sensit C, ipse supplens* id est scripto nititur, conatur; *ad sententiam sufficere videtur ut scribas:* id est conatur quasi *etc.* 23 qualitas *sc. conclusiva* 24 ne ascendat belli tempore. Cum hostes iam murum ascensuri belli tempore uiderentur *B* 25 ascendit murum *PC* 26 uictoria facta fit *nos*: uictoria facta *B*, uictor fit *PC* 29 peregrinus *B* 30 qui ascenderet *B* 32 est *P*: est enim *B* 33 potuisse *B* adiunxerimus *Bv* 35 sumus persecuti *Bv* posueramus *B*: posuimus *PC* 36 par] ‘*vulgo* argumentum a pari’. Capp. 37 maius *P*: magis *B* etiam licitum *B*

p. 297. 298 C.

in muros esse censuerit, an non admittendum eum, qui perniciosus esset futurus. Sequitur **finis**, anne sit iste peregrinus, qui praestiterit operam optimi civis. Est et **translatio**, ut diximus, an, ut ei liceret hoc facere, auctoritatem publicam repetere debuerit, cum aliter non liceret. Deinde est **voluntas**, quo animo fecerit. Deinde **qualitas conclusiva**, quale sit factum. Iam de istis locis duobus ubique incuriosius dicemus, quoniam saepe iam dictum est.

DE LEGIBUS CONTRARIIS.

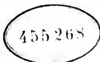
62. **Legum contrariarum status** est, cum duo scripta contraria inter se pugnare videntur, unde et status nomen accepit: et est fere quasi duplex scripti et voluntatis status, quia utrorumque scriptorum interpretatio est. Ergo etiam loci hi sunt: propositio scripti et interpretatio scripti, propositio alterius scripti et interpretatio scripti; deinde utriusque legis voluntas, quae, ut iam supra in altero statu diximus, ad plurimum permixta est cum interpretatione ipsius scripti, aliquando tamen habebit et separatim fortasse tractatum: deinde est finis in utraque parte, qui et ipse aliquando interpretationi scriptorum permixtus est: inde est comparatio vel legum ipsarum vel rerum, de quibus disceptatur: erit aliquando translatio; deinde voluntas et qualitas.

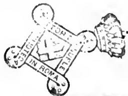
Percurramus hos locos sub exemplo controversiae illius: 'Qui templum Cereris intraverit, oculos amittat: qui parenti auxilium non tulerit, capite puniatur. Quidam, cum mater eius in templo Cereris vapularet, ingressus est templum, opitulatus est matri: petitur ad poenam lege, quae iubet excaecari eum, qui templum Cereris intraverit'. | Primum illud scire debemus, quod aptissimum erit in causis contrariarum legum incipere ab adversarii scripto, idque ex diversa parte proponere et interpretatione rebusque dissolvere; tum eius legis scriptum proponere, qua nitemur ipsi, tametsi haec lex supererit quodammodo, cum alterius scriptum fuerit interpretatione subversum. Invenio tamen nostrum scriptum non incommode priore loco posse proponi, ut proponamus et certationem, qua utitur adversarius: hoc in eam partem pro nobis erit, quod iam certo nostro iure poterimus scriptum illius interpretatione dissolvere, cum in confessum venerit illud scriptum ad interpretationem descendere. Sed ut sit illa divisio, quam supra coepimus tradere (illa enim magis placet), erit locus primus ex parte accusatoris propositio illius scripti, quo reus nititur: 'an possit reus fieri, qui legi fuerit obsecutus et matri fuerit auxilio'; huic adiuncta statim interpretatione, an frustra sibi esse putet ex lege defensionem, qui matri tulerit auxilium adversus iniuriam verberum, tunc tamen cum ita res ageretur, ut filio non liceret id facere. Hunc locum a summo ad imum oportebit implere: quis ille locus fuerit * *

SULPITII VICTORIS institutionum oratoriarum ad M. Silonem finis.

---

3 auctoritatem publicam *nos*: auctoritate publica *B*; auctoritate publica rem petere *coni. C* 5 fecerit *nos*: fuerit *B* 10 utrumque *BP* 11 scripti, sine interpretatia *B* 12 utriusque *C*: utrius *B* 18 hos *P*: quos *B* 21 iubet excaecari eum *P*: iunet et Cereri et ei *B* 22 intraverit. Quia primum *B*; quia *delendum esse C vidit* 24 rebusque] '*quas legislator significare voluerit*'. Capp. 25 eam eius legas *B* qua nitemur ipsi, tametsi haec lex *scripsimus*: quae nitemur. Ipsi tamen etiam haec lex *B* 29 quod *C*: quo *B* 30 ad interpr. descendere] '*h. e. benignae interpretationi esse obnoxium, benigna esse interpretatione leniendum*'. Capp. 35 auxilium — non liceret *scripsi*: auxilium, non tamen aduersus iniuriam uerberum: tunc tamen eum ita res ageretur, ut filio liceat *B*; auxilium adversus injuriam verberum, sed tum tantum, cum ita res ageretur, ut filio tamen non liceret *coni. C in adnot.* 37 *Post* fuerit *add. in PC*: Desiderantur caetera de statu legum contrariarum, collectionis et ambiguitatis.

Q. Horatii Flacci sermonum libri duo [illegible] Krueger [illegible]

[illegible] commentarium in satiras [illegible]

[illegible] commentarium in satiras [illegible] 14 Ngr.

[illegible] 14 Ngr.

[illegible]

[illegible] Erstes Buch. [illegible] Zweites Buch. [illegible]

[illegible] de senatus populique Romani actis. [illegible]

[illegible] E., die iguvischen Tafeln [illegible] und [illegible]

[illegible] iuris Romani syntagma [illegible]

K[illegible] W[illegible] Einleitung in [illegible] Caesar's Commentarien [illegible]

K[illegible] de A[illegible] [illegible]

[illegible] Ludwig, die [illegible]methode und Quellen[illegible] des A[illegible]

[illegible] de re metrica poetarum Latinorum [illegible]

[illegible] reliquiae. [illegible]

[illegible] scriptores historiae Augustae [illegible]

[illegible] W., zur Kritik [illegible] von [illegible] de oratore [illegible]

[illegible] Kritik und [illegible]

[illegible]

Plauti, T. Macci comoediae. [illegible] Tomus I. et II. [illegible] 10 Ngr.

[illegible]

Sallusti, C., Crispi Catilina et Iugurtha. [illegible] Vol. I. Catilina. [illegible] Vol. II. Iugurtha. [illegible]

[illegible]

Sallusti, C., Crispi quae supersunt. [illegible] 12 Ngr.

— Vol. I. Historiarum reliquiae. [illegible]

— opera quae supersunt. [illegible] Vol. III. [illegible]

— Historiarum fragmenta. [illegible]

Schaarschmidt [illegible] Joannes Saresberiensis [illegible]

Suetoni [illegible] Tranquilli praeter Caesarum libros reliquiae. [illegible]

[illegible] de Friderico Taubmanno adolescente. [illegible]

Schottmüller [illegible] de C. Plini secundi libris grammaticis [illegible]

Tragicorum Latinorum reliquiae. [illegible]

Vahlenii [illegible] in M. Terentii Varronis saturarum Menippearum reliquias coniectanea. [illegible]

— [illegible] librı duo [illegible]

[illegible] Marci [illegible] X. [illegible]

—

[illegible]